Roger Martin du Gard FAMILIA THIBAULT

* * *

OPERE XX

ROGER MARŢII NIGAUD

Familia Thibault

* * *

RAO International Publishing Company

RAO International Publishing Company S.A. P.O. Box 37 – 198 Bucureşti, ROMÂNIA

ROGER MARTIN DU GARD Les Thibault Copyright © GALLIMARD, 1955 Tout droits réservés

Traducere din limba franceză VINTILĂ RUSU-ŞIRIANU Ediţia a III-a revăzută

Copyright © 1993 by RAO International Publishing Company SA. pentru versiunea în limba română

Coperta colecţiei DONE STAN CRISTIAN BĂDESCU Pe copertă

ALBERT MARQUET, *Pont Neuf* (detaliu) August 1993

ISBN 973 – 96203-O-2 ISBN 973 – 96203 – 3 – 7

SUMAR

Partea a şaptea VARA LUI 1914 (*Continuare*)

LVI. Joi, 30 iulie – Vizita lui Antoine la Rumelles; panică la Quai d’Orsay/9

LVII. Joi, 30 iulie – Antoine primeşte vizita lui Simon de Battaincourt şi se hotărăşte să o rupă cu Anne/16

LVIII. Joi, 30 iulie – Jacques o duce pe Jenny la întrunirea de la Montrouge, unde ia cuvântul/24

LIX. Vineri, 31 iulie – Dimineaţa lui Jacques. Parisul sub ameninţarea războiului/38

LX. Vineri, 31 iulie – Dejunul lui Jacques acasă la Antoine/48

LXI. Vineri, 31 iulie – Atitudini opuse ale lui Jacques şi Antoine faţă de „interesul general” /60

LXII. Vineri, 31 iulie – După-amiaza lui Jacques şi Jenny în cercurile socialiste/71
LXIII. Vineri, 31 iulie – Asasinarea lui Jaurès/78
LXIV. Sâmbătă, 1 august – Dimineaţa lui Jacques la l'Humanité/88
LXV. Sâmbătă, 1 august – Anne caută în zadar să-l întâlnească pe Antoine/95
LXVI. Sâmbătă, 1 august – Jacques dejunează la Jenny/98
LXVII. Sâmbătă, 1 august – Decretul de mobilizare/105
LXVIII. Sâmbătă, 1 august – Jacques şi Jenny asistă la sosirea lui Hermann Müller/110
LXIX. Sâmbătă, 1 august – Jacques o conduce pe Jenny acasă la Antoine/115
6 –
LXX. Sâmbătă, 1 august – Paris, seara mobilizării/127
LXXI. Sâmbătă, 1 august – Seara lui Jacques şi Jenny — Revirimentul socialiştilor în faţa mobilizării/135
LXXII. Duminică, 2 august – întoarcerea doamnei de Fontanin/146
LXXIII. Duminică, 2 august – Plecarea lui Antoine pe front/151
LXXIV. Duminică, 2 august – Jacques se hotărăşte să lupte până la capăt împotriva războiului/1 eo
LXXV. Duminică, 2 august – Jacques şi Jenny în prezenţa doamnei de Fontanin/168
LXXVI. Duminică, 2 august – Jenny face o scenă violentă mamei sale/175
LXXVII. Duminică, 2 august – Ultima întrevedere între Jacques şi Jenny/183
LXXVIII. Luni, 3 august – întoarcerea lui Jacques la Geneva – Vizită la Meynestrel/189
LXXIX. Marţi, 4 august – Jacques, în trenul de

Geneva, cu destinaţia Basel/197
LXXX. Marţi, 4 august – Jacques se refugiază în bufetul gării din Ba-el, ca să-şi scrie manifestul/208
LXXXI. De la 5 la 8 august – Şederea lui Jacques la Basel/213
LXXXII. Duminică, 9 august – Ultimele pregătiri/223
LXXXIII. Duminică, 9 august – Întâlnirea de pe platou/228
LXXXIV. Luni, 10 august – Ultimul act/237
LXXXV. Luni, 10 august – Retragerea trupelor franceze în Alsacia/241
EPILOG
I. Antoine în clinica de la Mousquier/268
— 7
II. Înmormântarea domnişoarei de Waize, la Paris/281
III. Întoarcerea lui Antoine în apartamentul său/288
IV. Antoine şi Gise dejunează în doi, în Rue de l'Université/294
V. Rumelles îl invită pe Antoine la Maxim's/305
VI. Un vis al lui Antoine/316
VII. Antoine la Maisons-Laffitte – Dimineaţă cu Daniel şi Jean-Paul/323
VIII. Prima convorbire cu Jenny/333
IX. A doua convorbire cu Jenny/341
X. Vizită la spitalul doamnei de Fontanin/346
XI. Jean-Paul şi unchiul Antoine/359
XII. Seară la Maisons-Laffitte – Ultima convorbire cu Jenny/365
XIII. Consultaţia doctorului Philip/376
XIV. Seară de alarmă/393
XV. Scrisori/397
XVI. Jurnalul lui Antoine/407 Iulie/407 August! 43!
Septembrie/*460 Octombrie*/A
Noiembrie/A91

Partea a şaptea

VARA LUI 1914 (*Continuare*)

LVI

Cam pe la aceeaşi oră, Antoine urca treptele de la Quai d'Orsay, venind să-i facă injecţia lui Rumelles. De câteva zile, mai cu seamă de la întoarcerea ministrului, diplomatul, care nu-şi vedea capul de treburi, nu se mai putuse duce în Rue de l'Université; şi, cum organismul lui surmenat avea nevoie mai mult ca oricând de un stimulent zilnic, se înţeleseseră ca medicul să vină regulat la minister. Antoine îşi asumase cu

E

tăcere osteneala asta: cele douăzeci de minute, cât stătea în iroul lui Rumelles, îi dădeau prilejul să fie zilnic la curent cu fluctuaţiile diplomatice şi socotea că este astfel, printr-o fericită întâmplare, unul dintre oamenii cei mai bine informaţi din Paris.

În galeria cea mare şi în salonaşul alăturat, mai multe persoane aşteptau să fie primite în audienţă. Dar şeful de cabinet îl cunoştea pe medic, astfel că îl conduse înăuntru printr-o uşă de serviciu.

— Ei, spuse Antoine, scoţând din buzunar numărul din ziua aceea al lui Paris-Midi, totul se precipită?

— Ssst… făcu Rumelles, ridicându-se în picioare, încruntat. Aruncă repede foaia aceea… Am dezminţit, imediat, totul! Guvernul va pune sub urmărire fiţuica asta neruşinată! Deocamdată, poliţia a confiscat toate exemplarele pe care le-a mai găsit în tipografie.

— Vasăzică, nu-i adevărat? întrebă Antoine, care se liniştise dintr-odată.

— Nu… nu…

Instalându-şi trusa pe un colţ al biroului, Antoine îl privi, lung şi în tăcere pe Rumelles, care se dezbrăca alene. Diplomatul părea frânt de oboseală.

— E-adevărat că azi-noapte am avut o alarmă!... (Glasul lui, pe care oboseala îl făcea şi mai surd, i se păru lui Antoine schimbat) La patru dimineaţa nu ne culcasem mă unul şi, credomă, nu stăteam deloc pe roze... Ministrul de Război şi ministrul Marinei fuseseră convocaţi de urgenţă la Élysée, unde-i

 aştepta preşedintele consiliului; şi-acolo, timp de două ore, s-a discutat în adevăr asupra... măsurilor extreme.

— Şi... n-au fost luate?

— F-înă la urmă, nu. Încă nu... Ba chiar, de azi-dimineaţă, consemnul este să se anunţe o uşoară destindere. Germania şi-a dat osteneala să ne prevină oficial că nu mobilizează; dimpotrivă, „stă de vorbă" în mod activ cu Viena şi Petersburgul. Ne este deci greu, pentru moment, să luăm iniţiative care ar risca...

— Semn bun gestul Germaniei!

Rumelles îl opri cu o privire:

— O prefăcătorie, dragul meu! E doar o prefăcătorie! Un gest de moderaţie, pentru a încerca, dacă este cu putinţă, să câştige Italia de partea Puterilor Centrale. Un gest care, în fapt, nu poate avea nicio consecinţă: Germania ştie tot atât de bine ca şi noi că Austria nu mai poate şi că Rusia nu mai vrea să dea înapoi.

— E înspăimântător ceea ce spui...

— Nici Austria, nici Rusia... Nici ceilalţi, de altfel... Fiindcă ceea ce face ca situaţia să fie diabolică este, dragul meu, următorul fapt: aproape peste tot, în sânul guvernelor există încă voinţă de pace; dar există, acum, pretutindeni, şi voinţă de război... încolţit de împrejurări, în faţa ipotezei ameninţătoare, nu mai există niciun guvern care să nu-şi spună: „La urma urmei, e şi asta o partidă de jucat... Şi, poate, un prilej straşnic care trebuie folosit!"... Da, da! Ştii prea bine că fiecare naţiune din Europa are

totdeauna, în rezervă, câteva ţeluri de atins, câteva foloase de tras dintr-un război în care ar fi târâtă…

— Chiar şi noi?

— La noi, cei mai pacifici dintre conducători îşi spun: „La urma urmei, iată poate momentul ca să terminăm odată cu Germania… Şi să luăm Alsacia şi Lorena”. Germania se gândeşte să rupă încercuirea din jurul ei; Anglia, să nimicească marina germană şi să le şterpelească nemţilor comerţul şi coloniile. Dincolo ele catastrofe pe care ar dori s-o evite, fiecare întrezăreşte, totuşi, de pe acum, folosul pe care l-ar putea realiza… dacă această catastrofa s-ar produce.

Rumelles vorbea cu glas scăzut şi monoton. Părea că îi e greu să vorbească şi că era prea ostenit ca să aibă puterea să tacă.

— Atunci? făcu Antoine.

Avea o oroare fizică atât de mare să aştepte şi să trăiască în nesiguranţă, încât în clipa aceea aproape ar a preferat să

ştie că războiul s-a declarat şi că nu mai era altceva de făcut àecât să plece pe front.

— Şi-apoi… începu Rumelles, fără să răspundă.

Dar tăcu. îşi trecu încet degetele prin chica buclată şi rămase cu fruntea în palme.

Discutând întruna despre chestiunile astea şi auzind vorbindu-se despre ele mereu de cincisprezece zile încoace, de dimineaţă până seara, părea că nu-şi mai dă bine seama de gravitatea evenimentelor pe care le înunta. Stând în picioare, cu ochii în pământ, cu mâinile la tâmple, zâmbea. Poalele cămăşii îi atârnau pe şoldurile grase, albe şi acoperite cu un puf b ălai. Zâmbetul nu i se adresa lui Antoine. Era un zâmbet vag, schimonosit, aproape nătâng: câtuşi de puţin „leonin”. Pe chipul lui buhăit, pe fruntea

plină de cute, pământie, pe care sudoarea lipea şuviţe de păr cărunte şi răsucite, i se citeau urmele unei vădite sfârşeli. Ultimele două nopţi le petrecuse la minister. Era frânt': şocurile din această sptămână dramatică îi uzaseră, îi distruseseră, îi sleiseră puterile, ca unui peşte nevoit să înoate mult timp în zigzag. Mulţumită injecţiilor (şi tabletelor de cola, din care lua la fiecare două ore, cu toate că Antoine îl oprise), izbutea să-şi îndeplinească munca de fiecare zi, dar într-o stare vecină cu somnambulismul. Mecanismul lui, remontat astfel, funcţiona încă, dar avea impresia că i se defectase un organ esenţial şi că maşina nu mai asculta de comenzi.

A»

Îţi făcea milă. Totuşi, Antoine voia să ştie, aşa că insistă:

— Şi apoi?

Rumelles tresări. îşi ridică fruntea, fără să-şi ia mâinile de la tâmple. Capul îi vâjâia, şi-l simţea fragil, gata să se spargă la cea mai mică izbitură. Nu, n-o s-o mai poată duce aşa multă vreme, ceva va exploda, până la urmă, acolo, înăuntru... în clipa asta ar fi dat tot ce avea mai scump pe lume, şi-ar fi jertfit cariera, ambiţiile, totul, pentru o jumătate de zi de linişte în singurătate de odihnă totală, oriunde, fie chiar şi într-o celulă de închisoare...

Cu toate astea, continuă, cu glas şi mai coborât:

— Şi-apoi, noi ştim una: Berlinul a prevenit Petersburgul că, fa cea mai mică intensificare a mobilizării din Rusia, Germania va decreta imediat mobilizarea... Un fel de ultimatum!

— Dar ce împiedică Rusia să oprească mobilizarea? exclamă Antoine. Nu se anunţase ieri că ţarul propune un arbitraj al Curţii de la Haga?

— Exact! Numai că, dragul meu, faptul e fapt; în

Rusia, deşi se vorbeşte de arbitraj, se continuă cu îndărătnicie mobilizarea! spuse Rumelles cu un fel de indiferenţă. Au început mobilizarea nu numai fără să fim preveniţi, dar chiar ascunzându-se de noi!… Şi-au început-o de când? Ünii spun că din ziua de 24! Cu patru zile înainte de declaraţia de război a Austriei! Cu cinci zile înainte de mobilizarea austriacă!… Excelenţa sa domnul Sazonov ne-a făcut cunoscut ieri seară, în termeni clari, că Rusia îşi grăbeşte pregătirile militare. Domnul Viviani, care cred că doreşte, mai sincer decât mulţi alţii, să evite cu orice preţ războiul, este cum nu se poate mâi consternat… Dacă ucazul de mobilizare – de mobilizare generală – s-ar anunţa, în sfârşit, oficial, astă-seară la Petersburg, niciunul din noi nu s-ar mira!… Acesta-i motivul pentru care s-a ţinut Consiliul de Război de astă-noapte… Şi totul e, în adevăr, cu mult mai grav decât o propunere platonică de arbitraj la Haga, decât scrisorile „frăţeşti pe care le schimbă între ei, se pare, din ceas în ceas, Kais er-ul şi vărul său, ţarul!… De ce se încăpăţânează Rusia în atitudinea asta provocatoare? Pentru că domnul Poincaré a repetat cu prudenţă, mereu, că Franţa nu va da sprijin militar Rusiei decât în cazul unei intervenţii militare a Germaniei? Ne întrebăm şi noi… Aproape s-ar zice că Petersburgul vrea să forţeze Berlinul să facă gestul agresiv care ar sili Franţa să-şi respecte angajamentele de aliată!…

Tăcu. îşi privea genunchii cu atenţie, pipăindu-şi coapsele. Se temea să spună mai mult? Antoine nu credea; avea impresia că diplomatul nu prea era în stare să-şi dea seama ce putea să spună şi ce anume n-ar trebui să spună.

— Domnul Poincaré a fost foarte tare, continuă Rumelles, fără să-şi ridice capul. Foarte tare… Judecă şi dumneata: ambasadorul nostru la Petersburg a primit, chiar în noaptea asta, ordinul telegrafic de a dezaproba

categoric, în numele guvernului său, mobilizarea Rusiei.

— Perfect! făcu Antoine, cu naivitate. Eu n-am fost niciodată de părere că Poincaré s-ar declara pentru război.

Rumelles nu răspunse imediat.

— Domnul Poincaré ţine, mai înainte de toate, să acopere responsabilitatea noastră, susţinu el, cu un rictus neaşteptat. Acum, iată, orice s-ar întâmpla, tardivă ori nu, telegrama e aici: va rămâne în arhivă, va fi o dovadă a voinţei noastre de pace… Onoarea Franţei e salvată… Era şi timpul… E foarte important!

Ridică receptorul telefonului, care se auzise sunând surd.

— Imposibil… Spune-i că nu pot primi niciun ziarist. Nu, nici chiar pe el!

Antoine reflectă:

— Dar, dacă Franţa ar vrea, chiar şi acum, să oprească cu orice preţ mobilizarea Rusiei, n-ar avea oare un mijloc mult mai eficace decât o dezaprobare oficială? După cum spuneai deunăzi, dacă Rusia mobilizează înaintea Germaniei, tratatele noastre nu ne obligă să-i dăm sprijin Rusiei. Atunci, n-ar fi de ajuns să i se amintească asta, pe tonul cuvenit, lui Sazonov al dumneavoastră, ca să-şi temporizeze pregătirile?

Rumelles dădu din umeri cu o condescendenţă prietenoasă, ca în faţa pălăvrăgelilor unui copil.

— Dragul meu, cine se mai gândeşte la tratatele franco-ruse de altă dată? Istoria va arăta dacă mă înşel sau nu, dar sunt aproape sigur că în ultimii doi ani, şi mai cu seamă în ultimele săptămâni, alianţa noastră cu Rusia a fost reînnoită fără comiţii., şi că Franţa este legată dinainte de orice acţiune militari a aliatei ei… şi că situaţia asta nu este opera ministrului nostru de Externe… adăugă cu jumătate de glas.

— Dar Viviani şi Poincaré sunt totuşi de acord…

— Eh! făcu Rumelles. Da, sunt de acord, fireşte… Cu deosebirea că domnul Viviani a rezistat întotdeauna în faţa influenţei militarilor… Ştii că, înainte de a fi preşedinte de consiliu, a fost unul dintre cei ce au votat împotriva serviciului militar de trei ani?… Nu mai departe decât ieri, când a coborât de pe vapor, părea foarte convins că totul trebuie, că totul se poate aranja. Ce crede acum? Astă-noapte, după marele consiliu, era de nerecunoscut, îţi era milă să-l vezi… Dacă mobilizăm, nu m-ar mira să-l văd că demisionează… în timp ce vorbea, înaintase, târându-şi cu greu paşii, până la canapea şi se lungise pe o coastă, cu nasul în perne. Astăzi, spuse pe acelaşi ton doctoral, mi se pare că e rândul coapsei de la dreptul, niî-i aşa, dragul meu?

Antoine se apropie de el ca să-i facă injecţia.

Urmă un lung minut de tăcere.

— La început, reluă Rumelles, cu glasul înăbuşit în perne, Austria era aceea care părea că sabotează în mod sistematic toate eforturile ce se făceau ca să se salveze pacea. Azi – nu încape nicio îndoială – este Rusia… (Se ridică şi începu să se îmbrace.) Astfel, ea este aceea care a neutralizat, prin intransigenţa ei, noul efort de mediere al Angliei. S-a lucrat serios, ieri, la Londra şi s-a început ceva temeinic: Anglia propunea să se accepte în mod provizoriu ocuparea

Belgradului, ca un fapt, ca un simplu zălog luat de Austria; dar să se ceară, în schimb, ca Austria să-şi spună pe faţă intenţiile. Era, cel puţin, un punct de plecare pentru a se începe negocieri. Numai că pentru asta era nevoie de consimţământul unanim al puterilor. Iar Rusia a refuzat categoric să şi-l dea, pretinzând, ca o condiţie absolută, să se oprească în mod oficial ostilităţile din

Serbia şi să se evacueze Belgradul de către trupele austriece, ceea ce însemna, fără doar şi poate, să i se ceară Austriei să dea înapoi într-un chip inacceptabil! Şi totul s-a năruit iarăşi!... Nu, nu, dragul meu, zadarnic ne-am amăgit. Rusia a luat o hotărâre irevocabilă şi pare că nu de ieri, de alaltăieri... Nu vrea să mai audă de nimic; nu vrea să renunţe la războiul ăsta, care speră că-i va fi favorabil, şi ne va trage pe toţi în horă... aşa că n-o să scăpăm de ceea ce ne temem!

Îşi îmbrăcă haina. Se îndreptă automat spre şemineu, ca să se uite în oglindă şi să vadă dacă şi-a făcut bine nodul de la cravată. Dar se întoarse din drum.

— Şi mă crezi că niciunul dintre noi nu ştie, de fapt, care este adevărul? Sunt mult mai multe veşti false decât adevărate... Cum să te mai descurci? Gândeşte-te numai, dragul meu, că, de cincisprezece zile încoace, peste tot, în toate cabinetele miniştrilor de Externe şi ale şefilor de stat-major, telefoanele sună fără încetare, cerând răspunsuri imediate, fără să li se dea răgaz demnitarilor istoviţi nici să mediteze, nici să cerceteze! Gândeşte-te că în toate ţările, pe mesele cancelarilor, ale miniştrilor, ale şefilor de stat, se îngrămădesc, din ceas în ceas, tot mai multe telegrame cifrate, care dezvăluie intenţiile ascunse ale naţiunilor vecine! E o harababură nebunească de veşti care se bat cap în cap, de afirmaţii contradictorii, una mai gravă şi mai presantă decât cealaltă f Cum să mai vezi limpede în vălmăşagul ăsta infernal? O anume informaţie, ultraconfâdenţială, pe care ne-o comunică serviciile noastre secrete, ne dezvăluie o primejdie neprevăzută, imediată, care ar mai putea fi ocolită printr-o ripostă rapidă. Cu neputinţă să verifici informaţia. Dacă informaţia e falsă şi noi ne hotărâm să ripostăm, iniţiativa noastră e sortită să agraveze situaţia, poate chiar să provoace un gest hotărâtor din partea adversarului, să compromită

negocieri care erau pe cale să ajungă la izbândă. Dar, dacă primejdia e reală şi noi nu ripostăm? Mâine va fi prea târziu pentru a acţiona… Se poate spune fără greş că Europa se clatină ca o femeie beată sub avalanşa asta de Veşti pe jumătate adevărate, pe jumătate false…

FAMILIA THIBAULT – 15

Mergea prin odaie, în sus şi în jos, îndreptându-şi gulerul cu un gest stângaci şi aproape împletidndu-se, şi el, ca Europa, sub confuzia ideilor care-i hărţuiau mintea.

— Biete cancelarii! mormăi apoi. Toată lumea ridică piatra asupra lor… Totuşi, numai ele singure ar putea salva pacea. Şi ar fi izbutit, poate, s-o facă, dacă ar fi reuşit să-şi consacre întregul efort fondului problemei; dar toate îşi irosesc forţele pentru a menaja amorul propriu al oamenilor şi al naţiunilor! E jalnic, dragul meu…

Se opri lângă Antoine, care-şi închidea trusa în tăcere.

— Şi-apoi, continuă, ca şi cum nu se mai putea opri să gândească cu glas tare, azi nu mai pot hotărî diplomaţii singuri şi oamenii din guvern… Aici, la Quai d'Orsay, de câteva zile, cu toţii avem impresia că ceasul politicii şi al diplomaţiei a trecut… în toate ţările, alţi oameni au luat acum cuvântul: militarii… Ei sunt cei mai tari: vorbesc în numele securităţii naţionale; şi, în faţa acestui lucru, toate autorităţile civile capitulează… Da, chiar în ţările cele mai puţin războinice, puterea reală se află acum în mâinile statului-major… Şi, o dată ce s-a ajuns aici, dragul meu… o dată ce s-a ajuns aici… Făcu un gest vag. Zâmbetul acela schimonosit şi nătâng îi apăru iarăşi pe buze.

Se auzi telefonul.

Câteva clipe Rumelles privi fix aparatul.

— Un angrenaj diabolic, murmură el fără să-şi ridice ochii. O maşinărie care parcă a pornit de la sine… Mergem spre prăpastie, ca un tren care nu mai poate frâna şi

alunecă pe o pantă, împins de propria lui greutate, cu o viteză ce se accelerează din minut în minut… şi care a devenit vertiginoasă… Toate parcă au scăpat de sub control… şi se duc, o iau razna singure… fără să le dirijeze nimeni, fără ca nimeni s-o dorească… Nimeni… Nici miniştrii, nici regii. Nimeni pe care să-l poţi identifica, să-l poţi numi… Toţi avem impresia că suntem depăşiţi, deposedaţi, dezarmaţi, că ni s-a jucat o festă… fără să ştim cum şi nici de către cine… E ca şi cum toţi cei cu răspunderi ar fi devenit nişte jucării – nu mai ştiu nici eu cum să spun – nişte jucării ale forţelor, ale puterilor oculte, care învârt hora de sus de tot, de foarte departe…

Puse mâna pe telefon şi se uită lung la el, cu o privire care parcă nu vedea nimic, în sfârşit, se îndreptă din şale. Şi.

16 – *Roger Martin du Gard* înainte de a ridica receptorul, îi făcu lui Antoine un semn amical:

— Pe mâine, dragul meu… Scuză-mă că nu te conduc…

LVII

Antoine ieşi din minister atât de copleşit, atât de agitat şi de răscolit, încât, cu toate că avea multă treabă în ziua aceea, se hotărî să se ducă acasă pentru a se odihni o clipă înainte de a-şi continua vizitele. îşi repetă, aproape fără să creadă că lucrul este cu putinţă: „Într-o lună voi n poate… mobilizat… Necunoscutul…1*

În timp ce intra pe poartă, zări un bărbat tânăr care ieşea din vestibul şi care se opri din mers când îl văzu pe el.

Era Simon de Battamcourt.

„Soţul”, gândi Antoine, în defensivă.

Nu-i recunoscuse din prima clipă, deşi odinioară îl întâlnise de mai multe ori; îl întâlnise chiar şi anul trecut, când a trebuit să fie pusă în ghips fetiţa Annei.

Simon se scuză:

— Credeam că e ziua dumitale de consultaţii, doctore… Am luat, la întâmplare, oră pe mâine, dar tare mult aş vrea să pot pleca înapoi la Berck astă-seară… Dacă s-ar putea, fără să te deranjez prea mult…

„Ce naiba vrea de la mine?” îşi spuse Antoine, oarecum ferindu-se. Dar voia să se poarte elegant, să nu-l refuze…

— Zece minute… zise el, fără prea multă amabilitate. Să mă ierţi, dar am de făcut vizite toată ziua… Poftim cu mine sus…

Aproape lipit de omul acesta în cabina strâmtă a ascensorului, unde răsuflarea şi sudoarea li se amestecau, Antoine, iritat de un sentiment’de duşmănie, pe care îl accentua şi mai mult o impresie ciudaţi de dezgust, repeta în sine: „Soţul Annei… soţul…”

— Ce crezi, a săi că se va evita războiul? întrebă deodată Battaincourt. Un zâmbet vag, copilăros şi blând îi apăru pe buze.

— Încep să mă îndoiesc, răspunse Antoine întunecat.

Trăsăturile tânărului se schimonosiră.

— Nu-i cu putinţă, ce Dumnezeu?… Nu-i cu putinţă să se fi ajuns până acolo…

Antoine, tăcut, juca între degete legătura cu chei. împinse uşa:

— Treci.

— Am venit să mă sfătuieşti în privinţa micuţei mele Huguette… începu Simon.

Pronunţa cu o emoţie înduioşătoare numele copilei care nu era a lui, dar pe care începuse s-o iubească de parcă ar fi fost fata lui şi pentru a cărei însănătoşire părea că e dispus să jertfească orice. Nu mai contenea cu amănunte despre viaţa micii bolnave. Spunea că fetiţa

îndura cu o răbdare de înger lunga ei imobilizare – de când fusese pusă în ghips. O ţinea afară, la aer, nouă sau zece ceasuri pe zi. îi cumpărase o măgăriţă albă, care trăgea „sicriu11* pe străzile Berckului până la plajă. Seara îi citea din cărţi, o învăţa câte puţină franceză, istorie, geografie.

În timp ce-l conducea pe Battaincourt spre cabinetul de consultaţii, Antoine, stăpânit iar de atenţia lui profesională, căuta să culeagă din vorbăria asta indicii capabile să-l lămurească asupra stării fiziologice a bolnavei. O uitase cu totul pe Anne. Numai când îl văzu pe Battaincourt că se înfundă în acelaşi fotoliu în care se aşeza atât de des amanta lui, îşi spuse cu o ciudată stăruinţă: „Omul acesta de aici, care-mi vorbeşte şi-mi zâmbeşte şi care vine să-mi destăinuiască lucruri ce – l fac să sufere, ê un om pe care-l înşel, pe care-l fur şi care nu ştie nimic”.

La început, nu simţi decât o senzaţie nedesluşită, de ordin fizic, asemenea senzaţiei pe care ţi-o pricinuieşte un contact pe care nu-l doreşti sau ţi-e dezagreabil. Xpoi, cum Simon tăcu deodată, părând oarecum stingherit, în mintea lui Antoine încolţi o bănuială: „Te pomeneşti că ştie!”

— Dar nu ca să-ţi povestesc viaţa mea de îngrijitor de bolnavi am făcut călătoria asta, spuse battaincourt.

Privirea lui Antoine, iscoditoare fără voia lui, îl făcu pe celălalt să continue:

— Am venit pentru că în momentul de faţă mă frământă diferite întrebări care mă pun într-o mare încurcătură… Prin corespondenţă e greu să te faci înţeles… Am considerat că-i mai bine să vin la dumneata, ca să lămuresc toate lucrurile astea…

„Şi, la urma urmei, de ce n-ar şti?” gândi repede Antoine.

În clipele care urmară, Antoine făcu cele mai ciudate presupuneri.

— Uite despre ce este vorba. Nu sunt sigur că Berckul este locul cel mai potrivit pentru Huguette. Şi începu să dea o sumă de explicaţii climatologice.

După părerea lui, de la Paşti încoace, progresele încetiniseră simţitor. Medicul de la feerck, care avea tot interesul să-şi apere ţinutul, era totuşi aproape convins că vecinătatea mării nu-i pria copilei. Avea poate nevoie de altitudine? Din întâmplare, miss Mary, guvernanta lui Huguette, a obţinut, prin nişte cunoştinţe din Anglia, informaţii foarte bune despre un medic tă năr din Pirineii de Răsărit, care se specializase în cazurile de acest fel şi obţinuse rezultate surprinzătoare…

Antoine, nemişcat, cerceta atent chipul cu trăsături fine, cu profilul de capră, carnaţia palidă de blond, pe care aerul tare al dunelor nu izbuti se s-o coloreze. Părea că ascultă cu atenţie, cântărind cu chibzuială temeiurile sugestiilor pe care i le făcea Battaincourt. De fapt, însă, abia îl auzea ce spune. Se gândea la felul cum Anne, în rarele ceasuri când se destăinuia, îşi judeca soţul: o fiinţă fără nicio valoare, perfidă, egoistă, vanitoasă, ascunsă şi-rea. Până acum acceptase fără rezerve portretul acesta, deoarece Anne vorbea despre Simon cu nepăsare şi dispreţ, ceea ce părea o chezăşie de adevăr; dar, de când” avea modelul în faţa ochilor, state de gânduri nedesluşite se încâlceau în mintea lui.

— N-ar fi bine s-o duc pe Huguette la Font-Romeu? întrebă Battaincourt.

— E poate o idee bună… Da… murmură Antoine.

— Bineînţeles, aş sta cu ea acolo. Puţin îmi pasă de depărtare, de izolare, dacă fetiţei i-ar prii regiunea! Cât despre soţia mea… Aducând vorija despre Anne, o expresie dureroasă, pe care şi-o ascunse numaidecât, trecu pe chipul lui Simon. Nu vine prea des să stea cu noi la Berck,

mărturisi el, cu un zâmbet pe care se căznea să-l facă îngăduitor. Parisul e atât de aproape, înţelegi… nu-i în stare să refuze invitaţiile prietenilor şi viaţa mondenă o acaparează, fără voia ei… Dar dacă s-ar stabili la Font-Romeu, cu noi, poate că ar uita de Parisul ei…

Simţeai din privirea lui că visa să reia legăturile intime cu Anne, lucru în care se vedea bine că nu crede deloc. Era evident că o iubea pe femeia asta într-un chip dureros, la fel ca în primele zile.

— Şi poate că toate s-ar schimba… încheie el, cu un tainic înţeles.

Antoine îşi dădea limpede seama de motivele care, în aparentă, puteau îndritui felul în care îl judeca Anne pe Simon. Totuşi – şi lucrul acesta îi apărea tot mai limpede –, omul care şedea aici, în faţa lui, în fotoliul ăsta, era cu totul

diferit de portretul pe care i-l făcea Anne. Falsitate, egoism, răutate – o mulţime de acuzaţii care nu rezistau nici cinci minute unei cercetări amănunţite, intuiţiei clarvăzătoare pe care prezenţa, contactul direct-le trezeau într-un observator cât de cât în stare să intuiască un om. Dimpotrivă, caracterul integru, modestia firească, bunătatea lui Battaincourt răzbăteau în fiecare cuvânt pe care-l pronunţa. „Un scrupulos, fără îndoială, un frământat; un imbecil, poate… Dar un monstru de perfidie, de bună seamă, nu!”

Simon monologa mai departe, liniştit. Cu o privire blândă, plină de încredere şi recunoştinţă, demonstra că niciodată nu se gândise să ia o hotărâre atât de gravă fără să-i ceară părerea lui Antoine. Se bizuia întru totul pe el. Ştia cât era de competent, de devotat. Nădăjduise chiar că, pentru a-şi putea da avizul în cunoştinţă de cauză, Antoine va veni la Berck, între două trenuri, s-o revadă pe micuţa

bolnavă. Cu toate că, firește, în împrejurările actuale…

Antoine îl asculta acum cu atenţie. Luase hotărârea de a rupe pentru totdeauna legătura lui cu Anne.

Ajunsese la această decizie, în adevăr, acum, în cele câteva minute? Sau hotărârea asta extremă o luase mai demult, în penumbra voinţei lui? Se putea numi oare hotărâre supunerea asta a lui, imediată, fără dezbatere, în faţa unei necesităţi devenite deodată urgentă, poruncitoare şi căreia nu-i putea rezista?… Dacă ar fi avut răgaz să se analizeze, ar fi înţeles, fără îndoială, că îndărătnicia cu care evitase în ultimele zile chemările la telefon ale Armei şi faptul că nu respinsese întâlnirile repetate pe care ea i le ceruse prin Léon ascundeau încă de atunci o dorinţă tainică, inconştientă de a o rupe cu ea. Ar fi trebuit chiar să-şi mărturisească – cu toate că politica nu părea să joace niciun rol în treaba asta – că drama în care se zbătea Europa nu era străină de îndepărtarea lui de Anne, ca şi cum legătura cu femeia asta ar fi fost nepotrivită cu anumite sentimente noi, în raport cu evenimentele mari care răscoleau lumea.

Cum, necum, ceea ce grăbise ruptura aceasta şi o făcuse, aproape fără ştirea lui, definitivă era prezenta lui Simon în cabinetul său se părea ceva de nesuportat să se afle aici, în casa lui, faţă în faţă, să se bucure, cu o loialitate prefăcută, de consideraţia şi încrederea pe care i le arăta Battaincourt şi să vadă cum omul acesta, care habar n-avea de festa pe care i-o juca soarta, îi vorbeşte ai unui prieten pe care se poate bizui. Antoine îşi spuse nu prea lămurit: „Nu merge… Nu se poate admite aşa ceva… Viaţa nu poate să fie aşa… intâi de toate.

20 – *Roger Martin du Gard* eu, da; plăcerea, desfătarea mea… Dar îndărătul acestora sunt fiinţe legate între ele, destine peste care este monstruos să treci cu nepăsare… Din pricina oamenilor ca mine, a existenţelor

cum e a mea, din pricina unor fapte ca aceasta, a intrat în lume dezordinea, şi minciuna, şi nedreptatea, şi suferinţa morală…1

Lucru ciudat, din clipa în care îşi spusese lui însuşi, pe un ton oarecum irevocabil: „Am sfârşit cu Anne”, totul i se părea că a alunecat în umbră, ca printr-o magie. Da, chiar aşa şi era, ai fi zis că nimic din toate astea nu s-a întâmplat. Putea să-l privească în ochi pe Battaincourt, fără să se simtă câtuşi de puţin stingherit, putea să-i zâmbească, să-l încurajeze cu căldura, să-i dea, cu generozitate, sfaturi. Când Simon, timid ca un şcolar, bâigui, sculându-se: „Mi se pare că am depăşit jeele zece minute”, Antoine îi atinse afectuos umărul, râzând. îl însoţi, vorbind ba de una, ba de alta, până la scară. Făgădui chiar că se va duce la Berck săptămâna viitoare. (O clipă uitase de toate, până şi de război… îşi aduse deodată din nou aminte de el. Şi se gândi că numai primejdia cataclismului care ameninţa să răstoarne toate valorile curente îl ajuta, de bună seamă, să primească netulburat convorbirea asta neobişnuită între patru ochi. „Poate că până într-o lună vom fi mo rţi amândoi, îşi spuse el. Ce importanţă mai au toate celelalte?…”)

— Cu trenul de opt şi treizeci ajungi la Rang pe la unsprezece, iar la Berck, la ora dejunului, preciză Simon înseninat.

— Afară de cazul că nu intervine ceva neprevăzut… completă Antoine.

Chipul celuilalt păli şi se contractă. îşi apăsă o clipă pumnul pe buze. O mare deznădejde îi dilată privirea. Antoine îşi dădu seama limpede că, în minutul acesta, fiul bătrânului h ughenot, fiul colonelului – conte de Battaincourt – tremura în faţa datoriei lui de ostaş.

— Ce se va întâmpla cu Huguette, dacă mă mobilizează? întrebă Simon, fără să-l privească pe Antoine.

O să rămână cu miss…

În clipa aceea, cei doi bărbaţi se gândiră amândoi deodată, şi aproape în acelaşi fel, la Xnne.

Battaincourt ieşi în tăcere. Pe palier, se întoarse:

— În ce zi pleci?

— În prima… Medic-militar la un batalion de infanterie… Regimentul 54, la Compiègne… Dar dumneata?

— În a treia… Plutonier-major… La Verdun, regimentul 4 husari.

Îşi strânseră mâna, frăţeşte. Apoi, după un ultim gest amical, Antoine închise uşa încetişor.

Rămase o clipă în picioare, nemişcat, cu privirea înfiptă în covor. O viziune precisă se contura puternic în faţa ochilor lui: Simon de Battaincourt, deghizat în „majur” de husari, galopând sub foc, în fruntea escadronului său, pe o câmpie din Alsacia…

Soneria telefonului, brutală, îl readuse la realitate.

„Te pomeneşti că e ea”, îşi spuse. Zâmbi cu neplăcere. îl apucă pofta să se repeadă la aparat, să sfârşească imediat.

La capătul coridorului, Léon ridicase receptorul:

— Da… Vineri, 7 august? Prea bine… La ora trei… Din partea profesorului Jeantet?… Am înţeles, domnule, am să notez…

Antoine cobora scările răsfoindu-şi agenda, când, pe palierul de la etajul întâi, un zgomot de voci cunoscute îl făcu să-şi ridice capul. împinse uşa şi se îndreptă spre încăperea rezervată pentru arhivă.

Studler şi Roy, pe scaune, discutau. Nu erau îmbrăcaţi în halatele lor albe. În jurul lor, pe mese, pe scaune, erau împrăştiate ziarele din ziua aceea.

— Bravo, băieţi, aşa lucraţi voi?

Studler, întunecat, ridică din umeri.

Roy se sculă, zâmbi şi-l privi întrebător pe Antoine.

— L-ai văzut pe Rumelles, maestre?

— Da. Ştirile din Paris-Midi sunt false. Guvernul a dat o dezminţire. Dar lucrurile merg din ce în ce mai prost… Şi după o pauză, adăugă laconic: Se învârtesc toţi pe marginea prăpastiei…

Studler mormăi:

— În timp ce Germania se pregăteşte…

Urmă o tăcere.

— Ultimele şanse de a apăra pacea se află în mâinile clasei muncitoare, suspină Studler. Numai că n-o să-şi dea seama decât atunci când va fi prea târziu… în ce priveşte războiul, în sânul poporului domneşte un fel de fatalism îngrozitor… Lucru foarte explicabil, de altfel: chiar din şcoală spiritul copiilor e deformat prin felul cum li se vorbeşte despre războaiele din vechime, despre glorie, drapel şi patrie… prin importanţa ce se dă defilărilor, paradelor militare… şi apoi prin serviciul militar obligatoriu… Astăzi plătim scump toate neroziile astea!

Roy asculta, cu un fel de ironie în privire.

Antoine îşi scoase din nou agenda şi o cercetă cu atenţie.

— La revedere, spuse brusc, pună ndu-şi pălăria. N-o să am timp să-mi termin vizitele… Pe diseară!”

Cei doi bărbaţi rămaseră singuri. Roy se proţăpi în faţa Califului.

— Deoarece într-o bună zi tot trebuia „să mergem”, recunoaşte că treaba nu pare a fi prea rea!

— Ôh, mai termină cu chestia asta!

— Ba nu… Judecă şi tu, măcar acum, fără părtinire!… La drept vorbind, sântêm într-o situaţie destul de bună… Franţa are cel mai mare interes ca războiul să izbucnească

mai întâi între Rusia şi Germania. Asta ne asigură concursul ruşilor şi ne lasă rolul de susţinători, care-i întotdeauna cel mai favorabil... Pe de altă parte, vom avea timp – vreau să sper – să pregătim, fără surle şi trâmbiţe, mobilizarea noastră, scăpând de acel faimos ataciprin surprindere care este teroarea statului nostru major. Toate astea fac să ne crească şansele...

Studler îl privea în tăcere.

— Uite ce, făcu Roy, dacă eşti de bună-credinţă, trebuie să fii de acord cu mine: momentul nu-i rău ales ca să lichidăm acest vechi conflict şi să ne refacem, în sfârşit, onoarea naţională!

— Onoarea naţională! îl îngână Studler, iritat.

Uşa se deschise şi-şi făcu apariţia Jousselin.

— Tot mai discutaţi? făcu el în silă.

(Jousselin era în halat. Nici el nu-şi făcea mai multe iluzii decât ceilalţi; ştia că, de bună seamă, peste douăzeci şi una de zile nu va mai fi aici pentru a constata rezultatele însămânţărilor la care lucrase toată dimineaţa; dar considera o datorie să lucreze ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic deosebit. „Mai întâi, asta te împiedică să gândeşti", îi spusese el lui Antoine, cu un zâmbet trist în adâncul ochilor săi cenuşii.)

— Peste tot acelaşi refren tâmpit! îi strigă Studler, ridicând din umeri. Aici, onoarea Franţei! Acolo, amorul propriu al Austriei! în Rusia, prestigiul slav, ce trebuie apărat în Balcani... Ca şi cum n-ar fi de o mie de ori mai mare „onoarea" de a se asigura pacea popoarelor, chiar recunoscând că s-a mers prea departe, decât să se dezlănţuie un masacru general!

Turba când vedea că naţionaliştii revendică întruna numai pentru ei monopolul nobleţei, ardezinteresului, al virtuţilor eroice. Fără să fi aderat la vreun partid, el ştia în ce măsură militanţii revoluţionari, care luptau cu dârz enie

pitalele împotriva forţelor războiului, aveau, mai mult ca oricine, simţul măreţiei şi al datoriei, voinţa de a se depăşi pentru un idea-l greu de înfăptuit, credinţa caldă şi puterea aceea sufletească din care se plămădesc eroii.

Nu se uita nici la Jousselin, nici la Roy; privirea lui de profet avea o strălucire fixă şi concentrată.

— Onoarea naţională! mormăi el din nou. Sau şi mobilizat toate cuvintele mari pentru a adormi conştiinţele!... Fireşte, trebuie mascată absurditatea tuturor acestor lucruri, trebuie împiedicată orice trezire a bunului-simţ! Onoare! Patrie! Civilizaţie!... Dar în spatele acestor vorbe frumoase ce se află oare?” Interese industriale, concurenţa pieţelor, combinaţiile politicienilor şi ale oamenilor de afaceri, lăcomia nesătulă a claselor stăpânitoare din toate ţările! Ce absurd! Salvarea civilizaţiei? Prin cele mai păcătoase acte de sălbăticie? Dezlănţuind cele mai josnice instincte?... Apărarea dreptului şi a justiţiei? Prin asasinatul anonim? Trăgând cu gloanţe în nenorociţii care nu vor să ne facă niciun rău şi care vor fi împinşi, desigur, şi ei, să meargă împotriva noastră, cu ajutorul aceloraşi vorbe goale? Absurd! Absurd!

— Bravo, Califule! exclamă Roy cu dispreţ.

— Ei, gata! Gata! făcu Jousselin cu blândeţe, punându-i mâna pe umăr.

Avea pentru micul Manuel Roy, acest prâslea al lor, aceleaşi sentimente ca şi Antoine. îl iubea, fără să-şi dea seama de ce.

— Onoarea... murmură el. Cred că este o mare greşeală că s-a lăsat să se introducă valori morale acolo unde ele ’n-au niciun sens: lupta economică ce dezbină statele... Asta falsifică, asta otrăveşte totul şi paralizează orice tranzacţie realistă. Asta deghizează în conflicte

sentimentale, ideologice, în războaie religioase ceea ce n-ar trebui să fie şi nici nu este altceva decât o concurenţă între firmele comerciale!

— Caillaux, în 1911, a înţeles toate astea foarte bine, spuse cu aprindere Califul. Fără el…

Roy îi tăie vorba, agresiv:

— Ai prefera, fără îndoială, să-l vezi pe Caillaux al dumitale la… Externe decât să-l vezi la curtea cu juraţi?…

— Desigur, drăguţule, crede-mă că, dacă ar fi rămas la

Î

Iutere, n-am fi ajuns aici!… Fără el, războiul general, acest ericitevenimen t, a cărui apropiere pare că-i încântă pe amicii dumitale şi pe dumneata, ar fi survenit, spre binele popoarelor, cu trei ani mai curând!… El nu vorbea de onoarea naţională: el vorbea cum vorbeşte un om de afaceri: el se

— 7 7

 crampona, în ciuda oricui şi a orice, pe planul cel mai pozitiv, pe planul intereselor aflate în joc! Şi, mulţumită acestei atitudini, a putut evita răul cel mai mare!

Jousselin văzu cum se aprinde o licărire duşmănoasă în ochii lui Roy. Se grăbi să intervină:

— Şi eu socot că pe planul ăsta nu există antagonisme care să nu se poată rezolva prin aranjamente diplomatice, prin concesii reciproce, cu singura condiţie de a te ţine cu îndârjire pe poziţie. Interesele sunt mai lesne de negociat decât sentimentele!… Cred şi eu că un Caillaux… Iar de va fi război, e foarte probabil că istoricii, care au ştiut să înzestreze cu atâta glorie nasul Cleopatrei, vor şti să d ea în complexitatea cauzelor conflictului, cuvenita importanţă şi fatalului glonţ de revolver de la Figaro…

Roy izbucni într-un râs plin de sfidare:

— Prefer să nu-ţi răspund, spuse el cu voioşie, şi să las asta în grija viitorului!

LVIII

— Să mergem cu ei, îi spuse Jacques lui Jenny.

Se întâlniseră vreo zece inşi la Café du Croissant ca să se ducă împreună la Montrou ge, unde urma să vorbească Max Bastien.

(în seara aceea, în toate circumscripţiile – Grenelle, Vaugirard, Batignolles, Villette – secţiile socialiste ţineau mici întruniri. La Bellevilloise, Vaillant anunţase că va lua cuvântul; erau de aşteptat încăierări. În Cartierul Latin, studenţii organizaseră o adunare în sala Bullier.)

Jacques şi Jenny luaseră autobuzul până la Châtelet şi tramvaiul până la Porte d'Orléans; pe urmă, un alt tramvai, până în Place de l'Eglise. Acolo fuseseră obligaţi să coboare şi să meargă pe jos, prin străzile pline de lume până la teatrul care nu mai funcţiona, unde se ţinea întrunirea.

Era o seară înăbuşitoare; în aerul acestui cartier periferic pluteau mirosuri grele. După-masă, toată populaţia, îngnjorată, nemaiputând sta locului, ieşise pe străzi. Pe arterele principale răsunau strigătele vânzătorilor de ziare, care alergau cu ediţiile de seară în suburbii.

Jenny păşea clătinându-se pe pavajul acestor uliţe vechi. Era ostenită. Greutatea vălului ei de crep, mirosul pe care-l răspândea din pricina căldurii îi prbrocau un început de migrenă. Se simţea stingherită în veşmintele ei de doliu, printre

bărbaţii ăştia, dintre care cei mai mulţi erau în haine de lucru; instinctiv, îşi scosese mănuşile.

Jacques, caré mergea alături de ea, vedea bine că

Jenny îl urma cu greu; ezita s-o ia la braţ; în faţa prietenilor lui, oirata ca pe o camaradă. Din timp în timp, îi arunca o privire de încurajare, în vreme ce vorbea cu Stefany despre ultimele veşti sosite la l'Humanité.

Stefany îşi bizuia optimismul pe agitaţia muncitorilor, care, după părerea lui, era în creştere. Protestele publice se înmulţeau. Apăruse manifestul partidului socialist, al grupului socialist parlamentar, al C.G.T.-ului, al federaţiei Senei, al Biroului interfederal de liberă cugetare.

— Lumea se agită pretutindeni, de pretutindeni se ameninţă! spuse el şi ochii negri ca tăciunele îi scânteiau de nădejde.

Un socialist irlandez, care venea din Westfalia şi care d-na la Croissant, anunţă că, în seara aceea chiar, la Essen, în plin centru metalurgic german, la sediul uzinelor de război Krupp, urma să se ţină o importantă manifestaţie pacifistă. Irlandezul pretindea chiar că, în cursul unor întruniri cu caracter intern, un mare număr de muncitori îndemnau la sabotaj, pentru a împiedica guvernul imperial să persevereze în intenţiile lui războinice.

După-amiaza fusese totuşi o serioasă alarmă. Un zvon îngrijorător, venit din Germania, se răspândise prin birourile redacţiilor. Se vestea că împăratul – după ce-i ceruse lui Sazonov, pe un ton de ultimatum, lămuriri în privinţa mobilizării Rusiei şi după ce primise răspunsul că mobilizarea asta era parţială, dar nu mai putea fi oprită – dăduse ordin să se pregătească decretul de mobilizare. Timp de două ore se crezuse că totul e pierdut. În sfârşit, ambasada germană dezminţise zvonul şi în termeni atât de formali, încât părea indiscutabil că informaţia despre mobilizarea Germaniei era falsă. Se află că fusese lansată la Berlin de Lokalanzeiger: replica, pe celălalt versant al graniţei, incidentului produs de Paris-Midi. Duşurile acestea succesive întreţineau în opinia publică o

înfrigurare primejdioasă. Jaurès se temea mai mult ca de orice de răul pe care-l provoca panica asta. Repeta mereu că datoria fiecărui grup, fiecărui cămin era să lupte împotriva acestor temeri nedesluşite, care lăsau spiritele pradă spectrului legitimei apărări şi făceau jocul duşmanilor păcii.

— L-ai văzut de când s-a întors? întrebă Jacques.

— Da, am lucrat două ceasuri cu el.

Abia revenit de la Bruxelles, înainte chiar de a se duce la grupul socialist parlamentar să prezinte raportul asupra rezultatelor pe care le aducea de acolo, şeful îşi adunase colaboratorii pentru a începe cu ei pregătirile în vederea congresului internaţional, convocat la Paris pentru 9 august. Partidul francez avea în faţa lui zece zile pentru a asigura reuşita acestei importante adunări a socialismului european; nu era nicio clipă de pierdut.

Prezenţa lui la l'Humanité îi înviorase pe toţi. Se întorcea întărit de poziţia fermă a socialiştilor germani, încrezător în făgăduielile ce le primise şi plin de un nou avânt pentru a activa lupta. Indignat de atitudinea guvernului în chestiunea cu sala Wagram, hotărâse numaidecât să ţină piept celor din fruntea guvernului şi să ofere apărătorilor păcii o revanşă strălucitoare organizând pentru duminica viitoare, 2 august, un mare miting de protest.

— Curaj, o îndemnă Jacques, apucând-o pe Jenny de braţ. Am ajuns.

Jenny văzu un grup de agenţi îngrămădiţi în faţa unei porţi. Mai mulţi tineri vindeau La Bataille syndicaliste şi Le Libertaire.

Intrară într-o fundătură unde, bărbaţi, în picioare, aşteptau în grupuri şi sporovăiau, fără a se gândi să intre în teatru, cu toate că şedinţa începuse. Sala era plină.

— Ai venit să-l asculţi pe Bastien? îl întrebă pe Jacques un tip care ieşea din sală. Se pare că are treabă la federaţie şi că n-o să vină!

Jacques, dezamăgit, era cât pe-aci să plece. Dar Jenny nu era în stare să pornească din nou la drum imediat. Fără să se mai intereseze de prietenii lui, Jacques o conduse pe Jenny spre primele rânduri, unde zărise două locuri libere.

Secretarul secţiei, un anume Lefaur, prezida pe scenă, aşezat la o masă simplă, de grădină.

Oratorul aflat în faţa rampei era un consilier municipal din cartierul acela. El repetă de mai multe ori că războiul este un „acronism”.

Auditorii discutau între ei, de la vecin la vecin, şi nu prea păreau că-l ascultă.

— Tăcere! striga din timp în timp preşedintele, lovind cu palma în masa de tablă.

1 Corect: anacronism.

— Uită-te cu atenţie la feţele oamenilor de-aici, spuse liicques cu glas şoptit. Aproapé c-ai putea să-i deosebeşti pe tevoluţionari după fizionomie. Unii poartă revoluţia în fălci, tiţii o poartă în ochi…

„Dar el?” gândi Jenny. În loc să-i privească pe cei din Jurul ei, Jenny cerceta chipul lui Jacques, bărbia lui puteruică şi voluntară, privirea sa mobilă, puţin cam aspră, energică în luminoasă.

— Ai să iei cuvântul? îl întrebă ea timid.

Îşi pusese întrebarea asta încă de pe drum. Dorea ca Jacques să vorbească, spre a-l admira şi mai mult; dar, în acelaşi i imp, se temea parcă să-l audă, dintr-un fel de pudoare.

— Nu cred, răspunse el, strecurându-şi mâna sub braţul Ictei. În public nu vorbesc bine. În rarele ocazii când

mi s-a întâmplat să vorbesc, am fost întotdeauna paralizat de spaima i a vorbele mi-o luau înainte, că denaturau nuanţele şi îmi irădau adevăratele gânduri…

Nimic nu-i plăcea mai mult decât să-l audă analizându-se aşa, numai pentru ea; şi totuşi i se părea că, în general, ştia dinainte tot ceea ce Jacques spunea despre el. În timp ce el vorbea, Jenny simţea prin stofa îmbrăcămintei căldura mâinii care-i susţinea cotul, şi lucrul acesta o tulbura atât de tare, încât nu se mai putea gândi decât la fierbinţeala asta dulce care-i pătrundea carnea.

— Înţelegi, urmă Jacques, am întotdeauna impresia că, într-o oarecare măsură, mint, că spun mai mult decât cred… o impresie de nesuportat.

Aşa era. Dar tot atât de adevărat era că, de câte ori lua cuvântul, simţea un fel de beţie plăcută şi, aproape întotdeauna, izbutea să creeze între el şi cel ce-l ascultau o legătură sufletească directă, o comunicare vie.

După consilierul municipal, se urcă la tribună altul, un grăsun cu o ceafă roşie şi grasă. Glasul lui de bas câştigă atenţia publicului chiar de la primele cuvinte. Aruncă auditorilor o avalanşă de formule care nu îngăduiau să fie puse la îndoială şi era cât neputinţă să-i urmăreşti asociaţiile de idei.

— Puterea se află în mâna exploatatorilor poporului! … Sufragiul universal este o gogoriţă sinistră! Muncitorul este un şerb al feudalităţii industriale!… Politica gheşeftarilor de muniţii, capitaliştii, a îngrămădit sub podeaua Europei butoaie cu pràf de puscă gata să sară în aer! Vreţi să lăsaţi să vi se găurească piefea pentru a asigura dividendele celor din consiliul de aciministraţie de la uzinele Creuzot?

Ropote de aplauze puternice punctau automat fiecare

din aceste afirmaţii scurte, rostite cu un glas care se îneca mereu, şi îndesate, ca nişte lovituri de măciucă. Omul era obişnuit cu ovaţiile; la sărşitul fiecărei fraze se oprea să le aştepte, fără să greşească, şi rămânea un minut aşa, cu gura căscată, ca şi cum i-ar fi intrat un cărăbuş în gâtlej.

Jacques se aplecă spre Jenny:

— Ce nerozie!… Nu asta trebuie să li se spună oamenilor… Ar trebui să fie convinşi că sunt mulţi, că ei sunt forţa! Ei o ştiu în mod confuz, dar n-o simt! Ar trebui să se convingă cu toţii de asta printr-o experienţă directă, hotărâtoare. Căci este foarte important ca proletariatul să câştige acum partida! în ziua în care el va fi văzut, prin fapte, că poate să pună, cu propriile lui mijloace, o stavilă de netrecut în faţa politicii de agresiune şi să facă guvernele să dea înapoi, atunci îşi va cunoaşte într-adevăr forţa, atunci va fi conştient că poate face orice. Şi în ziua aceea …

Între timp, publicul începu să se plictisească de formulele incoerente ale oratorului. Într-un colţ al teatrului, o discuţie iscată între câţiva inşi se înteţi şi degeneră în ceartă.

— Tăcere! urlă secretarul Lefaur. Nu uitaţi instrucţiunile comitetului central!… Disciplina partidului … Fiţi cafmi, cetăţeni…

t

Se vedea bine că-l speria gândul unei dezordini, care ar fi putut provoca o intervenţie a poliţiei; singura lui grijă era ca întrunirea să se termine fără incidente.

Când apăru la rampă al treilea orator, ultimul înscris la cuvânt în seara aceea, liniştea se restabili pentru moment. Era Lévy Mas, un profesor de istorie la liceul Lakanal, cunoscut pentru scrierile lui socialiste şi disputele lui cu universitatea. Ca temă, îşi propusese să vorbească despre relaţiile franco-germane de la 1870 încoace. Făcu,

dând dovadă de o mare erudiţie, un expozeu al problemei; dar, după douăzeci şi cinci de minute, nu ajunse decât la asasinatul de la Sarajevo. Vorbi despre „mica şi curajoasa Serbie”, cu un glas care pornea din gât şi care făcea să-i tremure ochelarii pe nasul ascuţit. Apoi se avântă într-o analiză amănunţită a grupelor de alianţe, a tratatelor austro-germane şi franco-ruse.

Sala, plictisită de vorbăria lui, începu să se frământe.

— Ajunge! Treci la obiect!

— Un plan de acţiune!

— Ce să facem? Cum să împiedicăm războiul?

— Tăcere! ceru Lefaur, din ce în ce mai neliniştit.

— Revoltător! şopti Jacques la urechea lui Jenny. Oamenii ăştia au venit aici ca să li se dea un cuvânt de ordine, simplu, limpede, practic; şi iată că sunt lăsaţi să se întoarcă acasă cu capul plin de istorie diplomatică şi cu impresia că toată treaba asta e prea complicată pentru ei… că n-au altceva de făcut decât să aştepte inevitabilul!

Întreruperile ţâşneau din toate părţile:

— Care-i situaţia? Unde ne duc?”

— Vrem să ştim adevărul!

— Da! Adevărul!

— Adevărul, cetăţeni? strigă Lévy Mas, înfruntând furtuna. Adevărul e că Franţa este o naţiune pacifică şi că de două săptămâni o dovedeşte în chip minunat, iscând confuzie în toate statele imperialis-te! Guvernul nostru, care poate fi criticat pentru politica internă, are o sarcină grea! Datoria

E

artidului socialist este să nu-i îngreuneze şi mai mult sarcina!

desigur, departe de noi gândul de a ne însuşi

demagogia naţionalistă pe care burghezia o înscrie în programul ei!

Dar – şi trebuie s-o spunem sus şi tare, trebuie s-o strigăm în faţa lumii întregi –, niciun francez nu va refuza să-şi apere teritoriul în faţa unei invazii străine.

Jacques fierbea:

— Ai auzit? spuse, aplecându-se iarăşi spre Jenny. Nimic nu poate pregăti mai bine un popor pentru război!… E de-ajuns să-l faci să creadă că, mame, un atac al Germaniei este iminent, şi va accepta tot ce vrei!

Jenny îşi ridică spre el privirea ochilor ei albaştri.

— Vorbeşte tu!

Dar Jacques se uita la orator fără să răspundă. Simţea cum în jurul lui creşte nemulţumirea. Percepea, mai cu seamă, în mulţimea asta mohorâtă o febră latentă, generoasă, prielnică pentru o acţiune revoluţionară şi de care ar fi fost o crimă să nu te foloseşti.

— Da! făcu el deodată.

Şi ridică brusc mâna, ca să ceară cuvântul.

Preşedintele îl măsură o clipă cu atenţie, apoi întoarse capul.

Jacques îşi scrise în grabă numele pe un petic de hârtie; dar nu avea cine să i-l ducă lui Lefaur.

Lévy Mas îşi încheie cuvântarea în mijlocul zarvei care creştea din ce în ce mai mult.

— De bună seamă, situaţia este delicată, cetăţeni! Dar atâta timp cât guvernul va fi sprijinit de popor ca să apere, cu autoritate, pacea ameninţată, ea nu e deznădăjduita! Reci30 – *Roger Martin du Gard* tiţi articolele marelui nostru Jaurès! Cei care, dincolo de graniţă, caută cu tot dinadinsul să intre în conflict cu noi, trebuie să ştie că în spatele oamenilor noştri de stat şi al diplomaţilor noştri Franţa socialistă este unanimă în apărarea pacifick a dreptului!

Îşi potrivi ochelarii, schimbă o scurtă privire cu preşedintele şi, fără să mai spună nimic, o zbughi după culise, de auziră câteva aplauze ale amicilor personali, întrerupte de proteste vagi, de fluierături timide.

Lefaur se ridică în picioare. Făcea gesturi mari, ca să restabilească liniştea. Publicul crezu că vrea să vorbească şi tăcu pentru o clipă! Lefaur se folosi de prilej şi strigă:

— Cetăţeni, şedinţa s-a terminat!

— Nu! se repezi Jacques de la locul lui.

Dar cei prezenţi, întorcând spatele scenei, se şi urniră de la locurile lor, înghesuindu-se spre cele trei ieşiri care răspundeau în fundătură. Pocnetul scaunelor cu arcuri, strigătele, discuţiile alcătuiau o larmă cu neputinţă de domolit.

Jacques era în culmea indignării. Oamenii ăştia plini de bunăvoinţă, care veniseră aici să afle instrucţiuni precise, nu trebuia cil niciun preţ să părăsească sala complet zăpăciţi, fără să ştie măcar ce aşteaptă Internaţionala de la ei!

Îşi făcu loc până la marginea spaţiului rezervat orchestrei.

Scena, despărţită de sală de groapa asta întunecoasă, era inaccesibilă. Jacques spumega de furie.

— Cer cuvântul! strigă el.

O apucă de-a lungul fosei orchestrei până la loja din avanscenă, îşi făcu vânt, sări în lojă, trecu în culoar, dădu de o uşă care ducea spre culise, împinse oamenii la o parte şi năvăli, în sfârşit, pe scena care era goală. Striga mereu:

— Cer cuvântul! Cer cuvântul!

Dar glasul i se pierdea în tumultul din sală. Teatrul, care se golise pe trei sferturi, se căsca în faţa lui, asemenea unei prăpăstii pline de praf. Jacques se repezi atunci la masa de tabla şi începu să bată tare în ea, cu amândoi pumnii, ca într-un gong.

— Tovarăşi! Cer cuvântul!

Cei ce se mai aflau încă în sală – să fi fost cu totul vreo cincizeci de oameni – se întoarseră cu faţa spre scenă.

Se auziră câteva glasuri:

— Să ascultăm!... Tăcere!... Să ascultăm!

Jacques continua să lovească în masă de parcă ar fi bătut toaca. Era palid, cu părul vâlvoi. Privirea îi alerga de la un capăt la altul al sălii. Urla din tot pieptul:

— Războiul! Războiul!

Se făcu deodată tăcere în toată sala.

— Războiul! Ne pândeşte războiul! în douăzeci şi patru de ore el poate să se abată asupra Europei! Vreţi adevărul? Iată-l! în mai puţin de-o lună, toţi cei care sunteţi aici astă-seară veţi putea fi masacraţi!...

Cu un gest violent, îşi ridică şuviţa de păr care-i cădea în ochi.

— Războiul! Voi spuneţi că nu-l vreţi? Dar îl vor ei! Şi vi-l vor impune! Veţi fi nişte victime! Dar veţi fi şi cei vinovaţi! Fiindcă numai de voi înşivă depinde ca războiul acesta să fac împiedicat! Vă uitaţi la mine! Vă întrebaţi cu toţii: „Ce-i de făcut?”... De aceea aţi venit aici astă-seară... Ei bine, am să vă spun eu ce este de făcut! Căci ceva este de făcut! mai este încă o posibilitate de salvare! Una singură! Unirea în rezistenţă! împotrivirea!

Apoi, ceva mai calm şi ciudat de stăpân pe sine, îngroşându-şi vocea şi apăsând cuvintele ca să se facă auzit, urmă după ce-şi trase sunetul:

— Vi se spune: „Ceea ce face ca războaiele să fie posibile este existenţa capitalismului, a concurenţei între naţiuni, a puternicilor banului, a traficanţilor de arme”. Toate astea sunt adevărate. Dar judecaţi: de este războiul? Este oare numai un conflict de interese? Din nenorocire, nu! Războiul înseamnă oameni şi sânge! Războiul

înseamnă popoare mobilizate care luptă între ele! Toţi miniştrii responsabili, toţi bancherii, toţi industriaşii, toţi negustorii de arme din lume n-ar putea să dezlănţuie războiul dacă popoarele ar refuza să se bată! Tunurile şi puştile nu iau foc singure! E nevoie de soldaţi ca să se facif război! Şi soldaţii ăştia, pe care se bizuie capitaliştii ca să-şi realizeze opera lor aducătoare de profituri şi de moarte, suntem noi! Nicio putere legală, niciun decret de mobilizare nu pot face nimic fără noi, fără consimţământul nostru, fără pasivitatea noastră. Soarta noastră atârnă prin urmare numai de noi! Suntem stăpânii destinului nostru, fiindcă suntem mulţi, suntem forţa!

Deodată, totul se clătină. O ameţeală bruscă… Responsabilitatea ce şi-o asuma îi apăru deodată ca într-o fulgerare. Făcuse oare bine că luase cuvântul? Era oare sigur ca tine adevărul în mână?… Câteva clipe, ros de scrupule, se simţi ameninţat de o descurajare totală.

În momentul acela, la capătul sălii se produse o mişcare. Cei rămaşi în urmă renunţaseră să mai iasă şi se apropiau încet-încet de scenă, ca pilitura de fier atrasă de magnet.

 într-o clipă, îngrijorarea lui Jacques se potoli, pieri fără urmă. Şi, din nou, tot ce gândea, tot ce voia să le spună acestor oameni, ale căror întrebări mute păreau că se ridică înspre el, i se păru limpede, indiscutabil.

Făcu un pas înainte şi, aplecându-se peste rampă, strigă:

— Nu credeţi ce scriu ziarele! Presa minte!

— Bravo! strigă o voce.

— Presa este în solda naţionaliştilor! Ca să-şi mascheze lăcomia, toate guvernele au nevoie de o presă mincinoasă, care să convingă popoarele că, masacrându-se unele pe altele, fiecare din ele se jertfeşte eroic pentru o

cauză sfântă, pentru apărarea sacră a pământului, pentru izbânda Dreptului, a Libertăţii, a Civilizaţiei! Ca şi cum ar fi just să osândeşti milioane de nevinovaţi la martiriu, la moarte!

— Bravo! Bravo!

Cele trei uşi, deschise spre fundătură, se umplură de curioşi, care, împinşi pe nesimţite de cei de afară, intrau până la urmă în sala şi se aşezau în fotolii.

— Tăcere! Să ascultăm! şoptiră câteva voci.

— Veţi mai tolera oare multă vreme ca o mână de criminali, depăşîţi de evenimentele pe care tot ei le-au pregătit, să arunce pe ampurile de bătălie milioane de europeni paşnici? Războiul nu-i de dorit niciodată de popoare! Numai guvernele îl vor!... Popoarele n-aualţi duşmani decât pe cei ce le exploatează! Popoarele nu se duşmănesc unele pe altele! Nu există niciun muncitor german care ar dori să-şi părăsească nevasta, copiii, meseria, ca să ia arma şi să tragă în muncitorii francezi!

Un murmur de aprobare străbătu asistenţa.

Jenny se întoarse spre public. În sală erau acum două-trei sute de oameni, poate şi mai mulţi, care ascultau cu încordare.

Jacques se aplecă asupra acestei mase de oameni care fremăta mută şi care bâzâia totuşi ca un cuib de insecte. De pe toate chipurile acestea, dintre care el nu-l putea vedea pe niciunul desluşit, pornea un apel care-i conferea o importanţă tulburătoare, nemeritată; dar, în acelaşi timp, violenţa convingerilor şi a nădejdilor lui devenea şi mai mare. Abia avu timp să-şi spună: Jenny mă ascultă”. Răsuflă adânc, apoi continuă cu un nou avânt:

— Vom sta, oare, aşa, cu braţele încrucişate, aşteptând să fim mânaţi ca nişte nerozi spre pierzanie? Vom da, oare, crezare protestelor pacifiste ale guvernelor? Cine a aruncat Europa în haosul în care se zbate azi? Vom

fi oare atât de

nebuni încât să nădăjduim că aceiaşi oameni de stat, aceiaşi cancelari şi monarhi care, prin combinaţiile lor ascunse, ne-au dus la un pas de catastrofă vor putea izbuti, în conferinţele lor diplomatice, să salveze pacea asta pe care au compromis-o cu atâta cinism? Nu! Astăzi, pacea nu mai poate n salvată de guverne! Pacea este azi în mâinile popoarelor! în mâinile noastre, de noi depinde!

Aplauzele îl făcură să se întrerupă din nou. îşi şterse fruntea şi gâfâi câteva clipe, ca un alergător care şi-a pierdut răsuflarea.

Îşi dădea seama de puterea lui; simţea cum fiecare frază a sa pătrunde cu violenţă în creierul ascultătorilor şi cum, asemenea rachetelor care aruncă în aer depozitele de praf de puşcă, ridică un arsenal întreg de gânduri de răzvrătire, ce n-aşteptau decât şocul acesta ca să explodeze.

Cu un gest nerăbdător, ceru să se facă tăcere.

— Veţi întreba: „Ce să facem?” Să nu ne lăsăm duşi acolo unde vor ei!

— Bravo!

— Izolat, niciunul din noi nu poate să facă nimic. Dar laolaltă, puternic uniţi, putem face orice! Trebuie să înţelegeţi bine aceasta: viaţa ţării, echilibrul acela pe care se reazemă stabilitatea statului depinde numai şi numai de muncitori. Poporul dispune de o armă atotputernică. De neînvins! Şi arma asta este greva! Greva generală!

Din fundul sălii, o voce puternică strigă:

— Ca nemţoii să profite de asta şi să ne sară în spinare?

Jacques tresări din tot trupul şi îl căută din ochi pe cel ce îl întrerupsese.

— Dimpotrivă! Muncitorul german va fi alături de noi! Ştiu asta! Vin de la Berlin! Am văzut manifestaţiile de pe Unter den Linden! Am auzit strigătele pentru pace sub ferestrele Kaiserului! Muncitorul german e gata, ca şi voi, să facă grevă generală! Ceea ce-l mai reţine încă este teama de Rusia. A cui e vina? A noastră, a celor de la cârma statului nostru, a alianţei noastre nesăbuite cu ţarismul, care a mărit, pentru Germania, primejdia dinspre partea ruşilor. Dar gândiţi-vă: cine ar putea asigura mai bine securitatea poporului german, adică cine ar putea opri Rusia în calea ei spre război? Voi! Noi, francezii, prin refuzul nostru de a ne bate! Hotărându-ne să facem grevă, noi, francezii, dăm două lovituri deodată: legăm mâinile ţarismului, care vrea război, şi eliminăm orice piedică din calea înfrăţirii muncitorului german cu muncitorul

 francez! înfrăţirea în greva generală, pornită în acelaşi timp împotriva ambelor guverne din cele două ţări ale noastre!

Sala, însufleţită, încercă să aplaude. Dar Jacques nu-i dădu răgaz:

— Căci greva rămâne singura acţiune care ne mai poate salva pe toţi! Gândiţi-vă la următorul lucru: un simplu apel al şefilor noştri, în aceeaşi zi, la aceeaşi oră, pretutindeni deodată, şi viaţa ţării se poate opri în loc, complet blocată!... Un ordin de grevă şi într-o clipă toate uzinele, toate magazinele, toate serviciile administrative se golesc! Pieţele în grevă opresc, pe drumuri, aprovizionarea oraşelor! fcâinea, carnea, laptele sunt raţionalizate de către comitetele de grevă! Nici apă, nici gaz, nici electricitate! Nici trenuri, nici autobuze, nici taxiuri! Nici scrisori, nici ziare! Nici telefon, nici telegraf! Oprirea brutală a tuturor rotiţelor sociale! Pe străzi, mulţimea rătăceşte pradă cumplitei nelinişti! Nu răscoală, nici încăierări: tăcerea şi spaima!... Ce-ar putea face guvernul

împotriva acestui lucru? Cum ar putea ţine piept acestui asalt cu poliţia lui şi cu cele câteva mii de voluntari? Cum ar putea improviza stocuri de alimente? Cum ar distribui hrana populaţiei? Nemaifiind în stare să-şi hrănească nici măcar jandarmii şi regimentele, silit de însăşi panica celor ce sprijineau politica lui naţionalistă, ce i-ar mai rămâne altceva de făcut decât să capituleze? Qte zile… nu, nu voi spune dte zile; voi spune: Qte ceasuri va putea lupta guvernul împotriva acestui blocaj, împotriva stagnării totale a întregii vieţi obşteşti? Şi, în faţa unei atare manifestări a voinţei maselor, care sunt oamenii de stat care ar mai îndrăzni să se gândească la eventualitatea unui război? Care-i guvernul care ar risca să împartă puşti, cartuşe unui popor care s-a ridicat împotriva lui?

Aplauzele ce se dezlănţuiau îi tăiau acum fiecare frază, îşi adună toată energia ca să domine larma. Jenny vedea cum i se îmbujorează obrajii, cum îi tremură falca, cum i se umflă, de încordare, muşchii şi vinele gâtului.

— Trecem printr-un ceas greu, dar totul atârnă încă de noi! Mijlocul de care dispunem este atât de grozav, încât socot că nici nu vom avea măcar nevoie să ne slujim de el! Simpla ameninţare cu greva – dacă guvernul ar fi sigur că întreaga lume muncitorească este hotărâtă să recurgă la ea – ar fi de-ajuns să schimbe, într-o singură zi, orientarea unei politici care ne duce spre prăpastie!… Sarcina noastră, prieteni? Ea e simplă, e limpede! Un singur obiectiv: Pacea! Unirea, trecând peste toate certurile noastre de partide! Unirea în

rezistenţă! Unirea în refuz! Să ne strângem în jurul şefilor Internaţionalei! Să le cerem să pună totul în mişcare pentru ti organiza greva şi să pregătească acel mare asait al forţelor proletare de care hepinde soarta ţării şi a Europei!

Se opri, ca lovit. Se simţi, deodată, secătuit de orice putere.

Jenny îl sorbea din odfti. Vedea cum i se bat genele, cum ezită, cum ridică braţul şi face semne cu mâna. Un zâmbet sleit îi crispă buzele. de învârti în jurul lui, ca beat, şi dispăru prin deschizătura ce da în culise.

Mulţimea urla:

— Éravo!... Are dreptate!... Jos războiul!... Greva!... Trăiască pacea!...

Ovaţiile continuară câteva minute. Auditorii rămaşi pe loc, jtn picioare, îl chemau pe orator.

În cele din urmă, întrucât oratorul nu se mai arătă, se năpustiră spre ieşiri.

Oratorul era prăbuşit în penumbra culiselor. Se aşezase pe o ladă ascunsă în spatele unei grămezi de decoruri Vechi. Leoarcă de sudoare, ca scuturat de friguri, frânt, stătea aşa, cu părul răvăşit, cu coatele pe genunchi şi cu pumnii la ochi, nemaiavând altă dorinţă, în uraganul ăsta, decât să fie singur, pierdut, departe de privirile tuturor.

Acolo îl găsi Jenny, însoţită de Stefany, după ce-l căutase, câteva minute, peste tot.

Se uită la ei şi, înseninat deodată, surâse către fata care se oprise în faţa lui – şi îl privea drept, cu ochii ficşi, fără să scoată niciun cuvă ni.

— Acu-i vorba cum ieşim de aici... mormăi Stefany în spatele lor.

Jacques se ridică.

Sala, goală, era cufundată în întuneric. Uşile fuseseră închise pe dinafară. Dar, într-un colţ al scenei, un bec cu lumină chioară îi călăuzi spre un corilor care ducea, printr-o ieşire de serviciu, în spatele teatrului. Se strecurară de-a lungul unei pivniţe pentru cărbuni şi se pomeniră într-o curticică plină de scânduri. Curticică răspundea într-o

străduţă ce părea pustie.

Dar abia apucaseră pe străduţă, când doi oameni se desprinseră din umbră.

— Poliţia! spuse unul din ei, scoţând din buzunar, cu un gest de scamator, un carton, pe care-l vârî sub nasul lui Stefany. Actele, vă rog!

Stefany îi întinse inspectorului carnetul său de ziarist:

— Ziarist!

Poliţistul îşi aruncă distrat ochii pe carnet. Cel care-l interesa era oratorul.

Din fericire, Jacques, în drumurile pe care le făcuse încoace şi încolo, în cursul zilei, cu Jenny, trecuse şi pe la Mourlan, să-şi ia portofelul. Făcuse însă imprudenţa de a păstra, într-un buzunar al pantalonilor, hârtiile de identitate ale studentului genevez, de care se folosise ca să treacă graniţa germană. „Dacă mă percheziţionează…” se gândi el.

Inspectorul nu merse însă cu zelul până acolo. Se mulţumi să cerceteze la lumina felinarului paşaportul lui Jacques şi să verifice, dintr-o aruncătură de ochi profesională, asemănarea cu fotografia de identitate. Pe urmă luă la iuţeală câteva note în carnetul său, muind în gură, de mai multe ori, vârful creionului.

— Unde aveţi domiciliul?

— La Geneva.

— Unde locuiţi la Paris?

Jacques stătu o clipă în cumpănă. Mourlan îi spusese că odaia din Rue du Jour, unde locuise înainte de călătoria lui şi care era un adăpost absolut sigur, nu mai era liberă, fa-apucase însă să-şi caute un alt adăpost. În seara asta, se gândea să doarmă în camera din Rue des Bernardins, colţ cu Quai de la Tournelle. Adresa aceasta o şi dădu, şi

poliţistul şi-o notă în carnet.

Apoi inspectorul se întoarse spre Jenny, care stătea aproape lipită de Jacques. N-avea la ea decât nişte cărţi de vizită şi, din întâmplare, un plic cu o scrisoare de la Daniel, care rămăsese în poşeta ei. Agentul nu-i făcu nicio dificultate şi nici nu-i notă măcar numele în carnet.

— Mulţumesc, spuse el cu politeţe.

Îi salută ducând mâna la pălărie, şi se depărtă, urmat de însoţitorul lui.

— Societatea se apără, constată Stefany batjocoritor.

Acum Jacques zâmbea:

— M-au reperat…

Jenny îl prinse de braţ şi se agăţă de el. Avea chipul răvăşit.

— Ce-or să-ţi facă? întrebă ea cu o voce stinsă.

— Ei, asta-i! nimic!

Stefany începu să râdă:

— Ce vrei să ne facă? Suntem în perfectă regulă!

— Singurul lucru care nu-mi prea place, mărturisi Jacques, e că mi-am dat adresa la hotelul Liébaert.

— N-ai decât mâine să te muţi.

Noaptea era caldă. Străduţa emana un miros fetid. Jenny se ţinea strâns de Jacques. Tremura de emoţie. Se poticni în caldarâmul desfundat, îşi suci glezna şi ar fi căzut dacă nu s-ar fi sprijinit de braţul lui Jacques. Se opri o clipă şi se rezemă cu umărul de zidul unei magazii. O durea piciorul.

— Oh, Jacques… murmură. Sunt atât de ostenită…

— Reazemă-te de mine.

Îi era şi mai dragă văzând-o astfel, frântă de oboseală.

Străduţa dădea într-un bulevard unde ultimele grupuri gălăgioase se desfăceau, se împrăştiau.

— Voi doi aşezaţi-vă pe banca asta, spuse Stefany cu autoritate. Eu o iau înainte, să nu scap ultimul tramvai. E o staţie de taxiuri în faţa Primăriei. Vă trimit un taxi.

Când, după trei minute, maşina trase lângă trotuar, Jenny se simţi ruşinată de slăbiciunea ei.

— Ce prostie! Aş fi putut merge foarte bine pe jos până la tramvai…

Se mustră că era o piedică în viaţa lui Jacques, tocmai ea, care ţinuse totdeauna să nu încurce pe nimeni.

Dar, de cum se urcă în maşină, îşi scoase pălăria şi voalul, ca să se poată cuibări mai bine la pieptul lui Jacques. Simţea, cu tot obrazul, pieptul acesta de bărbat, care se ridică şi se lăsa, respirând încet şi cald. Fără să-şi mişte capul, întinse mâna şi căută, pipăind, obrazul lui Jacques. Jacques zâmbi, şi Jenny îi ghici zâmbetul în clipa când îi atinse gura cu degetele. Atunci, ca şi cum n-ar fi vrut decât să se asigure că Jacques este în adevăr acolo, îşi retrase mâna şi se ghemui iarăşi la pieptul lui.

Automobilul încetini. „Am şi ajuns?” îşi spuse ea cu părere de rău. Dar se înşelase: n-ajunseseră; recunoscu Porte d’Orléans, bariera.

Murmură:

— Unde ai să dormi la noapte?

— Unde!… La Liébaert. De ce?

Jenny era gata să spună ceva, dar tăcu. Jacques se aplecă spre ea. Jenny îşi închise ochii. Buzele lui Jacques zăboviră mult peste pleoapele ei lăsate. Cuvinte nedesluşite îi zumzăiau în urechi: „Micuţa mea… Draga mea… Dr agă…” Simţi, de-a lungul obrazului, lunecându-i gura caldă a lui Jacques, mângâindu-i nasul şi atingându-i uşor buzele, care se strânseră instinctiv. Dar el nu îndrăzni să stăruie. îşi ridică încet capul şi, îmbrăţişând-o şi mai tare, o strânse cu pasiune la piept. De data asta fel întoarse ea singură gura spre el. Dar

Jacques nu băgă de seamă; îşi îndreptă spatele, se desprinse şi deschise portiera. Jenny abia atunci îşi dădu seama că automobilul se oprise. De dte minute? Zări faţada, poarta casei ei.

Jacques coborî primul şi o ajută şi pe ea să coboare. În timp ce el plătea şoferului, Jenny parcurse, ca o somnambula, cei trei paşi dare o despărţeau de sonerie. O ispită nebunească îi străbătu gândul. Dar poate că mama se întorsese… Aducându-şi aminte de doamna de Fontanin, simţi un scurt fior şi 6 cuprinse iarăşi îngrijorarea. Apăsă clanţa cu mâna tremurândă.

Ôând Jacques ajunse lângă ea, poarta era întredeschisă, iar în faţa camerei portăresei se aprinsese lumina.

— I-e mâine? Da? spuse repede Jacques.

Jenny dădu din cap în semn de aprobare. Nu era în stare să scoată nicio vorbă. Jacques îi apucă mâna şi i-o strânse tare într-ale lui.

— Dar nu dimineaţă… adăugă el cu glas întretăiat. La două. Vrei? Să vin?

Jenny făcu acelaşi semn. îşi trase mâna şi împinse poarta.

Jaajues o văzu cum trece cu paşi ţepeni prin lumină şi cum dispare în umbră, fără să se mai întoarcă spre el. Dădu drumul la clanţă şi poarta se închise din nou.

LIX

La Liébaert, Jacques dormi foarte puţin.

După ce se suci şi se răsuci în patul strâmt din fier, după ce se uită de nenumărate ori să vadă dacă lumina palidă care trecea prin transperant nu vestea primele luciri ale zorilor, se prăbuşi timp de două ore, într-un somn adânc, din care se trezi mai obosit şi mai mahmur ca înainte.

În sfârşit, afară se făcea ziuă.

Se îmbrăcă, îşi aranjă în sacul de voiaj puţinele lucruri pe care le avea cu el, făcu un pachet cu toate actele personale, apoi trase scaunul la fereastră, se aşeză pe el şi stătu mult timp cu coatele pe pervaz, fără să se gândească la nimic precis. Imaginea lui Jenny îi apărea mereu în faţa ochilor. Ar fi vrut s-o aibă acolo, lângă el, tăcută, nemişcată, să simtă cum li se ating umerii, obrajii, ca aseară în automobil… îndată ce era departe de ea, i se părea că are atâtea lucruri să-i spună… Privea cum învie, încetul cu încetul, pe stradă şi pe chei, viaţa matinală a lăptarilor şi măturătorilor. Lăzile cu gunoi stăteau încă aliniate la marginea trotuarului. În faţa hotelului, casa

din colţ avea toate jaluzelele trase, afară de cele de la demisol, ocupat de un negustor de obiecte de faianţă, unde, de partea cealaltă a geamurilor, erau îngrămădite nenumărate bibelouri pe jumătate înfundate în paie: servicii desperecheate, vase din imitaţii de porţelan, bomboniere, statuete de bacante, busturi în făţişând oameni iluştri. Alături, pe obloanele roşii ale unui măcelar evreu, era a târnată o firmă aurită, scrisă cu litere ebraice, asupra căreia privirile lui Jacques se opriră îndelung.

Îndată ce se făcu ora şapte şi socoti că poate plăti nota hotelierului, plecă repede, cumpără ziarele şi se aşeză pe o bancă de pe chei, să le citească.

Aerul era aproape rece. În depărtare, în jurul catedralei Notredame plutea o ceaţă albă.

Jacques citi şi reciti, cât sete şi nemulţumire totodată, telegramele şi comentariile ce se repetau la infinit, în diversele ziare, ca într-un joc de oglinzi.

Întreaga presă, acum la unison, dădea alarma. Articolul lui Clemenceau din l’Homme Libre se intitula: La marginea prăpastiel. Manşeta lui Le Matin era: Trecem

prin momente critice.

Majoritatea ziarelor republicane ţineau isonul cu cele de dreapta, blamau partidul socialist francez că acceptase, „în împrejurările actuale”, să se organizeze, la Paris, un congres internaţional pentru pace.

Lui Jacques nu-i venea să se scoale de pe bancă, să înceapă această nouă zi… Vineri, 31 iulie… Oricum, citirea ziarelor îl trezise încetul cu încetul din moleşeala lui, îl ajutase să reia contactul cu lumea… O clipă, luptă împotriva dorinţei de a

1

orni în goană, chiar acum, de dimineaţă, în Avenue de

Observatoire. Dar îşi dădu seama că ispita îi venea mai mult din laşitate în faţa vieţii decât din iubire. Fu cuprins de ruşine. Războiul nu era fatal; partida nu era încă pierdută; se mai putea face ceva… în toate cartierele Parisului, la ora asta, oamenii se trezeau ca să lupte… De altfel, nu-i spusese lui Jenny că nu va veni la ea decât la ora două?

Era mult prea devreme ca să se ducă la l’Humanité, dar nu şi pentru a trece pe la l’Etendard. Nu ştia unde să-şi ducă bagajul; o să-l lase la Mourlan.

Gândul de a-i face o vizită bătrânului zeţar îl făcu să se ridice în picioare. Va merge pe jos până la Bastilia, pe cheiuri. Plimbarea îl va înviora.

Uşa de la l’Etendard era încuiată.

„Am să revin mai târziu”, îşi spuse şi, ca să-şi omoare timpul, se hotărî să se ducă până la Vidai, un librar din cartierul Saint-Antoine. În partea din dos a librăriei se adunau de obicei intelectualii cu tendinţe anarhiste, care editau L’Elan rouge. Jacques publicase acolo mai multe referate despre diverse cărţi germane şi elveţiene.

Vidai era singur. Şedea la masă, numai în pantaloni şi cămaşă şi împacheta nişte broşuri.

— N-a venit încă nimeni 1 întrebă Jacques.

— Cum vezi.

— De ce? E prea devreme?

Vidai ridică din umeri.

— Nici ieri n-au fost prea mulţi pe aici. Probabil că nu vor să li se ia urma. Ai citit asta? adaugă, arătându-i o carte care se afla pe masă în mai multe exemplare.

— Da.

Era *L'Esprit de révolte* de Kropotkin.

— Straşnică! spuse Vidai.

— S-au făcut percheziţii? întrebă Jacques.

— Aşa se pare… Aici nu. Cel puţin, încă nu. Dar am luat toate măsurile, n-au decât să vină… Şezi.

— Nu vreau să te deranjez. Am să mă întorc mai târziu.

Afară, pe când se pregătea să treacă drumul, un sergent se apropie de el, politicos.

— Vă rog, actele…

La douăzeci de metri mai încolo, trei oameni, care, după aparenţă, arătau a poliţişti în civil, se uitau la ei. Sergentul răsfoi paşaportul fără să spună nimic, apoi i-l dădu înapoi, salutându-l.

Jacques aprinse o ţigară şi porni mai departe, dar nu se simţea prea liniştit „Ce două ori în douăsprezece ore! îşi

%

use el. Parcă ar fi stare de asediu". Înaintă câţiva paşi pe

enue Ledrun-Rollin, mai mult ca să poată verifica dacă e urmărit. „Nu-mi fac atâta cinste…"

Cum era aproape de Modern Bar, o cafenea de pe Rue Traversière, se gândi să treacă şi pe acolo. Modern Bar era centrul unei secţii socialiste deosebit de active.

Casierul, Bonfils, era un prieten din copilărie al lui Périnet

— Bonfils? De două zile n-a mai dat cu nasul pe-aici, spuse patronul. Şi, de altfel, n-am văzut încă pe nimeni în dimineaţa asta.

În clipa aceea, un bărbat de vreo treizeci de ani, purtând în spate un ferăstrău pus în bandulieră, intră în bar, ţinându-şi bicicleta de ghidon.

— Bună ziua, Ernest… Bonfils e aici?

— Nu.

— Careva din ai noştri?

— Nimeni.

— Aşa?… Ceva veşti?

— Nimic.

— Se aşteaptă şi-acum instrucţiunile comitetului central?

Tâmplarul, tăcut, rotea în jur priviri întrebătoare; şi, ca să-şi lipească şi să-şi dezlipească chiştocul pe care-l ţinea între buze, îşi mişca gura ca un peşte.

— Îţi vine să turbezi, nu alta! zise în cele din urmă. Oricum, nr. trebui să ştim… Uite, de pildă eu, sunt mobilizat la 7 – 4, în prima zi şi, dacă chestia vine, nu ştiu ce să fac… Tu ce crezi, Kinest? Trebuie să ne ducem?

— Nu! strigă Jacques.

— Eu nu mă bag, făcu Ernest morocănos. Treaba ta, amice…

— Să te duci înseamnă să te faci complice cu cei ce vor războiul, spuse Jacques.

— Asta mă priveşte personal! aprobă omul, adresându-se patronului, ca şi cum n-ar fi auzit cuvintele lui Jacques. Vorbea cam peste umăr.

Cu toate că era vădit nedumerit, îi aruncă lui Jacques o privire plină de nemulţumire. Părea că gândeşte: „Eu nu

cer sfaturi nimănui. Eu cer cuvântul de ordine al comitetului”.

Se ridică, îşi întoarse bicicleta, spuse „Salut!” şi plecă fără grabă, legănându-şi şoldurile.

— La urma urmei, m-am săturat! se plânse Ernest. Toţi îmi pun aceeaşi întrebare. Ce pot face eu? Se spune că în comitet nu izbutesc să cadă de acord ca să dea un consemn. Şi într-un partid trebuie un consemn, nu?

Înainte de a se întoarce la l’Etendard, Jacques rătăci câteva minute, gânditor, prin cartierul acesta, unde animaţia creştea din sfert în sfert de oră. Şirurile de cărucioare încărcate cu legume şi fructe, care staţionau pe marginea trotuarelor, strigătele vânzătorilor ambulanţi, furnicarul de lucrători şi gospodine, care, spre a se feri de soare, se îmbulzeau pe trotuarul dinspre partea umbrită, făceau din străzile astea strâmte un adevărat târg sub cerul liber.

Jacques observă că în galantarele prăvăliilor de ciorapi şi albituri erau expuse aproape numai articole pentru bărbaţi şi din cele nepotrivite pentru anotimpul acesta: veste tricotate, flanele, cămăşi groase de bumbac, ciorapi de lână.

Prăvălioarele de încălţăminte arborau pe benzi de carton ori de americă reclame improvizate, care săreau în ochi. Cele mai puţin îndrăzneţe anunţau: Ghete de vânătoare sau Ghete de excursie. Câţiva îndrăzneţi afişau: Pantofi groşi şi chiar: Bocanci militari. Mulţi bărbaţi se opreau, se uitau cu interes, dar fără să cumpere. „Femeile treceau de colo-colo, cu plasa pentru provizii agăţată de braţ, îşi aruncau ochii peste tot, pipăiau articolele de lână, cântăreau în mână bocancii cu ţinte. Nimeni nu cumpăra, dar atenţia cu care oamenii examinau articolele acestea dovedea cu prisosinţă că mărfurile expuse stârneau

tuturor interesul.

Lipsa de bani începea să stingherească tot mai mult comerţul. Vânzătorii ambulanţi de mărunţişuri, transformaţi în zarah, umblau cu câte o cutie legată la piept. Speculau, dând optzeci şi cinci de franci în monede pe o bancnotă de o sută. Poliţia p-ărea că închide ochii.

Éanca Franţei emisese, în ajun, cantităţi mari de bilete de cinci şi de douăzeci de franci, pe care oamenii şi le arătau unii altora ca pe o curiozitate.

— Asta înseamnă că le aveau pregătite deja, spuneau toţi cu un aer bănuitor, înciudat, dar oarecum admirativ.

Până la urmă, Jacques se trezi la masa unei cafenele din Place de la Bastille. Nu mâncase nimic din ajun şi i se făcuse foame şi sete.

Mulţimea venită din suburbii se revărsa în valuri mari din gara Lyon, din tramvaie, din metrou. Oamenii se opreau o clipă în piaţa însorită, cu ziarele în mână, cu feţele îngrijorate şi pline se curiozitate, ca şi cum ar fi vrut să se asigure, înainte de a intra la lucru, că ameninţarea războiului nu schimbase totuşi peste noapte Parisul lor.

În cafenea era un necontenit du-te-vino de oameni preocupaţi, neliniştiţi, vorbind cu glas tare.

Unul povestea că-şi trimisese soţia la Primărie ca să ceară informaţii cu privire la ordinul ataşat la livretul lui militar şi părea destul se mândru că le poate spune tuturor cum că, pentru a face faţă cererilor, serviciile de informaţii ale birourilor militare trebuise să fie triplate.

Un şofer de taxi arăta râzând o revistă ilustrată, care reprezenta pe aceeaşi pagină, faţă în faţă, întoarcerea la Beran a Kaiser-ubxî şi întoarcerea lui Poincaré la Paris: două poze simetrice, simbolice, care îi înfăţişau pe cei doi şefi de stat pe scara automobilului, răspunzând, cu acelaşi gest marţial, la aclamaţiile prin care popoarele lor îşi manifestau încrederea.

O pereche între două vârste intră şi se apropie de bar. Femeia se uita cu teamă la clienţii din cafenea, cerşind o privire încurajatoare. Numaidecât însă îşi deschiseră sufletul.

Bărbatul spuse:

— Noi suntem din Fontainebleau. Acolo lucrurile au ajuns departe. Şi tăcu.

Femeia, mai vorbăreaţă, lămuri:

— Aseară au venit la un ofiţer din regimentul 7 dragoni, rare locuieşte la acelaşi etaj cu noi, şi i-au spus să-şi pregătească lada de campanie cât mai repede Apoi, în mijloiul nopţii, ne-a trezit tropăitul cailor. Cavaleria primise ordin să plece.

— Unde? întrebă casieriţa.

— Parcă poţi să ştii? Am ieşit pe balcon. Toată lumea era la ferestre. N-auzeai niciun strigăt, nicio vorbă. Au luat-o din loc ca hoţii… fără muzică, în ţinută de campanie… Pe urmă au venit trenurile regimentare, căruţele cu tot calabalâcul… Nu se mai sfârşeau, treceau mereu, Î>mă dimineaţa a ţinut aşa.

— La Primărie, vorbi din nou bărbatul, s-a afişat un ordin de rechiziţie a cailor, a catârilor, a căruţelor şi clâiar şi a nutreţului!

— Toate astea nu-mi miros a bine! zise casieriţa cu un aer interesat, aproape mulţumit.

— Rezerva armatei teritoriale a şi primit ordin de chemare, spuse unul.

— Bătrânii? Fugi de-aici!

— Ba chiar aşa! confirmă chelnerul, oprindu-se din servit. Se pare că-i nevoie de oameni care să păzească podurile, răspântiile, mă rog, acolo unde e risc… Ştiu precis: frate-meu, care locuieşte aproape de Chalons, cu toate că are patruzeci şi trei de ani, a fost chemat la gară.

Pe cât am aflat, i-au trântit o capelă veche pe căpăţână, cartuşieră la brâu, o puşcă în mână şi… gata! Hai să mi té postez acolo, santinelă la viaduct! Şi să ştiţi, nu-i de glumit: ca să te apropii de un pod, trebuie să ai permis. Fără asta, au ordin să tragă! Se pare că spionii au şi început să mişune!

— Eu plec în ziua a doua, spuse, fără să-l fi întrebat cineva, un meşter zugrav, îmbrăcat într-un halat de pânză albă. Vorbise fără a privi pe cineva, cu ochii în paharul pe care-l învârtea între degete.

— Şi eu, se auzi un alt glas.

— Eu, în ziua a treia! exclamă un instalator solid, cu o înfăţişare de băiat bun. Dar la Angoulême! Aşa că, înţelegi.

44 – *Roger Martin du Gard* înainte ca nemţoii să debarce în ţinutul Charentes!… Cu o zvâcnitură din umăr, ca şi cum ar fi înfruntat pe cineva, ridică traista cu unelte, care 1 se bălăbănea pe şold, şi o luă spre uşă, rostind batjocoritor: La urma urmei, puţin îmi pasă… Om vedea ce-o fi… Ori că faci asta ori că tai frunze la cimi…

— Datoria-i datorie! conchise sentenţios casieriţa.

Jacques îşi strângea pumnii. Mut, crispat, privea cu stupoare chipurile acestor oameni; căuta să citească o reacţie violentă, o urmă de revoltă posibilă. Zadarnic. Toţi păreau atât de surprinşi de evenimente, încât se simţeau mai degrabă dezorientaţi, înspăimântaţi chiar; dar resemnaţi, sau aproape resemnaţi.

Se ridică, îşi luă bagajul şi ieşi. Dorea, simţea mai mult ca oricând nevoia să-l vadă pe Mourlan, vi vorbească cu el.

Bătrânul zeţar, cu mâinile înfundate în buzunarele halatului negru, umbla de colo-colo prin cele trei încăperi ale locuinţei lui de la demisol, ale cărei uşi erau deschise. Era singur. Fără să se oprească din mers, strigă:

— Intră! şi nu se întoarse spre vizitator decât când acesta închise uşa după el. Tu eşti, băiete?

— Bună ziua. Pot să las asta la dumneata? întrebă Jacques, ridicându-şi sacul de voiaj. Câteva rufe, fără monogramă. Nicio hârtie, niciun nume.

Mourlan făcu un semn scurt că e de acord. Privirea îi era aspră şi înciudată.

— Ce naiba mai cauţi pe-aici? întrebă cu brutalitate.

Jacques se uită la el mirat.

— Ce mai aştepţi de nu-ţi iei tălpăşiţa? Nu vă daţi seama că de data asta nu mai scăpăm, nerozilor?

— Dumneata spui asta? Dumneata, Mourlan?

— Da, eu! făcu celălalt cu glasul lui cavernos.

Scuturâ firimiturile de pâine care-i rămăseseră în barbă, îşi vârî din nou mâinile în buzunare şi începu să umble iarăşi, în sus şi în jos.

Jacques nu-l văzuse niciodată cu chipul atât de răvăşit, cu

E

privirea aceea stinsă. Trebuia să aştepte până îi va trece criza, un un scaun şi se aşează, fără să fi fost poftit.

Mourlan sé mai învârti de câteva ori ca un leu în cuşcă, apoi se opri în faţa lui Jacques.

— Pe cine te mai bizui tu acum? strigă el. Pe faimoasele „mase de muncitori”? Pe greva generală?

— Da! rosti Jacques cu hotărâre.

Umerii bătrânului Hrist zvâcniră ca izbiţi de un val.

— Greva generală? Haida de! Cine mai vorbeşte azi de asta? Cine îndrăzneşte să se mai gândească la ea?

— Eu!

— Tu? Dar nu vezi că chiar în biata turmă pe care vor s-o salveze fără voia ei se află o majoritate necrezut de mare din flia care dau cu barda-n Dumnezeu, de zurbagii,

din ăia obişnuiţi să se încontreze, mereu gata de hartă d-na îi provoacă cineva, dar care se vor repezi primii să pune mâna pe puşcoacele lor de cum îi vor face să creadă că un neamţ a trecut de stâlpul de graniţă?... Ia-l pe fiecare în parte: separat, fiecare e un om cumsecade, spune că nu vrea rău nimănui şi crede în ceea ce spune. Dar în el mai zac o mulţime de instincte sălbatice, distructive: instincte de care nu e mândru şi pe care le ascunde, dar care-i dau mâncărimi şi pe care abia aşteaptă să şi le satisfacă, numai să i se dea prilejul... Omul e om, n-ai ce-i face!... Aşa că, dacă nu ne putem bizui pe indivizi, pe cine te bizui tu? Pe şefi? Pe care? Pe şefii proletariatului? Pe şefii noştri? Pe simpaticii noştri aleşi, deputaţii socialişti? 1 Tu nu vezi ce fac ăştia? Votează şi iar votează încrederea în Poincaré! Puţin lipseşte să parafeze dinainte declaraţia lui de război!

Se răsuci pe călcâie şi mai măsură o dată camera în lung şi în lat.

— Ba deloc! sări Jacques. Avem aici oameni ca Jaurès... Dincolo, oameni ca Vandervelde, ca Haase...

— Aha! Te bizui pe şefii ăi mari? continuă Mourlan, repezindu-se spre el. I-ai văzut doar de aproape, la Bruxelles! Crezi tu că, dacă alde ăştia ar fi fost oameni, oameni cu adevărat hotărâţi să apere pacea prin acte revoluţionare, n-ar fi ajuns să se înţeleagă şi să dea un singur cuvânt de ordine socialiştilor din Europa? Nu! Dumnealor au umblat după aclamaţii, aruncând anatema asupra guvernelor! Şi pe urmă? Pe urmă au dat fuga la poştă, ca să trimită telegrame cu rugăminţi Kaiserului, tarului, lui Poincaré, preşedintelui Statelor Unite... Papii! ba. Papii, ca să-l ameninţe pe Franz Joseph cu iadul!... Chiar şi Jaurès al tău, ce face? Se duce, în fiecare dimineaţă, ca un om slab de înger, să-l tragă pe Viviani de mânecă, riigându-se de „scumpul lui ministru să se răstească la Rusia, ca s-o sperie!... Nu, clasa muncitoare a

fost înşelată de propriii ei şefi! în loc să se pună cu hotărâre în fruntea unei mişcări de răzvrătire împotriva primejdiei de război, le-au lăsat naţionaliştilor întreaga libertate de acţiune, au scăpat momentul revoluţionar, au dat proletariatul pe mâna capitalismului triumfător!... Făcu doi paşi, ca să se

 îndepărteze, dar se întoarse brusc, pe loc: Şi, uite ce, nimeni n-are să-mi scoată din cap că Jaurès al tău îşi umflă pieptul şi glasul pentru galerie! De fapt, el ştie tot atât de bine ca şi mine că s-a sfârşit! Că totul este pierdut! Că mâine Rusia şi Germania au să intre în horă şi că Poincaré are să accepte războiul fără să-şi facă niciun pic de sânge rău!... Mai întâi, fiindcă vrea să-şi ţină angajamentele criminale pe care le-a luat la Petersburg şi pe urmă... Se întrerupse pentru a se duce până la uşă, pe care o deschise încetişor şi dădu drumul în casă unei pisici fumurii cu trei pisoi după ea. Hai, miţuca... Şi pe urmă, pentru că-l zgândăreşte ambiţia să fie el acela care a încercat să redea Franţei Alsacia şi Lorèna!

Se apropie de raftul încărcat cu cărţi şi cu broşuri, aflat între cele două ferestre. Luă de pe raft un volum pe care-l bătu de mai multe ori cu palma, aşa cum cineva mângâie coama unui cal.

— Uite, băieţaş, zise el cu glas mai blând, în vreme ce punea la loc volumul, nu vreau să fac pe grozavul, dar nu m-am înşelat deloc când, după congresul de la Basel, am scris cărticica asta, ca să le dovedesc că Internaţionala lor se reazemă pe un echivoc. Jaurès m-a înjurat. Toată lumea m-a înjurat. Astăzi însă faptele vorbesc de la sine!... E o nebunie să încerci „să împaci” internaţionalismul nostru socialist, cel adevărat, cu forţele naţionale care încă deţin puterea pretutindeni... Dar a încerca să lupţi – trăgân’d nădejdea că vei învinge – fără să ieşi din cadrele legale,

mulţumindu-te să „faci presiuni” asupra guvernelor şi mărginindu-ţi atacurile la frumoase discursuri parlamentare, e cea mai mare neghiobie!... Nouăzeci la sută din faimoşii noştri şefi revoluţionari, în fond... vrei să ţi-o spun? Nu se vor p utcă hotărî niciodată să acţioneze în afara cadrelor statului! Aşa că înţelegi logica? Statul ăsta – pe care n-au ştiut, pe care n-au vrut să-l răstoarne la timp, ca să pună republica socialistă în locul lui – nu mai au acum altceva de făcut decât să-l apere cu baionetele în ziua în care cel dintâi ulan se va arăta la graniţă! Şi se pregătesc pentru asta, pe ascuns!... Se învârti încă o dată în loc şi, ducându-se cu paşi repezi până în fundul odăii, rosti cu mânie: Va fi o trădare generală, ţi-o spun eu! O trădare de tipul Gustave Hervé! Trădarea tuturor şefilor, de la primul până la ultimul!... Ai citit ziarele? Patria în primejdie! Sculaţi cu toţii! Scoateti săbiile! Bum, bum, bum! E zarva cea mai mare, ca să se pregătească marea cotonogeală!... Până în opt zile nu va mai exista în Franţa şi, poate în toată Europa, mă o duzină de socialişti de esenţă pură! Nu vor mai fi nicăieri decât

social-patriotarzi! Se întoarse repede spre Jacques şi-şi puse mâna noduroasă pe umărul lui: De aceea-ţi spun, băie ţaşule, şi poţi să-l crezi pe Mourlan: Şterge-o!... N-aştepta! întoarce-te în Elveţia! Acolo mai e poate ceva treabă de făcut pentru llăcăi ca tine. Pe câtă vreme aici, suntem raşi, raşi cu perdaf!

Jacques ieşi de la Mourlan într-o stare de nelinişte atât de mare, încât nu şi-o putea stăpâni. Unde să caute îmbărbătare?

Alergă la *l’Humanité*.

Dar Stefany şi Gallot erau în şedinţă cu şeful. Cadieux, de care se lovi între două uşi, abia avu timp să-i strige, în fugă, că Jaurès fusese primit de doi membri ai

guvernului, Malvy şi Abel Ferry, şi că, întorcându-se de acolo, afirmase că încă nu e cazul să se piardă orice speranţă.

Nici nu se despărţise bine de Cadieux, când Jacques dădu peste Pagès, tânărul colaborator al lui Gallot; acesta era foarte pesimist. Tărăboiul militar părea că ia proporţii în Rusia; de pretutindeni se confirma presupunerea că ţarul semnase, în ajun, în secret, ucazul hotărâtor, ucazul de mobilizare generală.

La Croissant, unde intră doar un minut, Jacques nu zări nicio cunoştinţă, afară de mătuşa Ury, care părea că prezidează un mic congres feminist într-un colţ al cafenelei. Cocoţată pe bancheta de pluş, prea înaltă pentru picioarele ei scurte, fără pălărie, cu chipul ei de fanatică bătrână, bogat aureolat de şuviţe argintii, se agita şi vocifera în mijlocul unui grup de militante, pe care probaţii că le adunase acolo ca să le îndoctrineze. Jacques, prefăcându-se că n-o vede, plecă.

În Rue du Sentier, la Progrès, câţiva inşi se şi instalaseră la mese, în odaia de la demisol, şi comentau noutăţile zilei: Rabbe, Jumelin, Berthet şi un no u-venit, unul din Nancy, secretar al federaţiei din IVleurthe-et-Moselle, sosit în dimineaţa aceea la Paris, şi care aducea veşti din est.

ÎJN socialist german, cu care călătorise împreună, îi spusese că în seara din ajun se ţinuse la Berlin un consiliu de război. Se hotărâse convocarea consiliului federal. Se prevedea că în Germania se vor lua azi „hotărâri grave”. Podurile de peste Moselle erau ocupate de trupele germane. Situaţia putea fi la cheremul unui simplu incident. Chiar în ajun, în împrejurimile oraşului Lunéville, cavaleria uşoară germană trecuse frontiera, ca o provocare, şi galopase câteva sute de metri pe teritoriul francez.

— La Lunéville? făcu Jacques, gândindu-se brusc la Daniel… la Jenny.

Nu mai asculta, era cu mintea în altă parte. Cel din Nancy povestea că, de câteva nopţi, pe toate liniile de cale ferată din est, se scurgeau nesfârşite şiruri de vagoane goale, care erau îndreptate spre gările mari, pentru a fi strânse apoi, ca rezervă, în împrejurimile Parisului.

Jacques tăcea, cu inima strânsă. Vedea, aievea, cum Europa alunecă pe panta fatală. Numai o minune ar mai putea aduce redresarea salvatoare, trezirea opiniei publice, acea bruscă şi masivă rezistenţă a popoarelor.

Şi, deodată, simţi dorinţa de a se întâlni cu fratele lui. Nu-I văzuse toată săptămâna. Era vremea dejunului, ora la care îl putea găsi pe Antoine acasă. „Şi apoi, îşi spuse el, vizita mă va ajuta să aştept acolo până când am să mă (loc la Jenny”.

LX

— Domnul Jacques a aflat că o să fie război? întrebă Léon. (Vorbea în bătaie de joc? Tonul îi era prostesc de interogativ, ca şi privirea ochilor bulbucaţi, dar buza de jos, groasă şi căzută, exprima un fel de şiretenie.) Fără să aştepte răspunsul, adăugă: Eu plec în ziuà a patra. Dar totdeauna am fost ordonanţă…

Pe palier se auzi zgomotul uşii de la ascensor, care fusese trântită.

— E domnul, spuse Léon şi se duse să deschidă.

Antoine ţinea de umăr un omuleţ cu ochelari şi părul cărunt, îmbrăcat într-o jachetă de alpaca. Jacques îl recunoscu pe fostul secretar al tatălui său.

Când îl văzu, domnul Chasle tresări din tot trupul, ca scuturat de un sughiţ. Când se întâlnea cu un cunoscut, îşi repezea mâna la gură, ca spre a-şi înăbuşi un ţipăt de surpriză:

— Ah, dumneata eşti?”

Antoine strânse, cu un aer absent, mâna fratelui său, fără să se arate mirat că-l găseşte acolo.

— Domnul Chasle se plimba pe trotuar în sus şi în jos, aşteptându-mă. L-am convins să urce şi să ia masa cu noi.

— O dată nu înseamnă că-mi fac un obicei, se apără cu modestie domnul Chasle.

Antoine se întoarse spre valet:

— Poţi să serveşti.

FAMILIA THIBAULT – 49

Intrară toţi trei în cabinetul de consultaţii, unde Studler, lousselin şi Roy aşteptau. Ziarele erau desfăcute şi împrăştiate pe birou.

— Am întârziat, fiindcă, după spital, am trecut pe la Ouai d’Orsay, explică Antoine.

Se făcu tăcere. Toţi îl priveau posomorâţi.

— Şi… cum stăm? întrebă, în sfârşit, Studler.

— Rău… Foarte, foarte rău… făcu Antoine laconic. Şi clătină din cap cu un rictus de deznădejde. Apoi, cu un glas mai tare: Să mergem la masă.

Ouăle moi fură mâncate cu o atenţie îngrijorată, fără ca cineva să rupă tăcerea.

— După cât spune Rumelles, începu deodată Antoine, fără să-şi ridice ochii din farfurie, în momentul de faţă sunt motive «iestul de puternice să se spere că Anglia va merge cu noi. În orice caz, nu împotriva noastră.

— Dacă-i aşa, întrebă Studler, de ce n-o spune mai repede? Asta ar mai putea salva situaţia!

Jacques nu se putu stăpâni:

— Ei, de ce! Fiindcă nu-i deloc sigur că Anglia doreşte să salveze situaţia… Anglia este, fără îndoială, singura naţiune care are cu adevărat şanse să câştige la loteria unui război generalizat.

— Te înşeli, făcu Antoine cu nervozitate. Se pare că în sferele înalte de la Londra nimeni nu vrea război.

La dreapta lui Antoine, domnul Chasle, cusut parcă pe marginea scaunului, asculta. Pe orice s-ar fi aşezat, avea totdeauna aerul că stă pe o strapontină. îşi întoarse capul la dreapta şi la stânga, privindu-l cu o atenţie înspăimântată pe cel ce vorbea, în aşa fel încât uită să mai mănânce. Tărăboiul ăsta care se petrecea în lume depăşea puterea de înţelegere şi rezistenta lui nervoasă. De două zile încoace, asupra bietului om se abătuse o spaimă bolnăvicioasă, alimentată de citirea ziarelor şi de diferite discuţii, şi, dacă venise aici, o făcuse numai cu nădejdea că va găsi motive să se mai liniştească puţin.

Antoine luă un ton doctoral, care suna fals:

— Guvernul britanic este compus, pentru moment, din oameni sincer pacifişti. Se pare, de altfel, că este cea mai bună echipă guvernamentală din Europa. Grey este un om priceput, care mânuieşte Externele de opt ani. Asquith şi Churchill sunt oameni cu scaun la cap şi cinstiţi. Haldan e este deosebit de activ şi cunoaşte bine Europa. Cât despre

Lloyd George, pacifismul lui este notoriu; a fost întotdeauna împotriva înarmărilor.

— Toţi sunt oameni de elită, confirmă domnul Chasle, ca şi cum părerea lui ar fi fost de mult stabilită.

Jacques, în rezervă, îşi privea fratele, continuând să mănânce în tăcere.

— Condusă de asemenea oameni, Anglia n-are nicio intenţie să se lanseze într-o aventură, conchise Antoine.

Studler interveni din nou:

— Atunci, de ce se căzneşte Grey, de zece zile, să li

[

ea scă spărturile prin trucuri diplomatice, când

singurul mijloc eficace de-a face Puterile Centrale să dea înapoi ar fi fost să le prevină că, în caz de război, Anglia va fi împotriva lor?

— Păi da, tocmai asta se pare că a făcut Grey ieri, în cursul unei întrevederi cu ambasadorul Germaniei.

— Şi care a fost rezultatul?

— Niciunul… încă niciunul… De altfel, Quai d'Orsay-ul se teme ca declaraţia asta să nu fi venit prea târziu, ca să mai poată avea vreun efect.

— Vezi bine! mormăi Studler. De ce au aşteptat atâta?

— Fiţi convinşi că nu din întâmplare… insinuă Jacques. Dintre toţi politicienii meşteri în a învârti lumea, care-şi împart puterea în Europa, Cârey pare cel mai…

— Rumelles nu-i deloc de părerea asta, întrerupse Antoine cu necaz. Rumelles a fost timp de trei ani ataşat la Londra, a fost adesea în legătură cu Grey, aşa că vorbeşte de el în cunoştinţă de cauză. Şi vorbeşte, puteţi să mă credeţi, foarte inteligent.

— Vezi, asta-i frumuseţea, murmură domnul Chasle cu glas coborât şi vorbindu-şi parcă sieşi.

Antoine tăcu. Nu era dispus să discute, ba nici măcar să povestească ceea ce aflase la Quai. Era tare ostenit. îşi petrecuse seara clasând, împreună cu Studler, dosare cu note medicale; pentru orice eventualitate, ţinea să-şi lase arhiva în ordine. Pe urmă, după plecarea Califului, se urcase în biroul lui, să ardă scrisori, să trieze, să pună în ordine hârtii cu caracter personal. Dormise, înspre zori, două ceasuri. Dimineaţa, cum deschisese ochii, citirea ziarelor îl aruncase într-o stare de nelinişte pe care i-o accentuaseră, în cursul zilei, discuţiile, pesimismul, zăpăceala deznădăjduită a tuturor. În dimineaţa aceea avusese foarte mulţi bolnavi de examinat. Ieşise de la spital sleit de puteri. Şi, la toate astea, se adăugase

convorbirea descurajantă cu Rumelles... De astă dată, moralul îi era serios atins. Vijelia clătina chiar temeliile pe care-şi

Îi instruise viaţa: ştiinţa, raţiunea. Descoperea, deodată, neputinţa spiritului şi, în faţa atâtor instincte dezlănţuite, inutilitatea virtuţilor pe care sé rezema, dintotdeauna, existenţa lui laborioasă: măsura, bunul-simţ, înţelepciunea şi experienţa, voinţa de dreptate... Ar fi vrut să fie singur, ca să poată rellcctă, să lupte împotriva deznădejdii, să-şi revină, să se pregătească cu stoicism pentru ceea ce era de neînlăturat, t >ar ceilalţi erau atenţi la el şi păreau că aşteaptă să-l audă vorbind mai departe. îşi încreţi sprâncenelè şi, adunându-şi energia, continuă:

— Se pare că Grey ăsta este tipul englezului conştiinnos, puţin bănuitor, puţin timorat, nu prea generos, dar foarte loial în gând şi în fapt! Exact contrariul a ceea ce crezi tu, spuse, adresându-se fratelui său.

— Îl judec după politica lui, făcu Jacques.

— Rumelles explică minunat politica asta! Dar e o chestie complicată şi de bună seamă că n-am să-mi aduc aminte tot icea ce mi-a spus el... Oftă şi-şi trecu palma peste frunte. Mai întâi, Grey n-are mână liberă ca să afişeze o alianţă hotărâtă cu Franţa. În guvern sunt şi oameni orientaţi spre Germania, ca Haldane; cât despre poporul englez, până mai Ieri era preocupat mai mult de greutăţile în problema irlandeză decât de urmările asasinatului de ia Sarajevo; şi se pare i: a a respins în mod net ideea de a veni să se bată pe continent ca să apere Serbia... Aşadar, chiar dacă Grey ar fi fost ispitit să se angajeze mai repede şi mai hotărât în conflict, ar fi riscat să nu fie urmat nici de colegi, nici de Parlamentul, nici de ţara lui.

Îşi turnă un pahar de vin, ceea ce făcea rareori la

masa de prânz, şi-l dădu pe gât.

— Asta nu e tot, continuă el. Ca întotdeauna, problema este şi de ordin psihologic. S-ar părea că Grey şi-a dat perfect de bine seama, chiar din prima zi, că pacea şi războiul sunt în mâna Angliei. Dar şi-a dat seama şi de faptul că arma pe care o ţine în mână e cu două tăişuri. Închipuiţi-vă că, acum opt zile, guvernul englez ar fi dat Franţei şi Rusiei asigurarea publică a unui sprijin militar…

— …am fi văzut numaidecât că Berlinul schimbă tonul, îl întrerupse Studler, Germania ar fi bătut în retragere, ar fi silit şi Austria să-şi retragă ghearele şi totul s-ar fi terminat în bună înţelegere prin negocieri între cancelariile diplomatice!

— Fe posibil, dar nu-i câtuşi de puţin sigur. Şi se pare că Grey avea motive puternice să se teamă de contrariul: dacă Rusia ar fi aflat cu certitudine că se poate bizui nu numai pe

armata şi pe banii Franţei, ci şi pe flota şi pe banii Angliei – J cu siguranţă că ispita de a risca partida cu astfel de atuuri ar fi devenit irezistibilă… Văzutăm lumina aceasta, continuă Antoine privindu-l pe Jacques, atitudinea lui Grey ia un cu totul alt aspect. În felul ăsta, se înţelege bine că tocmai dorinţa lui sinceră de a salva pacea l-a focut să adopte jocul acesta de a ţine balanţa în echilibru. I-a spus Franţei: „Băgaţi de seamă; intervenţia pe lângă Rusia riscă să vă antreneze într-un conflict în care, s-o ştiţi, nu trebuie să vă bizuiţi pe noi”. Şi, în acelaşi timp, îi spunea Germaniei: „Atenţie! Nu vom aproba intransigenţa voastră. Nu uitaţi că flota noastră este mobilizată în Marea Nordului şi că n-am făgăduit nimănui că vom rămâne neutri”.

Studler ridică din umeri.

— Oricât de scrupulos ar fi Grey al tău, s-ar putea să

nu fie decât un mare naiv. Deoarece e sigur că Rusia a aflat, prin serviciul ei de informaţii, despre ameninţările pe care Londra le adresa Berlinului, ceea ce o fi îndèmnat-o, firește, să spere în sprijinul Angliei. Şi, în timpul ăsta, contraspionajul german raporta Berlinului limbajul nu prea încurajator întrebuinţat de Anglia faţă de Franţa şi Rusia… Şi, drept urmare, Germania nu mai avea niciun motiv să ia în serios ameninţarea Angliei… Până la urmă, jocul ăsta de a ţine balanţa în echilibru n-a făcut decât să mărească şansele de război!

Asta era, de altfel, cu mici deosebiri, şi concluzia lui Rumelles. Dar Antoine n-o spuse. Făcea o deosebire meticuloasă între veştile de ordin general, pe care socotea că le putea transmite colaboratorilor săi, fără a comite indiscreţii, şi toate celelalte afirmaţii ale diplomatului, care, în convorbirile libere cu el, i se păreau vederi personale şi confidenţe. Prezenţa lui Jacques îl făcea să fie şi mai circumspect ca de obicei. Astfel, n-avea intenţia să le spună că în sferele înalte se făceau tatonări ca să se afle dacă nu sosise momentul de a se adresa Marii Britanii un apel direct şi foarte stăruitor pentru a i se cere sprijinul, sub forma, de pildă, a unei scrisori personale a preşedintelui republicii către regele George. Şi se feri, de asemenea, să facă vreo aluzie la evenimentul precis care, după părerea lui Rumelles, îl decisese pe Grey să arunce în sfârşit spada Angliei în balanţă în cursul întrevederii lui de ieri cu ambasadorul Germaniei. Se părea că nemţii comiseseră în mod stângaci, cu două zile înainte, în 2§, o mare greşeală: „Garantaţi-ne neutralitatea Angliei, ar fi cerut ambasadorul, în rezumat, la Londra; ne angajăm ca, după vie-

loria noastră, să respectăm integritatea teritorială a Franţei: nu vom lua decât coloniile”. Acest fel de a vorbi, semeţ şi obraznic – agravat de refuzul Germaniei de a se

angaja să nu violeze neutralitatea Belgiei în caz de conflict – ar fi indignat, după părerea lui Rumelles, Foreign Office-ul, producând un reviriment francofil în atitudinea tuturor membrilor cabinetului şi înclinând guvernul englez, într-o formă mai categorică, de partea franco-rusă.

Jacques ascultase expunerea lui Antoine fără să-l contrazică. Dar nu ceda.

— Mi se pare că, în toate astea, Rumelles ignoră prea mult datele principale ale problemei, spuse el.

— Adică?

— Că, acum zece ani, Marea Britanie era încă stăpâna necontestată a mărilor; şi că, dacă nu găseşte un mijloc să pună capăt cu orice preţ dezvoltării rapide a flotei germane, Anglia nu va mai fi, în curând, decât o putere de mâna a doua. Iată realităţi care sunt arhicunoscute, dar care lămuresc, totuşi, după părerea mea, mai multe lucruri decât cazul de conştiinţă şi şovăielile psihologice ale lui Grey.

— Da, întări Studler. Şi să nu uităm rolul pe care-l joacă în politica Angliei afacerea căii ferate de la Bagdad: faptul că Germania pune mâna pe o linie care leagă Constantinopolul cu Golful Persic, cu alte cuvinte, care duce drept spre Indii şi care ameninţă Canalul de Suez cu o concurenţă vitală!

— Şi ce vrea să demonstreze asta? făcu junele Roy cu un aer nepăsător.

— Ce? repetă domnul Chasle ca un ecou.

— Că Anglia are motive imperioase să dorească un război care ar slăbi puterea Germaniei, răspunse Jacques. Şi, pentru mine, asta lămureşte toată chestiunea.

— Anglia a avut de furcă şi cu Napoleon I, observă cu fineţe domnul Chasle, care adăugă cu un mic zâmbet voios: E adevărat că, în ce priveşte războiul, Napoleon I era un strateg cum n-or să aibă ei niciodată în Germania!

Se făcu linişte şi un licăr de ironie, repede stins, trecu discret prin privirile tuturor.

— Şi, cu toate astea, se adresă Jousselin lui Jacques, nu crezi că-ne putem bizui pe pacifismul actual al diriguitorilor englezi?

— Nu. Qnd Kaiserul a declarat: „Viitorul nostru este pe mare”, el îi arunca mănuşa Angliei. Părerea mea este că, în acest moment, Anglia o mică. Ea profită de speranţa ce o mai poate avea de a zdrobi singura naţiune din Europa care

 o stinghereşte. Eu cred că Grey, foarte bine informat asupra intenţiilor feusiei, nu şi-a făcut, repetând mereu ofertele de mediere, nicio iluzie despre eficacitatea lor; cred că Anglia n-a încetat, de fapt, nicio clipă, să încerce a-i păcăli pe toţi; cred că, în realitate, guvernul englez apreciază, în ultimă analiză, drept binevenit orice prilej care ar putea face de neînlăturat războiul acesta de care are nevoie, dar a cărui iniţiativă n-a îndrăznit şi nu va îndrăzniniciodată s-o ia el însuşi.

Îşi privi fratele. Antoine curăţa un măr şi părea că nu-l mai interesează această discuţie.

— Încă din 1911, spuse Studler, întorcându-se spre Manuel Roy, Anglia a făcut totul ca să învenineze, cu perfidie, relaţiile franco-germane în problema Marocului. Fără Caillaux…

Ochii lui Jacques se opriră asupra lui Roy, care stătea în capul mesei. La auzul numelui lui Caillaux, Roy îşi ridică brusc capul. Se vedea cum îi sclipesc dinţii tineri, sănătoşi.

În momentul acela, Jousselin, care de câteva clipe părea căzut pe gânduri, începu să vorbească. Dând la o parte migdalele verzi pe care le avea în farfurie – şi pe care le curăţa distrat, ajutându-se cu furculiţa şi cuţitul – îşi roti în jurul mesei privirea blândă.

— Ştiţi cum îmi închipui eu că vor povesti istoricii viitorului epoca pe care o trăim noi acum? Vor spune: „În iunie 1914, într-o zi de vară, a izbucnit, brusc, un incendiu în centrul Europei. Focarul era în Austria. Focul era pregătit cu grijă la Viena…”

— … „Dar, îl întrerupse Studler, scânteia pornise din Serbia! Mânată de un violent vânt din nord-est, care venea direct dinspre Petersburg!”

— … „Şi ruşii, continuă Jousselin, au suflat numaidecât în foc!”

— … „cu consimţământul de neînţeles al Franţei… adăugă Jacques. Şi, în înţelegere unii cu alţii, au aruncat în foc o mulţime de surcele, pe care le ţineau de multă vreme la usca t…”

— Dar Germania? întrebă Jousselin. Şi fiindcă nimeni nu răspundea, continuă: „În acest timp, Germania privea în linişte cum se ridicau flăcările şi cum zburau scânteile…” O făcea din duplicitate?

— Vezi bine! strigă Studler.

FAMILIA THIBAULT – 55

— Nu. Poate din prostie, întrerupse Jacques. Din prostieţi din îngâmfare! Deoarece socotea că, atunci când va voi, va putea să îngrădească focul şi să-şi tragă spuza pe turta ei!

— Asemenea lucruri n-ar trebui să existe, şopti cu trisu-te domnul Chasle.

Jousselin vorbi din nou:

— Rămâne Anglia…

— Anglia! exclamă Jacques. Pentru mine e simplu: ea dispunea, de la început, de o însemnată rezervă de apă, care îi r fi fost cu totul îndestulătoare pentru a stinge incendiul, şi – circumstanţă agravantă – ea văzuse limpede cum izbucneşte şi cum se propagă focul. Dar s-a mulţumit să strige: „Ajutor K şi s-a ferit cu multă grijă să-şi deschidă

rezervoai ele cu apă! Ceea ce, în ciuda aerelor pacifice pe care şi le-a dat, o va face, mai mult decât sigur, să apară în faţa judecăţii posterităţii ca o vicleană complice a incendiatorilor!…

Antoine, cu nasul în farfurie, părea că nu ascultă.

Califul îşi întoarse ochii lui mari şi umezi spre Jacques.

— Un punct asupra căruia nu pot fi de acord cu dumneata este atitudinea Germaniei! Şi, ca şi cum nu şi-ar mai fi putut stăpâni o frământare ascunsă, glasul lui căpătă deodată o rezonanţă febrilă: Eu cred că Germania vrea război!

— Te cred! strigă Roy. Germania şi-a însuşit visul lui la rol Quintul, visul lui Napoleon: Războiul cu ducatele, Sadowa, 1870, toate sunt etape spre cucerirea Europei. Şi, între etape, creşterea intensivă a puterii sale militare, pentru a-şi atinge cât mai repede ţelul ei pangermanist!

Studler, care aşteptase cu capul plecat sfârşitul tiradei, se întoarse din nou spre Jacques.

— Da, cred că a existat o premeditare cinică a Germaniei! De la început, şi în culise, îndemna Austria să acţioneze!

Jacques vru să spună ceva, dar Studler nu-i dădu răgazul. Califul părea pradă unei agitaţii cu totul neobişnuite. Aproape strigă:

— Ce Dumnezeu! Se vede cât de colo! Oare Austria, Austria care-i pe dric, şi-ar fi îngăduit vreodată, singură, să ia tonul acesta de ultimatum? Şi să refuze, în faţa tuturor puterilor strânse laolaltă, cea mai mică amânare a răspunsului Serbiei? Şi să respingă, fără a mai delibera, răspunsul acesta, care era atât de împăciuitor? Haida de! Şi dacă am presupune că Germania n-avea niciun gând ascuns de război, atunci cum se explică împotrivirea ei sistematică la toate propunerile – sincere ori ba, dar, în

orice caz, acceptabile din punct de vedere diplomatic – ale Angliei? Fără să

 mai vorbim de refuzul de a aduce chestiunea în feiţa tribunalului de arbitraj de la Haga, aşa cum propune ţarul?

— În bună parte, toate astea se pot justifica, încercă să arate Jacques. Germania cunoaşte perfect de bine toate intenţiile războinice ale ţarismului. Şi a susţinut mereu că intervenţia puterilor în conflictul austro-sirb ar aduce mai multe primejdii decât dacă ele s-ar abţine.

Antoine îl contrazise pe fratele său cu hotărâre:

— Cei de la Quai d'Orsay n-au dat niciodată crezare protestelor pacifiste ale Germaniei. Au de mult convingerea morală că…

— Convingerea morală! făcu Jacques.

— …că Puterile Centrale sunt dinainte hotărâte să înlăture tot ceea ce ar putea împiedica sau chiar întârzia conflictul.

Şi, ca să pună capăt acestei discuţii politice de cafenea, care-l scotea din fire, îşi aruncă şervetul pe masă şi se sculă de pe scaun.

Ceilalţi îl urmară.

— Să nu uităm că Germania a făcut mai multe încercări de conciliere, de care guvernul rus, de care guvernul francez nici n-au vrut să ţină seamă, îi spuse Jacques lui Studler în timp ce ieşeau din sufragerie.

— Ei, aşi! Se prefăcea! Era, oricum, nevoită să menajeze puţin opinia europeană!

Jousselin făcu o observaţie, vrând să fie echitabil:

— Dar teza germană – necesitatea unei expediţii de pedeapsă împotriva Serbiei şi localizarea stricta a conflictului – nu implică defel că voia un război european… Şi cu atât mai puţin un război împotriva noastră!

— Fără să mai spunem că, adăugă Jacques, dacă

Germania ar fi voit în adevăr războiul, dacă ar fi intenţionat să zdrobească Franţa, de ce ar fi aşteptat atâta? De ce ar fi lăsat să-i scape, de cincisprezece ani încoace, atât de multe ocazii, mult mai favorabile decât cea de azi? De ce n-ar fi profitat de criza franco-engleză în legătură cu Fachoda, în 1898? De războiul ruso-japonez, în 1905? De criza bosniacă, în 1908? De criza în legătură cu Marocul, în 1911?

— Toate astea mă lasă indiferent, mormăi Califul cu îndărătnicie. Repetă: Mă lasă indiferent! şi-şi înfundă mâinile în buzunare.

Domnul Chasle, înfipt în faţa uşii, ronţăia o coajă de pâine şi se dădea mereu la o parte, ca să-i lase pe ceilalţi să treacă unul după altul, înaintea lui. Antoine era ultimul. Domnul Chasle îi arătă pâinea şi clipi din ochi:

— Răposatul, tatăl meu, avea şi el obiceiul ăsta: la deicrt trebuia să aibă cojiţa lui de pline. Eu, la fel, domnule Antoine. E bucăţica mea cea mai plăcută!

Zâmbetul lui, care părea un fel de scuză faţă de indulgenţa arătată slăbiciunilor sale, era străbătut, în acelaşi timp, îl de o anumită mândrie că întreţine o plăcere atât de puţin inspândită. Domnul Chasle era mult prea natural ca să he modest.

Pe când Jacques şi Jousselin treceau pragul cabinetului tic consultaţii, unde se servea cafeaua, Studler se strecură între ei şi, a putându-i de braţ, se aplecă şi rosti din nou, pe un ton foarte îngrijorat, confidenţial:

— Mă lasă rece, pentru că totul se poate argumenta la nesfârşit şi se pot găsi motive pentru orice! Mă lasă rece, pentru cavem cu toţii nevoie să credem că Germania este vinovată, să ne convingem că suntem păcăliţi! Eu când deşi hid astăzi un ziar, ceea ce caut în el mai întâi – nu mă feiesc s-o spun – sunt dovezile despre duplicitatea

nemţilor!

— Dar de ce? întrebă Jousselin, care se oprise în uşă.

Califul îşi plecă ochii:

— Ca să putem suporta ce ni se întâmplă!… Fiindcă, dacă am începe să ne îndoim de vinovăţia Germaniei, ne-ar veni cam greu să ne facem ceea ce toată lumea numeşte „datoria noastră”!

Jacques nu-şi putu stăpâni un râs amar:

— Datoria „patriotică”!

— Da, spuse Studler.

— Dar dumneata mai poţi lua în considerare această pretinsă datorie când vezi ce ni se pregăteşte în numele ei?

Califul scutură din umeri, ca şi cum s-ar fi zbătut într-un laţ.

— Of, spuse el cu năduf, dar pe un ton rugător, nu mă zăpăci şi dumneata de tot… Ştim cu toţii că dacă, din nenorocire, Franţa ar mobiliza mâine, în ciuda a tot ceea ce gândim noi, n-am rămâne niciunul deoparte.

Jacques deschise gura ca să strige: „Eu, da!”, dar îl zări în picioare, în mijlocul încăperii, pe fratele său, care se întorsese spre el şi îl privea fix. Paralizat, cedă, fără voia lui, ciudatei rugăminţi pe care i-o citi în privire şi tăcu.

De când sosise Antoine, Jacques simţise deznădejdea care Irământa inima fratelui său; şi faptul acesta îl răscoli în adâncul sufletului, întocmai ca în noaptea aceea când, la

 căpătâiul tatălui lor în agonie, îl văzuse pe Antoine, pe caresocotea deosebit de puternic, izbucnind în plâns.

Antoine îşi întoarse ochii de la Jacques.

— Manuel, spuse el, vrei să ne serveşti cafeaua, băiete dragă?

— Şi pe urmă, continuă Califul pe un ton tot mai înfrigurat, eu îmi spun: „Mai ştii? Un mare război

european ai putea grăbi instaurarea socialismului mai mult decât ar putea-o face douăzeci de ani de propagandă în timp de pace!”

— Asta, zău, nu prea văd cum! spuse Jousselin. Ştiu prea bine că unii din doctrinarii voştri profesează teoria pol trivit căreia e nevoie de un război ca să declanşezi o revoluţie. Dar eu am fost totdeauna de părere că asta e, cum spune atât de drăgălaş papa Philip, o „deducţie a spiritului”, înseamnă să n-ai nici cea mai mică idee despre ceea ca înseamnă o naţiune modernă sub arme, un popor mobilizat! Ciudată amăgire să speri că o răscoală care n-a putut izbuti nici măcar în acest lasă-mă-să-te-las al regimului nostru de J mocratic, ar deveni dintr-odată posibilă în ziua când toţi re* voluţionarii vor fi prizonieri în cadrele armatei, la cheremul unei dictaturi militare cu drept de viaţă şi de moarte asupra indivizilor!

Studler nu-l asculta. îl privea fix pe Jacques.

— Războiul! zise el cu glas întunecat. Ei şi, ce-i cu asta? Totul nu poate să dureze decât trei sau patru luni… Dar dacă proletariatul din Europa, în urma încercărilor prin care va trece, va deveni mai tare, mai călit, mai unit? Şi dacă, după aceea, se va termina cu imperialismul, cu cursa înarmărilor? Şi dacă popoarele vor făuri, în sfârşit, o pace durabilă, pacea internaţională?

Jacques clătina din cap cu îndărătnicie:

— Nu! Nu doresc nimic din tot acest frumos viitor ipotetic dacă trebuie plătit cu preţul unui război!… Mai bine orice decât abdicarea raţiunii, a dreptăţii în faţa forţei brutale şi a sângelui! mai bine orice, decât oroarea asta, decât absurditatea asta! mai bine orice, mă înţelegi, orice, decât războiul!

Roy, care-l ascultă, se grăbi să întrebe:

— Orice?… Chiar şi ocuparea teritoriului naţional printr-o invazie a inamicului?… Atunci, ca să fim liniştiţi,

hai să le propunem numaidecât nemţilor ţinuturile Meuse, Ardennes, nordul, Pas-de-Calais! De ce nu? Cu o confortabilă ieşire la mare!

9

Jacques ridică imperceptibil din umeri.

FAMILIA THIBAULT – 59

— Asta nu le-ar conveni anumitor industriaşi din nord.

I >nr crezi sincer că, pentru majoritatea muncitorilor şi a minerilor, o asemenea soluţie ar schimba cu ceva viaţa lor de mizerie? Şi că, dacă ar fi consultaţi, cei mai mulţi dintre ei» ar prefera aşa ceva unei morţi glorioase pe un câmp de in/uăhe?... Pe chipul lui stăruia o expresie plină de curaj şi (iiavitate: Ştiu prea bine că dumneata consideri războiul şi pacea ui o oscilaţie normală în viaţa popoarelor... E monstruos!...

I >scilaţia asta inumană trebuie curmată o dată pentru totdeauna! Trebuie ca omenirea, eliberată de acest ritm setos de sânge, să-şi poată îndrepta în mod liber activitatea spre murirea unei societăţi mai bune! Războiul nu rezolvă niciuna din problemele vitale ale omului! Niciuna! El nu ic uses te decât să facă şi mai mizerabilă condiţia muncitorului ((iarne de tun în timpul războiului, sclav şi (mai crunt exploatat după război – iată cu ce se alege muncitorul! Şi adăugă, cu un glas surd: E simplu! Nu văd nimic-dar absolut nimic! – care să poată fi mai rău pentru un popor decât nenorocirile războiului!

— Foarte simplu! făcu Roy, tăios. Şi chiar puţin cam... simplist, dacă-mi îngădui! Ca şi cum un popor n-ar avea nimic de câştigat dintr-un război victorios!

— Nimic! Niciodată!

Glasul lui Antoine răsună răspicat, categoric:

— Eroare!

Jacques tresări şi întoarse capul. Până atunci,

Antoine, iişezat la biroul lui, păruse că se ocupă doar cu deschiderea acrişorilor. În realitate, nu pierduse niciun cuvânt din ceea ce se spunea la câţiva paşi de el. Fără să se scoale de la locul lui, fără să-l privească pe fratele său, continuă:

— Eroare! Istoriceşte e o eroare! Toată istoria… Începând cu Jeanne d'Arc…

— Ehei, întrerupse glumeţ Jousselin. Cine ştie? Poate că de n-ar fi fost Fecioara, Anglia şi Franţa s-ar fi contopit într-o singură naţiune… Spre marea dezonoare a lui Carol al VII-lea, recunosc. Dar spre marele folos al celor două naţiuni, care ar fi fost astfel scutite de multe suferinţe…

Antoine ridică din umeri.

— Fii serios, Jousselin… Negi oare că Germania n-a câştigat nimic la Sadowa şi la Sedan?

— Germania! rican a Jacques. Naţiunea germană! O entitate… Dar poporul? Dar germanul, omul din popor german, ce-a câştigat din toate astea?

Roy îşi umflă pieptul:

— Dar dacă, până la Paşti 1915 – sau chiar mai curând!

— Franţa, victorioasă, va fi recucerit ceea ce i se cuvine din Alsacia şi Lorena, îşi va fi întins teritoriul până la frontiera naturală a Ronului, va fi anexat bogăţiile miniere din ţinutul Saare, îşi va fi mărit imperiul colonial cu posesiunile germane» din Africa; dacă, prin forţa armelor ei, va fi devenit cea mai mare putere de pe continent, va putea cineva susţine că poporul francez n-a câştigat nimic de pe urma jertfelor soldaţilor săi?

Începu să râdă, cu bonomie. Apoi, socotind probabil că lămurise chestiunea, îşi scoase tabachera, luă un scaun şi se aşează pe el călare.

— Nu e chiar aşa de simplu… Nu e deloc simplu…

făcu Jousselin gândito r, stând alături de Jacques.

— Ah, continuă Jacques, adresându-se lui Jousselin, cu un glas coborât, eu nu pot admite violenţa nici chiar împotriva violenţei! Nu vreau să las în cugetul meu nici cel mai mic loc prin care s-ar putea strecura vreun gând de violenţă!... Mă opun oricărui război! Sunt împotriva oricărui război, de oriunde ar veni şi din orice motiv ar izbucni!

Era gâtuit de emoţie. Tăcu. „Chiar împotriva războiului civil”, îşi spuse în gând, amintindu-şi de controversele pătimaşe pe care le avea cu revoluţionarii hotărâţi la orice, ca Mithoerg. („Nu vreau, le spunea el, să ştiu că izbânda idealului de înfrăţire, căruia i-am închinat toată viaţa mea, se datorează unei dezlănţuiri de ură şi de masacre...”)

LXI

— Nu e deloc simplu... repetă Jousselin, rotind în jur o privire grea.

Făcu o pauză, apoi spuse, pe alt ton, ca şi cum ar fi urmărit nişte gânduri fugare:

— Noi, medicii, avem cel puţin mângâierea că nu suntem încorporaţi ca să ni se dea un rol sângeros... Că suntem mobilizaţi nu că să omorâm, ci ca să vindecăm...

— Da, da... spuse repede Studler, îndreptându-şi ochii umezi spre Jousselin, cu un fel de recunoştinţa.

— Dar dacă n-aţi fi medici? făcu atunci Roy, privindu-i pe fiecare drept în faţă, unul după altul, cu o curiozitate agresivă.

Ştiau cu toţii că el nu se prevalase niciodată de diplomele lui în faţa autorităţilor militare; că, în timpul serviciului

militar, după un scurt stagiu în cadrele infirmeriei, ceruse să fie reintegrat în trupă şi că, în prezent, figura ca

sublocotenent de rezervăîntrun regiment de infanterie.

— Vasăzică, dragul meu Manuel, strigă Antoine, nu vrei de loc să ne dai cafea?

Căuta orice pretext ca să curme discuţia şi să împrăştie grupul celor ce vorbeau.

— Imediat, imediat! făcu tânărul. Şi, cu un gest de sportiv, se ridică repede, trecându-şi piciorul peste speteaza scaunului.

— Isaac! chemă Antoine.

Studler se apropie. Antoine îi întinse un plic.

— Uite, Institutul din Philadelphia s-a hotărât să răspundă… Şi adăugă, din obişnuinţă: La dosar!

Studler îl privi mirât, fără să ia scrisoarea. Antoine îşi schimonosi faţa într-un zâmbet scurt şi aruncă plicul în coşul de hârtii.

Jousselin şi Jacques rămaseră singuri, în picioare, într-un colţ al vastei încăperi.

— Medic ori nu, spuse Jacques, fără să privească spre fratele său, dar cu un glas ce lăsa să se vadă că nu se adresa numai celui de lângă el, orice mobilizat care răspunde la chemare îşi dă adeziunea la politica naţionalistă şi, prin însuşi faptul acesta, consimte la război. După mine, problema este aceeaşi pentru toţi: este oare de ajuns ca un guvern să-ţi dea ordin pentru ca să accepţi un rol în masacrul ăsta?… Chiar de n-aş fi ceea ce sunt, continuă aplecându-se spre Jousselin, chiar de-aş fi un cetăţean supus, împăcat cu legile ţării lui, n-aş admite ca o raţiune ele stat să mă facă să calc ceea ce pentru mine este o obligaţie spirituală. Un stat care-şi asumă dreptul de a silui conştiinţa celor pe care-i conduce nu se mai poate bizui pe fidelitatea lor. Iar o societate care nu ţine seamă, mai înainte de orice, de valoarea morală a indivizilor nu merită decât dispreţ şi revoltă!

Jousselin dădu din cap.

— Am fost, cu toată convingerea, de partea lui Dreyfus, spuse el drept răspuns.

Antoine, care părea ocupat cu ceva la birou, se întoarse deodată.

— Chestiunea e rău pusă! făcu el cu glas tăios, sculându-se de pe scaun şi începând să se plimbe prin mijlocul încăperii, privindu-şi fratele: Un guvern democratic cum e al nostru – chiar dacă politica lui ar fi contestată de către

62 – *Roger Martin du Gard* o minoritate în opoziţie – nu este la putere decât pentru că reprezintă, legal, voinţa unei majorităţi. Aşadar, mobilizatul, răspunzând chemării sub arme, se supune acestei voinţe colective a naţiunii, oricare ar fi părerea lui personală asupra politicii duse de guvernul aflat la putere!

— Invoci voinţa majorităţii, spuse Studler. Dar majoritatea, ca să nu spun totalitatea cetăţenilor, doreşte în momentul acesta să nu fie război!

Jacques luă din nou cuvântul:

— În numele cărui lucru, întrebă el, ferindu-se să i se adreseze fratelui său şi privindu-l ţintă pe Jousselin, dar cu oarecare stângăcie, în numele cănii lucru ar putea fi silită majoritatea asta să jertfească principii bine fixate, legitime şi să considere supunerea sa cetăţenească mai presus de convingerile sale cele mai sfinte?

— În numele cărui lucru?! exclamă Roy, sărind deodată în sus, ca şi cum ar fi primit o palmă.

— Cărui lucru?!… făcu domnul Chasle, ca un ecou.

— În numele pactului social! răspunse răspicat Antoine.

Roy se uită la Jacques, apoi la Studler, ca şi cum i-ar fi sfidat să răspundă. După aceea ridică din umeri, se roti pe călcâie ducându-se repede până la un fotoliu aflat ceva mai departe, sub una din ferestre, şi se trânti în el, cu

spatele la ceilalţi.

Antoine, cu ochii în jos, învârtea, nervos, linguriţa în ceaşcă şi părea că încearcă să-şi adune gândurile.

Tăcerea ce se lăsase fu ruptă de Jousselin, care voi să fie împăciuitor:

— Te înţeleg foarte bine, maestre, şi, chibzuind, cred că şi eu gândesc ca dumneata… Societatea de astăzi, că o fi având sau nu relele ei, este totuşi pentru noi, pentru generaţia noastră de adulţi, o realitate. Este o platformă gata ridicată, şi destul de solidă, pe care au construit-o generaţiile dinaintea noastră, şi ne-au lăsat-o nouă, platformă pe care noi, la rândul nostru, ne-am găsit echilibrul… Sunt şi eu conştient de asta, foarte conştient!

— Perfect! făcu Antoine, continuând să învârtească linguriţa, fără să ridice capul. Ca indivizi, noi suntem nişte fiinţe slabe, izolate, nevolnice. Puterea noastră – cea mai bună parte din puterea noastră, şi, în orice caz, posibilitatea de a o folosi benefic – o datorăm grupării sociale care ne adună la un loc, care ne coordonează activitatea. Şi, pentru noi, gruparea asta, în starea actuală a lumii, nu este un mit.

— a este definită, limitată în spaţiu. Ea poartă un nume: Franţa…

Vorbea încet, cu glas trist, dar hotărât, ca şi cum s-ar fi pregătit de mult să spună toate acestea şi acum i s-ar fi ivit prilejul.

— Suntem cu toţii membrii unei comunităţi naţionale şi prin aceasta îi suntem, practic vorbind, subordonaţi. Între noi şi între comunitatea asta – care ne dă putinţa să fim ceea ce suntem, să trăim într-o siguranţă aproape completă şi să ne organizăm, în cadrul ei, existenţa noastră de oameni civilizaţi – între noi şi ea, zic, există, de milenii, o legătură consimţită, un pact: un pact care ne

angajează pe toţi! Nu-i vorba de un lucru la liberă alegere, ci de un lucru dat... Cred că atâta vreme cât oamenii vor trăi organizaţi într-o societate, indivizii nu vor putea pretinde, după bunul lor plac, să fie scutiţi de obligaţiile pe care le au faţă de societatea care-i protejează şi de pe urma căreia trag foioase.

— Nu toţi! îl întrerupse Studler.

Antoine îi învălui cu o privire aprigă.

— Toţi! Poate că nu în mod egal, dar toţi! Tu, ca şi mine;

P

roletarul ca şi burghezul; portarul, ca şi şeful de serviciu!

rin faptul că suntem născuţi membri ai aceleiaşi comunităţi, ocupăm fiecare un loc în ea, din care fiecare din noi trage zilnic un folos. Folos căruia îi corespunde obligaţia de a se conforma unui contract social. Şi una din primele clauze ale acestui contract este aceea de a respecta legile comunităţii şi de a ne conforma lor, chiar dacă atunci când, în calitate de indivizi, judecându-le liber în cugetul nostru, ele nu ni se par întotdeauna juste. A nu ţine seama de aceste obligaţii înseamnă să provoci o spărtură în armătura instituţiilor care fac ca o comunitate naţională cum este Franţa să fie un organism echilibrat, viu. Înseamnă să zdruncini elificiul social.

— Da, făcu Jacques, cu jumătate de glas.

— Ba, mai mult, urmă Antoine cu năduf, înseamnă să acţionezi fără discernământ: fiindcă ai lucra împotriva intereselor reale ale individului. Deoarece dezordinea care ar rezulta din această revoltă anarhică ar avea pentru individ consecinţe mult mai nefaste decât ar avea supunerea sa faţă de nişte legi fie ele şi defectuoase.

— Rămâne de văzut... rosti Studler cu vioiciune.

Antoine aruncă încă o dată Califului o privire aprigă

şi făcu o jumătate de pas spre el:

— Oare nu suntem obligaţi permanent să ne supunem, cetăţeni fiind, unor legi pe care, ca indivizi, le dezaprobăm?

De altfel, comunitatea acceptă să luptăm cu ea: libertatea de a gândi şi de a scrie există încă în Franţa! Şi avem chiar o armă legală pentru a lupta: buletinul de vot.

— Haida de! ricană Studler. Frumoasă păcăleală acest sufragiu universal din Franţa! Din patruzeci de milioane de francezi, nu sunt nici douăsprezece milioane de alegători! Sunt de-ajuns şase milioane plus unu, adică jumătate din votanţi, ca să se constituie ceea ce cu neobrăzare se numeşte majoritate! Deci, treizeci şi patru de milioane de nerozi suntem supuşi voinţei a şase milioane de indivizi, din care cea mai mare parte votează ştii tu cum, orbeşte, sub presiunea trăncănelilor de cafenea! Nu, nu, francezul n-are nicio putere politică reală. Are el mijlocul de a modifica constituţia regimului? De a dezaproba sau măcar de a discuta legile care i se impun? Nici nu e măcar consultat în privinţa alianţelor care se încheie în numele lui şi care-l pot duce la conflicte în care îşi va lăsa viaţa! Iată ceea ce se numeşte în Franţa suveranitatea naţională!

— Să mă ierţi, interveni Antoine liniştit. Eu nu mă simt chiar atât de lipsit de drepturi precum binevoieşti s-o spui. Bineînţeles, nu sunt consultat personal asupra fiecărui eveniment din viaţa socială. Dar dacă comunitatea adoptă o politică ce-mi displace, am toată libertatea să-mi dau votul celor ce o vor combate în Parlament!… Până atunci, atâta timp cât votul meu nu va fi izbutit să-i gonească de la putere pe cei care, până una-alta, reprezintă voinţa majoritară şi să pună în locul lor oameni care vor schimba politica statului potrivit preferinţelor

mele, datoria mea e simplă. Şi indiscutabilă. Sunt angajat prin pactul social. Trebuie să mă-anclin. Trebuie să mă supun.

— Dura lex, e lex Z1 completă sentenţios domnul Chasle într-un moment de tăcere.

Califul măsura camera în sus şi în jos.

— Rămâne de văzut, mormăi el, dacă, în cazul de faţă, dezordinea revoluţionară pe care ar provoca-o nesupunerea mobilizaţilor n-ar fi un rău cu mult mai puţin grav decât...

— ...decât cel mai scurt din războaie! îl completă Jacques.

În partea cealaltă a cabinetului, Roy făcu o mişcare şi arcurile scaunului pe care şedea scrâşniră. Dar nu spuse nimic.

I Corect: Dura lexsed lex (Aspră-i legea, dar e lege).

— În ce mă priveşte, maestre, spuse încet Jousselin, gândesc ca şi dumneata mă voi supune. îmi dau însă seama i.1, pentru alţii, într-un moment atât de excepţional, în pragul unui cataclism ca acela ce ne ameninţă, supunerea asta este o datorie... inacceptabilă... neumană.

— Dimpotrivă! spuse Antoine. Cu cât individul e mai conştient de gravitatea evenimentelor, cu atât mai imperioasă treb ale să-i pară şi datoria sa!

Făcu o pauză şi puse cafeaua la loc pe tavă, fără s-o fi băut. Chipul îi era contractat, glasul îi tremura:

— De câteva zile mă gândesc mereu la lucrurile astea, mărturisi el deodată, cu un glas înăbuşit, care-l făcu pe Jacques să-şi ridice, fără să vrea, ochii spre el. Câteva clipe, îşi apăsă degetul mare şi arătătorul pe pleoape, către rădăcina nasului, înainte de a-şi ridica fruntea şi de a-i arunca lui Jacques o privire scurtă, ciudată. Apoi, cântărindu-şi cuvintele: Dacă s-ar decreta mobilizarea

astă-seară de către un guvern ales de majoritate – fie chiar împotriva votului meu – ei bine, indiferent de felul în care privesc eu războiul, indiferent de faptul că fac parte dintr-o minoritate opoziţionistă, n-aş avea dreptul să rup cu de la mine putere pactul şi să mă eschivez de la obligaţiile care sunt aceleaşi pentru toţi, absolut aceleaşi pentru toţi!

Jacques ascultă cuvintele acestea, care i se adresau lui, fără să intervină. Se simţea, fără să vrea, mai curând emoţionat de accentul uman, apropiat, care răzbătea din afirmaţiile dogmatice ale lui Antoine decât revoltat de teza lui. De altfel, oricât de opusă ar fi fost atitudinea fratelui său atitudinii sale, se vedea suit să constate că, în împrejurarea de faţă, Antoine era logic, consecvent cu el însuşi.

Imediat, ca şi cum cineva l-ar fi contrazis cu violenţă, Antoine îşi încrucişă braţele şi strigă:

— Ei, drăcia dracului, dar ar fi prea comod să nu te poţi arăta cetăţean decât până la război, şi numai până acolo!…

Tăcerea care urmă fu deosebit de grea.

Jousselin, a cărui sensibilitate înregistra toate nuanţele, crezu nimerit să facă o diversiune. Pe un ton cordial, ca şi cum discuţia ar fi fost închisă, declară, drept concluzie:

— În fond, maestrul are dreptate. Viaţa socială este un fel de joc. Trebuie să alegi: ori accepţi regulile jocului ori te retragi din partidă…

— Eu am ales, spuse, lângă el, Jacques, cu jumătate de glas.

Jousselin îl privi atent, cu emoţie involuntară. Părea că vede, dincolo de această prezenţă reală, un întreg destin patetic.

Faţa gălbejită a lui Léon se arătă în crăpătura uşii:

— Domnul este chemat la telefon.

Antoine se întoarse spre servitor şi-l privi un moment, clipind din gene, ca şi cum s-ar fi trezit brusc din somn. „Iar ea”.

— Bine. Vin.

Aşteptă câteva clipe, cu ochii aplecaţi, cu fruntea întunecată, apoi ieşi din odaie, fără grabă.

„Ce vrea să-mi spună? se întrebă el, îndreptându-se spre biroul cel mic. «Nu mă mai iubeşti!… Nu mă mai iubeşti ca înainte!…» Fatal, vine o clipă când toate îţi spun aşa, toate!… Grozav de mult s-ar mira dacă le-am spâme ce «nu mai iubim»… Nu pe ele, ci pe noi! Pe omul care am devenit în faţa lor… Ele n-ar trebui să spună: «Nu mă mai iubeşti», ei; «Nu-l mai iubeşti pe omul care devii îndată ce suntem împreună…»”.

Ajunse în faţa telefonului şi, fără a mai sta pe gânduri, ridică receptorul.

— Tu eşti, Tony?

Avu o tresărire puternică, un fel de revoltă. Stătea acolo, în faţa acestui glas cunoscut, prea cunoscut, cântător şi grav, dinadins mieros şi nu se putea hotărî să răspundă. O mânie rece… De două zile se simţea eliberat de ea, de farmecele ei. Nu numai eliberat: spălat… Da, i se părea că e spălat de un fel de pată… Se gândi la Simon. Nu, totul era sfârşit, sfârşit: punţile erau rupte definitiv! De ce să le lege din nou f

Puse încet de tot receptorul pe masă şi se dădu un pas înapoi. Auzea în aparat un fel de hârâit… ceva care gâfâia, sughiţa, horcăia… Era înspăimântător… „Cu atât mai rău! Nu trebuie să reiau legătura cu ea, nu, cu niciun preţ…”

Dar, în loc să se întoarcă în cabinetul lui, se duse şi răsuci cheia în broasca uşii dinspre coridor, apoi se îndreptă spre divan, aprinse o ţigară şi, după ce aruncă o

ultimă privire spre masă – unde receptorul tăcuse şi zăcea răsucit, lucios, ca o reptilă moartă – se întinse greoi printre perne.

În faţa şemineului din cabinet, singur cu Studler, domnul Chasle, fericit că poate vorbi şi el şi că e ascultat, încerca, în felul lui impropriu şi sibilinic de a se exprima, să-i dea câteva amănunte despre negoţul său celui ce-l asculta:

FAMILIA THIBAULT – 67

— Marafeturile noi, trăsnăile, micile invenţii… Mereu iova nou, aceasta este deviza noastră… Cum? Am să vă trimit buletinul A.C… Asociaţia Cercetătorilor… o să vedeţi. Am început să luăm dispoziţii colaterale… E neapărată nevoie, i u războiul ăsta… Vom transforma orientarea… Apărarea naţională… Fiecare cu ramura lui… Cum? (întreba mereu, tu un fel de mare îngrijorare, de parcă n-ar fi auzit bine o întrebare ce i s-ar fi pus.) Inventatorii au şi început să ne mlucă chestii senzaţionale, continuă numaidecât. N-aş vrea să divulg… Dar, despre una din ele, pot, totuşi, să vorbesc:» n filtru mobil pentru apa de baltă şi de ploaie… E o piesă importantă în campanie… Toate bolile molipsitoare care atacă organismul soldatului… Avu un râs mărunt, satisfăcut! îi ceva şi mai senzaţional: un aparat de ochit automat, înzestrat cu un declanşator de foc… Pentru infanteriştii cu vederea slabă… Sau chiar pentru artilerişti…

Roy, care, de la locul lui, începuse să-l asculte, se întoarse spre el.

— Automat? Cum aşa?

— Exact, făcu Chasle, măgulit. Ăsta-i tot chichirezul.

— Bine, bine, dar cum funcţionează?

Chasle i-o reteză scurt:

— Singur!

Jacques şi Jousselin, în picioare în acelaşi loc, în

ungherul dintre rafturile bibliotecii, vorbeau cu glas coborât:

— Ceea ce-i mai enervant, spunea Jacques încruntat, e să te gândeşti că va veni o zi, şi poate foarte curând, când nimeni nu va mai înţelege că toate poveştile astea despre un serviciu armat, despre naţiuni sub drapel ar putea avea un caracter de dogmă, de datorie sfântă şi indiscutabilă! O zi când va părea de necrezut că o putere socială a putut să-şi aroge dreptul de a împuşca un om pentru că a refuzat să ia arma în mână!… întocmai cum azi ni se pare de necrezut că odinioară, în Europa, mii de oameni au fost aduşi în faţa judecăţii şi au suferit torturi pentru convingerile lor religioase…

— Xscultaţi! exclamă Roy.

Luase de pe birou un ziar din ziua aceea, pe care-l răsfoia cu un aer distrat, şi, cu glas tare şi răspicat, citi, cu un accent hazliu:

— „Tânăr menaj cu copil doreşte a închiria pe trei luni casă mică, liniştită, cu grădină, în apropiere de râu cu peşte, de preferinţă rsformândia sau Burgundia. A se adresa: 3.418, la biroul ziarului”!

Râsul lui răsună cât se poate de limpede. Era în adevăr singurul care mai ştia, în ziua aceea, să râdă.

— E voios ca un şcolar care intră în vacanţă, murmură Jacques.

— Voios ca un adevărat erou, îl corectă Jousselin. Unde nu-i voioşie, nu e nici eroism; nu-i decât bravadă…

Domnul Chasle îşi scosese ceasul şi, aşa cum făcea tot. deauna înainte de a se uita să vadă ce oră e, ascultă o clipă „micul animal”, cu privirea fixă a unui medic în momentul consultaţiei. Apoi anunţă, ridicând sprâncenele deasupra ochelarilor:

— Unu şi treizeci şi şapte.

Jacques tresări.

— Am întârziat, spuse el strângându-i mâna lui Jousselin. Trebuie să plec. Nu-l mai aştept pe fratele meu.

Antoine, întins pe divan, recunoscu, în vestibul, vocea lui Ja „însoţea până la scară.

— Jacques!… Ascultă…

Şi în timp ce Jacques, mirat, se îndrepta spre el, adăugă:

— Pleci?

— Da.

— Intră un minut, făcu Antoine cu un glas tulburat, prinzându-l de braţ.

Jacques veni se în Rue de l'Université cu gândul de a-i vorbi între patru ochi. Ar fi vrut să-i spună ce destinaţie dăduse averii sale, nu-i plăcea să pară că se ascunde de Antoine. Ba chiar îşi spusese: „Poate că am să-i vorbesc despre Jenny…" Deşi se grăbea, fiindcă întârziase, se arătă bucuros că pot vorbi singuri şi intră în biroul cel mic.

Antoine închise fişa după el.

— Ascultă, spuse el, fără să se mai întindă pe divan. Să vorbim serios, dragul meu: Tu ce ai de gând… să raci?

Jacques făcu pe miratul şi nu răspunse.

— Ai fost reformat. Dar în caz de mobilizare, se vor revizui toate reformările, toţi vor fi trimişi în foc… Ce ai de gând să faci?

Jacques nu putea ocoli răspunsul:

— Nu ştiu încă, spuse el. Pentru moment, sunt în mod legal la adăpost de ghearele lor; nu-mi pot face nimic. Şi, sub privirea stăruitoare a fratelui său, adăugă cu glas sec: Ceea ce pot să-ţi spun este că mai curând mi-aş tăia amândouă mâinile decât să mă las mobilizat!

O clipă, Antoine îşi întoarse privirile în altă parte.

cques, pe care Léon îi
Deschise repede uşa.

— Este atitudinea cea mai…

— …cea mai lasă?

— Nu, n-am gândit asta, făcu Antoine afectuos. Dar e, poate, atitudinea cea mai egoistă… Şi fiindcă Jacques nu scoica nicio vorbă, continuă: Tu nu crezi? într-un asemenea moment, a refuza să-ţi faci serviciul înseamnă a pune interesul aflu personal înaintea interesului general.

— Înaintea interesului naţional! ripostă Jacques. Înţelesul general, interesul maselor este, în mod vădit, pacea şi nu inzboiul!

Antoine făcu un gest evaziv, prin care voia să înlăture narcă din conversaţie orice controversă de ordin teoretic, bar Jacques stărui:

— Interesul general îl slujesc eu, şi nu altul, prin refuzul meu de a mă supune! Ştiu bine – şi-fără dubiu – că ceea ce mă îndeamnă azi să refuz de a mă-supune este partea cea mai bună din fiinţa mea!

Antoine îşi stăpâni un gest de enervare.

— Haide, gândeşte-te bine. Ce rezultat practicpoţi spera din faptul că refuzi să te supui? Niciunul!… Când o ţară întreagă e mobilizată, când majoritatea covârşitoare – cum se va întâmpla – acceptă obligaţia de a-şi apăra patria, ce poate fi mai zadarnic, mai sortit eşecului decât un act izolat de nesupunere?

Tonul cu care vorbea era atât de măsurat, atât de afectuos, încât Jacques fu mişcat. îl privi foarte calm pe fratele său, ba schiţă chiar un zâmbet prietenos.

— De ce să mai dezgropăm morţii, dragul meu? Ştii doar hine ce gândesc. Niciodată nu voi admite ca un guvern să mă silească să iau parte la o faptă pe care eu o socotesc o crimă, o trădare a adevărului, a dreptăţii, a solidarităţii umane… l’pentru mine, eroismul nu este acela despre care vorbeşte Roy. Eroism nu înseamnă să pui

mâna pe puşcă şi să dai fuga la graniţă, ci să încrucişezi braţele şi să te laşi mai degrabă pus la zici decât să devii un complice!... Un sacrificiu iluzoriu? Cine ştie! Numai docilitatea absurdă a mulţimilor este aceea care à făcut şi face încă războaiele posibile... Un sacrificiu izolat? Cu atât mai rău... Ce vrei să fac dacă cei care au tăria de a spune „nu" sunt atât de puţini? Poate că-i aşa pur şi simplu pentru că... pentru că un anumit fel de tărie sufletească nu se găseşte pe toate cărările...

Antoine îl asculta stând în picioare, într-o ciudată imobilitate.

70 – Roger Martin du Gard

Un tremur aproape nevăzut îi agită uşor arcul sprâncene lor. îşi privea fratele fix şi respira încet, ca un om care doarme.

— Nu neg că trebuie să ai o forţă morală rară ca să te răzvrăteşti singur sau aproape singur împotriva unui decrd de mobilizare, spuse el, în cele din urmă, cu blândeţe. Dai este o forţă irosită în zadar... O forţă care acceptă, în chip stupid, să se zdrobească de un zid!... Am toată simpatia, toată mila pentru un om cu convingeri care refuză să se ducă îi război şi se lasă împuşcat pentru convingerile lui... Dar îl socotesc un visător nefolositor. Şi cred că greşeşte.

Jacques se mulţumi să dea uşor din mâini, aşa cum făcuse şi când spusese: „Ce vrei să fac?"

Antoine îl privi o clipă în tăcere. Încă nu-şi pierduse toată speranţa.

— Faptele stau în faţa noastră şi ne strâng cu uşa, spuse el. Mâine, gravitatea evenimentelora evenimentelor care nu mai depind de nimeni – poate sili statul să dispună de noi. Crezi cu adevărat că este momentul să stăm şi să cercetăm dacă constrângerile pe care ni le impune ţara sunt în acord cu părerile noastre personale? Nu! Cei ce poartă răspunderea hotărăsc; cei ce poartă răspunderea

comandă… în serviciul meu, când prescriu de urgenţă un tratament pe care-l socotesc necesar, nu admit ca el să fie discutat… îşi ridică mâna cu stângăcie spre frunte şi îşi apăsă o clipă dege tele pe pleoape înainte de a continua, nu fără efort: Gândeşte-te bine, dragul meu… Nu-i vorba de a aproba războiul – tu crezi că eu îl aprob? – ci de a-l suporta. Cu revoltă, dacă aşa ne e firea, dar o revoltă lăuntrică şi căreia sentimentul datoriei să ştie să-i pună frână. A ne precupeţi concursul în momentul primejdiei ar fi să trădăm comunitatea… Da, asta ar fi adevărata trădare, crima faţă de ceilalţi, lipsă de solidaritate… Nu pretind să ne interzicem dreptul de a discuta hotărârile pe care le va lua guvernul. Dar asta mai târziu. După ce ne vom fi supus.

Jacques schiţă din nou un zâmbet:

— Eu însă, vezi tu, pretind că un om este liber de a se dezinteresa de pretenţiile naţionale în numele cărora se războiesc statele. Eu îi neg statului dreptul de a ultragia, oricare ar fi motivul, conştiinţa oamenilor… Mi-e silă să tot întrebuinţez mereu vorbele astea mari. Totuşi, aşa este: Conştiinţă mea vorbeşte în mine mai tare decât toate raţionamentele oportuniste, aşa cum sunt ale tale. Şi tot ea este aceea care vorbeşte mai tare decât legile voastre. Singurul mijloc de a împiedica omenirea să recurgă la violenţă e să te hotărăşti mai întâi tu însuţi să nu practici violenţa! Eu cred

— a a refuza să ucizi este un semn de înălţare morală care trebuie respectat. Dacă legile şi judecătorii voştri nu-l respectă, i u atât mai rău pentru ei; mai curând ori mai târziu, au să dea iDeoteală de asta…

— Bine, bine… făcu Antoine, enervat că discuţia luase iarăşi un ton general. Şi, încrucişându-şi braţele, adăugă: Dar, practic? Se apropie de fratele său şi, cu o

mişcare spontană, acum rareori li se întâmpla, îi cuprinse cu dragoste umerii: Spune-mi, dragul meu… Mune sună mobilizarea. Ce-ai să faci?

Jacques se trase înapoi, fără nervozitate, dar cu o mişcare hotărâta.

— Am să lupt împotriva războiului! Până la capăt! Prin toate mijloacele! Toate!… De va fi nevoie, chiar prin sabotajul revoluţionar! Fără să vrea, coborâse glasul. Se opri, ca tub o grea apăsare. Zic şi eu aşa… în fond, însă, nu ştiu… adăugă după o scurtă pauză. Dar un lucru e sigur, Antoine:

I u nu voi fi niciodată soldat!

Se sili să zâmbească pentru ultima oară, făcu un semn scurt de rămas-bun şi ieşi, fără ca fratele său să mai încerce să-l oprească.

LXII

Jacques o găsi pe Jenny acasă, singură, îmbrăcată, gata de plecare, cu faţa trasă şi extrem de tulburată. Nu primise nicio veste de la mama ei şi nicio scrisoare de la Daniel. Făcea tot felul de presupuneri. Noutăţile publicate în ziare o îngroziseră şi, pe lângă toate astea, mai întârziase şi Jacques. Chinuită de amintirea poliţiştilor de la Montrouge, era convinsă că i se întâmplase ceva. (jând îl văzu, se aruncă în braţele lui, fără să poată scoate o vorbă.

— Am încercat, spuse el, să mă informez despre situaţia străinilor din Austria… N-are rost să ne amăgim – acolo este stare de asediu. Fără îndoială că supuşii germani mai pot încă să se întoarcă acasă, poate că şi italienii, cu toate că relaţiile între Italia şi Austria sunt foarte încordate… Dar francezii, englezii sau ruşii… Dacă mama ta n-a părăsit Viena încă în urmă cu câteva zile-şi în cazul acesta ar fi aici –, acum cred că e prea târziu… După toate probabilităţile, va fi împiedicată să plece…

— Împiedicată? Cum? Băgată la închisoare?

— Nu! I se va refuza pur şi simplu autorizaţia de călătorie o săptămână, două poate, până când se va clarifica situaţia, până se vor lua hotărâri internaţionale…

Jenny nu răspunse nimic. Prezenţa lui Jacques era de-ajuns ca să-i risipească neliniştea. Se ghemui lângă el, dăruindu-se, fără să pregete, sărutului lung pe care-l aştepta din ajun. Şi când, în sfârşit, se desprinse de el, îngână:

— Nu mai pot rămâne singură, Jacques… Ia-mă cu tine… Nu vreau să te mai părăsesc!

Plecară împreună, pe jos, spre Grădina Luxembourg.

— Să luăm tramvaiul la intersecţia Médicis, spuse el.

În ciuda orei propice, în ziua aceea marea grădină era aproape pustie. Vârfurile arborilor foşneau din când în când în bătaia vântului. Dinspre straturile de flori venea parfumul îmbătător al garoafelor de India. Retraşi pe o bancă, la marginea straturilor, doi îndrăgostiţi, atât ele apropiaţi unul de altul încât nu li se mai vedea faţa, păreau că umplu văzduhul cu adieri de dragoste.

De partea cealaltă a grilajului regăsiră oraşul, oraşul înfrigurat, împovărat de ameninţarea ecoului veştilor teribile ce străbăteau Europa de la un capăt la altul în această blândă după-amiază de vară.

În numai două zile, Parisul, pustiu din cauza vacanţelor, se repopulase. Vânzătorii de ziare alergau pe străzi, anunţând apariţia ediţiilor speciale. În timp ce Jacques şi Jenny aşteptau tramvaiul, pe dinaintea lor trecu un omnibuz tras de doi cai: în el se înghesuiau părinţi, copii, bone, iar pe acoperiş, printre bagajele îngrămădite unele peste altele, se vedeau un cărucior de copil, plase de prins creveţi, o umbrelă…

— Încăpăţânaţii care desfid soarta! murmură Jacques.

Pe Rue Soufflot, pe Boulevard Saint-Michel, pe Rue de

Médicis era o forfotă neîntreruptă. Totuşi, Parisul nu avea aspectul zilelor de luau şi nici pe acela al dimineţilor trândave, cu soare. Era un furnicar răscolit. Toţi trecătorii mergeau repede, ca şi cum s-ar fi grăbit, dar după aerul lor absent, după ezitarea pe care o arătau când era vorba să ia o direcţie precisă, se vedea că cei mai mulţi dintre ei nu aveau niciun tel; nefiind în stare să rămână singur şi nici să stea de vorbă1 cu alţii, fiecare om îşi părăsise locuinţa şi treburile, fără vreun alt scop decât acela de a scăpa de propriile sale gânduri şi de a-şi contopi pentru o clipă grijile, care-i apăsau sufletul, cu valul de nelinişte fraterna al străzii.

FAMILIA THIBAULT – 73

Toată după-amiaza Jenny îl însoţi pe Jacques, tăcută şi «propriată ca o umbră, din Cartierul Latin la Batignolles, de la (ilacière la Bastille, de pe Quai de Bercy la Château-d' Eau. I'este tot dădeau de aceleaşi noutăţi, de aceleaşi comentarii, de aceeaşi indignare şi peste tot întâlneau aceleaşi feţe mohorâte şi aceeaşi resemnare.

Din când în când, în clipele când erau singuri, Jenny vorbea cu tonul cel mai natural despre ea sau despre timp: „Păcat că mi-am luat voalul... Să trecem drumul, să ne uităm la magazinul acela de flori... S-a mai răcorit, ai băgat de seamă? Se respiră mai uşor..." Frazele acestea naive, care puneau pe teeeaşi treaptă galantarul unei florării, problemele europeue şi temperatura aerului, îl cam enervau pe Jacques. El

I runcă tinerei o privire indiferentă şi prelungă, care o intimidă deodată prin intensitatea ei întunecată şi absentă. (îteodată, însă, întorcea capul înduioşat, întrebându-se: „Fac oare bine că o amestec în toate

astea?”…

Pe sălile C.G.T.-ului, Jacques surprinse privirea curioasă, severă, pe care un cunoscut întâlnit întâmplător o aruncă asupra lui Jenny. Şi-şi dădu deodată seama de înfăţişarea ei reală, aşa cum stătea în capul scării prăfuite, printre lucrători, imbricată cu taiorul ei ajustat pe corp, cu voalul de crep, uvând în atitudinea şi în figura ei ceva nedefinit: urmele, u-mnele unui alt mediu social. Se simţi stânjenit şi o scoase repede afară.

Sună ora şapte. Străbătând bulevardele, se apropiară de mrtierul bursei.

Jenny obosise. Forţa pe care o emana Jacques – şi care o subjuga – ei îi măcina energia. îşi amintea că mai avusese alături de el şi altă dată, la Maisons-Laffitte, aceeaşi senzaţie de oboseală de istovire, din pricina acestei încordări neîntrerupte pe care el se părea că o pretinde.de la ceilalţi, pe care aproape o impunea prin vocea, prin privirea lui dominatoare, prin salturile neaşteptate de la o idee la alta.

În timp ce se apropiau de l’Humanité, Cadieux trecu în lugă pe lângă ei.

— De data asta, gata! strigă el. Germania mobilizează! Rusia şi-a atins, în sfârşit, scopul!

Jacques tresări, dar Cadieux se depărtase.

— Trebuie să aflu ce-i. Aşteaptă-mă aici. (Se codea s-o îl ucă în birourile ziarului.)

Ea traversă şi rămase pe trotuar, plimbându-se agale în nu-s şi în jos. Pe uşa imobilului în care dispăruse Jacques, oameni intrau şi ieşeau întocmai ca albinele într-un stup.

După o jumătate de oră, reveni. Era foarte tulburat.

— E oficial. Ştirea vine din Germania. I-am văzut pe Groussier, Sembat, Vaillant, Renaudel. Sunt toţi acolo,

aşteaptă amănunte. Cadieux şi Marc Levoir fac naveta între Quai d'Orsay şi redacţia ziarului... Faţă de graba preparativelor ruse, Germania mobilizează. Dar este oare vorba să o adevărată mobilizare? Jaurès spune că nu. Este ceea ce se cheamă pe nemţeşte: Kriegsgefahrzustand. După cât se pare, un caz special, prevăzut de constituţia lor. Jaurès traduce literal expresia asta aşa: „Stare de pericol de război., stare de ameninţare de război..." Şeful e admirabil! Nu vrea să-şi piardă nădejdea. Se află încă sub impresia încrederii pè care a căpătat-o la Bruxelles datorită convorbirilor avute cu Haase şi cu socialiştii germani. Spune mereu: „Atâta timp cât aceştia sunt cu noi, nimic nu-i încă pierdut".

O luă pe Jenny de braţ şi porniră la întâmplare, cu paşi repezi. Eăcură de mai multe ori înconjurul careului de case.

— Ce are să facă Franţa? întrebă Jenny.

— Se pare că a fost convocat de urgenţă consiliul de miniştri, la ora patru. Un comunicat susţine că în consiliu s-au studiat „măsurile necesare pentru apărarea frontierelor". Agenţia Havas anunţă că trupele noastre de acoperire au ocupat avanposturile dar că, pe de altă parte, pentru a nu oferi inamicului un pretext se conflict, statuf-major s-ar gândi să lase de-a lungul întregii frontiere o zonă de câţiva kilometri neocupată... Ambasadorul Germaniei este chiar în această clipă în conferinţă cu Viviani... Gallot, care cunoaşte bine problemele germane, e foarte pesimist. Spune că nu trebuie să ne facem iluzii în legătură cu această formulă germană, deoarece Kriegsgefahrzustand este o formă deghizată de mobilizare înaintea apariţiei decretului oficial de mobilizare. În orice caz, în clipa asta Germania se află în stare de asediu, ceea ce înseamnă că presa e constrânsă să tacă şi că orice manifestare împotriva războiului este de acum încolo

imposibilă… După părerea mea, ăsta este, dacă nu mănşel, lucrul cel mai îngrijorător: salvarea nu ar putea veni decât de la o răscoală populară… Pe de altă parte, Stefany se încăpăţânează, întocmai ca şi Jaurès, în acelaşi optimism. Ei spun că împăratul, alegând această măsură preliminară, în loc de a decreta mobilizarea, a dovedit că încearcă încă să salveze pacea. Tot ce s-ar putea… Germania dă astfel prilej guvernului din Petersburg să facă un gest împăciuitor, să contramandeze, poate, mobilizarea rusă. Se pare că, de ieri, între Kaiser şi ţar

e un schimb neîntrerupt de telegrame personale… în clipa în care mă despărţeam de Stefany, Jaurès tocmai fusese chemat la telefon de Bruxelles. Toţi păreau că aşteaptă un mesaj important… N-am mai stat, fiindcă voiam să văd ce e cu tine…

— Nu te ocupa de mine, spuse Jenny iute. Du-te repede înapoi. Te aştept aici.

— Aici *} În picioare, în stradă? Nu… Vino să stai cel puţin jos, la Progrès.

Porniră în grabă spre Rue du Sentier.

— Bună ziua, se auzi o voce înăbuşită.

Jenny se întoarse şi văzu în spatele lor un bătrân cu înfăţişarea unui Hrist, cu părul despletit, îmbrăcat într-o hluză neagră de tipograf. Era Mourlan.

Jacques spuse numaidecât:

— Germania mobilizează!

— Ştiu, ştiu. Era şi de aşteptat! Scuipă: Ptiu! Nu-i nimic de făcut!… nu poţi face nimic, niciodată… Şi n-o să putem tace nimic multă vreme de-aci încolo. Trebuie să fie distrus lotul. Toată civilizaţia noastră trebuie să piară, pentru ca să ke poată construi ceva curat!

Urmă o clipă de tăcere.

— Vă duceţi la Progrès? întrebă Mourlan. Şi eu mă

duc lot acolo. Merseră împreună câţiva paşi, fără să scoată vreun (uvânt.

— Te-ai gândit la ce ţi-am spus azi-dimineaţă? Nu te cari? continuă bătrânul tipograf.

— Nu încă.

— Cum vrei... Şovăi: Eu vin de la Fede... Aruncă asupra iutei o privire cercetătoare, apoi se uită la Jacques stăruitor: Aş vrea să-ţi spun două vorbe.

— Spune 1 Şi punând mâna pe braţul lui Jenny, preciză: Vorbeşte fără grijă. Suntem între prieteni.

— Bine, spuse Mourlan. Apăsând cu două degete bătătorite umărul lui Jacques, şopti: Informaţie serioasă: ministrul de Război a semnat astăzi ordinul de arestare a lui uror suspecţilor înscrişi în Carnetul B.

— Ah!... exclamă Jacques.

Bătrânul dădu afirmativ din cap şi şuieră printre dinţi:

— Aviz celor interesaţi!

Băgă de seamă că Jenny era palidă şi-l privea îngrozită. îi /îmbi.

— Fii liniştită, copila mea... Asta nu înseamnă că o să ne pună pe toţi la zid astă-seară... Dar ordinul este dat, pentru în ice eventualitate, pentru ca, în ziua când vor avea chef să

76 – Roger Martin du Gard ne bage la răcoare şi să organizeze, nepedepsiţi, uciderea noastră, să nu mai aibă altceva de făcut decât să execute ordinul prin brigăzile lor speciale... Curcanii au şi început să lucreze prin cartierele mărginaşe. Se pare că au făcut percheziţii la Drapeau rouge şi la La Lutte. Isacovici era cât pe-aci sa de înhăţat azi-dimineaţă într-o razie la Puteaux. Fuzet le-a căzut în glâeare. Este acuzat că-i autorul Mâinilor însângerate... ştii, afişul împotriva statului major... E de aşteptat ca gluma să se îngroaşe, copii!

Intrară în cafenea. Jacques o instală pe Jenny în sala de jos, care era aproape goală.

— Ia ceva cu noi, îi propuse Jacques tipografului.

— Nu. Mourlan ridică mâna spre tavan: Vreau să mă duc o clipă sus, să mai aflu câte ceva. Trebuie să se fi îndrugat multe prostii acolo, sus, de azi-dimineaţă! La revedere! Strânse mâna lui Jacques şi murmură încă o dată: Ascultă-mă, băieţaş, cară-te!

A»

Înainte de a se îndepărta, îi mai privi o dată pe cei doi tineri cu un zâmbet prietenos, neaşteptat. îi auziră pasul răsunător pe scara răsucită.

— Unde o să dormi noaptea asta? întrebă Jenny îngrijorată. Cred că nu la hotelul a cărui adresă le-ai dat-o ieri…

— Oh, răspunse el fără grijă, nici nu sunt măcar sigur că mi-au făcut onoarea de a mă trece pe listele negre… Şi văzându-i privirea neliniştită, adăugă: De altfel, fii liniştită, n-am de gând să mai apar pe la Liébaert. Mi-am dus bagajele azi-dimineaţă la Mourlan. În ceea ce priveşte hârtiile.com

[

jromiţătoare pe care le am, ele sunt în pachetul pe care l-am ăsat la tine.

— Da, spuse ea privindu-l. Acasă la mine eşti la adăpost de orice primejdie.

Jacques rămase în picioare. Comandă un ceai, dar n-avu răbdare să aştepte ca Jenny să fie servită.

— Te simţi bine aici?… Mă întorc la l’Huma… Să nu pleci de aici.

— Ai să te întorci repede? întrebă ea cu un glas înăbuşit. O cuprinse deodată frica. îşi plecă ochii, pentru ca el să nu-i vadă îngrijorarea. Simţi mâna lui Jacques lăsându-se pe mâna ei. Această mustrare tăcută o făcu să

roşească. Glumesc… Du-te!… Nu te ocupa de mine…

Rămasă singură, luă câteva înghiţituri din ceaiul adus, o băutură amară, care mirosea a muşeţel, apoi, dând ceaşca la o parte, se sprijini cu coatele de marmura rece a mesei.

FAMILIA THIBAULT – 77

Prin geamurile larg deschise năvălea, odată cu zgomotele străzii, o zi orbitoare, care făcea să strălucească oglinzile, policioarele de sticlă, barele de alamă şi mahonul tejghelei. În mijlocul acestor reflexe de lumină, patronul clătea paharele într-un susur ca de izvor. Pe mese erau aruncate o mulţime de ziare. Jenny se uita în jurul ei fără să se gândească la ceva. Timpul trecea greu. Prin creierul ei obosit se perindau, ca nişte fantome, mereu aceleaşi gânduri copilăreşti sau aceleaşi idei întunecate, aceleaşi temeri neaşteptate. Se strădui să-şi fixeze atenţia asupra unei pisici cenuşii, încolăcită pe banchetă, aproape de ea. Dormea oare pisica aceea? îşi ţinea ochii închişi, dar îşi mişca urechile s-ar fi zis, mai cur în’d, că voia să doarmă. Panica, ce pusese stăpânire pe toată lumea, o cuprinsese oare şi pe ea? în vârful labelor ei încovoiate ghiceai o moliciune lipsită de grijă, dar care, totuşi, părea iirefăcută. Dormea, sau se făcea că doarme? Ca să înşele pe cine? Nu cumva pe ea însăşi?… Se însera. Din când în când, în local Intrau bărbaţi, lucrători, schimbau cu patronul cafenelei câte o privire cu subînţeles, străbăteau sala şi urcau la etaj. Când deschideau uşa de la etaj, un val de zgomote şi frânturi de discuţii răzbătea afară şi se contopea o clipă cu larma străzii.

— Iată-mă.

Jenny tresări: nu-l văzuse când intrase pe uşă.

Se aşeză lângă ea. Avea fruntea asudată. Cu o mişcare bruscă a capului îşi aruncă spre spate şuviţa de păr şi-şi şterse faţa.

— O bună, o foarte bună veste în tot haosul ăsta! Telefonul cu pricina era un mesaj din partea social-democraţilor jţermani, transmis prin Bruxelles. Ei nu renunţă la luptă, ci dimpotrivă! Jaurès are dreptate: oamenii ăştia ne sunt nişte adevăraţi fraţi şi nu vor ceva. Au şi ei aceleaşi temeri ca şi noi. Vor să menţină cu orice chip contactul, ca să acţioneze odată cu noi. Dar comunicaţiile dintre ei şi noi vor deveni foarte grele din cauza stării de asediu din Germania. Din cauza asta, ne trimit prin Belgia un delegat, pe Hermann Müller, care va sosi aici mâine, având, fără îndoială, o largă împuternicire. Se crede că vine pentru a se înţelege cu socialiştii francezi în vederea unei acţiuni imediate, de mare amploare, împotriva forţelor războiului. Înţelegi? La l'Huma toate speranţele se concentrează acum asupra acestei misiuni neaşteptate, asupra acestei întâlniri de o însemnătate covârşitoare, care va avea loc mâine, între Müller şi Jaurès – 78 – Roger Martin du Gard între cele două proletariate!… Fără îndoială că cei doi conducători vor lua hotărâri decisive! După părerea lui Stefany, e vorba, nici mai mult, nici mai puţin, decât de a organiza, în sfârşit, în cele două ţări, o ridicare în masă a clasei muncitoare. Era şi timpul! Totuşi, nu-i niciodată prea târziu. Prin grevă generală putem încă să reuşim! Vorbea repede, cu o voce întretăiată, a cărei încordare era molipsitoare: Şeful este hotărât să publice mâine un articol teribil… Ceva asemănător cu Acuz! al lui Zola.

Îşi dădu seama, după expresia uşor întrebătoare a privirii ei, că această comparaţie – care, de altfel, nu era a lui, ci a lui Pagès, secretarul lui Gallot – nu trezea nicio noţiune precisă în mintea lui Jenny şi, timp de câteva secunde, simţi cu durere distanţa care îl despărţea încă de ea.

— Ai vorbit cu Jaurès? întrebă ea cu naivitate.

— Nu; astăzi nu. Dar eram pe scară, cu Pagès, în clipa când Jaurès părăsea redacţia ziarului. Era, ca întotdeauna, înconjurat de un grup de prieteni. Am auzit cum le spunea: „Voi pune toate astea în articolul meu de mâine. Vreau să-i demasc pe toţi cei ce poartă răspunderea! Da, de data asta vreau să spun tot ce ştiu!” Şi, pe cuvântul meu, cred că diavolul ăsta de om râdea. Da, râdea! Are un râs al lui, un râs de uriaş cu inima bună, un râs întăritor… Apoi a spus: „Bine, dar mai întâi să mergem să mâncăm. Unde-i mai aproape, ce ziceţi? La Albert…”

9

Jenny tăcea, privindu-l cu atenţie.

— Ţi-ar face plăcere să-l vezi de aproape? continuă el. Hai să mâncăm ceva la Croissant. Am să ţi-l arăt… Mi-e o foame de lup! Avem şi noi dreptul să mâncăm, nu?

LXIII

Trecuse de ora nouă şi jumătate. Cei mai mulţi dintre obişnuiţii restaurantului plecaseră. Jacques şi Jenny se aşezară în partea dreaptă, unde era lume mai puţină.

Jaurès şi prietenii lui stăteau la o masă lungă, paralelă cu Rue Montmartre, formată din mai multe mese puse cap la cap, în stânga intrării.

— Îl vezi? o întrebă Jacques. Pe banchetă, colo, la mijloc, cu spatele la fereastră. Uite, tocmai se întoarce să-i spună ceva lui Albert, girantul localului.

— Nu pare prea neliniştit, murmură Jenny cu un ton mirat, care-l încântă pe Jacques.

El îi apucă braţul şi i-l strânse uşor.

— Îi cunoşti şi pe ceilalţi? întrebă Jenny.

— Da. Cei din dreapta lui Jaurès este Philippe Landrieu.

I a stânga, bărbatul acela solid e Renaudel. Cel din faţa lui Renauael e Dubreuihl; iar cel care stă alături de

Dubreuihl este Jean Longuet.

— Şi femeia?

— Cred că este doamna Poisson, nevasta tipului care se ană în faţa lui Landrieu. Şi alături de ea este Amédée Dunois iar în faţa ei sunt cei doi fraţi Renoult. Acela care a venit chiar acum şi stă în picioare aproape de masă este un prieten al lui Miguel Almereyda, un colaborator al ziarului Bonnet Rouge… Am uitat cum îl…

O plesnitură scurtă, ca un pocnet ca de cauciuc de automobil, urmat aproape imediat de o a doua şi de un zgomot de geamuri sparte îl întrerupseră brusc. Pe perete, oglinda se făcu ţăndări.

După o secundă de uimire, se stârni o larmă asurzitoare. Toţi cei din sală săriră în picioare şi se întoarseră spre oglinda sfărâmată: „S-a tras în oglindă! * „Cine?” „Unde?” „Din stradă!” Doi chelneri se năpustiră afară, spre locul de unde veneau strigătele.

Jacques se ridică instinctiv în picioare şi, jprotejând-o cu braţul pe Jenny, încercă să-l vadă pe Jaurès. îl zări numai o clipă: prietenii din jurul şefului se sculaseră de pe scaune; numai el rămăsese la locui lui, foarte liniştit. Jacques îl văzu aplecându-se încet, parcă ar fi vrut să caute ceva pe jos. Apoi nu-l mai văzu.

În clipa aceea, doamna Albert, giranta localului, trecu în fugă prin faţa mesei lui Jacques, strigând:

— S-a tras asupra domnului Jaurès!

— Stai aici, şopti Jacques, apăsând cu mâna umărul lui Jenny şi silind-o să se aşeze.

El se repezi apoi spre masa şefului, de unde se auzeau voci gâfâitoare: „Un doctor, repede!” „Poliţia!” împrejurul prietenilor lui Jaurès se formase un cerc de oameni care gesticulau, în picioare, împiedicând pe cei ce ar fi vrut să se apropie. Jacques îşi făcu drum cu coatele, înconjură masa şi izbuti să se strecoare până la colţul sălii.

Ascuns pe jumătate

80 – Roger Martin du Gard de spatele lui Renaudel, care stătea aplecat, un trup zăcea întins pe bancheta de pluş. Renaudel se ridică şi zvârli pe masă un şervet înroşit de sânge. Jacques văzu atunci faţa lui Jaurès, fruntea, barba şi gura întredeschisa. Pesemne că leşinase. Avea fata palidă şi ochii închişi.

Un f>arbat, un client al localului – desigur un medic – străbătu cercul de oameni. Autoritar, smulse cravata de la gâtul lui Jaurès, îi desfăcu gulerul, îi apucă mâna care spânzura şi-i cercetă pulsul.

Mai multe voci se auziră prin larmă: „Linişte!… Sst!”… Privirile tuturor erau aţintite asupra necunoscutului care ţinea încheietura mâinii lui Jaurès. Necunoscutul nu spunea nimic, stătea aplecat, într-o atitudine de proroc, cu faţa spre cornişă, clipind des din pleoape. Apoi ridică încet capul, fără să-şi schimbe poziţia şi fără să privească pe nimeni.

Din stradă năvâleau valuri de curioşi.

Se auzi vocea domnului Albert:

— Închideţi uşa! închideţi ferestrele! Trageţi obloanele!

Valul de oameni îl sili pe Jacques să se retragă până în mijlocul sălii. Prietenii lui Jaurès îl ridicară şi-l întinseră cu grijă pe două mese puse în grabă una lângă a alta. Jacques încerca să vadă ce se întâmplă. Dar mulţimea din jurul rănitului era din ce în ce mai deasă. Nu putu să vadă decât un colţ de marmură albă şi două tălpi prăfuite, enorme.

— Faceţi loc doctorului!

André Renoult izbutise să aducă un medic. Cei doi bărbaţi îşi făcură loc prin cercul de oameni care se închise din nou, elastic, în spatele lor. Se şoptea: „Doctorul… Doctorul…” Se scurse un minut care păru nesfârşit. Se

făcu o linişte apăsătoare. Apoi, peste cefele aplecate păru că trece un fior rece, şi Jacques îi văzu pe cei care-şi păstraseră pălăriile pe cap descoperindu-se. Două cuvinte repetate în şoaptă, trecură din gură în gură:

— A murit… A murit…

Cu ochii plini de lacrimi, Jacques se întoarse s-o caute pe Jenny cu privirea. Ea stătea în picioare, gata, la cel mai mic semn al lui, să se repeadă spre el. Se strecură până la el şi i se agăţă de braţ, fără să scoată o vorbă.

Câţiva sergenţi de stradă năvăliră în restaurant şi începură să evacueze sala. Jacques şi Jenny, strânşi unul lângă altul, fură luaţi de valul de oameni, îmbrânciţi şi târâţi spre uşă.

Tocmai în clipa când treceau pragul, un bărbat care parlamenta cu agenţii izbuti să pătrundă în cafenea. Jacques recunoscu în el un prieten al lui Jaurès, Henri Fabre.

Avea fata palidă. Bâlbâia:

— Unde e? A fost transportat într-o clinică?

Nimeni nu îndrăzni să răspundă. O mână sfioasă făcu un fţest spre capătul sălii. Fabre se întoarse într-acolo: în mijlocul unui cerc de oameni, o lumină vie cădea din tavan asupra unui pachet de veşminte negre, întins pe mesele de marmură, asemenea unui cadavru la morgă.

Afară, un serviciu de ordine, alcătuit la repezeală, se străduia să împrăştie mulţimea adunată în faţa clădirii şi care bloca circulaţia.

Jacques îi văzu pe Jumelin şi Rabbe discutând cu agenţii, împreună cu Jenny, care i se agăţase de braţ, izbuti să se iipropie de ei. Veneau de la redacţia ziarului şi nu văzuseră nimic; cu toate astea, povesteau cum trăsese asasinul din stradă, de foarte aproape, prin fereastra deschisă, şi cum i recătorii îl prinseseră după o scurtă

urmărire.

— Cine este? Unde este?

— E la comisariatul din Rue du Mail.

— Vino, spuse Jacques, trăgând-o pe Jenny după el.

O mulţime de oameni se adunase în faţa postului de poliţie. Zadarnic îşi arătă Jacques legitimaţia de ziarist, nimeni nu mai era lăsat să intre înăuntru.

Tocmai voiau să se îndepărteze, când îl văzură pe Cadieux ieşind în fuga mare de la comisariat, cu capul gol. Jacques îl opri din drum. Cadieux se întoarse şi, înainte de a-l recunoaşte pe Jacques (cu toate că vorbise cu el cu puţin mai înainte în taţa redacţiei ziarului VHumanite), îl privi o clipă cu ochii rătăciţi. În sfârşit, murmură:

— Dumneata eşti, Thibault?... Iată primul sânge vărsat... prima victimă... Cine-i urmează?

— Şi cine e asasinul? întrebă Jacques.

— Un necunoscut. îl cheamă Villain. L-am văzut. Un tânăr, să tot aibă douăzeci şi cinci de ani.

— Dar de ce Jaurès?) e ce tocmai el?

— Un naţionalist, fără îndoială! Un nebun...

Îşi smulse braţul pe care i-l ţinea Jacques şi porni în fugă.

— Să ne întoarcem acolo, spuse Jacques.

Jenny se silea să ţină pasul cu el.

El se aplecă spre ea:

— Eşti obosită... Dacă te-aş lăsa să stai liniştită undeva? Aş veni mai târziu să te iau...

Se simţea frântă de emoţie şi oboseală, dar gândul că ar putea să se despartă de el într-o clipă ca asta... Fără să

 răspundă, se strânse şi mai mult lângă el. Jacques nu mai stărui; trupul ăsta viù, cald, alături de el, îl ajuta să lupte împotriva deznădejdii care-l cuprinsese; el însuşi simţea nevoia să nu rămână singur.

Era o noapte apăsătoare. Asfaltul răspândea un miros greu. Drumurile, totul din apropiere de Rue Montmartre se înnegrise de pietoni. Circulaţia se întrerupsese. De la ferestre se aplecau ciorchini de oameni. Trecători, care nu se cunoşteau între ei, îşi strigau: „Jaurès a fost asasinat!”

Un cordon de-poliţişti abia izbuti să evacueze strada din fata cafenelei Croissant/Acum se străduia să ţină la distanţă valurile de oameni care năvăleau dinspre bulevarde, unde vestea se răspândise cu iuţeala unui fulger.

Când Jacques şi Jenny ajunseră la capătul pieţei, un detaşament călare din garda republicană ieşea din Rué Saint-Mare. Poliţiştii eliberară mai întâi intrarea dinspre Rue de la Victoire până la bursă, apoi se desfăşurară în centrul pieţei şi se învârtiră câteva minute încoace şi încolo, ca să-i împingă pe curioşi spre zidurile caselor. Oamenii se retrăgeau speriaţi pe străzile laterale. Jacques şi Jenny izbutiră să ajungă în primele rânduri. îşi ţineau privirile aţintite spre faţada întunecată a cafenelei, ale cărei obloane de fier erau trase. Uşa era păzită de câţiva sergenţi de stradă şi nu se deschidea decât pentru poliţiştii care intrau şi ieşeau, lăsând să se vadă din când în când sala puternic luminată.

Două taxiuri şi mai multe limuzine oficiale străbătură barajul unele dupï altele. Nou-sosiţii, salutaţi de locotenentul care menţinea ordinea, intrau repede în cafeneaua ale cărei uşi se închideau numaidecât în urma lor. Oamenii bine informaţi le murmurau numele: „Prefectul de poliţie... Doctorul Paul... Prefectul Senei... Procurorul Republicii...”

O ambulanţă, al cărei clopoţel suna limpede şi neîntrerupt, apăru din Rue de la Victoire, înaintând în trapul căluţului său. Zgomotele se mai liniştiră. Agenţii îndrumară ambulanţa, care se opri în faţa cafenelei

Croissant. Patru infirmieri săriră din ea şi intrară în local, lăsând deschisă uşa din spate a vehiculului!

Trecură zece minute.

Mulţimea, enervată, tropăia pe loc: „Ce dracu’ stau acolo?” „Ei, treéuie să facă constatările!”

Jacques simţi deodată cum degetele lui Jenny i se încleştează în braţ. Ambele uşi ale cafenelei se deschiseră larg. Toată lumea amuţi. Domnul Albert ieşi pe trotuar. Se

văzu interiorul cafenelei, luminat ca o capelă, mişunând de poliţişti îmbrăcaţi în uniforme negre. Aceştia se îndepărtară, Irtcând loc celor care duceau targa acoperită cu o faţă de masă. O duceau patru oameni cu capetele descoperite. Jacques recunoscu siluetele familiare ale lui Renaudel, Longuet, compère-Morel şi Théo Bretin.

Oamenii din piaţă îşi descoperiră imediat capetele. La fereastra unei case, izèucni un strigăt timid: „Moarte asasinului!” care se pierdu în noapte.

Într-o linişte atât de mare încât se auzeau paşii celor care o purtau, targa albă trecu pragul, traversa trotuarul, se legănă câteva secunde în aer, apoi, dintr-o singură mişcare, dispăru în fundul ambulanţei. Doi bărbaţi se urcară imediat după ea. Un poliţist sări lângă a vizitiu. Se auzi limpede zgomotul uşii care se închise. Calul porni şi, în timp ce ambulanţa, înconjurată de un pluton de agenţi pe bicicletă, se îndrepta, sunând din clopoţel, spre bursă, un murmur înăbuşit de voci neoperi clinchetul ascuţit al clopoţelului, apoi, crescând deodată din toate părţile, răbufni din sute de piepturi:

— Trăiască Jaurès!... Trăiască Jaurès!... Trăiască Jaurès!...

— Acum să încercăm să ajungem la l’Huma, şopti Jacques.

Dar mulţimea din jurul lor părea că prinsese rădăcini.

Ochii tuturor erau aţintiţi cu îndârjire spre faţada întunecată a cafenelei, păzită de poliţie, care ascund ea misterul celor întâmplate în interiorul ei.

— Jaurès, mort… îngăimă Jacques. Şi după o pauză, renetă. Jaurès, mort… Nu-mi vine să cred… Şi mai ales nu sunt în stare să-mi închipui, să-mi dau seama de consecinţe…

Încetul cu încetul, şirurile compacte se răriră; acum te puteai mişca mai în voie.

— Vino.

Dar cum să ajungă în Rue du Croissant? Nici nu putea fi vorba să treacă de barajul poliţiei care închidea piaţa; de asemenea, nu puteau să ajungă nici în marile bulevarde prin Rue Montmartre.

— Să ocolim, spuse Jacques, prin Rue Feydeau şi Passage Vivienne!

Abia ieşiră din pasaj, când, în forfota de pe Boulevard Montmartre, un val se oameni, căruia nu i te puteai împotrivi, îi îmbrânci şi îi târî cu el.

Nimeriseră în plină manifestaţie: o coloană de tineri naţionalişti, fluturând drapele şi urlând La Marseillaise, cobora dinspre Boulevard Poissonnière, într-o revărsare care

 ocupa toată lăţimea străzii, împingând înainte tot ce întâlnea în cale.

— Jos Germania!… Moarte jKaiserului!… La Berlin!…

Jenny, îmbrâncită de valul mulţimii, simţi că-şi pierde echilibrul. Avea impresia că va fi smulsă de lângă Jacques şi călcată în picioare. Înfricoşată, scoase un ţipăt. Dar el îşi trecuse braţul în jurul taliei ei şi o strângea cu putere. Izbuti să o ducă, s-o împingă până sub acoperişul unei porţi închise. Orbită de praful stârnit de picioarele mulţimii, asurzită de ţipetele ascuţite, de cântece, îngrozită de feţele oamenilor care urlau şi de privirile lor

de nebuni care se încrucişau cu ale ei, zări aproape de mâna sa o bară de metal. Adunându-şi ultimele puteri, făcu o sforţare bruscă, întinse braţul şi se agăţă de bara care părea salvarea ei. Era şi timpul: simţea că – şi pierde cunoştinţa. Închise ochii, dar degetele prinse de bucata de fier nu se descleştară. Auzea lângă ureche vocea gâfâitoare a lui Jacques, care repeta: „Agaţă-te bine… Nu te teme… Te ţin…”

Se scurseră câteva minute. În sfârşit, i se păru că hărmălaia se îndepărta. Deschise ochii şi-l văzu pe Jacques zâmbindu-i. Fluviul de oameni continua să curgă pe lângă ei, dar mai încet, în valuri mai rare, fără să mai strige: părea alcătuit acum din curioşi, nu din manifestanţi. Jenny tremura din tot trupul şi nu-şi putea regăsi liniştea.

— Curaj! Uite, s-a terminat.

Ea îşi trecu mâna peste frunte, îşi aranjă pălăria şi băgă de seamă că i se rupsese voalul. „Ce-o să-i spun mamei?” se gândi ca ameţită.

— Să încercăm să ieşim de aici, spuse Jacques. Te simţi în stare să mergi?

Cel mai bun lucru era să înainteze cu valul de oameni, apoi să se strecoare pe o stradă laterală. El renunţase să se mai ducă la l’Humanité, dar nu fără o scurtă şi involuntară enervare. Nu avea încotro: în seara asta trebuia să se îngrijească de o fiinţă plăpândă, nespus de dragă, ce-i fusese încredinţată. Bănuia ca Jenny nu mai putea să reziste şi singura lui grijă era s-o ducă îndărăt, în Avenue de l’Observatoire. Ea se lăsă susţinută şi călăuzită. Nu se mai împotrivea, nu mai repeta: „Nu te ocupa de mine…” Ba, dimpotrivă, se sprijinea cu toată greutatea de braţul lui Jacques cu o uitare de sine care dovedea, dincolo de voinţa ei, starea de istovire în care se găsea.

Mergând încet, ajunseră în Place de la Bourse fără să întâlnească vreun taxi. Trotuarele şi străzile erau pline de

pietoni. Se părea că întreg Parisul ieşise din case. În sălile de t inematograf vestea crimei fusese proiectată pe ecrane în mijli>cul reprezentaţiilor întrerupte în panică. Oamenii care tretrau pe lângă ei vorbeau tare, discutând despre aceleaşi lucruri. Jacques prindea din zbor crâmpeie de conversaţie: „Gara de Nord şi Gara de Est au fost astă-seară ocupate de irupe…” „Ce-or fi aşteptând? Pentru ce nu s-a decretat încă mobilizarea?”… „Aşa cum stau lucrurile, numai o minune m…” „Eu am telegrafiat Charlotei să se întoarcă mâine cu copiii”. „I-am spus: «Doamnă, dacă aţi avea un băiat de douăzeci şi doi de ani poate că n-aţi vorbi aşa!!!»”.

Vânzătorii de ziare alergau printre grupurile de oameni:

— *Asasinarea lui Jaurès*!

În staţia din Place de la Bourse nu era nicio maşină, Jacques o rugă pe Jenny să se aşeze pe postamentul grilajului, iar el rămase în picioare alături de ea, cu capul plecat, murmurând din nou:

— Jaurès, mort…

Se gândea: „Cine-l va primi mâine pe delegatul german? Şi cine ne va mai apăra acum? Jaurès era singurul care nu ji-ar fi pierdut niciodată speranţa… Singurul pe care guvernul n-ar fi fost în stare niciodată să-l fa<a să tacă… Singurul, poate, care ar fi putut încă împiedica mobilizarea…”

Oameni grăbiţi intrau la poştă, prin ferestrele căreia lumina se revărsa pe trotuar. Acolo se dusese şi el să expedieze telegrama adresată lui Daniel în seara sinuciderii lui Fontanin, în seara în care o revăzuse pe Jenny. Nu trecuseră nici cincisprezece zile de atunci!…

În vitrina chioşcului de ziare atârnau ediţii speciale cu manşete alarmante: *întreaga Europă sub arme*…

Situaţia se agravează din oră în oră… Miniştrii deliberează la Élysée pentru a lua hotărâri în legătură cu măsurile provocatoare ale Germaniei…

Un beţiv care trecea pe lângă ei, mergând pe două cărări, strigă cu o voce de chefliu: „Jos războiul!… Jacques îşi dădu seama că auzea pentru prima oară, astă-seară, acest strigăt. Ar fi fost copilăresc să tragă vreo concluzie. Totuşi, faptul era izbitor: nici în faţa rămăşiţelor lui Jaurès, nici pe bulevarde, în faţa naţionaliştilor care strigau: „La Berlin! nimeni nu scosese strigătul de revoltă care în ajun răsunase spontan la toate manifestaţiile de stradă.

Prin partea cealaltă a pieţei trecu un taxi liber. Oamenii îi strigau să întoarcă. Jacques fugi după el, sări pe scara automobilului şi-l aduse lângă Jenny.

Se repeziră înăuntru, strânşi unul lângă altul, fără să scoată o vorbă. Amândoi erau cuprinşi de aceeaşi stare de spaimă şi de durere ca şi cum abia ar fi scăpat dintr-un accident. Dar automobilul! punea, în sfârşit, la adăpost, în mijlocul universului acestuia duşmănos. Jacques o ţinea pe Jenny în braţe şi o strângea cu putere: în ciuda oboselii, simţea un fel de exaltare paradoxală, un dor de viaţă mai puternic ca niciodată.

— Jacques, murmură Jenny la urechea lui, unde o să-ţi petreci noaptea? şi repede, ca şi cum ar fi spus pe dinafară o frază pregătită dinainte, adăugă: Vino acasă la noi. Acolo n-ai de ce să te temi. Vei dormi pe divanul lui Daniel.

El nu răspunse imediat. Frământa între degete mâna tinerei fete, o mină care nu era numai moale, plăcută, ca de obicei, dar şi fierbinte, nervoasă, plină de viaţă şi care îi răspundea parcă la mângâieri.

— Bine, vin, spuse el simplu.

Abia peste câteva minute, când ajunse la picioarele

scării – în clipa în care, urmând-o pe Jenny, observă că-şi înăbuşea fără voie paşii, spre a trece prin faţa geamlâcului de la loja portarului – abia atunci îşi dădu seama de situaţie şi de dovada de încredere şi de dragoste pe care i-o arăta fata: era singură la Paris şi-i propunea, fără ştirea doamnei de Fontanin, fără ştirea lui Daniel, să petreacă noaptea la ea… îşi spunea că stmjeneala pe care o simţea el o încerca, desigur, şi Jenny. Dar se înşela: ea acţiona, în urma unei îndelungi chibzuieli şi, socotind că aşa e bine, nu se mai gândea la nimic altceva. De când cu întâlnirea aceea cu agenţii poliţiei, tremura din pricina lui Jacques. Spera din tot sufletul ch el va consimţi să se ascundă în Avenue de l'Observatoire. Astfel că planul acesta – care cu opt zile mai înainte i s-ar fi părut de neconceput – prinsese rădăcini atât de adânci în mintea ei, încât acum nici nu-şi mai dădea seama cât de îndrăzneţ era. îi era chiar recunoscătoare lui Jacques că primise atât de repede propunerea ei.

Cum intră în apartament, Jenny îşi scoase repede pălăria şi jacheta şi se apucă de treabă. Se părea că nu mai simte nicio oboseală. Voia să facă ceai, să aranjeze camera fratelui ei, să facă patul, punând cearşafuri pe divan.

Jacques se împotrivea. În cele din urmă trebui s-o apuce de mâini ca s-o oprească.

— Fă-mi plăcerea şi lasă toate astea, spuse el zâmbind. E noapte, e aproape ora două. La şase trebuie să plec. O să mă

Întind aici, îmbrăcat. De altfel, este foarte puţin probabil că voi putea dormi.

— Lasă-mă, cel puţin, să-ţi dau o pătură, se rugă ea.

El o ajută să aşeze pernele şi să pună o veioză în priza de la capătul patului.

— Şi acum gândeşte-te la tine, să uiţi că sunt aici şi

să dormi, să dormi… îmi fegăduieşti?

Ea încuviinţă din cap cu duioşie.

— Mâine dimineaţă, reluă el, voipleca fără să te trezesc. Vreau să te scoli târziu, odihnită… Cine ştie ce ne aşteaptă mâine… Mă voi reîntoarce după dejun, ca să-ţi aduc noutăţi.

Ea făcu un nou semn de supunere.

— Noapte bună, spuse el.

Stând în picioare, în camera aceasta de care-l legau atâtea amintiri luminoase, o cuprinse cu castitate în braţe. Pieptui de lor erau foarte aproape unul de altul. Cum Jacques o trăgea tot mai mult spre el, Jenny îşi pierdu echilibrul; genunchii lor se atinseră. îi cuprinse aceeaşi tulburare pe amândoi, dar numai el îşi dădu seama de asta.

— Strânge-mă în braţe, murmură ea. Strânge-mă tare…

Şi îşi aruncă braţele în jurul gâtului lui, îmbrăţişându-l cu o pasiune spontană într-un fel de beţie. În îndrăzneala ei inocentă, se arăta mai puţin prevăzătoare decât el. îl împinse un pas înapoi, până lângă pat. Căzură peste pat, îmbrăţişaţi.

— Strânge-mă tare, repeta ea. Mai tare… Şi mai tare! Şi pentru ca el să nu vadă cât de emoţionată era întinse braţul spre masă şi stinse lumina.

El încercă să se stăpânească, dar acum era convins că Jenny nu se va mai duce în camera ei, că nu se vor mai despărţi în noaptea asta. „Şi noi, se gândi el în străfulgerarea unui gând; şi noi, la fel ca toţi ceilalţi…” O umbră de dezamăgire, un fel de deznădejde şi ele teamă se amestecau cu dorinţa. Gâfâind, cuprins de o ameţeală pe care nu şi-o mai înfrângea, o stnngea în braţe, tăcut, în întunericul complice.

Deodată îl străbătu un spasm care îi tăie răsuflarea, îl încremeni… Apoi trupul i se destinse; respiră mai regulat.

Cu un sentiment de uşurare, puţin ruşinat în acelaşi timp, cu o impresie neplăcută de tristeţe şi singurătate, deveni iarăşi stăpân pe el însuşi.

Amorţită, cufundată într-un val de duioşie, Jenny continua să se ghemuiască în braţele lui. Nu se mai putea gândi la nimic. Nu dorea decât ca această clipă minunată să nu se mai sărşească niciodată. îşi lipi obrazul de haina lui; ascultă, ca pe un miracol, bătăile inimii lui, atât de aproape de a ei. Prin

 fereastra deschisă, o lumină lăptoasă – era oare luna? erau zorile? – îneca odaia într-o atmosferă ireală, în care pereţii, mobilele, toate obiectele tari şi opace păreau transparente. Să dormi… După ceasurile acelea dramatice petrecute împreună, somnul lor, strânşi unul în braţele celuilalt, avea dulceaţa unei recompense.

El adormi cel dintâi. Sărutându-l încă o dată, ea îl auzi murmurând câteva vorbe nedesluşite; apoi, pradă unei emoţii de negrăit, în timp ce se silea să mai reziste doar un minut oboselii, ca să-şi prelungească cât mai mult conştiinţa fericirii în care plutea, îl simţi cum doarme alături de ea; şi când, ghemuită lângă el, adormi şi ea, avu simţământul minunat că nu somnului, ci mai mult lui i se încredinţează.

LXIV

Jacques se deşteptă înaintea ei. Timp de câteva minute, în vreme ce aluneca încet în viaţa reală, privi îndelung, încântat, în lumina dimineţii, faţa ei dragă, ale cărei trăsături tinereşti erau uşor brăzdate de oboseala şi emoţiile prin care trecuse. Gura, cu linii blânde, părea că e gata să zâmbească. Peste obrazul ei neted şi proaspăt se prelungea, ca o trăsătură fină de acuarelă, umbra transparentă a genelor. Se stăpâni să n-o sărute. Alunecă încet până la marginea divanului şi izbuti să se ridice fără

ca ea să simtă.

În picioare, în faţa oglinzii, îşi zări veşmintele botite, fata

E

amântie, părul răvăşit. Gândul că Jenny ar putea să-i vadă în aiul ăsta îl făcu să se grăbească spre uşă. Totuşi, înainte de a pleca, alese câteva flori de măzăriche dintr-un vas de pe şemineu şi le aşează, în semn de adio, pe locul de pe divan pe care-l părăsise. Apoi ieşi din cameră în vârful picioarelor.

Trecuse de ora şapte. Era sâmbătă, 1 august. Începea o lună nouă; o lună de vară, de vacanţă. Dar ce va aduce ea? Războiul? Revoluţia?… Sau pacea?”

Se anunţa o zi frumoasă.

Îşi aminti că pe Boulevard du Montparnasse, în apropiere de Çioserie des Lilas, se afla un stabiliment de băi.

Înainte de a intra acolo, cumpără ziare.

Cele mai multe dintre ele, printre care Le Matin şi Le Journal, apăruseră într-o singură foaie. Se şi începuse economia de război? Erau pline de informaţii pentru mobilizaţi, „în cazul în care…”

FAMILIA THIBAULT – 89

L’Humanité apăruse în formatul obişnuit. Avea un chenar lat, negru, şi era plin de amănunte în legătură cu asasinalul. Jacques rămase uimit când citi o scrisoare mişcătoare a domnului Poincaré adresată văduvei lui Jaurès: „În ceasul în care unitatea naţională e mai necesară ca oricând, ţin să vă exprim… ** Dar Jacques ştia că doamna Jaurès era plecată şi că prietenii lui Jaurès nu luaseră nicio măsură cu privire la înmormântare înainte de întoarcerea ei. Deci scrisoarea fusese comunicată presei cu foarte multă grabă de Poincaré însuşi, în ce scop?

O proclamaţie emoţionantă, semnată de Viviani în

numele consiliului de miniştri, avea grijă să atragă atenţia asupra faptului că Jaurès, „în aceste zile grele, susţinuse cu autoritatea sa acţiunea patriotică a guvernului*”. Din paragraful final se desprinâea o uşoară ameninţare: „În împrejurările grave prin care trece patria, guvernul se bizuie pe patriotismul clasei muncitoare şi pe acela al întregii populaţii, pentru a menţine liniştea şi a nu mări încordarea publică printr-o agitaţie care ar arunca întreaga capitală în ghearele dezordinii”. Se temea, oare, guvernul de tulburări? Un redactor povestea că domnul Malvy, ministrul de Interne, în clipa în care aflase la consiliul de miniştri vestea asasinării lui Jaurès, părăsise în grabă palatul Élysée, pentru a se duce la minister şi a ţine legătura cu Prefectura de poliţie.

De altfel, toate ziarele, cu o unanimitate care trăda un cuvânt de ordine primit de sus, insistau asupra necesităţii unirii tuturor şi se foloseau de asasinat pentru a scoate care mai de care şicât mai mult în evidentă „exemplul” pe care „marele republican”, înainte de a muri, îl dăduse „partidului său”, aprobând hotărârea guvernului „de a lua, în vederea celor mai cumplite ipoteze, măsurile de precauţie necesare.

Citind aceste comentarii, ai fi zis că vocea care abia se stinsese nu se ridicase niciodată pentru altă cauză decât pentru a încuraja politica naţionalistă a Franţei.

Manevra era subtilă şi vicleană. Adversarul o dată doborât, dibăcia consta în a pune mâna pe cadavru, în a face din el un simbol de credinţă guvernamentală şi în a se servi de el ca de o armă tocmai împotriva socialismului decapitat. „Vor merge oare atât de departe încât îi vor face funeralii naţionale?” se întreba Jacques scârbit. Din toate aceste ziare umezite de aburul băii făcu un cocoloş mare, pe care-l aruncă departe de el, apoi intră, mânios, în apa călduţă.

„Să privim lucrurile în faţă”, îşi spuse.

90 – Roger Martin du Gard

Armata „patriotarzilor” creştea cu o repeziciune atât de mare, încât lupta părea acum imposibilă. Ziarişti, profesori, savanţi, intelectuali se întreceau toţi, care mai de care, să renunţe la judecata proprie pentru à propovădui noua cruciadă, întărâtând ura împotriva inamicului ereditar, ridicând în slavă supunerea necondiţionată, pregătind sacrificiul absurd. Chiar şi în ziarele de stânga, elita conducătorilor populari – care până mai ieri protestau de la înălţimea autorităţii lor, spunând că acest conflict monstruos dintre statele europene nu ar fi decât o amplificare pe teren internaţional a luptei de clasă, o ultimă consecinţă a pornirilor înverşunate spre profit material, concurenţă şi proprietate – astăzi păreau gata să-şi pună în joc întreaga influenţă pentru a servi guvernul. Câţiva dintre ei se simţeau obligaţi, de ruşine, să bâlbâie câteva regrete: „Din păcate, visul nostru era prea frumos…” Dar toţi capitulau, toţi recunoşteau necesitatea apărării naţionale şi începuseră, încă de pe acum, să-i îndrume pe muncitori să colaboreze fără nicio remuşcare la această operă a morţii. Lipsa lor de rezistenţă colectivă lăsă deodată din² liber pentru răspândirea tuturor minciunilor naţionaliste şi ameninţa să paralizeze definitiv, în inimile şovăitoare ale maselor, tendinţele de revoltă care erau până atunci, după convingerea lui Jacques, singura speranţă de salvare a păcii.

„Ah – îşi spunea el, cuprins de un sentiment de neputinţă dureroasă – lovitura a fost pregătită magistral… Războiul nu este posibil decât cu ajutorul unui popor fanatizat. Mai întâi, mobilizarea conştiinţelor, pentru că, după aceea, mobilizarea oamenilor nu va mai fi decât un joc!” îşi aminti de un miting: Jaurès a fost oare? Vandervelde?” Sau alt conducător ascultat cu foarte multă

încredere de popor? care, într-o seară, la tribună, comparase gestul individual al revoluţionarului cu acele roabe de moloz pe care oamenii de la ţărmul mării le aruncă, din tată în fiu, în apă. „Valurile se năpustesc – strigase oratorul –, împrăştie praful, dar din acest moloz rămân multe bucăţi de piatră grea pe care valurile nu le pot smulge! Şi digul se ridică încetul cu încetul! Şi va veni timpul, fără doar şi poate, când pietrele, puse una peste alta, vor alcătui un zăgaz puternic în faţa căruia talazurile se vor sparge şi vor deveni neputincioase: un pământ nou, pe care generaţiile viitoare vor înainta triumfătoare!…” Metafore nobile care în ziua aceea sporeau delirul manifestanţilor! „Dar, se gândea Jacques, în faţa vâltorii de astăzi, ce va mai rămâne din toate aceste străduinţe neînsemnate?”

FAMILIA THIBAULT – 91

Se ruşină numaidecât de slăbiciunea lui: „Nu trebuie să fiu ca şi ceilalţi. Nu trebuie să mă las copleşit de deznădejde! Totul începe să fie cu adevărat şi definitiv pierdut numai din clipa în care cei mai buni renunţă-şi ei şi se înclină în fota acestui mit: fatalitatea evenimentelor f Evenimentele însă noi le provocăm! Trebuie să sper, orice s-ar întâmpla! Şi să acţionez! Să lupt până la capăt împotriva zvonurilor alarmante, împotriva contagiunii viclene a panicii! Nu, nu e încă totul pierdut!”

Se simţea singur. Singur, pentru că rămăsese fidel şi pur. Singur, şi totuşi ocrotit parcă de această singurătate patetică. Oricât de nenorocit s-ar fi simţit, ştia că are dreptate, fiindcă el apăra adevărul. Nu, niciodată nu va consimţi să se lepede de credinţa lui!

Nu se mai întoarse la Jenny, ci se duse în grabă la redacţia ziarului l’Humanité. În dimineaţa aceea, imobilul părea o casă mortuară.

Cu toate că era devreme, pe scări, pe culoare

forfoteau militanţi, pe ale căror feţe tulburate se citea dubla încordare a mâhnirii şi a deznădejdii. Numele asasinului trecea din gură în gură: Raoul Villain... Nu-l cunoştea nimeni. Era un nebun? Un agent naţionalist? Cine-i înarmase braţul? La comisariat nu putuse să dea nicio lămurire în legătură cu fapta sa. Pe o hârtie găsită în buzunarul lui erau scrise câteva cuvinte misterioase: „Patria este în primejdie, trebuie luate măsuri aspre împotriva asasinilor1.

Stefany nu dormise toată noaptea, ca, de altfel, toţi redactorii ziarului. Faţa lui căpătase culoarea chitului. Ôchii lui negri, mici, clipeau des, arşi de plâns şi de nesomn.

Vreo zece socialişti erau îngrămădiţi în biroul lui. Se discuta cu însufleţire.

Se susţin ea că domnul de Schôn, ambasadorul german, încercase fa Quai d'Orsay un demers de necrezut, pentru a obţine din partea Franţei să rămână neutră şi să refuze Rusiei orice ajutor militar. Germania îşi lua obligaţia de a nu intra în război împotriva Franţei dacă guvernul francez ar consimţi, drept gaj al neutralităţii sale, să-i îngăduie ocuparea forturilor Toul şi Verdun pe toată durata campaniei germane împotriva Rusiei.

Unii, printre care Burot şi Rabbe, destul de puţini de altfel, insinuară că acest târg de ultimă oră oferea, în definitiv, un mijloc de a scuti Franţa de un conflict. Cei mai mulţi însă deveniră, pe neaşteptate, apărătorii alianţei franco-ruse.

Tânărul Jumelin izbucni, pe un ton care-i amintea lui Jacques de indignările lui Manuel Roy:

— Ar fi prima dată în decursul istoriei când Franţa refuză să-şi onoreze semnătura!

Burot se ridică deodată:

— S-avem iertare! strigă el. Să nu batem câmpii, dacă se poate!... Priviţi mai de aproape succesiunea faptelor şi datele comparative ale mobilizărilor! Fac abstracţie de ceea ce putem şti despre preparativele militare ale ruşilor, începute în secret de multă vreme şi continuate intens, cu încăpăţânare, în ciuda împotrivirii Frântei! Să nu vorbim, deocamdată, decât de decretele oficiale. Ei bine, ucazul ţarului a fost semnat alaltăieri, joi, în cursul după-amiezii; şi asta, în ciuda avertismentului atât de ameninţător al Germaniei, care a declarat dinainte, şi cu toată hotărârea, că mobilizarea rusă înseamnă război. Alaltăieri, joi! Or, Franz Joseph n-a semnat decretul său decât ieri, vineri, spre sfârşitul dimineţii. Apoi, tot ieri, dar câteva ore mai târziu, Germania anunţă Kriegsgefahrzustand, care, oricum, nu e acelaşi lucru cu o mobilizare generală. Iată cronologia certă a evenimentelor... Şi toate astea nu sunt un secret pentru nimeni, reluă el, scoţând un ziar din buzunar. După mărturisirea unui organ guvernamental ca le Matin, mobilizarea generală rusă a precedat mobilizarea generală austriacă. Astea sunt faptele. Şi trebuie să le acordăm importanţa cuvenită! Ele vor constitui un punct principal în ochii istoricilor viitori. Fără discuţie, Rusia trebuie să fie considerată ca stat agresor!... Ei bine, urmă el după o pauză, cântărindu-şi cuvintele, onoarea Franţei mă interesează şi pe mine, ca pe oricare altul. Dar eu sunt de părere că faptele constatate ar autoriza astăzi Franţa să refuze de a da ajutor Rusiei, fără să-şi trădeze prin aceasta câtuşi de puţin obligaţiile pe care le-a contractat. Ba, mai mult: sunt de părere că refuzul de a se solidariza cu statul agresor ar fi ultimul prilej pentru guvernul nostru de a dovedi într-un mod strălucit şi net că nu a voit niciodată războiul.

Se făcu linişte şi se simţi parcă adiind un vânt de

speranţă.

Nici chiar Jumelin nu ştiu ce să mai răspundă. Dar, cum nu-i plăcea să-şi recunoască greşelile, schimbă vorba:

— Obligaţiile pe care şi le-a asumat Franţa... se cunosc, cel puţin, aceste obligaţii?" Ştie cineva exact ce angajamente noi şi-a luat Poincaré, în numele Franţei, de doi ani încoace, sub influenţa lui Isvolski?

— Şi ce a răspuns ministrul? întrebă Jacques. Oferta lui de Schôn-a fost privită la Ministerul de Externe ca o „cursă", fără îndoială! Acesta e veşnicul refren al diplomaţiei franceze!

— Dacă nu ca o cursă, interveni Cadieux, care se lăuda că e bine informat, în orice caz, ca o provocare deghizată, ca un fel de ultimatum.

— În ce scop?

— Dar, se înţelege, în scopul de a sili Franţa să se pronunţe imediat. Înoată lumea ştie că planul de campanie al statului-major german este să câştige, de la început, o victorie pe frontul francez, care să-i îngăduie să se întoarcă apoi spre frontul oriental. Este aşadar important ca Germania să poată ataca Franţa cât se poate de curând. De unde şi dorinţa germană de a obliga Franţa să intre în război înainte de a se angaja bătălia pe frontul g ermano-rus.

De câteva clipe, Stefany dădea semne de nerăbdare. Vocea lui răsunătoare tăie scurt discuţia:

— Doamne-Dumnezeule! vorbiţi ca şi cum războiul ar fi izbucnit sau va fi declarat imediat. Şi asta chiar în clipa în care alianţa socialiştilor francezi şi germani e pe cale de a se cimenta mai bine ca oricând; tocmai în clipa în care sosirea lui Müller, care va fi printre noi în seara asta, va îngădui să sperăm, în sfârşit, o acţiune comună, imediată, hotărâtoare.

Toţi tăcură. O clipă, umbra lui Jaurès plană deasupra lor. Stefany vorbea exact cum ar fi vorbit şeful. În împrejurările actuale, trimiterea în mod oficial, la Paris, a unui delegat al social-democraţiei, pentru a pecetlui în ciuda guvernelor pactul păcii între popoare, nu era, oare, într-adevăr, un fapt fără precedent, care legitima cele mai bune speranţe?

— Cumsecade oameni germanii ăştia! strigă Jumelin.

Dar încrederea sa tinerească, urmfnd fără tranziţie celor mai pesimiste păreri, vădea cu prisosinţă cât de mare era zăpăceala generală.

Intrarea lui Renaudel produse o schimbare în atmosfera de acolo.

Renaudel era palid, cu faţa buhăită şi avea o privire absentă. îşi petrecuse noaptea veghind lângă trupul neînsufleţit al prietenului său.

Tocmai participase la întrunirea biroului federaţiei socialiste a Senei, care fusese convocat urgent, în dimineaţa aceea, la l'Humanité ca să examineze situaţia creată în partid prin dispariţia şefului. Şi dorea, înainte de orice, să discute cu Stefany despre apelul lansat cu puţin înainte de uniunea sindicatelor. Susţinea că se organizau noi manifestaţii peste

94 – Roger Martin du Gard tot, la Lyon, la Marsilia, la Toulouse, la Bordeaux, la Nantes, la Rouen, la Lille…

— Nu, nu, repetă el, strângându-şi pumnii, nu trebuie încă să deznădăjduim!

Rămaseră singuri. Jacques, după ce încercă să-l vadă pe Gallot, care nu era în biroul său, plecă. Înainte de a se întoarce la Jenny, voia să dea o raită pe la cercurile anarhiste şi apoi să treacă pe la Libertaire.

Dar în Place Dancourt îi răsăriră în cale fraţii Cauchois – doi lucrători zidari, ce treceau adesea pe la Libertaire – care-l sfătuiră să nu se ducă mai departe.

— Venim de acolo. Nu-i nimeni. Tovarăşii se ascund. Poliţia dă târcoale. N-ar avea niciun rost să atragi atenţia asupra ta!

Jacques îi întovărăşi o bucată de drum. Ei mergeau drept înainte, fără niciun ţel. îşi părăsiseră lucrul în mod excepţional „din cauza chestiilor ăstora”.

— Tu ce zici de războiul lor? întrebă cel mai în vârstă, un bărbat înalt, cu păr roşcat, plin de pistrui, cu trăsături destul de grosolane, dar ai cărui ochi albaştri erau în dimineaţa aceea plini de o blândeţe neobişnuită.

— Lui nu-i pasă, el e elveţian, spuse fratele cel mai mic. (Cu toate că nu erau gemeni, cel mai mic era parcă o copie vie a celui mai mare, dar aşa cum seamănă o sculptură terminată în prima formă prin care a trecut în cursul elaborării ei.)

Jacques nu considera necesar să intre în amănunte.

— Ba îmi pasă şi mie! spuse el întunecat.

Fratele cel mic adăugă, prevenitor:

— Fără îndoială. Totuşi, nu se poate spune că fierbi în aceeaşi oală cu noi.

Cel mai mare, care pesemne că băuse puţin, spre a sărbători acest concediu neprevăzut, era foarte vorbăreţ.

— O, pentru noi e simplu. Cel care n-are decât pielea de pe el ţine la ea!... Nu spun că, dacă s-a ivi prilejul, nu ne-am pune viaţa în joc pentru o idee. Dar pentru acelea ale patriotarzilor, nu se înghite! Cui îi place, să se ducă! Patria noastră este acolo unde putem munci liniştiţi. Nu-i aşa, Jules?

Mezinul fluieră a neîncredere.

— Atunci? întrebă Jacques. Dacă, totuşi, se mobilizează... voi ce faceţi?

Se gândea la propria lui situaţie. Răspunsul pe care i-l dădu lui Antoine, când acesta îl întrebase: „Tu ce-ai de

gând să

luci?”, fusese absolut sincer. Nu ştia ce-o să facă. Va lupta i u deznădejde. Dar unde? împotriva cui? Şi cum?… De altfel, nici nu voia să se gândească la o astfel de eventualitate: ar fi însemnat că se îndoieşte de pace.

Mezinul îşi privi fratele pe furiş şi, de teamă să nu-l audă iiir trăncănind, i-o luă repede înainte:

— Numai din a noua zi eşti socotit mobilizat. Până atunci, µm vedea noi ce-o mai fi…

Dar cel mai în vârstă nu sesiză avertismentul fratelui său. Se aplecă spre Jacques şi-i şopti:

— Îl cunoşti pe Saillavar? Nu? Unu ciupit de vărsat. E îl în Port-Bou. Ei bine, Saillavar ăsta cunoaşte frontiera spaniolă pe dinafară, cum cunoaştem noi străzile din Menilmuche… Spania, chiar de-o fi război, o să rămână neutră, spuse el făcând cu ochiul. Acolo e simplu: nu te împiedică nimeni să-ţi câştigi pâinea cinstit… Cât priveşte lucrul, n-ai de ce să te temi. Nu-i aşa, Jules?

Mezinul se uită chiorâş la Jacques. Ochii lui albaştri scânteiară metalic. Mormăi:

— Să nu cumva să spui cuiva chestia asta!

— N-avea nicio grijă, răspunse Jacques, strângându-le mâna.

Îi privi, gânditor, cum se depărtează şi dădu negativ din cap:

„Nu, asta nu… Eu nu… Să fugi într-o ţară neutră, înţeleg. Dar să fugi ca să munceşti liniştit şi să-ţi câştigi pâinea, în timp ce ceilalţi… Nu!…” Făcu vreo câţiva paşi şi se opri din nou: „Atunci, ce?”

LXV

Anne se apropie decisă de telefon. Tocmai se pregătea să ridice receptorul, când îi veni un şnd în minte: „Sunt o proastă! E ceasul unsprezece şi douăzeci. El e încă

la spital… Dacă m-aş duce să-l surprind la ieşire? Acolo nu mi-ar scăpa…”

Îşi aminti că îl învoise pe şofer în dimineaţa aceea. Şi, ca să nu piardă nicio clipă – dar mai ales ca să nu aştepte –, de îndată ce se îmbrăcă, ieşi din casă şi sări într-un taxi.

— În Rue de Sèvres! O să-ţi spun eu când să opreşti.

Portarul spitalului nu-l văzuse încă pe doctorul Thibault ieşind.

Anne aruncă o privire înspre maşinile staţionate de-i lungul trotuarului. Nu văzu automobilui lui Antoine. Dar s-ar putea să-l fi parcat în curte şi, afară de asta, dimineaţa el nu-şi lua întotdeauna maşina.

Se sui din nou în taxi. Aplecată pe fereastră, supraveghea orice mişcare de la intrarea principală. Douăsprezece fără cinci… Douăsprezece… Ceasul spitalului bătu de douăsprezece ori şi numaidecât îi răspunse orologiul de la biserica vecină. Un val de funcţionari şi infirmiere se răspândi pe trotuar.

Deodată, simţi că i se brobonează fruntea de sudoare. îşi aminti că mai era o ieşire printr-o stradă laterală. Coborî repede şi o porni pe jos, după ce-i spuse portarului să-l oprească pe doctor dacă s-ar întâmpla să iasă pe acolo.

Trotuarul era îngust, plin de lume grăbită. Pe drum trecea un şir nesfârşit de automobile şi de camioane, în zgomotul acela infernal al străzilor ticsite. O cuprinse ameţeala şi se opri. Tâmplele îi zvâcneau puternic. Închise ochii şi se întrebă, cu răceală, dacă n-ar fi mai bine să moară. Dar îşi veni numaidecât în fire, porni mai departe ca o somnambulă, ajunse la uşă, la ghereta portarului.

Doctorul Thibault? Da, chiar adineauri a părăsit spitalul…

Ea nu răspunse nimic, nu mulţumi şi ieşi pe sub boltă

ca o furie. Ce să facă? Să mai telefoneze o dată în Rue de l'Université? (Telefonase ieri de mai multe ori. Mai telefonase şi în dimineaţa asta, dar după ce plecase Antoine. Cel puţin aşa răspunsese Léon. „Atât de devreme?" întrebase ea. Să fi fost, oare, adevărat? La şapte şi un sfert?)

Intră din nou în ghereta portarului.

— Aş putea să telefonez? E ceva urgent.

Centrala telefonică era foarte aglomerată. Trebui să aştepte. În sfârşit, căpătă legătura.

— Domnul nu e acasă... Domnul a anunţat că nu va veni la masă.

Léon vorbea cu vocea lui cea impersonală. Acum, Anne îl ura. Nu putea să mai sufere vocea asta politicoasă, tărăgănată, care-o despărţea întotdeauna de Antoine, care-i interzicea contactul direct, viu, aproape carnal, pe care ea îl cerşea la telefon.

Puse receptorul la loc, fără să scoată o vorbă, şi se pomeni pe trotuar. „Cu atât mai rău! Mă voi duce acolo!... O să mă conving dacă mă minte!"

Trebuia să ajungă mai întâi la taxiul ei. Alergă, strecuiindu-se prin mulţime, furioasă că se lăsa învinsă de pasiunea care-o biciuia, dar nu şi-o putea înfrânge.

— În Rue de l'Université, numărul 4 bis.

Când zări de departe faţada nouă a casei, storurile, poarta, o (înraliză frica. Şi-l închipui pe Antoine deranjat în timpul mesei, îndreptându-se spre ea din anticameră, cu şervetul în mână, cu o înfăţişare aspră. Ce-o să-i spună? „Tony, te iubesc"? O cuprinse deodată teama de el, de sprâncenele lui încruntate, de maxilarul lui puternic, de privirea lui enervată «i tăioasă, pe care-o cunoştea atât de bine. „Poate ar fi mai oine să-i scriu?"

— Opreşte... Acolo, la colţ... La poştă.

Ceru un plic şi scrise:

„Trebuie să te văd, Tony. Numai o clipă. Oricând, oriunde. Telefonează-mi. Aştept. Trebuie să te văd, dragul meu Iony…”

Era fraza pe care o repeta mereu: „Trebuie să-l văd”.

I ra convinsă că, dacă l-ar vedea chiar numai pentru un minut, ni găsi cuvintele prin care l-ar putea reţine, prin care l-ar putea recâştiga.

Aruncă scrisoarea în cutie şi plecă grăbită, ruşinată de ea însăşi.

Când depeşa sosi în Rue de l’Université, Antoine era încă I» masă.

— Dar, dragul meu, te cred, îi spunea el lui Roy, care povestea agitat manifestaţiile şovine la care participase în scara precedentă. Am destule motive să te crea! Asistăm în momentele acestea la o extravagantă explozie de patriotism… Numai că ştii la ce mă fac să mă gândesc toţi băieţii nstia de treabă care bat bulevardele ca să aratee aprobă i li/boiul?…

Léon îi înmână scrisoarea. El recunoscu scrisul. O umbră îi întunecă o clipă privirea.

— …Mă fac să mă gândesc la o reclamă care se vedea pe zidurile Parisului în copilăria mea… în timp ce vorbea, deschise scrisoarea, dar fără să se uite la ea. În sfârşit, îşi aruncă privirea pe hârtie, apoi o rupse imediat în bucăţele şi-şi termină fraza: Reclama reprezenta un cârd de gâşte… care aclamau un bucătar înarmat cu un cuţit lung şi ascuţit… Dedesubt era scris: „Trăiască pateul de Strasbourg!” Aruncă pe farfurie rămăşiţele scrisorii şi tăcu.

98 – Roger Martin du Gard între Anne şi el nu intervenise niciun fel de explicaţie, De la întrevederea pe care o avusese cu Simon, Antoine evita cu încăpăţânare orice vizită a ei, orice întâlnire sau convorbire la telefon!

Nu se gândise dinainte la atitudinea asta evazivă, care nu se potrivea deloc cu firea lui; şi, din această cauză, suferea, pentru că îi plăceau situaţiile clare. Se aştepta să aibă cu Anne o discuţie decisivă. Se gândea chiar cu destulă hotărâre la această discuţie ori de câte ori Léon îl întâmpina cu ochii plecaţi, cu formula aceea prevenitoare: „Vi s-a telefonat”. Dar orele se scurgeau istovitoare; iar în rarele clipe când scăpa de obligaţiile profesionale, se adâncea, plin de nelinişte, în citirea ziarelor, sau îşi petrecea timpul, cu o bunăvoinţă bolnăvicioasă, în tovărăşia prietenilor, care, ca şi el, nu puteau să se gândească şi se vorbească decât despre război. Uneori se mira el însuşi că nu mai simţea decât o indiferenţă duşmănoasă pentru această femeie, căreia nu-i găsea nicio vină, deşi cu opt zile mai înainte ea ocupa un loc atât de însemnat în viaţa lui.

Credea că numai el trecea prin situaţia asta. Nu-şi dădea seama că se supunea unui fenomen foarte general. Fiorul care zguduia Europa zdruncina vieţile intime. Peste tot, legăturile superficiale dintre oameni se desfăceau, se rupeau de la sine. Vântul prevestitor de furtună care trecea peste lume dobora fructele viermănoase de pe ramuri.

LXVI

Jacques se întoarse în Avenue de l’Observatoire înainte de ora douăsprezece.

Jenny nu se aştepta ca el să vină atât de devreme. Mărturisi, încurcată, că dormise până la ora nouă. Era adâncită în citirea ziarelor, urmărind cele mai neînsemnate veşti din Austria. De îndată ce vorbea de soarta mamei sale, reţinută la Viena, vocea începea să-i tremure. Se ridică şi făcu doi-trei paşi prin camera, ţinându-şi faţa în mâini.

Nu ştia ce să-i spună, cum s-o liniştească fără s-o

mintă. Această durere atât de apropiată de el îl făcea să simtă şi mai mult gravitatea apăsătoare a evenimentelor şi, la toate celelalte motive, pe care le avea ca să lupte pentru pacea ameninţată, se adăugă, timp de câteva minute, şi dorinţa copilărească de a o elibera pe fată de neliniştea ce o frământa.

— Stai jos, o îndemnă el. Nu sta aşa, în picioare, cu înfăţişarea asta atât de tristă… Nu pot îndura, draga mea… Nimic nu e încă pierdut!…

Ea nu dorea decât să-l creadă. El zâmbea la întâmplare, vând s-o liniştească. îi povesti cu entuziasm de misiunea lui Müller şi de speranţele lui Stefany. Se lăsă el însuşi înşelat ilr. propriul său joc. Merse atât de departe, încât, cuprins de un avânt aproape sincer, spuse:

— E poate mai bine că primejdia a ajuns să fie atât de evidentă, atât de cunoscută se toată lumea, pentru că totul depinde de trezirea opiniei publice, care trebuie provocată.

— Da, răspunse ea cu privirea fixă.

Şi se ridică, nervoasă, ca să tragă storurile. Gesturile îi erau atât de nestăpânite, încât rămase cu şnurul în mână.

Jacques se apropie de ea, o luă de umeri şi o strânse la piept.

— Hai, linişteşte-te. Uită-te la mine… Mă simt atât de hine lângă tine! Am venit aici să răsuflu puţin, să capăt forţe noi. Am nevoie de tine… Am nevoie de încrederea ta!

Jenny îşi schimbă numaidecât expresia feţei şi zâmbi, itirajoasă.

— Aşa! Acum pune-ţi pălăria, să mergem la masă.

— Vrei să mâncăm aici? propuse ea cu o veselie care părea atât de puţin prefăcută, încât el rămase surprins. Ar fi mât de plăcut! Am ouă, câteva piersici, ceai…

El primi.

Foarte fericită, ea se duse să aprindă gazul la maşină, Jacques o urmă în bucătărie. Eliberat o clipă de idecă lui fixă, o privea cum întindea faţa de masă, cum aşeza tacâmurile simetric, cum alinia bucăţele de unt în farfurioară, cum se lipită cu seriozitatea aceea pe care o au femeile ordonate and îndeplinesc cele mai mărunte treburi casnice. Cât de mlădioasă şi de naturală era în cele mai neînsemnate mişcări! Dragostea îi biruise rigiditatea, dezghiocase în fiinţa ei graţia aceea feminină ce părea până atunci încătuşată de nişte lanţuri tainice.

— Primul nostru prânz, spuse ea pe un ton aproape grav când aduse pe masă farfuria cu ouă.

Se aşezară faţă în faţă, ca doi vechi prieteni. Ea era veselă; se străduia să fie şi el la fel, dar fruntea îi era îngândurată. Ea îl privi pe furiş; el îi prinse privirea şi zâmbi:

— Ce bine e aici!

— Da, răspunse ea, convinsă. Avem atâta nevoie, acum, să fim împreună!

El îşi coborî privirea. Se gândi deodată la viitor şi îl cuprinse teama.

Prânziră fără a izbuti să învingă cu totul tăcerea ce se lăs» între ei. Din când în când, Jacques o învăluia pe tânăra fati într-o privire lungă şi plină de duioşie. Şi fiindcă nu găsea cuvintele prin care să-şi exprime sentimentele, întinde» braţul şi-şi punea mâna, pentru câteva clipe, pe mâna ei.

Îi părea rău că-l vede atât de tăcut. În zilele din urmă se petrecea în ea o transformare: pentru prima dată dorea, în ciuda firii sale, să vorbească despre ea însăşi. Ceasurile cât stătea singură erau pentru ea un monolog nesfârşit, adresai lui Jacques, în care se analiza amănunţit, îşi dezvăluia fără menajamente în faţa lui defectele

caracterului, posibilităţile, limitele puterii ei de înţelegere. Căci se temea ca el să nu-şi facă iluzii despre ea şi să nu fie dezamăgit în ziua în care avea s-o cunoască mai bine.

După ce terminară fructele din vas, ea îl rugă să-şi strângă şervetul şi-i întinse inelul de şervete al lui Daniel, Apoi îl luă de braţ, aşa cum făcea cu Eianiel, şi-l conduse în camera ei.

Trecând prin faţa salonului, a cărui uşă era întredeschisă, el văzu pianul, peste care cădea în clipa aceea o rază de soare, Se opri şi, lăsându-se pradă unui îndemn neaşteptat, spuse:

— Jenny, cântă-mi… ştii… bucata aceea… Bucata aceea pe care o cântai… pe vremuri.

— Care?

Ştia bine la ce bucată se gândea Jacques, dar amintirea dureroasă a verii pe care-o petrecuseră la Maisons-Laffitte o făcu să se înfioare.

— Ah, Jacques… Nu astăzi…

— Ba da!

Ea împinse uşa, se apropie de pian şi, ascultătoare, începu să cânte Studiul tir. 3 de Chopin, care-i readuse în minte una din serile cele mai tulburătoare, cele mai pline de deznădejde din viaţa ei.

El stătea în picioare, cu braţele încrucişate, în umbră, în spatele ei, ca să nu-l vadă. Clipea nervos ca să-şi stăpânească lacrimile, şi asculta cum tremură în liniştea încăperii cântecul acesta de fericire nostalgică. După ce ultimele note se stinseră, ea se ridică, dreaptă, se dădu un pas înapoi şi se rezemă de el.

— Iartă-mă, îi murmură el, la ureche, cu o voce joasă, cutremurată de durere, pe care Jenny nu i-o cunoştea.

— Pentru ce? întrebă ea speriată.

— Am fi putut să fim atât de fericiţi şi de atâta

vreme…

Ea se emoţionă şi-i puse, repede, mâna la gură.

Uşa balconului era deschisă. Ea îl trase, încet, până la balcon. Sub ei, vârfurile copacilor de pe alee formau un covor verde, compact, din care izbucneau din când în când, întocmai ca ciripitul unui stol de vrăbii, strigătele unor copii nevăzuţi. În depărtare, frunzişul din Grădina Luxembourg căpătase nuanţa care precede pe nesimţite ruginiul toamnei.

Jacques contempla absent priveliştea luminoasă ce se întindea în faţa lor. „Müller trebuie să fi părăsit Bruxelles”, îşi spuse el. Nu se putea gândi la nimic altceva.

Jenny, alături de el, murmură visătoare:

— Cunosc fiecare copac… Şi sub aceşti copaci cunosc fiecare bancă, fiecare soclu de statuie… Toată copilăria mea este în această grădină. Şi după o pauză, adăugă: îmi place să-mi amintesc de toate astea… îţi place şi ţie?

— Nu, răspunse el aspru.

Ea întoarse repede capul şi-i aruncă o privire întristată, spunând pe un ton de dezaprobare:

— Nici lui Daniel.

El simţi că trebuie să-i dea o explicaţie şi făcu un efort:

— Pentru mine, trecutul e trecut. Fiecare zi trăită se pierde într-un hău întunecos. Mi-am îndreptat întotdeauna privirea numai spre viitor.

Cuvintele astea o răneau mai mult decât ar fi îndrăznit să mărturisească, fiindcă pentru ea prezentul însemna atât de puţin, iar viitorul n-o interesa deloc. Trăia aproape numai din amintiri.

— Nu e cu putinţă! Spui asta ca să te singularizezi.

— Să mă singularizez?

— Nu, adăugă ea, roşind, nu ca să te „singularizezi”, nu asta voiam să spun… Rămase pe gânduri câteva clipe,

apoi continuă: Nu simţi nevoia, câteodată, să… să pui oamenii în încurcătură?… f4 u pentru plăcerea de a-i pune în încurcătură, bineînţeles… ci, poate, ca să te eschivezi mai uşor? Nu?

— Cum aşa? Ca să mă eschivez? Chibzui, apoi mărturisi: Poate că da… E adevărat că nu mă împac deloc cu gândul că oamenii ar putea să aibă despre mine o părere bine stabilită. E ca şi cum ar încercase mă limiteze, să-mi blocheze gândirea şi atunci, da, poate că mi se întâmplă să-i derutez dinadins, numai pentru a scăpa de influenţa pe care o exercită asupra mea.

102 – Roger Martin du Gard îşi dădu seama că Jenny îl silise să arunce o privire asupra propriului său caracter, ceea ce fără îndoială că singur n-ar fi făcut. îi fu recunoscător pentru asta. Se mustră că o jignise arătând un dispreţ neghioo faţă de sentimentalismul amintirilor. Strânse şi mai mult braţul pe care-l strecurase în jurul taliei ei.

— Te-am supărat adineauri. Am făcut o prostie… Sunt atât de enervat de toate astea… Zâmbi: Şi, apoi, trebuie să mai spunem, ca să-mi micşorez vina, că Jenny este o fetiţă… foarte sensibilă.

— Da, e adevărat, spuse ea numaidecât. Foarte sensibilă! Stătu o clipă pe gânduri: Sunt sensibilă şi, totuşi, nu sunt bună.

El zâmbi.

— Nu, nu… Mă cunosc destul de bine. Ori de câte ori acţionez în aşa fel încât las impresia că sunt bună, îmi dau seama că n-o fac decât voit, în mod deliberat, ca să-mi împlinesc o datorie… Sunt lipsită cu totul de bunătatea naturală, spontană, inconştientă, care este cea adevărată… Bunătatea mamei, de pildă! Fu gata să adauge: „A ta”, dar renunţă.

El îi aruncă o privire mirată. Parcă în ea se încinsese

deodată o poartă. Niciodată nu i se părea mai misterioasă decât atunci când îşi analiza caracterul cu voce tare. În asemenea clipe, trăsăturile ei încremeneau, privirea îi devenea aspră şi Jacques avea impresia că pierde legătura cu ea, că în faţa lui se află o fiinţă împietrită, refractară oricărei apropieri, distantă; o enigmă, à cărei taină îi umilea mândria de bărbat.

— Jenny, eşti ca o insulă… O insulă zâmbitoare, plină de soare, dar la care nu poţi ajunge niciodată…

Ea tresări:

— Pentru ce vorbeşti aşa? Eşti nedrept!

O adiere mohorâtă care o înfioră uşor pe Jenny, se strecură printre ei. Rămaseră câteva clipe tăcuţi, unul lângă celălalt, aplecaţi pe balustrada balconului, pradă fiecare propriilor gânduri, propriilor griji.

Orologiul de la Senat bătu de două ori, departe şi rar. El se uită la ceas şi-şi îndreptă trupul.

— Ora două. Şi, neputând să reziste gândului care-l obseda, adăugă: Miillèr e pe drum.

Se întoarseră în apartament. El nu-i ceru să-l însoţească şi nici ea nu-i propuse. Totuşi, nu se miră deloc – atât de bine se înţelegeau – când o auzi se unând, în timp ce alerga spre camera ei:

— Un minut numai… şi sunt gata.

FAMILIA THIBAULT – 103

La redacţia ziarului l’Humanité, unde Jacques se hotărâse s-o ducă pe ïenny, prima lui grijă fu să-l întrebe pe Rabbe, pe care-l întâlniră pe scară, ce dispoziţii fuseseră luate pentru sosirea delegatului german. Trenul cu care venea Müller din Belgia sosea la Paris puţin după ora cinci. Grupul deputaţilor socialişti era convocat pentru ora şase, ca să-l primească pe delegatul german într-o sală din Palatul Bourbon. Se presupunea că această conferinţă se va prelungi, dată fiind însemnătatea ei, până noaptea

târziu.

— Ne ducem cu toţii să-l aşteptăm la Gara de Nord, adăugă bătrânul militant.

— Mergem şi noi, spuse Jacques, aplecându-se spre Jenny.

Gara de Nord! Ea îşi aminti, într-o secundă, toate amănuntele primei sale întâlniri cu Jacques, urmărirea pe culoarele metroului, banca din scuarul Saint-Vincent-del aul… Ridică privirea spre el, cu naiva convingere că şi el se iţândea la acelaşi lucru… Dar el stătea cu faţa întoars a spre Rabbe. îl întreèa pe acesta ce hotărâri se votaseră în dimineaţa aceea la reuniunea federaţiei socialiste.

— Niciuna, mormăi bătrânul. Membrii biroului s-au despărţit fără să fi luat vreo hotărâre. Partidul nu mai are şef!

În redacţia ziarului domnea o atmosferă încordată în biroul lui Galfot, discutau Pagès, Cadieux şi alţi câţiva.

Se răspândise zvonul că, după declaraţia de Kriegsgefahr, statul major francez făcea presiuni asupra guvernului să decreteze mobilizarea fără nicio întârziere. Se spunea că totul nu mai e decât o chestiune de ore. Pagès pretindea chiar că allase din gura unui funcţionar militar de la secretariatul generalului Joffire că decretul fusese semnat de Poincaré la prânz. Dar Cadieux, care se întorsese chiar atunci de la Quai d’Orsay, susţinea că vestea era falsă.

— Aş fi aflat! declară el sigur de sine.

Şi începu să spună că subiectul cel mai însemnat care-i preocupa astăzi pe cei de la Ministerul de Externe era atitudinea guvernului englez. Că unii politicieni, ca, de pildă, Caillaux, s-ar fi gândit să obţină de la şefii socialişti francezi ca aceştia să intervină pe lângă Keir-Hârdie, pentru ca partidul socialist englez să renunţe la susţinerea neutralităţii Angliei… Că, pe de altă parte, Poincaré ar fi

luat iniţiativa de a-i adresa o scrisoare personală lui George al V-lea, cerând Angliei să se pronunţe cât mai repede pentru Franţa, intervenţia engleză fiind ultima şansă de a salva pacea.

— Când a trimis Poincaré scrisoarea asta? întrebă Jacques.

— Ieri.

— Se înţelege! Când a aflat că Rusia decretează oficial mobilizarea şi că războiul nu mai poate fi înlăturat!

Nimeni nu obiectă.

O telegramă din dimineaţa respectivă, fără îndoială oficială, anunţa că statul major francez şi englez menţineau o legătură continuă şi că „întocmiseră un plan de acţiune comun”. Era vorba de o acţiune militară? Se ştia din surse oficioase că Anglia dăduse ordin flotei sale să supravegheze strâmtorile; că intrarea în porturile militare fusese interzisă pentru vapoarele comerciale; că artileria engleză ocupase deja fortăreţele care comandau aceste porturi şi că se dăduse ordin ca toate farurile de pe coastă să nu fie aprinse în seara aceea.

Intră Marc Levoir.

Aducea vestea despre o nouă întrevedere pe care Viviani ar fi avut-o cu domnul de Schôn. Preşedintele consiliului ar fi spus: „Germania mobilizează. O ştim”. Şi cum ambasadorul tăcea, Viviani ar fi adăugat: „Atitudinea noastră e dictată de atitudinea Germaniei. Totuşi, pentru a dovedi până la capăt, şi pentru toată lumea, voinţa noastră dârză de a salva pacea, generalul Joffre a dat ordin tuturor trupelor noastre să se retragă pe o adâncime de cel puţin zece kilometri de la frontieră. În aceste condiţii, dacă se produce vreun incident, înseamnă că dumneavoastră l-aţi dorit!”

Pagès, care avea legături la Ministerul de Război,

puse numaidecât lucrurile la punct. După părerea lui, iniţiativa franceză nu avea nicio însemnătate reală; ea nu schimba cu nimic planul de campanie prevăzut de statul major francez şi nu reprezenta decât un sacrificiu aparent pentru apărarea păcii. În anturajul ministrului Messimy, spunea el, nu se ascunde faptul că această retragere momentană nu e nimic altceva decât o manevră diplomatică, un mijloc de a influenţa opinia publică europeană şi în special cea engleză.

— Cred, spuse Jacques, că scopul lor e şi acela de a câştiga adeziunea Angliei… Dar, după părerea mea, scopul lor principal este acela să lovească în noi. În noi, pacifiştii! Un mijloc de a ne îmbrobodi, de a ne câştiga simpatiile, de a ne face să le iertăm greşelile. Un pretext onorabil pe care ni-l oferă ca să trecem de partea lor, fără mustrări de conştiinţă, de partea unei autorităţi militare, a cărei primă măsură este atât de puţin agresivă. Ştiu de pe acum ce o să citim mâine în ziarele opoziţiei!

Gallot, care, în ciuda conversaţiei zgomotoase, continua Kă-şi claseze hârtiile, îşi ridică deodată, de după maldărul de dosare, profilul lui de arici.

— Şi proba o constituie graba, insistenţa guvernului de a anunţa în mod oficial această măsură tuturor şefilor partidului înainte chiar de a o fi luat!

Tonul lui mânios, care i se potrivea atât de bine cu fizicul lui, cu membrele subţiri şi cu înfăţişarea de arhivar rebegit, îl făcea adesea să pară că n-are dreptate chiar când avea. Dar Jacques observă că astăzi mânia nu izbutea să-i alunge din ochi o expresie de tristeţe nemărginită, care, în ciuda urâţeniei lui, avea darul de a te mişca.

Câţiva tineri militanţi dădură buzna în birou. Se răspândise /. vonul că un grup de membri de la La Ligue des patriotes se îndrepta spre Place de la Concorde pentru

a manifesta în faţa statuii Strasbourgului.

— Mergem şi noi acolo? propuse Pagès.

Toată lumea se ridică dintr-odată în picioare. (în realitate, păreau mai puţin dornici să provoace o hărţuială răzbunătoare decât să se folosească de acest prilej pentru a „face ceva”.)

Jenny ghici că Jacques, cu toate că dorea să-i urmeze pe ceilalţi, şovăia din cauza ei.

— Să mergem, spuse ea decisă.

LXVII

Razele unui soare ceţos, dar arzător, făceau ca aerul din centrul Parisului să fie de nerespirat. Populaţia, din ce în ce mai neliniştită şi pe care temperatura asta prevestitoare de furtună o enerva, întocmai ca pe muşte, nu mai părăsea strada, în faţa instituţiilor de credit, a comisariatelor, a administraţiei municipale, aşteptau grupuri agitate, pe care poliţiştii se străduiau să le-am prăştie fără incidente. Strigătele vânzătorilor de ziare, care dominau freamătul surd al mulţimii, îţi călcau pe nervi.

În Place des Pyramides, piedestalul monumentului Ioanei d’Arc era acoperit de flori, ca un catafalc. Sub arcadele de pe Rue de Rivoli, şiruri de pietoni se înghesuiau în ambele sensuri. Cele mai multe magazine trăseseră obloanele. Prin mijlocul străzii, vehiculele erau la fel de numeroase ca în zilele cele mai animate ale iernii. În schimb, Grădina Tuileries ar fi fost goală dacă nu s-ar fi aflat în ea plutoanele gărzii repu

 blicane, care fuseseră masate acolo ca rezervă; în umbra pomilor, printre care se vedeau lucind crupele mişcătoare al» cailor, căştile soldaţilor aruncau reflexe scurte de-lumină.

Vestea manifestaţiei fusese pesemne falsă. În Place de li Concorde nu se petrecea nimic deosebit. Nu se

întrerupsese nici măcar circulaţia. Numai un baraj slab de poliţişti inter* zicea, pentru orice eventualitate, trecerea spre statuia Strasbourgului, al cărei soclu dispărea şi el sub coroaneie înfăşurate cu panglici tricolore.

Dezamăgit, micul grup care venea de la l'Humanité se împrăştie.

Jacques şi Jenny se îndreptară spre mulţimea care se îmbulzea pe Rue Royale.

— E patru şi jumătate, spuse Jacques. Hai să-l primim E

e Müller. Nu eşti obosită? Am putea s-o luăm pe jos, po ulevarde, până la Gara de Nord.

Deodată, tocmai când intrau în Place de la Madeleine, un zgomot asurzitor umplu văzduhul. Clopotul cel mare al bisericii băteaîntro dungă, pătrunzător, solemn.

Oamenii, încremeniţi în loc, se priviră o clipă cu uimire. Apoi începură să alerge în toate direcţiile.

— Ce e? Ce s-a întâmplat? îngână Jenny, pe care Jacques o apucase de braţ.

— S-a terminat! strigă cineva aproape de ei.

În depărtare, începeau să se audă alte clopote. În mai puţin de o secundă, cerul Parisului se preschimcă într-o cupoaă de bronz, izbită din toate părţile în acelaşi ritm tenace, era un glas de moarte.

Jenny nu înţelegea nimic. Repetă:

— Ce s-a întâmplat? Unde aleargă lumea asta?

Fără o vorbă, Jacques o trase spre el, spre strada pe care sute de persoane o traversau în toate direcţiile, fără să se ferească de vehicule.

O îmbulzeală, ce se mărea văzând cu ochii, se formase în faţa poştei din Place de la Madeleine. Pe geam fusese lipită, pe dinăuntru, o coală de hârtie albă. Jacques şi Jenny erau însă prea departe ca să poată citi. Se auzea: „S>-a terminat... S-a terminat... S-a terminat..." Cei din

primele rânduri rămâneau un minut prostiţi, cu fruntea ridicată spre afişul pe care-l silabiseau cu cea mai mare atenţie. Apoi, se întorceau cu priviri posomorâte, cu feţe descompuse, pe care curgea sudoarea: unii îşi croiau drum şi plecau în grabă, cu bărbia în piept, fără să spună nimic, fără să se uite la nimeni; alţii, dimpotrivă, dădeau din cap cu ochii umezi şi se îndepărtau

ni părere de rău, căutând priviri frăţeşti şi bolborosind cuvinte înăbuşite, care nu primeau răspuns.

În sfârşit, cei doi tineri putură să se apropie şi ei. Pe mica toate de hârtie dreptunghiulară, fixată pe geam cu patru buliiio roz, un scris impersonal, căznit, un scris de femeie, aşternuse aceste trei rânduri, subliniate foarte atent cu linia: „MOBILIZARE GENERALĂ. Prima zi de mobilizare este luminică 2 august”.

Jenny strângea la piept mâna pe care Jacques i-o strecurase uib braţ. El stătea nemişcat. Ca şi ceilalţi, îşi spunea: „S-a urmânat”. În mintea lui, gândurile se succedau cu o mare repeziciune. Se miră că suferea atât de puţin. Dacă n-ar fi fost li. ltaia clopotelor, care-i lovea creierul din secundă în secundă, poate că ar fi simţit chiar o destindere nervoasă: un M de uşurare fizică, asemenea aceleia pe care i-o va aduce, în curând, la sfârşitul acestei zile furtunoase, prima picătură ilf. ploaie… Dar această senzaţie de destindere nu dură decât

O clipă. Întocmai ca un rănit care la început n-a simţit lovimra, dar a cărui rană, deschizându-se brusc, sângereaz a, simţi deodată o durere ascuţită. Şi Jenny îl auzi scoţând un suspin printre dinţii încleştaţi!

— Jacques…

El nu voia să vorbească. Se lăsă scos din mijlocul mulţimii de către Jenny. La marginea trotuarului era o lancă liberă. Se aşezară pe ea, în tăcere. Pe deasupra

capetelor înghesuite unul într-altul, al căror val se reînnoia mereu, /, lreau amândoi, pe geam, afişul acela alb, de la care nu-şi mai puteau lua ochii.

Trăise săptămâni întregi fără să se îndoiască o singură

1 lipă de triumful justiţiei, al adevărului uman, al dragostei – nu ca un iluminat care doreşte săvârşirea unei minuni, ci ca un fizician care aşteaptă concluzia unei experienţe bine făcute – şi acum totul se prăbuşea… Ruşine! O mânie rece, dispreţuitoare îi sugruma gâtlèjul. Niciodată nu se simţise atât de jignit. Nu era atât revoltat şi descurajat, cât ruşina t şi umilit: umilit de atrofierea voinţei populare, de mediocritatea încuiabilă a omului, de neputinţa raţiunii!… „Şi eu? îşi spuse el. t'e să fac acum?" Într-o străfulgerare de conştiinţă, se adâncea în el însuşi, până în cele mai tainice unghere ale eului. (! ăuta un răspuns, un cuvânt de ordine, o direcţie. Dar zadarnic! Nu se putea apăra de un început de panică, izvorâtă din propria sa nesiguranţă.

Jenny îi respectă tăcerea. Privea în jurul ei cu un fel de curiozitate amestecată cu spaimă. Nu-şi dădea bine seama ce

108 – *Roger Martin du Gard* înseamnă mobilizarea, ce era războiul. Se gândise din primţ clipă la mama ei, la Daniel; şi mai ales la Jacques. Dar prti mejdiile care pândeau toate aceste fiinţe scumpe nu-i apăreai prea lămurit.

Răspunzând ca un ecou neliniştii lui Jacques, îngăimă:

— Ce ai de gând să faci?

Vocea îi era liniştită şi hotărâtă. El gândi: „Cât de bine să ţine în tot haosul ăsta…"

Dar nu avu curajul să spună nimic. îşi întoarse privirea de la ea şi-şi şterse fruntea.

— Să mergem, totuşi, la gară, zise el, ridicându-se.

Anne stătuse toată după-amiaza ghemuită în fotoliul ei, lângă telefon, sperând zadarnic o veste de la Antoine. De douăzeci de ori fusese gata să ridice receptorul. Simţea că-şi pierde cumpătul, dar era hotărâtă să aştepte, să nu telefoneze ea prima. La picioarele ei zăc ea desfăcut, un ziar. Îl citise cu neplăcere. Ce-o interesau pe ea toate istoriile astea, şi Austria, şi Rusia, şi Germania?... închisă în cercul gândurilor ei, ca o maniacă, nu înceta să-şi închipuie scena pe care o va avea cu Antoine, la ei, în camera lor din Avenue de Wagram, adăugând, fără încetare, noi amănunte, noi acuze, învinuiri din ce în ce mai jignitoare şi care-i răcoreau, pentru o clipă, năduful. Apoi îşi uita deodată mânia, îşi cerea iertare, îl îmbrăţişa, îl trăgea spre pat...

Auzi deodată paşi repezi la parter şi uşi trântite. Fără să-şi dea seama, îşi ridică privirea spre pendulă: cinci fără douăzeci. Uşa se deschise ca izbită de vânt şi apăru camerista:

— Doamnă! Joseph a văzut ordinul de mobilizare! L-au afişat, adineauri, la poştă! E război!

— Ei şi? făcu Anne cu răceală.

Repetă în minte, fără să înţeleagă: „Război...” Mai întâi o cuprinse ciuda: „Simon o să se întoarcă”. Apoi se gândi: „Să se ducă să lupte, prostul!” Dar numaidecât o săgetă un gând: „Doamne-Dumnezeule! Dacă e război, o să plece şi Tony... Or să mi-l omoare!...” Sări de la locul ei:

— Pălăria, mănuşile... Repede... Cheamă maşina!

Îşi zări în oglinda şemineului faţa îmbătrânită, nările strânse. „Nu... Sunt prea urâtă astăzi”, îşi spuse ea cu deznădejde.

Când camerista se întoarse, o găsi aşezată iar în fotoliul ei, cu capul aplecat, cu mâinile împreunate şi strânse între genunchi. Spuse cu o voce blândă, fără să se

ridice:

FAMILIA THIBAULT – 109

— Nu, Justine… Mulţumesc… Spune-i lui Jo că nu mai plec… Te rog, pregăteşte-mi o baie… O baie fierbinte… Şi fă-mi putui. O să încerc să dorm puţin…

Câteva clipe mai târziu se găsea în camera ei, culcată în semiîntuneric. Perdelele erau trase. Telefonul se afla lângă pii. Dacă el ar chema-o, n-ar avea decât să întindă mâna… Acolo, în cearşafurile răcoroase, va suferi mai puţin. Fără îndoială, nu se va simţi uşurată imediat, va trebui să aibă lăhdare o jumătate de oră, ca să-i treacă palpitaţiile, să i se liniştească zbuciumul sângelui, să-i amorţească puţin creierul. Dar pentru toate astea trebuie să aştepte aşa, întinsă, cum hii închişi, fără să facă nicio mişcare, fără să clipească măcar… Tony… Războiul… Tony… Xh, măcar de l-ar putea vedea… De l-ar putea recâştiga…

Sări deodată din pat sr, clătinându-se, cu picioarele goale, tipăsându-şi fata cu mâinile, alergă până în salonaş. Fără să se mai ostenească să tragă lângă ea un scaun, îngenu-nche pe covor, în faţa biroului, luă o foaie de hârtie, un creion şi scrise:

„Tony, sufăr prea mult. Aşa ceva nu mai poate dura. Nu mai pot, nu mai pot! Vei pleca, probabil… Când? Nu mai ştiu nimic despre tine. Ce ţi-am făcut oare? Pentru ce te porţi aşa? Trebuie să te văd, Tony! în seara asta. La noi. Te voi aştepta… E ora cinci. Mă duc acolo. Te voi aştepta toată seara, toată noaptea. Vino când vei putea. Dar vino! Trebuie să te văd. Făgăduieşte-mi că vei veni. Tony al meu, vino!”

Sună.

— Spune-i lui Jo să ducă scrisoarea asta numaidecât… Dar să urce până sus, în apartament.

Se gândi deodată că Simon luase desigur trenul de

dimineaţă şi că putea sosi dintr-un moment într-altul. Atunci se îmbrăcă în grabă şi ieşi repede din casă.

Ca să-şi liniştească nervii, se forţă să meargă pe jos şi, cu toată nerăbdarea ce-o stăpânea, ajunse în Avenue de Wagram fără să ia o maşină.

De data asta, fără să ştie de ce, era sigură, absolut sigură că Antoine va veni.

Intră „la ei" prin uşa dinspre fundătură. Şi, în clipa în care întoarse cheia în broască, simţi că el era acolo. Era atât de sigură, încât zâmbi, superstiţioasă. Închise uşa de la intrare fără zgomot şi porni în vârful picioarelor prin camerele ale căror uşi erau deschise, chemând încet: „Tony… Tony…" Dormitorul era gol. O auzise şi se ascundea. Alergă în came

110 – *Roger Martin du Gard* ra de baie. Alergă la bucătărie. Sleită de puteri, se reîntoarsi în dormitor şi se aşează pe pat.

Antoine nu era acolo, dar avea să vină… începu să se dezbrace încet. îşi scoase mai întâi pantofii, apoi ciorapii, aşa cum cojeşti un fruct, cu mişcări prelungi şi puternice, care îi dezveleau pielea. Crezu că aud* un zgomot de paşi şi întoarse capul. Nu, nu era el… Privirci îi rătăci prin cameră şi se opri deasupra patului. îi plăcea st se deştepte ea cea dintâi, să-şi surprindă iubitul dormind, să-l examineze, în voie, fruntea limpede, gura moale, gura lui lipsită de voinţă, atât de deosebită, cu buzele destinse, întredeschise, copilăreşti! Numai în clipele acelea simţea că este al ei „Iubitul meu Tony…" Va veni. Era sigură. În seara asta va veni. Şi nu se înşela.

LXVIII

Gara de Nord era ocupată de armată. În curte, în hol, nu vedeai decât pantaloni roşii, piramide de arme şi nu auzeai decât ordine scurte şi zgomot de paturi de puşcă.

Totuşi, civilii aveau voie să circule; astfel că Jacques pătrunse destul de uşor, cu Jenny, până pe peron.

Vreo şaizeci de activişti veniseră să aştepte trenul. „S-a terminat!”. „repetau ei când se întâlneau. Dădeau din cap, mânioşi, strângeau pumnii şi se uitau o clipă unii la alţii cu priviri indignate. Dar sub această violenţă, stăpânită prea uşor, ghiceai, de pe acum, pasivitatea, resemnarea. Toţi păreau că gândesc: „Era fatal!

— Ce-ar fi spus, ce-ar fi făcut şeful? întrebă bătrânul Rabbe după ce îi strânse mâna lui Jacques în tăcere.

— Singura noastră speranţă e conferinţa asta cu Müller, murmură Jacques.

Vorbea cu un accent dârz, ţinea cu încăpăţânare să-şi păstreze încrederea, aşa cum ar fi respectat un jurkmânt.

Mai în faţă, la marginea peronului, delegaţia deputaţilor socialişti forma un mic grup aparte.

Jacques, urmat de Jenny şi de Rabbe, înainta printre grupuri iară să se oprească la niciunul. Cu ochii pierduţi în depărtare, spuse ca într-un vis:

— Omul ăsta, care vine la noi din Germania în ceasul cel mai tragic, e încărcat, poate, cu cele mai grele responsabilităţi… Omul ăsta, care vine din Belgia şi care a părăsit

FAMILIA THIBAULT – 111

Itoriinul alaltăieri, fără să ştie încă nimic… Care, rând peiind, din etapă în etapă, a trebuit să afle şi de mobilizarea însă, şi de mobilizarea austriacă, şi de Krlegsgefahrzustand, iar azi-dimineaţă, culmea, şi de asasinarea lui Jaurès… Şi i ilruia i se va anunţa, la cobârârea din tren, că şi Franţa mobilizează… Şi care va afla, fără îndoială, astă-sea ră, că mobilizarea generală s-a declarat şi în ţara lui… E patetic…

Când, în sfârşit, apăru locomotiva, învăluită de aburi, pufnind şi aruncând în faţă un nor de vapori, un freamăt

străbătu mulţimea adunată pe peron şi toţi se repeziră înainte, într-o singură mişcare. Dar slujbaşii gării vegheau. După o scurtă învălmăşeală, se formă repede un baraj: numai delegaţiei parlamentarilor i se îngădui să se apropie de tren.

Jacques îi văzu pe delegaţi îngrămădindu-se în faţa unui vagon, pe scara căruia se aflau doi călători. îl recunoscu numaidecit pe Hermann Müller. Celălalt, pe care nu-l cunoştea, era un bărbat încă tânăr, bine făcut, pe a cărui faţă voluntară se citeau cinstea şi forţa.

— Cine-l însoţeşte pe Müller? îl întrebă el pe Rabbe.

— Henri de IVÂan, un belgian. Un adevărat socialist, un pur. Un tip care gândeşte, caută… Trebuia să-l fi văzut miercuri la Bruxelles… Vorbeşte germana tot aşa de bine ca şi franceza. Pesemne că a venit să servească drept interpret.

Jenny atinse braţul lui Jacques:

— Uite… acum se poate trece.

Se grăbiră să se apropie de grupul oficial. Dar mulţimea călătorilor blocă trecerea.

Când izbutiră să ajungă şi ei la ieşire, parlamentarii, care aveau misiunea să-l conducă pe delegatul german direct la reuniunea privată de la Palatul Bourbon, dispăruseră.

În hol, un grup de oameni se opriseră în faţa unui afiş lipit de curând. Jacques şi Jenny se apropiară şi ei. Afişul avea un titlu mare, cu litere groase: Dispoziţii referitoare la străini în spatele lor se auzi o voce batjocoritoare:

— La ţanc, şmecherii!… Se vede că le aveau tipărite mai dinainte!

Jenny se întoarse spre cel care vorbise: era un tânăr, un lucrător, în bluză albastră, cu un chiştoc între buze şi cu o pereche de bocanci noi, din piele groasă, atârnaţi pe umeri.

— Lasă, că nici tu n-ai stat degeaba… observă vecinul lui, arătând bocancii cu ţinte.

— Eu? Ca să-l ard peste buci pe Wilhelm! răspunse lucrătorul îndepărtându-se.

 Ceilalţi izbucniră în râs.

Jacques nu se mişcase din loc. Nu-şi mai lua ochii de 1 afiş. Degetele lui crispate strângeau braţul lui Jenny. Cu cealaltă mână îi arătă un paragraf scris cu litere groase: „Străinii, fără deosebire de naţionalitate, vor putea părăsi raza fortifl. cată a oraşului Paris înainte de sfârşitul primei zile de mobilizare. La plecare vor trebui să-şi dovedească identitatea la comisariatul gării”.

În mintea lui Jacques gândurile se învălmăşeau într-un vârtej ameţitor. „Străinii…” în pachetul pe care-l lăsase la Jenny se găseau încă actele de identitate false pe care leprimisfl pentru misiunea lui la Berlin… Francezul Jacques Tnibault, chiar dacă şi-ar fi prezentat certificatele de reformat, ar fi întâmpinat, fără îndoială, oarecare greutăţi ca să treacă în Elveţia; dar cine l-ar fi putut împiedica pe studentul genevez Eb erlé să se întoarcă acasă în termenul legal?… „înainte de sfârşitul primei zile de mobilizare…” Duminică… Mâine… „Am să plec în cursul zilei de mâine, îşi spuse el deodată. Dar ea?”

Cuprinse umerii fetei şi încercă s-o scoată din mulţime.

— Ascultă, spuse el cu o voce sugrumată. Trebuie să trec neapărat pe la fratele meu.

Jenny citise cu toată atenţia paragraful scris cu litere groase: „Străinii…” etc. De ce se arătase Jacques deodată atât de tulburat? De ce o târa după el atât de repede? De ce voia să se ducă la Antoine?

Nici el n-ar fi putut răspunde. Când auzise clopotele bătând, se gândise mai întâi la Antoine. Iar acum, în tulburarea pe care i-o pricinuise afişul acela, nevoia

imperioasă de a-şi revedea fratele pusese cu totul stăpânire pe ei.

Jenny nu îndrăznea să-l întrebe nimic. Cartierul gării, prin care trecea atât de rar, era legat, în mintea ei, de seara plecării lui Daniel, de seara când fugise de Jacques; şi amintirea asta o apăsa.

Într-o oră, înfăţişarea oraşului se schimbase. Pe străzi circulau tot atât de mulţi pietoni, dacă nu chiar şi mai mulţi ca înainte; dar niciunul nu se plimba. Toţi se grăbeau, gândindu-se la treburile pe care le aveau de făcut. Fiecare din aceşti trecători descoperise parcă deodată că avea probleme care trebuiau rezolvate în grabă, dispoziţii care trebuiau luate, giruri care trebuiau date; fiecare voia parcă să-şi revadă rudele, prietenii, să încerce a se împăca cât mai repede cu cineva sau să hotărască o ruptură definitivă.

FAMILIA THIBAULT – 113

Cu ochii în pământ, cu gura strânsă, cu faţa îngrijorată, alergau cu toţii prin mijlocul străzii – pe care maşinile se răriseră – ca să poată merge mai repede. Erau foarte puţine taxiuri: aproape toţi şoferii îşi duseseră maşinile la garaj, ca să fie liberi. Şi niciun autobuz: începând chiar din seara aceea, vehiculele de transport în comun fuseseră rechiziţionate.

Jenny se ţinea cu greu de Jacques, dar se silea să nu se trădeze. Cu trăsăturile încordate, cu bărbia împinsă înainte, el mergea hotărât, la fel cu toţi ceilalţi: dădea impresia că e gonit din urmă de cineva. Fără să-i poată ghici gândurile, fata simţea că Jacques e pradă unei lupte interioare.

Într-adevăr, citirea afişului îi adusese deodată la suprafaţă gânduri până atunci rămase în inconştient, nelămurite, înaintea ochilor îi apăru silueta lui Meynestrel. Revăzu camera din Bruxelles, îl revăzu pe Pilot în picioare,

în pijamaua lui albastră, cu privirea rătăcită… Şi vatra sobei plină de cenuşă… De joi nu primise nicio veste de la el. Se întrebase adesea: „Ce-o fi făcând acum?” Fără îndoială că era în plină acţiune revoluţionară… „Străinii vor putea părăsi Parisul…1* La Geneva, lângă Pilot, va regăsi un cerc activ, rămas pur, independent! se gândea la Richardley, la Mithoerg, la acea echipă intactă, izolată, acolo, în inima Europei înarmate. Să fugă în Elveţia?… Ispita era puternică. Totuşi, şovăia. Din cauza lui Jenny? Da… Dar Jenny nu era adevărata cauză a nehotărârii lui. Simţea, oare, vreo mustrare de conştiinţă care nu-l lăsa să dezerteze? Niciuna! Dimpotrivă: cea dintâi datorie a lui era să refuze să apere, ca soldat, ceea ce nu încetase să condamne şi să combată… Ceea ce i se părea insuportabil era gândul de a se pune la adăpost. La adăpost, în timp ce ceilalţi… Nu!

N-ar putea trăi liniştit atâta vreme cât refuzul său n-ar constitui un risc, un pericol personal, la fel cu acela la care vor fi condamnaţi fraţii săi mobilizaţi… Atunci? Să renunţe la refugiul în ţara neutră, să rămână în Franţa? Să lupte împotriva războiului, împotriva armatei într-o ţară în stare de asediu? Unde orice propagandă pacifistă s-ar izbi de o represiune nemiloasă? Unde ar fi suspectat, supravegheat, poate chiar închis preventiv? Ar fi o nerozie! Atunci? Să fugă în Elveţia!… Dar ce să facă acolo?

— A fi nu înseamnă nimic! spuse el cu furie. Şi cum Jenny îl privea nedumerită, continuă: A fi, a gândi, a crede, asta nu înseamnă nimic! Nimic, atâta timp cât nu-ţi poţi transforma viaţa, gândul, convingerea în act!

— În act?”

Ea crezu că nu auzise bine. De altfel, cum ar fi putut să înţeleagă ceea ce voia el să spună?

— Vezi, reluă el cu aceeaşi bruscheţe de om

singuratic, părerea mea este că războiul acesta va sugruma, pentru multă vreme, idealul internaţionalist! Pentru foarte multă vreme!... Poate pentru câteva generaţii... Ei bine, dacă s-ar putea întreprinde un act pentru a salva acest ideal de la falimentul momentan, nu m-aş da înapoi de a-l face! Chiar dacă ar fi un act disperat L. Dar ce fel de act? adăugă el în şoaptă.

Jenny se opri deodată din mers.

— Jacques! Vrei să pleci!

El o privi în ochi.

Ea preciză:

— La Geneva?

El făcu o mişcare prin care aproape îşi mărturisi gândul.

Două sentimente contrare – bucurie şi durere – sfâşiară inima fetei: „Dacă ajunge în Elveţia, e salvat!... Dar eu ce-o să mă fac fără el?”

— Dacă m-aş hotărî să plec, explică el, da, aş pleca la Geneva. Mai întâi, pentru că numai acolo se mai poate încerca ceva... Şi apoi, pentru că am acte false, care mi-ar îngădui să intru uşor în Elveţia. Ai citit afişul care...

Ea îl întrerupse cu un strigăt din toată inima:

— Pleacă! Pleacă chiar mâine!

Hotărârea din glasul ei îl uimi.

— Mâine?

Ea simţi, fără să vrea, o licărire de speranţă, pentru că tonul lui părea să spună: „Nu. Poate în curând. Dar nu mâine”.

Şi porniră iar. Ea se agăţă de el, total epuizată.

— Aş pleca mâine, murmură el în cele din urmă, dacă... dacă ai veni şi tu cu mine.

Ea se înfioră de fericire. Toată teama îi pieri ca prin minune: „Va pleca; va fi salvat! Şi va pleca împreună cu mine, şi nu ne vom mai despărţi niciodată!”

Jacques crezu că ea ezită.

— Eşti doar liberă în momentul de faţă, spuse el, deoarece mama ta e reţinută la Viena.

În loc de răspuns, ea se strânse şi mai mult lângă el. Bătăile inimii îi răsunau până în tâmple, o ameţeau. Era a lui cu trup şi suflet. Nu se vor mai despărţi niciodată. îl va apăra. Va avea grijă să nu-l atingă nicio primejdie…

FAMILIA THIBAULT – 115

Acum vorbeau despre plecarea asta ca despre ceva plănuit de multă vreme. Jacques uitase ora exactă a plecării l renului de noapte spre Elveţia, dar se gândea că va găsi un orar al trenurilor la Antoine. Pe de altă parte, trebuia să se asigure că Jenny putea călători fără paşaport: pentru femei formalităţile erau probabil mai puţin severe. Preţul biletelor? Adunând tot ce aveau împreună, dispuneau de-o sumă mai mare decât trebuia. La Geneva, Jacques se va descurca… Totuşi, totul depindea încă de rezultatul convorbirilor cu delegatul german. Cine ştie? Dacă se va lua hotărârea neaşteptară să se încerce o insurecţie în cele două ţări?…

Ajunseră, fără să-şi fi dat seama, la Tuileries. ïenny era sleită de puteri, leoarcă de sudoare. Sfioasă, ea-i arătă, de departe, banca, printre flori. Se aşezară pe ea. Erau singuri. Furtuna care, de la prânz, plutea ameninţătoare deasupra oraşului părea că menţine parfumul straturilor de flori la suprafaţa pământului.

Jenny îşi spunea: „Din Elveţia voi putea să intru în corespondentă cu mama… Va putea să vină la noi, e doar o ţară neutră… /* îşi şi imagina viaţa lor la Geneva, între mama ci regăsită şi Jacques, la adăpost de orice primejdie.

Obsedat de gândurile lui, Jacques îşi spunea: „Da, să plec… Dar ce să rac acolo?” Zadarnic încerca să-şi lege toate speranţele de Meynestrel şi să se convingă că Geneva era ultimul centru revoluţionar intact; îşi amintea

de Parlote şi nu-şi putea alunga îndoielile cu privire la eficacitatea muncii revoluţionare care-l aştepta acolo.

Se ridică. Nu mai putea sta locului.

— Acum haide! Ai să te odihneşti în Rue de l'Université.

Ea tresări.

Jacques zâmbi:

— Da, da! Haide.

— Eu? La fratele tău? Cu tine?

— Ce ne mai pasă acum? E mai bine ca Antoine să ştie.

Părea atât de sigur de sine, atât de hotărât, încât Jenny renunţă la orice împotrivire şi-l urmă, supusă.

LXIX

În vestibul se afla o ladă de campanie ofiţerească, nouă, pe care mai atârna încă eticheta magazinului.

— Domnul e aici, spuse Léon, deschizând celor doi tineri uşa cabinetului de consultatii.

Jenny intră fără timiditate.

În cameră era linişte. Jacques îl zări pe fratele lui în picioare, în faţa biroului. Crezu că e singur, dar fu dezamăgii când îl văzu pe Studler, apoi pe Roy, apărând din fotoliile în care erau adânciţi, departe unul de celălalt: Roy, aproape de fereastră, Studler, în colţul dintre biblioteci. Antoine aranja nişte hârtii. Coşul de hârtâi de sub birou era plin, iar pe covor erau împrăştiate nenumărate altele rupte.

Antoine se apropie de Jenny şi-i luă mâna cu o mişcare părintească. Nu părea deloc surprins; era o zi în care nu te mai mira nimic. îşi aminti, de altfel, că doamna de Fontanin, în cele câteva cuvinte pe care i le scrisese după înmormântare, ca să-i mulţumească pentru vizitele

sale la clinică, îi anunţase plecarea ei. Se gândi că poate Jenny, rămasă singură la Paris, venea să-i ceară sfatul şi că-l întâlnise, probabil, pe Jacques la intrare.

Cei doi fraţi îşi încrucişară privirile. O emoţie frăţească le crispă gura, în acelaşi timp, într-un fel de zâmbet prietenesc, plin de subînţelesuri. În ciuda a tot ceea ce-i despărţea, nu se simţiseră niciodată atât de aproape unul de celălalt; niciodată, ’nici chiar în faţa patului în care zăcea tatăl lor mort nu se simţiseră atât de legaţi prin sânge ca acum. îşi strânseră mâinile! fără un cuvânt.

Antoine o invită pe fată să se aşeze şi tocmai avea de gând s-o întrebe ceva despre călătoria mamei sale, când uşa se deschise. Apăru doctorul Thérivier, urmat de Jousselin.

Acesta se îndreptă spre Antoine:

— S-a terminat… Nu mai e nimic de făcut…

Antoine nu răspunse imediat. Privirea lui era serioasă, aproape liniştită.

— Da, nu mai e nimic de făcut, acceptă după o tăcere.

Apoi zâmbi, deoarece era exact ceea ce gândea şi el. Şi gândul acesta reprezenta pentru el o forţă. (Când micul Manuel Roy venise să-i anunţe mobilizarea, Antoine se afla în laboratorul lui Jousselin. nu schiţase nicio mişcare. îşi luase o ţigară şi o aprinsese încet, cu un gest mecanic. De trei zile se simţea prizonier, condamnat la inactivitate, târât de evenimentul acesta mondial, solidar cu patria sa, cu clasa sa socială; la fel de neputincios ca o pietricică pierdută într-o roabă încărcată pe care o răstorni în şanţ. Viitorul lui, planurile lui, viaţa lui, pe care şi-o organiza de atâta timp după o matură chibzuinţă, totul se prăbuşise. Înaintea lui, necunoscutul. Necunoscutul, dar şi acţiunea. Ideea asta, plină de energie, îi dăduse din nou curaj. Avea

darul de a nu rămâne

FAMILIA THIBAULT – 117

multă vreme revoltat împotriva unui fapt împlinit, împotriva a ceea ce nu se mai poate înlătura. Un obstacol este o nouă problemă; orice piedică pune o nouă problemă. Nu există obstacol care – oricât de puţină voinţă ai avea – să nu se preschimbe într-o trambulină, într-un prilej de a te înălţa din nou…)

— Când pleci? îl întrebă Thérivier.

— Mâine dimineaţă. La Compiègne… Tu?

— Poimâine, luni. La Chalons… Se adresă lui Studler, care venea spre el: Şi dumneata?

Thérivier avea o fire atât de veselă, încât, chiar şi-n ziua aceea, vocea lui nu-şi pierduse voioşia, iar faţa lui, b arboasă, grăsuţă, cu umerii obrajilor roşii, păstra şi acum o expresie de voie bună. Dar contrastul între această voioşie şi neliniştea pe care i-o citeai în privire punea pe chipul lui o mască atât de puţin armonioasă, încât îţi făcea rău să-l priveşti.

— Eu? spuse Califul, clipind. Întrebarea medicului părea că-l deşteptase dintr-un vis. Se întoarse spre Jacques, ca şi cum lui ar fi trebuit să-i dea explicaţii: Şi eu plec! spuse pe un ton semeţ. Dar tocmai peste opt zile, ia Evreux.

Jacques se feri să-l privească. Nu-l condamna. Ştia că viaţa Califului nu fusese decât un şir de renunţări, de jertfe şi că, acceptând acum, în ciuda convingerilor sale, să servească acest război „defensiv", omul acesta cinstit se înclina încă o dată în faţa a ceea ce el credea a fi datoria sa.

Se uită la Jenny. Stătea în picioare, lângă şemineu, în afara cercului format de ceilalţi. Nu avea aerul ch e stânjenită, ci părea mai degrabă absentă. O văzu îndreptându-şi puţin trupul, căutând cu privirea un scaun,

făcând câţiva paşi şi aşezându-se. „Cât e de mlădioasă”, îşi spuse el. Avea impresia că o mai ţine încă în braţe. îşi aduse aminte felul puternic, stăpânit, în care se înfiorase când o sărutase întâia oară. îl năpădi o emoţie dulce, căreia nu-i putu rezista. Privirile lor se întâlniră; el zâmbi şi simţi că roşeşte.

Antoine se apropie de jenny şi o întrebă ceva despre Daniel, dar fu întrerupt de Thérivier:

— Şi pentru serviciile de la spital ce s-a prevăzut?

— Sunt rechemaţi bătrânii. La noi au şi acceptat să vină Adrien, Daumas şi chiar moş Déléry… Ascultă… spuse el îndreptând deodată degetul spre Thérivier, tu nu ne-ai mai înapoiat dosarul pe care ţi l-a împrumutat Jousselin zilele trecute: Vegetaţii şi glossoptosism…

Thérivier zâmbi, luând-o martoră pe tânăra fată:

— E incorigibil!… Bine, am să-i trimit dosarul lui Studler… Poţi pleca liniştit, domnule maior!

Din stradă, prin fereastra larg deschisă, începu să pătrundă un zgomot ciudat: cântece, tropot de cai. Toţi se duseră să vadă ce este. Jacques se folosi de prilej pentru a se apropia de fratele său, care rămăsese singur în mijlocul camerei. Dar, în aceeaşi clipă, Antoine li se alătură celorlalţi, şi Jacques îl urmă spre fereastră.

Un regiment de artilerie, care venea dinspre Dôme des Invalides, se întâlnise cu o coloană de manifestanţi italieni, care treceau pe Rue des Saints-Pères, în frunte cu patru toboşari şi un drapel. Italienii se opriseră în loc, cântând La Marseillaise şi aclamând soldaţii. Tobele băteau tare, zgomotul era asurzitor.

Antoine închise fereastra şi rămase câteva clipe gânditor, cu fruntea lipită de geam. Jacques era lângă el. Ceilalţi se retrăseseră în mijlocul camerei.

— Am primit azi-dimineaţă o scrisoare din Anglia,

spuse Antoine iară să se mişte.

— Din Anglia?

— Dela Gise.

— A! făcu Jacques şi privirea îi alunecă spre Jenny.

— O scrisoare datată miercuri. Mă întreabă ce să facă în caz de război. Am să-i răspund să rămână acolo, în mănăstire. E cel mai bun lucru, ce crezi?

Jacques aprobă cu un semn evaziv din cap. Se uită în jur, ca să se asigure că nu-i aude nimeni. Voia să-i vorbească de Jenny. Dar cum să înceapă?

În aceeaşi clipă, Antoine se întoarse brusc spre el. Pe faţă i se cât ea o expresie de îngrijorare. Întrebă foarte încet:

— Eşti tot atât de… de… hotărât să…

— Da.

Tonul îi era ferm, lipsit de aroganţă.

Antoine stătea cu ochii în jos, ocolind privirea fratelui său. Reproducea mecanic cu degetele, pe geam, ritmul bătăilor îndepărtate ale tobei. Observase că se bâlbâise, ceea ce i se întâmpla rar şi dovedea totdeauna că e pradă unei tulburări adânci.

Léon anunţă din vestibul:

— Doctorul Philip.

Antoine îşi înălţă capul. O altfel de emoţie îi lumină chipul în uşă apăru silueta înaltă şi deşirată a lui Philip. Clipind, aruncă o privire de-a lungul încăperii, apoi se uită ţintă

lu’ Antoine. Clătină trist din cap. Scoase din pulpana largă a jachetei o batistă şi-şi şterse fruntea.

Antoine îi ieşi în întâmpinare:

— Ei bine, maestre, s-a terminat…

Philip îi dădu mâna în tăcere, apoi, fără a păşi mai departe, ca o păpuşă pe care n-o mai trage nimeni de sfori,

se prăbuşi pe marginea şezlongului îmbrăcat într-o husă albă, care se fitla în faţa lui!

— Când pleci? întrebă el cu vocea lui repezită şi şuierătoare.

— Mâine dimineaţă, maestre.

Philip plescăi din buzele umede, ca şi cum ar fi supt o pastilă.

— Vin de la spital, reluă Antoine, ca să spună ceva. S-a organizat totul. Am dat serviciul în primire lui Bruhel.

Tăcură.

Philip, cu privirea aţintită în pământ, îşi bălăbănea capul într-un fel ciudat.

— Ştii, dragul meu… spuse el într-un târziu, asta poate să dureze multă vreme… foarte multă vreme.

— Mulţi tehnicieni afirmă contrariul, îndrăzni să spună Antoine, fără convingere.

— Eh! îi tăie vorba Philip, ca şi cum ar fi ştiut de mult ce părere trebuie să ai despre tehnicieni şi despre pronosticurile lor. Toţi judecă bizuindu-se pe desfăşurarea normală a aprovizionării, a creditelor. Dar dacă guvernele vor fi atât de neghioabe încât să mizeze pe o singură carte şi să rişte mai curând ruina totală decât să cedeze?!… După ce vedem de opt zile încoace, totul e posibil… Nu, eu cred într-un război foarte lung, în care toate naţiunile se vor slei în acelaşi timp, fără ca vreuna să mai vrea sau să se mai poată opri din drum.

După o tăcere scurtă, reluă:

— Mă gândesc întruna la toate astea… Războiul… Cine ar fi crezut că ar fi cu putinţă?… A fost destul ca presa să încurce cu încăpăţânare cărţile, pentru ca în câteva zile noţiunea de agresor să devină din ce în ce mai confuză pentru toţi şi ca fiecare popor să-şi închipuie că este ameninţat în onoarea” sa… O săptămână de teroare nebunească, de exagerări, de vorbe sforăitoare, şi iată că

toate popoarele Europei s-au aruncat îndrăcite unele împotriva celorlalte cu ţipete de ură… Mă gândesc, şi iar mă gândesc… Este ceva asemănător cu drama lui Oeilip… Şi Oedip fusese pus în gardă. Dar în ziua fatală n-a recunoscut în desfăşurarea evenimentelor acele lucruri teribile care-i fuseseră anunţate… Şi

120 – *Roger Martin du Gard* noi, la fel… Profeţii noştri au prezis totul: se aştepta primoj* dia şi se aştepta tocmai de acolo de unde a şi venit, dinspn Balcani, dinspre Austria, de la ţarism, de la pangermanism… Am fost preveniţi… Vegheam! Mulţi oameni înţelepţi au pus totul în mişcare ca să împiedice catastrofa… Şi, totuşi, îat-o: ea n-a putut fi evitată! De ce?… Răsucesc întrebarel asta şi pe o parte, şi pe alta… De ce? Poate pentru că în tou te aceste evenimente de care ne temeam, pe care le aşteptam, s-a strecurat un dram de neprevăzut, o nimica toată, atât doar cât era nevoie ca să le modifice uşor aspectul şi să le facă deodată de nerecunoscut… atât doar cât era nevoie ca, în ciuda vigilenţei oamenilor, să se poată deschide capcana destinului L. Şi iată-ne prinşi în ea…

În celălalt capăt al camerei, unde Jousselin, Thérivier, Jacques şi Jenny stăteau în jurul lui Manuel Roy, izbucni un râs tineresc:

— Ei, şi ce? îi spuse Roy lui Thérivier. N-ai vrea acum să bocesc! O să ne aerisim puţin, o să mai ieşim din laboratoare! Vom trăi o experienţă pasionantă!

— Vom trăi? murmură Jousselin.

Jenny, care se uita la Roy, îşi întoarse de îndată privirea de la el: chipul exaltat al tânărului îi făcea rău.

Philip ascultase de departe. Se întoarse spre Antoine:

— Tinerii nu-şi pot închipui ce va urma. Şi asta explică o mulţime de lucruri… Eu, eu am văzut războiul din 70… Tinerii nu ştiu nimic!

Îşi scoase din nou batista, îşi şterse faţa, buzele,

barbişonul şi şi-o apăsă de mai multe ori pe podul palmelor.

— Voi plecaţi toţi, reluă el melancolic, cu o voce înceată. Şi vă gândiţi, fără îndoială, că bătrânii au norocul să rămână aici! Dar nu este adevărat. Soarta noastră e mai rea decât a voastră, fiindcă, în ceea ce ne priveşte, viaţa noastră s-a sfârşit.

— S-a sfârşit?

— Da, da, dragul meu, s-a sfârşit... Iulie 1914: ceva din care făceam parte se termină şi începe altceva, din care noi, bătrânii, nu vom mai face parte.

Antoine îl privea cu duioşie, fără a şti ce să răspundă.

Philip tăcu. Apoi pufni, ca şi cum i-ar fi trecut prin minte o idee năstruşnică.

— În viaţa mea există trei momente întunecate, începu el în tonul acela supravegheat pe care îl folosea când vorbea în public şi atunci când îşi ţinea cursurile (ceea ce-i făcea pe studenţi să spună: „Phi-phi se ascultă vorbind"). Primul mi-a

revoluţionat adolescenţa; al doilea mi-a tulburat maturitatea; al treilea îmi va otrăvi, fără îndoială, bătrâneţea...

Antoine se uită la el ca şi cum ar fi vrut să-l îndemne să continue.

— Primul este momentul când băiatul provincial şi prost care eram a descoperit într-o noapte, citind la rând cele patru Evanghelii, că ele sunt o ţesătură de contradicţii... Al doilea este momentul când m-am convins că un domn plin de răutate, pe nume Esterházy, făcuse o porcărie care se numea „borderou". Şi că în loc să fie condamnat, lumea se înverşuna să chinuiască în locul lui un om care nu făcuse nimic, dar care era evreu...

— Şi al treilea, îl întrerupse Antoine cu un zâmbet

trist, este cel de astăzi…

— Nu… Al treilea moment a fost acum opt zile, când ziarele au publicat textul ultimatumului, când am văzut cum se conturează partida asta de biliard… Când am înţeles că popoarele vor plăti carambolul.

— Carambolul?

Sub sprâncenele stufoase, ochii lui Philip scânteiară răutăcios, aproape crud:

— Da, şi un carambol sinistru, Thibault! O bilă roşie – Serbia, izbită de o bilă albă – Austria, împinsă, la rântful ei, de o altă bilă albă-Germania… Dar cine ţine tacul? Cine? Rusia sau Anglia?… Şi izbucni în râsul lui îndâqit, care semăna cu un nechezat: N-aş vrea să mor înainte de a afla!

Jacques se apropie de colţul în care stăteau Antoine şi Philip.

— Maestre, spuse Antoine, vi l-am prezentat pe fratele meu, nu-i aşa?

Bătrânul practician îşi îndreptă spre Jacques privirea pătrunzătoare.

Tânărul se înclină. Apoi i se adresă lui Antoine:

— Nu ai cumva un orar al trenurilor?

— Da… Privirile lor se întâlniră. Antoine era gata să întrebe: „Pentru ce?” Dar nu spuse decât: Acolo… sub cartea de telefon.

— Şi dumneata, domnule, când pleci? îl întrebă Philip.

Jacques încremeni, şovăi şi-şi agăţă privirea de Antoine, care bolborosi repede:

— Fratele meu… el… este… este altceva…

Se lăsă o scurtă tăcere.

Înţelesese oare Philip? îşi mai amintea oare de convorbirea pe care o avusese cu Jacques? îl privi pe tânăr cu cea

 mai mare atenţie, iar

când Jacques se îndepărtă, îl urmări îndelung cu privirea.

Îndată ce rămaseră singuri, Antoine se aplecă spre Phl lip.

— El refuză, din anumite principii, să fie soldat.

Philip rămase tăcut timp devreo jumătate de minut.

— Nu, spuse Antoine. În situaţia actuală, datorii fiecăruia este foarte simplă, foarte limpede. Nimeni nu are dreptul să dea îndărăt.

Philip parcă nu auzi.

— …legitim şi poate necesar, continuă el, vorbind pe nas. Ar progresa omenirea fără misticism? Reciteşte istoria, Thibault. La baza tuturor marilor schimbări sociale a stat totdeauna o anume aspiraţie religioasă spre absurd. Inteligenţa nu duce decât la inacţiune. Numai credinţa dă omului elanul de care are nevoie că să acţioneze şi încăpăţânarea de care are nevoie ca să persevereze.

— Orice fel de misticism e legitim, admise el cu o vocc obosită.

Antoine tăcu. În prezenţa maestrului său, cădea, automat, sub influenţa lui.

O zări pe Jenny în picioare, în faţa şemineului, alături de Jacques, aplecată deasupra orarului trenurilor, şi se miră o secundă. Fără îndoială că tânăra se interesa de trenurile care o mai puteau aduce încă pe mama ei din Austria.

Philip îşi depănă mai departe gândurile cu voce tare:

— Cine ştie, Thibault? Poate că aceia care gândesc ca fratele dumitale sunt nişte precursori. Poate că acest război fatal, care va aduce un clezechilibru fundamental al bătrânului nostru continent, pregăteşte dezvoltarea unor noi pseudoadevăruri, pe care nici nu le bănuim măcar… Ar fi aproape plăcut să poţi crede aşa ceva… De ce nu? Toate ţările Europei îşi vor arunca în acest pârjol totalitatea forţelor spirituale şi materiale. E un fenomen fără

precedent urmările nu se pot prevedea… Cine ştie? în acest pârjol se vor retopi, poate, toate elementele civilizaţiei! Oamenii au încă de făcut atâtea experienţe dureroa se până să ajungă la ziua înţelepciunii!… Ziua în care, pentru a-şi organiza viaţa pe această planetă, se vor mulţumi, umili, să se folosească de ceea ce-i va fi învăţat ştiinţa.

Léon îşi strecură faţa nătângă prin uşa întredeschisă:

— Domnul este chemat.

Antoine se încruntă, dar se ridică:

— Îmi daţi voie, maestre?

7

FAMILIA THIBAULT – 123

Léon aştepta în vestibul. Cu un aer indiferent, prezentă itiva de scrisori, pe care se vedea un plic albastru.

Antoine îl luă şi-l băgă în buzunar, fără să-l deschidă.

— Domnul este întrebat dacă se dă vreun răspuns, murmură servitorul, ţinându-şi privirea în pământ.

— Cine întreabă?

— Şoferul.

— Nu! spuse Antoine. Şi se răsuci pe călcâie, auzind uşa iioschizându-se în spatele lui.

Jenny, urmată de Jacques, intră în vestibul.

— Plecaţi?

— Da, răspunse Jacques cu acelaşi ton hotărât şi sec pe care-l întrebuinţase Antoine când răspunsese servitorului: „Nu!”

Îşi privea ţintă fratele, cu o căutătură plină de subînţelesuri şi mustrări, care voia parcă să spună: „Aşadar, am venit şi no-i într-o zi ca asta, ca să te veaem, şi tu n-ai găsit nici măcar un singur minut liber pentru noi!”

Antoine îngăimă:

— Aşa de repede?… Şi dumneata, domnişoară?

Şi îşi spuse, repede, în gând: „Dacă Jenny avea să-mi ceară un sfat, un serviciu, pentru ce pleacă fără să-mi fi vorbit? Şi odată cu el?”

Spuse, la întâmplare:

— Pot să te ajut cu ceva înainte de a mă duce la regiment?

Ea îi mulţumi cu un zâmbet şters şi o uşoară înclinare a capului. El nii ştiu ce să creadă.

— Şi tu? îl întrebă el pe Jacques, care se îndrepta, hotărât, spre scară. N-o să te mai văd?

Tonul lui devenise deodată atât de frăţesc, încât Jenny îşi ridică privirea, iar Jacques se întoarse din drum. Faţa lui Antoine trăda o emoţie atât de mare, încât lui Jacques îi trecu orice supărare.

— Pleci mâine? întrebă el.

— Da.

— La ce oră?

— Foarte devreme. Voi pleca de acasă pe la ora şapte.

Jacques se uită la Jenny, apoi spuse, în sfârşit, cu o voce puţin răguşită:

— Vrei să vin să te iau?

Faţa lui Antoine se lumină.

— Da, vino!… O să mă însoţeşti până la gară?

— S-a făcut!

— Mulţumesc, dragul meu. îşi privea cu duioşie fratele mai mic. Repetă: Mulţumesc.

Ajunseră tustrei aproape de ieşire.

Jacques deschise uşa, îi tăcu loc Îetei, apoi trecu şi el pragul, fără a-şi mai fi încrucişat privirea cu a fratelui său. În capul scării murmură:

— Atunci, pe mâine!

Şi închise uşa.

È) ar în aceeaşi clipă se răzgândi.

— Coboară fără mine, îi spuse el lui Jenny. O să te găsesc jos. Şi bătu repede în uşă, cu pumnul.

Antoine era încă în vestibul. Se întoarse şi deschise. Jacques intră şi împinse uşa în urma lui.

— Aş vrea să-ţi spun ceva, zise el cu privirea aplecată.

Antoine simţi că era vorba de ceva serios.

— Vino încoace.

Jacques îl urmă în tăcere până în biroul cel mic. Acolo, în picioare, rezemat de uşa închisă, îşi privi fratele drept în ochi.

— Trebuie să ştii, Antoine… Veniserăm amândoi, ca să-ţi vorbim… Jenny şi cu mine…

— Jenny şi cu tine? repetă Antoine, mirat.

— Da, răspunse Jacques scurt. Avea un zâmbet ciudat.

— Jenny şi cu tine? repetă Antoine în culmea mirării. Ce vrei să spui?

— E ceva care durează de multă vreme, îi explică Jacques, cu o voce întretăiată, roşind. Şi acum, iată, s-a hotărât totul. În opt zile.

— Hotărât? Ce s-a hotărât?… Antoine se dădu înapoi până la divan şi se aşeză. Cum se poate?… îngăimă el. Cred că nu e ceva serios… ïenny?… Tu şi Jenny?

— Ba da.

— Abia vă cunoaşteţi… Şi apoi, în timpurile astea? Logodnă, în ajun de… Atunci, cum? Ai renunţat la gândul de a părăsi Franţa?

— Nu. Plec mâine seară. În Elveţia. Apoi, după puţin, adăugă: Cu ea.

— Cu ea?… Ascultă, Jacques, eşti nebun? Ai înnebunit de-a binelea?

Jacques zâmbea mereu:

— Deloc, dragul meu… E foarte simplu: ne iubim!

— Ah, nu vorbi prostii! izbucni Antoine, aspru.

Jacques râse răutăcios. Atitudinea fratelui său îl jignea.

— Poate că astea sunt sentimente care te miră… pe care le dezaprobi… Cu atât mai rău… Cu atât mai rău pentru tine… Voiam numai să ştii şi tu. Totul e hotărât. Acum, la revedere.

— Stai puţin! strigă Antoine. E o neghiobie! Nu te pot lăsa să pleci cu o astfel de prostie în cap!

— La revedere.

— Nu. Trebuie să-ţi vorbesc eu acum!

— La ce bun? încep să cred că nu ne putem înţelege…

Jacques schiţă un gest, ca şi cum ar fi voit să plece, dar rămase pe loc. Se făcu tăcere.

Antoine făcu un efort să se stăpânească.

— Ascultă, Jacques… Să judecăm bine… (Jacques zâmbi ironic.) Sunt două lucruri care trebuie luate în considerare… Pe de o parte, caracterul tău, iar pe de altă parte, timpul pe care l-ai ales pentru… Ei bine, mai întâi, caracterul tău, omul care eşti tu… Lasă-mă să-ţi spun adevărul: tu eşti absolut incapabil să faci fericit pe cineva… Absolut! Aşadar, chiar şi în alte împrejurări n-ai fi putut niciodată s-o faci fericită pe Jenny. Şi în niciun caz n-ar fi trebuit să…

Jacques ridică din umeri.

— Lasă-mă să continui. În niciun caz! Iar în momentul acesta, mai puţin ca oricând!… Războiul… Cu ideile tale!… Ce-o să faci, ce-o să devii? Te aşteaptă necunoscutul. Un necunoscut îngrozitor!… Eşti liber ca tu personal să te expui oricărei primejdii! Dar să legi o fiinţă de soarta ta, într-un moment ca asta? E monstruos! Ţi-ai

pierdut complet capul! Ai făcut o prostie care nu rezistă judecăţii nici unui om cu mintea întreagă!

Jacques izbucni în râs: un râs de om sigur pe sine, obraznic, aproape duşmănos; un râs puţin dement, care încetă brusc. îşi ridică deodată şuviţa de păr, îşi încrucişă mânios braţele şi spuse:

— Ăşadar, iată! Vin la tine, vin să-ţi mărturisesc fericirea noastră şi asta e tot ce găseşti să spui? Ridică încă o dată din umeri, puse mâna pe clanţa uşii şi, întorcându-se, spuse peste umăr: Credeam că te cunosc mai demult. Dar numai de cinci minute te cunosc! Acum ştiu cât valorezi! Inima ta e uscată! Tu n-ai iubit niciodată! Şi niciodată n-ai să iubeşti! O inimă seacă, iremediabil seacă fâşi înfruntă fratele de sus, de la înălţimea iubirii lui. Un zâmbet îi schimonosi faţa şi-i aruncă, şu ierând: Ştii ce eşti? Cu toate diplomele tale-şi cu toată mândria ta? Un om àe plâns, Antoine. Nimic mai mult decât un om de plâns!

Ricană sugrumat şi ieşi, trântind uşa.

Antoine rămase un minut nemişcat, cu capul aplecat, cu privirea înfiptă în covor.

— „O inimă seacă”! repetă el încet.

Respira repede. Tumultul sângelui îi dădea o tulburare fizică, un fel de-ameţeală asemănătoare cu aceea pe care ţi-o dă altitudinea. îşi întinse braţul înainte, cu palma orizontală şi desfăcută: era agitată de un tremur pe care nu-l putea stăpâni. „Probabil că am un puls de o sută douăzeci pe minut…”

Se îndreptă încet, se ridică în picioare, se duse la fereastră şi împinse obloanele.

În curte era linişte; dincolo, între două ziduri, frunzişul sărăcăcios al unui castan făcea o pată galbenă. Dar el nu vedea nimic altceva decât faţa obraznică a lui Jacques, zâmbetul lui trufaş, privirea lui tulburată de

patimă şi încăpăţânată.

— „Tu n-ai iubit niciodată”! repetă el, strângându-şi

E

umnii pe bara de fier. Dacă asta e dragoste, dobitocule, ei ine, nu, n-am iubit! Şi sunt mândru de asta!

O fetiţă apăru la una din ferestrele casei vecine şi ridică ochii spre el. Vorbise, oare, cu voce tare? Plecă de la fereastră şi se întoarse în mijlocul camerei.

„Iubirea! La ţară nu se sfiesc cel puţin să spună lucrurilor pe nume: spun despre animal că e în călduri… Dar pentru nişte oameni ca noi aşa ceva ar fi prea simplu, prea umilitor! Noi trebuie să ne sublimăm pornirile! Trebuie să spunem, dându-ne ochii peste cap: «Ne iubim! O iubesc!… Iubi-rea!!!» Inima, se ştie, este monopolul vostru, al vostru, al îndrăgostiţilor! Eu am o «inimă seacă»! Evident!… Şi, fireşte: «Tu nu poţi înţelege!» Veşnicul refren! Nevoia vanitoasă de a fi neînţeles! Asta îi înalţă în propriii lor ochi! Da, ca nebunii! Éxact ca nebunii; nu există nebun care să nu pretindă că nu e înţeles!”

Se văzu în oglindă gesticulând, cu privirea mânioasă. îşi înfundă mâinile în buzunare şi căută un motiv mai nobil pentru mânia sa.

„Absurditatea lor, iată ce mă exasperează! Da, bunul meu simţ, el, el se răzvrăteşte şi-mi pricinuieşte toate tulburările astea… De altfel, nu e prima dată când constat că o rănire a bunului-simţ te poate race să suferi întocmai ca un panariţiu, ca o durere de dinţi”.

Gândul la Philip, care-l aştepta în cabinet, îl ajută să-şi regăsească stăpânirea. Dădu din umeri:

„Să mă duc…”

FAMILIA THIBAULT – 127

Degetele, înfundate în buzunare, frământau, fără ca el să-şi dea seama, o hârtie. Scrisoarea Annei… Scoase plicul, îl rupse în două şi aruncă bucăţelele în coşul de

hârtii. Privirea îi căzu pe livretul militar, pregătit pe birou. Deodată simţi o sfârşeală. Mâine, războiul, primejdiile, mutilarea, moartea? „Tu n-ai iubit niciodată! Mâine, ciclul tinereţii se va termina pe neaşteptate, şi poate că timpul iubirii va fi trecut pentru totdeauna.

Se aplecă deodată spre coş, apucă o jumătate de plic rupt, scoase din el un fragment de scrisoare şi îl desfăcu. Nu era decât un strigăt, violent şi dulce, ca o mângâiere: „În seara asta. La noi. Te voi aştepta... Trebuie să te văd. Făgăduieşte-mi că vei veni. Tony al meu, vino!”

Se lăsă în fotoliu. Să-şi petreacă ultima noapte alături de ea... Să fie încă o dată mângâiat... Să poată, încă o dată, să adoarmă în braţele ei şi să uite totul... îl covârşi deodată o nostalgie, un val de deznădejde, răbufnind parcă din adânc. îşi puse coatele pe masă şi, timp de câteva minute, cu capul rezemat în mâini, plânse ca un copil.

LXX

Parisul era liniştit, dar tragic. Norii, care se îngrămădeau mereu de la prânz încoace, formau o boltă întunecată, cufundând oraşul într-o penumbră de amurg. Cafenelele şi magazinele, cu lămpile aprinse mai devreme ca de obicei, aruncau raze palide de lumină de-a curmezişul străzilor sumbre, pe care mulţimea, lipsită de mijloace de transport, alerga, grăbită şi îngrijorată. La intrările metroului, călătorii se înghesuiau în valuri până pe trotuar, siliţi, în ciuda nerăbdării lor, să bată pasul pe loc, pe trepte, câte o jumătate de oră, până când izbuteau să pătrundă înăuntru.

Jacques şi Jenny renunţară să mai aştepte şi o porniră pe jos, pe malul drept al Senei.

Vânzătorii de ziare se postaseră la fiecare colţ de stradă. Ediţiile speciale le erau smulse din mână. Oamenii se opreau un minut, ca să le parcurgă cu priviri lacome. Fiecare căuta, cu încăpăţânare, fără să-şi dea seama,

vestea cea mare: că totul se aranjase; că toţi conducătorii din Europa se liniştiseră deodată; că visul acela absurd, îngrozitor se risipise, în sfârşit, că lumea se alesese numai cu frica…

128 – *Roger Martin du Gard*

De când se decretase mobilizarea, în redacţia ziarului l'Humanité, ca, de altfel, pretutindeni, lipseau foarte mulţi oameni: se părea că fiecare era preocupat mai mult de viaţă» lui personală. Intrarea, scara erau pustii. Singurul băiat dr serviciu, care rătăcea pe coridor, îl anunţă pe Jacques că Stefany nu era în birou. Serviciul era asigurat de Gallot, care lucra pentru numărul de a doua zi; dăduse ordin să nu fie lăsat nimeni să intre la el, şi Jacques, pe care Jenny, sfârşită de oboseală, îl însoţea ca o umbră, nu încercă să calce consemnul.

— Să mérgem la Progrès, spuse el.

La cafenea, în sala de jos, nu era nimeni. Chiar şi patronul lipsea; nevasta lui era singură, la casă; arăta plânsă şi nu se clintea din loc.

Se urcară la etaj.

O singură masă era ocupată de câţiva tineri, pe care Jacques nu-i cunoştea. Când intrară nou-veniţii, tăcură cu toţii un minut, apoi îşi reluară discuţia.

Lui Jacques îi era sete! O rugă pe Jenny să se aşeze aproape de intrare, iar el coborî, ca să aducă bere.

— Şi ce mai vrei să faci? Să aştepţi jandarmii? Să te laşi împuşcat ca un nerod?

Cel care vorbea aşa era un tânăr de vreo douăzeci şi cinci de ani, cu faţa roşie şi cu şapca dată pe ceafă. Avea o voce aspră. Cerceta, pe rând, feţele prietenilor lui, cu nişte ochi negri şi neîndurători.

— Şi apoi, să-ţi spun ceva! reluă cu nervozitate. Pentru noi, pentru tipii ca noi, care au urmărit de aproape toate evenimentele, un lucru e sigur şi mai presus de orice:

suntem cetăţenii unei ţări care n-a dorit războiul şi, deci, care nu are nicio vină!

— Este exact ce spun şi ceilalţi, îl întrerupse cel mai în vârstă dintre ei, un bărbat cam de vreo patruzeci de ani, care purta uniforma lucrătorilor de la metrou.

— Germanii nu pot spune asta! Pacea depindea de ei! De cincisprezece zile încoace ar fi avut prilejul de zeci de ori să preîntâmpine războiul!

— Ca şi noi! Şi noi am fi putut spune răspicat Rusiei: Nu!

— Asta n-ar fi rezolvat nimic! Astăzi se vede bine că germanii şi-au pregătit cu grijă lovitura murdară! Şi atunci, cu atât m-ai rău pentru dumnealor! Oricât ai fi pentru pace, la urma urmei nu suntem nişte proşti! Franţa este atacată! Franţa trebuie să se apere! Şi Franţa eşti tu, sunt eu, suntem noi toţi!

FAMILIA THIBAULT – 129

Ceilalţi păreau că-l aprobă, afară de cel de la metrou.

Jacques întoarse spre Jenny o privire tristă. îşi amintea de Studler, de tonul lui rugător: „Am nevoie, am nevoie să rred în vina Germaniei!”

Fără să bea berea pe care şi-o turnase, îi făcu un semn fetei, apoi se ridică. Dar, înainte de a pleca, se apropie de grup.

— Războiul defensiv! Războiul legitim!... Războiul drept!... Nu vedeţi că e aceeaşi veşnică înşelătorie? Şi voi, şi voi vă lăsaţi amăgiţi? N-au trecut nici trei bre de la decretarea mobilizării, şi iată unde aţi ajuns! Sunteţi fără nicio apărare în faţa tuturor acestor patimi nenorocite pe care presa se străduieşte să le aţâţe mereu de o săptămână încoace, în faţa acestor patimi pe care şefii militari vor şti să le folosească din plin!... Cine să se împotrivească acestei nebunii dacă voi, socialiştii, nu vă

împotriviţi?

Nu se adresa în mod special nici unuia dintre ei. Dar îi cerceta cu privirea, pe rând, pe toţi, şi buzele îi tremurau.

Cel mai tânăr dintre ei, un muncitor cu chipul şi părul albite de praf de ipsos, ridică spre el faţa-i albă ca de clovn.

— Sunt de aceeaşi părere cu Chataignier, spuse cu o voce liniştită şi clară. Sunt mobilizat din prima zi: mâine!… Urăsc răzt>oiul! Dar sunt francez! Ţara mea este atacată. Este nevoie de mine, mă voi duce! Mă voi duce cu moartea în suflet, dar mă voi duce!

— Şi eu sunt de aceeaşi părere, declară vecinul lui. Eu plec marţi, a treia zi… Eu sunt din Bar-le-Duc; bătrânii mei locuiesc acolo… N-am chef ca locul meu de naştere să devină pământ german!

„Nouăzeci la sută dintre francezi sunt de părerea asta, gândi Jacques. Sunt dornici să-şi dezvinovăţească ţara, să poată trage concluzii asupra premeditării mârşave a adversarului, ca să-şi justifice trezirea instinctelor de apărare… Mai mult, îşi spuse el, aceste fiinţe tinere simt, într-o oarecare măsură, o mulţumire tulbure văzându-se, deodată, că fac parte dintr-o comunitate insultată, că respiră acest aer ameţitor de ură colectivă”.

— Ia gândiţi-vă, reluă Jacques cu o voce înăbuşită. Dacă nu rezistaţi acum, mâine va fi prea târziu! Gândiţi-vă la asta: de cealaltă parte a frontierelor există aceeaşi explozie de mânie, de învinuiri şi de înverşunare încăpăţânată. Popoarele seamănă cu acei ştrengari bătâuşi care se aruncă unii asupra altora cu ochi de mici fiare: „El a dat primul!…” Nu e o absurditate?

— Atunci? strigă ipsosarul. Noi, mobilizaţii, ce vrei şi facem?

— Dacă vă gândiţi că violenţa nu poate să însemne juse tiţie, dacă vă gândiţi că viaţa omului este sfântă, dacă vi gândiţi că nu există ăouă principii morale, unul care să condamne uciderea în timp de pace, şi altul care să o admită în timp de război, refuzaţi mobilizarea! Refuzaţi războiul I Rămâneţi credincioşi vouă înşivă! Rămâneţi credincioşi Internaţionalei!

Jenny, care îl aşteptase în uşa sălii, se apropie deodată şi se lipi de el.

Muncitorul se ridică în picioare, îşi încrucişă braţele şi spuse furios:

— Ca să ne pună la zid? Asta-i bună! Ştii că ai haz 1 Cel puţin acolo mai ai o şansă: poţi să scapi, dacă ai un dram de noroc!

— Dar, strigă Jacques, vă daţi foarte bine seama că e o laşitate să renunţi la voinţa ta, la simţul tău personal de răspundere şi să te dai pe mâna celor despre care ştii că sunt mai puternici! Voi vă spuneţi: „Dezaprob, dar n-am ce-i face”. Vă doare, dar vă liniştiţi uşor conştiinţa la gândul că această supunere e grea, dar lăudab ilă... Nu vedeţi că sunteţi victimele unui joc criminal? Aţi uitat că puterea nu li se încredinţează guvernelor ca să subjuge popoarele şi să le măcelărească, ci ca să le ajute, să le apere şi să le facă fericite?

Unul oacheş, cam de vreo treizeci de ani, care tăcuse până atunci, izbi cu pumnul în masă:

— Nu şi iar nu! N-ai dreptate! Astăzi n-ai dreptate!... Dumnezeu mi-e martor că n-am fost niciodată de partea guvernului! Şi eu sunt socialist, ca şi tine! De cinci ani am carnet de membru! Ei bine, eu, socialist, sunt gata să trag cu arma

E

pentru guvern, ca toată lumea. (Jacques voi să-l

întrerupă.

ar celălalt ridică glasul.) Şi asta n-are nimic de-a face cu convingerile! Pe naţionalişti, pe capitalişti, pe toţi grangurii îi vom găsi noi, după aceea! Şi ne vom răfui şi cu ei, când le-o veni rândul, de asta să n-ai nicio grijă! Dar deocamdată nu e vorba de teorii! Trebuie mai întâi să încheiem socotelile cu prusacii! Ticăloşii ăştia au dorit război! îl vor avea! Şi-ţi spun:

dacă e vorba după mine, o să se ardă rău!

Jacques ridică încet din umeri. Nu mai avea nimic de făcut. O luă de braţ pe Jenny şi o trase spre scară.

— Şi, totuşi, trăiască socialismul! strigă o voce din spatele lor.

Afară, merseră câteva minute în tăcere. Tunete înăbuşite uiunţau furtuna. Cerul era ca de cerneală.

— Vezi, spuse Jacques, am crezut, am repetat de nu ştiu t Itc ori că războaiele nu au nimic de-a face cu sentimentele, i fi nu sunt decât o ciocnire fatală a concurenţei economice. Ei tune, văzând astăzi frenezia naţionalistă izbucnind atât de nani ral şi în toate clasele sociale, fără deosebire, ajung aproape v1 mă-antreb... dacă războaiele nu sunt cumva mai mult rezultatul unui întunecat şi nestăvilit conflict de patimi, pentru t are ciocnirea de interese nu este decât o ocazie, un pretext... Tăcu din nou. Apoi, reluându-şi şirul gândurilor, continuă: Şi ceea ce-i mai trist e grija asta a lor nu numai de a se justifica, dar şi de a susţine sus şi tare că consimţământul lor este deliberat-şi liber!... Da, liber!... Toţi nenorociţii ăştia, care până ieri combăteau cu înverşunare războiul, în care sunt «cum aruncaţi împotriva voinţei lor, vor să dea, cu orice preţ, impresia că acţionează liber... E tragic că atâţia oameni lucizi, cu experienţă, rezervaţi, pot fi duşi de nas atât de uşor de îndată ce li se cântă în struna

patriotardă. Tragic… şi aproape de neînţeles… Poate că toate acestea se întâmplă pur! îi simplu din cauză că omul mijlociu se identifică atât de naiv cu patria sa, cu naţiunea sa, cu statul… Obişnuinţa de a spune: „Noi, francezii…” „Noi, germanii…” Şi cum fiecare individ doreşte, în mod cinstit, pacea, îi este cu neputinţă să admită că statul din care face parte vrea războiul. Şi atunci aproape că s-ar putea spune: Cu cât individul e mai dornic de pace, cu atât e mai înclinat să-şi dezvinovăţească ţara, pe cei din clanul lui; şi cu atât mai uşor e să-l convingi că ameninţarea vine din afară, că guvernul lui nu e răspunzător, că el face parte dintr-o colectivitate care a căzut victimă şi că trebuie să se apere apărând-o…

Picături mari de ploaie îl întrerupseră. Tocmai traversau Place de la Bourse.

— Să grăbim pasul, spuse Jacques. O să te ude…

Ca să se adăpostească, abia avură timp să ajungă la arcadele din Rue des Colonnes. Furtuna, care ameninţase toată ziua, izbucni, în sfârşit, cu o violenţă neaşteptată, dramatică. Fulgerele se întretăiau, biciuind nervii, iar bubuiturile tunetelor se spărgeau printre case cu un vuiet care amintea vijeliile din munţi. Pe Rue du Quatre-Septembre trecu în trap mare un regiment călare din garda municipală; călăreţii, îndoiţi din cauza vijeliei, se aplecau pe gâtul aburind al cailor, ale căror copite împroşcau apa în jur, iar căştile lor

132 – *Roger Martin du Gard* scânteiau sub cerul plumburiu, ca într-un tablou reuşit t unui pictor de bătălii.

— Să intrăm acolo, propuse Jacques, arătând, la capătul arcadelor un mic restaurant slab luminat, care se umpluse d «lume. Până stă ploaia, o să mâncăm ceva.

Găsiră cu greu două locuri alăturate, la o masă de mar* mură, în jurul căreia se înghesuiau şi alţi consumatori. Cunt se aşeză pe scaun, Jenny se simţi

toropită de oboseală. Genunchii îi tremurau; umerii şi ceafa o dureau cumplit; capul i se părea că are o greutate insuportabilă. Crezu că-i vino rău. Cel puţin dacă ar fi putut să închidă ochii măcar câtevi minute, să se întindă, să doarmă… Să doarmă alături de el…

În aceeaşi clipă, amintirea nopţii trecute puse stăpânire pe ea şi, ca la o lovitură de bici, îşi simţi deodată forţele reîmprospătate, Jacques stătea lângă ea, fără să observe nimic. Ea îl vedea din profil: tâmpla umedă, şuviţa întunecată de păr, cu reflexe roşcate… Era gata să-l apuce de braţ şi să-i spună: „Să mergem acasă. Ce ne interesează restul?! îa-mă în braţe… Strânge-mă tare!”

În jur, toţi discutau. Toţi ochii străluceau. Oamenii îşi treceau unul altuia solniţa, muştarul, cu priviri prietenoase. Veştile cele mai nebuneşti, cele mai contradictorii erau împărtăşite cu siguranţă ’netulburată şi erau crezute fără crâcnire.

Numai dacă furtuna asta n-ar întârzia ofensiva… gemu o doamnă între două vârste, a cărei faţă buboasă reflecta un eroism platonic, dar agresiv.

— În 1870, explica un domn gras, decorat cu rozeta Legiunii de Onoare, aşezat în faţa lui Jenny, ostilităţile n-au început decât mult timp după declararea războiului! La cel puţin cincisprezece zile.

— Se pare c-o să fie lipsă de zahăr, spuse cineva.

— Şi de sare, adăugă doamna eroică. Şi, aplecându-se confidenţial spre Jenny: Eu n-am aşteptat, mi-am luat toate măsurile din timp…

Domnul decorat, adresându-se tuturor, cu o emoţie admirativă care făcea să-i tremure vocea de un entuziasm contagios, povestea întâmplarea cu un colonel dintr-o garnizoană din est, care, primind ordinul de a se retrage cu oamenii săi la zece kilometri de graniţă şi crezând că Franţa cedase în faţa inamicului, îşi scosese revolverul şi

preferas e să-şi zboare creierii în faţa regimentului său decât să supravieţuiască în dezonoare.

FAMILIA THIBAULT – 133

La capătul mesei, un muncitor mânca în tăcere. Privirea lui neîncrezătoare se încrucişă cu aceea a lui Jacques şi imediat îl auziră vorbind mânios:

— Dumneavoastră vă veseliţi. Dar noi astăzi, la atelier, n-am căpătat leafa de săptămâna asta!

— Pentru ce? întrebă cu bunăvoinţă domnul decorat.

— Patronul pretinde că banii lui sunt depuşi la bancă şi i a banca şi-a tras obloanele. A fost un scandal cum nici nu vă puteţi închipui. Dar nu s-a putut face nimic. „Veniţi luni", ne-a spus…

— Sigur, luni o să vă plătească pe toţi, îl încurajă doamna eroică.

— Luni? Mai întâi că mulţi sunt mobilizaţi chiar de mâine. Atunci vă daţi seama? Stt! pleci şi să-ţi laşi femeia şi copiii fără un ban?

— N-avea nicio grijă! spuse autoritar domnul decorat. Guvernul a prevăzut şi asta, aşa cum a prevăzut, de altfel, totul. Se vor împărţi ajutoare la primării. Plecaţi liniştiţi! Familiile voastre sunt sub protecţia statului; nu vor dure lipsă de nimic!

— Credeţi? se îndoi omul. Atunci, pentru ce nu ni se spune?

Un vecin al lui Jacques, care avusese norocul să poată cumpăra o ediţie specială a unui ziar de seară, făcu aluzie la proclamaţia lui Poincaré adresată „naţiunii franceze".

Mai multe mâini se întinseră spre el.

— Să vedem! Să vedem!

Dar el nu voia să dea ziarul din mână.

— Citeşte! ordonă domnul decorat.

Omul, un bătrân mic de statură, cu o faţă vicleană, îşi puse cu un gest brusc ochelarii pe nas.

— E contrasemnată de toţi miniştrii! anunţă el cu ifos. Apoi începu cu o voce ascuţit!: „Conştient de responsabilitatea sa, dându-şi seama că nu şi-ar îndeplini o datorie sacră dacă nu ar lua măsurile necesare, guvernul a semnat decretul impus de situaţie”. Făcu o pauză: „Mobilizarea nu înseamnă război…”

— Auzi, Jacques? şopti Jenny cu glasul înfiorat de speranţă.

*

Jacques ridică din umeri.

— E vorba să amăgeşti şoarecii ca să intre în capcană… Apoi, când vei pune mâna pe ei, ţine-i bine!

— „În împrejurările actuale, continuă omul cu ochelari, mobilizarea apare, dimpotrivă, drept cel mai bun mijloc de i asigura o pace onorabilă…”

Se făcu tăcere chiar şi la mesele vecine.

— Mai tare! strigă cineva din fundul sălii.

Cititorul se ridică în picioare ca să continue. Vocea i se întrerupea când şi când; fără îndoială că bietul om avea în clipele acelea impresia că el însuşi vorbeşte poporului. Repetă, grav:

— „… o pace onorabilă… Guvernul are încredere în raţiunea acestei naţiuni nobile, nădăjduind că ea nu se va lăsa pradă unei emoţii nejustificate”.

— Bravo! strigă doamna buboasă.

— Nejustificată! îngână Jacques.

— „… El are încredere în patriotismul tuturor francezilor şi ştie că nu se va găsi niciunul care să nu fie gata să-şi facă datoria. În clipa aceasta nu mai există partide, ci o Franţă pacifică şi hotărâtă. Franţa Dreptului şi a Justiţiei, unită până la ultimul om în calm, vigilenţă şi

demnitate”.

Citirea proclamaţiei fu urmată de o tăcere care dură mai bine de un minut. Apoi, discuţiile pe marginea acestui subiect entuziasmam se însufleţiră. Eroismul doamnei nu era

un simptom individual. Domnul decorat se făcu roşu la faţă, întocmai ca rozeta lui. În capul mesei, muncitorul fără salariu avea ochii plini de lacrimi. Fiecare simţea, cu un fel de desfătare, beţia colectivă; fiecare se simţea plutind uşor, dincolo de fiinţa lui, îmbătat de sublim, gata să îmbrăţişeze cauza martirilor.

Jacques tăcea. El se gândea la proclamaţiile identice pe care trebuie să le fi semnat, dincolo, la aceeaşi oră, şi ceilalţi care purtau răspunderea războiului – Kaiserul, ţarul; se gândea la aceste formule magice, înzestrate, peste tot, cu aceeaşi putere şi care dezlănţuiau, fără îndoială, în toate ţările, acelaşi delir absurd... O văzu pe Jenny împingând în faţa ei farfuria cu supă, de care aproape nici nu se atinsese. Atunci îi făcu un semn şi se ridică.

Afară ploaia încetase. De pe balcoane se prelingeau picături de apă. Şuvoaiele de apă noroioasă se scurgeau cu zgomot în gurile canalelor. Pe trotuarele lucitoare, mulţimea îşi reluase goana dezordonată.

— Acum să mergem la Cameră, zise Jacques, trăgând-o pe Jenny după el şi pornind repede. Să aflăm ce se pune la i ale acolo, cu Miilfer...

Oricât de lipsit de sens ar fi părut, nu s-ar fi putut spune i (l renunţase la orice nădejde.

LXXI

Palatul Bourbon era păzit cu discreţie de garda municipală. Cu toate astea, dincolo de grilajurcurţii

staţionau mai multe grupuri de oameni. Jacques, însoţit de Jenny, se îndreptă într-acolo.

Într-unul din grupuri recunoscu, la lumina globurilor electrice, silueta înaltă a lui Rabbe.

— Tratativele nu s-au sfârşit încă, îl lămuri bătrânul militant. Adineauri au ieşit. S-au Bus să ia cina. Dezbaterile vor fi reluate în scurt timp. Dar nu aici: în birourile de la l'Huma.

— Ei, şi care sunt primele impresii?

— Nu – s grozave… De altfel, e cam greu să tragi concluzii. Erau toţi congestionaţi, pe jumătate morţi de sete şi muţi ca peştii… Singurul de la care am putut scoate ceva'a fost Siblot… Şi nu ne-a ascuns deloc că e dezamăgit. Nu-i aşa? adăugă aăresându-se lui Jumelin, care se apropiase de ei.

Jenny, tăcută, îi cerceta cu băgare de seamă pe cei doi bărbaţi. Jumelin îi plăcea şi nu-i plăcea. Faţa lui lunguiaţă, subţire, asudată şi pală, fălcile spâne şi proeminente, felul fui uscât de a vorbi cu fraze întretăiate, cu dinţii cam strânşi, umerii pătraţi, lucirea aspră a ochilor prea mici şi prea negri aveau ceva neplăcut. Bătrânul Rabbe, dimpotrivă, cu fruntea lui bombată, cu ochii limpezi şi trişti, a căror privire îl învăluia mereu pe Jacques cu o expresie de blândeţe părintească, îi inspira tinerei încredere şi simpatie.

— Müller ăsta, se pare că n-are niciun mandat precis, spuse Jumelin. N-aduce nicio propunere concretă.

— Atunci, de ce a mai venit?

— Numai cu scopul de a se informa.

— Să se informeze?! exclamă Jacques. În momentul în care nu mai e, fără îndoială, nici timp pentru a se acţiona?!

Jumelin dădu din umeri.

— Ase acţiona… Eşti nostim!… Crezi că mai este cu

putinţă să se ia hotărâri când situaţia se schimbă din oră în oră? Ştii că Germania a decretat mobilizarea generală? S-a de

 cretat la ora cinci, puţin mai târziu ca noi, şi se spune că astă-seară va declara război Rusiei în mod oficial.

— Dar, spuse Jacques cu nerăbdare, ori una ori alta: Müller ăsta a venit ca să realizeze unirea proletariatului german cu cel francez, sau nu? A venit să organizeze, în sfârşit, greva în cele două ţări, sau nu?

— Greva? De bună seamă că nu! făcu Jumelin. Eu cred că vine pur şi simplu ca să afle dacă partidul francez va vota ori nu creditele militare, pe care guvernul urmează să le ceară Camerelor chiar de luni. Asta-i tot.

— Tot ar fi ceva, spuse Rabbe, dacă, măcar asupra acestui punct precis, proletarii socialişti francezi şi germani ar adopta aceeaşi politică.

— Nu-i tocmai sigur, făcu Jumelin enigmatic.

Jacques fierbea.

— Tot ce se poate afirma, continuă Jumelin, convins de ceea ce spune – şi lucrul acesta se pare că şefii partidului n-au încetat să i-l repete lui Müller pe toate glasurile – e că Franţa a făcut tot ce a putut ca să evite războiul... Până în ultima clipă! A mers până acolo încât a consimţit să-şi retragă trupele de acoperire spre interior!... Noi, socialiştii francezi, avem cel puţin conştiinţa împăcată! Şi suntem îndreptăţiţi să considerăm că Germania este statul agresor!

Jacques îl privea năucit.

— Cu alte cuvinte, îi tăie el vorba, deputaţii socialişti francezi se pregătesc să voteze creditele?

— În orice caz, nu pot vota contra.

— Cum asta, nu pot?

— Mai probabil este că se vor abţine să ia parte la

vot, îşi dădu cu părerea Rabbe.

— Ah, exclamă Jacques, dacă ar mai trăi Jaurès!

— Eh… Eu aed că în situaţia actuală nici chiar şeful n-ar fi îndrăznit să voteze contra.

— Dar, făcu Jacques, ieşindu-şi din fire, Jaurès a arătat de o sută de ori că asta nu-i decât un pretext pentru tot felul de şicane! Parcă aţi fi uitat cu toţii adevăratele cauze ale nenorocirii noastre de azi: capitalismul, imperialismul guvernelor! Oricare ar fi aparenţele pe care le iau primele acte de ostilitate, socialismul trebuie să se ridice împotriva războiului! Altfel…

Rabbe aprobă fără prea multă convingere:

— În principiu, da… Se pare că şi Müller a spus ceva în genul ăsta…

— Şi?…

Rabbe făcu un gest larg de silă, de osteneală:

— Şi… Asta-i situaţia… S-au dus, braţ la braţ, să cineze.

— Nu, replică Jumelin. Ai uitat că Müller a spus că vrea în telefoneze ia Berlin, pentru a se sfătui cu şefii partidului iftu?

— Aşa! făcu Jacques, care nu aştepta decât să mai poată spera.

Se răsuci mânios pe călcâie, făcu la întâmplare câţiva paşi!) i se înfipse apoi din nou în faţa celor doi bărbaţi.

— Ştiţi ce cred eu? Müller ăsta a venit aşa, într-o doară, ca să tatoneze care e gradul real de internaţionalism şi pacifism al partidului francez. Şi dacă ar fi dat de oameni cu adevărat hotărâţi să se opună, hotărâţi la orice, hotărâţi să facă grevă generală, ca să pună beţe în roate naţionalismului guvernamental, eu vă spun că pacea ar mai fi putut fi încă salvată! Da! Chiar şi azi încă, chiar după decretul de mobilizare! Pacea ar mai fi

putut fi încă salvată prin unirea formidabilă a proletariatului francez şi a proletariatului german! Dar în loc de asta, ce-a găsit aici? Palavragii, chiţibuşari, moderaţi, gata ordind să condamne – prin vorbe! – războiul şi naţionalismul, dar care încep să se gândească să voteze creditele militare şi să dea mână liberă statului-major! Până în ultimul minut va dăinui aceeaşi absurdă şi criminală contradicţie: acelaşi conflict echivoc între idealul acesta internaţionalist, la care se aderă teoretic, şi toate interesele naţionale, pe care, în practică, nimeni, nici măcar cei din rândurile şefilor socialişti, nu se îndură să le jertfească!

În timp ce vorbea, Jenny, istovită, nu-l slăbea din ochi. Glasul lui Jacques o ameţea ca o muzică mângâietoare şi cunoscută. Părea că e atentă, dar era prea ostenită ca să poată asculta. Urmărea atentă chipul lui Jacques şi, pe chip, gura; privirea ei, aţintită asupra buzelor sinuoase, a căror linie se alungea, se contracta, parcă ar fi avut o viaţă proprie, îi dădea aproape senzaţia fizică a unei atingeri. Aducându-şi aminte se noaptea petrecută în braţele lui, aşteptarea o cufunda într-un dulce leşin. „Să plecăm, îşi spunea ea. Ce mai aşteptăm? Haidem… Să mergem acasă… Ce importanţă mai au toate astea pentru noi acum?”

Cadieux, care alerga de la un grup la altul, împărţind veşti noi, se apropie de ei.

— Chiar acum s-a făcut un demers la Ministerul de Interne pentru ca Müller să poată telefona la Berlin. Dar fără succes: legăturile au fost întrerupte. Prea târziu! Stare de asediu şi aici, şi acolo…

— Era poate ultima şansă, zise Jacques, aplecându-se spre Jenny.

Cadieux, care-l auzi, întrebă batjocoritor:

— Şansă, pentru ce?

— Centru o acţiune a proletariatului! O acţiune internaţională!

Cadieux avu un zâmbet ciudat.

— Internaţională? făcu el. Dar, dragă, să fim realişti: începând de astăzi, internaţional e războiul şi nu lupta pentru pace!

Era oare gluma unui om descurajat? Ridică din umeri şi dispăru în noapte.

— Are dreptate, mormăi Jumelin. Da, da, sinistră dreptate! Războiul ne-a ajuns din urmă. Astă-seară, fie că vrem, fie că nu, noi, socialiştii, laolaltă cu toţi francezii, ne aflăm în război… Activitatea noastră internaţională o vom regăsi, o vom relua… dar mai târziu. Astă-seară ceasul pacifismului a trecut.

— Tu, Jumelin, tu vorbeşti aşa? întrebă Jacques.

— Da! A intervenit un fapt nou: este război. Pentru mine asta schimbă totul. Şi rolul nostru de socialişti îmi pare foarte limpede: nu trebuie să împiedicăm acţiunea guvernului!

Jacques îl privea năuc.

— Atunci, ai să răspunzi la mobilizare?

— Vezi bine! Te anunţ că, marţea viitoare, cetăţeanul Jumelin va fi un simplu răcan din regimentul 239 de rezervă, la Rouen!

Jacques îşi înfipse privirea în pământ şi nu răspunse nimic. Rabbe îi puse mâna pe umăr.

— Degeaba te încăpăţânezi… Dacă astă-seară nu gândeşti ca el, ai să gândeşti ca el mâine… E evident: cauza Franţei este cauza democraţiei. Noi, socialiştii, trebuie să fim cei dintâi apărători ai democraţiei împotriva agresiunii imperialiştilor vecini!

— Vasăzică, şi tu?

— Eu? Dacă-n-aş fi atât de bătrân, m-aş duce să mă

înrolez… De altfel, am să şi încerc. Poate că am să mai pot fi de folos la ceva, chiar aşa, prăpădit cum sunt… Te uiţi lung la mine? Nu mi-am schimbat părerea. Sper cu toată tăria că am să mai trăiesc încă destul spre a putea reîncepe într-o zi lupta împotriva militarismului, care rămâne duşmanul meu de moarte! Dar pentru moment, să nu facem prostii: militarismul nu mai este ceea ce era ieri. Astăzi, militarismul este salvarea Franţei; mai mult decât atât: salvarea democraţiei

* 7»

primejduite. De aceea, îmi bag minţile-n cap. Şi sunt gata să fac ce fac bărbaţii: să iau un puşcoi şi să apăr ţâra. Ce-o fi pe ui mă, om vedea!

Înfruntă cu cerbicie privirea lui Jacques. Pe buze îi flutura un zâmbet nedesluşit şi totodată mândru, un zâmbet care în cea şi mai dureroasă tristeţea din ochi.

— Până şi Rabbe! se miră Jacques, întorcându-şi ochii în altă parte. Simţea că se înăbuşă. O luă pe Jenny de braţ şi plecară fără să spună bună seara.

Dincolo de grilaj, un grup agitat se îngrămădise în faţa ieşirii.

În mijlocul lui, Pagès, secretarul lui Gallot, discuta gesticulând. Printre tinerii militanţi care-l înconjurau, Jacques tări figuri cunoscute: Bouvier Hérard, Fougerolle, Latour, un sindicalist, Odelle şi Chardent, redactori la l'Huma.

Pagès îl văzu pe Jacques şi-i făcu semn.

— Ai aflat noutatea? O telegramă din Petersburg: Germania a declarat astă-seară război Rusiei.

Bouvier, un orator de mitinguri, bărbat de vreo patruzeci de ani, de o slăbiciune bolnăvicioasă, verde la faţă, se întoarse spre Jacques.

— Şi răul e bun la ceva! Acolo, pe front, o să fie

treabă de făcut pentru de-alde noi! Cum or să ne dea puşti şi cartuşe…

Jacques nu răspunse. N-avea încredere în Bouvier, nu-i prea plăceau ochii lui, care nu te priveau în faţă. (într-o seară, plecând de la un miting unde Bouvier ţinuse o cuvântare violentă, Mourlan îi spusese: „Pe individul ăsta l-am luat la ochi. Prea se arată zelos ca să nu-mi dea de bănuit. De câte ori se fac arestări, pe el îl agată întotdeauna printre cei dintâi, dar nu ştiu cum se-ntâmpl<f că niciodată nu i se găseşte vreo vină …”)

— Ce-i mai caraghios, urmă Bouvier, este că dumnealor îşi închipuie că ne târăsc într-un război naţionalist! Nu-şi d-au deloc seama că în mai puţin de o lună va fi război civil!”

— Şi, în mai puţin de două luni, revoluţie! exclamă Latour…

Jacques întrebă pe un ton rece:

— Aşadar, voi răspundeţi la mobilizare?

— Drace! Prilejul e straşnic!

— Dar tu? îl întrebă Jacques pe Pagès.

— Ce vrei să fac?…

Trăsăturile lui aveau o expresie neobişnuită. Vorbea nervos, prea tare. Parcă ar fi fost băut.

— Nu-i vina noastră, continuă el, că războiul ăsta n-a putut fi împiedicat! Dar nu s-a putut. Faptul e fapt… Cel puţin, de-ar pune capăt acestei societăţi muribunde, care nu-şi dă seama că se sinucide! Numai de noi atârnă ca regimul capitalist să nu supravieţuiască prăpădului pe care l-a dorit! Războiul ăsta să servească măcar evoluţiei sociale! Să folosească omenirii! Să fie ultimul! Să fie războiul eliberator!

— Război războiului! strigă o voce.

— O să ne batem! exclamă Odelle. Dar ca ostaşi ai

revoluţiei, pentru dezarmarea definitivă şi pentru emanciparea popoarelor!

Hérard, un poştaş, care atrăgea întotdeauna atenţia asupra lui din pricină că semăna cu Briand (până şi vocea fremătătoare, cu sonorităţi surde), spuse încet:

— Da… Mii şi mii de nevinovaţi vor fi sacrificaţi! E monstruos! Dar singurul lucru care ne poate face să acceptăm această oroare e gândul că vom plăti pentru viitor! Cei care se vor întoarce din acest botez al sângelui vor fi oameni regeneraţi… în faţa lor nu vor mai fi decât ruine. Şi pe ruinele astea vor putea construi, în sfârşit, societatea nouă!”

Jenny, care se afla în spatele lui Jacques, îi văzu tresărind umerii. Crezu că se pregăteşte să intre în discuţie. Dar el se întoarse spre ea fără să spună nimic. Era atât de schimbat la faţă, încât Jenny rămase uimită. Jacques o luă din nou la braţ şi se îndepărtă de ceilalţi, strângând-o tare lângă el. Era fericit că o avea alături: simrâmântul de singurătate i se părea mai puţin amar. „Nu! îşi spunea Jacques. Nu. Mai bine moartea decât să accept un lucru pe care-l dezaprob din tot sufletul! mai bine moartea decât renegarea asta!”

— Ai auzit? Nu-i mai recunosc.

În clipa aceea, Fougerolle, care în tot timpul discuţiei de lângă grilaj nu scosese nicio vorbă, veni lângă ei.

— Ai dreptate, făcu el fără altă introducere, oprindu-i pe cei doi tineri în loc ca să-l asculte. Eu m-am gândit chiar să dezertez, ca să rămân consecvent cu mine însumi. Aşa că, vezi… Numai că, dacă aş face-o, n-aş fi niciodată sigur că am făcut-o din convingere şi nu de frică. Deoarece adevărul e că mi-e grozav de frică… Aşa că, e absurd, dar am să fac ce fac ei: am să plec…

Şi, fără să aştepte răspunsul lui Jacques, se îndepărtă cu paşi hotărâţi.

— Poate că mai sunt mulţi alţii ca el… îşi zise Jacques, gânditor.

Străbătură Rue de Bourgogne, de-a lungul Palatului Hourbon, până la Sena.

— Ştii ce mă uimeşte mai mult? întrebă el după o pauză. Privirea lor, voc ea lor, bucuria asta involuntară care li ne ghiceşte în gesturi… Până într-atât, încât te întrebi: Oare dacă ar afla astă-seară că lucrurile se împacă şi că se demobilizează, prima lor reacţie n-ar fi de dezamăgire?… Dar lucrul cel mai groaznic, adăugă numaidecât, este toată energia asta ne care o pun în slujba războiului!… Curajul, dispreţul lista de moarte! Atâta forţă sufletească irosită, când numa-i a cincea parte din ea ar fi fost de ajuns pentru a se împiedica lâzboiul, dacă ar fi pus această putere, atunci când trebuia, cu toţii laolaltă, în slujba păcii!…

Trecând pe Pont de la Concorde, se întâlniră cu Stefany, care mergea singur, cu capul în pământ, cu ochelarii lui mari săltându-i pe nas. Se grăbea să se ducă şi el să afle rezultatul tratativelor.

Jacques îi spuse că discuţiile se întrerupseseră şi că urma să fie reluate ceva mai târziu, dar la l’Humanité.

— Dacă-i aşa, mă înapoiez la ziar, spuse Stefany, întorcându-se din drum.

Jacques avea chipul întunecat. Făcu în tăcere câţiva paşi, apoi, aducându-şi aminte de ce prevestise Mourlan, al prinse pe Stefany de cot.

— S-a sfârşit, nu mai există socialişti: nu mai există decât social-patriotarzi!

— De ce spui asta?

— Văd că toţi se învoiesc să plece pe front… Ei cred că, jertfindu-şi idealul revoluţionar pe altarul noului mit al patriei ameninţate, ascultă de conştiinţa lor! Aceia care se

arătau cei mai înverşunaţi împotriva războiului au devenit acum cei mai înfocaţi războinici!… Jumelin, Pagès… Toţi!… Până şi bătrânul Rabbe, care e gata să plece voluntar, dacă-l primesc!

— Rabbe? făcu Stefany, surprins. Totuşi, spuse răspicat: Nu mă mir㠅… Şi Cadieux se duce. Şi Berthet, şi Jourdain. Toţi aveau livretele militare în buzunar încă de ieri. Până şi Gallot, aşa miop cum e, i-a cerut lui Guesde să intervină la minister ca să fie mutat de la partea sedentară!

— Partidul e decapitat, conchise Jacques, sumbru.

— Partidul? Nu, cred că nu. Decapitată însă e rezistenţa împotriva forţelor războiului, asta în mod sigur.

Jacques se apropie de el cu un elan frăţesc.

— Eşti şi tu convins, nu-i aşa, că dacă Jaurès ar mai fi printre noi…

— Fireşte, ar fi cu noi! Sau, mai bine zis, partidul întreg ar fi rămas alături de el!… Dunois a găsit formula justă: Conştiinţa socialistă n-ar fi divizată.

Străbătură în tăcere Place de la Concorde, pustie, fără niciun vehicul, părând mai vastă, mai luminată decât de obicei. Faţa pământie a lui Stefany tresărea mereu, frământată de ticuri.

Se opri brusc. Lumina unui felinar cresta pe chipul lui alungit reliefuri neaşteptate şi, din când în când, făcea să-i lucească ochelarii peste orbitele pline de întuneric.

— Jaurès? exclamă el. (Ca să pronunţe numele acesta, glasul lui muzical de meridional căpătă Inflexiuni atât de mângâietoare, atât de deznădăjduite, încât Jacques simţi un nod în gât.) Ştii ce l-am auzit spunând, joia trecută, în momentul când plecam din Bruxelles? Huysmans se înapoia la Amsterdam şx îşi lua rămas-bun de la el. Şeful l-a privit drept în ochi cu brutalitate şi i-a spus:

„Ascultă ce-ţi spun, Huysmans. Dacă izbucneşte războiul, Menţineţi Internaţionala! Dacă vreunul din amici vă roagă să luaţi atitudine în acest conflict, nu faceţi nimic! Menţineţi Internaţionala! Şi dacă eu, Jaurès, vin svă cer să faceţi cauză comună cu unul sau altul dintre beligeranţi, nu mă ascultaţi, Huysmans! Menţineţi cu orice preţ Internaţionala!”

Jacques, tulburat, răvăşit, strigă:

— Da! Chiar dacă n-am mai rămâne decât zece! Chiar dacă n-am mai rămâne decât doi! Să menţinem cu orice preţ Internaţionala! Glasul îi tremura.

Jenny, fremătând de emoţie, se apropie şi se lipi de el; dar Jacques păru că nici nu bagă de seamă. Repetă încă o dată, ca un jurământ:

— Să menţinem Internaţionala!

„Dar cum se întrebă în sinea lui. Şi i se păru că se afundă, singur, în beznă.

Trecuse de miezul nopţii când Jacques şi Jenny părăsiră birourile de la l’Humanité, unde în seara aceea veniseră foarte mulţi ca să afle veşti noi. Cu toate că nu mai avea nicio nădejde, Jacques nu voise să plece fără să cunoască rezultatul convorbirilor cu delegatul german. Văzând, cu inima

Îi însă, cât de obosită era Jenny, o rugase de mai multe ori să se ducă acasă ca să se odihnească şi să aştepte acolo până va mitea veni şi el. Dar de fie care dată Jenny refuzase cu iinlărâre. În sfârşit, în biroul lui Stefany, unde se refugiaseră i îi încă vreo douăzeci de socialişti, îşi făcu apariţia Gallot, t are le spuse că şedinţa era pe sfârşite. Müller şi de Man erau (/grăbiţi: abia mai aveau timp să ajungă la Gara de Nord ca să prindă ultimul tren de civili care pleca spre Belgia. Jacques 1 Jenny îi văzură cum trec în mare grabă pe coridor. Cachin, încins cu eşarfa

de deputat, avea obligaţia să-i însoţească până la tren ca să le înlesnească plecarea. Încă nu se ştia şi C.un dacă Müller putea să treacă graniţa belgiană.

Gallot, hărţuit de întrebări, îşi scutura cu mânie capul ciufulit. Până la urmă îi smulseră câteva amănunte. După toate socotelile, acest ultim contact între partidele socialiste din Franţa şi din Germania nu dusese la niciun rezultat. După şase ore de discuţii sincere, se mulţumiseră să exprime cu rezerve dorinţa ca socialiştii din Camera franceză şi cei din Reichstag, fără să împiedice acordarea creditelor de război, să se abţină cel puţin de a da un vot favorabil; şi se despărţiseră cu această concluzie derizorie: „Instabilitatea situaţiei nu îngăduie să se ia angajamente mai precise”.

Era un faliment total. Dogma solidarităţii internaţionale nu fusese decât o amăgire.

Jacques se uită la Jenny, ca şi cum ar fi căutat un ultim ajutor pentru deznădejdea lui. Jenny şedea mai la o parte, pe un taburet, cu mâinile pe genunchi, cu spatele rezemat de un raft. Lumina lămpii din tavan îi cădea pieziş pe faţă, umbrindu-i pleoapele şi umerii obrajilor. Efortul pe care-l făcea ca să-şi ţină ochii deschişi îi dilata pupilele. Ar fi vrut s-o ia în braţe, s-o legene, s-o adoarmă… Toată mila pe care Jacques o simţea în seara aceea pentru omenirea întreagă făcu şi mai intensă compătimirea pentru fiinţa aceea gingaşă, ostenită, singura care mai exista acum pentru el. Se apropie, o ajută să se ridice şi ieşiră în tăcere.

A J»

În sfârşit! Pe scări, Jenny porni înainte, în fugă. Nu-şi mai simţea oboseala. Şi, când ajunseră pe trotuar, când simţi mâna fierbinte a lui Jacques cuprinzând-o de mijloc, în bucuria ei, dincolo de sentimentul irezistibil care o confunda cu el, o înfioră deodată ceva tulbure, grav, ceva

cu totul nou şi atât de violent, încât sângele îi năvăli în tâmple cu o putere ce – o făcu să se clatine şi să-şi ducă mâna la frunte.

— Eşti obosită? murmură Jacques întristat şi plin de atenţie. Ce să facem? Nu prea cred că vom găsi un taxi astă-seară…

Ţinându-se strâns unul de altul, sleiţi de puteri, cuprinşi parcă de friguri, porniră înainte, în noapte.

Pe străzi era încă multă lume. Grupuri mici de sergenţi şi de gărzi republicane vegheau pe la toate intersecţiile.

În Place de Notre-Dame-des-Victoires fură miraţi să vadă cele două uşi ale bisericii larg deschise. Se apropiară. Altarul părea o grotă miraculoasă, întunecoasă şi totuşi luminată de nenumărate luminări, care făceau pristolul să semene cu un tufiş aprins. În ciuda orei târzii, ungherele erau pline de umbre tăcute, care se rugau; în jurul confesionalelor, tineri îngenuncheaţi îşi aşteptau rândul. Curios şi, fără voia lui, mişcat de deznădejdea pe care o trăda, la o oră atât de târzie, elanul acesta de pietate populară, ar fi intrat bucuros, pentru un minut, în biserică. Dar Jenny, încruntându-se brusc, îl opri; trei veacuri de protestantism se ridicau, inconştient, în ea, împotriva excesului, a idolatriei catolice.

Îşi continuară drumul, fără să-şi împărtăşească gândurile.

Jenny, din ce în ce mai ostenită, mergea atârnată de braţul lui Jacques. Deodată, fără motiv, Jenny apucă palma lui Jacques şi îşi lipi obrazul de ea. Jacques se opri, răscolit până în adânc. După ce aruncă o privire în jur, o împinse uşor sub bolta unei porţi şi o strânse la piept. „În sfârşit!” gândi ea. Buzele i se înmuiară; nu-şi mai feri gura; de

ceasuri întregi aştepta sărutarea asta; închise ochii şi se lăsă în braţele lui, emoţionată.

Traversară în faţa Halelor şi urcară pe Boulevard Saint-Michel. Orologiul de la Palatul de Justiţie arăta unu şi un sfert. Trecătorii se răriseră, dar pe arterele principale, care duceau spre barierele oraşului, se scurgeau convoaie nesfârşite: căruţe rechiziţionate, şiruri de cai ţinuţi de căpestre, automobile conduse de soldaţi regimente care mărşăluiau tăcute spre destinaţii secrete. În Europa, noaptea asta nimeni nu cunoştea odihna.

Înaintau încet. Jenny şchiopăta. Nu se mai putu stăpâni şi mărturisi că o rosese un pantof. Jacques o sili să se sprijine şi mai tare de el; o susţinea, o ducea aproape pe sus. Pe ea lucrul ăsta o necăjea şi o înduioşa. Pe măsură ce se apropiau de casă, în nerăbdarea lor se strecură o nelinişte surdă. Şi unul şi celălalt se simţeau la capătul puterilor fizice şi moră-*FAMILIA THIBAULT* – 145

le. Totuşi, dincolo de orice oboseală şi nelinişte, ardea în ei llacăra unei bucurii nestinse.

Aprinzând lumina din antreu, Jenny se uită împrejur, ca de fiecare dată când se întorcea acasă, pentru a vedea dacă portăreasa nu strecurase pe sub uşă vreo telegramă de la Viena. Nimic. Inima i se strânse. Nu mai avea nicio speranţă să primească veşti de la mama ei înainte de plecarea lor.

— Măcar de nu s-ar fi întrerupt legăturile dintre Elveţia şi Austria, îngână ea.

Asta era acum singura ei speranţă.

— Cum ajungem la Geneva, ne ducem la consulat, făgădui Jacques.

Zăboviră în antreu, în picioare, străbătuţi, amândoi, de amintirea nopţii din ajun, simţindu-se deodată stânjeniţi că se află acolo singuri, în plină lumină, cu feţele trase, evitând să se privească, tulburaţi de aceeaşi amintire.

— Hai să intrăm, făcu Jacques.

Dar nu se mişcă. Se aplecă maşinal să ridice un ziar, îl împături încet şi-l puse pe un scăunel.

— Mor de sete, spuse el, silindu-se să pară degajat. Dar tu?

— Şi eu.

Pe masa din bucătărie zăceau şi acum rămăşiţele dejunului lor.

— Prânzul nostru, făcu Jacques.

Dădu drumul robinetului să curgă până când veni apă rece şi-i întinse paharul lui Jenny, care se aşezase pe scaunul cel mai apropiat. Jenny bău câteva înghiţituri, apoi i-l dădu înapoi, întorcându-şi privirea în altă parte: era sigură că Jacques îşi va pune buzele pe acelaşi loc de unde băuse şi ea… El dădu pe gât două pahare, unul după altul, răsuflă uşurat şi se apropie de ea. îi prinse obrajii între palme şi se aplecă… Dar se mulţumi s-o privească lung, foarte de-aproape. Apoi spuse cu blândeţe:

— Sărmana, sărmana mea dragă… E târziu… Nu mai poţi… Şi noaptea viitoare, călătoria noastră lungă… Trebuie să tragi un pui de somn adânc… în patul tău, adăugă el.

Ea îşi lăsă capul în jos. Nu răspunse. El o sili să se ridice şi, cum Jenny se clătina pe picioare, o duse până în faţa uşii de la camera ei.

Odaia era cufundată în întuneric. Numai lumina slabă a nopţii de vară se strecura prin fereastra deschisă.

— Acum trebuie să dormi, să dormi bine, repetă Jacques la urechea ei.

Jenny se împotrivi. Rămase în prag, strâns lipită de trapul lui. Murmură cu vocea sugrumată:

— Dincolo…

„Dincolo” era divanul dinodaia lui Daniel… Jacques

răsuflă adânc, dar nu răspunse. În clipa când Jenny spusese că acceptă să-l însoţească xn Elveţia, el se gândise: „Acolo, la Geneva, îmi va fi sotie”. Dar după zbuciumul acestei zile groaznice… Echilibrul universal părea rupt; peste tot domnea neprevăzutul, excepţia devenise regulă; niciun angajament nu mai rămânea în picioare…

Pe deplin conştient, se mai luptă câteva clipe cu el însuşi. Apoi se dădu un pas înapoi, depărtându-se de ea, şi o îmbrăţişă cu privirea.

Jenny îşi ridică spre el ochii ei limpezi. Aceeaşi tulburare, aceeaşi bucurie, gravă şi pură, îi răscolea pe amânioi.

— Da, spuse în cele din urmă Jacques.

LXXII

Simplon-expresul, care, după mersul trenurilor, urma să sosească la Paris pe la ora şaptesprezece, ajunse abia după ora douăzeci şi trei în gara Laroche, unde fu numaidecât garat pe o linie laterală, ca să lase liniile principale libere pentru garniturile de aprovizionare a armatei. Format aproape numai din vagoane vechi de clasa a treia, expresul era ticsit de călători, îngrămădiţi câte treisprezece, paisprezece în compartimente de zece locuri. La ora unu noaptea, după manevre care nu se mai sfârşeau, trenul porni din nou, greoi, spre Capitală. La ora trei trecea, nu mai repede decât o coloană de infanterişti în marş, prin gara Melun, pentru a se opri apoi, iarăşi, pe podul de peste Sena. Un sfârşit de noapte lăptos înălbea cotul râului; câteva şiruri de lumini ce licăreau în ceaţă lăsau să se ghicească oraşul. Încetul cu încetul, zorile se iviră în spatele colinelor; pe drumul din vale, de-a lungul apei, se desluşi un regiment în marş, urmat de un convoi lung de căruţe militare.

În fine, la ora patru şi jumătate, după nesfârşite

opriri, după urniri ce te făceau să crezi că porneşte, oprindu-se însă din nou, după aşteptări pe sub tuneluri, trenul, şuierând şi stopând la toate semnalele, străbătu încet suburbiile Parisului şi se ouri pe o linie fără peron, la trei sute de metri de gara

FAMILIA THIBAULT – 147

Doamna de Fontanin porni pe urma călătorilor pe care impiegaţii îi îndrumau să coboare pe pietriş şi să treacă peste linii spre incinta gării. Valiza grea îi lovea glezna şi o răcea vi se împiedice la fiecare pas.

Părăsise Viena în plină forfotă şi zăpăceală, cu unul din ultimele trenuri cu străini care se îndreptau spre Italia. Era de trei zile pe drum, schimbase de şapte ori trenul şi trei nopţi nu dormise deloc. Dar izbutise să obţină retragerea iilângerii împotriva soţului ei şi să facă în aşa fel ca numele lui Fontanin să nu figureze în rapoartele anchetatorilor.

Gara, plină de soldaţi în pantaloni roşii, semăna cu un bivuac. Fu nevoită să se strecoare printre semnalizatoare, se lovi de barierele păzite de santinele şi se întoarse de zece ori din drum până izbuti să iasă din gară. În mijlocul acestor soldaţi, gândul, care n-o părăsea nicio clipă, la fiul ei o chinuia şi mai tare. N-avea nicio veste de la el. Va găsi oare vreo scrisoare acasă?... Daniel! Ce soartă îl aştepta? îl vedea aievea, în frumoasa lui uniformă, cu coiful strălucitor, călare, lângă un stâlp de frontieră, ridicându-se ca un apărător în faţa patriei ameninţate... Dumnezeu îl va ocroti! A se teme pentru el însemna să fie lipsită de credinţa în Cel-de-Sus.

Afară, niciun taxi, niciun autobuz.

Să meargă pe jos până acasă nu era un lucru cu totul şi cu totul imposibil: bucuria de a ajunge la liman o ajuta să nu-şi mai simtă oboseala. Dar ce să facă cu bagajul? La biroul de bagaje peste o sută de persoane stăteau la coadă.

Târându-şi cu chiu, cu vai valiza, străbătu piaţa şi zări o berărie deschisă. Mesele în neorânduială, chelnerii somnoroşi, câteva lămpi care rămăseseră aprinse, deşi se făcuse ziuă de-a binelea, arătau că, în ciuda regulamentelor, localul nu se închisese toată noaptea. Unei femei tinere care stătea la casă i se făcu milă de această călătoare care părea atât de cumsecade şi se învoi să-i păstreze valiza, astfel că doamna de Fontanin, uşurată, porni în direcţia Observatorului. Ajunsese, în sfârşit, la capătul zbuciumatei ei călătorii: într-o jumătate de oră va fi alături de Jenny, în faţa tăvii cu ceai. Aproape că nu-şi mai simţea oboseala.

În dimineaţa aceea de 2 august, în Paris era o agitaţie atât de neobişnuită, încât, ajungând acasă, se miră că găseşte poarta cea mare închisă. Ceasul îi stătuse. Trecând prin faţa odăii portăresei, ale cărei perdele erau încă trase, socoti că nu poate fi mai mult de cinci şi jumătate. „Jenny doarme şi desigur că a pus lanţul la uşă, gândi ea urcând scările. Oare o să audă soneria din antreu

 înainte de a suna, încercă, la noroc, să deschidă cu cheia. Uşa se deschise: cheia nu fusese nici măcar întoarsă de doufl ori în broască.

În antreu, primul lucru pe care-l văzu fu o pălărie bărbătească, de fetru, neagră... Daniel? Nu... O cuprinse teama. Toate uşile erau larg deschise. Făcu doi paşi până la capătul coridorului. În capăt, în bucătărie, lumina aprinsă... Visa? Nu-şi simţea capul prea limpede. Se rezemă o clipă cu umărul de perete. Niciun zgomot, casa părea pustie. Dar pălăria asta, şi lumina aprinsă?... îi trecu prin gând că avusese loc o spargere... înaintă maşinal pe coridor, spre bucătărie, când, în faţa camerei lui Daniel, a cărei uşă era deschisă, se opri deodată, cu privirea fixă: pe divan, printre pernele răvăşite, două trupuri înlănţuite...

O clipă, ideea unui omor se substitui gândului că s-a

întâmplat un furt. Dar numai o clipă, fiindcă numaidecât recunoscu cele două figuri cu capetele lăsate pe spate: Jenny dormea în braţele lui Jacques, cufundat şi el în somn!

Se dădu brusc înapoi, în umbra coridorului. îşi apăsă mâna pe piept, ca şi cum bătăile inimii ar fi putut să-i trădeze prezenţa. Singurul ei gând era să fugă. Să fugă, pentru ca nimeni să nu ştie că a văzut! Să fugă, pentru a evita groaznica umilire à lor, a ei…

Repede, cu paşi de lup, se întoarse în antreu. Acolo fu nevoită să se oprească, deoarece era gata să leşine. Poate că s-ar fi întrebat iarăşi dacă nu fusese cumva victima unei halucinaţii, când zări din nou pălăria lui Jacques, aruncată neglijent'drept în mijlocul mesei. Atunci îşi încordă puterile, deschise cu precauţie uşa care dădea pe scări, o închise fără zgomot şi, agăţându-se de rampă, coborî etajele, greoi, treaptă cu treaptă.

Şi acum? Pentru a i se deschide poarta mare dinspre stradă, va trebui să bată la geamul portăresei, să-şi trădeze prezenţa, să-i spună că s-a întors şi să motiveze într-un fel oarecare plecarea asta subită… Din fericire, portăreasa, pe care de bună seamă că o trezise când sosise, se trezise şi se îmbrăca: după perdele se ghicea lumina aprinsă, iar poarta de la stradă era deschisă. Sărmana femeie izbuti să se strecoare fără să fie văzută.

Unde să se ducă, unde să găsească un refugiu?

Trecu drumul şi intră în grădină. Era pustie. Se îndreptă spre banca cea mai apropiată şi se aşeză pe ea.

În jurul ei, tăcere, răcoare. În depărtare, se auzea un zgomot surd şi neîntrerupt: marşul convoaielor şi al camioanelor care treceau necontenit pe Boulevard Saint-Michel.

Doamna de Fontanin nu încerca să înţeleagă ceva.

Nici nu se întreba măcar ce putuse să se întâmplê în timpul cât lipsise, cum de ajunseseră lucrurile până aici. Nu era în stare să judece. Dar continua să vadă. Imaginea care-i stăruia în ochi era o realitate de netăgăduit: divanul răvăşit, piciorul gol al lui Jenny lungit sub lumina ce bătea prin fereastră, braţele lui Jacques încolăcite peste pieptul ei, poziţia aceea de uitare de sine şi expresia de moliciune, de dureros extaz de pe buzele lor apropiate în somn… „Ce frumoşi erau”, gândi ea în ciuda ruşinii şi a spaimei. În indignarea, în revolta ei instinctivă îşi făcuse numaidecât drum un alt sentiment, foarte puternic înrădăcinat în ea: respectul pentru aproapele ei; respectul faţă de destin, faţă de răspunderea aproapelui.

Jacques simţise oare, prin somn, că se mişcase ceva în apartament? I se bătură pleoapele; deschise ochii. Într-o clipă îşi dădu seama de întreaga realitate. Ochii lui, înainte de a învălui chipul adormit de lângă el, lunecară peste un picior gol, peste rotunjimea unui sân, peste arcuirea unui umăr. Câtă tristeţe în cuta gurii ei! Ce expresie încremenită de durere pe trăsăturile ei nemişcate. De durere şi, totuşi, de repaus… Masca mortuară a unei copile a cărei agonie fusese cruntă…

Îşi ţinea respiraţia şi nu-şi putea lua ochii de la această gură crispată. Mila, remuşcarea, un sentiment de spaimă îi dominau calda duioşie. îi apăsa pe amândoi o fatalitate. O fatalitate? Nu: ceea ce se întâmplase se făcuse din voinţa lui; el singur voise totul. Întotdeauna se aruncase asupra lui Jenny ca asupra unei prăzi. La Maisons-Laffitte el fusese acela care încercase s-o câştige, care se făcuse iubit de ea, ca apoi să fugă numaidecât s-o lase pradă deznădejdii. Şi, în vara asta, iată că iarăşi se năpustise asupra ei, tocmai când ea începuse să-şi recapete liniştea sufletească, să uite… Ireparabilul se săvârşise. Cu opt zile înainte, Jenny putea încă să trăiască

fără el; astăzi însă, nu. Era a lui, o trăgea după el, spre care înfricoşător necunoscut?... Fără el, ea nu mai putea găsi acum niciun sens în viaţă. Şi va fi oare fericită cu el? Nu. O ştia prea bine. Antoine avea perfectă dreptate! El, Jacques, nu era din categoria celor care pot să-i facă fericiţi pe alţii.

Antoine... Căută, instinctiv, cu ochii, pendula. Făgăduise că-l va însoţi în dimineaţa asta pe fratele lui la gară. Şase fără douăzeci. În cinci minute va trebui să fie în picioare.

Prin fereastra deschisă se auzea un hurducăit sacadat şi surd. îşi înălţă capul. Regimente, convoaie, tunuri de artilerie str-băteau oraşul. Războiul era în prag, pândindu-i să se trezească din somn. „Prima zi de mobilizare este duminică doi august...” în dimineaţa asta războiul începea pentru toată lumea!

Stătea rezemat într-un cot, cu auzul încordat, cu privirea fixă, cu fruntea umezită. Uneori, larma părea că se potoleşte.

O tăcere emoţionantă se aşternea numaidecât după zgomotul acela de fiare; 6 tăcere prin care răzbătea, din când în când, un piuit de pasăre, sau murmurul discret, ca un suspin, al vântului peste crestele copacilor de pe bulevard. Apoi larma sinistră reîncepea, în depărtare. Alte trupe treceau pe bulevard. Pasul lor cadenţat se apropia, creştea, înăbuşind tăcerea, acoperind ciripitul vrăbiilor, strivind totul în cale.

Cu riscul de a o trezi, o ridică uşor pe Jenny şi o luă în braţe. Atingerea trupurilor lor o făcâi să se strângă brusc, în somn. Murmură: „Nu... nu...” Apoi pleoapele i se deschiseră şi îi zâmbi: un surâs duios şi temător, în timp ce, în ochii umezi, licărul uşor de teamă se stingea încet. Rămaseră un minut lipiţi unui de altul, fără să se

clintească. În nemişcarea arzătoare à acestei atingeri, trupurile lor fremătau sub amintirile nopţii. Dar amintirile lor nu mai erau aceleaşi… Şi când Jacques o strânse şi mai tare, Jenny, a cărei pornire de dragoste era frântă de teama că iarăşi avea să sufere, căută, instinctiv, să se desfacă din îmbrăţişarea lui. În cele din urmă, învinsă de slăbiciune, de dragoste, de exaltarea pe care i-o dădea jertfa aceasta, învinsă chiar de propria ei dorinţă, cedă… Dăruire conştientă, în care se vădea atâta pasiune, atâta bucurie, încât Jacques putu să se înşele asupra înţelesului ei şi să nu bănuiască ce act de voinţă, cită teamă, cită renunţare ascundea această consimţire.

Rezemată de spateaza băncii, cu mâinile încrucişate în poală, doamna de Fontanin privea drept înaintea ei, fără să se poată gândi la ceva.

Timpul trecea. Grădina, strălucitoare în soarele dimineţii, plină de cântecele păsărelelor, de verdeaţă, de flori, cu statuile albe ale căror umbre se alungeau peste iarbă, o învăluia în singurătate. Bărbaţii şi femeile care străbăteau bulevardul de-a curmezişul, cu paşi repezi, erau prea depar *FAMILIA THIBAULT* – 151

În ea să-şi arunce privirile spre femeia aceea în doliu, care /făcea acolo pe o bancă. Ferestrele apartamentului ei nu se vedeau din pricina copacilor, dar doamna de Fontanin zărea, printre boschete, poarta de la intrarea casei.

Deodată, îşi aplecă brusc capul şi îşi trase vălul peste faţă: Jacques şi cu Jenny apăruseră în pragul porţii… de la depărtarea aceea le era cu neputinţă s-o vadă şi nici s-o recunoască decât dacă s-ar fi îndreptat spre ea. Când se hotărî să-şi i idice ochii, amândoi se depărtau în grabă spre Grădina Luxembourg.

Răsuflă uşurată. Sângele îi zvâcnea în artere. îi

urmări cu o privire rătăcită până când dispărură. Câteva clipe mai stătu uşa, fără curaj. Apoi se ridică şi, cu un mers aproape sigur – oricum, aşteptarea asta lungă b mai întremase puţin – o luă spre casă.

LXXIII

— Tu odihneşte-te, îi spusese Jacques lui Jenny. Eu am să mă duc să-l petrec pe Antoine la gară. Pe urmă o să trec să-mi iau rămas-bun de la Mourlan; am să dau pe la C.G.T., pe la l'Huma, şi apoi, aproape de ora prânzului, vin să te iau de aici.

Dar Jenny se împotrivise. Era absolut hotărâtă să nu rămână singură acasă în dimineaţa aceea.

— Dar bagajele? Şi toate celelalte treburi despre care vorbeai ieri?… Aşa, n-ai să fii gata de plecare diseară, îi spusese Jacques, ca s-o tachineze.

Ea zâmbea. Un zâmbet cu totul nou, timid şi voluptuos, care-i aburea privirea.

— Ştii ce-am să fac eu? Mă duc să revăd micul nostru scuar din Rue La Fayette. Dumnea… tu, dacă vrei, vino să mă iei de acolo când o să te întorci de la gară. Sau mai târziu.

Jacques se învoise ca Jenny să-l însoţească pe jos, prin Grădina Luxembourg, până în Rue de l'Üniversité; apoi ea se va duce să-l aştepte, cuminte, în faţa bisericii Saint-Vincent-de-Paul. Şi Jenny dăduse fuga să se îmbrace.

Antoine se despărţise de Anne la trei dimineaţa.

Nu-şi putuse stăpâni, ieri, nevoia nostalgică de a o revedea; ultimă şi amară bucurie, pe care şi-o acordase fără să-şi facă iluzii, ca o favoare de osândit. Dar disperarea Annei în clipa când el plecă şi părerea lui de rău că cedase ispitei îl

 întristară. Se simţea ca scuturat de friguri. Întors acasă, îşi petrecuse restul nopţii în picioare, răscolind prin sertare, ui să ardă hârtii, să

punã în plicuri micile sume se bani pe care le destina anumitor persoane, domnului Chasle, fetelor din casã, domnişoarei de Waize şi chiar celor doi orfani din Ruc de Verneuil micul trepăduş descurcăreţ, Robert Bonnard, şi fratele său. (Din când în când îi ajuta, ca mai înainte, şi acum nu voia să-i lase fără subsidii în primele săptămâni ale acestei situaţii anormale.) Pe urmă îi scrisese o scrisoare Gisei, sfătuind-o să nu părăsească Anglia, şi alta lui Jacques, pe care i-o adresase la Geneva, deoarece era încredinţat că fratele său, după scena din ajun, n-avea să mai vină sk-şi ia rămas-bun de la el. În câteva cuvinte frăţeşti îl ruga să-l ierte că l-a jignit şi-i cerea din toată inima să-i trimită veşti.

După ce termină, se duse în caméra de toaletă, ca să îmbrace uniforma de rezervist. Când se văzu echipat astfel, se simţi foarte calm; ca şi cum ar fi făcut pasul hotărâtor.

Pe când îşi punea moletierele, trecu în revistă, cu gândul, tot ce-şi propusese să facă înaintea plecării. Nu uitase nimic. Certitudinea asta îl linişti şi mai mult. Se gândi deodată că îi vor lipsi desigur multe lucruri ca să-şi poată îndeplini cum se cuvine munca de medic militar. Fără a sta în cumpănă, goli repede lada ofiţerească, cu toate că o umpluse cu multă grijă, şi înlocui cea mai mare parte din albituri, obiecte personale şi chiar cărţi, pe care avusese slăbiciunea să le ia cu el, cu tot ce putu găsi prin dulapuri: comprese, pense, seringi, anestezice şi dezinfectante.

Cele două fete în casă se treziseră de mult şi umblau de colo până colo pe coridoare. (Léon se grăbise să plece din Paris cu gândul ca, înainte de a se prezenta la regiment, să treacă prin satul lui, ca să-şi mai vadă o dată „bătrânii”.)

Adrienne veni să-l anunţe că gustarea era servită în

sufragerie. Avea ochii roşii. E ruga stăruitor pe Antoine să găsească loc în bagaje şi pentru un pui fript, pe care îl şi adusese, împachetat gata.

Antoine tocmai se ridicase de la masă, când se auzi soneria. Păli uşor; un zâmbet de duioşie îi lumină chipul „Jacques?…”

Într-adevăr, el era. Se opri în prag. Antoine se îndreptă spre el cu stângăcie. Amândoi se simţeau emoţionaţi. îşi strânseră mâna în tăcere ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat în ajun.

— Mi-era teamă că am întârziat, bâigui în sfârşit Jacques. Eşti gata? Te pregăteai de plecare?

— Da… Şapte… E timpul să plec.

Se silea să-şi dreagă glasul. Cu o mişcare degajată, îşi luă chipiul şi şi-l puse pe cap. Să-i mai fi crescut oare capulde la ultima concentrare sau purta acum părul mai mare decât pe atunci? Chipiul, cocoţat în vârful capului, îi venea caraghios. Se văzu în oglinda din antreu; îşi încruntă sprâncenele. În timp ce-şi strângea cu stângăcie centironul, privirea îi rătăcea în Jur; părea să-şi ia rămas-bun de la casa lui, de la viaţa lui civilă, de la el însuşi; ochii i se întorceau însă mereu la mutra pocită din oglindă.

În clipa aceea, cele două fete în casă, în picioare, lipite una de alta, bălăbănindu-şi braţele pe lângă trup, izbucniră în hohote de plâns. Deşi îl enervau, Antoine le zâmbi şi se duse să le strângă mâna.

— Haide, haide…

Tonul lui marţial suna cam fals. îşi dădu seama de asta şi, ca să grăbească plecarea, se întoarse spre Jacques.

— Vrei să mă ajuţi să ducem asta jos?

Apucară lada ofiţerească, fiecare de dte o toartă, şi ieşiră pe scări. Când să treacă pragul, colţul lăzii se izbi de uşă şi tăcu o zgârietură mare pe lemnul făcut proaspăt.

Antoine cântări din ochi stricăciunea, făcu fără să vrea o strâmbătură, pe care o corectă numaidecât printr-un gest de nepăsare, şi probabil că în clipa aceea simţi mai limpede ca oricând ruptura dintre trecutul şi viitorul lui.

Coborâră cele două etaje fără să schimbe o vorbă. Antoine păşea greoi cu bocancii lui ţintuiti; tunica încheiată până la gât* gulerul tare îl înăbuşeau! Cinci ajunseră jos, cu răsuflarea tăiată, se miră:

— Ce nerozie! Am uitat că avem ascensor.

Prevăzuse că n-are să găsească taxi şi – deoarece Victor, şoferul, fusese mobilizat chiar în dimineaţa aceea pentru rechiziţionarea de autocamioane la Puteaux – hotărî să ia în automobilul lui un bătrân mecanic de la un garaj vecin, care să poată aduce maşina înapoi.

În umbra gangului boltit al porţii mari, portăreasa, în bluză albă, supraveghea plecarea. îl strigă pe un ton plângăreţ:

— Domnule Antoine!

Antoine îi strigă voios:

— La revedere, pe curând!

Apoi îl urcă pe mecanic la spate, îi făcu loc lui Jacques alături de el şi luă volanul.

154 – *Roger Martin du Gard*

Lumea începuse deja să iasă pe străzi. Din pricina dezorganizării serviciilor comunale, lăzile de gunoi, negolite, stăteau îngrămădite în faţa porţilor.

Pe cheiuri trebuiră să oprească şi să aştepte mult, ca să lase să treacă un şir de camioane şi de automobile conduse de soldaţi. Pe Pont Royal opriră din nou; în mijlocul drumului, câţiva pietoni, privind în sus, îşi fluturau cu voioşie pălăriile în aer. Jacques se aplecă în afară: pe cerul limpede, şase aeroplane, zburând la o înălţime mică, în triunghi, se îndreptau spre nord-est. Pe aripi se

desluşeau bine cocardele tricolore.

Pe Rue de Rivoli, între două şiruri de curioşi, un regiment de infanterie, în ţinută de campanie, defila în cadenţă, fără muzică, într-o tăcere impresionantă. Când treceau comandanţii de batalion călare, mulţimea se descoperea.

Pe Avenue de l'Opéra, balcoanele erau pavoazate cu drapele. Automobilul lăsă în urmă nişte ambulanţe ale Crucii Roşii, apoi un detaşament de soldaţi, în grupuri de corvoadă, cu l'opeţi şi cu sape.

În Place de l'Opéra trebuiră din nou să oprească. Un convoi de artilerie, urmat de vreo zece automobile blindate, se îndrepta spre Bastilia. Pe acoperişul operei, echipe de lucrători instalau proiectoare, destinate să supravegheze zborul de noapte al Taubelor pe deasupra Parisului.

În ciuda serviciului de ordine, de-a lungul bulevardelor, mulţimea curioşilor se îngrămădea în faţa magazinelor germane sau austriece care fuseseră devastate în timpul nopţii, în jurul magazinului Cristaluri de Boemia, pavajul era presărat cu cioburi de sticlă. Berăria vieneză suferise parcă un asediu; prin vitrina spartă se zăreau oglinzile sfărâmate, mesele şi banchetele distruse.

Jacques, fără să scoată o vorbă, înregistra aceste prime mărturii ale furiei războinice. Privea cu un interes pasionat strada, chipurile oamenilor. Ar fi fost bucuros să rupă tăcerea, dar n-avea ce să-i spună lui Antoine. De altfel, prezenţa mecanicului în spatele lor putea fi o scuză... Se gândea, cu înfrigurare, la fel de fel de lucruri: la Jenny, la noaptea aceasta, la apropiata lor plecare la Geneva... Şi pe urmă? Aici i se poticneau mereu gândurile... Meynestrel, Parlote... Nu, nu se va învoi sub niciun motiv să înceapă iar viaţa aceea de aşteptare, de

conspiraţie iluzorie, de pălăvrăgeli zadarnice… Atunci? Să militeze, să acţioneze, să rişte… dar va putea, oare, acolo?

FAMILIA THIBAULT – 155

Deodată tresări. Antoine, care conducea cu viteză mică – era nevoit să claxoneze mereu, strada fiind la fel de înţesată de oameni ca şi trotuarele – profitând de o scurtă oprire, ridică mâna de pe volan şi, fără să spună un cuvânt, fără să întoarcă măcar capul, o puse încetişor pe genunchiul lui Jacques. Dar înainte ca Jacques să-i fi putut răspunde la gestul acesta afectuos, Antoine luă din nou volanul în mâini, şi automobilul porni mai departe.

Rue de Maubeuge era plină de mobilizaţi, însoţiţi de soţii, de părinţi; se îndreptau spre gară în rânduri strânse.

— Cum se grăbesc! se miră Jacques.

— Şi nu-i exclus, ironiză Antoine cu un râs silit, ca toţi nenorociţii ăştia să aştepte o jumătate de zi, sau şi mai mult, îngrămădiţi pe un peron de gară, înainte de a se putea urca într-un tren!

„Vor să ajungă la timp, gândea Jacques. Sunt nerăbdători să înceapă războiul printr-un act de disciplină! Nu-s deloc conştienţi că ei sunt cei mulţi, că ei ar fi stăpânii dacă ar vrea!”

Un gard de lemn, înjghebat peste noapte şi păzit de santinele, înconjura gara, oprind trecerea. îmbulzeala era atât de mare, încât nici nu te puteai apropia cu maşina. Antoine frână. Jacques îl ajută să treacă drumul cu lada fui ofiţerească. Un pluton de infanterişti cu baioneta la armă păzea intrarea strâmtă. Numai mobilizaţii erau lăsaţi să treacă.

* *9*

Un adjutant cerceta livretele. Se uită la galoanele lui Antoine, salută şi chemă numaidecât pe un soldat să ducă bagajele maiorului…

Antoine se întoarse spre fratele său. Fiecare citi în

privirea celuilalt aceeaşi întrebare: „Te voi mai revedea oare? Amândurora li se umeziră ochii. Tot trecutul lor, toată povestea familiei lor, neînsemnata şi unică, pe care o cunoşteau amândoi, pe care numai ei o cunoşteau, le reveni în minte în imagini repezi. îşi desfăcură braţele, cu acelaşi gest, şi se îmbrăţişară cu stâhgăcie. Pălăria lui Jacques se lovi de cozorocul lui Antoine. Trecuseră ani mulţi, mulţi de tot, de când nu se mai îmbrăţişaseră: din frageda lor copilărie, pe care acum o retrăiau amândoi într-o scurtă străfulgerare.

Dar soldatul de corvoadă luase Jada şi pornise cu ea pe umeri. Antoine se desprinse primul. îl stăpânea doar un singur gând: să se ţină pe urma omului, să nu-şi piardă din ochi bagajul, singurul lucru în lumea asta noujf care mai era încă al lui. Nu-şi mai privea fratele. Întinse mâna ca un orb, i-o luă pe

 a lui Jacques, o strânse cu deznădejde; apoi, clătinându-se parcă, se pierdu şi el în mulţime.

Cu ochii plini de lacrimi, împins de cei ce soseau mereu, Jacques se dădu câţiva paşi la o parte şi se rezemă de gard.

Mobilizaţii intrau, unul câte unul, într-un şir neîntrerupt, Cât de mult semănau între ei. Toţi erau tineri. Toţi se îmbrăcaseră în haine vechi, bune de aruncat, purtau încălţăminte grosolană şi caschete. îşi atârnaseră în bandulieră acelaşi fel de traistă umflată, aceleaşi săculeţe noi, din care se vedeau ieşind o pâine, un gât de sticlă. Cei mai mulţi aveau aceeaşi expresie de încordare şi de indiferenţă, un fel de deznădejde şi de frică, pe care şi le stăpâneau cu greu. Jacques îi vedea trecând drumul de-a curmezişul, cu livretele militare în mână, rămaşi de pe acum singuri. La jumătatea drumului, câte unul se întorcea spre trotuarul pe care abia îl părăsise: un gest cu mâna,

câteodată un zâmbet fugar de om care-şi face curaj se îndreptau către aceea sau acela a cărui privire îndurerată o simţea aţintită asupra lui; apoi, încleştându-şi fălcile, se arunca în marea capcana.

— Nu staţionaţi! Circulaţi!

Soldatul care făcea de pază cu arma la umăr de-a lungul gardului era un răcan spătos, care-şi umfla pieptul sub ţinuta de campanie. Mâna lui groasă şi-scurtă ţinea strâns patul i mştii; avea o mustăcioară subţire, nişte ochi de copil care se erêsc să te privească şi trăsături înăsprite de importanţa rolului său.

Jacques se supuse şi o porni prin mijlocul străzii.

Prin faţa lui trecu o limuzină luxoasă, pe al cărei geam din faţă era lipită o bandă de pânză: „Transport gratuit pentru mobilizaţi. Şoferul era în livrea.

În maşină erau îngrămădiţi vreo şase-şapte tineri cu lăzi de campanie, care urlau cât îi ţinea gura, ca recruţii: „Vrem Alsacia şi Lorena!... Vrem Alsacia şi Lorena!..."

Când ajunse pe trotuar, Jacques se lovi de o pereche care se despărţea. Bărbatul şi femeia se priveau pentru cea din urmă oară. Copilul, un ţ inc de patru ani, se juca în jurul mamei lui: sărea într-un picior, cântând şi agăţându-se de rochia ei. Bărbatul se aplecă, luă copilaşul, îl ridică şi-l sărută atât de tare, încât copilul se zbătu, furios. Bărbatul îl lăsă iarăşi jos. Femeia stătea nemişcată, tăcută: în picioare, cu şorţul de gospodină peste rochie, cu părul vâlvoi, cu obrajii plini de lacrimi, îşi privea bărbatul cu nişte ochi de nebună. Atunci, ca şi cum s-ar fi temut că femeia se va arunca la pieptul lui şi

nu va mai putea să se smulgă din strânsoarea ei, bărbatul, în loc s-o îmbrăţişeze, se retrase un pas, privind-o lung, apoi, intorcându-se deodată, porni în goană spre gară. Iar ea, în loc să-l cheme înapoi, în loc să-l

urmărească din ochi, se întoarse brusc şi plecă în fugă. Copilul, pe care-l târa după ca, se poticnea mereu, gata să cadă; până la urmă, femeia îţi ridică pe un umăr, fără a se opri din mers, fugind cât putea, fără îndoială ca să ajungă mai repede acasă la ea, în casa pustie, unde, singură şi cu uşa zăvorâtă, putea să plângă în voie.

Jacques, cu inima răvăşită, îşi întoarse capul. Pe urmă începu să rătăcească la dreapta şi la stânga, fără nicio ţintă! îndepărtându-se, apoi apropiindu-se iar. Fără să vrea, se întorcea mereu la locul acela patetic, unde atâtea fiinţe zdrobite de durere veneau în dimineaţa aceea, ca la o întâlnire fatală, să rupă legăturile omeneşti dintre ele. În toţi ochii aceştia plini de durere şi de curaj, Jacques căuta, cerşea parcă o privire care să-i răspundă: o privire, o singură privire, în care să poată citi, sub dureroasa deznădejde, o oglindire a acestei furii surde, care îl făcea să-şi strângă pumnii înfundaţi în buzunare şi să tremure de o mânie neputincioasă! Dar nimic! Pretutindeni, pe toate feţele acestea încordate în fel şi fel de chipuri, aceeaşi descurajare, aceeaşi suferinţă stearpă! Câteodată, un licăr de eroism orb; pretutindeni, însă, aceeaşi supunere în faţa jertfei, aceeaşi trădare inconştientă sau timidă, aceeaşi abdicare! Şi i se p-ărea că, în clipa asta, ultimele resturi de libertate ce mai rămăseseră în lume nu-şi găseau refugiu decât numai în el.

Gândul acesta îi dădu deodată un sentiment adânc de putere şi mândrie. Credinţa lui rămăsese neatinsă; îl înălţa deasupra turmei. Chiar de ar fi să fie omul cel mai oropsit, cel mai părăsit, se simţea, în răzvrătirea lui de unul singur, mai puternic decât tot poporul acesta molipsit de minciună şi resemnat să sufere! Crezul lui se dovedea corect şi adevărat. Raţiunea şi forţele ascunse ale viitorului erau de partea lui. Înfrângerea trecătoare a idealului pacifist nu-i va putea micşora măreţia şi nici nu-i va periclita izbânda.

Nicio forţă din lume nu va putea face ca greşeala de azi să nu rămână o greşeală, o greşeală monstruoasă, chiar dacă era acceptată cu nobleţe, cu stoicism de milioane de victime! „Nicio forţă din lume nu poate împiedica o idee dreaptă să fie dreaptă! îşi spunea el, ca beat de deznădejde şi încredere. Va veni o zi, în ciuda căluşurilor, în ciuda abdicărilor, când adevărul va ţâşni la lumină!”

I 9

158 – *Roger Martin du Gard*

Dar cum să slujeşti adevărul în tot zbuciumul ăsta? Jacques voia să fie liber, să fugă. Dar ce avea să facă cu libertatea lui?

Faptul că în ultimele zile avântul revoluţionar îi scăzuse i se păru o mare slăbiciune. Fu ispitit să arunce vina pe dragostea lui. Se gândi la Jenny şi se mira că de o oră uitase cu totul de ea şi încă atât de uşor. îi era aproape necaz pe ea că există, că-i aşteaptă, că-l smulge din singurătatea lui dureroasă. „Dacă-ar muri subit…” gândi el. Şi câteva clipe, lăsându-se în voia rătăcirilor închipuirii, fu îmbătat de un amestec amar de durere şi independenţă redobândită…

Totuşi, se grăbea spre micul scuar Saint-Vincent-de-Paul. Pe buze avea deja un surâs nerăbdător de îndrăgostit, iar renegării aceleia nebuneşti de-o clipă nu-i dădu nici măcar atâta însemnătate încât să simtă o dt de mică remuşcare.

Nu trecură nici zece minute de când automobilul lui Antoine plecase din Rue de l’Université, că o trăsură de tip vechi, cu coviltir, cu vopseaua roasă şi plină de praf ca o litieră de muzeu, se opri în dreptul gangului de la poartă.

Tânăra care cobori din ea aruncă o privire nesigură asupra intrării, asupra faţadei proaspăt vopsite, apoi îi plăti bătrânului birjar, luă cele două valize de pe capră şi intră repede sub gangul boltit.

Portăreasa, îmbrăcată într-o bluză albă, se ivi în uşa odăii sale.

— Ah, Doamne! Domnişoara Gise!

Căscă nişte ochi atât de speriaţi, încât Gise înţelese că o aştepta o veste rea.

— Dar, draga mea domnişoară, nu mai e nimeni aici. Adineauri a plecat şi domnul Antoine!

— Aplecat?

— La regimentul lui!

Gise nu răspunse nimic. Privirea ei blândă, de animal credincios, se întunecă. Lăsă să-i cadă geamantanele la picioare. Pe chipul ei mic de metisă, cu pielea smeadă, uimirea se zugrăvi instantaneu, în cute pregătite parcă mai dinainte. (Pe plaja din Anglia, unde-şi petrecuse vacanţa cu colegele de la mănăstire, Gise urmărise superficial ce se petrecea în Europa. Abia cu o zi înainte, când ziarele anunţaseră că Franţa e gata să mobilizeze, se înfricoşase deodată şi, nemaiţinând seama de niciun sfat, fără măcar să mai treacă prin Londra, plecase la Dover, şi acolo luase primul vapor.)

— Domnii noştri sunt toţi mobilizaţi, aşa cum se şi cuvine, 1, Imuri portăreasa. Léon ne-a părăsit ieri seară. Victor, de usemenea. Sus n-au mai rămas decât Adrienne şi Clotilde.

Gise se lumină. Adrienne şi Clotilde!… Dumnezeu fie lăudat! Nu era totul pierdut! Bonele astea două o crescuseră, ele erau, în definitiv, familia ei, ceea ce-i mai rămăsese ca familie… Curajoasă, precedată de portăreasa care-i luase geamantanele, porni spre ascensor.

— Ce, aţi schimbat totul pe aici? se miră ea.

Scările astea albe, rampa… Tot felul de imagini, de amintiri i se perindau prin mintea înceţoşată de nesomn. În decorul acesta transformat, unde căuta zadarnic puncte de

reper, se simţea mai străină decât într-o casă cu totul nouă.

O jumătate de oră mai târziu, îmbrăcată într-un halat de nânză înflorată, cu picioarele în papuci, stătea, cu cele două none, în sufrageria vastă a lui Antoine, în faţa ciocolatei fierbinţi şi a pâinii prăjite şi unse cu unt, ca în copilăria ei. Cu cotul pe masă, învârtină linguriţa în ceaşcă, se lăsă în voia acestei clipe plăcute. Niciodată n-avusese o minte prea vioaie, iar viaţa din Anglia, în anexa aceea de mănăstire, unde orice activitate era îngrădită de regulamente nu-i dezvoltase nici ea prea mult spiritul de iniţiativă.

În clipele când rămânea astfel, dusă pe gânduri, cu umerii lăsaţi, cu sânii grei, cu trăsăturile destinse, îşi pierdea dintr-odată tot farmecul tinereţii. Nu mai era Nigrette, mica sălbatică, ci o sclavă oarecare, o negresă cu trupul greoi, cu buzele groase, cu ochii mari şi lipsiţi de expresie.

Pentru cele două surori sosirea Gisei era, în zăpăceala asta ameţitoare, o întâmplare providenţială. Se aşezară, una în dreapta, alta în stânga fetei, şi sporovăiau pe întrecute, aci plângâna, aci zâmbind. O copleşeau cu tot felul de veşti despre mătuşa ei, domnişoara de Wiize, căreia, dintr-o datorie de conştiinţă, continuau să-i ducă banane şi caramele la fiecare cincisprezece ale lunii, duminica, la azilul de bătrâni. Clotilde nu se sfia să spună că bătrâna domnişoară cam „bătea câmpii” şi că nu se mai interesa de nimic, afară doar de mărunteie fapte din azil; că uneori le primea ca pe nişte străine inoportune, care s-ar fi dus la ea cu gânduri ascunse. Şi le concedia de obicei cu mult înainte de ora când se închidea sala de vizite, ca să nu-şi piardă partida de cărţi.

Gise le asculta cu pleoapele umflate de plă ns. Suspină:

— Am să mă duc s-o văd înainte de a pleca înapoi.

— Să plecaţi?

160 – *Roger Martin du Gard*

Fetele se burzuluiră. Erau hotărâte să n-o lase pe Gise să se întoarcă în Anglia. Domnul Antoine le lăsase bani pentru mai multe luni. Adrienne se gândea chiar la felul cum aveau să-şi petreacă timpul împreună şi descria, cu o vădită plăcere, viaţa lor, în trei, aici. O ameţi pe Gise cu planurile ei. Tăiase dintr-un ziar de dimineaţă un Apel către femeile franceze care vor să contribuie la apărarea patriei. Prilejurile de a se devota, de a fi folositoare erau nenumărate! Cămine pentru copiii mobilizaţilor, centre de distribuire a laptelui pentru sugari, prepararea pansamentelor, ateliere pentru confecţionarea uniformelor etc. Fiecare era dator să facă ceva pentru apărarea naţională! Greutatea era Adoar să alegi.

Gise zâmbea, ispitită. În definitiv, nimic n-o silea să plece, în Franţa putea să fie, într-adevăr, de folos…

Atât portăreasa, cât şi fetele se feriseră să pronunţe în faţa ei numele lui Jacques. Gise credea că Jacques se ada în Elveţia şi nu se gândise să întrebe de el. Abia peste două zile află, întâmplător, dintr-o pălăvrăgeală a Clotildei, că, în ziua când sosise ea, Jacques se afla la Paris. Dar chiar de i s-ar fi spus asta mai devreme, l-ar mai fi putut oare găsi? Nimeni nu-i ştia adresa. Şi chiar dacă ar fi ştiut-o, ar fi căutat oare să-l vadă?

LXXIV

La l’Etendard, Jacques nici nu apucă să urce scara, când zări o cană cu lapte pe pragul din faţa uşii lui Mourlan şi izbucni, cu necaz:

— Nu-i acasă!

În adevăr, când sună, nu răspunse nimeni. Dar bătu în uşă, la noroc, rar, de trei ori.

— Cine-i?

— Thibault.

Uşa se deschise. Mourlan, gol până la brâu, era plin de săpun pe barbă şi pe păr.

— Iartă-mă! spuse el zărind-o pe Jenny. Trebuia să mă anunţi, băieţaş, că vii cu o cucoană. Dădu uşa în lături cu piciorul. Poftiţi înăuntru… Luaţi loc.

La un pas de uşă se afla un scaun de paie, pe care Jenny se aşeză numaidecât.

ferestrele erau închise. Încăperea mirosea a cartoane, a clei, a silitră, a praf. Teancuri de ziare legate cu sfoară erau îngrămădite peste tot, pe masă, pe o bancă de grădină, într-un

hlidău dogit. Pe jos, într-un colţ, lângă o strachină cu rumeguş, zăcea un contor vechi de gaz, a cărui ţevărie frântă şi turtită se profila ca un braţ ciung.

Mourlan se întoar se în bucătărie.

— Abia acum m-am întors. Arătam ca un bandit! strigă II de dincolo, spălându-se cu apă sub robinet. Reapăru i urând, îmbrăcat cu o cămaşă curată şi ştergându-şi capul cu piosopul. Toată noaptea n-am dat pe-acasă, ca un dobitoc… i îi un laş… Pricepi, mobilizarea înseamnă pentru mine peri lieziţii, arestări… în privinţa percheziţiilor, n-aveau decât să vină: aici nu se mai găseşte nimic, că am avut grijă de toate. de despre arestare, spun drept că preferam să mai aştept puţin… O, nu că mi-era teamă c-am să fiu trimis la răcoare, explică el, aruncându-i o privire şireată lui Jenny. Niciodată n-am fost mai liniştit ca în lunile petrecute în puşcărie… De n ar fi fost închisoarea, cred că n-aş fi avut niciodată răgazul’s. l-mi compun în minte cărţile şi nici să le scriu… Dar, oricât, nu ţineam să fac parte chiar din primul lot!… Ieri, sticleţii au scotocit cam peste tot: la Pulter, la Guelpa… Chiar şi la I Iglantine. Poliţia lor e dibace, nimic de zis! Numai că n-au

găsit nimic, afară de manifestul lui Pierre Martin, Apel la bunul simţ – ştii? – pe care au pus mâna tocmai în momentul când tovarăşii îl scoteau din tipografie. Cât despre Claisse, Robert Claisse, cel de la Vie ouvrière – un tânăr care a fost reformat şi care n-a fost niciodată soldat – se pare că el a fost denunţat. Şi acum e acuzat că a scris o broşură antimilitaristă şi e închis, în aşteptarea primului consiliu de reformă care-l va trimite pe front, în prima linie. Am aflat asta aseară... Aviz amatorilor!... Pe scurt, mi-am zis că ar fi o prostie să mă las prins şi am şters-o de-acasă.

— Şi unde-ai fost?

— Am crezut că mă voi putea adăposti la nişte tovarăşi. Ţi-ai găsit! La Siron n-ar fi fost mai bine ca aici. M-am dus deci la Guyot: nu era nimeni. La Cottier: nimeni. La Lasseigne, la Molini, la Vallon: nimeni. Fraţii spălaseră puţina cu toţii, ca şi mine! Atunci, am rătăcit toată noaptea prin oraş, singur, fără ţintă. Azi dimineaţă, la Vincennes, am luat ziarele şi am înţeles că sunt un caraghios... îşi întoarse ochii ascunşi de sprâncenele groase spre Jacques: Ai citit ziarele, băieta's?

— Nu.

— Nu?

Mourlan aruncă o privire spre Jenny, apoi se întoarse iar către Jacques. Părea că face o legătură între prezenţa fetei şi

162 – *Roger Martin du Gard* faptul că a doua zi după mobilizare, la zece dimineaţa, Jacques nu se grăbise încă să afle ultimele ştiri. Scoase un sul de ziare din buzunarul bluzei lui negre, ătârnată într-un cui, şi cu vârful degetelor, ca şi cum ar fi apucat un obiect murdar, trase un ziar din teanc, l &îndule pe celelalte să cadă pe podea.

— Na, dragul meu, distrează-te, dacă îţi mai arde de râs! în ce mă priveşte, oricât de mult m-aş fi obişnuit să

înghit, pe asta am simţit-o ca pe o lovitură în stomac. Poftim, Le Bonnet rouge! Ziarul lui Merle şi-al lui Almereyda, care a devenit peste noapte purtătorul de cuvânt al guvernului Poincaré. O văzurăm şi pe-asla! Priveşte!

În timp ce Mourlan îşi lua bluza din cui şi se îmbrăca furios, Jacques citi cu jumătate de glas:

— „… Suntem autorizaţi formal să declarăm că guvernul nu va face uz de Carnetul E… Guvernul are încredere în populaţia Franţei şi îndeosebi în clasa muncitoare. Toată lumea ştie că el a încercat şi încearcă încă tot ce-i stă în putinţă ca să salveze pacea. Declaraţiile foarte limpezi ale celor mai hotărâţi revoluţionari…11

— „Ale celôr mai hotărâţi revoluţionari…”! Ticăloşii! mormăi Mourlan.

— „… sunt de natură să liniştească pe deplin guvernul. Toţi francezii vor şti să-şi facă datoria… Iată ce a vrut să arate guvernul când a renunţat să facă uz de Carnetul B…”

— Ei? Ce zici, băieţaş? De două ori am citit rândurile astea până am înţeles ce vor să spună. Trebuie, totuşi, să ne dăm seama… Căci uite ce vor să spună: proletariatul francez acceptă cu atâta voioşie războiul lor, iar opoziţia muncitorimii e atât de puţin primejdioasă, încât guvernul renunţă la arestările preventive… înţelegi? E ca şi cum s-ar adresa tuturor revoluţionarilor şi i-ar trage cu blândeţe de urechi: „Haide, zurbagiilor, vă iertăm cârtelile! Duceţi-vă să vă faceţi datoria de soldaţi!” Guvernul, mărinimos, rupe listele negre, râzând, şi-i lasă în libertate pe suspecţi… Pentru că astăzi, suspecţii nu mai înseamnă nimic, pricepi?”

Râdea, şi râsul acesta neobişnuit, zgomotos, răguşit, care-i schimonosea faţa de Hrist îmbătrânit, avea ceva înfricoşător.

— Suspecţi? Nu există! Nu mai există! Ai înţeles? Şi-ţi închipui ce asigurări trebuie să fi dat cârmuirii se fii partidelor revoluţionare pentru ca guvernul să fie atât de sigur de el, pentru ca să-şi poată îngădui din Drima zi a războiului un asemenea gest de generozitate! îţi dai seama că ticăloşii ăştia ne-au predat pur şi simplu guvernului?... Ei! De astă dată s-a sfârşit, s-a sfârşit de-a binelea! Statul-major acâşti *FAMILIA THIBAULT* – 163

j» at partida! Cuvântul nu-l mai au acum cei ce duc greul i fizboiului: îl au cei care-i pun pe alţii să lupte!

Se îndepărtă câţiva paşi, cu mâinile încrucişate la spate u b bluza largă.

— Ei, la dracu'! Seu el deodată, rotindu-se pe călcâie. Nu-mi vine să cred! Nu pot să cred că s-a sfârşit cu adevărat!

Jacques tresări.

— Nici eu, murmură el cu vocea stinsă. Nu pot să cred i.1 nu mai este nimic de făcut. Chiar şi acum!

— Chiar şi acum! îngână Mourlan ca un ecou. Şi cu atât mai mult peste câteva zile, peste câteva săptămâni, când toată această biată turmă va fi cunoscut măcelul!... A, de l-am avea nici pe Kropotkin!... Sau pe altul, oricare ar fi, care să spună ieea ce trebuie spus şi care să ştie să se facă auzit! Tovarăşii nu acceptat cu toţii acest război pentru că au fost minţiţi, pentru că, şi de data asta, le-a fost exploatată credulitatea, bar ar fi destul o nimica toată, o trezire de conştiinţă bruscă, pentru ca totul să se schimbe într-o clipă!

Deodată Jacques sări ca ars:

— Cum ai zis?... O nimica toată? Ce nimica? Şi, apropiindu-se de Mourlan: Dumneata ce crezi, ce crezi că se poate face?

Glasul lui suna atât de ciudat, încât Jenny îşi întoarse capul spre el şi rămase o clipă cu răsuflarea tăiată, cu gura

întredeschisă, cuprinsă de spaimă.

Mourlan, încurcat, stătea cu ochii aţintiţi la Jacques, care bolborosea:

— Dumneata ce gândeşti? Spune!

Mourlan ridică din umeri, oarecum stânjenit:

— Ce gândesc eu, băieţaş? Prostii, fără-ndoială! Vorbesc şi eu aşa… Spun şi eu ce-mi trece prin cap. Toate astea sunt atât de lipsite de noimă! Nu mă pot împiedica să sper totuşi, să sper încă, să sper, împotriva tuturor faptelor! Popoarele – al nostru, ca şi cel de dincolo – au fost atât de evident înşelate! Cine ştie?” Ar ajunge să…

Jacques se uita ţintă la bătrân.

— Ce-ar ajunge?

— Ar ajunge… Nici eu nu ştiu ce… Dacă, pe negândite, între cele două armate, o fulgerare de conştiinţă ar sfâşia acest văl de minciună? Dacă toţi aceşti nenorociţi, într-o tresărire de judecată limpede, ar putea înţelege deodată, de ambele părţi ale liniei de foc, că au fost traşi pe sfoară, şi unii, şi alţii, nu crezi că s-ar ridica cu toţii, într-un singur

 avânt de mânie şi revoltă, şi s-ar întoarce împreună împotrivi acelora care i-au mânat acolo?…

Jacques clipi des din ochi, ca şi cum l-ar fi orbit o lumini neaşteptată. Apoi îşi plecă privirea, se întoarse spre Jenny, fără să pară că o vede, şi se aşeză.

Urmă o clipă de ’nehotărâre, de tăcere. Se petrecuso parcă un lucru pe care toţi trei îl simţiseră într-un fel tulbure şi pe care nu-l înţelegeau bine.

— Şi e unanimitate în toată ţara! reluă Mourlan după» întrerupere. În provincie, toate consiliile comunale socialisto au votat moţiuni proslăvind patria ameninţată, chemând la apărarea patriei, scoţând Germania din rândul naţiunilor civilizate! Uite! spuse el, strângând de pe jos

grămada de ziare pe care o aruncase. Uite manifestul C.G.T.-ului; „Către proletarii Franţei”. Ştii ce găseşte să spună C.G.T.-ul? „Evenimentele ne-au copleşit… Nu tot proletariatul a înţeles de cât efort era nevoie pentru a salva omenirea de grozăviile războiului…” Cu alte cuvinte: „Nimic de făcut, băieţi: resemnaţi-vă să vă lăsaţi oasele pe câmpul de luptă!…” Şi iată textul pe care Sindicatul muncitorilor de la căile ferateferoviarii, băieţaş, feroviarii noştri, nu-ţi vine să crezi, nu? – îl afişează astăzi pe toate zidurile Parisului: „Tovarăşi! în faţa primejdiei comune, vechile rivalităţi încetează. Socialişti, sindicalişti, revoluţionari, zădărniciţi socotelile josnice ale lui Wilhelm răspunzând cei dintâi la apel în clipa când va răsuna glasul republicii Stai puţin. Stai puţin, că n-am isprăvit. Acum vine partea cea mai frumoasă! Distrează-te puţin cu asta: Scrisoare deschisă către domnul ministru de război. Semnat… Ghid de cine? Semnat: Gustave Hervé!… Ascultă: „Întrucât Franţa îmi pare a fi făcut totul pentru a înlătura catastrofa, vă rog a-mi face deosebita favoare de a mă încorpora în primul regiment care va pleca spre graniţă!” Ai văzut? Da, băieţaş! Iată cum se schimbă convingerile! Scumpul nostru Gustave Hervé, directorul ziarului La Guerre sociale! Gustave Hervé al nostru, care proclama că nicio patrie n-a meritat vreodată ca muncitorii să verse pentru ea măcar o picătură de sânge!… După toate astea, acum pricepi că guvernul poate fi liniştit şi poate închide în sertar faimosul său Carnet B! I-a dus de nas, unul după altul, pe toţi marii noştri păstori ai revoluţiei!

Cineva bătu de câteva ori în uşă.

— Cine e? întrebă Mourlan înainte de a deschide.

— Siron!

Noul-venit era un bărbat de vreo cincizeci de ani.

Avea o l/iţă lată, împodobită cu o mustaţă căruntă, o frunte pleşuvă, largă, un nas cu nările turtite şinişte ochi foarte depărtaţi, i u privirea batjocoritoare. O înfăţişare de om energic şi niâpânit, dar şi puţin încrezut.

Jacques îl cunoştea din vedere. Era singurul om pe care-l puteai întâlni deseori în preajma lui Mourlan.

Sindicalist, vechi luptător, condamnat de mai multe ori pentru activitatea lui revoluţionară, Siron trăia de câţiva ani departe de mişcare. Scria broşuri şi colabora la l'Etendard în lirele libere pe care i le lăsa munca lui de lucrător specializat. Ca şi Mourlan, făcea parte din rândurile acelor luptători pe cont'propriu, cu inteligenţa veşnic trează, cu credinţa neatinsă, mândri, puţin dezamăgiţi, necruţători în faţa prostiei, devotaţi cauzei mai mult decât tovarăşilor, respectaţi de toţi, dar criticaţi pentru izolarea lor şi niţel pizmuiţi pentru valoarea lor personală.

— Şezi, spuse Mourlan, deşi singurul scaun liber era ocupat de Jenny. Ai citit ziarele lor?

Siron ridică din umeri, vrând parcă să-şi arate dispreţul pentru presă şi să spună, în acelaşi timp, că nu venise pentru îi comenta evenimentele.

— Diseară se ţine o întrunire la restaurantul Jean-Bart, începu el, privindu-l pe tipograf. Am spus că te voi înştiinţa. Trebuie să vii.

— Nu ţin defel! mormăi Mourlan. Se ştie dinainte tot ce…

— Nu e vorba de asta, îl întrerupse Siron. Am să mă duc eu: vreau să le spun verde în faţă unele lucruri. Şi cred că e mai bine în doi.

— Asta-i altceva, recunoscu Mourlan. Ce lucruri vrei să le spui?

Celălalt nu răspunse imediat. Se uită la Jacques, apoi la Jenny, se duse până la fereastră, o întredeschise, apoi se

întoarse spre Mourlan:

— Lucruri, lucruri ce trebuie făcute şi la care nimeni nu pare să se gândească. E clar că ne găsim într-o încurcătură afurisită, dar ăsta nu e un motiv ca să ne încrucişăm braţele şi să le lăsăm lor mână liberă.

— Lămureşte!

— Iată: fruntaşii socialişti şi sindicalişti găsesc cu cale să se alăture guvernului şi să coiaboreze cu el; ar trebui cel puţin ca, în schimbul acestei colaborări, să ceară garanţii pentru cei pe care îi reprezintă. Nu eşti de părerea asta?

166 – *Roger Martin du Gard*

Războiul creează, de Éapt, o situaţie revoluţionară. Să se profite de împrejurarea asta! Jaurès ar fi făcut-o. Ar fi ştiut să smulgă statului concesii pentru proletariat... Măcar cu atât de ne-am fi ales! Războiul va impune, tuturor, restricţii, jertfe. Avem măcar atâta drept să revendicăm pentru muncitori o parte de control asupra măsurilor ce se vor lua! mai este timp să se pună condiţii. Guvernul are acum nevoie de noi. Deci, serviciu contra serviciu... Nu crezi?

— Condiţii? De exemplu!

— Un exemplu? Să silim guvernul să rechiziţioneze toate uzinele de armament, spre a-i împiedica pe patroni să stoarcă câştiguri enorme pe spinarea poporului pe care-l trimit la măcel; şi gestiunea acestor uzine să fie încredinţată sindicatelor...

— Nu e rău, mormăi Mourlan.

— Ar trebui, de asemenea, să se frâneze urcarea preţurilor. Au şi început să urce, pretutindeni. În ce mă priveşte, nu văd decât un mijloc: să silim guvernul să pună mâna pe toate produsele de primă necesitate, să facă depozite de stat, înlăturând pe intermediari, pe speculanţi; să organizeze distribuţia...

— Dar asta ar cere o sumedenie de oameni…

— Cadrele, personalul sunt uşor de găsit. E de-ajuns să folosim cooperativele de consum existente… Nu crezi? Toate astea rămân de văzut. Dar, întrucât în întreaga Franţă şi chiar în Algeria a fost decretată starea de asediu, să folosim acest sistem de organizare măcar pentru a-i ocroti pe cei slabi împotriva celor lacomi!

Se plimba de-a lungul şi de-a latul odăii, umplând-o toată cu glasul lui potolit. Nu se adresa decât lui Mourlan, aruncând, din când în când, câte o privire pierdută spre cei doi tineri. Frumoasa lui frunte netedă era brobonită de sudoare.

Jacques tăcea. Ochii îi ardeau şi faţa îi părea deosebit de atentă, dar de fapt nu asculta. Cufundat în vălmăşagul propriilor lui gânduri, era la sute de poşte de Siron, de-rechiziţii, de uzine, de starea de asediu, de depozitele de stat… Dacă între cele două armate, o julgerare de conştiinţă ar sfâşia brusc acest văl de minciună?” spusese Mourlan.

Se folosi de o întrerupere a bătrânului tipograf ca să-i facă semn lui Jenny şi să se ridice.

— Plecaţi? întrebă Mourlan. Vii şi tu diseară la Jean-Bart?

Jacques păru că se trezeşte dintr-un vis:

— Eu? răspunse el. Nu. Astă-seară pleacă ultimul tren nintru străinii care-şi iau tălpăşiţa. O ştergem amândoi în

I Iveţia… Venisem să-mi iau rămâs-bun.

Mourlan se uită la Jenny. apoi la Jacques.

— A, te-ai hotărât?… În Elveţia? Da… Ai dreptate… I’rtrea foarte mişcat, deşi era convins că nu arăta. Ei bine, mlăugă pe un ton morocănos, atunci duceţi-vă. Şi căutaţi să fjiceţt treabă bună acolo! Noroc, copii!

Jacques se simţea atât de tulburat, atât de răscolit, încât «tria aştepta să fie o clipă singur.

— Acum trebuie să judecăm bine lucrurile, Jenny, şi să mă asculţi, şopti el de îndată ce ajunseră în stradă. O apucase tic braţ şi, aplecat spre ea, îi vorbea cu o blândă autoritate: Mai ai o mie de lucruri obositoare de făcut până diseară. Eşti ostenită. Trebuie să te întorci acasă. Nu spune nu. Trebuie’s.1 te odihneşti… E zece şi un sfert. Te conduc până acolo… Mă voi duce singur la l’Humanité. Pe urmă, trebuie să mă informez cu privire la formalităţile plecării tale. În două ceasuri lotul va fi gata… Vrei?

— Da, spuse ea.

Jenny era cu adevărat într-o stare de plâns: istovită, înfrigurată, cu trupul chinuit de dureri. Aşteptase foarte mult în scuarul acela mic, pe o bancă tare, care îi frânsese mijlocul. Kra chiar în locul unde Jacques îi spusese: „Nicio fiinţă n-a fost iubită vreodată aşa cum te iubesc eu!” Cufundată într-o dureroasă toropeală, ea îşi amintise toate amănuntele acelei seri, atât de apropiată şi, totuşi, atât de îndepărtată, precum şi toate zilele ce-au urmat… până la brutalul miracol de noaptea trecută… Şi când, după două ceasuri de aşteptare, îl zărise, în sfârşit, pe Jacques ivindu-se în capul străzii, cu faţa lui frământată, aprigă, cu privirea lui rătăcită, îşi dăduse seama că inimile lor nu băteau în acelaşi ritm şi simţise o mâhnire adâncă. Fără a îndrăzni să-i împărtăşească nimic din cele ce gândise în lunga ei reverie cât stătuse singură acolo, ea ascultase povestirea plecării lui Antoine, apoi se lăsase condusă

E

e jos>până la locuinţa lui Mourlan. Dar acum nu mai putea, fu era în stare să-l’mai însoţească în altă parte… Deabia aştepta să se întoarcă acasă, să se trântească între perne, să-şi odihnească trupul istovit.

Tramvaiele treceau rar, dar, din fericire, mai circulau

încă. Din Place de la Bastille ajunseră în partea de sus a Bulevardului Saint-Michel. Jacques o conduse până în Avenue de l'Observatoire şi, în faţa porţii, se despărţiră.

— Te las… Mă întorc între unu şi două. Zâmbi: Vom lui ultimul nostru prânz parizian…

Dar nu făcu nici douăzeci de paşi şi auzi în urma lui un glas înăbuşit, de nerecunoscut:

— Jacques!

Din două salturi, fu lângă Jenny.

— A venit mama! îl privea buimăcită: M-am întâlnit cu portăreasa şi ea mi-a spus… S-a întors azi-dimineaţă…

Se priviră îndelung, ca paralizaţi. Jenny se gândi mai întâi la dezordinea pe care o lăsaseră acolo sus, la patul lui Daniel desfăcut, la lucrurile de toaletă ale lui Jacques rămase în baie…

Apoi, într-o clipă, se hotărî. îl apucă de braţ.

— Vino!

Chipul lui Jacques era întunecat, de nepătruns. Dar Jenny rosti din nou, ca şi cum ar fi fost vorba de un lucru simplu:

— Hai cu mine! Vino!

— Jenny!

— Vino! repetă ea aproape cu asprime.

Părea atât de hotărâtă, iar el îşi simţea mintea atât de înceţoşată, voinţa îi era atât de amorţită, încât o urmă, supus.

Jenny urcă repede scările, înaintea lui; nu mai simţea nicio oboseală; părea nerăbdătoare să destăinuie totul.

Dar în faţa uşii, înainte de a vârî cheia în broască, se opri. Se clătină. În tăcerea care-i învăluia, îşi auziră amândoi respiraţiile. Jenny nu mai putu scoate nicio vorbă. îşi încordă trupul, deschise uşa, apucă mâna lui Jacques, o strânse cu putere şi îl trase după ea în apartament.

LXXV

Cuprinsă de o nelinişte pe care n-o cunoscuse nici chiar în zilele cele mai întunecate ale căsniciei ei, doamna de Fontanin stătuse toată dimineaţa acasă.

Uşa odăii lui Daniel era, din fericire, închisă, astfel că biata femeie ar fi putut să-şi închipuie că fusese jucăria unui vis urât dacă nu s-ar fi dus la bucătărie spre a-şi face un ceai; acolo, când zări cele două tacâmuri, îşi închise instinctiv ochii, se întoarse brusc şi se refugie din nou în camera ei.

După clipe de deznădejde, o cuprinse o înfrigurare ca de somnambulă. După ce-şi schimbase hainele de călătorie cu o rochie veche de casă, după ce făcuse ordine în cameră şi se dedase cu hărnicie la tot felul de treburi mărunte, încercă să

ca liniştită. Se aşeză în fotoliul ei de lângă fereastră, sub jalu/clele scăldate în soare. Trebuia, cu orice preţ, să-şi retiştige Mrptânirea de sine. îi lipsea mica ei Biblie, pe care o avea în geamantan. Luă de pe raft Biblia veche a tatălui ei: o carte jstoasă, neagră şi grea, pe ale cărei margini pastorul de Fonitiuin făcuse o mulţime de semne şi adnotări. O deschise la întâmplare şi se strădui să citească, bar mintea ei îndărătnică, fugind peste litere, se lăsa, împotriva voinţei sale, pradă unei înşiruiri de imagini şi idei fără noimă, în care gândul la Danielşiînvălmăşea cu amintirea oamenilor de afaceri de la Viena, h necazurilor întâmpinate în cursul călătoriei, a gărilor pline de trupe; asociaţii încâlcite, deasupra cărora se ridica mereu, stăruitoare, imaginea patului în care dormeau, înlănţuiţi, Jenny şi Jacques. Hurducăitul convoaielor care treceau pe bulevardele învecinate zguduia pereţii, îi răsuna în cap, îi compania reveria cu un huruit sinistru. Pentru prima oară în viaţa ei, un simţământ de teamă, de spaimă, o apăsa cu

puicre, fără să i se poată împotrivi: i se părea că e prinsă, că e târâtă într-un vârtej, că duhul rău va pune stăpânire pe lume.

Auzi deodată ceva mişcându-se în vestibul; apoi, numaidecât, simţi paşi pe coridor. Trăsăturile feţei îi încremeniră. Nu avu dèstulà putere să se ridice; îşi mişcă numai capul. Usa se deschise încet, şi Jenny, neobişnuit de palidă sub văiul ei de doliu, păşi în odaie cu privirea fixă, cu faţa răvăşită.

Când îşi văzu mama stând atât de liniştită la locul ei obişnuit, în rochia brodată, cu Biblia pe genunchi, se miră, dar se şi cutremură: tot trecutul, după ani de uitare, îi răsări ileodată în faţă. Fără a se mai gândi la ceva, fără a se mai ocupa de Jacques, care, în spatele ei, nu îndrăznea să înainteze, Jenny alergă spre mama ei, o cuprinse în braţe şi, îngenunchind pe covor, pentru a se apropia cât mai mult de dânsa, îşi îngropă faţa în poala ei.

— Mamă…

Duioşia, mila o făcură pe doamna de Fontanin să-şi uite dintr-odată toată tulburarea; inima i se înmuie şi, în aceeaşi clipă, taina pe care o descoperise azi-dimineaţă îi apăru acum sub o altă lumină: nu ca o ruşine, ci ca o slăbiciune. Se aplecă spre copila ei regăsită, se pregătea s-o strângă în braţe, să-i asculte mărturisirea, să măsoare împreună cu ea nenorocirea, să înţeleagă totul, s-o ajute, s-o călăuzească, dar deodată i se opri răsuflarea: pe peretele culoarului se mişcase o umbră… Jenny nu era singură! Jacques se afla acolo! Avea să apară şi el!… Mâna ei, aşezată uşor pe ceafa

 lui Jenny, se crispă. Stătea cu ochii aţintiţi la uşa deschisă. Se scurseră aşa câteva clipe… Vălul de doliu răspândea un miros acru şi înţepător. În sfârşit, silueta lui Jacques apăru în prea gul uşii. Imaginea patului, a celor două feţe în extaz tremurară

o clipă, din nou, în faţa ochilor doamnei de Fontanin.

Cu glasul sugrumat, plin de mustrare şi de spaimă, bolborosi:

— Copiii mei… Sărmanii mei copii…

Jacques trecuse pragul. Stătea în picioare în faţa ei; o P

rivea cu sfială şi totodată cu mândne. Atunci doamna de ontanin spuse răspicat:

— Bună ziua, Jacques.

Jenny îşi ridică repede capul. Fireşte, nu râdea, dar zâmbetul ciudat care îi schimonosea trăsăturile dădea chipului ei reflexul unei bucurii sălbatice; apoi, în ochii albaştri se aprinse o licărire cu totul nouă, o licărire neruşinată care trăda un instinct dezlănţuit. Întinse braţul spre Jacques, îl apucă mâna, îl trase cu putere spre ea şi, întorcându-se spre mama sa, spuse pe un ton pe care îl voia drăgăstos, dar în care răsuna un accent de izbândă, împreună cu unul de sfidare, aproape de ameninţare:

— L-am regăsit, mamă! Şi pentru totdeauna!

Doamna de Fontanin îi măsură o clipă cu privirea, pe unul, apoi pe celălalt. Se sili să zâmbească, dar nu izbuti. Scoase un suspin uşor, abia auzit.

Jenny o privea în tăcere. În acest suspin, pe acest obraz de mamă ce tremura de îngrijorare, dar şi de bunătate, şi pe care ar fi putut desluşi semnul unei încuviinţări, firea ei sensibilă, suparărioasă nu putu să citească decât mâhnire, dezaprobare. Se simţi umilită, rănită până în adâncul dragostei ei de fiică. Se desprinse de lângă mama ei şi, ridicându-se cu o mişcare bruscă, se alătură lui Jacques. Răzvrătirea, focul din privirea ei exprimau o mândrie nemărginită, oarbă, sălbatic de agresivă.

Jacques, dimpotrivă, o privea pe doamna de Fontanin cu o stăruinţă plină de afecţiune şi dacă ar fi vorbit, fără

îndoială că i-ar n spus: „Vă înţeleg… Dar şi dumneavoastră trebuie să ne înţelegeţi pe noi”.

Doamna de Fontanin îi îmbrăţişă pe amândoi într-o privire stingherită; îşi plecă apoi o căii: imaginea patului îi răsări din nou în faţă…

Toţi trei tăceau.

Pe urmă, din obişnuinţă, doamna de Fontanin spuse cu o mişcare politicoasă către Jacques:

— Nu staţi în picioare, copiii mei… Aşezaţi-vă…

Jacques împinse un scaun pentru Jenny iar el, la un

— nnn al doamnei de Fontanin, se aşează la stânga ei.

Cuvintele acestea simple produseră, parcă, o destindere.

I de îndată ce se văzură adunaţi în cerc, ca într-o vizită, temperatura păru că scade, că se apropie de normal. Pe un ton Mproape natural, Jacques izbuti să rupă tăcerea, pentru a cete amănunte despre felul cum călătorise la întoarcerea din Austria.

— Cum, n-ai primit ultima mea scrisoare? o întrebă doamna de Fontanin pe Jenny.

— Nimic. Nicio scrisoare. N-am primit nimic de la tine. Nimic. Afară de cartea asta poştală. Prima. Scrisă luni, în gara lin Viena. Jenny vorbea cu întretăieri, cu dinţii încleştaţi.

— Luni? repetă doamna de Fontanin. CLipea, siâindu-se lăşi reamintească ordinea zilelor. Cu toate astea, în fiecare seară v-am trimis câte două scrisori, una ţie şi alta lui Daniel.

Gândul la fiul ei o făcu să-şi simtă iarăşi inima strânsă.

— N-am primit niciuna!” repetă Jenny cu un glas tăios.

— Şi Daniel nu ţi-a trimis nicio veste?

— Ea da, o dată.

— Unde e?

— A plecat de la Lunéville. De atunci nu mai ştiu nimic.

Urmă iarăşi o tăcere, pe care, stânjenit, Jacques o rupse din nou.

— Şi… când aţi plecat din Viena, doamnă?

Doamna de Fontanin făcu o sforţare să-şi amintească.

— Joi, spuse în cele din urmă. ba, joi dimineaţă… Dar îi am ajuns la Udine decât noaptea. Iar spre Milano n-am plecat decât la amiază.

— Joi dimineaţă se anunţase în Austria bombardarea şi ocuparea Belgradului?

Doamna de Fontanin îl privi încurcată.

— Nu ştiu, mărturisi ea.

În timpiil şederii sale la Viena nu se gândise decât să apere memoria soţului ei şi nu se interesase deloc de mersul evenimentelor.

„Jenny nici nu m-a întrebat măcar dacă am reuşit să iiranjez treburile acolo”, îşi spuse ea. Şi uitându-se la fiica ei, tsi puse deodată o întrebare sfâşietoare: „Nu cumva îi pare i au că am izbutit să mă întorc?” *

Pentru a rupe tăcerea dintre ei, Jacques îi cerea întruna lămuriri despre starea de spirit ce domnea la Viena, despre manifestaţiile de acolo, iar doamna de Fontanin se silea să-i

 răspundă, agăţându-se, ca şi el, de aceste subiecte fără legătură cu ei, care amânau explicaţia cumplită, fiindcă toţi trei credeau, încă, în momentul acela, că o „explicaţie” eru de neînlăturat.

Jacques se întorcea din când în când spre Jenny, ca pentru a încerca să o atragă în conversaţie. Dar în zadar. Jenny

Î

area că nici nu-l ascultă. Rigiditatea cu care îşi ţinea capul, aţa ei trasă, crispată, privirea piezişă şi aspră, felul în care îşi înălţa bărbia, strângându-şi buzele, totul vădea nu numai voinţa ei de a/amâne deoparte, dar şi o încordare stranie, tainică, ostilă. Înfiptă pe scaunul de al cărui spătar nu-şi putea rezema mijlocul, cu trupul chinuit de durere, cu nervii încordaţi, rotea prin odaie o privire nepăsătoare, care, din timp în timp, se oprea asupra mamei sale ca asupra unei fifi urante plasate într-un decor prea puţin real: doamna de ontanin, cu Biblia sa, în fotoliul acela vechi de catifea verde, veşnic întors spre fereastră, i se părea fixată acolo de la începutul începuturilor; amintire de altă dată, simbol

(înduioşător, poate, dar mai degrabă supărător) al unui trecut mort, care, cu fiecare clipă, se desprindea tot mai mult de ea; al unui trecut ce-i părea că se pierde în ceaţă, aşa cum se depărtează de un călător, în clipa plecării, grupul de rude venite să-l petreacă. Jenny începuse să plutească spre alte ţărmuri; şi, cu inima bătându-i puternic, asemenea unei corăbii ce se avântă în larg, simţea zvâcnind în ea pulsaţia unei vieţi noi. Dacă în momentul acela Jacques ar fi luat-o de braţ şi i-ar fi spus: „Vino, părăseşte pentru totdeauna toate astea”, ar fi plecat fără să mai arunce nicio privire în urmă.

Mica pendulă ce se afla pe masa de noapte, lângă o fotografie a lui Jerôme şi a lui Daniel, bătu prelung în tăcerea ce se lăsase.

Jacques întoarse ochii spre ceas şi, ispitit deodată să plece, să fugă, se aplecă spre Jenny:

— E unsprezece… Trebuie să plec.

Schimbară repede o privire scurtă. Jenny consimţi cu o mişcare a capului şi se scula numaidecât, înaintea lui, de pe scaun.

Doamna de Fontanin îi observa de aproape. Un gând

supărător, neplăcut îi trecu prin minte: „Fata mea atât de cinstită, atât de sinceră…” N-o mai recunoştea! Simţea că se ascunde de ea, că are „conştiinţa încărcată”… Da: în ciuda voinţei lor de a părea siguri de ei înşişi, doamna de Fontanin descoperea acum, la amândoi, o expresie plină de făţărnicie.

Se priveau cu o îngâmfare solemnă, puţin ridicolă, ca doi au-Kiin, ca doi iniţiaţi. Doamna de Fontanin gândi: „Ca doi complici”… Şi au ea dreptate: între ei exista acea îmbătătoare lomplicitate a iubirii, a unei iubiri pe care o voiau absolută, unică, fără seamăn – mai ales fără seamăn – şi a cărei natură cu totul deosebită voiau să nu fie înţeleasă de nimeni în îi fără de ei!

Îmbărbătat de privirea lui Jenny, Jacques se apropie de doamna de Fontanin ca să-şi ia rămas-bun.

Plecarea aceasta grăbită o nelinişti pe doamna de Fontanin. Aveau oare de gând s-o lase singură, fără să-i fi mărturisit totul? Nu merita oare să i se acorde măcar ceva mai multă încredere?… încerca să se convingă singură, să accepte situaţia asta, lipsa asta de atenţie din partea lor, care o jignea. Poate că ar fi trebuit să-i silească ea să i se destăinuie? Acum era prea târziu. Nu mai avea îndrăzneala să o facă. Şi apoi, era nervoasă din cauza oboselii, se simţea zdrobită de lovitura morală pe care o primise: putea să cadă pradă oricărui capriciu, oricărei nedreptăţi. Era desigur mai bine ca această primă întâlnire să se termine fără explicaţii… Cu toate astea, era mânioasă pe Jenny; dar, în momentul acesta, ceea ce o enerva mai mult nu era atât patima vinovată a fiicei sale, cât lăzvrătirea ei care era de neîngăduit, de neînţeles, lipsită de orice raţiune! Pe Jacques n-avea de ce să-l mustre. Dimpotrivă, îi plăcuse cum se comportase în cursul acestei vizite: simţise, sub respectul lui sfios, o înţelegere tacită, o conştiinţă curată,

o viaţă lăuntrică neprihănită. Şi apoi, el era prietenul lui Daniel, bacă aceasta era voinţa lâii Dumnezeu, era gata. să-l iubească întocmai ca pe un fiu!

Era atât de puţin supărată pe el, încât, în momentul când ţi strânse mâna, aproape că-i veni să-l tragă spre ea, aşa cum făcea cu Daniel, şi să-i spună: „Nu, lasă-mă să te îmbrăţişez, copilul meu”. Din nefericire, chiar în momentul acela ridică ochii spre Jenny. Tânăra stătea în picioare, întoarsă spre ei. îşi privea mama cu nişte ochi pătrunzători, duşmănoşi: privirea ei părea că spune: „Da, te supraveghez, să văd ce Vei face, vreau să văd dacă vei găsi, în sfârşit, gestul de mamă pe care îl aştept de la tine încă din clipa când l-am adus pe Jacques aici”. Atunci, mânia care clocotea în inima doamnei de Fontanin atinse culmea: avu o tresărire de mândrie. Nu va face sub porunca unei ameninţări mute ceea ce era gata să facă din propria ei voinţă!

Renunţând la îmbrăţişarea pentru care se pregătise, se mulţumi să-i întindă lui Jacques mâna şi el fu singurul care

174 – *Roger Martin du Gard* simţi tremurul acestei mâini, tulburarea, consimţământul asciâns, duioşia pe care biata femeie o punea în acest şalul banal.

Toate acestea nu ţinură decât o secundă. Dar, în timp cd Jacques se îndepărtă, însoţit de Jenny, doamna de Fontanin avu intuiţia dureroasă că în această secundă toată fericire» viitoare a relaţiilor ei cu Jenny era pierdută, compromisă şi că între ea şi fiica ei se rupsese o legătură, ce nu va mai putea îl restabilită vreodată. O cuprinse teama:

— Jenny… Pleci şi tu?

— Nu, răspunse Jenny scurt, fără s-o privească.

Pe coridor, Jenny îl luă pe Jacques de braţ şi, în tăcere, îl trase repede după ea până în vestibul.

Acolo îi dădu drumul. În privirile lor, care se încrucişară, se citea aceeaşi adâncă nedumerire.

— Pleci totuşi cu mine? şopti Jacques.

Ea tresări, oarecum indignată:

— Dar ce-ţi închipui? Părea jignită, ca şi cum Jacques s-ar fi îndoit de ea.

— Şi ce-ai să-i spui?... întrebă el după o scurtă tăcere.

Jenny stătea în faţa lui, în picioare, cu un braţ ridicat, sprijinindu-se cu mâna de muchia dulapului de stejar.

— O, acum nu-mi mai pasă de nimic! rosti ea, făcând o mişcare energică din cap.

Jacques o privi mirat. Privirea îi alunecă până la mâna încleştată pe lemnul de culoare închisă – mina ei atât de albă, cu muşchii fini, care tremurau uşor, şi-şi apăsă buzele pe pielea delicată.

Jenny spuse brusc:

— Ai lua-o cu tine?

— Pe cine? Pe mama ta? Jacques se gândi o frântură de secundă: Da, dacă crezi... bineînţeles... Dar pentru ce? Crezi c-o să vrea să plece cu noi?

— Nu ştiu, răspunse ea în grabă. Nu, nu cred... Dar, în sfârşit aşa, din prevedere... Tăcu şi surâse uşor. Apoi adăugă: îţi mulţumesc! Unde ne întâlnim?

— Nu vrei să mă întorc aici, să te iau?

— Nu.

— Dar bagajele tale?

— N-au să fie grele.

— Ai să le poţi duce singură până la tramvai?

— Da.

— Şi actele mele? Pachetul pe care l-am lăsat deunăzi în camera ta?

— Am să-l pun printre lucrurile mele.

— Bine, atunci vino la Gara Lyon. La ce oră?

— La două; două şi jumătate cel mai târziu, răspunse ea după o clipă de gândire.

— Am să te aştept la bufet, vrei? Putem lăsa acolo geamantanul tău până la plecarea trenului.

Jenny se apropie şi-i luă faţa în mâini. „Iubitul meu", ţopţi ea în gând. Domol, îşi cufundă privirea pătimaşă în i icnii lui, până când buzele li se atinseră.

Şi de astă dată, tot ea se desprinse cea dintâi.

— Du-te, îi spuse. Avea glasul stins. Pe faţă i se citea o mare nervozitate. Eu mă întorc la mama. Vreau să-i vorbesc, lăi spun totul.

LXXVI

Cum ieşi din apartament, Jacques simţi din nou tulburarea aceea pe care o încercase în momentul când plecau de la

I Etendard şi care trezise în el atâta sete de singurătate. O clipă, se întrebă ce anume îşi pusese în gând să facă neapărat. Şi, deodată, cuvintele lui Mourlan îi răsunară în urechi: „Ar fi de ajuns o nimica toată… Dacă, pe negândite, între cele două armate, o fulgerare de conştiinţă…"

Avu atunci o revelaţie:. „Între cele două armate…" Ideea aceasta i se impunea cu atâta tărie şi atât de limpede şi de concret, încât se opri ca ameţit la mijlocul scării, cu mâna pe rampă, cu inima bătându-i de speranţă şi îndrăzneală… Un plan care, de câteva ceasuri, îşi croia drum în subconştientul lui ţâşni, în sfârşit, la lumină şi puse stăpânire pe toată fiinţa lui. Nu era un vis tulbure, nici aspiraţia unei voinţe şovăielnice; ceea ce se cristaliza cu iuţeală în mintea lui era în plan precis, planul unui gest hotărâtor, personal; una din acele idei fixe, care se zămislesc în umbră, în creierul anarhiştilor. Acum ştia pentru ce pleca în Elveţia şi ce avea să pregătească acolo!

Ştia prin ce act material, prin ce act solitar şi decisiv putea, după atâtea zile de inacţiune, de îngrijorare stearpă, să lupte, în fine, pentru credinţa lui şi să se pună în calea războiului! Un act care, fără îndoială, cerea un sacrificiu total. Acest lucru îl înţelesese dintru început; şi-l acceptase fără trufie, fără măcar să-şi dea seama de curajul său; împins numai şi numai de mistica certitudine că această acţiune.

— s *7*

176 – *Roger Martin du Gard* pentru care era gata să-şi dea viaţa, reprezenta astăzi singurul mijloc de a trezi conştiinţa maselor, de a schimba în mod brutal mersul lucrurilor şi de a pune stavilă forţelor coalizate împotriva popoarelor, împotriva fraternităţii şi dreptăţii.

Uitase cu totul de înapoierea doamnei de Fontanin, de ciudata vizită pe care abia o făcuse; uitase până şi de Jenny.

Ea, dimpotrivă… înainte de a se întoarce în camera mamei sale, se furişă pe balcon, pentru a-l vedea pe Jacques când ieso din casă; începu să se neliniştească de întârzierea lui. îl zări, în sfârşit, ieşind pe poarta principală şi avântându-se, ca un exaltat, spre Boulevard Saint-Michel, fără a se sinchisi de trecătorii şi de convoaiele care blocau strada. îl urmări cu privirea până când dispăru. El însă nu întoarse capul niciodată.

Rămasă singură, doamna de Fontanin îşi rezemase capul de spătarul fotoliului şi stătu aşa, câteva minute, ca împietrită. Nu izbutea să formuleze niciun gând limpede, dar impresia ei, în urma celor petrecute, se concretiză într-o frază vagă, pe care şi-o repeta mereu, copleşită: „Nimic bun nu poate ieşi din asta…” Continua să-i vadă unul lângă altul, pe Jacques şi pe Jenny, stând în faţa ei, ca două vlăstare ale aceluiaşi trunchi. Apoi, printr-o asociere involuntară de idei, revăzâi salonul sever al tatălui ei şi, în

pervazul ferestrei, un Jerôme tânăr, cuceritor, zvelt, într-o jachetă de culoare deschisă, care-l surâdea ca logodnic. Cu câtă încredere se avântau atunci, şi ei, spre viitor! Cu câtă dârzenie se răzvrăteau amândoi împotrivii familiei! Cât de dârză se simţea lângă el!... Recunoscu dintr-odată exaltarea sa de odinioară, iluziile, siguranţa că e fericită, convingerea sa că erau primii care cunoşteau asemene» nespuse bucurii. Şi nu numai că această evocare plină de o amară ironie era departe de a-i stârni vreun regret sau măcar vreo urmă de melancolie, dar îşi simţi sufletul inundat de o lumină strălucitoare, ca şi cum toate speranţele ei de atunci ar fi fost împlinite de viaţă.

Tresări auzind-o pe fiica ei întorcându-se. Pasul hotărât al lui Jenny, felul în care închise uşa, trăsăturile încordate ale chipului ei, privirea sa absentă, fanatică, aprinsă şi arzând parcă, o înfricoşară.

Gândindu-se că numai în duioşie va găsi salvarea, doamna de Fontanin îngână, cu teamă:

— Sărută-mă, draga mea...

Jenny roşi uşor: în gură îi stăruia încă gustul buzelor lui Jacques. Se prefăcu a nu fi auzit, ocupată cum era să-şi scoată

pălăria şi voalul şi să le aşeze pe pat. Apoi, nemaiputându-se ţine pe picioare, se lăsă în balansoar.

De acolo, ridicând vocea cu o grabă puţin silită, exclamă:

— Sunt atât de fericită, măicuţă!

Doamna de Fontanin îşi întoarse repede ochii spre fiica ei. În mărturisirea asta în care vibra un fel de sfidare, inima ci de mamă desluşi parcă un semn de deznădejde. îi fu de iij uns ca să se convingă că are o datorie, o ultimă datorie de îndeplinit, orice s-ar întâmpla pe urmă. Supunându-se unei porunci pe care o atribuia duhului

sfânt, se ridică, deodată, autoritară.

— Jenny, spuse ea, cel puţin te-ai gândit vreodată să te rogi? Să te rogi cu adevărat?... Şi poţi să spui: Cel Veşnic este cu mine?

Încă de la primele cuvinte, Jenny se încruntă. Între ea şi mama ei problema credinţei săpase o prăpastie dureroasă, a cărei adâncime numai ea singură o cunoştea.

Doamna de Fontanin vorbi mai departe:

— Jenny... Jenny, copila mea, dezbară-te de trufie... Să ne rugăm împreună, să cerem ajutorul Celui Atotştiutor... Priveşte cu El în taina inimii tale... Jenny! Jenny! Oare nu simţi în adâncul sufletului tău ceva care... se opune? Glasul începu să-i tremure: Ceva... cineva... care... îţi spune că poate le înşeli? Că poate te minţi pe tine însăţi?

Fiindcă Jenny nu răspundea, mama ei crezu că se reculege pentru a se ruga. Dar, după o tăcere destul de lungă, tânăra suspină:

— Tu nu poţi înţelege...

Tonul îi era aspru, descurajat, ostil.

— Ba da, drăguţa mea... Ba da!

— Nu! făcu Jenny şi privirea ei dârză exprima o îndărătnicie de neînfrânt. ôusta cu o desfătare bolnăvicioasă beţia de a se simţi neînţeleasă şi de a se crede persecutată. Fu gata să spună ritos: „Tu habar nu ai ce înseamnă o dragoste ca a noastră!” Dar cuvântul acesta „dragoste” nu-l putea pronunţa cu glas tare. Schiţă un zâmbet silit: Am văzut prea bine, adineauri, că nu înţelegi nimic... Absolut nimic!

— Ce vrei să spui, Jenny? Găseşti că nu v-am făcut o primire bună?

— Nu.

— Nu?

— Nu! replică Jenny tăios, cu ochii în tavan. Şi, cu un

glas surd, mustrător, preciză, îndreptându-şi trupul: Dacă
 ne-ai fi înţeles, ai fi găsit măcar un cuvânt să ne spui, un cuvânt care să ne arate că împărtăşeşti fericirea noastră!

Doamna de Fontanin îşi întoarse ochii. Apoi, într-un târziu, spuse:

— Eşti nedreaptă, Jenny… Cum îmi poţi face asemenea imputări? Sosesc aici azi-dimineaţă, fără să „ştiu nimic… Nu mi-ai îm părtăşit nimic, mi-ai ascuns totul…

Jenny o întrerupse ridicând din umeri: un gest care nu-i stătea în fire, pe care mama ei nu-l mai văzuse niciodată la ea – un gest de-al lui Jacques. Şi, cu un aer misterios, îndărătnic, satisfăcut, spuse:

— Nu ţi-am ascuns nimic!… Vezi, acuzi fără să ştii cum stau lucrurile. Acum două săptămâni nici eu nu bănuiam nimic…

— Dar nu sunt nici două săptămâni de când am plecat; seam plinesc azi opt zile… Când am plecat nu bănuiai că…?

— Nu!

(Minţea, fiindcă doamna de Fontanin se afla încă la Paris în seara când ea se întâlnise cu Jacques în Gara de Nord. Cu capul dat pe spate, îşi ascundea faţa, dar glasul o trădase atât de făţiş, încât amândouă roşiră.)

— Acum două săptămâni, continuă Jenny – şi jena i se trădă printr-un râs silit – dacă mi-ai fi vorbit de Jacques, ţi-aş fi răspuns că nu pot să-l sufăr! Că n-aş consimţi niciodată să-l mai văd!

Doamna de Fontanin îşi puse mâinile pe braţul fotoliului şi se întoarse spre ea cu un gest grăbit:

— Aşadar, numai în câteva zile?… Fără să-ţi dai răgazul să cugeţi, să… (Era cât pe-aci să spună: „Să vorbeşti cu mine”…) Dar adăugă numai atât: Să-i ceri sfatul lui Daniel?…

— Daniel? repetă Jenny, cu o mirare prefăcută. Dele lui Daniel? împinsă de un fel de exasperare pe care nici ea n-ar fi putut-o explica (în care răbufneau, poate fără voia ei, ani întregi de constrângeri şi de mici sâcâieli nemărturisite), râse din nou, cu aroganţă. Apoi, nemaiputând rezista ispitei ciudate de a-şi jigni mama, lovind-o în punctul cel mai sensibil, spuse: C & şi cum Daniel ar putea să ştie, să înţeleagă! Ce mi-ar fi putut spune Daniel? Nimic altceva decât neroziile pe care oricine le poate spune! Decât vorbe „înţelepte”!

— Jenny… gemu doamna de Fontanin.

Dar Jenny nu se mai putu stăpâni:

— Lucruri pe care, fără îndoială, le gândeşti şi tu. La urma urmei, spune-mi-le!… Ce? Că e război?… Sau ce altceva?

(.1 Jacques şi cu mine nu ne cunoaştem destul? Că n-am să tiu fericită?”

— Jenny! spuse încă o dată doamna de Fontanin.

Îşi privea fiica uimită. Această Jenny, cu sprâncenele încruntate, cu faţa aspră, cu glasul muşcător, nu semăna cu niciuna din acele Jenny care trăiseră, în preajma ei, vreme de douăzeci de ani; Jenny aceasta era pradă instinctelor dezlănţuite de curând… „E iresponsabilă”, gândi ea cu un fel de deznădejde, dar şi de îngăduinţă, de îmbărbătare aproape.

Dezaprobarea şi chiar suferinţa mamei sale departe de a îi mişca pe Jenny, o întărâtau:

— Şi dacă mie mi-e totuna dacă voi fi sau nu nenorocită i u el? Asta nu-l priveşte pe Daniel! Asta nu mă priveşte decât pe mine! Nu cer sfaturi. Puţin îmi pasă ce cred alţii! Nu mai am nevoie să cer părerea nimănui, a nimănui, acum, rând îl am pe el!

Doamna de Fontanin primi această nouă lovitură şi

păli. (: e o durea mai mult era faptul că simţea cât de conştientă, cât de voită era jignirea care i se aducea. Duhul răului, duhul întunericului îşi făcuseră sălaş în inima copilei ei! înălţă spre Dumnezeu un apel plin de groază. Simţea că nu se mai putea apăra împotriva acestei atmosfere înveninate, molipsitoare şi că nici nu-şi mai putea stăpâni mânia care o cuprindea. Izbuti totuşi, timp de un minut, să se mărginească la un ton hotărât, dar prudent:

— Tu ai avut întotdeauna o independentă morală completă, Jenny. Ştii prea bine: de când ai ajuns la vârsta când ai putut să asculţi glasul conştiinţei tale, nu ţi-am impus nimic îi nici nu ţi-am dat vreun sfat care să te constrângă. Astăzi, la fel, te poţi considera liberă să faci ce vrei, fără să-mi ceri părerea, dar eu sunt datoare…

— Mamă, te rog!

— …sunt datoare să-ţi vorbesc chiar de-ar fi în zadar… Sunt datoare să te apăr împotriva ta însăţi… Jenny… Copila mea… Fac apel la tot ce e mai bun în tine… E oare cu putinţă să fi pierdut orice noţiune despre bine şi despre rău? Deschide-ţi ochii! Vino-ţi în fire! Eşti victima unei groaznice rătăciri… Ai ajuns la punctul când te laşi pradă pasiunii nu numai fără remuşcări, dar ca şi cum uitarea aceasta de sine ar fi o manifestare de… de forţă… de curaj… de nobleţe…

Îşi pierdu răsuflarea. Avu sentimentul chinuitor că sarcina ei de acum o depăşeşte, că e prea ostenită… că o apucase pe o cale greşită, ca nu spunea ce ar fi trebuit să spună şi că nu vorbea pe tonul potrivit… Poate că s-ar fi oprit dacă, în clipa

 aceea, văzând-o pe Jenny întinsă pe canapea, nu i-ar fi răsări! brusc în minte imaginea perechii înlănţuite pe divanul lui Daniel.

— Ar trebui să-ţi fie ruşine! bolborosi ea.

— Mamă! Te rog!... repetă Jenny, cu o asprime plinfl de ameninţare.

— Ruşine! continuă nefericita mamă, care, de data asta, nu se mai putu stăpâni. Tu, Jenny, fetiţa mea, copilul meu!... Ai profitat de prilejul că erai singură ca să te laşi în voia tuturor ispitelor!... îi păru numaidecât rău că o apucase pe calea asta, minată de indignare, şi, întrerupându-se brusc, schimbă tonul: Oare se poate lua în câteva zile o hotărâre atât de gravă, cu urmări atât de grele? O hotărâre care te leagă pe toată viaţa? Şi care nu priveşte numai viaţa ta, dar şi pe a noastră... Pe a fratelui tău, pe a mea... Fiindea, în definitiv, este în joc tot viitorul nostru! Te-ai gândit măcar o clipă la asta? Nu! Erai... Eşti...

— Destul, mamă! Ajunge, destul!

— Ţi-ai pierdut capul! Te-ai comportat ca un copil! strigă doamna de Fontanin ajunsă la capătul puterilor. Şi vorbele pe care de la început şi le repeta în gâna îi ţâşniră, în sfârşit, de pe buze: Nimic bun nu poate ieşi din asta!

Jenny simţi cum urcă în ea o mânie rece, care o invada ca un val venit din străfunduri, făcând-o să sară deodată în picioare. Ah, cum o judeca azi pe mama ei! Neînţelegătoare, uscată, egoistă!

— Vrei să-ţi spun părerea mea? vorbi ea, apropiindu-se de doamna de fontanin. Dacă una din noi nu vede limpede în sine însăşi, apoi aceea eşti tu! Da! Tu te gândeşti la viitorul tău, nu la ai meu! Esteun lucru pe care îl descopăr acum: că tu nu m-ai iubit niciodată decât pentru tine, numai pentru tine! Numai gelozia te face să mi te împotriveşti! Eşti geloasă! Geloasă! Şi nu te gândeşti decât la un singur lucru: să mă poţi ţine, în mod egoist, lângă tine!... Ei bine, ia-ţi gândul de la asta f Acum e prea târziu! îmi pare rău că-ţi provoc această durere. Dar e mai bine s-o ştii cât mai curânef: Jacques pleacă asta-seară în

Elveţia. Şi… am să plec şi eu cu el!

— Astă-seară? în Elveţia? bâlb ai doamna de Fontanin cu un glas stins.

— Ne hotărâsem înainte de întoarcerea ta. Este ultimul tren care…

— Tu? Astă-seară?

— Da, acum!

— Nu! Nici să nu te gândeşti, Jenny! Asta, nu!

FAMILIA THIBAULT – 181

— Orice vorbă e zadarnică, mamă, nu mai e nimic de Ineut, răspunse Jenny cu un ton şfichiuitor. Nimeni nu ne mai poate face, acum, să ne schimbăm hotărârea!

— Nu-ţi dau voie! auzi?

Drept orice răspuns, Jenny ridică din umeri.

— Auzi, Jenny? *Nu-ţi dau voie să pleci*!

— Stărui zadarnic, mamă… îţi repet… De altfel, în loc să mă dezaprobi, ar trebui… dacă ai avea puţin suflet…

— Dacă aş avea puţin suflet?… repetă doamna de Fonta iiin. Uitase de toate celelalte jigniri, nu mai auzea decât cuvintele acestea cumplite…

— Da, dacă te-ai gândi în adevăr la fericirea mea, strigă Jenny, pierzându-şi cu totul stăpânirea de sine, dacă m-ai iubi, pentru mine, fără îndoială că azi…

De data asta, doamna de Fontanin nu mai putu răbda. îşi cuprinse fruntea cu mâinile şi îşi astupă urechile cu degetele, ca să nu mai audă glasul acesta care o străpungea. „Nu omul, t i Cel Veşnic hotărăşte! gândi ea, închizându-şi ochii. Doamne, l; ică-se voia Ta!”

Auzind un zgomot surd, îşi ridică, îngrijorată, capul. Jenny lesise din odaie trântind uşa. Pălăria şi vălul ei nu se mai atâau pe pat.

„Trebuie să mă rog… să mă rog”, îşi spunea doamna de hontanin. Nu putea să-şi alunge din faţa ochilor imaginea lui Jenny, aşa cum o văzuse aici, înfruntână-o cu

insolenţă.

— Dumnezeule, se rugă ea, ajută-mă, dă-mi putere!… Nimic nu este ireparabil… Niciodată nu trebuie să ni se clatine încrederea în făpturile tale… încet, de două ori la rând, recită cuvintele sfinte: „Nu trebuie să priveşti la lucrurile văzute, ci la cele nevăzute. Căci cele văzute sunt vremelnice, iară cele nevăzute sunt veşnice”.

În sfârşit, după primele clipe de amorţire, mintea i se învioră pe neaşteptate. Zdrobita, cu umerii căzuţi, cu mâinile împreunate, zăcea nemişcată pe divan. Dar creierul îi lucra cu luciditate. îşi impunea, cu răbdare, un prim examen de conştiinţă. Aşa cum făcea totdeauna în ceasurile de grea cumpănă, se străduia să-şi analizeze durerea, să şi-o desluşească bine, să facă din ea ceva concret, pe care să-l poată smulge din ea însăşi, pe care să-l poată dărui lui Dumnezeu. „Tot ce nu este dăruit este pierdut…”

Nu plecarea lui Jenny în Elveţia o răscolea atât de mult. De altfel, nici nu credea că lucrul acesta era cu putinţă. O îndurera cel mai mult faptul, îndrituit ori nu, că fusese

 înşelată. Rana adâncă, adevărata rană, aici era. îşi închipuise, cu naivitate, că afecţiunea înţelegătoare, libertatea pe care i-o lăsase lui Jenny, încă de pe vremea când fiica ei nu era decât o copilă, crease între ele un spirit de încredere reciprocă atll de puternic, încât Jenny n-ar fi putut lua niciodată vreo hotărâre gravă fără să-i spună şi ei, fără să-i ceară asentimentul, şi iată că, în ceasul cel mai hotărâtor al existenţei ei, Jenny se ascunsese de dânsa; ba chiar, profitând de absenţa sa, se purtase cum e mai rău, făcând totul pe ascuns, ca o fotă crescută sub cea mai severă supraveghere şi care, printr-un act de revoltă, se eliberează dintr-o daţi de o tutelă tiranică, de neînţeles,

căreia i se supusese cu preţul unei răbdări puse la grea încercare. Fireşte, în ciuda scenei dureroase care se petrecuse între ele, doamna de Fontanin nu se îndoia de dragostea fiicei sale; tot aşa cum nu-şi simţea câtuşi de puţin ştirbită iubirea ei de mamă. Nu: rănită îi era numai încrederea pe care o avusese în Jenny. O încredere ca aceea pe care o avusese ea în Jenny rămâne mutilată pentru totdeauna atunci când a fost trădată atât de brutal. Va avea pentru ea tot atâta afecţiune ca şi altă dată, da. Dar aceeaşi încredere? Nu, niciodată de acum înainte!

La gândul ăsta simţi că o cuprinde disperarea. Luă din nou Biblia şi o deschise la întâmplare. Acum putea să urmărească mai uşor textul. Calmul îi revenea puţin câte puţin. Un calm ciudat, neaşteptat, aproape neliniştitor. Şi, deodată, analizându-se mai bine, i se păru că întrevede taina redutabilă a acestui calm: fără ştirea ei, un sentiment nou se născuse în ea şi se dezvolta încet, sigur… Un sentiment pe care îl cunoştea bine, fiindcă îl încercase în momentele cele mai grele ale existenţei ei, atunci când, nemaiavând putere să sufere în zadar, hotărâse să se despartă de Jerôme. Un sentiment? Mai degrabă o reacţie instinctivă. Ceva ca o apărare organică. „Un leac, gândea ea, pe care natura, în înţelepciunea ei, îl extrage din noi înşine, ca să ne facă să suportăm anumite dureri”… Lăsă cartea şi căută să desluşească bine simţământul acesta, să-i d’ea un nume… Resemnare? Detaşare?… Poate că nu există cuvânt care să definească amestecul acesta născut din două sentimente atât de contradictorii: afecţiune şi indiferenţă. Indiferenţă? Brutalitatea cuvântului o făcu să se înfioare. Gândul că o iubire de mamă ca aceea care îi umpluse inima timp de ani de zile ar fi putut să fie atinsă de indiferenţă într-o singură zi, sub presiunea întâmplărilor – cu toate că, în momentul de faţă, gândul acesta nu era chiar atât de dureros – însemna, pentru

linia în plus. Închise ochii. Nu voia să cugete la ce se va iaiimpla mai târziu. „Facă-se voia ta”, murmură ea încă o hiia.

Dar durerea o copleşea prea tare. îşi luă din nou fruntea în mâini şi începu să plin gă.

LXXVII

Jenny era absolut hotărâtă să fugă de acasă; un instinct aitfur îi spunea că, pentru a face fără ezitare gestul acesta, de «re avea să depina A tot viitorul ei, nu trebuia cu niciun preţ «n şi mai revadă mama… Şi nici să mai stea pe gânduri!

Alergă într-un suflet în camera ei; îngrămădi repede, cu înfrigurare, într-un geamantănaş rufele, rochiile negre pe care le avea; apoi, cu dinţii încleşta şi, cu obrajii aprinşi, îşi puse jirtlăria, vălul şi, fără a-şi mai arunca privirea în oglinâă, ieşi din casă în goană, ca şi cum ar fi urmărit-o cineva.

„Acum sunt singură şi liberă, îşi spuse cu un fel de beţie amestecată cu spaimă, cobo rând în fuga scările. Acum, într-adevăr, nu-l mai am decât pe el”.

Afară, o clipă, avu un fel de ameţeală. Unde să se ducă? Incques o aştepta în micul restaurant abia la orele două, iar «cum nu era decât douăsprezece. N-avea nicio importanţă: inn pricina bagajului, lucrul cel mai simplu era sa se ducă, chiar de pe acum, la Gara Lyon, luând tramvaiul din Boulevard Saint-Michel, apoi pe cel care străbate Boulevard Saint-Martin.

Avu norocul să nu aştepte prea mult şi să găsească un loc pe platformă. „Să nu mii mai gândesc la nimic, îşi spunea mereu. Să nu mă mai gândesc la nimic”.

Izbuti, fără prea multă trudă, să nu se mai gândească la nimic, deoarece, în tramvaiul plin de călători, toată lumea vorbea tare, zgomotos, ca după un accident: „D-

apoi, căsătoriile, doamnă! Azi dimineaţă la primării, în faţa ghişeelor de stare civilă, nu mai ştiau cum s-o scoată la capăt, atât de mulţi mobilizaţi vin să se căsătorească înainte de a pleca!” „Dar formalităţile…” „S-au simplificat toate. La război, ca la război, e cazul să o spunem… E destul să ai două acte de naştere şi un livret militar şi pui la punct, în doi timpi şi trei mişcări, orice legătură veche… „Vedeţi, eu găsesc că ăsta-e bine şi moral şi…” „O, morala, de asta nu ducem lipsă! în Franţa, la nevoie, oricine e oricând la înălţime”. „Eu locuiesc aproape de fortificaţii. Ei bine, de cum s-a făcut ziuă, birourile

184 – *Roger Martin du Gard* de recrutare de la centură au fost pur şi simplu luate e* asalt. Se fac angajări în masă”. „Nu, corectă un medic maiof în uniformă. Încă nu se pot face angajări. Dar lumea vine st se informeze sau cel mult să se înscrie…”

Tramvaiul ce venea dinspre Bastilia era, de asemenea, ticsil de lume: călătorii, în picioare, stăteau îngrămădiţi într-o bănci. Totuşi, Jenny găsi un loc datorită bunăvoinţei unoj doamne mai în vârstă, care, văzând-o că îi e greu cu bagajul, M dădu locul pe care şedea fetiţa ei.

Legănată de zgomotul monoton al tramvaiului şi de larma glasurilor, Jenny asculta bucuroasă vorbăria, ca să-şi alunga gândurile.

Înainte de Rue Saint-Jacques, tramvaiul trebui să se oprească, aşteptând să treacă un regiment de artilerie uşoarl ce se îndrepta spre Sorbona.

„Se pare că întreaga garnizoană a părăsit Parisul pe tăcute…” „Se simte că suntem comandaţi. Toate merg… milităreşte”. „Da! După felul cum a început, se vede că treaba nu-l) să ţină mult!” „Eu eram în vacantă, în Vosgi, la Ribeauville… Ei bine, ştii, când îi vezi pe bravii noştri soldaţi din est, mal ales pe vânătoraşii de munte, îţi vine inima la loc!” „Cu toate că am festelit-o, retrăgându-ne

zece kilometri…” „Ia mai lăsaţi-o! elnd s-or vedea ei cu douăzeci de milioane de baio nete ruseşti în spate şi cu noi în faţă!…” „Patronul hotelului unde staii mi-a spus că un călător care venea din Luxembourg a văzut un aviator francez picând drept asupra unui zepelin… L-a făcut praf!” „Nu trebuie să daţi crezare ştirilor false, spuse taxatorul. De pildă, adineauri, un pasager spunea că astă-noapte am avut o victorie decisivă în Alsacia…” „Nu; asta-i prea din cale-afară, vezi bine!… Dar eu am auzit că au fost văzute patrule de nemţoi alsacieni în jurul Nancyului…” „Nancy! Ei asta-i!” „Dumneavoastră n-aţi auzit că podurile de la Soissons au fost aruncate în aer?” „De noi, sau de ei?” „Se înţelege că de noi! La Soissons!” „Poate că a fost un spion!” „Trebuie să fim cu ochii-n patru la spioni! Se pare că mişună peste tot! Poliţia n-ajunge să-i dibuiască pe toţi. Ar trebui ca fiecare om să-şi supravegheze cartierul, casa…” „Fratele meu este impiegat la Gare d’Orléans. Ei bine, nevastă-sa ne-a spus că l-a văzut pe vecinul ei ascunzând un drapel german sub pat”. „Eu, rosti sentenţios un domn cu ochelari, admit ca un german să strige: «Trăiască Germania», dar cu condiţia ca aceasta să nu aibă caracterul unei provocări!… Ce vreţi? Sunt germani, nu-i vina lor…”

FAMILIA THIBAULT – 185

În Place Maubert, tramvaiul se opri din nou. Un grup de oameni bloca trecerea. Jenny văzu, la intrarea în Rue Monge, o bandă de indivizi înarmaţi cu un berbece, cu care spărgeau obloanele unei prăvălii, pe a cărei firmă de: Lăptăria Maggi.

În tramvai, lumea participa cu îndemnuri:

— Daţi-i înainte, băieţi! Maggi e un nemtoi prusac… spuse domnul cu ochelari. E chiar colonel de ufani! A fost denunţat de mult de Action Française! Atâta aştepta, mobilizarea, ca să dea lovitura!

— Se pare că numai la Belleville a otrăvit mai bine de o sută de copilaşi cu laptele lui!

Jenny urmărea mişcarea înainte şi înapoi a berbecelui de lemn; auzea izbiturile surde pe care le dădea în oblonul de fier. În sfârşit, oblonul căzu. Înăuntru, geamurile zburară în ţăndări. Mulţimea, îngrămădită în faţa prăvăliei, scotea strigăte de furie: „Jos Germania! Moarte trădătorilor!” într-un colţ al pieţei, un pluton de sergenţi pe biciclete descălecaseră şi priveau de la distanţă, fără să intervină. La urma urmei. Franţa era atacată; poporul îşi făcea dreptate singur; n-aveai decât să-l laşi în voia lui.

În sfârşit, tramvaiul ajunse la Gara Lyon.

Curtea era plină de lume. Abia târându-şi bagajul, Jenny pătrunse prin mulţime şi intră în restaurantul gării.

Lumina orbitoare a zilei năvălea în valuri în sală printr-o uşă imensă cu geam, larg deschisă. Aciuată într-un colţ, în fund, Jenny îşi strângea mâinile asudate; şi, cu toate că era încă prea devreme ca să spere să-l poată vedea pe Jacques intrând, nu-şi lua ochii de la uşă. Căldura era înăbuşitoare. După zdruncinăturile din tramvai, bancheta de piele, strâmtă, neconfortabilă, pe care şedea, îi zdrobea oasele. Strălucirea luminii o orbea. Oamenii, pe ale căror chipuri lumina arunca reflexe ciudate, forfoteau de colo până colo; unii treceau pe peron, repede, prin faţa uşii, împingându-şi singuri cărucioarele cu bagaje. îşi întoarse ochii de la intrare ca să apuce geamantănaşul, pe care-l aşezase lângă ea şi pe care-l strecură sub masă; pe urmă îl puse din nou pe banchetă şi începu să pândească iarăşi intrarea. Gesturile dezordonate îi trădau înfrigurarea. Pe drum, spre gară, izbutise să uite de sine; acum însă nu mai avea cum să lupte împotriva ei înseşi şi faptul că era obligată să stea aici poate şi o oră, singuri, prada acestei fierberi lăuntrice, o umplea de o mare şi

insuportabilă nelinişte. Căuta să-şi îndrepte atenţia spre nimicuri, să-şi ocupe mintea cu ceva, să toarcă firul unor gânduri neînsemnate; dar simţea cum în jurul ei dădea

 târcoale, ca o pasăre de pradă ce se apropie tot mai mult, o imagine îngrozitoare, pe care până acum izbutise să o ţine departe... Ca să se apere, se apucă să examineze obiectele din fata ei, să numere cornurile din coşuleţul de pe masă, bucăţile de zahăr din zaharniţă. Apoi îşi întoarse din nou privirea spre uşă şi urmări lumea care intra şi ieşea. O femeie în capul gol, pe jumătate căruntă, trecu pragul; puse ochii, aproape de intrare, pe cea dintâi masă liberă, se aşeză greoi şi, rezemându-se în coate, îşi lăsă capul în mâini. Jenny se simţi deodată năpădită de imaginea pe care încerca mereu s-o alunge, dar care nu aştepta decât un prilej ca să se năpustească asupra ei. În faţa ochûor îi apăru mama ei înfundată în fotoliu, strângându-şi tâmplele între palme. Ce-o fi fărând oare acum? S-o fi pregătind să ia masa? Jenny şi-o închipui în bucătăria răvăşită, în faţa farfuriilor murdarei a celor două tacâmuri... şi, de data asta, ea fu aceea care, închizându-şi ochii, îşi sprijini fruntea în mâini. Trecură astfel câteva minute, fără să facă nicio mişcare. „Eşti geloasă!... Dacă ai avea puţin suflet...” Repeta propriile ei cuvinte: nu putea înţelege cum de fusese în stare să le rostească şi nici cum de putuse să plece după aceea.

Când îşi ridică în sfârşit capul, trăsăturile îi erau calme, asprite. Urmele degetelor îi rămăseseră imprimate pe obraji. „La ce bun să stau şi să mai judec? îşi spunea ea; asta am de făcut, asta voi face!” Mai rămase câteva clipe cu privirea fixă, fără să vadă nimic în faţa ei, strivită sub greutatea hotărârii pe care o luase. Nu mai stătea în cumpănă decât în privinţa unui singur lucru: aştepta oare sosirea lui Jacques pentru a săvârşi gestul acesta, această

poruncitoare datorie? Şi de ce-l aştepta? Ca să-i ceară sfatul? Păstra oare încă în sinea ei nădejdea laşă că Jacques o va sfătui să renunţe? Nu: hotărârea pe care o luase era de nestrămutat. Atunci, lucrul cel mai urgent nu era oare să scurteze martiriul mamei ei?

Se îndreptă din spate şi chemă chelnerul:

— De unde se poate expedia o telegramă?

— Posta? Apăi într-o zi ca asta cred că trebuie să fie deschisă. Uite, se vede de-aici: felinarul acela albastru…

— Ai grijă, te rog, de bagaj. Mă întorc numaidecât.

Plecă în fugă.

Într-adevăr, biroul poştal era deschis: civili, militari luau ghişeele cu asalt. Ceru un formular albastru şi scrise, dintr-un condei:

„Măicuţă dragă, am fost nebună, n-am să-mi iert niciodată durerea pe care ţi-am pricinuit-o. Dar pe tine te rog mult, mult de tot, să înţelegi, să uiţi. Rămân aici. Renunţ să-l

Însoţesc pe Jacques, astă-seară, în Elveţia. Nu vreau să te las singură. Pentru el e ultimul termen, ei trebuie neapărat să iticce. Am să plec după el, acolo, mai târziu. Cu tine, sper. Nu-i aşa? N-ai să refuzi să pleci cu mine ca să-l regăsesc Mtolo?”

Ar fi trebuit să mă întorc numaidecât acasă, să vin în fugă’s. i te îmbrăţişez. Dar ar fi o cruzime prea mare să nu petrec îi el ultimele ore dinaintea plecării lui. Diseară mă întorc lângă tine şi am să-ţi explic totul, mamă dragă, ca să mă ierţi.

Închise scrisoarea fără s-o recitească. îi tremurau mâinile, tot trupul; o sudoare rece îi lipea cămaşa de piele. Înainte de a arunca plicul în cutie, întrebă dacă avea să fie distribuit în ceasul următor. Apoi traversă din nou piaţa şi se îndreptă ipre colţul restaurantului.

O liniştise oare, întrucâtva, ceea ce făcuse? îşi puse întrebarea asta fără să-şi poată răspunde. Era zdrobită de sacrificiul ei; era complet sleită, ca după o pierdere de sânge. Şi atât de deznădăjduită, încât se temea de clipa când va sosi Jacques; departe de el, se simţea mai tare, mai hotărâtă să-şi lină făgăduiala. Încercă să-şi dea dreptate: „În câteva zile… O săptămână… Cel mult două…” Două săptămâni fără el! Spaima ei în faţa acestei despărţiri nu putea fi asemuită decât tu frica de moarte.

Când văzu, în sfârşit, silueta lui Jacques apărând în cadrul uşii larg deschise, se ridică în picioare şi rămase dreaptă, palitlă, fără putere, cu ochii aţintiţi la ei. El o zări şi, dintr-o privire, înţelese că se petrecuseră lucruri grave.

Cu un gest tragic, ea îi înăbuşi orice întrebare.

— Nu aici… să ieşim.

Jacques îi luă geamantănaşul din mână şi ieşi în urma ei.

Jenny făcu câţiva paşi pe trotuar, prin mulţime, apoi se opri brusc şi, ridicând spre el o privire sfâşietoare, spuse foarte repede, cu glas foarte coborât:

— Nu pot să plec astă-seară cu tine…

Buzele lui Jacques se întredeschiseră, dar nu răspunse nimic. Se aplecă să lase geamantănaşul jos şi, până când se ridică din nou, avu vreme, aproape fără să-şi dea seama, să-şi schimbe expresia feţei. Expresia lui de surpriză brutală a omului care nu-şi poate crede urechilor, nu mai oglindea nimic din acel prim gând, fulgerător, care-i venise în întâiul moment, fără voia lui: „Misiunea mea… Iată-mă liber!…”

Călătorii, soldaţii îi îmbrânceau din toate părţile. O trase pe Jenny până la o adâncitură a zidului, între doi pilaştri.

Jenny vorbi cu glas întretăiat:

— Nu pot pleca… N-o pot părăsi pe mama… Astăzi, nu… Dacă ai şti… M-am purtat îngrozitor cu ea…

Îşi ţinea ochii în pământ, neîndrăznind să se uite la Jacques, El îi cercetă chipul şi, cu buzele tremurânde, cu privirea întunecată, se apleca parcă spre ea ca s-o ajute să vorbească.

— Înţelegi? murmură ea. După toate astea, nu mai pot pleca… a

— Înţeleg, înţeleg… şopti Jacques printre dinţi.

— Trebuie să rămân cu ea… Cel puţin câteva zile… Am să vin acolo după tine… în curând… Cât mai curând cu putinţă.

— Da, spuse el cu tărie. Cât mai curând cu putinţă. Dar în sinea lui gândea: „Nu. Niciodată… S-a sfârşit”.

Rămaseră câteva clipe aşa, fără să se privească, paralizaţi, muţi. Jenny avusese de gând să-i spună ce se întâmplase între maică-sa şi ea. Dar nici nu-şi mai aducea aminte cum se petrecuseră lucrurile. Şi apoi, ia ce bun? Se simţea iremediabil singură, izolată în drama ei personală, care nu putea fi împărtăşită, în care Jacques nu era amestecat cu nimic şi faţă de care el va rămâne pentru totdeauna străin.

În clipa aceea şi el se simţea iremediabil deosebit de ea. Deosebit de toţi ceilalţi oameni: eroismul cu care se îmbăta de două ceasuri încoace îl izola, îi închidea calea către orice emoţie normală. Ca un ceasornic care s-a oprit din mers din pricina unei izbituri, mintea i se oprise asupra primelor cuvinte – eliberatoare – rostite de Jenny: „Nu pot să plec astă-seară cu tine”. Durerea, dezamăgirea, pe care le încerca, nu erau prefăcute; dar nu erau nici prea adânci. Ultimele stavile se năruiau. Va pleca, şi va pleca singur! Totul se simplifica…

Frapată de forţa pe care o emana chipul lui, Jenny îl

privea, gândindu-se că mfine nu-l va mai vedea; dar era prea răscolită ca să discearnă schimbarea ce se petrecuse în el, masca aceea nouă, de eliberare, pe care i-o adusese hotărârea ei. Cu o privire umezită de duioşie, îi mângâia gura mare, expresivă, bărbia, umerii… pieptul acesta răsunător şi tare, pe care ea dormise nu demult. Iar durerea de a nu putea petrece noaptea următoare cu trupul strâns lipit de trupul lui, în căldura lui, o săgetă cu atâta putere, încât uită de toate celelalte:

— Dragostea mea…

Din lumina care se aprinse în ochii lui Jacques, înţelese că făcuse o imprudenţă lăsând să-i izbucnească acest strigăt

tic iubire… Amintirea pe care o trezea în ea licărul acesta o irteu să tremure de teamă. N-ar fi vrut decât să doarmă în luatele lui, atât şi nimic mai mult…

Jacques îşi împlântă privirea tulbure în ochii ei. Murmură aproape fără să-şi mişte buzele:

— Înainte de a pleca… ultima noastră după-amiază. Vrei, ila?

Jenny nu îndrăznea să-i refuze această ultimă bucurie. Se îmbujoră şi îşi întoarse faţa, cu un surâs dulce şi totodată jalnic.

Ochii lui Jacques, desprinzându-se de pe chipul ei, intăciră câteva clipe dincolo de piaţa însorită, peste faţadele pe care străluceau firme cu litere aurite: Hôtel des Voyageurs… Central-Palace… Hôtel du Départ…

— Vino, spuse el, luând-o de braţ.

LXXVIII

Saffrio luă un aer bănuitor:

— Cine ţi-a spus?

— Portarul din Rue de Carouge, răspunse Jacques. Abia îi în coborât din tren; n-am văzut pe nimeni.

— Şi, şi… Locuieşte la mine de când s-a întors de la Bruxelles, recunoscu italianul. Se ascunde… L-am mirosit… îi făcea rău să intre în locuinţa lui fără Alfreda. I-am spus: „Vino la mine, I'ilotule…" A venit. E sus. Trăieşte ca într-o închisoare. Stă toată ziua în pat cu jurnalele; Se plânge de reumatisme… Dar este un pretesto, adăugă italianul, clipind din ochi. Ca să nu iasă, să nu vorbească… N-a vrut să vadă pe nimeni, nici măcar pe Richardley! Ah, dacă ai şti cât s-a schimbat! Târfa l-a nenorocit! N-aş fi crezut niciodată… Făcu un gest de deznădejde: E un om sfârşit.

Jacques nu răspunse. Xuzea cuvintele lui Saffrio ca prin ceaţă: nu izbutea să se smulgă din starea de amorţire în care trăise tot timpul acestei interminabile călătorii de optsprezece ore, de la Paris la Geneva. Pe deasupra, suferea din pricina unei inflamaţii a gingiilor, care îl mai împiedicase să doarmă de câteva ori în ultimele săptămâni şi care se agravase în noaptea aceea datorită curentului din vagon.

Saffrio continuă:

— Ai mâncat? Ai băut ceva? Nu vrei nimic? Fă-ţi o ţigară: e tutun din cel bun, de la Aosta!

— Aş vrea să-l văd.

— Aşteaptă un puoco… Să mă urc sus şi să-i spun că te-ai întors. Poate c-o să vrea, poate că nu… Şi tu te-ai schimbat, adăugă el, aruncându-i lui Jacques o privire mângâietoare. Şi, şi! Nu mă asculţi, te gândeşti la război… Toată lumea s-a schimbat… Povesteşte-mi ce-ai văzut acolo. Te-au lăsat să vii?… Şi ştii ce e mai groaznic? E nebunia care i-a cuprinspe toţi când s-au văzut soldaţi! Cântecele lor, furia lor!… Trenuri întregi de mobilizaţi, cărora le sclipesc ochii şi care strigă: „La Berlin!" Iar ceilalţi: „Nach Paris!"

— Cei pe care i-am văzut eu plecând nu cântau, spuse Jacques întunecat. Apoi, cu glas înfrigurat, ca şi cum s-ar fi trezit brusc: Nu ăsta e lucrul cel mai groaznic, Saffrio… E vorba de Internaţională… N-a făcut nimic. A trădat… Cum a murit Jaurès, toţi-au lăsat-o baltă! Toţi, chiar şi cei mai buni: Renaudel, prietenul lui Jaurès! Guesde! Sembat! Vaillant! Da, Vaillant, care, oricum, e cineva! Singurul care a îndrăznit să spună în Cameră: „Mai bine insurecţia decât războiul!” Toţi! Până şi conducătorii C.G.T.-ului!… Asta, asta e mai de neînţeles decât orice! Şi doar nu se poate spune că ăia erau molipsiţi de parlamentarism! Iar hotărârile congreselor confederale erau totuşi categorice: „Dacă se declară război, grevă generală imediată!”… în ajunul mobilizării, proletariatul şovăia încă. Ar fi putut face ceva! Dar nici n-au încercat! „teritoriul sfânt! Patria! Unitatea naţională!… Apărarea socialismului împotriva militarismului prusac!” Iată ce au găsit să spună! Iar celor care întrebau: „Ce facem?” n-au ştiut să le răspundă decât atât: „Supuneţi-vă ordinului de mobilizare!”

Ochii lui Saffrio erau plini de lacrimi.

— Până şi aici toate s-au dat peste cap, spuse el după o clipă de tăcere. Acum, tovarăşii vorbesc pe şoptite… Ai să vezi! Toată lumea s-a schimbat… Le e frică… Astăzi, guvernul federal e neutru; ne lasă în pace. Dar mâine? Şi dacă mâine va trebui să plecăm, unde ne ducem?… Tuturor le e frică. Poliţia supraveghează totul… La Local nu mai e nimeni… Richardley organizează întruniri noaptea, la el sau la Boissonis… Se aduc ziare. Aceia care pot traduc pentru ceilalţi. Apoi discută, se enervează… Pentru nimic! Degeaba! Ce putem face?… Numai Richardley face ceva. Are încredere. El spune că Internaţionala nu poate să moară, că ea va reînvia. Şi mai puternică! El zice că Italia are un cuvânt de spus acum. El

vrea unirea socialiştilor elveţieni cu socialiştii italieni, spre a începe să spele onoarea pătată… Fiindcă, adăugă Saffrio, ridicându-şi capul cu mândrie, să ştii, în Italia, întregul proleta-*FAMILIA THIBAULT* – 191

tint este credincios! Italia este adevărata patrie a revoluţiei!! oţi şefii, Malatesta, Borghi… toţi luptă mai dârz ca oricând! Nu numai pentru a împiedica guvernul să intre şi el în ia/. boi, ci pentru a aduce cât mai curând pacea prin unirea cu ti îţi socialiştii din Europa: cu cei din Germania, cu cei din Rusia!

„Da… îşi spuse Jacques. Nu s-au gândit că există şi alte mijloace mai rapide ca să se facă pace!…”

— Chiar şi în Franţa mai poţi găsi câteva insuliţe care nu m* dau bătute, spuse el pe un ton nepăsător, ca şi cum aceste hestiuni nu l-ar mai fi interesat. Ar trebui să intrăm în legătură cu federaţia metalurgiştilor, de pildă. Sunt acolo. tiiva oameni de ispravă! Ai auzit de Merrheim?… Mai este? i Monatte, şi grupul de la Vie Ouvrière. Ăia nu se lasă… Ai să găseşti şi alţii: Martov… Mourlan, cu cei de la l’Eten-Itirel…

— În Germania e Liebknecht… Richardley a şi intrat în legătură cu el.

— La Viena, de asemenea… Hosmer… Ar trebui ca, prin Mithoerg, să…

— Mithoerg? întrerupse italianul, sărind în picioare. Muzele îi tremurau. Mithoerg? Vasăzică, nu ştii?… A plecat.

— Unde a plecat?

— În Austria!

— Mithoerg?

Saffrio îşi lăsă pleoapele în jos. Pe frumoasa lui mască lomană se citea o durere nudă, animalică.

— În ziua când s-a întors de la Bruxelles, Mithoerg a pus: „Eu mă duc acasă”. Noi i-am zis cu toţii: „Ce, eşti

nebun?! Eşti doar condamnat ca dezertor!” Dar el spunea: „Tocmai de aceea. Un dezertor nu e un laş. Un dezertor se întoarce când e vorba de război. Trebuie să mă duc!” Eu l-am întrebat: „De ce, Mithoerg, că doar n-ai să te faci soldat?” Nu înţelesesem la ce se gândeşte!... Atunci el a răspuns: „Nu, nu ca să mă fac soldat. Ca să fiu o pildă. Ca să mă împuşte în faţa tuturor!...” Şi iacă aşa! Seara a plecat...

Ultimele cuvinte i se înecară într-un hohot de plâns.

— Mithoerg? bâigui Jacques, cu privirea rătăcită. Şi, după câteva clipe, se întoarse spre italian: Acum du-te şi spune-i că sunt aici. Te rog.

Rămas singur, Jacques repetă, cu jumătate voce: „Miihoerg... Mithoerg a făcut totuşi ceva. Mithoerg a făcut tot ce putea face... Tot ce putea face ca să-şi dovedească sieşi că a rămas credincios fata de el însuşi. Şi a ales un act exemplar, pentru care şi-a jertfit viaţa...”

192 – *Roger Martin du Gard*

Când coborî, Saffrio desluşi cu mirare pe chipul lui Jacquai umbra unui surâs care-i stăruia încă pe buze.

— Ai noroc, Thibault! Te primeşte... Du-te sus!

Jacques, urmat de italian, începu să urce scara în spirali, ce pornea din drogherie. La ultimul etaj, Saffrio se dădu la o parte şi, arătându-i un ungher în fundul podului închis cu scânduri, spuse:

— Acolo e... Du-te singur, e mai bine.

Meynestrel îşi întoarse capul spre uşa care se deschideii Era întins pe pat, cu obrajii lucitori; părul lui negru, lipit d «sudoare, îi făcea capul mai mic, fruntea mai bombată. În mâna care îi atârna în jos ţinea un ziar. Deasupra lui, o fereasirl mare se deschidea ăpre un pătrat de cer învolburat. Aerul era de nesuportat. Câteva ziare despăturite zăceau aruncair pe podelele presărate cu mucuri de ţigări stinse la jumătate.

Meynestrel nu răspunse la surâsul lui Jacques, al cărui elan se frânse deodată, la jumătatea drumului spre pat. Dat, cu o mişcare vioaie, care nu era un gest de om suferind de reumatism – „e un pretesto”, gândi Jacques – se ridică în picioare. Avea pe el o salopetă de aviator, de pânză albastră decolorată, sub care era gol; gulerul deschis lăsa să i se vadă pieptul păros şi osos. Arăta neîngrijit, aproape murdar părul lui, prea lung, se răsucea în sus, la ceată, formând smo curi ca o coadă de rată.

— De ce-ai venit?

— Ce puteam să fac acolo?

Meynestrel se rezemă de comodă; cu braţele încrucişate, îl privea pe Jacques, în timp ce-şi răsucea barba între degete Avea un tic nou, care făcea să i se bată necontenit ochiul stâng.

Jacques, cu totul dezarmat de această primire, continuă la întâmplare:

— Nici nu poţi să-ţi închipui, Pilotule, ce-i acolo… Orice întrunire este interzisă nu se mai ţin mitinguri, cenzură, nu mai există niciun ziar care să vrea, care să poată publica un singur articol de opoziţie… Am văzut pe terasa unei cafenele cum era bătut un tip care nu salutase destul de repede drapelul… Ce aveam de făcut? Manifeste în cazărmi? Ca să mi bage numaidecât la închisoare? Sabotaj? Nu e genul meu, ştii prea bine… De altfel, să arunci în aer un depozit de obuze, un tren de muniţii, când există sute de depozite, mii de trenuri… Nu, pentru moment, acolo nu-i nimic de făcut! Nimic!

Meynestrel ridică din umeri. Un zâmbet stins îi flutură pe i-ţi/.

— Nici aici!

— Depinde… spuse Jacques, întorcându-şi ochii de la

el.

Meynestrel părea că n-a auzit. Se întoarse din nou spre

Mimodă, îşi înmuie mâna în chiuvetă şi îşi udă fruntea. Apoi, lltidu-şi seama că Jacques, pentru că Wexista niciun scaun li! ki, rămăsese în picioare, eliberă un scăunas, plin cu tot felul în hârţoage. Privirea înceţoşată, pe care o rotea în jurul lui, ui ca aceea a unui obsedat. Se întoarse spre pat, se aşează pe marginea saltelei, cu braţele bălăbănind, şi oftă.

Apoi, fără veste:

— Ştii... îi simt lipsa...

Felul în care vorbise, răspicat, aproape nepăsător, nu exm ima decât o constatare.

— N-ar fi trebuit să se poarte aşa, murmură Jacques, lupă ce ezită o clipă.

Şi de data asta Meynestrel păru că nu aude. Dar se ridică de pe pat, împinse cu piciorul un ziar, se duse până la uşă şi, îi m² de câteva minute, trăgându-şi piciorul ca o insectă inmtă, măsură încăperea de la un capăt la altul, înfrigurat şi totodată ciudat de nepăsător.

„Atât de mult să se fi schimbat?" se întrebă Jacques. Se mai îndoia încă. îi era cu atât mai uşor să-l studiezejpe Meytiestrel cu cât acesta părea a fi uitat că Jacques se află acolo, t hipul lui slăbit îşi pierduse expresia aceea de forţă concentrată, de luciditate necontenit trează. Ochii îi rămăseseră vii, dar fără strălucire; iar privirea îi devenise straniu de blândă, încât, în unele clipe, exprima un fel de seninătate, de pace... Nu, nu seninătate, îşi spuse numaidecât Jacques, ci în reeală... Calmul acela negativ pe care-l simţi atunci când r! jti istovit".

— N-ar fi trebuit? repetă, în sfârşit, Meynestrel pe un ton oarecum întrebător. Schiţă o ridicare din umăr, fără să-şi întrerupă plimbarea în sus şi în jos. Apoi se opri brusc în

la ţa lui Jacques: Dacă există o noţiune pe care n-o mai am ustăzi, după toate cele ce s-au întâmplat, este, de bună seamă, «ceea de responsabilitate.

„Toate cele ce s-au întâmplat…” Lui Jacques i se păru că Meynestrel nu se gândea numai la ceea ce i se întâmplase lui, la Alfreda, la Paterson, dar şi la Europa, la conducătorii ei, la diplomaţii ei, la liderii partidului; şi poate chiar la el însuşi, la postul de la care dezertase.

194 – *Roger Martin du Gard*

Pilotul mai străbătu o dată încăperea, de la un perete la altul, apoi se întinse din nou pe pat şi murmură:

— În definitiv, cine e responsabil? Responsabil de actele sale, de el însuşi? Cunoşti tu pe cineva care să fie responsu bil? Eu nu am cunoscut niciodată pe nimeni.

Urmă o lungă tăcere, o tăcere opacă, apăsătoare, ce ss îmbina cu căldura, cu lumina necruţătoare.

Meynestrel zăcea întins pe pat, nemişcat, cu ochii închişi, Culcat, părea foarte lung. Mâna lui, cu unghiile îngălbeniie de tutun, cu degetele pe jumătate închise, ca şi cum ar (1 ţinut strâns o minge nevăzută, rămăsese întoarsă cu palma în sus, pe marginea saltelei. Încheietura mâinii îi ieşea de sub mânecă. Jacques privea fix mâna aceasta, care semăna cu o gheară, încheietura ei, care niciodată nu-i apăruse atât de subţire, de feminină. „Târfa! L-a nenorocit”. Nu, Saffrio nu exagerase!… Dar prin simple constatări nu explici nimic, Jacques se izbea încă o dată de misterul Pilotului. Să renunţ? tocmai în clipa când totul îndreptăţea speranţa că bătuse, în sfârşit, ceasul lui? Un om atât de puternic!…

„Atât de puternic?”, se întrebă Jacques.

Deodată, fără să se mişte, Meynestrel vorbi:

— Mithoerg… s-a dus să înfrunte moartea…

Jacques tresări.

„Fiecare o înfruntă la rândul lui”, gândi el.

Trecură câteva clipe. Jacques murmură:

— Nu cred să fie atât de greu când poţi să faci din moartea ta o faptă... O faptă conştientă. Cea din urmă faptă. O faptă folositoare.

Mâna lui Meynestrel avu un tremur uşor; faţa lui osoast, cu pleoapele închise, părea de piatră.

Jacques se îndreptă din şale. Cu un gest de nerăbdare, îţi dădu la o parte şuviţa de pe frunte:

— Eu, spuse el, tocmai asta vreau.

Glasul îi vibră deodată atât de tare, încât Meynestrel tyl deschise ochii şi-şi întoarse capul spre el. Privirea lui Jacques era aţintită spre fereastră: trăsăturile lui bărbăteşll, pe care lumina cădea din plin, oglindeau o hotărâre de nestrămutat.

— Lupta în spatele frontului nu-i posibilă! Cel puţin pentru moment. Împotriva guvernelor, împotriva stării de asediu şi a cenzurii, împotriva presei, împotriva delirului pa triotic nu-i nimic de făcut, nimic!... Dar în prima linie, acolit se schimbă socoteala! Asupra omului care este dus în foc, du se poate acţiona! La el trebuie să ajungem!... Meynestrel

şrhiţă o mişcare, pe care Jacques o luă drept un gest de îndoială, ilar care nu era decât un tic nervos. Lasă-mă să vorbesc!... O, Mm, astăzi nu vezi peste tot decât flori la puşcă, La Marseillaise, Wachtam Rhein... Da. Dar mâine?... Mâine, omul acesta, care a plecat cântând, nu va mai fi decât o biată fiinţă pusă faţă în faţă. u realitatea! Faţă în faţă cu războiul! O fiinţă suptă de foame, n picioarele sângerânde, frântă de oboseală, înspăimântată de primele bombardamente, de cele dintâi asalturi, de primii i finiţi, de primii morţi... Acestui om i se poate vorbi! Lui trebuie sit i se strige: „Nerocfule! Te-au exploatat şi de data asta! Ţi-au xploatat patriotismul, generozitatea, curajul! Toţi te-

aii exploatat! Chiar şi aceia în care te-ai încrezut, chiar şi aceia pe tare i-ai ales ca să te apere! Dar acum a sosit momentul să înţelegi, în sfârşit, ce vor toţi de la tine! Trezeşte-te J Nu-ţi ila pielea pentru ei! Refuză să ucizi! Răscoală-te! întinde mâna fraţilor tăi din faţă, celor care au fost înşelaţi, care au fost exploataţi ca şi tine! Aruncaţi-vă puştile! fcevoltaţi-vă!" I moţia îi sugrumă glasul. Respiră adânc câteva clipe, apoi continuă: Totul este să putem ajunge la omul acesta! Ai să mă întrebi: „Cum?"

Meynestrel se ridică într-o rână. îl privea cu toată atenţia pe Jacques, în ochi i se aprinse un licăr de ironie, pe care nu i/. butea să şi-l ascundă. Şi părea în adevăr că spune: „Da, i um?"

— Cu avionul! strigă Jacques, fără să aştepte întrebaica. Şi cu un glas încetinit, mai coborât: Cu avionul putem ajunge până la el!... Trebuie să ne ducem deasupra liniilor. Trebuie să zburăm pe deasupra trupelor franceze şi a trupelor germane... Trebuie să le aruncăm mii şi mii de manifeste... manifeste în două limbi!... Comandamentul francez, comandamentul german pot împiedica introducerea manifestelor în cantonamente. Dar împotriva unui nor de hârtiuţe care iad din cer pe kilometri întregi de front şi care se răspândesc deasupra satelor, a bivuacurilor, deasupra tuturor punctelor unde sunt cantonaţi soldaţi, ele nu pot face nimic, nimic... Norul ăsta va pătrunde pretutindeni! Hârtiuţele astea vor fi citite în Franţa, în Germania!... Vor fi înţelese! Vor trece din mână în mână, până la formaţiile de rezervă, până la populaţia civilă!... Ele vor reaminti fiecărui muncitor, fiecărui ţăran, francez şi german, ce este, ce îşi datorează lui însuşi, ieea ce este mobilizatul din faţa lui! Şi că este o crimă absurdă, monstruoasă să vrei ca toţi aceştia să se ucidă unii pe alţii!

Meynestrel deschise gura ca să spună ceva. Dar tăcu

şi n lungi din nou pe pat, cu ochii fixaţi în tavan.

— Ah, Pilotule, ia închipuie-ţi efectul acestor manifeste I Ce chemare la răscoală!... Efectul? Poate fi fulgerători Ajunge ca într-un singur punct al liniilor de bătaie trupolf inamice să fraternizeze şi contagiunea se va răspândi numit decât peste tot, ca o dâră de praf de puşcă! Dezertări masă... Demoralizarea comandanţilor... Chiar în ziua când 6H voi zbura pe deasupra lor, comandamentul francez, comae damentul german vor fi paralizate... Orice acţiune va deveni imposibilă în sectorul pe deasupra căruia voi fi zburat!... Ş ce pildă! Ce putere de propagandă! Avionul acesta magkv Acest sol al păcii... Izbânda pe care Internaţionala n-a ştiut s-o câştige înainte de mobilizare mai poate fi câştigată astăzi! N-am iz & utit să realizăm unirea proletarilor, n-am izbutit să realizăm greva generală, dar vom putea realiza fraternizarea combe tanţilor!

Buzele Pilotului schiţară un zâmbet fugar. Jacques făcu un pas spre el. Zâmbea şi el, cu sentimentul unei certitudini de nezdruncinat. Fără să-şi piardă calmul, fără să ridic* glasul, continuă:

— Tot ce spun acum este perfect realizabil, dar am nevoie să fiu ajutat, am nevoie de dumneata, Pilotule. Numi dumneata, prin relaţiile pe care le ai din trecut, poţi să-mi procuri un aparat. Şi poţi, de asemenea, să mă înveţi în câte va zile să pilotez atâta cât să pot zbura, timp de câteva ore, într-o direcţie dată. Câmpurile de luptă pot fi cuprinse tu uşurinţă în raza de zbor a unui avion. Din nordul Elveţiei e ti nimica toată să ajungi până la trupele franceze şi germanr masate în Alsacia... Da, să am cântărit totul. Greutăţile şi îl» curile... Greutăţile, dacă vrei dumneata, dacă mă ajuţi, pot fi învinse. Cât despre risc – căci nu e decât unul singur – ast» mă priveşte pe mine! Roşi brusc şi tăcu.

Meynestrel se încredinţa dintr-o privire că Jacqm» isprăvise ce avea de spus. Atunci se ridică încet şi se aşeză pe marginea patului. Se ferea să-l privească în faţă pe Jacquc* Rămase câteva clipe cu trupul aplecat, bălăbănindu-şi picio» rele, frecându-şi încet genunchii cu palmele. Pe urmă, fără să-şi schimbe poziţia, spuse:

— Vasăzică, tu, dezertor francez, îţi închipui că pot învăţa pilotajul aşa, în Elveţia, fără ca asta să pară suspect / Şi crezi că, în câteva zile, ai să poţi decola singur, ai să poţi să citeşti în acelaşi timp şi harta, să reperezi şi terenul, să ţii ţi zborul, singur, timp de ore întregi?… Vorbea cu o voce

pală, cu o ironie abia simţită şi cu o mască de nepătruns. îşi dilică o mână până la bărbie şi, o clipă, îşi privi cu o atenţie ilisirată, una după alta, unghiile murdare. Acum, rosti el aproape sec, lasă-mă, te rog, singur…

Jacques, neştiind ce să creadă, rămase ca pironit în mijlouil mansardei. Înainte de a pleca, încercă să-l privească în ochi pe Pilot, întrebându-se dacă acesta îl înţelesese cu adevărat şi dacă era bine să plece înainte de a primi un uvânt de aprobare, un sfat, un zâmbet încurajator.

— La revedere, spuse răspicat Meynestrel, fără să-şi riilice ochii.

— La revedere, răspunse Jacques, îndreptându-se spre uşă.

În clipa când dădea să treacă pragul, avu o mişcare de revoltă şi se întoarse brusc pe căldie. Ochii Pilotului erau aţintiţi asupră lui; îşi recăpătaseră strălucirea lor obişnuită: avea pl ivirea fixă, parcă mirată, dar greu de pătruns, ca totdeauna.

— Treci mâine pe la mine, spuse atunci, la repezeală, Meynestrel. (Chiar şi glasul lui îşi regăsise timbrul de

uităd ată, tăria, debitul rapid.) Mâine aproape de prânz, la unsprezece… Şi păzeşte-te. Auzi? Nu te arăta nicăieri. Nu te duce la nimeni! Nimeni să nu ştie că te-ai întors. Şi deodată chipul lui se lumină de cel mai neînţeles, de cel mai duios surâs: Pe mâine, băiete!

„Da, îşi spuse el îndată ce uşa se închise în urma lui Jacques. În definitiv, de ce nu…?”

Asta nu însemna că ar fi crezut în eficacitatea acestui proiect năstruşnic. Fraternizarea armatelor duşmane! Poate, mai târziu, după luni de zile de suferinţă, de masacru!… Dar orice act care poate demoraliza, care poate semăna germenul revoltei este bine-venit…

„Şi îl înţeleg foarte bine pe băiatul ăsta: e dornic să facă un act eroic ca să sfârşească…

Se ridică, inchi se uşa cu zăvorul, apoi se plimbă câtva timp prin odaie.

„Un prilej… gândi el, aşezându-se din nou pe pat. O şansă, poate… O soluţie…”

LXXIX

Jacques îşi rezemă capul de tăblia băncii. Hurducăitul roţilor, zgomotul trenului în mers răzbătu, se propagă în el, îl exaltă. E singur în compartimentul de clasa a treia. O

 căldură de furnal, cu toate că ferestrele sunt deschise. Leoard de sudoare, s-a întins pe bancă în partea umbrită… Nu mai aude zgomotul trenului, ci zbârnâitul unui motor… Avionul zboară sus de tot… Sute, mii de foi de hârtie albă se răspândesc în toate părţile, fluturând în văzduh.

Curentul care-i mângâie fruntea e cald, dar perdelele care se zbat aduc parcă răcoare. În faţa lui, sacul se călătorie să clatină la fiecare zdruncinătură: un sac de pânză galbenă, de* colorat, doldora, ca o traistă de pelerin; vechi tovarăş, credincios până la cea din urmă

călătorie… Jacques a înfundat în el, la repezeală, câteva hârtii, puţină rufărie, fără să aleagă nimic, cu o totală nepăsare. Abia’a avut timp să prindă expresul. S-a conformat instrucţiunilor lui Meynestrel: a părăsit Geneva în decurs de o oră, fără să lase nicio adresă, fără st vadă pe nimeni. N-a mâncat nimic de azi-dimineaţă, n-a avut timp nici măcar să-şi ia ţigări din gară. N-are importanţă. A plecat. Şi, de data asta, este în adevăr plecarea… o plecare solitară, necunoscută, fără întoarcere. De n-ar fi căldura asta, şi muştele astea, care-l enervează, şi zgomotul ăsta de nicovala, care-i răsună în cap, s-ar simţi calm. Calm şi puternic. Neliniştea, deznădejdea din ultimele zile au dispărut cu desăvârşire.

Închise ochii o clipă. Dar îi deschise numaidecât. Nu are nevoie de nicio reculegere ca să-şi trăiască visul…

Trece, aproape atingându-le, pe deasupra crestelor de coline, coboară spre văi albastre, zboară peste livezi, peste case, peste oraşe… Stă în carlingă, în spatele lui Meynestrel. La picioarele lui zac, grămadă, manifestele. Meynestrel face un semn. Avionul s-a apropiat de pământ. Un furnicar de tunici albastre, de pantaloni roşii, de uniforme cenuşii… Jacques se apleacă, ia un braţ de manifeste, le aruncă. Motorul zbârnâie. Avionul alunecă în soare. Jacques se apleacă, se ridică, seamănă sub el, fără încetare, nori de fluturi albi. Meynestrel îl priveşte peste umăr. Râde!

Meynestrel… Meynestrel este punctul fix în jurul căruia se învârteşte ideea misiunii lui.

S-a despărţit de el adineauri. În dimineaţa asta era atât de diferit de Meynestrel cel de ieri! Şeful de altă dată! Cu pieptul bombat, cu gesturi precise, repezi. Se îmbrăcase, se încălţase: tocmai ieşea. Şi din prima clipă când îl primise, îl învăluise cu zâmbet’ul acela de triumf: „Merge, avem noroc! Totul se va face mai uşor decât

credeam. În trei zile putem decola împreună". împreună? Jacques, căruia nu-i venea să creadă, îngaimase câteva cuvinte vagi: „... anumite vieţi preţioase... care

«. lut sufletele unui grup... pe care ar fi o crimă să le expunem primejdiei..." Dar Pilotul i-o tăiase scurt, cu o singură privire; iar ridicarea din umeri care însoţea privirea lui aspră, care o umaniza, părea că spune: „Nu mâi sunt bun de nimic, şi pentru nimeni... Pe urmă se ridicase şi spusese, foarte repede: „Să Ifisăm vorbele, băiete... Trebuie s-o ştergi la Basel numaiilecât. Din foarte multe motive. Pornind de la graniţă, avionul va ajunge repede deasupra Alsaciei... Fiecare cu sarcina lui: eu pregătesc păsărică; tu, manifestele. Mai întâi, redacarea textului. E o treabă grea; dar tu te-ai gândit, desigur, până acum la ea. Pe urmă, tipărirea. Pentru asta îl avem pe l lattner. Nu-l cunoşti? Să-ţi spun: e librar pe Greifengasse. Are tipografie, oameni siguri. Acolo toţi vorbesc şi franceza, ţi germana; au să-ţi traducă manifestul; au să tipărească un milion de exemplare în amândouă limbile lucrând câteva nopţi... Totul să fie gata, pentru orice eventualitate, până sâmbătă. Trei zile pline. Nu-i imposibil... Nu-mi scrie; nu scrie nimănui. Corespondenţa e supravegheată. Dacă am ceva de spus, îţi comunic prin cineva. Adresa e aici, în plicul ăsta. împreună cu alte instrucţiuni precise. Şi câteva hărţi... Nu, lasă-le! Ai să le vezi pe drum... Aşadar, întâlnirea lângă graniţă, în punctul pe care am să-l aleg eu, în ziua şi ora pe care am să le fixez tot eu... De acord?" Abia atunci trăsăturile i se mai îndulciră şi glasul îi tremurase puţin: „Bun. Ai un iren spre Basel la douăsprezece şi treizeci". Se apropiase de Jacques şi îşi pusese mâinile pe umerii lui: „Îţi mulţumesc. Mi-ai făcut un mare bine..." Privirea i se înceţoşase. Jacques crezuse o clipă că Meynestrel îl va strânge în braţe. Însă

Pilotul, dimpotrivă, îşi retrase mâinile cu o mişcare bruscă: „Aş fi sfârşit-o, fatal, printr-un gest stupid. Asta, cel puţin, poate sluji la ceva”. Şi, şchiopătind, îl împinsese pe Jacques spre uşă: „Vezi să nu pierzi trenul. La revedere!”

Jacques se ridică şi se apropie de fereastră, ca să soarbă puţin aer. Priveşte afară, dar priveliştea atât de cunoscută a lacului şi a Alpilor, în bătaia soarelui de august, străluceşte pentru cea din urmă oară în faţa ochilor lui, fără s-o vadă.

Jenny… Ieri încă, pe bancheta celuilalt tren cu care venea de la Paris, de îndată ce îl năpădea amintirea lui Jenny, o durere ascuţită îi tăia răsuflarea. Să mai cuprindă o dată în mâini capiii ei mic, cu privirea albastră, să-şi mai plimbe o dată degetele prin părul ei, să mai vadă o dată, de-aproape, de-aproape de tot, cum îi pâlpâie privirea, cum i se întredeschid buzele! Să mai simtă o dată, numai o dată, cum trupul ei tânăr, atât de mlădios, atât de cald, se strânge lângă trupul

 lui! Şi se ridica, dintr-o săritură, ieşea pe coridor, strânge* cu mâinile încleştate bara ferestrei şi rămânea aşa, cu ochii închişi, frânt şi fremătând, lăsându-şi obrajii şfichiùiti de vânt, bătuţi de fum, loviţi de zgură… Azi însă, se gândeşte la ea cevi mai liniştit. Ea odihneşte acum în amintirea lui: o moarti, iubită cu patimă. Ireparabilul aduce cu sine şi o împăcare. Pe când ţinta îi este atât de apropiată, totul – viaţa lui de ieri. Parisul, zbuciumul din săptămâna trecută – totul i se pare deodată atât de îndepărtat! Se gândeşte la iubirea lui cum s-ar gândi la copilărie, la un lucru de demult, pe care nimic nu-l mai poate învia. Viitorul lui nu mai e decât un mâine fulgu. rant…

Lasă să cadă perdeaua, pe care o ridicase fără să-şi dea seama. îşi înfunda mâinile în buzunare, apoi şi le scoate îndată, asudate. Căldura asta îl exasperează;

zgomotul, praful, muştele astea! Se aşază din nou, îşi desface gulerul şi, chircit într-un colţ al băncii, cu braţul atârnându-i afară, pe fereastră, se căzneşte să cugete.

A mai rămas de Scut lucrul cel mai important: să scrie manifestul, de care atârnă totul. Manifestul trebuie să fie ca un fulger în noapte, care să tulbure sufletele acestor oameni gata să se ucidă între ei, să le deschidă ochii, să-i ridice pe toţi într-un singur elan!

Cuvinte fără legătură îi cutreieră mintea. Încep să se închege chiar unele fraze cu sonorităţi de miting:

„Armate duşmane... De ce duşmane? Francezi, germani... Fiindcă s-au născut într-o parte sau în alta?... Dat toţi sunt oameni! Cei mai mulţi sunt lucrători, ţărani. Muncitori! Muncitori! De ce duşmani? Fiindcă sunt de naţionalităţi diferite? Dar au interese identice! Totul îi uneşte! Totul face din ei nişte aliaţi fireşti!...

Scoate din buzunar un carnet, un capăt de creion: „Ia să însemn, aşa, ca să fie, tot ce-mi vine în minte!"

„Francezi, germani! Sunteţi fraţi! Sunteţi la fel cu toţii 1 Toţi, victime! Victime ale minciunilor impuse! Niciunul din voi nu şi-a părăsit de bunăvoie nevasta, copiii, casă, uzina, prăvălia, ogorul, ca să servească drept ţinta altor muncitori, asemenea vouă! Aceeaşi groază de moarte. Aceeaşi sila de a ucide. Aceeaşi convingere că viaţa oricui e sfântă. Cu toţii, conştienţi că războiul e absurd. Aceeaşi dorinţă de a scăpa de coşmarul acesta, de a vă reîntoarce, cât mai grabnic, lângă nevastă, lângă copii, la muncă, la libertate, la pace! Şi, totuşi, iată-vă astăzi faţă în faţă, cu arma încărcată, gata să vă ucideţi prosteşte unii pe alţii, la primul semnal, fără să vă cu

Iiimşteţi, fără nicio pricină de ură, fără măcar să ştiţi de ce vă h h ţeaz & să deveniţi ucigaşi!"

Trenul încetineşte şi se opreşte.

„Lausanne!”

O mie de amintiri… Odaia lui de brad gălbui, la pensiunnt Cammerzinn… Sophia…

E ispitit să coboare, dar se teme să nu-l recunoască cine

1 Dă puţin perdeaua la o parte. Gara, peroanele, chioşcul în ziare… Xcolo, pe peronul nr. 3, s-a plimbat de la un capăt l «altul, într-o seară de iarnă, cu Antoine, înainte de a se întoarce la Paris, cu prilejul morţii tatălui său… Zece ani i se l» fire că au trecut de la călătoria aceea cu fratele lui!

Pe culoar trec în sus şi în jos oameni cu geamantane în mâini, târând copii după ei. Doi jandarmi inspectează garnitura iionului. O pereche între două vârste intră în compartiment M se instalează pe bancă. Bărbatul, un muncitor bătrân, cu mâinile bătătorite de muncă, îmbrăcat pentru această călătorie în hainele lui de duminică, îşi scoate haina şi cravata, îşi şterge fi untea şi aprinde o ţigară. Femeia îi ia lâaina, o strânge eu îi ijă, să nu se boţească, şi o aşază pe genunchi.

Jacques, înfundat în colţul lui, şi-a luat din nou carnetul, icrie cu înfrigurare:

„În mai puţin de două săptămâni, o nebunie colectivă, demoniacă, a cuprins întreaga Europă! Presa, ştirile – mincinoase! Toate popoarele, zăpăcite de aceleaşi minciuni!

I cea ce, ieri încă, părea cu neputinţă, odios, a devenit de neînlăturat, necesar, legitimi… Pretutindeni, aceleaşi mulţimi fanatizate în mod artificial, înfierbântate până la iriuindescenţă, gata să se arunce unele împotriva celorlalte, înră să ştie pentru ce! A muri şi a ucide a devenit sinonim cu eroismul, sinonim cu suprema nobleţe! … Pentru ce toate acestea? Pentru cine? Unde sunt vinovaţii?”

Vinovaţii… Scoate din portofel o foaie de hârtie împătulită. Este o frază pe care Vanheede a extras-o dintr-un discurs pronunţat de Kaiserul Wilhelm al II-lea: „Eu sunt încredinţat că cele mai multe dintre conflictele care au loc între naţiuni sunt rezultatul manevrelor şi ambiţiilor câtorva miniştri, care se folosesc de aceste mijloace criminale cu singurul scop de a-şi păstra puterea şi de a-şi mări popularitatea”.

„Trebuie găsit textul german, îşi spuse Jacques. Ca să le spunem: «Uitaţi-vă!… însuşi Kaiserul vostru!…» Trebuie găsit textul! Dar unde? Cum?… Vanheede? Cu neputinţă să-i scriu. Meynestrel nu dă voie… Trebuie găsit textul!… ùi

202 – *Roger Martin du Gard* biblioteca din Basel? Dar care-i titlul cărţii? Şi de undi timp de căutat?… Nu… Totuşi! Trebuie găsit textul!”. Sângele i se urcă în cap, îl ameţeşte. Vinovaţii… Se agită, E schimbă poziţia. Călătorii ăştia îl scot din fire. Bătrâna M holbează la el cu mirare. Şad e în faţa lui, pe bancheta care) prea înaltă; e încălţată cu ghete negre şi cu ciorapi alb) Zdruncinăturile trenului o fac să-şi legene picioarele… „Vinovaţii… Trebuie găsit textul!” dacă bătrâna continuă să privească, o să… Femeia scoate din coşuleţ o bucată de pâine şi nişte corcoduşe: mestecă cu încetineală-şi scuipă sâmburli în palmă, unde luceşte verigheta… Pe fruntea ei, o muscă, p* care se pare că nu 6 simte, umblă în sus şi în jos, ca pe un mort… Insuportabil!

Jacques se ridică.

Cum să găsească textul acela?… La Basel? Nu, nu, degeaba… Prea târziu… Ştie că n-o să-l găsească!

Simţind nevoia de răcoare, iese pe culoar şi se sprijină cu amândoiia mâinile de fereastră. Nori întunecoşi acoperi acum lanţul Alpilor… „Vine furtună. De aceea e atmosfera asta atât de apăsătoare…”

Lacul, văzut de sus, are densitatea mercurului şi un luciu mort. Viţa de vie, stropită cu piatră vânătă, care coboari până la mâl, are culoarea albastră a peştilor.

„Vinovaţii… Când cauţi incendiatorii, te întrebi mai întal cui îi foloseşte incendiul…”. îşi şterge faţa, ia din nou creio nul şi, în picioare, rezemat de-peretele de lemn, silindu-se st fie indiferent la toate, faţă de bătrână, faţă de ameninţarea asta a furtunii, faţă de muşte, de zgomot, ţie zdruncinăturile vagonului, faţă de priveliştea de afară, faţă de întregul univers ostil, notează cu febrilitate:

„O putere ocultă, statul, a dispus de voi ca un fermier de vitele sale!… Statul! Ce este statul? Statul francez, statul german sunt oare reprezentanţii adevăraţi, autorizaţi ai poporului? Apărătorii intereselor majorităţii? Nu! Statul, în Franţa, ca şi în Germania, este reprezentantul unei minorităţii este însărcinatul cu afaceri al unei asociaţii de speculanţi, care şi-au dobândit puterea numai prin bani şi care ast & zi sunt stăpânii băncilor, ai marilor societăţi de transporturi, ai ziarelor, ai întreprinderilor de armament, stăpânii a tot ce există! Stăpânii absoluţi ai unui sistem social vasalizat. care slujeşte interesele câtorva, spre paguba celor mulţi. Noi am văzut cum acţionează acest sistem în ultimele săptămâni I Noi am văzut cum roţile lui complicate au sfărâmat încetul cu încetul tot ce era rezistenţă pacifistă! Şi el este acela care

I aruncă astăzi, cu baioneta la armă, peste graniţă, pentru a 4 i. l-a interese care vă sunt străine, care sunt chiar funeste 4 proape fiecăruia dintre voi!… Cei ce se duc să moară au iioptul să se întrebe cui foloseşte jertfa lor! Dreptul de a şti, înainte de a-şi da viaţa, cui, pentru cine şi-o dau!…

Ei bine, cei dintâi vinovaţi sunt minorităţile astea de

exploatatori publici, marii financiari, marii industriaşi, care, de 1.1 o ţară la alta, îşi fac concurenţă înverşunată şi care nu iiivăie, astăzi, să jertfească turma pentru a-şi consolida privi (rjţiile, pentru a-şi mări încă şi mai mult prosperitatea! O mosperitate care departe de-a îmbogăţi masele şi de a le îmbunătăţi soarta, na va sluji decât pentru a subjuga şi mai mult pe aceia dintre voi care vor scăpa din masacru!…

Dar exploatatorii aceştia nu sunt singurii vinovaţi. În fieuire ţară ei şi-au asigurat, în personalul guvernelor, uistinători, auxiliari… Printre cei vinovaţi se află, în rândul al. toiiea, un pumn de oameni de stat megalomani, denunţaţi. Iiiar de către Kaiser…”

„Trebuie găsit textul, îşi spunea el, trebuie găsit textul…” „… un pumn de şarlatani, de miniştri, de ambasadori, caic, în umbra diplomaţiei şi a statelor majore, prin intrigile lor, prin manevrele lor politice, au pus în joc viaţa voastră, fără n vă consulte, fără măcar să vă încunoştinţeze pe voi, popor îi ancez, popor german, care sunteţi miza combinaţiilor lor… l ăci aşa stau lucrurile: în această Europă democratizată a n-colului al XX-lea, niciun popor n-a ştiut să pună mâna pe liinele politicii externe; şi niciunul din parlamentele pe care voi le-aţi ales, care ar trebui să vă reprezinte pe voi, niciunul îi are niciodată cunoştinţă de acele angajamente secrete care oricând pot să vă azvârle – pe toţi – în măcel!

Şi în spatele acestor mari vinovaţi se află, în sfârşit, în

Iranţa, ca şi în Germania, toate acele forte care, cu sau fără Miinţă, au făcut ca războiul să devină posibil fie favorizând speculaţiile financiare ale înaltelor cercuri bancare, fie încutajând, prin aprobarea lor complice, ambiţiile oamenilor de mat. Aceste forţe sunt: partidele conservatoare, organizaţiile patronale, presa naţionalistă!

Sunt, de asemenea, bisericile, hI căror cler alcătuieşte, în fapt, aproape pretutindeni, un fel de jandarmerie spirituală în slujba claselor avute; bisericile, i are, trădând îndatoririle lor supranaturale, au devenit pretutindeni aliatele şi ostaticele puterilor banului!”

Se opreşte şi încearcă zadarnic să recitească cele scrise. Crisparea degetelor pe căpeţelul de creion, febra, poziţia

 obositoare, zdruncinăturile fac ca scrisul să-i fie aproape ţ necitit.

„Trebuie să aleg esenţialul, îşi spune el. Prost… Plin ţ lucruri răsuflate… Prea lung… Pentru a convinge, trebuie ţi totul să fie concis… Dar pentru ca ei să poată medita, să fe poată dezmetici, le trebuie neapărat şi datele fundamentale (I Grea treabă!”

E istovit de când stă în picioare. Să se aşeze. Să fie să gur… Străbate culoarul, căutând un compartiment gol. Toaj» sunt ocupate şi gălăgioase. E nevoit să se întoarcă la locul compartimentul lui.

Soarele, care începe să coboare, umple vagonul cu ut aur roşu, orbitor. Bărbatul sforăie, moleşit de călduţi răsturnat într-o rână, cu ţigara de foi stinsă între bu» Bătrâna, ţinând mereu haina pe genunchi, îşi face vânt cu ut ziar: aerul îi mişcă firele de păr subţiri şi cărunte. Se fereţi* de privirea lui Jacques, dar Jacques o surprinde incrw> aruncând spre el o privire iscoditoare, scurtă şi severă.

Atunci, Jacques îşi încrucişează braţele, închide ochii îi numără până la o sută, ca să se liniştească. Şi brusc, zdrobii de oboseală, adoarme.

Se trezeşte, tresărind, mirându-se că a putut să doarml Cât e ceasul? Trenul încetineşte. Unde au ajuns? Vecinii» şi sunt în picioare: bărbatul şi-a îmbrăcat haina, şi-a rea prin* ţigara; femeia îşi închide bocceluţa… Cu

mintea înceţoşai! Jacques încearcă să recunoască gara! Berna? Aşa de repede?

— Griletzi, spune bărbatul, trecând pe dinaintea lui Jacquti»

Pe peron e lume multă. Trenul e luat cu asalt. În coi» partiment năvăleşte o familie guralivă, care vorbeţt» nemţeşte: mama, bunica, două fetiţe, o guvernantă. Plase Im pentru bagaje se îndoaie sub greutatea coşurilor cu provi/i! a jucăriilor. Femeile au chipuri ostenite, speriate. Fetiţile, căutând să fugă de căldură, se ciorovăiesc ca să ocupe colţm i le libere. Fără îndoială, sunt oameni pe care războiul i-a sur prins în vacanţă şi care se întorc în ţara lor; probabil că talii a trebuit să se prezinte la regiment chiar din primele zile.

Trenul porneşte din nou.

Jacques iese pe culoarul înţesat de călători în picioare, cea mai mare parte sunt bărbaţi.

I Gott grüsse Sie! (Dumnezeu să vă aibă în pază!)

FAMILIA THIBAULT – 205

În stânga lui, trei tineri elveţieni vorbesc franţuzeşte cu glus tare:

— Viviani păstrează preşedinţia consiliului, dar fără IHirtofoliu… Cine e Doumergué ăsta, care ia Externele?

La dreapta, doi călători, un tânăr student, cu geanta sub luat, şi un om în vârstă, cu ochelari, probabil profesor, citesc în rele.

— Aţi văzut? spune studentul, cam în bătaie de joc, tu cându-i celuilalt Journal de Genève. Are haz sfântul papă! Acum lansează şi el un Apel către catolicii din lume!

— Ei, şi ce-i cu asta? face celălalt. Vrei, nu vrei, mai există încă milioane de catolici pe pământ. Anatema papii? Ar fi bună dacă ar fi categorică, răsunătoare… Şi dacă ar fi fi ist lansată înainte de a începe!

— Citiţi, continuă studentul. Credeţi cumva că

isândeşte în mod solemn războiul? Că acuză marile puteri? i.1 amestecă, fără deosebire, toate statele beligerante în una ţi aceeaşi excomunicare, făcută cu surle şi tobe? Binişor, binişor! 5>a nu uităm prudenţa apostolică… Nu, nu… Tot ceea în Sanctitatea sa găseşte să le spună acestor milioane de calolici care mâine vor fi înarmaţi ca să ucidă şi care, fără îndoiiilă, aşteaptă cu înfrigurare porunca lui pentru a-şi pune la iunct conştiinţa nu este: „Să nu ucizi! Nu da ascultare!” i cea ce ar fi făcut, poate, cu neputinţă războiul… Nu! El spune, drăgălaş: „Înainte, fiii mei!… înainte, dar nu uitaţi să vă înălţaţi sufletele întru Hristos!”

Jacques ascultă, distrat. îşi aduce aminte deodată de un preot mobilizat pe care l-a văzut undeva. Unde oare? în Gara de Nord, când îl conducea pe Antoine… Un preot tânăr, sportiv, t îi ochi strălucitori (gen „abate de patronaj, „antrenor pentru tineret11), cu două traiste de-a curmezişul pieptului, peste unteriul suflecat deasupra bocancilor noi de alpinist, şi pe m² cu o capelă mică, de sergent, pusă ştrengăreşte pe-o ureche… (iara de Nord, Antoine… Antoine, băniei, Jenny… Toţi cei pe care amintirea lui îi evocă fără să vrea, toţi bărbaţii aceştia şi femeile din jurul lui fac parte dintr-o lume în care îl nu mai este: lumea celor vii, pentru care viitorul există şi tare merg înainte fără elin stânga, cei trei tineri elveţieni comentează cu indignare ultimatumul dat Belgiei de către Germania.

Jacques face un pas spre ei şi trage cu urechea.

— Era afişat: un corp de armată german a trecut frontiera belgiană azi-noapte şi mărşăluieşte spre Liège.

Un bărbat tânăr încă iese dintr-un compartiment vecin şi se amestecă în grup. E belgian. Se duce în grabă la Namur, ca să se înroleze.

— Eu sunt socialist, spune el numaidecât. Dar tocmai

de aceea nu pot accepta ca forţa să strivească dreptul!

Gura îi turuie. Vorbeşte tare. Condamnă barbaria teutonă. Proslăveşte civilizaţia occidentală.

Se apropie-şi alţi călători. Sunt toţi la fel de revoltaţi de cinismul guvernului german.

— Camera belgiană s-a întrunit azi-dimineaţă, spune un bărbat de vreo cincizeci de ani, care vorbeşte franţuzeşte cu un pronunţat accent german. Credeţi că socialiştii-au să voteze creditele pentru apărarea naţională?

— Toţi, domnule, absolut toţi! strigă belgianul, ţintuindu-l cu o privire cruntă, sfidătoare.

Jacques n-a scos o vorbă. El ştie că Belgianul spune adevărul. Dar îşi reaminteşte, cu mânie, atitudinea socialiştilor belgieni la Bruxelles, profesiunea lor de credinţă în sensul pacifismului integral… Vandervelde… Joia trecută… n-au trecut nici şase zile!…

— Tot azi se întruneşte Camera şi la Paris, ca să discute creditele de război, spune unul din elveţieni.

— La fel va fi şi la Paris! afirmă belgianul cu năduf. În toate ţările aliate, socialiştii or să voteze creditele, asta fără doar şi poate! Dreptatea e cu noi!… Războiul acesta ne este impus. În lupta împotriva militarismului prusac, oricare adevărat socialist este dator să fie în primele rânduri!… Şi, vorbind astfel, nu încetează să-l măsoare cu privirea pe bărbatul cu accent german, care acuma tace.

În ajutorul patriei ameninţate! Săriţi asupra imperialismului german! Acesta e refrenul tuturor! în ultimele numere ale ziarelor franceze de stânga, pe care Jacques le-a citit ieri, a întâlnit peste tot acelaşi cuvânt de ordine: pretutindeni, socialiştii renunţă la opoziţie. Ieri, încă, se anunţau, ici-colo, prin suburbii, câteva întruniri de secţii, dar asta pentru „discutarea mijloacelor de a se veni în ajutorul familiilor mobilizaţilor”! Războiul devenise un

fapt: un fapt acceptat fără câr teală. În această privinţă, numărul din La Guerre sociale era deosebit de semnificativ. Gustave Hervé avusese îndrăzneala să scrie în prima pagină: „Jaurès, eşti fericit că nu asişti la spulberarea frumosului nostru vis... >ar te plâng că ai plecat dintre noi fără să îi văzut cum rasa noastră, vioaie, entuziastă şi idealistă, a acceptat să meargă şi să-şi împlinească dureroasa hatorie! Ai fi fost mândru de muncitorii noştri se

cialişti...” Şi mai cu tâlc era Manifestul către feroviari al Sindicatului Căilor Ferate, care până mai ieri afirma cu atâta violenţă antinaţionalismul său: „Vechile vrajbe se şterg în faţa primejdiei comune! Socialişti, sindicalişti şi revoluţionari, zădărniciţi socotelile josnice ale lui Wilh elm răspunzând cei dintâi la apel când va răsuna glasul republicii!”

„Jalnic; hilar! îşi spunea Jacques. Iată realizat, în fiecare ţară, acordul acela àtât de mult dorit al partidelor populare, care părea imposibil! Şi realizat tocmai prin război! în vreme ce, dacă ar fi fost realizat împotriva lui... Ce jalnic! Partizanii Internaţionalei acceptând astăzi pretutindeni, în unanimitate, prin prisma naţională, conflictul! în vreme ce, pentru a-l împiedica, ar fi fost de ajuns ca ei, cu cincisprezece zile mai înainte, să fi hotărât, în unanimitate, greva preventivă!” Singurul, ultimul ecou de independentă Jacques îl găsiseîntrun ziar englez, Daily News: un articol care suna ca un manifest, scris înainte de ultimatumul dat Belgiei. Se denunţa în el naşterea primelor curente războinice în opinia publică britanică; şi se proclama cu hotărâre necesitatea, pentru Anglia, de a se apăra împotriva acestei molipsiri, de a-şi păstra libertatea, neutralitatea sa de arbitru, de a nu interveni în

niciun caz, chiar dacă una din armatele duşmane ar îndrăzni să violeze neutralitatea Belgiei. Da. Numai că astăzi Anglia oficială anunţă că intră şi ea, din toată inima, în hora morţii!

Pe culoar răsună vocea vibrantă a socialistului belgian:

— Însuşi Jaurès ar fi fost primul care ar fi dat exemplu! Jaurès, domnule? Ar alerga să se înroleze!

„Jaurès… se gândeşte Jacques. Ar fi împiedicat oare trădările? S-ar fi ţinut oare tare până la capăt?” Se revede deodată, cu Jenny, în faţa cafenelei din Montmartre… noaptea, mulţimea tăcută… ambulanţa… „Astăzi îl înmormântează, gândeşte el. Cu flori, cu discursuri, cu drapele tricolore şi cu muzici militare! Au pus mâna pe cadavrul marelui om ca să-l agite ca pe un steag în numele patriei… Ah, dacă sicriul lui Jaurès traversează într-adevăr acest Paris, pe care ceilalţi îl mobilizează, fără să dezlănţuie răscoala, înseamnă că totul s-a sfârşit, înseamnă că Internaţionala muncitorească este cu adevărat moartă şi că acum o îngroapă odată cu el…”

Da, pentru moment, acolo, în oraşele magnetizate, nu mai e nimic de făcut; toate arcurile sunt rupte. În schimb, în liniile de foc, nenorociţii care au luat contact cu războiul fără îndoială că nu aşteaptă decât un semn, o chemare ca să sfarme jugul acesta infernal… O scânteie, şi revolta eliberatoare va izbucni, în sfârşit!…

7 >

208 – *Roger Martin du Gard* în minte îi apar din nou fraze tulburi, fără şir: „Sunteţi tineri şi vii… Sunteţi trimişi la moarte… Vă smulg viaţa din voi cu forţa! Şi pentru a face cu ea ce? Capital sunător în casele de bani ale marilor bancheri!…” Vrea să-şi scoată carnetul din fundul buzunarului. Dar cum să facă însemnări în acest du-te-vino, în larma asta? De altfel, în mai puţin de douăzeci de

minute va sosi la Basel. O să trebuiască să-l caute pe Plattner, să-şi găsească o locuinţă, un adăpost unde să lucreze…

Deodată se hotărăşte. Bine a făcut că a dormit. Se simte lucid, puternic. Plattner poate să mai aştepte. Ar fi o nenorocire să lase febra asta să se răcească… În loc să alerge în oraş, se va refugia într-un colţ din sala de aşteptare şi va aşterne pe hârtie, calde, proaspete, toate frazele astea care clocotesc şi i se înghesuie în minte… în sala de aşteptare sau mai bine la bufet, fiindcă e mort de foame.

LXXX

Refugiu cum nu se poate mai potrivit! Restauration Dritterklasse, e atât de vast, încât clienţii, cu toate că sunt numeroşi, nu ocupă decât centrul sălii; în rest nu e nimeni.

Jacques a ales, lângă perete, o masă mare, printre alte mese mari care erau libere.

Şi-a scos haina, s-a descheiat la guler. A înfulecat o friptură de viţel gustoasă, gătită cu multă untură, făcută la tigaie şi garnisită cu morcovi. A băut o cană întreagă de apă rece cu gheaţă.

Ventilatoarele zbârnâie în tavan. Chelneriţa i-a pus în faţă hârtie şi cerneală, lângă o ceaşcă de cafea cu o aroma plăcută.

Un băiat circulă prin faţa tejghelei cu o tavă: Zigarren! Zigaretten! A, da, Zigaretten!… După ce rabzi douăsprezece ore, primul fum e o voluptate! Se simte nespus se bine, viaţa, care creşte cu putere în el, care îi curge prin vine, îl face să tremure tot. Aplecat peste masă, cu fruntea încreţită, clipind în fumăraia am jur, nu aşteaptă, nu caută să pună nicio rânduială în ideile care i se îmbulzesc în cap. Le va orândui mai târziu, cu mintea odihnită…

Condeiul a şi început să-i galopeze pe hârtie, cu o

lacoma nerăbdare:

„Francezi sau germani, sunteţi înşelaţi!

Războiul acesta v-a fost prezentat, în amândouă taberele, nu numai ca un război de apărare, dar şi ca o luptă pentru

dreptul popoarelor, pentru justiţie, pentru libertate. De ce? Fiindcă ştiau prea bine că nici un muncitor, niciun ţăran din Germania, niciun muncitor, niciun ţăran din Franţa nu şi-ar fi dat sângele pentru un război de agresiune, pentru cucerirea de teritorii şi pieţe!

V-au făcut pe toţi să credeţi că vă veţi bate pentru a zdrobi imperialismul militar al vecinului, ea şi cum toate militarismele n-ar fi la fel! Ca şi cum militarismul războinic n-ar fi avut, în ultimii ani, tot a tâţia partizani în Franţa ca şi în Germania, ca şi cum de ani de zile imperialismele guvernelor voastre n-ar fi urzit aceleaşi planuri de război! Sunteţi înşelaţi! V-au făcut să credeţi, pè toţi, că vă veţi apăra patria împotriva invaziei criminale à unui agresor, în timp ce fiecare dintre statele voastre majore, francez şi german, studiau de ani de zile, cu aceeaşi lipsă de scrupuie, mijloacele de a dezlănţui cel dintâi o ofensivă fulgerătoare! în timp ce şefii celor două armate căutau să-şi asigure avantajele acestei «agresiuni», pe care astăzi se prefac că o denunţă ca fiind a adversarului, spre a justifica în faţa voastră războiul acesta pe care îl pregăteau!

Sunteţi înşelaţi! Cei mai buni dintre voi cred că se jertfesc pentru dreptul popoarelor. În timp ce, în afară de discursurile oficiale, niciodată nu s-a ţinut seama nici de popoare, nici de drept! în timp ce nici una din naţiunile aruncate în război n-a Cost consultata printr-un plebiscit! în timp ce sunteţi cu toţii trimişi la moarte prin manevrele unor alianţe secrete, veclâi, arbitrare, de care n-aţi avut cunoştinţă şi pe care niciodată niciunul dintre voi nu le-ar

fi semnat!… Sunteţi cu toţii înşelaţi. Voi, francezi înşelaţi, aţi crezut că trebuia să puneţi stavilă invaziei germane, să apăraţi civilizaţia împotriva ameninţării barbariei. Voi, germani înşelaţi, aţi crezut că Germania voastră e încercuită, că soarta ţării êste în joc, că trebuie să salvaţi prosperitatea voastră naţională, expusă poftelor străinilor. Şi cu toţii, germani sau francezi, de o parte şi de alta, la fel de înşelaţi, aţi crezut, şi unii, şi alţii, că războiul acesta este un «război's fânt», nuriiai pentru voi, şi că, fără precupeţire, trebuie, din iubire de patrie, să jertfiţi pentru «onoarea» naţiunii voastre, pentru «triumful justiţiei» fericirea voastră, libertatea voastră, viaţa voastră!… Sunteţi înşelaţi! Molipsiţi în câteva zile de o agitaţie calculată, pe care o propagandă neruşinată a răspândit-o printre voi, victimele, aţi pornit, eroici, unii împotriva altora la cea dintâi chemare à acestei patrii pe care nicio primejdie reală n-a ameninţat-o vreodată! Fără a vă da seama că, şi unii şi alţii, sunteţi

210 – *Roger Martin du Gard* jucăriile claselor voastre conducătoare! Fără a vă da seama că voi sunteţi elementul pe care ei îl pun la bătaie în combinaţiile lor, moneda pe care o risipesc pentru a-şi satisface nevoia lor de dominare şi de profituri.

Puterile constituite din Franţa şi din Germania v-au înşelat mişeleşte exact cu aceleaşi minciuni! Niciodată guvernele Europei nu au arătat un asemenea grad de cinism, nu au dispus de un astfel de arsenal de şiretlicuri pentru a născoci atâtea calomnii, pentru a induce în eroare, pentru a răspândi veşti mincinoase, pentru a semăna, prin toate mijloacele, panica şi ura de care aveau nevoie ca să vă facă complicii lor!… în câteva zile, fără a fi avut măcar timpul de a cântări cât de mare e sacrificiul care vă este cerut, aţi fost băgaţi în cazărmi, echipaţi, împinşi să ucideti şi împinşi la moarte. Toate libertăţile

suprimate dintr-odată! în amândouă taberele, în aceeaşi zi, starea de asediu! în amândouă taberele, o dictatură militară necruţătoare! Vai de cel ce vrea să judece, să ceară socoteală, sse dezmeticească! De altrel, care din voi aţi fi putut-o face? Adevărul voi nu-l cunoaşteţi! Singurul vostru mijloc de informaţie era presa oficiali, minciuna naţională! Atotputernică în inima tării voastre ferecate, présa aceasta n-a mai avut decât un glas; glasul acelora care vă comandă, care au nevoie de supunerea, de neştiinţa voastră spre a-şi realiza ţelurile lor!

Greşeala voastră a fost că nu aţi prevenit incendiul cât mai era încă timp! Aţi fi putut împiedica războiul! Majoritatea voastră zdrobitoare de oameni paşnici nu aţi putut nici s-o grupaţi, nici s-o organizaţi, nici s-o faceţi să intervină la timp, unită, hotărâtă, ca să dezlănţuiţi împotriva incendiatorilor o mişcare a tuturor claselor clin toate ţările şi să impuneţi guvernelor din Europa voinţa voastră de pace!

Acum, pretutindeni, o disciplină necruţătoare a pus botniţă glasului conştiinţelor voastre. Pretutindeni trebuie să vă supuneţi orbeşte, ca un animal legat la ochi... Niciodată omenirea n-a cunoscut o asemenea înjosire, o asemenea înăbuşire a inteligenţei! Niciodată forţele claselor conducătoare nu au pus, cu atâta ură, căluş năzuinţelor maselor!”

Jacques striveşte în farfurie mucul de ţigară care i-a ars buzele. Cu un gest mânios îşi dă la o parte şuviţa de păr şi-şi şterge sudoarea care-i curge pe obraz, „... şi niciodată nu au

E

* us, cu atâta ură, căluş năzuinţelor maselor!” Cuvintele îi virează în urechi, sonore, ca şi cum le-ar fi lansat el însuşi, cu vocea plină, pe frontul acestor două armate, pe care închipuirea lui febrilă i le înalţă aievea în

faţă. Simte acelaşi avânt.

FAMILIA THIBAULT – 211

acelaşi clocot al sângelui, aceeaşi depăşire de sine care de lectrizau odinioară, când un elan subit de credinţă, de mânie şi dragoste, o pătimaşă nevoie de a convinge, de a chema la luptă îl făceau să sară la tribuna unui miting, să se ridice deodată deasupra mulţimii, deasupra lui însuşi, în beţia improvizaţiei.

Fără să aprindă ţigara pe care a scos-o din buzunar, îşi lasă condeiul să alerge din nou pe hârtie:

„Acum vedeţi ce înseamnă războiul lor!… Aţi auzit şuieratul gloanţelor, geamătul răniţilor, al muribunzilor! Acum puteţi presimţi măcelul groaznic pe care vi-l pregătesc!… Cei mai mulţi dintre voi, treziţi din beţie, aţi şi început să simţiţi cum tremură în străfundul conştiinţei voastre ruşinea că v – aţi lăsat atât de uşor înşelaţi! Amintirea fiinţelor dragi, pe care le-aţi părăsit atât de repede, vă urmăreşte necontenit! Sub presiunea realităţilor, conştiinţele voastre se trezesc, ochii voştri se deschid, în sfârşit! Ce se va întâmpla atunci când veţi fi înţeles în numele căror motive nemărturisite, în numele căror tefuri de dominaţie şi cucerire, în numele căror profituri materiale, care vouă vă sunt străine şi din care niciunul din voi nu se va înfrupta niciodată, feudalitatea banului, stăpâna acestui război, vă impune această groaznică jertfă?

Ce-au făcut cu libertatea voastră, cu conştiinţa voastră? Cu demnitatea voastră de oameni? Ce-au făcut din fericirea căminelor voastre? Ce-au făcut din singura comoară pe care o aveţi de apărat: viaţa voastră? Statul francez, statul german au oare dreptul să vă smulgă de lângă familiile voastre, să vă smulgă de la munca voastră şi să dispună de viaţa voastră împotriva intereselor voastre personale celor mai vădite, împotriva voinţei voastre,

împotriva convingerilor voastre, împotriva celor mai omeneşti, celor mai pure, celor mai legitime instincte ale voastre? Cine le-a dat oare asupra voastră această monstruoasă putere de viaţă şi de moarte? Ignoranţa voastră! Pasivitatea voastră!

O scânteie de judecată, o tresărire de revoltă, şi mai puteţi fi încă eliberaţi!

Nu sunteţi oare în stare? Aştepta-veţi oare sub bătaia tunului, în cele mai groaznice chinuri fizice şi morale, pacea aceea îndepărtată şi pe care nu o veţi apuca niciodată, voi, cele dintâi jertfe ale războiului, pacea aceea pe care nici chiar urmaşii voştri mai tineri, mânaţi în turme ca să vă ia locul în liniile de f>ătaie şi jertfiţi, ca-şi voi, în «glorioase» hecatombe, nu o vor apuca nici ei?

Să nu spuneţi că este prea târziu, că nu mai aveţi altceva de făcut decât să vă aplecaţi capul în faţa sclaviei şi-a morţii! Ar fi o laşitate!

Şi ar fi fals!

Dimpotrivă, a sosit clipa să scuturaţi jugul! Pacea, libertatea, bucuria de a trăi, fericirea care v-a fost răpită, numai de voi atârnă ca să le recuceriţi!

Reculegeţi-vă cât mai e timp!

Aveţi un mijloc, un mijloc care nu poate da greş, de a pune statele voastre majore în imposibilitatea de a mai continua o singură zi acest masacru fratricid: Refuzul de a vă bate! O revoltă în masă le-ar zdruncina adânc autoritatea.

Puteţi face aceasta!

Puteţi, şi *chiar de mâine*!

7 >

Puteţi, şi fără niciun risc!

>

Dar pentru aceasta se cer trei condiţii, trei condiţii formale: revolta să fie subită, ea să fie generală, ea să fie simultană.

Subită, pentru că nu trebuie să daţi răgaz şefilor voştri să ia împotriva voastră măsuri preventive. Generală şi simultană, pentru că succesul depinde de o acţiune de masă, dezlănţuită în acelaşi timp de ambele părţi ale frontierei! Dacă numai cincizeci veţi refuza să vă bateţi, veţi fi împuşcaţi fără milă. Dar dacă sunteţi cinci sute, o mie, zece mii; clacă vă ridicaţi în masă, deodată, în amândouă taberele; dacă strigătul vostru de revoltă se propagă din regiment în regiment, în amândouă armatele; dacă dezlănţuiţi, în sfârşit, nebiruita forţă a numărului, nimic nu vă va sta în cale / Atât şefii care vă comandă, cât şi guvernele care v-au pus aceşti şefi vor fi paralizaţi în câteva ceasuri, pentru totdeauna, în chiar inima puterii lor criminale!

Trebuie să înţelegeţi cu toţii solemnitatea acestei clipe hotărâtoare! Pentru a vă recâşti ga dintr-odată independenta sunt numai trei condiţii, şi toate trei numai de voi atârnă: răscoala voastră trebuie să fie subită, generală şi simultană!”

Chipul îi e crispat; respiraţia – scurtă, şuierătoare. Se opreşte o clipă. Ridică spre fereastră o privire de orb. Lumea reală a pierit: nu vede nimic; nu mai are în faţă decât această mulţime de osândiţi, care întorc spre el feţe îngrozite.

„Francezi şi germani! Sunteţi oameni, sunteţi fraţi! în numele mamelor voastre, al soţiilor voastre, al copiilor voştri! în numele a ceea ce e mai nobil în voi, în numele acelui suflu creator care vine din noaptea veacurilor şi care tinde să facă din om o fiinţă dreaptă, cu judecată, nu lăsaţi să vă scape

acest ultim prilej! Salvarea se află în mâinile voastre! Sculaţi! Sculaţi cu toţii! înainte de a nu fi prea târziu!

Chemarea aceasta este lansată, astăzi, în acelaşi timp, în mii şi mii de exemplare, în Franţa şi în Germania, pe întregul front de luptă. În chiar clipa aceasta, în amândouă taberele, mii de inimi franceze şi germane freamătă de aceeaşi nădejde ca şi voi, mii de pumni se ridică, mii de conştiinţe sunt gata să se răzvrătească pentru izbânda vieţii împotriva minciunii şi-a morţii!

Curaj! Nu şovăiţi! Cea mai mică întârziere poate să vă piardă! Trebuie ca revolta voastră să izbucnească chiar mâine!

Mâine, la aceeaşi oră, la răsăritul soarelui, francezi şi germani, cu toţii împreună, într-unul şi acelaşi avânt de eroism şi de iubire frăţească, întoarceţi puştile cu ţeava în jos, aruncaţi armele, lăsaţi să se audă aceiaşi strigăt de eliberare!

Sculaţi cu toţii, puneţi capăt războiului! *impuneţi statelor restabilirea imediată a plicii*!

Sculaţi cu toţii, mâine, odată cu prima rază a soarelui!" Aşază, cu grijă, tocul pe călimară.

Se ridică încet şi se depărtează puţin de masă. Are ochii plecaţi. Mişcările-i sunt line, înăbuşite, ca şi cum s-ar teme să nu sperie nişte păsări. Chipul nu-i mai e deloc încordat, aşteaptă parcă ceva: să se săvârşească un fenomen lăuntric, oarecum dureros: inima să i se liniştească, tâmplele să nu-i mai zvâcnească atât de tare, lenta întoarcere la realitate să se înfăptuiască fără prea multă suferinţă…

Îşi adună maşinal foile de hârtie acoperite cu un scris înfrigurat şi fără ştersături. Le împătureşte, le pipăie şi, deodată, le strânge cu putere la piept. Capul i se apleacă o clipă; şi fără să-şi mişte buzele, murmură, ca o rugăciune:

— …să aduci pacea în lume…

LXXXI

Plattner l-a instalat pe Jacques la o bătrână, mama unui militant numit Stumpf, pe care partidul îl trimisese tocmai atunci în misiune. Jacques e înregistrat ca venit la Basel pentru a lucra într-o librărie. Plattner i-a dat un contract de muncă în toată regula. Dacă poliţia, deosebit de activă de la declararea războiului încoace, se va interesa mai mult decât trebuie de prezenţa lui Jacques, va dovedi că are o slujbă şi un domiciliu.

Casa bătrânei doamne Stumpf, situată în cartierul mizerabil Erlenstrasse (nu departe de Greifengasse, unde se află prăvălia lui Plattner), este o cocioabă cam năruită, sortită să ne demolată. Camera închiriată lui Jacques e un fel de coridor strâmt, străpuns, într-un cap şi-n celălalt, de câte o fereastră joasă. Una din ferestre, fără geamuri, dă spre curtea care răspândeşte o duhoare de coteţ şi de gunoi acrit. Cealaltă fereastră dă înspre docurile de cărfmni ale gării oraşului Baden, adică pe teritoriul sau aproape pe teritoriul german. În tavan, şi atât de aproape de cap încât ai putea să le atingi cu mâna, se aliniază ţiglele acoperişului, încălzite de soare, care emană, şi ziua şi noaptea, o temperatură de cuptor.

Aici, în etuva asta, stă închis Jacques ca să redacteze manifestul, fără altă mâncare decât ceaşca mare de cafea şi tartina cu grăsime de gâscă pe care bătrâna mătuşă Stumpf la pune dimineaţa în raţa uşii. Câteodată, în preajma prânzului, căldura devine atât de înăbuşitoare, încât lui Jacques îi vine să-şi ia câmpii. Dar abia ajuns afară, regretă coliba asta şi se grăbeşte să se întoarcă din nou în ea. Se lungeşte iar pe pat şi acolo, năpădit de sudoare, cu ochii închişi, se apucă să înnoade mai departe, cu nerăbdare, firul visului său… Avionul, care zboară sus

de tot… Aşezat în spatele lui Meynestrel, se apleacă, ia o grămadă de manifeste, le aruncă în văzduh… Zbârnâitul motorului se confundă cu bătaia sângelui său. Pasărea asta, cu aripi mari, este el însuşi; mesajele acestea le smulge din inima lui, ca să le semene deasupra lumii… „Sculaţi cu toţii, mâine, odată cu prima rază a soarelui”. Diferitele paragrafe ale manifestului se ordonează de la sine încetul cu încetul, frazele se conturează. Le ştie pe de rost. Întins pe spate, cu ochii în tavan, şi le recită fără încetare. Din când în când, sare deodată şi aleargă la masă, ca să modifice un paragraf, ca să schimbe un cuvânt. Apoi se aruncă din nou pe pat. Abia bagă în seamă decorul sărăcăcios care-l înconjoară. Trăieşte în închipuire… vede cum răscoala creşte din ce în ce… lia posturile de comandă, ofiţerii se sfătuiesc, furierii umblă ca nebunii, comunicaţia cu dartierul general e tăiată… Orice represiune este imposibilă. Dacă vor să iasă cu faţa curată, guvernelor nu le mai rămâne decât un singur mijloc: să încheie în grabă un armistiţiu…

Obsesia lui îl răscoleşte şi îl stimulează, ca o cafea. Nu se mai poate lipsi nici de tina, nici de cealaltă din aceste senzaţii. Dacă se întâmplă să aibă ceva urgent de făcut – o scurtă vizită la librărie, sau să-i spună ceva doamnei Stumpf, pe palier – şi este smuls o clipă din visul lui, se simte atât de

rău, încât se reîntoarce în grabă la singurătatea lui, ca un intoxicat la otrava care-l subjugă. Şi numaidecât îşi regăseşte calmul. Nu e numai calm: e un fel de febră fericită, activă… în răstimpuri, atunci când nu mai poate scrie, fiindcă-i tremură mâna, sau când îşi zăreşte în ciobul de oglindă agăţat în perete chipul care-i luceşte de sudoare, obrajii supţi, privirea-i de om vrăjit, îi vine să creadă, pentru întâia dată în viaţa lui, că e bolnav. Şi ideea

asta îl face să surâdă. Ce importanţă mai are acum?... în timpul nopţii înăbuşitoare, când nu izbuteşte să închidă ochii, când se scoală din zece în zece minute ca să moaie un prosop în cana cu apă şi să-şi răcorească trupul care îi dogoreşte, aşteaptă câteva clipe la ferestruica lui. Aceasta se deschide spre iad: în hărmălaia docurilor, o armată de lucrători de cale ferată roieşte în lumina puternică a lămpilor cu arc voltaic; mai departe, în bezna depourilor, e amioanele hurducăie, vagonaşele se izbesc unele se altele, luminile aleargă în toate direcţiile; iar şi mai departe, pe (unele care strălucesc, convoaie lungi, ce parcă nu se mai sfârşesc, şuieră şi manevrează, înainte de a se afunda, unele după altele, în întunecimile Germaniei în război. Atunci /. îmbeşte. Numai el ştie. El singur ştie că toată agitaţia asta e zadarnică... Salvarea e aproape... Manifestul e scris! Kappel

Îl va traduce în nemţeşte. Plattner îl va tipări într-un milion şi două sute de mii de exemplare... La Zürich, Meynestrel pregăteşte avionul... Câteva zile încă! „Sculaţi cu toţii, mâine, odată cu prima rază a soarelui...”

După două zile şi două nopţi de muncă înfrigurată, se hotărăşte, în sfârşit, să-şi dea manuscrisul la tipar. „Să fie gata sâmbătă a”, a spus Meynestrel...

Plattner se află în încăperea din fund a librăriei, printre baloturile lui de hârtie, în dosul uşii duble îmbrăcate în pluş, cu toate obloanele ridicate, deşi (feabia s-a luminat de ziuă. E un bărbat de vreo patruzeci de ani, mic de stat, uiat, bolnăvicios; suferă de stomac; gura îi miroase urât. Are un piept ca de găină; ţeasta lui pleşuvă, gâtul slăbănog, nasul acvilin şi proeminent te fac să te gândeşti la un vultur. Nasul mai ales, tăcut parcă din carton, ai zice că-i trage corpul înainte, că-i deplasează centrul de greutate şi că îi provoacă o necontenită senzaţie de dezechilibru, o stingherealã pe care o simte parcă şi cel

cu care vorbeşte. Trebuie să te obişnuieşti cu urâţenia lui ca să poţi băga de seamă că are o privire curată, un zâmbet prietenos, că glasul lui, puţin tărăgănat, e blând şi că în el freamătă în fiecare clipă un fel de îmbiere la priete

 ale. Dar Jacques n-are nevoie de un nou prieten. Nu mai are nevoie de nimeni.

Plattner e distrus. Adineauri a primit confirmarea veştii despre votarea creditelor de război, în Reichstag, de către fracţiunea parlamentară a social-democraţilor.

— Votul socialiştilor francezi, în Cameră, era şi aşa o lovitură teribilă, mărturiseşte el, cu un glas care tremură de indignare. Oricum, de când cu asasinarea lui Jaurès, ne cam aşteptam la asta… Dar germanii! Social-democraţia noastră, marea forţă proletară a Europei!… E cea mai grea lovitura pe care ani primit-o în viaţa mea de militant!… Nu voiam să dau crezare ziarelor oficiaie. Aş fi pus mâna în foc că toţi social-democraţii vor osândi în mod public guvernul imperial. Când am citit nota agenţiei, am râs! Puţea a minciună, a manevră! îmi spuneam: „fvlâine o să vină dezminţirea!” Şipof tim! Astăzi, nu mai poţi tăgădui. Totul este exact, sinistru de exact!… Nu ştiu încă bine cum s-au petrecut lucrurile în culise. Poate că niciodată nu se va cunoaşte adevărul… Rayer pretinde că Bethmann-Hollweg l-ar fi convocat pe Sudekum, în ziua de 29, spre a-i cere ca social-democraţia să-şi înceteze opoziţia.

— În 29? întrebă Jacques. Dar în 29, la Bruxelles, a fost cuvântarea lui Haase!… Eram acolo! L-am auzit!

— Posibil. Rayer afirmă că în momentul când delegaţia germană s-a întors la Berlin, comitetul de conducere se întrunise şi supunerea era un fapt împlinit: Kaiserul ştia că poate să decreteze mobilizarea; că nu va avea loc nicio răscoală, nicio grevă generală!… De bună seamă că se va fi ţinut o întrunire de partid, în şedinţă secretă, înainte de votul din Reichstag, şi probabil că

lucrurile n-au mers tocmai pe roate! Nu vreau încă să mă îndoiesc de oameni ca Liebknecht, ca Ledebour, ca Mehring, ca Clara Zetkin, ca Rosa Luxemburg! însă au fost, desigur, în minoritate; au fost nevoiţi să se plece în faţa trădătorilor… Faptul e fapt: au votat pentru! Treizeci de ani de eforturi, treizeci de ani de lupte, de cuceriri grele şi lente, năruiţi de un vot! într-o singură zi, social-democraţia pierde, pentru totdeauna, stima întregului

S

troletariat… în Dumă, socialiştii ruşi au făcut, cel puţin, rontăm potriva ţarismului! Au votat cu toţii împotriva războiului! Şi în Serbia, de asemenea! Am văzut copia unei scrisori a lui „Duşan Popovici! Cu toate că e singura ţară unde patriotismul pentru apărarea naţională ar fi avut oarecare scuză!… Până şi în Anglia rezistenţa este îndârjită: Keir-Har die nu dezarmează. Am citit ultimul număr am Independent

abour Party. E, orice s-ar zice, un lucru care-ţi dă curaj, nu-i aşa? Nu trebuie să deznădăjduim. Încetul cu încetul, o să ne lacem glasul auzit. N-o să ne pună căluş… Să ne ţinem tari, împotriva tuturor! Internaţionala va renaşte! Şi în ziua aceea ea va cere socoteală tuturor acelora cărora le-a acordat încrederea şi pe care dictatura imperialistă i-a îmblânzit atât de uşor!

Jacques îl lasă să vorbească. Aprobă numai ca să-i facă plăcere. După cele ce văzuse la Paris, nicio defecţiune nu-l va mai putea mira.

Ia câteva dintre ziarele aruncate pe masă şi parcurge, distrat, manşetele: *O sută de mii de germani se îndreaptă în marş spre Liège… Anglia îşi mobilizează flota şi armata… Marele duce Nicolae e numii generalisim al tuturor forţelor ruseşti… Neutralitatea Italiei este oficială… Ofensiva victorioasă a francezilor în Alsacia*.

În Alsacia… Aruncă ziarele din mână. Ofensivă în Alsacia… „Aţi văzut acum ce înseamnă războiul! Aţi văzut şuieratul gloanţelor…” Nu mai poate suporta nimic din ceea ce îl distrage din exaltarea lui solitară. Abia aşteaptă să plece din librărie, să fie afară.

Îndată ce Plattner a luat manuscrisul în mână ca să-l măsoare, fuge repede, de teamă să nu fie oprit.

Oraşul Basel îl îmbie parcă la hoinăreală. Basel, cu Rinul lui măreţ. Şi cu pieţele, cu grădinile lui; Basel, cu contrastele lui de umbră şi lumină, de arşiţă şi răcoare; Basel, cu fântânile lui arteziene, în care îşi moaie mâinile asudate… Soarele de august Incendiază cerul. Un miros acru se ridică din asfalt. Urcă, pe o străduţă strâmtă, spre catedrală. Piaţa Münster e pustie: nicio trăsură, niciun trecător… Congresul de la Basel, 1912!… Biserica pare închisă. Gresia roşie, din care e construită, are o culoare de olărie veche: o raclă de argilă arsă, aruncată în lumina soarelui, monumentală şi inutilă.

Pe terasa care domină Rinul, sub castanii unde umbra catedralei şi curentul fluviului întreţin un aer răcoros, Jacques e singur. se jos, de la o şcoală de nataţie ascunsă în verdeaţă, se aud, în răstimpuri strigăte voioase. E singur, cu porumbeii sălbatici. îi urmăreşte o clipă, cu privirea, cum bat din aripi. Nu, niciodată când la sosirea sa la Basel el, solitarul, nu s-a simţit atât de definitiv singur. Gustă cu nesaţ demnitatea şi forţa acestei singurătăţi. Şi acum vrea să nu mai iasă din ea până când totul nu se va fi sfârşit… Şi deodată, fără

218 – *Roger Martin du Gard* un motiv deosebit, îi vine în gând: „Nu fac ceea ce fac decât din disperare. O fac numai ca să fug de mine… Nu voi în pic dica războiul… Nu voi salva pe nimeni, pe nimeni altul decât pe mine însumi… Dar pe mine mă voi salva rea Mndu-mă!” Se ridică pentru a alunga ghndul acesta groaznic. Strânge pumnii: „Să ai

dreptate împotriva tuturor! Şi să evadezi în moarte…”

Dincolo de parapetul roşiatic, dincolo de cotul pe care-l face fluviul între podurile lui, dincolo de clopotniţe, de coşurile uzinelor, toată întinderea aceasta mare, fertilă şi împădurită, îmbăiată de aburi calzi, e Germania, Germania de astăzi, Germania mobilizată, pe care zăngănitul armelor a ameţit-o cu totul. îi vine poftă să se îndrepte spre apus, pânfl la punctul unde traseul frontierei se confundă cu Rinul, unde, de pe malul elveţian, va avea în faţa lui, la o aruncătură de piatră, malul acela, câmpia aceea, care sunt germane.

Străbătând cartierul Saint-Alban, ajunge în suburbie. Soarele se ridică încet pe un cer necruţător. Vile cochete, dichisite, între şirul lor de garduri vii, cil boite de verdeaţă, cu balansoare, cu răsaduri de flori, pe care le stropesc elicele de apă, cu măsuţe albe acoperite cu feţe de masă înflorate, stau mărturie că nimic nu a tulburat încă pacea acestui colţ imunizat, în inima Europei cuprinse de flăcări. Cu toate astea, la Birsfelden întâlneşte un batalion de soldaţi elveţieni în ţinută de campanie, care coboară de la Hard cântând.

Pădurea e pe dreapta, de-a lungul colinei. O alee lungă, paralelă cu fluviul, se deschide într-o pădurice de arbori tineri. O placă indicatoare: Waldhaus. În stânga, printre trunchiuri de copaci, se vede câmpia verde, însorită, prin mijlocul căreia curge unduind Rinul; în dreapta, e desisul pădurii, un munte împădurit şi abrupt. Jacques înaintează încet, fără să se gândească la nimic. După zilele acestea petrecute în închisoarea odăii sale, după umblatul pe străzi, prin arşiţa soarelui, umbra copacilor e cu adevărat odihnitoare. i-e creasta unei vâlcele împădurite, o clădire albă se iveşte din verdeaţă. „Asta trebuie să fie Waldhaus-ul lor”, îşi spune el. O cărare coboară pieziş până la mal. Apropierea apei face şi mai

răcoroasă umbra pădurii. Şi, deodată, se trezeşte pe malul Rinului.

Germania e aici, alături, despărţită de el numai de această luminoasă curgere de ape.

Germania e pustie. N-a mai rămas niciun pescar pe malul din faţa lui. Niciun cultivator în luncile plantate cu meri, care se întind între fluviu şi cătunul cu acoperişuri roşii, îngrămădit în jurul unei clopotniţe, la picioarele colinefor

t are închid zarea. Dar iată că Jacques desluşeşte, la marginea» pei, ascunsă de arbuştii de pe taluz, creasta unei cabane ilimgate în trei culori: Câheretă de santinelă? Post de grăniceri? l) e vameşi?…

Nu-şi mai poate lua ochii de la această privelişte plină de xemne misterioase. Cu mâinile înfundate în buzunare, cu picioarele înfipte în pământul reavăn, priveşte liniştit Germania şi Europa. Niciodată n-a fost atât de calm, atât de lucid, atât de conştient ca în acest minut, când, singur pe malul istoi icului fluviu, deschide ochii mari asupra lumii şi asupra sorţii lui. Va veni o zi, va veni o zi!… Inimile vor bate la unison, se va ajunge la egalitatea dintre oameni, cu demnitate, cu dreptate… E poate nevoie ca omenirea să mai treacă şi prin această etapă deură şi de violenţă înainte de a ajunge la era fraternităţii… în ceea ce-l priveşte, el nu va aştepta. À ajuns la ceasul acela din viaţă când nu mai poate precupeţi dăruirea totală. Oare s-a dăruit el vreodată, s-a dăruit total? Unui gând, unui prieten, unei femei?… Nu… Poate că nici chiar ideii revoluţionare. Nici chiar lui Jenny! Ori de câte ori s-a dăruit, a reţinut pentru sine o parte importantă din el. A străbătut viaţa ca un amator mereu neliniştit, care-şi cântăreşte cu zgârcenie frânturile din el însuşi pe care le dăruieşte. Abia acum cunoaşte dăruirea aceea totală în

care se mistuie întreaga lïintà… Sentimentul jertfei lui îl arde ca o flacără. S-a dus vremea când se izbea veşnic de stânca deznădejdii; când zi de zi lupta împotriva îndemnurilor de a abdica! Moartea consimţită nu e o abdicare: e cel mai copt rod al destinului!

Un zgomot de paşi, în umbra pădurii, îl face să-şi întoarcă fata. E o pereche de tăietori de lemne, îmbrăcaţi în negru: bărbatul poartă o secure la brâu; femeia tine în fiecare mână câte un coş. Au chipul aspru al ţăranilor elveţieni, gura strânsă pungă, privirea aceea îngrijorată care pare a spune că viaţa nu este un joc. Amândoi îl cercetează cu ochi bănuitori pe necunoscutul acesta, pe care l-au surprins, pe jumătate ascuns în arbuşti, căutând să vadă ce se petrece dincolo.

N-ar fi trebuit să se aventureze atât de aproape de frontieră. Fără îndoială că la marginea fluviului sunt ronduri de vameşi, patrule de soldaţi… Se întoarce repede din drum şi o apudf prin desiş, ca să ajungă la şosea.

În aceeaşi zi, pe înserate, Jacques se duce la întâlnirea pe care i-a fixat-o Rappel.

— Aşteaptă-mă afară, îi spune studentul, e ora contravizitei… Şi maestrul nu e aici. În zece minute vin şi eu.

220 – *Roger Martin du Gard*

Spitalul de copii se află pe chei. O grădiniţă de iederii înconjoară clădirea de trei etaje, cu multe tera se ca un sanatoriu, unde paturile copiilor bolnavi sunt expuse la soare. Scaune albe sunt aşezate la umbra frunzişului. Jacques se aşază. Pace, linişte… O tăcere pe care n-o tulbură decât ciripitul păsărilor sau acela, mai îndepărtat, al micilor bolnavi, pe care Jacques îi zăreşte printre crengi: în răstimpuri, câte un trup slăbuţ se ridică pe perne la apropierea infirmierei.

Se aud paşi pe pietriş. E Kappel. Fără halat şi fără ochelari, subţirel şi mlădios în cămaşa lui largă, îmbrăcat cu nişte pantaloni de pânză, pare un băieţandru. Părul lui e foarte bălai, faţa, puţin cam suptă, pielea, fină şi întinsă. Dar fruntea lui te miră: numai dungi; e o frunte de om bătrân; privirea, de asemenea, de un albastru metalic, împrejmuită de gene bălaie, te surprinde prin maturitatea ei.

Kappel e cetăţean german. Urmează medicina la Basel. Nici nu s-a gândit să se întoarcă în Germania. În timpul zilei lucrează cu profesorul Webb la Kinderspital. Seara, noaptea, lucrează pentru revoluţie. Obişnuit al librăriei, el este acela pe care Plattner l-a însărcinat să tălmăcească, într-o singură după-amiază, textul în limba germană. De altfel, Kappel nu ştie nimic despre planurile lui Jacques; nu i-a pus nicio întrebare.

Scoate din buzunar patru pagini umplute cu un scris gotic, subţire şi ascuţit. Jacques ia foile de hârtie, le priveşte cu băgare de seamă, le pipăie. Degetele îi tremură. Să-i mărturisească, oare, neamţului speranţa care înăbuşă?... Nu. Nu mai e momentul mărturisirilor gălăgioase, al schimbului de idei; pentru tot timpul acestor câtorva zile care îi mai rămân, s-a osândit la singurătatea celor puternici. împătureşte foile de hârtie şi spune doar atât:

— Mulţumesc.

Kappel, discret, a şi început să vorbească despre altele. A scos un ziar din buzunar.

— Ia ascultă: „La Academia de Ştiinţe Morale, domnul Henri Bergson, preşedinte activ, a luat cuvântul pentru a saluta pe membrii corespondenţi belgieni ai instituţiei. Lupta angajată împotriva Germaniei, a declarat domnul Bergson, este însăşi lupta civilizaţiei împotriva barbariei...11 Bergson!... Se întrerupse brusc, ca şi cum ar

fi ascultat cu atenţie un zgomot îndepărtat: E stupid… Ţie nu ţi se întâmplă la fel? De douăzeci de ori pe zi, mai cu seamă seara şi noaptea, mi se pare că aud lovituri surde… bubuitul tunurilor, în Elsass…

FAMILIA THIBAULT – 221

Jacques îşi întoarce privirea în altă parte. Alsacia… Da, acolo a început hecatomba… Un gând nou îi străbate mintea, în ceasul când atâtea victime nevinovate sunt destinate celui mai întunecat, celui mai pasiv sacrificiu, se simte mândru că a rămas stăpânul destinului său; că şi-a ales moartea: o moarte care va fi, totodată, şi un act de credinţă, şi ultimul protest de răzvrătit, ultima lui revoltă împotriva absurdităţii lumii; un act deliberat, care va purta pecetea lui, care va fi plin de semnificaţia precisă pe care el va voi să i-o dea…

După o pauză, Kappel a început să vorbească din nou:

— Leipzig, când eram mic, locuiam aproape de închisoare. Într-o seară de iarnă – ningea – s-a răspândit prin cartier vestea că sosise călăul în oraş şi că în zorii zilei va avea loc o execuţie. îmi aduc aminte: am plecat, fără să spun nimănui nimic, în noapte. Era târziu, zăpada era groasă. Afară, pustiu. În piaţă, o tăcere înspăimântătoare. Am înconjurat, se mai multe ori, singur-singurel, închisoarea. Nu mă mai puteam întoarce acasă. Nu-mi mai ieşea din cap gândul ăsta: „Dincolo de zidul acesta se află un om un om pe care oamenii l-au osândit la moarte, şi care ştie, şi care aşteaptă…”

Câteva ore mai târziu, aşezat într-un colţ la Kaffeehalle, în fumul ţigărilor de foi de proastă calitate, cu spatele rezemat de teracota răcoroasă a sobei, Jacques moaie bucăţi de pâine într-o ceaşcă mare de cafea cu lapte şi visează. Becul, atârnat de tavan ca un păianjen agăţat de firul pe care şi l-a tors singur, îl orbeşte, îl hipnotizează, îl

izolează.

Plattner stăruise să rămână să cineze cu el; dar Jacques, după ce făcuse în mare grabă corectura manifestului, a fugit, sub motiv că e obosit. îi e drag librarul şi se învinovăţeşte că nu-i poate dovedi sentimentul acesta într-o mai mare măsură. Dar pălăvrăgelile astea revoluţionare, pline de banalităţi şi de lucruri răsuflate, privirile lui, care vor parcă să te soarbă, mâna pe care Plattner o pune mereu, în fiece moment, pe braţul celui cu care vorbeşte, obiceiul lui de a-şi apleca pe neaşteptate ciocul de vultur spre pieptu-i suferind şi de a-şi sfârşi frazele cu un glas foarte coborât, ca un conspirator care îşi destăinuie secretul, îl enervează pe Jacques, îi pun răbdarea la grea încercare.

Aici se simte bine. Kaffeehalle e sumbră, sărăcăcioasă, mobilată cu mese mari, fără feţe de masă, cu lemnul ros şi cu vopseaua ştearsă, ceea ce îi dă culoarea şi asperitatea bobului de secară. Se servesc aici, la un preţ mic, porţii de cârnat pe varză, blide cu supă, bucăţi mari de pâine. Nu e singur; to222 – *Roger Martin du Gard* tuşi, se simte izolat; izolat în promiscuitatea anonimă a turmei.

Kaffeehalle nu se goleşte niciodată. E un public ciudat, în care se amestecă toate categoriile de oameni singuratici, de holtei, de vagabonzi. Sunt acolo studenţi gălăgioşi, clienţi obişnuiţi ai cafenelei, care cunosc chelneriţele pe nume, comentează telegramele de seară, discută, rând pe rând, despre Kant, despre război, despre bactériologie, despre maşinism, despre prostituţie. Se află acolo vânzători de magazin, funcţionari de birou, îmbrăcaţi curăţel, tăcuţi, care se ţin departe unii de alţii din cauza unei rezerve semiburgheze, care îi apasă oarecum, dar pe care nu o pot învinge. Se află acolo fiinţe cu o înfăţişare bolnăvicioasă, greu de clasificat, muncitori şomeri, convalescenţi evacuaţi din spitale în jurul cărora mai

pluteşte încă un miros de iodoform, infirmi, ca orbul acesta care s-a aşezat lângă uşă şi care ţine strâns pe genunchi o trusă de acordor. În faţa tejghelei se află o masă rotundă, la care cinează trei femei din Armata salvării, care nu mănâncă decât legume şi care-şi fac în şoaptă confidenţe edificatoare sub scufiile lor legate cu panglici. Se mai află acolo şi o numeroasă clientelă alcătuită din naufragiaţi ai societăţii, din biete epave azvârlite aici de cine ştie ce valuri ale mizeriei, ale crimei sau nenorocului, care, fericiţi că pot şedea pe un scaun, fără a îndrăzni să ridice prea mult ochii, cu spinarea încovoiată de un trecut ce pare foarte greu, înmoaie îndelung în farfuria cu supă bucăţi de pâine înainte de a băga lingura în ea. Unul dintre ei se aşază în faţa lui Jacques. O clipă, privirile li s-au încrucişat şi în ochii omului Jacques a surprins, dintr-o privire, licărul acela fugar, care este un fel de limbaj secret al tuturor celor certaţi cu legea: un schimb intim, misterios, la extremitatea antenelor vizuale; un semn de întrebare, iute ca un fulger, totdeauna acelaşi: „Şi tu? Şi tu eşti un inadaptabil, un răzvrătit, un încolţit?”

O femeie tânără apare în prag şi face câţiva paşi în sală. E sprintenă, are mersul uşor. Poartă un taior negru. Caută din ochi pe cineva pe care nu-l găseşte.

Jacques şi-a plecat capul. Simte deodată o durere în inimă. Şi, brusc, se scoală, să fugă.

Jenny… Unde e la ora asta? Ce face fără el, fără alte veşti decât acea carte poştală laconică, pe care i-a expediat-o de la

graniţa franceză? Deseori se gândeşte aşa la ea; cu un elan subit şi scurt, pătimaş, nostalgic; iar în nopţile fără somn, o strânge nebuneşte în braţe… Gândul că Jenny are atâta nevoie de el şi gândul la viitorul nesigur în voia căruia o lasă este de nesup ortat. Dar rareori îl preocupă

asta. Niciodată nu s-a simţit ispitit să-şi cruţe viaţa pentru ea. Jertfirea acestei iubiri nu i se pare o trădare: cu cât se simte mai credincios faţă de el însuşi, faţă de acela pe care Jenny l-a iubit, cu atât mai credincios se simte, pe de altă parte, şi faţă de iubirea lui.

Afară: noaptea, strada, singurătatea. Aproape că aleargă, fără să ştie unde se duce. Un cântec surd, bărbătesc, îi însoţeşte paşii. S-a smuls de lângă Jenny. Nu mai poate fi prins. În el nu mai clocoteşte decât arzătoarea, purificatoarea exaltare a eroilor.

LXXXII

În fiecare zi, prima lui grijă este să se conformeze uneia din instrucţiunile pe care i le-a dat Meynestrel: „Să treci în fiecare dimineaţă, între orele opt şi nouă, prin faţa casei cu numărul 3 din Jungstrasse. În ziua în care vei vedea o bucată de pânză roşie la fereastră, vei întreba de doamna Hultz şi îi vei spune: «Am venit pentru camera de închiriat».**

Duminică 9 august, trecând pe la ora opt şi jumătate pe la colţul lui Elsfisserstrasse cu Jungstrasse, inima i se opreşte o clip a în loc: pe balconul casei cu numărul 3 se văd rufe întinse la uscat şi printre feţele de masă şi şervete, aşezată în aşa fel ca să atragă privirea, atârnă o bucată de stambă roşie!

În partea aceasta, de-a lungul străzii se înşiră case mici, cu grădiniţe în faţă. Cum pune piciorul pe peronul casei cu numărul 3, poarta se roteşte pe tiţâni. În penumbra antreului desluşeşte silueta unei femei blonde, în rochie de culoare deschisă, cu braţele goale.

— Doamna Hultz?

Fără a răspunde, femeia împinge uşa în urma lui. Coridorul formează un vestibul strâmt, destul de întunecos, închis din toate părţile.

— Am venit pentru camera de închiriat…

Femeia îşi strecoară repede două degete în sân şi scoate un obiect pe care-l întinde lui Jacques: un sul minuscul de foiţă de hârtie, ca acelea transportate de porumbeii călători. În

 timp ce-l înfundă în buzunar, Jacques simte un moment pe hârtie căldura sânului care-l adăpostise.

— Îmi pare rău, aţi greşit, spune femeia cu glas tare.

În acelaşi timp, deschide din nou uşa spre peron. Jacques îi caută privirea, dar ea şi-a lăsat ochii în jos. Jacques o salută şi iese. Uşa se închide imediat.

Câteva minute mai târziu, aplecat cu Plattner deasupra unei chiuvete cu revelator, Jacques descifrează textul mesajului:

„Informaţii asupra operaţiilor din Alsacia ne determină să acţionăm fără întârziere. „Fixăm zborul nostru luni, 10. Plecarea, ora patru dimineaţa. În timpul nopţii de duminică spre luni transportaţi manifestele pe înălţimile de la nord-est se Dittingen. A se vedea harta statului-major. A se trage o linie dreaptă întreg de la Burg şi D de la Dittingen. Punctul întâlnirii este situat la depărtare egală întreg şi D, pe platoul pleşuv care domină calea ferată. A pândi avionul îndată ce se luminează de ziuă. Dacă-i posibil, a se întinde pânze albe pe teren, pentru a se ajuta aterizarea. Aduceţi cincizeci de litri de benzină”.

— Adică la noapte… murmură Jacques întorcându-se spre librar; chipul lui nu exprimă decât uimire.

Plattner e născut conspirator. Infirmul acesta, îmbătrânit de timpuriu în comerţul cu cărţi, are imaginaţia fecundă şi hotărârea promptă ale unui şef de bandă. Înclinarea lui naturală pentru primejdie şi aventură e tot atât de puternică, în devotamentul lui pentru partidul revoluţionar, ca şi convingerile lui.

— Am chibzuit destul asupra acestei chestiuni de două zile încoace, spune el numaidecât. Trebuie să facem aşa cum am hotărât. Rămâne executarea. Lasă pe mine. E mai bine ca tu să te arăţi cât mai puţin cu putinţă.

— Dar camioneta? O s-o ai astă-seară? Şi cine o conduce?… Cine-l va anunţa pe Kappel? Ştii că e nevoie de mai mulţi inşi pentru ca manifestele să poată fi duse cât mai repede până la avion…

— Lasă pe mine, repetă Plattner. Totul are să fie gata după cum s-a convenit.

De bună seamă, dacă Jacques ar fi trebuit să se bizuie numai pe propriile lui mijloace, ar fi luat iniţiativele necesare tot atât de bine ca şi Plattner. Dar după cele câteva zile de izolare, de inacţiune, în starea de slăbiciune fizică în care se

Iillă este o uşurare pentru el să se lase în voia despotismului librarului.

Acesta a prevăzut toate amănuntele. Printre activiştii îl în secţiunea sa, cunoaşte un garajist, de origine poloneză, în care se poate avea încredere. Sare pe bicicletă, ca să se îl «că la el, lăsându-l pe Jacques singur în încăperea din fund.1 dughenei, în faţa băii mici, în care pluteşte încă scrisoarea lui Meynestrel.

Timp de o oră, cât a stat acolo să aştepte, Jacques n-a făcut nicio mişcare. A cerut librarului o fiartă de stat-major, i despăturit-o pe genunchi, a găsit localităţile Burg şi Dittinf en; apoi totul s-a înceţoşat în faţa ochilor săi! Povara Kindurilor îl striveşte în aşa măsură, încât aproape îl împleti că să gândească. de o săptămână trăieşte numai în visul lui, urmărit numai şi numai de scopul propus.

Nu se gândeşte decât întâmplător la el însuşi, la soarta care îi rsie hărăzită. lâtă-l pus în mod brutal în faţa acţiunii, în faţa nilului pe care-l va îndeplini peste câteva

ceasuri-şi care, pentru el, va fi ultimul. îşi repetă, ca un automat: „În noaptea asta… Mâine… Mâine, în zorii zilei… avionul”. Dar gândul lui este: „Mâine totul se va sfârşi”. Ştie că nu se va mai înmarce. Ştie că Meynestrel va zbura cât mai departe, până la puizarea rezervei de benzină. Pe urmă… Pe urmă ce se va întâmpla? Va fi doborât avionul în linia frontului?… Va fi i. ipturat?… Curtea marţială, franceză sau germană?… înfionii de oroare, îngrozitor de lucid, îşi strânge o clipă fruntea în mâini: „Viaţa e singurul bun. Sacrificiul e o nebunie. O

I ună, crima împotriva naturii! Orice act de eroism este absurd, i criminal!…”

Deodată se face în el o linişte ciudată. Valul de spaimă a ttecut… Parcă ar fi trecut printr-o strâmtoare: acostează pe un alt ţărm, priveşte spre un alt orizont. Poate, războiul împiedicat… Poate, revolta, fraternizarea, armistiţiul!… „Şi inar dacă nu izbutim, ce pildă! Orice s-ar întâmpla, moartea mea este un act… A da dovadă de onoare… A fi credincios…

I redincios şi folositor… Folositor, în cele din urmă! Să-mi ruscumpăr viaţa, inutilitatea vieţii mele… Şi să găsesc liniştea uamare…”

Acum îşi simte corpul destins, încearcă un sentiment de linişte, de blândă împăcare cu sine: ceva ca o mulţumire plină de melancolie… îşi va lepăda, în sfârşit, povara… Va isprăvi cu această lume clificilă, dezamăgitoare; cu fiinţa din ilă, dezamăgitoare care a fost el însuşi… Se gândeşte la

 viaţă fără părere de rău; la viaţă, la moarte… Fără părere de rău, dar cu un fel de mirare animalică, năucă, atât de puternică, încât nu-şi poate fixa atenţia, gândul asupra nici unui alt lucru… Viaţa, moartea…

Plattner îl regăseşte în acelaşi loc în care-l lăsase, cu

coatele pe genunchi, cu capul rezemat în palme. Se ridică, parcă fără voia lui, şi spune cu jumătate de voce:

— Ah, dacă socialismul n-ar fi trădat!…

Plattner l-a adus pe garajist, un om aproape cărunt, cu chipul liniştit şi hotărât.

— Iată-l pe Andreiev… Camioneta lui e gata. Are să ne conducă chiar el. O să punem manifestele şi benzina la fund… Kappel e anunţat. Vine şi el… Plecăm când se lasă noaptea…

Dar Jacques, pe care sosirea celor doi bărbaţi l-a trezit din somnolenţă, vrea neapărat ca, pentru mai multă siguranţă, să meargă în recunoaşterea drumului ziua. Andreiev aprobă.

— Vino, te duc până acolo, îi propune el lui Jacques. O să iau maşina mea cea mică, decapotabilă; aşa, o să părem doi inşi care se plimbă…

— Dar împachetarea manifestelor? îl întreabă Jacques pe librar.

— E aproape terminată… încă o oră de lucru… O să fie gata până te întorci.

Jacques ia harta şi îl urmează pe Andreiev.

Plattner îi aşteaptă în pivniţă, făcând, împreună cu Kappel, ultimele pachete.

Manifestul e tipărit pe patru pagini – două în franceză, două în germană – pe o hârtie specială, uşoară şi rezistentă. Jacques a împărţit cele un milion şi două sute de mii de manifeste în teancuri de câte două mii ele exemplare, fiecare teanc fiind prins într-o banderolă de hârtie care se poate rupe uşor cu unghia. Greutatea totală trece cu puţin peste două sute de kilograme. Conformându-se instrucţiunilor lui Jacques, Plattner, ajutat de Kappel, aşază aceste teancuri în pachete de câte zece: şaizeci de pacriete, legate fiecare cu o sfoară subţire, al cărei nod cu fundă se poate deznoda uşor cu o singurd

mână. Şi, pentru a face şi mai lesnicios transportul acestor şaizeci de pachete, Jacques şi-a procurat saci mari de pânză, din aceia folosiţi de poştaşi. Întreaga încărcătură se reduce la şase saci, cântărind fiecare cam patruzeci de kilograme.

FAMILIA THIBAULT – 227

La ora cinci, automobilul polonezului s-a întors.

Jacques e neliniştit, înfrigurat:

— Stăm prost… Drumul spre Metzerlen e păzit… Imposibil de trecut: vameşi, mici posturi… Celălalt, prin Lauren, rsie bun până la Rôsc henz. Dar de acolo trebuie să mergem pe un drum de tară impracticabil… Camioneta n-ar putea i rece… Trebuie să renunţăm la automobil, trebuie să găsim o căruţă ţărănească cu un cal… Cu aşa ceva am putea trece peste tot şi n-am atrage atenţia.

— O căruţă? spune Plattner. Nimic mai uşor… Scoate un carnet din buzunar şi-şi cercetează listele. Vino cu mine, îi spune lui Andreiev. Voi doi staţi aici şi terminaţi încărcarea sacilor!

Pare atât de sigur de el, încât Jacques acceptă să nu-i însoţească.

— N-am nevoie de nimeni ca să leg cu sfoară ultimele pachete, îi spune neamţul lui Jacques îndată ce au rămas singuri. Odihneşte-te, încearcă să dormi puţin… Da? Se apropie şi îi pipăie pulsul: Ai febră, observă el după o clipă. Vrei o chinină? Şi cum Jacques refuză cu o mişcare din umăr: Atunci, cel puţin, nu sta în hruba asta fără aer, care pute a clei… Du-te şi te plimbă niţel!

Greifengasse e ticsită de familii îmbrăcate în haine de sărbătoare, care se plimbă fără nicio ţintă. Jacques se amestecă în valul de oameni, ajungând până la pod. Acolo stă în cumpănă, o coteşte la stânga şi coboară spre chei. „Am noroc… frumoasă diipă-amiază… îşi îndreaptă umerii şi izbuteşte să zâmbească: Să nu mă gândesc la nimic, să-

mi încordez puterile… Numai de-ar găsi o căruţă… Numai de-ar merge totul cum trebuie…”

Trotuarul de pe malul fluviului e aproape pustiu; domină, de sus, pânza apelor mişcătoare, roşietice în lumina amurgului. La marginea taluzului, pe drumul care duce spre pod, câţiva inşi fac baie, profitând de ultimele raze ale soarelui. Jacques’s e opreşte un minut: aerul este atât de dulce, încât îţi face jrău; piepturile goale, în iarbă, au un luciu înduioşător… îi vin lacrimi în ochi. Porneşte din nou. Maisons-Laffitte, malurile Senei, băile, vara, cu Daniel…

Pe ce căi, prin ce ocoluri l-a purtat soarta pe copilul de odinioară până să ajungă la această ultimă seară? O simplă înşiruire de întâmplări? Nu. De bună seamă că nu! … Toate faptele lui se leagă între ele. Aceasta o simte, a simţit-o totdeauna în mod nedesluşit. Viaţa lui n-a fost decât o lungă şi spasmodică supunere în faţa unei orientări tainice, a unei

 înlănţuiri fatale. Şi acum, aici, e izbânda, apoteoza. Propria sa moarte îi străluceşte înaintea ochilor asemenea acestui

§

lorios apus de soare. A biruit frica. Se supune chemării fără ravadă, cu o tristeţe fermă, îmbătătoare, tonică. Moartea asta conştientă e în adevăr încheierea care se cuvine unei vieţi ca a lui. E condiţia acestui ultim gest de credinţă faţă de şine însuşi… de credinţă faţă de instinctul lui de revo ltă…

Încă din copilărie, el a spus mereu: „Nu!” Niciodată n-a avut un alt mod de a se afirma. Dar nu vieţii îi spunea: „Nu”…

Ci lumii!… Ei bine, iată ultimul lui refuz, ultimul său: „Nu!”

faţă de ceea ce au făcut oamenii din această viaţă…

Ajunge, fără să-şi dea seama, sub podul de la Wettstein. Pe sus, trec vehicule, tramvaie – viaţa. Mai jos, în pantă, se deschide o mică piaţă, ca o oază de tăcere, de verdeaţă şi răcoare. Se aşază pe 6 bancă. Mici alei înconjoară peluzele şi plantaţiile de merişori. Câţiva porumbei gânguresc pe crengile joase ale unui cedru. O femeie cu şorţ liliachiu, încă tânără, cu un trup de fetişcană, dar cu faţa ofilită, şade pe cealaltă parte a aleii. În faţa ei, într-un cărucior, doarme un sugar; un plod cu părul far, cu obrazul de ceară. Femeia muşcă lacom dintr-o bucată de pâine. Priveşte departe, în direcţia fluviului; cu mâna rămasă liberă, slăbuţă ca o mână de copil, leagănă, dusă pe gânduri, căruciorul Hodorogit, care scirţâie din toate încheieturile. Şorţul liliachiu e decolorat, dar curat; bucata de pâine e uns a cu unt; expresia femeii e paşnică, aproape mulţumită; scena nu trădează o sărăcie prea mare şi totuşi întreaga mizerie a veacului se oglindeşte în imaginea aceasta atât de greu de suportat, încât Jacques se ridică şi fuge.

La librărie, Plattner tocmai se înapoiase.

Ochii îi strălucesc; îşi umflă pieptul:

— Am găsit ce ne trebuie! O căruţă cu coviltir, încărcătura n-o să se vadă. O iapă bună, de povară. Andreiev o să mâne – a fost argat la o fermă în Polonia… O să pierdem mai mult timp, în schimb suntem siguri că vom răzbi peste tot.

LXXXIII

Clopotul de la Heiliggeistkirche bate miezul nopţii. O căruţă de precupeţi străbate la pas străzile pustii ale cartierului din sudul oraşului şi apucă pe drumul mare dinspre Esch.

Sub coviltirul gros, închis peste tot, e complet întuneric. Plattner şi Kappel stau în fundul căruţei şi

vorbesc cu glas roborât, cu mâna la gură. Kappel fumează; din când în când i ne vede vârful aprins al ţigării mişcându-se prin beznă.

Jacques s-a strecurat în fund de tot, la spatele lor. Vârât între două baloturi cu manifeste, cu umerii încovoiaţi, Mrângându-şi genunchii cu mâinile împreunate, chircit în thtuneric, se căzneşte să stea nemişcat şi cu ochii închişi, spre a-şi învinge agitaţia.

Aude glasul înăbuşit al lui Plattner:

— Acum, dragă kappel, să ne gândim şi la noi. Un «vion, la ceasul ăsta… O să ne putem oare întoarce în linişte, toţi trei, în căruţa asta, fără să păţim nimic, fără să fim întrebaţi unde am fost? Tu ce crezi? adăugă el, aplecându-se spre fundul căruţei.

Jacques nu răspunde. Se gândeşte la aterizare… Ce s-o alege pe urmă, pe pământ, din supravieţuitori…

— Cu atât mai mult, continuă Plattner, vorbăreţ, cu cât, chiar dacă ascundem căruţa în tufişuri… dar trebuie să-l trimitem înapoi pe Andreiev cu căruţa înainte de sosirea avionului, îndată ce-o vom descărca, astfel ca să ajungă la drumul mare înainte de a se face ziuă.

Jacques se şi vede în avion… Se apleacă peste carlingă… Hârtioarele albe se rotesc în aer. Lunci, păduri, trupe masate… Mii şi mii de manifeste se împrăştie pe câmpie… Gloanţele şuieră. Meynestrel se întoarce spre el. Jacques îi vede faţa însângerată. Zâmbetul lui pare că spune: „Vezi, le aducem pace, iar ei trag, să ne cureţe!…” Avionul, atins în aripă, coboară în zbor planat… Oare ziarele au să vorbească despre asta? Nu, presei i s-a pus botniţă. Antoine nu va afla nimic. Antoine nu va afla niciodată nimic.

— Şi noi ce facem? întreabă Kappel.

— Noi? Cum terminăm de încărcat avionul, o ştergem care încotro şi cum om putea!

— Alt right / face Kappel.

Căruţa trebuie să fi ajuns la drum bătătorit, deoarece iapa merge acum în trap mărunt. Harabaua cu roate înalte şi nu prea încărcată saltă pe arcuri şi legănarea asta monotonă, în noapte, îmbie la tăcere, la somn. Kappel îşi stinge ţigara şi îşi întinde picioarele pe deasupra baloturilor.

— Noapte bună.

După o clipă, Plattner mormăie:

— Andreiev e un nerod. Dacă merge aşa de repede, o să sosim prea devreme, nu crezi?

Kappel nu răspunde nimic. Plattner se întoarce spre Jacques:

— Cu cât ajungem mai repede, cu atât riscăm mai mult să fim observaţi, nu crezi?… Dormi?

Jacques nu l-a auzit… E în picioare, în mijlocul sălii. E îmbrăcat cu bluza aceea de pânză de sac, pe care o purta la penitenciar. În faţa lui, ofiţerii Curţii Marţiale sunt aşezaţi în semicerc. Vorbeşte cu capul sus, scandând fie care silabă: „Ştiu ce mă aşteaptă. Dar uzez de ultimul drept ce-l mai am: nu mă veţi putea executa înainte de a mă asculta!” E sala cea mare, medievală, a unui palat de justiţie, cu un tavan înzorzonat, cu ciubuce aurite. Generalul care prezidează e cocoţat, în mijlocul pretoriului, pe un scaun înalt. Este domnul Éaâsme, directorul penitenciarului de la Crouy. Angajat ca voluntar, fără îndoială, şi general… Veşnic acelaşi, tânăr şi bălai, cu obrajii rotunzi, ras cu perdaf şi pudrat, şi cu ochelarii care-i strălucesc, care-i ascund privirea. îşi poartă, cu cochetărie, tunica neagră cu brandenburguri, garnisită cu astrahan. Mai jos, unul lângă altul, la o masă mică, doi invalizi bătrâni, cu pieptul plin de decoraţii. Scriu fără încetare: picioarele lor de lemn ies în afară pè sub masă.

„Nu caut să mă apăr! N-ai de ce să te aperi când acţionezi potrivit convingerilor tale. Dar trebuie ca toţi cei ce se află aici să audă, din gura unui om care va muri, adevărul…” Strânge cu mâna bara în semicerc, fixată drept în faţa lui. Toţi cei ce se află aici… Simte în spatele lui, cât se vede cu ochii, bănci ridicate în amfiteatru, bănci de velodrom, ticsite de spectatori. Jenny e acolo. Stă singură, pe marginea unei bănci, palidă, absentă, cu sorţul ei liliachiu şi cu un cărucior de copil. Dar Jacques se fereşte să-şi întoarcă privirea într-acolo. Nu vorbeşte pentru ea. Nu vorbeşte nici pentru mulţimea asta care tace atât de ciudat, a cărei atenţie îi apasă ceafa ca o povară. Nu vorbeşte nici măcar pentru şi irurile astea de ofiţeri, care îl străpung cu privirea. Vorbeşte numai şi numai pentru domnul Faâsme, care l-a umilit de atâtea ori odinioară. Se uită ţintă, cu înverşunare, la chipul lui impasibil, fără să-i poată întâlni, măcar o clipă, privirea. Nici nu ştie dacă are ochii deschişi. Reflexul ochelarilor, umbra chip putut îi ascund privirea. Ce bine îşi aduce aminte Jacques de licărul duşmănos din fundul ochilor lui mici şi cenuşii! Nu, după obrazul lui încremenit, ai zice chiar că – şi ţine pleoapele, voit, cu îndărătnicie, lăsate. Ce singur se simte în faţa directorului! Singur pe lume, cu câinele lui, căţelandrul acela şchiop, pe care l-a găsit printre docurile de la Hamburg… Dacă Antoine ar fi aici, desigur că

I un sili pe domnul Faâsme să-şi deschidă ochii. Ce singur se nimic! Singur, împotriva tuturor! Generalul, ofiţerii, invalizii şi mulţimea asta anonimă şi chiar Jenny, cu toţii văd în o un acuzat care trebuie să dea socoteală. Ce jalnic! E mai mare, mai curat decât oricare dintre cei ce-şi arogă dreptul de a-l judeca! El ţine piept întregii societăţi… „Există o lege mai Importantă dedt legea voastră: aceea A conştiinţei. Conştiinţa mea vorbeşte mai

tare decât toate codurile voastre... Aveam de ales între o jertfire absurdă pe câmpurile voastre de luptă şi între jertfirea în revoltă, pentru eliberarea acelora pe care i-aţi înşelat. Am ales! Am acceptat să mor, dar nu în slujba voastră! Mor deoarece acesta e singurul mijloc pe care mi l-aţi lăsat tic a lupta până la urmă pentru singurul lucru ce mai are preţ pentru mine, în ciuda aţâţărilor voastre la ură: frăţia între oameni! „La sfârşitul fiecărei fraze, bara mică, fixată în faţa a, vibrează sub pumnul lui crispat. „Am ales! Ştiu ce mă aşteaptă!” Imaginea bruscă a unui pluton de soadaţi care-l ţintesc cu arma la ochi îi dă fiori. În rândul întâi i-a recunoscut pe Pagès şi pe Jumelin. îşi înalţă capul şi se pomeneşte din nou în sală. Imaginea plutonului de execuţie a fost atât de precisă, încât faţa îi e şi acum crispată; dar izbuteşte să facă din crisparea aceasta un rânjet semeţ. îi priveşte pe ofiţeri, unul după altul. îl priveşte pe domnul Faâsme; al priveşte fix, aşa cum făcea odinioară când se trudea, cu un amestec de teamă şi sfidare, să ghicească ce se ascunde sub tăcerea directorului. Vorbeşte cu sarcasm: „Ştiu ce mă aşteaptă! Dar voi, cei de aici ştiţi? Credeţi că sunteţi cei mai tari? Astăzi, da, sunteţi, poate! La un simplu semn, cu câteva gloanţe, da, vă puteţi mândri că m-aţi făcut să tac Dar nu veţi opri nimic suprimându-mă pe mine! Mesajul meu supravieţuieşte! Mâine va da roade pe care voi mei nu le bănuiţi! Şi chiar dacă mesajul meu nu s-ar face auzit, popoarele, înecate de voi în sânge, nu vor întârzia să înţeleagă şi să se trezească! După mine, veţi vedea cum se ridică împotriva voastră mii şi mii de oameni asemenea cu mine, puternici prin conştiinţa lor şi prin sentimentul solidarităţii lor! în faţa voastră şi-a instituţiilor voastre criminale se ridică o realitate umană şi o forţă spirituală faţă de care mijloacele voastre de represiune celé mai severe sunt zadarnice. Progresul, viitorul lumii, lucrează,

implacabil, împotriva voastră! Socialismul internaţional este în marş! Că de data asta s-a poticnit, da, e posibil. Iar voi v-aţi folosit cu sălbăticie de faptul că el a călcat strâmb. Da, aţi izbutit să mobilizaţi! Dar nu vă amăgiţi în zadar cu această jalnică izbândă! fsfu veţi putea răsturna ordinea lucrurilor

232 – *Roger Martin du Gard* spre profitul vostru. Internaţionalismul vă va învinge în mod fatal va triumfa pe întreg pământul! Şi nu cu cadavrul meu veţi reuşi să-i stăviliţi drumul!” Ochii lui sfredelesc masca domnului Faâsme. î/las’ că oarbă, mască de ceară. Zâmbet şters de Buddha, de o indescifrabilă nepăsare… Jacques tremură de mânie. Orice s-ar întâmpla trebuie să ia contact cu omul acesta, care este duşmanul lui! Să-l silească măcar o dată să i se uite în ochi! strigă, cu brutalitate: „Domnule director, uită-te la mine!”

— Ce e? Ce spui? M-ai strigat? întreabă Plattner.

Pleoapele generalului se ridică. O privire goală: privirea pe care muribundul din spitale o întâlneşte în ochii infirmierului de profesie, pentru care omul intrat în agonie nu mai e decât un cadavru bun de băgat în pământ… Şi, deodată, un gând năprasnic îi fulgeră prin minte: „O să-mi omoare şi câinele. O să-l pună pe Arthur, gardianul, să-l omoare, de vreme ce l-a luat ca ordonanţă! …”

— Ce spui? repetă Plattner.

Deoarece Jacques nu răspunde, Plattner întinde mâna

E

rin întuneric şi-i atinge piciorul. Jacques deschide ochii.

ar ceea ce vede în prima clipă nu este bolta coviltirului, ci tavanul curţii marţiale, cu ciubucele sale aurite. În sfârşit, îşi recapătă cunoştinţa: Plattner,

baloturile de manifeste, căruţa…

— M-ai strigat? repetă Plattner.

— Nu.

— Cred că nu mai avem mult până la Laufen, spune librarul după o scurtă tăcere.

Pe urmă, renunţând să-l mai scoată pe Jacques din muţenia lui, tace şi el.

Kappel, culcat pe fundul căruţei, doarme ca un copil.

Din când în când, Plattner se apleacă şi încearcă să privească afară prin crăpătura coviltirului. După câteva clipe, spune, cu jumătate de glas:

— Laufen!

Căruţa străbate, la pas, satul pustiu. E ora două.

Mai trec vreo douăzeci de minute. Pe urmă iapa se opreşte.

Kappel tresare:

— Ce-i? Ce s-a întâmplat?

— Sst, sst!

Căruţa a trecut prin Rôschenz. Acum vor părăsi valea: la ieşir ea din sat, în calea lor se face un drum de ţară plin de

hârtoape. Andreiev s-a dat jos de pe capră. Stinge felinarele şi apucă iapa de căpăstru. Căruţa porneşte mai departe.

Zdruncinăturile o scuturâ tare; arcurile scârţâie. Jacques, Plattner şi Kappel se căznesc să ţină bine încărcătura, să nu alunece de o parte şi de alta a lăzii strâmte. Poticnirile, zgomotul stârnescân amintirea lui Jacques un ritm, o frază muzicală, duioasă şi nostalgică, pe care la început n-o iccunoaşte… Studiul lui Chopin! Jenny… Grădina de la Maisons-Lafâitte… Salonul din Avenue de l’Observatoire… Seara, atât de apropiată, atât de depărtată, când la rugămintea lui, lenny se aşezase la

pian…

În sfârşit, după mai bine de o jumătate de oră, o nouă oprire. Andreiev desface curelele coviltirului.

— Am ajuns.

Cei trei bărbaţi sar, în tăcere, din căruţă. E abia ora trei. Noaptea e înstelată, dar nu se vede la doi paşi. Totuşi, spre răsărit, s-a ivit o geană de lumină.

Andreiev leagă iapa de trunchiul unui copăcel. Plattner acum tace; pare mai puţin calm ca în librărie; încearcă să străpungă cu privirea întunericul din preajmă. Murmură:

— Unde vă e platoul?

— Vino încoace, spune Andreiev.

Cei patru bărbaţi urcă o costişă plantată cu arbuşti. Pe creastă, la marginea platoului, Andreiev, care a luat-o înainte, se opreşte. Răsuflă o cimă, pune o mână pe umărul lui Plattner, iar cu cealaltă arata în beznă şi explică:

— De acolo înainte – ai să vezi îndată – nu mai sunt arbori. Acesta e platoul. Cel care l-a ales, ştii doar, îşi cunoaşte meseria!

— Acum, îi sfătuieşte Kappel, trebuie să descărcăm repede căruţa, pentru ca îndreiev să poată pleca.

— Ha idem! face Jacques cu glas tare. Tonul hotărât cu care a vorbit îl miră chiar şi pe el.

Coboară înapoi costişa toţi patru. Transportul sacilor şi al bidoanelor se face în câteva minute, în ciuda povârnişului care desparte platoul de drum.

— Când s-o mai destrăma puţin întunericul, spune Jacques, lăsând jos un pachet învelit în pânză albastră, o să întindem pânzele pe platou, în trei sau patru puncte îndepărtate de centru, pentru aterizare.

— Acum tu şterge-o cu harabaua, mormăie Plattner, adresându-se polonezului.

Andreiev, cu faţa întoarsă spre cei trei bărbaţi,

rămâne câteva clipe nemişcat. Pe urmă face un pas spre Jacques. Nu i

 se desluşeşte bine expresia feţei. Jacques îşi întinde mâinile spre el cu o mişcare spontană. E prea cântxonat ca să poată vorbi: simte, deodată, pentru omul acesta, pe care nu-l va mai revedea, o pornire de duioşie pe care celălalt nu o va bănui niciodată. Polonezul prinde mâinile care i s-au întins şi, aplecându-se, îl sărută pe Jacques pe umăr, fără să spună niciun cuvânt.

I se aud paşii coborând în fugă coasta. Un scrâşnet prelung de osii: căruţa se întoarce în loc. Pe urmă, nimic… Desigur că Andreiev trage coviltirul sau încearcă hamurile înainte de a se urca din nou pe capră… în sfârşit, căruţa se urneşte greoi din loc, şi scrâşnetul roţilor, geamătul arcurilor, f

asul surd al potcoavelor în pământul nisipos, la început desuşite, se pierd, treptat, în noapte. Fără să schimbe niciun cuvânt Plattner, Kappel şi Jacques au rămas, cot la cot, în picioare, pe marginea ta luzului, implântându-şi privirile în beznă, spre zgomotul care se îndepărtează. 15 upă ce nu se mai aude nimic decât tăcerea, Kappel se întoarce primul spre platou şi se lungeşte alene pe pământ. Plattner se aşază lângă el.

Jacques a rămas în picioare. Acum nu mai au nimic de făcut. Să aştepte zorile, avionul… Lipsa asta forţată de acţiune îl aruncă iarăşi în gheara neliniştii sale cumplite. Ah, cât de mult ar fi dorit să trăiască aceste ultime clipe singur… Face câţiva paşi drept înainte, ca să fugă de tovarăşii săi. „Până aici, totul a mers bine… Acum, Meynestrel… O sk-l auzim de departe… Cum s-o mai destrăma puţin întunericul, pânzele…” Bezna e străpunsă de târâitul gâzêlor. Zgâlţâit de friguri, împleticindu-se de osteneală, întinzând spre răcoarea nopţii faţa plină de

sudoare, umblă încoace şi încolo la întâmplare.

S

e platou, poticnindu-se în brazdele de pământ, învârtindu-se! acelaşi loc, ca să nu se depărteze prea mult de Plattner şi de Kappel, pe care îi aude, în răstimpuri, şuşotind în umbra, în sfârşit, obosit de orbecăiala asta, se lasă la pământ şi închide ochii.

…Recunoaşte, cu toată grosimea zidurilor, pasul acesta care alunecă pe lespezi. Era sigur că Jenny are să găsească un mijloc de a pătrunde în închisoare, de a-şi croi încă o dată drum până la el. O aştepta, nădăjduia s-o vadă şi, cu toate astea, nu vrea… Se ztiate… Să se închidă uşile! Să fie lăsat singur!… Prea târziu!

Jenny vine. O vede printre zăbrele. Înaintează spre el, din fundul acestui coridor alb şi lung, de clinică, alunecă, aproape nevăzută sub vălul de crep, pe care n-are dreptul să şi-l ridice în faţa lui. Ei nu-i dau voie să şi-l ridice… Jacques

Îl priveşte, fără s-o întâmpine cu vreun gest… Nu caută să se apropie de ea; nu mai vrea să aibă de-a face cu nimeni: se illă de cealaltă parte a gratiilor… Şi în clipa asta, fără să ştie rum, ţine între palme, prin crep, capul ei mic şi rotund, care iiemură. Şi desluşeşte sub văl trăsăturile crispate… Jenny întreabă, aproape şoptind: „Ţi-e frică?” „Da…” Dinţii lui Jacques clănţăne atât de tare, încât îi e greu să pronunţe cuvintele. „Da, dar nimeni nu va şti nimic, afară de tine”. Cu un glas mirat şi liniştit, cu un glas cântător, care parcă nu e al ci, Jenny murmură: „Şi, totuşi, e sfârşitul… uitarea de orice şi de toate, pacea…” „Da, dar tu nu ştii ce înseamnă asta… Tu tiu poţi înţelege… 1 Cineva a intrat în celulă, la spatele lui. Jacques nu îndrăzneşte să-şi întoarcă faţa; îşi strânge tare umerii… Totul piere deodată. I s-a pus o legătură la ochi. Nişte

mâini greoaie îl împing din urmă. Înaintează. Aerul rece face să-i îngheţe năduşeala de pe gât. Picioarele îi calcă prin iarbă. Legătura îi acoperă ochii. Dar vede desluşit că străbate esplanada din Plaimpalais, înconjurată de trupe. Nu ia în seamă soldaţii. Nu se mai gândeşte la nimic, la nimeni. Nu mai e atent decât la aerul acesta uşor care-l înconjoară.

I st dulceaţa nopţii care se sfârşeşte şi a zilei care începe. Pe obraji îi curg lacrimi. Ţine sus capul cu ochii legaţi şi înaintează. Înaintează cu paşi hotărâţi, dar sacadat, ca o păpuşă dezarticulată, fiindcă nu mai e stăpân pe mişcări şi pentru că pământul îi pare plin de gropi în care se afundă. Ei, şi ce? Înaintează. Zgomote nedesluşite cresc în jurul lui, ca un vuiet neîncetat şi dulce, ca un cântec al vântului. Fiecare pas îl apropie de ţintă. Şi în faţa lui, înalţă sus, cu amândouă mâinile, ca pe o ofrandă, ceva fragil, ceva ce trebuie purtat până la capăt, fără să greşească pasu … în spate, cineva chico-Icete… Meynestrel?…

Îşi deschide, încet, ochii. Deasupra lui, pe bolta cerului, constelaţiile au început să se stingă. Noaptea se sfârşeşte; se luminează, şi acolo, înspre răsărit, dincolo de crestele ale căror contururi se desenează pe un cer proaspăt, pudrat cu aur, zarea se colorează.

N-are senzaţia că s-a trezit din somn: şi-a uitat cu totul visul urât. Sângele îi zvâcneşte cu putere în artere. Mintea îi e limpede, spălată parcă, asemenea unui peisaj după ploaie. Momentul acţiunii se apropie: Meynestrel are să sosească îndată. Totul e gata… Capul îi vâjâie; printre gândurile ce se

 înlănţuie cu limpezime, fraza lui Chopin se înalţă din nou, ca un acompaniament. În surdină, de o sfâşietoar e duioşie. îşi scoate carnetul din buzunar şi rupe din el o foaie, pe care i-o va încredinţa lui

Plattner. Fără să vadă ce scrie, înşiră la repezeală:

„Jenny, singura iubire a vieţii mele. Ultimul meu gând, pentru tine. Aş fi putut să-ţi dăruiesc ani de dragoste duioasă. Ţi-am făcut numai rău. Aş vrea atât de mult să păstrezi despre mine o amintire…”

O bubuitură surdă, urmată de a doua, zguduiră pământul sub el. Se opreşte, nehotărât. Aude, şi în acelaşi timp simte, prin trupul lipit de pământ, un şir întreg de explozii îndepărtate. Deodată înţelege: tunuri!… îşi vâră carnetul în buzunar şi se ridică dintr-un salt. La marginea platoului, aproape de taluz, Plattner şi Kappel au sărit în picioare. Jacques se îndreaptă spre ei, ălergând:

— Tunuri! Tunurile din Alsacia!

Strânşi la un loc, stau toţi trei nemişcaţi, cu gâturile întinse, cu ochii căscaţi şi ficşi. Da: acolo e război, războiul, care nu aşteaptă decât primele licăriri ale zorilor ca să reînceapă… Din Basel nu auziseră încă…

Şi, deodată, ţinându-şi răsuflarea, tustrei se întorc în acelaşi timp, auzind, din partea cealaltă a platoului, un zgomot deosebit. Se întreabă din ochi unul pe altul. Dar niciunul nu îndrăzneşte încă să dea un nume acestui zbârnâit abia simţit şi care creşte din clipă în clipă. Salvele de tun se aud în depărtare, dincolo, la intervale regulate, dar ei nu le mai ascultă. Întorşi cu feţele spre sud, scrutează cu privirea cerul acesta palid, care răsună de zumzetul insectei nevăzute.

Instinctiv, braţele lor se ridică toate deodată, în sus: un punct negru s-a ivit deasupra crestelor de pe Hoggerwald. Meynestrel!

Jacques strigă:

— Reperele!

Fiecare ia câte o pânză şi aleargă cu ea pe platou, spre puncte diferite.

Jacques are de străbătut o distanţă mai mare.

Goneşte, împiedicându-se în muşuroaiele de pământ, strângând la piept pânza împăturită. Nu se mai gândeşte la nimic decât să ajungă la timp în marginea platoului. Nu se îndură să piardă nicio

FAMILIA THIBAULT – 237

M-i undă ca să-şi ridice capul şi să urmărească zborul avionului, al cărui zbârnâit îi asurzeşte şi care, rotindu-se ca o inisăre de pradă, pare că se năpusteşte asupra lui, gata să-l liihaţe, să-l răpească.

LXXXIV

În ciuda vântului tăios şi rece care-i biciuieşte obrajii, îi isiupă nările şi gura şi-i dă senzaţia că se îneacă nu simte că înaintează. Îmbrâncit aruncat într-o parte şi în alta, ca şi i µm s-ar afla pe platforma trepidantă dintre două vagoane „tsurzit de un bubuit neîntrerupt, ca de tunet, care-i duduie în urechi, cu toate că purta pe cap o cască, nici n-a băgat de cămă că avionul, după un şir de poticneli şi zdruncinături be sol, a decolat brusc. În jurul lui, spaţiul nu e decât o masă iilburie, care pute a benzină. Ţine ochii deschişi, dar privirea, plndul îi sunt năclăite în atmosfera asta ca de-vată. Răsuflaica şi-a recăpătat-o destul de repede. îi trebuie mai mult timp ca să-şi obişnuiască nervii cu zgomotul acesta infernal, care-i ciocăneşte şi-i paralizează creierul, care-i electrizează, parcă, necontenit, corpul. Totuşi, puţin câte puţin, mintea începe iarăşi să însăileze imagini, idei. Nu, de data asta nu mai e vis!… E legat de speteaza scaunului, cu genunchii strânşi între pachetele de manifeste îngrămădite în jurul lui. Se ridică din sale. În faţă, în ceaţa albă care-l înconjoară, desluşeşte o siluetă, doi umeri, o cască, ce se disting ca nişte umbre chinezeşti sub planurile negre, vaste ale aripilor: Pilotul! () bucurie frenetică îl cuprinde. Avionul a pornit! Avionul e în plin zbor! Scoate un strigăt ca de animal, un urlet prelung de izbândă, care se pierde în mugetul furtunii fără ca

spatele lui Meynestrel să fi tresărit măcar.

Jacques scoate puţin capul în afară. Vântul îi biciuieşte lata, îi şuieră în urechi, strident, ca scrâşnetul cuţitului pe tocifă. Cât vezi cu ochii, se întinde o frescă imensă, informă, cenuşie, o frescă aşezată de-a latul şi văzută foarte de sus, foarte de departe: o frescă decolorată, crăpată, văroasă, cu insuliţe de culori şterse. Nu, nu o frescă: o pagină de atlas cosmografie; harta mută a unui pământ necunoscut, cu spaţii mari neex-ţi

lorate. Atunci se gândeşte la lucrul acesta de necrezut, că lattner şi Kappel îşi continuă, jos, sub el, viaţa lor târâtoare de insecte fără aripi… O senzaţie de ameţeală îi tulbura vederea. Năucit, îşi reia locul şi îşi închide ochii… Brusc, se revede copil. TatèÜ lui… Antoine şi Gise… Daniel… Pe urmă, o

238 – *Roger Martin du Gard* imagine vaporoasă: Jenny, în rochie de tenis, în parcul de la Maisons-Laffitte… Apoi totul piere. îşi deschide din nou ochii. Meynestrel e tot acolo, în faţa lui, cu spatele încovoiat, cu casca rotundă. Nu, nu e o nălucire. Visul s-a realizat, în sfârşit! Cum s-a petrecut oare? Nu mai ştie nimic. Din clipa când se căznea să desfăşoare pânza pe platou – şi când, cedând unei porniri instinctive, s-a trântit cu burta la pământ, crezând că monstrul vine să-l strivească – până în clipa aceasta minunată pe care o trăieşte acum, nu mai ştie ce s-a întâmplat cu el. Memoria lui abia dacă a mai înregistrat mecanic câteva imagini fără legătură: câteva siluete fantomatice, mişcându-se în lumina slabă a zorilor… Caută să-şi aducă aminte. Ceea ce îşi reaminteşte, dintr-odată, este apariţia drăcească a lui Meynestrel, care, dând, fără veste, suflet şi glas acestui bolid picat din cer, şi-a scos din carlingă pieptul, faţa închingată în pielăria căştir, strigând: „Repede, manifestele!” îi revede apoi pe ceilalţi alergând pe platou, în noapte, şi sacii trecând din mână în mână. îşi

mai aminteşte că, la un moment dat, s-a căţărat lângă Meynestrel cu un bidon de benzină şi că Pilotul, stând în genunchi în aparatul luminat, unde strângea un şurub cu o cheie lungă, şi-a întors capul spre el: „Contactul nu se face bine! Un mecanic!” „A plecat înapoi, cu căruţa”. După aceea, Meynestrel a dispărut în carlingă, fără să mai scoată o vorbă… Dar el, Jacques, cum s-a instalat aici? De unde arc casca asta? Cine i-a legat curelele astea?

Avionul înaintează oare? Pierdut în spaţiul pe care-l umple cu bâzâitul lui îndărătnic, pare să nu fie decât un obiect nemişcat, suspendat în lumină.

Jacques se întoarce. În spatele lui e soare. Răsăritul. Prin urmare, merg în direcţia nord-vest? Evident: Altkirch-Thann… Se saltă din nou, ca să privească afară. Ce minunăţie! Ceaţa a devenit transparentă. Harta aceea de stat-major, pe care şi-a obosit ochii întruna de patru zile încoace, se desfăşoară acum, sub avion, cât vezi în zare, însorită, colorată, vie!

Stăpânit de curiozitate, cu bărbia sprijinită de marginea metalică, Jacques pune stăpânire pe lumea asta necunoscuta. Un fluviu larg, alburiu, care indică parcă drumul elicei, împarte priveliştea în două. O vale? Valea râului 111? în centrul acestei căi lactee, reptila asta care şerpuieşte şi pe care în unele locuri o acoperă valuri de ceaţă argintie. E, într-adevăr, râul. Dar, urma aceea palidă care merge de-a lungul lui, pe dreapta? Să fie oare un drum? Şoseaua spre Altkirch? Şi încurcătura aceea de vine şi vinişoare, ce-o fi?

Alte drumuri, care se încrucişează şi taie în bucăţi verdele vii poros al câmpiei? Dar trăsătura astălaltă de cerneală, pe i «re la început n-o băgase de seamă şi care-i aproape dreaptă e îi o linie, e calea ferată?… Tot ce-a mai rămas viu în el s-a i uncentrat în privirea asta

sfredelitoare. Acum desluşeşte relieful colinelor care mărginesc văile. Ici şi colo, pături de i caţă, parcă adormite, se întind purtate de-vânt, se destramă y lasă să se vadă spaţii noi, vaste. Iată pata de un verdeâuchis a unei creste împădurite. Iar acolo, în dreapta, în locul unde vata e împrăştiată, ce s-a ivit oare? Un oraş? Un oraş în amfiteatru, întins pe o coastă, un oraş minuscul, roşiatic în bătaia soarelui, colcăind de o viaţă ce nu se vede…

Avionul e uşor înclinat înapoi. Jacques simte că suie, că «mie cu un avânt continuu, voios şi sigur. Atât de mult s-a i ibişnuit cu zbârnâitul puternic al motorului, încât acum îi este necesar, nu se mai poate lipsi de el, se lasă în voia lui, se îmbată cu el. Zgomotul acesta a devenit un fel de proiecţie muzicală a exaltării lui; e ca o orchestră simfonică, ale cărei unde puternice tălmăcesc într-un limbaj sonor măreţia acestei clipe, feeria acestui zbor care-l duce spre ţintă. Nu mai are nevoie să lupte, să aleagă, nu mai e silit z vrea. Eliberare! Beţia vitezei, aerul din înălţimi, certitudinea aprigă a izbânzii Inc să-i zvâcnească sângele mai repede, mai tare. Desluşeşte, în piept, bătaia iute şi bine ritmată a inimii, ca un acompaniament uman, ca o participare lăuntrică a fiinţei lui la imnul «cesta triumfal, măreţ, care face să vibreze întregul spaţiu din jur…

Meynestrel se agită.

Şi adineauri se mai aplecase o dată înainte. Ca să citească, n-are, harta? Sau numai ca să stăpânească mai bine comenzile?… Jacques urmăreşte voios, cu ochii, mişcările tovarăşului său. Strigă: „Alo!” Dar distanţa dintre ei, zgomotul puternic împiedică orice comunicare între cei doi bărbaţi.

Meynestrel s-a ridicat. Apoi se afundă din nou în scaunul de pilotaj şi stă aşa, câteva minute, cu bustul aplecat. Jacques

Îl priveşte curios. Nu poate să vadă ce face Pilotul; dar, după /. vieniturile scurte ale umerilor lui, ghiceşte că face eforturi, trage cu braţul, manevrează poate aceeaşi cheie lungă, pe care îşi aduce aminte că a mai văzut-o în m-a lui şi pe platou.

Nicio grijă, Pilotul îşi cunoaşte meseria…

Deodată, o zguduitură, o izbitură zgâlţâie avionul. Ce e? Mirat, Jacques cercetează întrebător spaţiul din jur. Abia după câteva secunde înţelege: zguduitură asta, gaura asta căscată subit nu-i decât o năvală neprevăzută de tăcere: o

 tăcere totală, religioasă; o tăcere interplanetară, care a înlocuit, în mod brutal, zbârnâitul motorului… De ce a tăiat gazele?

Meynestrel s-a ridicat. Probabil că e chiar în picioare: trupul lui acoperă toată partea din faţă a avionului.

Jacques, la pândă, nu slăbeşte din ochi nicio clipă spinarea nemişcată a Pilotului. Ce enervant e să nu-şi poată vorbi…

Avionul, mirat parcă şi el că tace, a unduit moale de mai multe ori, apoi a pornit drept înainte, şuierând în aer, un şuier mătăsos, de săgeată. Zbor planat?” Picaj? De ce face manevra asta? Meynestrel se teme oare să nu fie reperai după zgomot? Vrea să coboare? Au şi ajuns în apropierea liniilor de luptă? Se apropie momentul când va arunca primele manifeste? Da, de bună seamă, căci Meynestrel, fără a se întoarce, a făcut un semn: repede, un gest cu mâna stângă… Jacques freamătă, întinde braţul, ca să apuce un pachet cu manifeste. Dar, alunecând fără voia lui de pe scaun, îşi pierde echilibrul. Cureaua îi strânge dureros coastele. Ce naiba se întâmplă? Avionul şi-a pierdut poziţia orizontală şi vine în picaj. De ce? E o manevră voită?! în mintea lui Jacques începe să se strecoare îndoiala. Intuirea unei primejdii posibile luptă cu

acel sentiment de încredere totală pe care i-l inspiră Meynestrel… Se agaţă cu o mână de marginea carlingii, vrea să se ridice, să privească afară. Înspăimântător! Priveliştea se clatină, se răstoarnă parcă. Pădurile, câmpiile, livezile care cu o clipă mai înainte se întindeau ca un covor, acum se leagănă, se încolăcesc, se crispează ca o acuarelă care arde, şi suie vertiginos spre el, într-un muget de furtună, cu o iuţeală de catastrofă!

Se smuceşte cu putere din şale şi izbuteşte să rupă cureaua, să se arunce pe spate.

Cad! Pierduţi…

Nu. Aparatul s-a cabrat ca prin miracol, s-a repus aproape în poziţie de zbor… Meynestrel e încă stăpân pe comenzi… Curaj!

Avionul pluteşte o clipă dezorientat. Apoi e prins de vârtejuri năprasnice, care îl ridică, îl scutură cu putere, îl sfarmă. Fuzelajul pârâie. Aparatul se apleacă spre stânga. Virează pe aripi? Aterizează? Strâns, chircit, Jacques se agaţă cu amândouă mâinile de peretele pânzat în care însă nu-şi poate înfige unghiile. O imagine foarte desluşită i se întipăreşte pe retină: un pâlc de brazi în soare, o păşune… Şi-a închis ochii, instinctiv. O secundă care nu se mai’s fârşeşte! Creierul îi e pustiu; inima, încleştată… Un muget de corn îi sparge timpanul. Stele mari, ca într-un foc de arti-*FAMILIA THIBAULT* – 241

III, îl învăluie, îl dau de-a dura, îl aruncă în străluciri de unpăi, ce se rotesc întruna… Clopote, clopote, bat asurzitor… Vrea să strige: „Meynest…” O izbitură de o violenţă teribilă îi zdrobeşte maxilarele… Trupul îi e zvârlit în spaţiu şi i se pare că se turteşte, se lăţeşte pe un zid, ca o pală de tenmială.

O căldură îngrozitoare… Flăcări, pârâituri, miros puternic tic ars… Vârfuri ascuţite, lame de cuţit îi sfredelesc picioarele, se sufocă, se zbate, tu un efort

supraomenesc, încearcă să se urască înapoi, să iasă din cuptorul acesta. Cu neputinţă. Pii ioarele îi sunt ca implântate într-o spuză de jăratic.

Din spate, gheare de oţel i s-au înfipt în umeri, muşcă din

I. Rupt în bucăţi, zdrobit, urlă... E tras ca pe roată, trupul îi e. fâşiat ca o cârpă!...

Şi, deodată, toată spaima asta se topeşte într-o senzaţie şi uleie. Bezna. Neantul...

LXXXV

Voci omeneşti... Cuvinte, ce vin parcă de departe, înăbuşite ca într-o perdea groasă de postav... Totuşi, cuvintele răzbat până la el, stăruitoare... Cineva îi vorbeşte. Meynestrel?... Meynestrel îl strigă... Jacques luptă, face reformri extraordinare să se smulgă din somnul acesta cataleptic.

— Ce eşti, mă? Francez? Elveţian?

Dureri îngrozitoare îl înţeapă în şale, în pulpe, în genunchi.

I ţintuit de pământ cu piroane de fier. Gura-i e o rană; limba, uinflată, îl înăbuşă. Cu ochii închişi, îşi dă capul pe spate şi-l leagănă în dreapta şi în stânga, îşi încordează umerii ca să se tidice, dar îi e cu neputinţă, şi-cade înapoi, cu un geamăt Kituit, pe cuiele acelea car ei străpung spinarea. Un miros p. reu, de benzină, de pânză arsă, îi umple nările, gâtlejul... îi curg bale; şi, din colţul buzelor, pe care aproape că nici nu le mai poate întredeschide, scuipă sânge închegat, compact, ca pulpa unui fruct.

— Spune, mă, ce naţionalitate ai? Eşti în misiune?

Vocea asta îi bâzâie în urechi, îi străpunge leşinul. Privirea lui tremurătoare urcă din adâncimi întunecoase, se strecoară pe sub pleoape, se înalţă o clipă la lumină. Zăreşte coroana «nu-i copac, cerul. Apoi, nişte moletiere, albe de praf... nişte pantaloni roşii... Armata... Un grup de

infanterist! francezi stau aplecaţi deasupra lui. L-au ucis, îşi dă sufletul…

Şi manifestele? Avionul?

242 – *Roger Martin du Gard* îşi întoarce puţin capul. Privirea i se strecoară printre picioarele soldaţilor. Avionul… La treizeci de metri, o movilă diformă de sărâmături fumegă în soare ca un rug stins; un morman de fierărie, de care atârnă câteva fâşii de cârpă înnegrită. Alături, împlântată adânc în pământ, o aripă, ruptă în bucăţi, se ridică din iarbă singură, ca o sperietoare de ciori… Manifestele! Moare fără să fi aruncat vreunul! Pachetele sunt acolo, arse, îngropate pe veci în cenuşă! Şi nimeni, niciodată, niciodată… îşi dă capul pe spate; privirea i se pierde în cerul limpede. O nesfârşită milă pentru hârtiile acelea… Dar are dureri prea mari; restul nu mai are importanţă. Arsurile astea, care îi sfredelesc picioarele până la măduva oaselor… Da, să moară! mai repede, mai degrabă…

— Ei, răspunde! Eşti francez? Ce naiba făceai în aeroplanul ăsta?

Glasul răsună aproape de el, gâfâitor, puternic, dar nu cu asprime.

Deschide din nou ochii. O figură încă tânără, buhăită de oboseală; doi ochi albaştri, în dosul unui lornion, sub cozorocul unui chipiu acoperit cu o bandă albastră. Alte glasuri, de asemenea apropiate, se aud, se încrucişează, se pierd: „Îţi spun, uite, începe să-şi revină!” „I-ai dat de veste căpitanului?” „Domnule locotenent, poate că are acte de identitate asupra lui. Trebuie să-l căutam peste tot…” „Mare noroc a avut!” „Maiorul vine acuşi; s-a dus Pasquin să-l cheme…”

Omul cu lornion a pus un genunchi la pământ. Bărbia nerasă, gâtul îi ies din tunica descheiată; pe piept i se

încrucişează curele, chingi.

— Nu ştii franţuzeşte?… *Bist du Deutsch*? *Verstehstdu*?

Degete puternice îi prind umărul zdrobit. Scoate un răget surd. Locotenentul îşi retrage imediat mâna.

— Te doare? Vrei apă?

Jacques face semn că da, clipind din gene.

— În orice caz, înţelege limba franceză, spuse ofiţerul ridicându-se.

— Domnule locotenent, de bună seamă că e un spion…

Jacques încearcă să-şi întoarcă ochii spre glasul acesta ascuţit. În momentul acela, un grup de soldaţi dându-se la o parte, lasă să se vadă, pe pământ, la trei metri, un morman întunecat: ceva greu de definit, carbonizat, care nu mai are omenesc decât un braţ zgârcit pe iarbă; şi la capătul acestuii Eşti neamţ? înţelegi?

braţ, ca o gheară de pasăre, neagră, de la care Jacques nu-şi mai poate lua ochii: o mână fină, nervoasă, cu degetele ridicate în sus, pe jumătate crispate… în jurul lui, larma glasurilor se stinge parcă treptat…

— Uite, domnule locotenent, vine Pasquin cu maiorul… 1 asquin a văzut cum s-a petrecut totul: ducea ciorba la postul (ÎI mic… El zice că avionul…

Glasul se depărtează, se depărtează tot mai mult, învăluit în perdeaua aceea de postav. Coroana copacului s-a topit în cer.

Durerea, de asemenea, se îndepărtează încet, se topeşte într-o amorţeală greţoasă… Manifestele… Meynestrel… să moară şi el…

Pentru care motiv tainic, apăsător, stă în fundul bărcii acesteia, strivit, neputincios, azvârlit când într-o parte, când în alta? Meynestrel s-a aruncat în apă, demult,

pentru că furtuna de pe lac zgâlţâie, într-adevăr, prea tare barca lor… Soarele arde ca plumbul topit. Zadarnic caută Jacques să scape de muşcătura asta. În efortul pe care-l face ca să-şi mişte umerii, aşi deschide pe jumătate pleoapele, dar le închide numaidecât, rănit până în fundul ochilor de săgeata asta de aur. îl doare. Pietrele astea ascuţite din fundul bărcii îi sfârtecă lot trupul. Ar vrea să-l strige pe Meynestrel, dar în gură are un cărbune aprins, care-i mistuie limba… O izbitură. O simte, dureros, până la rădăcina nervilor. Barca, rostogolită de un val neaşteptat, trebuie să se fi lovit de ponton. îşi deschide ochii…

— Hei, Fragil, vrei să bei puţină apă?

Un chipiu… Cel care a vorbit e un jandarm… o figură necunoscută, o faţă nerasă de popă de ţară. Jur-împrejur, glasuri aspre, puternice, care se încrucişează. îl doare. E rănit. Desigur că a fost victima unui accident. Să bea… Simte, pe buzele arse, marginea unei gamele. „Băiete, puştile lor sunt floare la urechelui schimb, mitralierele!… Şi au pretutindeni, porcii!” „Nu te teme, că şi noi avem mitraliere! Aşteaptă numai să le scoată!”

Să bea puţină apă… Cu toate că stă la soare şi-i leoarcă de sudoare, tremură. Dinţii îi clănţăne pe metalul gamelei. Gura îi e toată numai o rană… înghite cu lăcomie o duşcă şi se îneacă. O şuviţă de apă îi alunecă pe bărbie. Vrea să-şi ridice un braţ: încheieturile mâinilor îi sunt prinse în cătuşe şi fixate de chingile brancardei. Ar vrea să mai bea. Dar mâna care ţinea gamela s-a îndepărtat… Brusc, îşi aduce aminte.

De toate! Manifestele… Gheara calcinată a lui Meynestrel; focul acela de rug… îşi închide ochii, care îl ustură de soare, de lacrimi, de praf, de sudoare… Apă, să bea… îl doare. Nu-i mai pasă de nimic decât de durerea lui… Dar zarva care-l înconjoară îl face să-şi deschidă iar

ochii.

Jur-împrejur, infanterişti, cu vestoanele descheiate, cu gâturile goale, cu părul lipit de sudoare, umblă încoace şi încolo, vorbesc, se strigă unii pe alţii, zbiară. Zace la pământ, pe o targă aşezată pe iarbă, la marginea drumului plin de soldaţi. Căruţe scârţâind, trase de catiri, trec fără încetare pe lângă el, la pas, ridicând nori groşi de praf. La marginea şoselei, la doi metri de el, câţiva jandarmi stau în picioare şi beau pe rând, ca la un ospăţ, ridicând în bătaia soarelui o gamelă ostăşească. Pe drum, cât vezi cu ochii, puşti aşezate în piramidă, grămezi de saci… Ciorchini de soldaţi, lungiţi pe marginea şanţului, sporovăiesc, dau din mâini, fumează. Cei mai obosiţi s-au întins pe spate, cu mâna îndoită peste faţă, şi dorm în soare. Aproape de tot, în şant, cu braţele încrucişate sub cap, un soldat mărunt, foarte tânăr, priveşte cerul cu ochii lui mari deschişi şi mestecă între dinţi un fir de iarbă. Apă, apă… îl doare. Totul: şi gura, şi picioarele, şi spatele. Frigurile care îi scutură şalele îl fac sk scoată de fiecare dată un vaiet surd. Daf nu mai sunt durerile acelea năprasnice care îi sfâşiau trupul după cădere, după incendiu. Desigur că i-au dat îngrijiri, i-au pansat rănile. Şi, brusc, un gând îi străbate mintea adormită: i-au amputat amândouă picioarele… Nu le mai simte… Ar vrea să ştie… Chingile strânse tare îl ţin legat de brancardă. Izbuteşte totuşi să-şi salte ceafa, atâta cât să-şi poată zări mâinile însângera-te şi picioarele, care îi ies din

C

antalonii tăiaţi la jumătatea pulpelor. Picioarele! întregi…

efere? Sunt strânse în bandajele care le înfăşoară de la genunchi până la glezne şi sunt strânse între nişte scânduri rupte, desigur, din vreo ladă veche de ambalaj, pentru că pe una din ele se mai vede încă, foarte desluşit,

scris cu litere negre:

FRAGIL… Jacques îşi lasă iar capul jos, sleit de puteri.

Jur-împrejur, glasuri şi iar glasuri… oameni, soldaţi… Războiul… Soldaţi care vorbesc: „Un dragon ne-a spus că regimentul se adună cam pe la…” „N-ai decât să te iei după coloană. Ai să te dumireşti tu la etapă!” „Da’ voi, ăştia, de unde veniţi?” „Şi noi tôt de-acolo. Ehei, noi am avut de furcă de vineri încoace!” „O fi, da’ atunci noi ce să mai zicem?” „Noi, băiete, ascultă ici: de la începutul atacului – adică din ziua de 7, de vineri, asta face trei zile, nu? – n-am dormit nici şase ceasuri. Aşa-i, Maillard? Şi mâncare, ioc!

9» 7» 7

FAMILIA THIBAULT – 245

Sâmbătă ni s-a împărţit câte ceva, aşa, ca o amăgeală, spre seară; dar de când am început să fugim, în învălmăşeala asta, s-a terminat cu aprovizionarea! Dacă n-am fi izbutit să ne descurcăm prin sate…” Alte glasuri, mai departe, mânioase: „Eu îţi spun că nu s-a sfârşit!” „Dar eu îţi spun că ne-a luat dracu’! N a-i aşa, Chabaux, ce zici? Suntem curăţaţi! Şi, dacă vor să icluăm ofensiva, o să mâncăm o bătaie nu în arui unu!”

Partea cea mai dureroasă, poate, e rana din gură, care-l împiedică să înghită saliva, să vorbească, să bea, aproape chiar să respire. Cu multă precauţie, încearcă să-şi mişte limita. În fundul gâtlejului îi stăruie un gust de benzină, de vopsea arsă… „Şi-apoi, îţi dai seama, toate nopţile afară, în stare de alarmă… iar când batalionul a ajuns la Carspach…”

Da, la limbă e rănit: e umflată toată, sfârtecată, o rană vie… Desigur că a fost izbit în faţă de schije sau şi-a zdrobit hărbia în cădere. Totuşi, acolo, înăuntrul gurii, îl doare mai tare. Creierul îi funcţionează încă: „Mi-am tăiat

limba cu dinţii”, îşi spune în cele din urmă. Dar efortul acesta cerebral i-a stors ultima vlagă. îşi lasă pleoapele să-i cadă încet. Ameţit. În faţa ochilor închişi îijoacă flăcări. În picioare simte împunsături necontenite. Geme încet şi se lasă iar pradă toropelii acesteia dulci… uitarea… „Arsuri, Deşte tot… picioarele, zob… spion…”

Deschide iar ochii. De jur-împrejur, numai cizme, moleliere.

Jandarmii s-au apropiat de brancardă. În jurul lor s-a format un grup.

— Se pare că avionul…

— Taube ăla al lor? Bricard l-a văzut…

— Bricat?

— Nu, Bricard, subofiţerul ăla înalt din a 5-a.

— Praful s-a ales de Taube al lor!

— Unul mai puţin!

— Fragil ăsta are noroc… poate să scape, cu toate că picioarele…

Glasul acesta nu-i e necunoscut. îşi întoarce capul: cel care vorbeşte şi-l cercetează este jandarmul acela bătrân, popă de ţar a, cu ochii spălăciţi, cu fruntea chelă, cel care i-a dat să bea.

— Basta! zice tare un alt jandarm, unul mic şi oacheş, spătos, cu un cap de corsican şi cu ochi de cărbune. Auzi, şefule? Marjoulat zice că Fragil o să scape! Da mult n-o s-o ducă!

Brigadierul din jandarmerie rânjeşte:

— Nu, mult n-o s-o mai ducă… Are dreptate Paoli. Mult n-o s-o mai ducă!

E un bărbat zdravăn, cu galoane noi cusute pe mâneci. Are o barbă neagră, foarte deasă, care-i acoperă tot obrazul, afară de pomeţi, care au culoarea cărnii de vită.

— Dacă e aşa, de ce nu i-au făcut de petrecanie pe loc? întreabă un soldat.

Brigadierul nu răspunde.

— Şi o să-l purtaţi mult aşa cu voi?

— Trebuie să-l predăm la corpul de armată, explică corsicanul.

Brigadierul îşi întoarce capul, nemulţumit. Mormăie, pe un ton grav:

— Aşteptăm ordine.

Un sergent de infanterie pufneşte în râs, şugubăţ:

— Ca şi noi! De două zile de când le tot aşteptăm!

— Împ reună cu ciorba!

— Ce aiureală!

— Mi se pare că nici nu mai sunt agenţi de legătură… Colonelul…

Un fluierat îi întrerupe.

— Desfaceţi piramidele! Coloana pleacă mai departe!

— Raniţa-n spinare! Sus, cei de colo! Raniţa-n spinare!

O forfotă gălăgioasă se iscă în jurul lui Jacques. Coloana îşi reia marşul. El se pierde într-o gaură întunecată. Apa clipoceşte în jurul bărcii; un val mai puternic o saltă, o leagănă, o duce în voia şuvoiului…

— Luaţi-o la dreapta! Ce faceţi? La dreapta!…

Deschide ochii din pricina smu celilor. În faţa lui zăreşte spinarea jandarmului care ţine partea din faţă a brancardei.

Coloana şerpuieşte; valul de oameni se desface ca să ocolească un catâr mort, umflat, cu picioarele răşchirate în aer/lăsat în mijlocul drumului. Oamenii scuipă, din cauza mirosului, şi se apără o clipă de muştele care li se lipesc pe faţă. Apoi rândurile se strâng iarăşi, şchiopătând, şi bocancii ţintuiţi încep să zgârie din nou pământul pietros.

Că t o fi ceasul? Soarele cade drept şi-i arde obrajii. îl

doare. Să fie oare zece, unsprezece? Unde-l duc?... Din cauza prafului, nu se mai poate vedea decât la câţiva metri. Pe stânga, căruţele regimentului trec mereu, la pas, într-un nor acru, înăbuşitor. Drumul fumegă şi pute a piele, a lână udă, a baligă, a om asudat. îl doare. Dar mai cu seamă e sleit de puteri. Nu mai are putere să gândească, să iasă din amorţire. Cu gâtul iritat din pricina prafului, cu gingiile uscate de febră, de

nete, cu limba sângerândă, e pierdut în mărşăluiala asta de paşi fără şir şi fără număr, în zgomotul acesta de armată pornită la drum pierdut şi singur, ca desprins de toate, de viaţă, de moarte... în timpul rarelor clipe de luciditate, care alternează cu lungi momente de inconştienţă şi de coşmar, îşi repetă, fără contenire: „Curaj... curaj...". Din când în când, oamenii păşesc atât de aproape de brancardă, încât nu mai vede nimic decât piepturile lor care se leagănă şi ţevile puştilor, şi aerul care tremură între el şi cer. Parcă-i în mijlocul unei păduri cuprinse de furtună, care se mişcă înainte, şi privirea rătăcită 1 se aţinteşte cu încăpăţânare pe o traistă umilată ce se bălăbăneşte încet într-o parte şi în alta, deasupra unei căni lucitoare de tinichea, legată de un bidon îmbrăcat în pânză albastră. Mulţi soldaţi şi-au slăbit curelele raniţei, astfel încât povara din spatele lor se lasă pe scobitura şalelor; umerii li se îndoaie, feţele le sunt murdare de praf şi de sudoare; privirile pe care Jacques le surprinde câteodată aţinându-se asupra lui au o expresie rătăcită, încordată şi pierdută totodată: o expresie tulburătoare, atât de vagă, încât le face să ameţeşti... Şi merg, şi merg drept înainte, cot la cot! lră să vadă nimic, fără să vorijească, clătinându-se întruna, dar rontinuând cu îndărătnicie retragerea, care-i salvează; şi puterile li se sleiesc pe drumul acesta, ca date la tocilă. În dreapta, un

soldat înalt şi deşirat, cu un profil de medalie, purtând o brasardă de infirmier, înaintează grav, cu capul sus, într-un lei de reculegere, ca şi cum s-ar ruga. În stânga brancardei, un prichindel mărşăluieşte cu paşi precauţi, şchiopătând. Privirea lui Jacques, năucă, se opreşte asupra acestui picior târât, care rămâne mereu în urmă şi care, cu orice nou efort, se îndoaie puţin din genunchi. De asemenea, când din pricina vreunei încurcături rândurile se destramă, Jacques zăreşte arbori, garduri vii, livezi, toată câmpia însorită… E cu putinţă? Adineauri i-a răsărit în faţă, pe marginea drumului, curtea unei ferme cu hambarul ei de chirpici, cu casa cenuşie cu obloane trase, cu mormane de gunoi, în care ciugulesc gă mile; şi mirosul cald al băligarului a ajuns până la el… Toropit, se însă legănat mai departe, cu ochii aproape mereu închişi. Pit ioarele… Gura… De i-ar da în gând omului aceluia să-i mai dea puţină apă… Marşul e întrerupt mereu de opriri bruşte, după care, soldaţii, gffâind, sunt nevoiţi să alerge, pentru a iccâştiga distanţa şi a nu da voie căruţelor să se folosească de intervalele rămase libere ca să pătrundă în coloană.

— Fir-ar al naibii! De ce naiba om merge cu toţii pe ucelaşi drum?

— Păi, băiatule, peste tot e la fel! Toate drumurile sunt pline de convoaie! Gândeşte-te, toată divizia e în retragere!

— Divizia! Tot corpul al şaptelea, dacă nu te superi!

— Hei, tu, ăla, ce-mi cauţi pe-acolo? Ai căpiat? Hei, infanteristule!

Un infanterist a trecut drumul de-a curmezişul, îndreptându-se spre est, spre inamic… Neluând în seamă chemările, se strecoară printre căruţe, printre soldaţi. Nu mai e tânăr. Barba îi e sură, şi nu numai din pricina

prafului. E fără armă, fără raniţă, cu o tunică decolorată, care-i cade peste nişte pantaloni t’arăneşti, cafenii. De o parte şi de alta a trupului îi saltă fel de fel de obiecte: cartuşiere, traiste, bidonul.

— Hei, tăicuţă, încotro?

Se fereşte de braţele care se întind spre el. Are privirea rătăcită, sălbatică, un chip de năuc; mişca din buze: parcă ar sta de vorbă, cu glas coborât, cu o năluel

— Te întorci acasă? Noroc bun! Să-mi trimiţi o carte poştală!

Fără să-şi întoarcă faţa, fără un cuvânt, omul o ia razna înainte, se caţără pe un morman de pietre, trece şanţul, dă la o parte crengile arbuştilor care mărginesc păşunile şi dispare.

— Ia te uită! Bărci!

— Pe şosea?

— Ce – o mai fi şi aista?

— O companie de pionieri care o ia la sănătoasa!

— Au tăiat coloana.

— Unde?

— E adevărat! Priveşte! Bărci pe roţi! O văzurăm şi p-asta! Hei, Joseph, cred că de data asta s-au lăsat păgubaşi să mai treacă Rinul!

— Înaintaţi!

— Înainte!

Coloana se urneşte, porneşte mai departe.

O sută de metri mai încolo, altă oprire. Ce mai e? De data asta se opresc mai multă vreme. Drumul se încrucişează cu o cale ferată, pe care trece o garnitură nesfârşită de vagoane goale, trase agale de o locomotivă care gâfâie, cu cazanul încins. Jandarmii pun brancarda jos, în praf.

— Am feştelit-o, leatule, retrag materialul în spatele frontului! constată Marjoulat, râzând încetişor.

Brigadierul priveşte trenul şi îşi şterge faţa, fără să răspundă.

FAMILIA THIBAULT – 249

— Lui Marjoulat i-a venit inima la loc de când am luat-o lu’ sănătoasa! Z & u aşa! rânjeşte corsicanul cel mic.

— Marjoulat o cam sfeclise alaltăieri, când s-au arătat ulanii… spune un al treilea jandarm, un atlet cu grumazul de laur, care s-a aşezat pe un morman de pietre şi mestecă un i olt de pâine.

Marjoulat s-a făcut roşu. Are un nas borcănat, ochi mari, a nuşii, o privire tristă, piezişă, dar voluntară, o frunte îndărătnică, o figură de ţăran rare chibzuieşte. îi răspunde brigadierului, care îl priveşte în tăcere:

— Mie nu mi-e ruşine s-o spun, leatule: nu-mi place nici de frică războiul! Eu nu sunt corsican, nu mi-a plăcut niciodată hă mă încaier.

Brigadierul nu ascultă. S-a întors spre dreapta. Un zgomot ca de tobă, surd, se amestecă cu uruitul trenului. Mergând de-a lungul şinelor, un grup de cavalerişti înaintează la trap.

— O patrulă?

— Nu, sunt de la statul-major.

— Poate că vin ordine?

— Daţi-vă la o parte, ce dracu’?!

Escadronul e compus dintr-un căpitan de cavalerie, urmat de doi subofiţeri şi de câţiva călăreţi. Caii se bagă între inruţe şi infanterişti, ocolind brancarda, trec drumul, să ni uncă de cealaltă parte şi o iau peste câmp, spre vest.

— Mare noroc pe ăştia!

— S-o crezi tu! Pe cât se pare, divizia de cavalerie are ordin să se lase tocată înapoia noastră, ca să-i împiedice să ne cadă în spate!

În jurul brancardei, soldaţii sporovăiesc. Între reverele tunicilor descheiate, pe piepturile pline de

broboane de sudoare, atârnând de un şiret negru, se vede placa de identitate, menită să păstreze asupra fiecărui cadavru matricola respectivă. Ce vârstă pot să aibă? Toţi au pielea feţei zbârcită, murdară, la fel de bătrână.

— Mai ai ceva de băut?

— loc! Nicio picătură!

— Când îţi spun că am văzut un zepelin în noaptea de 7! /. bura pe deasupra pădurilor…

— Nu ne retragem? Nu? Păi, atunci ce mai vrei?!

— Nu! Un agent de legătură de la brigadă l-a auzit pe un ofiţer de stat-major cum îi explica Bătrânului. Nu ne retragem!

— Auziţi? Dumnealui zice că nu ne retragem!

— Nu! O retragere strategică, aşa cică-i spune. Ca să-i pregătim mai bine contraofensiva… Straşnică lovitură! … Oi să-i prindem ca-ntr-un cleşte!

— Ca în ce?

— Ca-ntr-un cleşte! întreabă-l pe aghiotant ştii ce-nseamnă să-i prinzi ca-ntr-un cleşte? îi laşi să intre în gaură, înţelegi? Şi p-ormă, tac! închizi cleştele, şi gata cu ei!

— L/n Taube!

— Unde?

— Acolo!

— Unde?

— Drept deasupra clăii.

— Un Taube!

— Înaintaţi!

— Un Taube, domnule aghiotant!

— Înaintaţi! Uite furgonul… E coada garniturii.

— Unde dracu’ vezi tu un Taube?

— Păi nu vezi? Trag în el. Uite!

Pe cer, în jurul minusculului punct strălucitor, se

ivesc norişori mici, care îşi păstrează o clipă forma rotundă înainte de a se împrăştia în vânt.

— Alinierea! înainte!

Ultimele vagoane alunecă încet pe şine. Bariera e liberă.

Înghesuială… Ah! zdruncinăturile astea… Curaj… Curaj… O clipă lucid, aude, deasupra lui, gâfâitul jandarmului care ţine brancarda de un capăt. Apoi totul se clatină: o ameţeală, un rău de moarte. Curaj… Rândurile pestriţe de soldaţi trec învârtindu-se, ca nişte cai de lemn albaştri şi roşii. Scoate un geamăt. Mâna fină, mâna nervoasă a lui Meynestrel se înnegreşte, se zgârceşte văzând cu ochii, ca o gheară calcinată de g-ină. Manifestele! Au ars toate, sunt pierdute… Să moară… Să moară…

Un claxon de automobil. îşi ridică pleoapele. Coloana s-a oprit la intrarea unui târg. Automobilul claxonează: vine din spatele coloanei. Oamenii se îngrămădesc pe marginea drumului, ca să-i facă loc să treacă. Brigadierul salută în poziţie de drepţi. E un automobil descoperit, cu un fanion; e plin de ofiţeri. Printre ei, chipiul aunu al unui general. Jacques închide iarăşi ochii. Imaginea consiliului de război îi străbate creierul. E în picioare, în mijlocul pretoriului. În faţa acestui general, cu chipiul aurit. Domnul Faâsme… Automobilul Claxonează fără încetare. Totul se înceţoşază… Când îşi deschide iar ochii, zăreşte un gard viu, cu marginile tăiate frumos, *pe FAMILIA THIBAULT* – 251

luze, ghivece cu muşcate, o vilă cu storurile dungate… Maisons-Laffitte… Deasupra gardului de fier atârnă un drapel alb cu cruce roşie. În faţa peronului, o ambulanţă, goală, ciut uită de gloanţe, cu toate geamurile sparte. Coloana trece. Mai înaintează câteva minute, apoi se opreşte. Brancarda e Ifisată jos, pe pământ, dintr-odată.

Acum, la cea mai mică oprire, majoritatea soldaţilor, în loc să aştepte în picioare, se irmtesc jos, în mijlocul arumului, chiar pe locul unde s-au oprit, cu raniţa şi cu puşca în spinare, ca şi cum ar vrea să intre în pământ.

Sunt la două sute de metri de sat.

— Mi se pare că facem o haltă în sat, spune brigadierul.

Îmbulzeală.

— Înainte!

Coloana porneşte din nou, face cincizeci de metri şi iar se opreşte.

O izbitură. Ce s-a întâmplat? Soarele e încă sus pe cer, şi iirde… De câte ceasuri, de câte zile ţine marşul acesta? îl doaic cumplit. În gură, sângele care s-a scurs dă salivei un gust» cârbos. Tăunii, muştele, care stau roi pe catâri, i se lipesc pe bărbie, pe mâini.

Un băieţandru din sat, cu ochi vii povesteşte, râzând, soldaţilor care îl înconjoară:

— În pivniţa primăriei… Taman în faţa ferestruicii… Trei! Treiulam prizonieri… Vai de mama lor! Parcă-s nişte cârtiţe! Am auzit că ăştia prind copiii ca să le taie mâinile…

I Jnu-l din ei a ieşit afară, între două santinele, ca să se pişe… Noi, să-l jupuim nu alta!

Brigadierul strigă la puştan:

— Ceva vin se mai află p-aci?

— Te cred!

— Uite, na un franc şi du-te de-mi adu un kil.

— N-o să-l mai vezi cât e lumea, leatule… proroceşte Marjoulat dezaprobator.

— Plecarea! înainte!

Un nou salt de cincizeci de metri, până la o răscruce, unde a descălecat un pluton de cavalerie. La dreapta, pe un teren mare, mai jos, împrejmuit cu scânduri albe – un

obor, de bună seamă – câţiva gradaţi au adunat tot ce a mai rămas dintr-o companie de infanteriş ti. În mijlocul lor, căpitanul le vorbeşte oamenilor. Pe urmă, rândurile se împrăştie. Lângă o claie, o bucătărie de campanie împarte ciorba. Clinchet de iţamele, strigăte, ciorovăieli, zumzet de viespar… Puştiul se iveşte, cu sufletul la gură, agitând o sticlă în mână. Râdè:

— Poftim vinul. 70 de centime, atâta au cerut toţi. Nişte pungaşi!…

Jacques deschide din nou ochii. Litrul de vin aburit pare rece ca gheaţa. Jacques îl priveşte, şi pleoapele îi bat tare: numai la vederea sticlei… Să bea… Să bea… Jandarmii s-au strâns în jurul şefului lor, care a apucat sticla cu amândouă mâinile, ca şi cum ar vrea s-o încerce mai întâi cu palmele, să vadă cât e de rece. Nu se grăbeşte. îşi crăcănează picioarele, se propteşte bine în ele, ridică litrul în bătaia soarelui şi înainte de a băga gâtul sticlei între buze, tuşeşte de câteva ori şi scuipă, ca să-şi cureţe bine gura. După ce a băut, zâmbeşte şi-i întinde sticla lui Marjoulat, cel mai bătrân. Marjoulat s-o gândi oare şi la Jacques? Nu. Bea şi trece litrul vecinului, Paoli, ale crui nări tremură ca botui animalelor. Jacques îşi lasă încet pleoapele, ca să nu mai vadă…

În jurul lui, glasuri. îşi deschide şi îşi închide iar ochii. Subofiţeri de dragoni – aceia al căror pluton aşteaptă pe drumul transversal – profită de halta pe care o face coloana ca să vină să stea de vorbă cu infanteriştii:

— Noi suntem din brigada uşoară. În ziua de 7 ne-au vărsat la corpul al VII-lea… Trebuia să ajungem până la Thann, pentru a face o manevră de conversiune, aşa, de-a lungul Rinului, ca să tăiem legătura cu podurile. Dar ne-am pripit. Intraserăm la apă, înţelegi? Prea o luasem repede. Mârţoagele sforăiau, pifanii nu mai puteau… Până la urmă,

a trebuit să dăm înapoi.

— Halal învălmăşeală!

— Şi încă pe-aici nu-i nimic! Noi venim din partea ailaltă, din nord… Acolo să vezi! Drumurile sunt pline nu numai de trupe, dar şi de toţi civilii de prin sate pe care i-a apucat strechea şi o iau la sănătoasa!

— Noi, spune un sergent de infanterie cu o voce caldă şi adâncă, eram avangarda. Am ajuns în faţa Altkirch-ului pe înnoptate.

— Nu cumva în ziua de 8?

— Da, în 8 era, sâmbătă, alaltăieri adică…

— Păi eram şi noi acolo… Pifanii s-au bătut zdravăn, nimic de zis! Altkirch-ul era plin de nemţoi. În doi timpi şi trei mişcări, pifanii i-au aruncat afară cu baioneta… Iar noi i-am urmărit toată noaptea, până la Walheim.

— Noi am mers chiar până la Tagolsheim.

— Şi a doua zi nu mai era nimic în faţa noastră… Nimic! Până la Mulhouse… Credeam că n-o să ne mai oprim până la

llerlin! Dar, porcii, ei ştiau ce fac când ne-au lăsat să înaintăm!… De ieri contraatacă ei. Mi se pare că-i latră rău acolo, sus…

— Noroc c-am primit ordin să ne retragem! Altfel, până acum ne-ar fi curăţat pe toţi.

Un adjutant de infanterie şi mai mulţi sergenţi din coloană nu venit să asculte. Adjutantul are o privire febrilă, pometii obrajilor aprinşi, glasul sacadat:

— Noi ne-am bătut treispe ceasuri, treişpe ceasuri fără încetare! Aşa-i, Rocher? TVeişpe ceasuri… Ulanii erau în faţa noastră într-o pădure de brazi. N-am să uit cât oi trăi! încearcă să-i scoţi am poziţie! Atunci, au trimis compania noastră spre stânga, ca să ocolească pădurea.

Eu sunt contabil în Zimmer, la Puteaux, aşa că-ţi dai seama!... Ne-am târât mai mult de un kilometru pe burtă, cale de vreo două-trei i caşuri, de credeam că nu mai ajungem la fermă. Da pân-la urmă am ajuns. Fermierii erau în pivniţă. Femeile, copiii plângeau: ţi se rupea inima, nu alta... I-am încuiat acolo cu t licia... Ne-am suit la catul al doilea... Am înfundat ferestrele i u saltele. N-aveam decât o mitralieră, dar cartuşe, berechet! şi am ţinut-o aşa toată ziua! Se zicea că colonelul ne pusese 11 uce... Şi, iacă, tot am scăpat! Nici nu bănuieşti de ce poate fi în stare omul! Dar când ne-au dat ordin să ne retragem, jur că n-am aşteptat să ne spună de două ori! Rămăsesem două sute când am părăsit pădurea. Când am plecat de la fermă, nu mai eram decât şaizeci şi din ăştia cred că vreo di măzeci erau răniţi... La drept vorbind n-o să mă crezi, aşa-i? – nu-i chiar atât de îngrozitor... Nu-i chiar atât de îngrozitor, fiindcă atunci nu mai ştii ce faci. Nici oamenii, nici ofiţerii, nimeni. Nu vezi nimic. Te ascunzi, te piteşti. Nici nu-i vezi mrtcar pe camarazii care cad. Unu a picat lângă mine şi m-a mopit tot cu sângele lui. Mi-a spus: „Sunt curăţat”. Şi-acu-l tul. îi aud glasul, dar habar n-am cine era. Cred că nici n-am avut timp să-l privesc. Mergi, şi mergi, şi strigi, şi tragi, şi nu mai ştii ce se întâmplă, Aşa-i, docher?

— Mai întâi, începu Rocher, uitându-se pe rând, oarecum uiiios, la cei ce-l ascultau, trebuie s-o spunem deschis: ntmţoii, ascultaţi-mă pe mine, faţă de noi, nici nu există!

— Şefule, strigă un jandarm, coloana porneşte!

— Da? Atunci, plecarea!

Gradaţii îşi reiau locurile în pas alergător.

— Strângeţi rândurile, voi de colo! Strângeţi rândurile!

— Înainte marş!

— La bună vedere şi noroc bun! strigă brigadierul trecând pe lângă dragoni.

Coloana a pornit din nou. Fără să se mai oprească, intra în târg, umplină şoseaua cu rândurile lor compacte, cu tropăitul lor de turmă. Marşul s-a încetinit. Brancarda îl scutură acum mai puţin dureros. Jacques priveşte. Case… Martiriul lui se va sfârşi oare aici?…

Locuitorii stau în praguri, în picioare, adunaţi în grupuri; oameni în vârstă, femei care ţin copii în braţe, ţânci care se agaţă de fustele mamelor lor. De ore întregi, din zori poate, stau aşa, acolo, cu spatele lipit de zid, cu gâturile întinse, cu chipurile îngrijorate, orbiţi de praf şi de soare şi privesc cum se scurge, cât e uliţa de iată, această nesfârşită defilare de chesoane, de secţii sanitare, de convoaie de artilerie, de regimente frânte de oboseală, toată această frumoasă „armată de acoperire”, pe care mai zilele trecute o văzuseră, plini de încredere, mărşăluind spre graniţă, şi care acum dă înapoi, în dezordine, lăsându-i pradă invaziei. Oraşul, sufocat de praf, fumegă în soare ca un şantier de demolare. Un zumzet de stup întărâtat umple străzile, ulicioarele, curţile. Prăvăliile sunt invadate de soldaţi, care pun mâna pe tot ce a mai rămas: pâine, mezeluri, vin. Piaţa bisericii e plină de oameni, de convoaie oprite. Dragoni ţinându-şi caii de frâu, stau masaţi pe dreapta, unde e puţină umbră. Un maior, roşu, furios, se apleacă pe grumazul calului, ca să-l înjure pe un bătrân paznic în uniformă de operetă. Uşa bisericii e larg deschisă. În semiobscuritatea amvonului, se aliniază, pe un aşternut de paie, răniţii, în jurul cărora se agită femei, infirmieri, majuri în şorţuri albe. Afară, într-o căruţă, în plin soare, un sergentfurier urlă, spărgând larma din jur:

— A 5-a! Popota!…

Coloana înaintează din ce în ce mai încet. În spatele

bisericii, strada mare se strâmtează, ca un maţ. Rândurile se strâng, oamenii bat pasul pe loc, înjurând. Un bătrân, într-un fotoliu plin de perne, şade în faţa porţii, ca la teatru, cu mâinile pe genunchi. îl întreabă, în treacăt, pe brigadier:

— Şi mult o să vă mai retrageţi aşa?

— Nu ştiu. Aşteptăm ordine.

O clipă, bătrânul îşi plimbă asupra brancardei, asupra jandarmilor o privire limpede ca apa şi dă din cap cu dezaprobare:

— Aşa am făcut şi noi, în 70... Da noi am ţinut piept mai mult...

FAMILIA THIBAULT – 255

Jacques întâlneşte privirea miloasă a bătrânului. Blândeţe...

Coloana continuă să înainteze. A trecut acum de centrul satului.

— Mi se pare că facem haltă acolo, la ultimele case, explică brigadierul, care tocmai atunci se informase la un locotenent de jandarmerie.

— E mai bine aşa, spune Marjoulat. O să putem pleca cei dintâi.

De aici încolo strada nu mai e pavată: devine iar un drum lat, fără trotuare, mărginit de case joase cu grădiniţe.

— Oprirea! Lăsaţi s-o ia înainte căruţele!

Convoaie militare continuă să înainteze.

— Voi, ăştia, spune brigadierul, vedeţi dacă bucătăria nu-i cumva în urma noastră... Se lasă cu foame... Eu rămân nici, cu Paoli, pentru Fragil...

Brancarda e aşezată pe poteca de pe marginea şanţului, lângă o adăpătoare, unde soldaţi din toate armele vin să-şi umple bidoanele. Apa, răscolită, ţâşneşte peste ghizd, curge şiroaie prin şănţuleţe... Jacques nu-şi poate

lua ochii de la aceste şiroaie. În gură simte un gust groaznic de fier. Saliva îi e, ca bumbacul ud…

— Vrei să bei, băieţaşule?

Minune! O cană albă luceşte în mâinile unei ţărănci bătrâne. O mulţime de inşi s-au adunat înjur, soldaţi, civili, bătrâni cu pielea tăbăcită, băieţandri, femei. Cana se apropie de buzele lui Jacques. El tremură. Mulţumeşte din privire, ca un câine. Lapte!… Bea, cu dureri, înghiţitură cu înghiţitură. I'e măsură ce bea, bătrâna îi şterge bărbia cu colţul şorţului.

Un medic cu trei galoane, care tocmai trecea pe acælo, s-a apropiat:

— Un rănit?

— Da, domnule maior. Nu-i interesant… Un spion… Un nemţoi alsacian…

Ţăranca cea bătrână a sărit ca arsă; cu o mişcare bruscă, goleşte restul conţinutului din cană în praf… Un spion, un nemţoi alsacian… Cuvintele aleargă din gură în gură. Cercul ne strânge în jurul lui Jacques, duşmănos, ameninţător. E singur, legat cobză, fără apărare. îşi întoarce ochii în altă parte.

O arsură pe obraz îl face să tresară. Lumea rânjeşte, Zăreşte, deasupra lui, pieptul unui ucenic în bluză albastră. Băiatul râde cu răutate; mai ţine încă între degete un muc de ţigară iirzând.

— Lasă-l în pace! tună brigadierul.

— Să-l văd şi eu dacă-i spion! răspunde băieţandrul.

— Un spion! Vino să vezi! Un spion…

Oamenii au ieşit de prin casele vecine şi formează un grup plin de duşmănie, pe care jandarmii cu greu îl pot ţine la distanţă.

— Ce-a făcut?

— Unde l-au prins?

— De ce nu-i fac de petrecanie?

Un puştan ia un pumn de pietre şi aruncă cu ele. Alţii îl imită.

— Destul! Căraţi-vă de aici, haida! strigă brigadierul, supărat. Apoi, lui Paoli: Să-l ducem colo, în curte. Şi nu uita să tragi poarta după tine.

Jacques simte că-l ridică şi-l duc. Închide ochii. Înjurăturile, râsetele se depărtează.

Tăcere... Unde se află? încearcă să arunce o privire în jur. L-au pus la adăpost, într-un loc unde nu poate fi văzut, în curtea unei ferme, la umbra unei magazii care miroase a fin cald. Lângă el, o şaretă veche îşi înalţă în aer două obezi ca două braţe de brancardă, pe care dorm nişte găini. Ce umbră dulce!... Nimeni... să moară aici...

Năvala jandarmilor îl trezeşte cu brutalitate. Găinile o iau la fugă, cotcodăcind speriate-şi bătând din aripi.

Ce s-a întâmplat? Din toate părţile, chemări, tropăit, o zarvă generală. Brigadierul îşi îmbracă în grabă tunica, îşi pune harnasamentul.

— Haide! Luaţi-l pe Fragil... Repede!...

De cealaltă parte a curţii e o străduţă pe care trece în viteză un şir de ambulanţe.

— S>efule, se evacuează şi postul de ajutor!

— Văd, văd. Unde-i Marjoulat? Repede, Paoli!... Ce mai e? Vin geniştii acum?

În curte-au intrat două camionete, urmate de un detaşament de soldaţi. Oamenii descarcă în grabă ţăruşi, rulouri de-sârmă.

— Bârnele pentru metereze, în colţul ăsta... Restul pe-aici... Repede!

Brigadierul, neliniştit, îi pune întrebări sergentului care supraveghează executarea comenzii.

— Vasăzică, chiar aşa de prost stăm?

— Aşa se pare!... Noi am venit să întărim poziţia... S-

ar părea că ei au şi ocupat Vosgii... Că se-ndreaptă spre Bel-*FAMILIA THIBAULT* – 257

lort... Mi se pare că trebuie să capitulăm, ca să evităm ocupaţia...

— Ei, pe dracu'! Atunci se cheamă că, în ce ne priveşte,» a zis cu noi!

— Până una-alta, n-aţi face rău să vă cărăbăniţi de aici, voi, ăştia! Localnicii sunt luaţi pe sus. Într-o oră satul trebuie să fie evacuat...

Brigadierul s-a întors spre jandarmii lui:

— Şi Fragil? Al cui e rândul? Marjoulat, n-avem vreme de pierdut! Repede!

Duduitul motoarelor umple curtea. Camionetele, golite, fuc stânga-mprejur. Glasul unui căpitan domină tumultul:

— Ia adunaţi-mi tot ce puteţi găsi: pluguri, grape...

hiar şi secere...) uceţi-vă şi spuneţi-i locotenentului să nu-i Inse pè civili să-şi ia cotigile cu ei. O să avem nevoie de ele, a să baricadăm străzile...

— Hei, Marjoulat! strigă brigadierul.

— Aicea mi-s, leat!

Patru braţe ridică brancarda. Jacques geme. Jandarmii (i itbesc spre şosea, unde coloana, care s-a format din nou, a i pornit-o. Fondurile sunt atât de dese, încât cu greu îţi poţi face drum prin îngrămădeala asta cu o brancardă.

— Împinge! Trebuie să ne facem loc printre ei cu orice preţ!

— Basta! mormăie Paoli. Ce dracu', doar n-o să ne pierdem vremea târând zile-ntregi momâia asta după noi!

Zdruncinături... zdruncinături... durerile se ascut iarăşi...

Tot satul e în panică. În curţile caselor nu se mai aud Iccât strigăte, chemări, vaiete. Ţărânii îşi înhamă în grabă

caii.

I cineile îndeasă în ele, claie peste grămadă, boccele, lăzi, leagăne, coşuri cu merinde. Multe familii pornesc la drum pe îi» s, de-a va lma cu soldaţii, împingând roabe, cărucioare de

ÎI >pii pline cu cele mai felurite obiecte. Pe stânga drumului, miivoaie de muniţii, chesoane grele, trase de cai voinici, merg la trap, făcând un zgomot infernal. Din toate ulidoarelr se scurg în fugă căruţe trase de măgari, de cai. Femei, hfitrâne, copii stau cocoţaţi în ele pe grămezi de mobile, de de saltele. Căruţele civililor se amestecă cu camioanele militare, care merg la pas şi al căror şir lung ocupă mijlocul şoselei. Infanteriştii, împinşi spre dreapta, mărşăluiesc pe muie pot, pe poteca de la marginea şanţului, prin şant. Soarele arde năprasnic. Cu spinările încovoiate, cu chipiefe date pe ceafă, cu câte o batistă în jurul gâtului, încărcaţi ca nişte animale de povară (unii dintre ei au chiar un fel de surcèle de lemn uscat puse pe umeri, ca un jug), merg cu pas grăbit

 şi greoi, fără să vorbească. S-au pierdut de regimentul lot, Mu ştiu de unde vin, nici unde se duc; puţin le pasă: opt zil de războiş şi au renunţat demult să mai înţeleagă ceva! Ştiu doar că toţi „o iau la sănătoasa”; şi fac şi ei la fel... Obosea-la, frica, ruşinea şi satisfacţia că fug îi fac pe toţi să aibă ace* ca şi mască sălbatică. Nu se cunosc, nu-şi vorbesc; când s-o izbesc unii de alţii, îşi aruncă din mers câte o înjurătură sau câte o vorbă morocănoasă...

Jacques îşi închide şi-şi deschide mereu ochii, după cum îl scutură m-ai încet sau mai tare. Durerile din picioare l-au mai lăsat în timpul acelui scurt popas la umbra magaziei; dar în gura umflată durerile sfâşietoare nu mai contenesc... în jurul lui se leagănă piepturi, arme; praful, duhoarea acestol turme de oameni îl sufocă; valul

acestor trupuri care se mişcă în debandadă îi provoacă în stomacul gol greţuri e «răul de mare. Nu încearcă să gândească. Nu mai e decât un obiect părăsit de toţi, chiar şi de el însuşi…

Marşul continuă. Între două coline, şoseaua se strâmteazfl în fiece clipă se produce o învălmăşeală, o oprire; şi, de fiecare dată, brancarda, lăsată jos, se izbeşte cu putere de pământ; şi, de fiecare dată, Jacques îşi redeschide ochii şi geme.

— Basta! bombăne co rsicanul cel mic. bacă mergem aşa, şefule, n-o să aibă nemţoii ce să aleagă din noi…

— Hai, hai, strigă brigadierul, care se enervează, vezi doar bine că înaintăm!

Coloana se urneşte din nou, face, târâş-grăpiş, vreo cinci zeci de metri şi iar se poticneşte. Jandarmii s-au oprit tati încrucişare de drumuri, unde o companie de infanterişti aşteaptk, masată cu arma pe umăr. Ofiţerii, adunaţi în jurul căpitanului, se sfătuiesc şi-şi consultă hărţile, stând în picioare pe taluz. Brigadierul îl întreabă pe un adjutant care s-a apropiat, curios, de brancardă:

— Dar voi unde-o ştergeţi?

— Habar n-am… Comandirul aşteaptă ordine.

— I-a cam luat piuitul, hai?

— Da, cam aşa ceva… Se pare că s-au semnalat ulani în nord…

Un ofiţer a înaintat până la marginea taluzului. Strigă:

— Arma la mână! Qte patru, după mine!

Şi lăsând la stânga şoseaua înţesată, îşi mână oamenii peste câmp, paralel cu drumul.

— Nu-i prost ăsta, leat! E sigur c-o să ajungă înaintea noastră la etapă!

Brigadierul îşi muşcă mustaţa şi nu răspunde.

Popasul se prelungeşte. Coloana pare să fie serios bloitră.

Până şi convoaiele de artilerie, pe stânga, sunt imobilizate, i» companie de biciclişti, cu bicicletele de mână, încearcă să şi strecoare printre căruţe; dar se împotmolesc şi ei în încurcătura aceea fără cap şi fără coadă.

Trec douăzeci de minute. Coloana n-a înaintat nici zece metri. La dreapta, peste câmp, formaţii de infanterie se re<taf> alandala spre vest. Brigadierul, nervos, le face un semn jandarmilor. Capetele lor se apropie deasupra brancardei, = ju că se sfătui cu glas coborât.

— Ce dracu', doar n-o să stăm toată ziua aici, ca să facem jir zuavii… N-au decât să-şi pună coloana în mişcare dacă vor lă ne ţinem după ei… Eu am o misiune specială, aşa-i? Diseară îţi buie să predau momâia asta la jandarmeria corpului… Iau fiul asupra mea. Înainte! Marş!

Şi, fără să mai piardă o clipă, jandarmii îi dau ascultare: îmbrâncesc soldaţii dimprejur, ridică brancarda, trec şanţul, r caţără pe taluz şi o iau peste câmp, părăsind drumui şi i mvdaiele blocate.

Saltul peste şanţ, urcarea taluzului i-au smuls lui Jacques ni lung geamăt răguşit. îşi răsuceşte ceafa; încearcă să-şi im redeschidă buzele tumefiate… Altă izbitură… încă una… «t lui, copacii, totul se clatină… Avionul arde; picioarele îi sâni ca două torţe. Moartea, o moarte năprasnică, îl apucă de il» ioare, de pulpe, se urcă până la inimă… Leşină.

Izbit brusc, îşi recapătă cunoştinţa. Unde se află? Bran. di da e aşezată pe iarbă. De câtă vreme? Fuga asta i se pare = a durează de zile întregi… Lumina s-a schimbat. Soarele a. «ifoorât, e aproape de asfinţit… Să moară… Violenţa durerii îi iimeţeşte, ca un drog. I se pare că zace sub pământ, la o ailtncime unde izbiturile, sunetele, vocile

nu pătrund decât iüülmsite, îndepărtate. A dormit? A visat? A rămas cu imaginea unui boschet de salcâmi, unde păştea o capră albă; a mici păşuni mlăştinoase, în care se înfundau cizmele jandarmilor, s tropindu-l cu noroi… Deschide ochii mari, încearcă să viidă. Marjoulat, Paoli, brigadierul au pus câte un genunchi la jiitmânt. În faţa lor, la câţiva metri, o grămadă mare, care mişcă: fi companie de infanterişti culcaţi; raniţele, amestecate de-a «lina, alcătuiesc un fel de carapace uriaşă, care tresaltă în iflillă.

Un căpitan, în picioare, în spatele oamenilor lui, scrutează sai ca eu binoclul. Spre stânga, o coastă: o livadă în pantă, muie un batalion albastru şi roşu s-a desfăşurat în evantai şi

260 – *Roger Martin du Gard* s-a culcat la pământ, asemenea unui joc de cărţi pe un postav verde.

— Ce-aşteptăm, leat?

— Ordine.

— Dac-o să fie rost de fugă, spune Marjoulat, cum o să ne ţinem de coloană cu Fragil ăsta după noi?

Căpitanul s-a apropiat de brigadier şi-i întinde binoclul. Deodată, în dreapta, galop de cai: un pluton de cavalerişti, având în frunte un subofiţer de dragoni, ridicat în scări, cu coama în vânt. Subofiţerul s-a oprit lângă căpitan. Are trăsături de copil, chipul îi e plin de viaţă, voios. Mâna lui înmănuşată se întinde spre dreapta:

— Ei sunt acolo… Dincolo de colină. La trei kilometri… Divizia de protecţie trebuie să fi intrat în luptă chiar acum!

A vorbit cu glas tare. Jacques l-a zărit. Imaginea lui Daniel, cu coiful lui, îi străbată mintea toropită.

Un clinchet metalic sună în apropiere: fără să aştepte comanda, soldaţii din ultimul rând, care au auzit, îşi pun baioneta la armă; gestul lor se propagă din om în om)

făcând să răsară din pământ un clin² întreg de tulpini lucitoare; şi toate capetele se ridică, toate privirile sunt întoarse spre sinistra „colină”, unde soarele e auriu, paşnic, pur… Cu un semn, subofiţerul îşi adună călăreţii, ai căror cai bat cu copita iarba grasă, şi plutonul porneşte mai departe, în trap. Căpitanul strigă

— Spune-le să ne trimită ordine! Se întoarce spre brigadier: Ai mai pomenit aşa ceva? în stânga, nicio legătură! În dreapta, la fel! Cedracu’ vor să facem în harababura asta? Se îndepărtează ca să-şi regăsească oamenii.

— Leat, oricum, nu trebuie să rămânem aici… îngână Marjoulat.

— Hei, strigă Paoli, ia te uită c-au început să mişte al de-acolo!

Într-adevăr: rând cu rând, în salturi succesive, batalionul care se desfăşurase pe câmpie suie coasta; şi, rând pe rând, fiecare grup de soldaţi dispare de cealaltă parte a versantului.

— Înainte! comandă căpitanul.

— Înainte şi noi! strigă brigadierul.

Brancarda è ridicată, scuturată. Jacques geme. Nimeni nu-l ascultă, nimeni nu-l aude. Oh, de l-ar lăsa… De l-ar lăsa să moară aici… îşi închide ochii. Oh, izbiturile astea… La fiecare cincizeci de-metri, brancarda e trântită în iarbă; jandarmii, în genunchi, răsuflă un minut, apoi pornesc din nou. Lu

dreapta şi la stânga, soldaţii, la rândul lor, urcă în salturi panta. În sfârşit, jandarmii ajung la câţiva metri de creastă. Căpitanul e acolo. Explică:

— De cealaltă parte, în fundul vâlcelei, trebuie să fie o pădure, un drum… Cred că ne putem strecura, pe sub copaci, spre sud-est. Trebuie s-o luăm repede… Dincolo de

creastă nintem în văzul lor…

E rândul ultimului grup de infanterişti.

— Înainte! După ei! strigă brigadierul.

Brancarda, smulsă încă o dată de la pământ, ajunge pe linia crestei. O pajişte se întinde în pantă până la o trecătoare împădurită, dincolo de care începe codrul, care mărgineşte mea.

— Nu putem decât să coborâm în fugă, drept înainte, pe îl rumul cel mai scurt! înainte!

Deodată, un şuier prelung sfâşie văzduhul: un zgomot icrâşnitor, ca de a fredel, care creşte, creşte… Şi încă o dată, brancarda cade, brusc, în iarbă. Jandarmii s-au trântit cu burin la pământ, printre soldaţi. Toţi se gândesc la un singur lurru: să fie cât mai lipiţi de pământ, să se înfunde în pământ, uşa cum unii peşti se ascund în nisip când marea e în reflux. () explozie surdă, violentă se aude în faţa lor, de cealaltă parte a vâlcelei, în pădure. Pe toate chipurile se citeşte panica.

— Ne-au reperat!

— Înaintează, ce stai?!

— O să ne toace în pădurea asta!

— În vale! în vale!

Oamenii se ridică, smucindu-se din şale, şi năvălesc pe pantă, folosindu-se de cel mai mic arbust, de cea mai mică ridicătură de teren, ca să se arunce la pământ, să se amestece tu pământul, înainte de a face un nou salt. Jandarmii înaintează şi ei, scuturând, zgâlţâind brancarda din toate încheieturile. Ajunşi, în sfârşit, la marginea pădurii, Jacques nu mai e decât îi grămadă de-carne zdrobită, inertă. În timpul coborâşului, toată greutatea trupului s-a lăsat asupra picioarelor fracturate. Chingile cu care e legat îi intră în braţe, în pulpe. Nu mai «imte nimic. În clipa când brancarda păstrânde, ca un proiectil, printre brazii de la marginea pădurii, întredeschide o secundă

ochii, şfichiuit de crengi, ciuruit de înţepături şi zgâriat pe obraji, pe mâini. Apoi, un calm brusc. Are senzaţia că viaţa se scurge din el precum sângele, o scurgere călduţă, ttre ţoasă… Ameţeşte… Cade în vid… Avionul, manifestele…

!

Se aude un şuierat de rachetă, care se apropie, trece. Jacqufil deschide şi închide ochii… Zumzet de oameni… Umbră, ne* mişcare…

Brancarda zace sub copaci, pe pământul acoperit cu ac* de brad. Jur-împrejur mişună oameni… îngrămădiţi piept lângă piept şi aşa de aproape unul de altul încât par sudaţi într-o masă compactă, infanteriştii, în picioare, strânşi în echipamentul lor, împovăraţi de-arme şi de raniţe care st încurcă printre crengi, bat pasul pe loc, fără a mai putea nici să înainteze, nici să se întoarcă:

— Nu-mpingeţi!

— Ce-aşteptăm?

— S-au trimis patrule! Trebuie să vadă dacă pădurea t sigură!

Ofiţeri, subofiţeri umblă de colo până colo, fără a izbuti să-şi regrupeze oamenii.

— Tăcere!

— A şasea, la mine!

— Aâoua!…

Alături de brancardă, un soldat s-a rezemat de un brad şi l-a cuprins, deodată, un somn adânc, de-ai zice că a murit 3 tânăr; are chipul supt, pielea cenuşie; braţul amorţit strângi maşinal puşca la şold, ca şi cum ar prezenta arma pentrit onor.

— Se pare că batalionul 3 înaintează pe flanc, ca să protejeze…

— Pe-aici, băieţi, pe-aici!

Un caporal, un ţăran scund şi îndesat, a intrat sub

copaci târându-şi după el grupa, ca o cloşcă puişorii.

Un locotenent sare peste brancardă. Are aerul acela semeţ şi înfricoşat, totodată, al unui şef copleşit de sarcini, în stare de orice numai să-şi salveze prestigiul.

— Hei, gradaţi, vedeţi să fie tăcere! Vreţi să ascultaţi sau vă trimit la toţi dracii ţ Compania întâi, adunarea!

Bombănind, soldaţii încearcă să se mişte: asta vor şi el, să-şi regăsească şefii, camarazii, ca să se simtă iarăşi în ordina, încadraţi. Unii râd, ca nerozii, simţindu-se în siguranţă sub ocrotirea pădurii, ca şi cum războiul ar fi rămas acolo, de cealaltă parte a lizierei, pe terenul deschis. În răstimpuri, un agent de legătură, asudat, răsuflând greu, mânios, negăsindu-l niciodată pe cel pe care-l caută, îşi croieşte drum, înjurând, iji dispare printre arbuşti şi printre oameni, după ce a strigat în vânt, cu un aer năuc, un număr de regiment sau numele vreunui colonel... Un nou şuierat, mai surd, mai sec, trece peste co.

(mei. Tăcere bruscă: umerii se îndoaie, cefele se lipesc de raniţe. De data asta, explozia e în dreapta...

— Ăsta e un 75!

— Nu! E77L.

Jandarmii, strânşi în jurul brancardei, ca şi cum ar fi singurul lucru pentru care mai trăiesc, alcătuiesc un fel de insuliţă fixă, bătută de valurile de oameni.

La intrarea în pădure, un glas izbucneşte deodată:

— Înălţătorul la 1800 metri!... Linia crestei... Păduricea neagră... La comanda mea, foc!

O salvă puternică zguduie văzduhul. Sub copaci s-a făcut mecre. O nouă salvă. Apoi pornesc împuşcături, una câte mia, tot mai multe. Toţi cei care sunt aproape de lizieră s-au întors spre pajişte şi, fără să fi primit ordin, fericiţi că fac cesii, ochesc la întâmplare şi trag prin frunziş. Soldatul cel tânăr, care adineauri dormea rezemat

de copac, stă acum în genunchi, lângă brancardă, şi trage fără încetare, cu grijă, cu jrava pustii proptită în furca a doua crengi. Fiecare pocnitură îl şfichiuieşte pe Jacques ca o lovitură de bici; dar nu mai mic putere să-şi deschidă ochii.

În dreapta se aud deodată galopând câţiva cai... Un grup le ofiţeri călări, printre care doi maiori şi un colonel, nfivălesc pe sub copaci, în zgomotul uscat al arbuştilor

Alcaţi în picioare. Un glas ascuţit domină împuşcăturile:

— Cine a dat ordin? Sunteţi nebuni? în ce trag? Vreţi să ne repereze toată brigada?

Gradaţii urlă din toate părţile:

— Opriţi focul! Adunarea!

Tumultul încetează brusc. Supunându-se unui elan colectiv, toţi oamenii aceştia, îngrămădiţi unul în altul şi care păreau că niciodată nu vor mai putea ieşi din învălmăşeala «sta, izbutesc să se desprindă, să se întoarcă în aceeaşi direcţie; se grăbesc, se lovesc unii de alţii, se împing în tăcere ţi curând, ca un zbor de păsări călătoare, se urnesc încet spre nud, în urma grupului de ofiţeri superiori. Clinchetul marmitelor, al cănilor soldăţeşti, al gamelelor, acompaniat de bătaia pl; loc, surdă, a bocancilor pe solul moale, umplu pădurea cu un zgomot ca de turmă. Un praf răşinos se ridică într-un nor n-şu printre brazi.

— Şi noi, leat, ce facem?

Brigadierul era dinainte hotărât:

— Trebuie să-i urmăm!

— Cu Fragil?

— Vezi bine!... Haide! După mine, înainte!

Şi fără să mai aştepte, ca şi cum ar fi pornit la atac, se avân tă în valul de oameni, urmat numaidecât de cei doi

jandarmi liberi. Ceilalţi doi l-au ridicat repede pe Jacques.

— Aici eşti, Marjoulat? suflă Paoli.

Încearcă să se strecoare în valul acela de oameni, dar valul e atât de des, încât, la fiecare încercare, brancarda e împinsă lit o parte, fără milă.

— Trebuie să aşteptăm până se mai răresc niţel rândurile, propune Marjoulat.

— Basta! spune corsicanul, lăsând să cadă jos, cu pute re, capătul brancardei. Dacă-i aşa, trebuie să-l ajung pe şef, ce să-i spun să aştepte…

— Hei, Paoli, n-o să mă laşi singur aici! strigă bătrânul jandarm, dând şi el drumul brancardei.

Dar Paoli nu-l mai poate auzi: iute, ca o zvârlugă, s-ii strecurat printre rânduri şi chipiul albastru, ceafa lui scurtă ţi arsă de soare au dispărut numaidecât.

— Dumnezeii şi… strigă Marjoulat. Se apleacă spre Jacques, aşa cum făcea când îi dădea să bea apă. Un licăr de mame îi luceşte în ochi: Multe beţe-n roate ne mai băgaşi, mă ticălosule!

Dar Jacques nu-l aude. Şi-a pierdut cunoştinţa.

Jandarmul dă la o parte crengile şi încearcă să-l apuce pe un infanterist de epolet:

— Ajută-mă să-l car pe ăsta!

— Nu-s brancardier, face celălalt, smulgându-se din strânsoarea jandarmului.

Jandarmul ocheşte atunci pe un blond grăsun, care pare a fi băiat bun…

— Dă-mi o mână de ajutor, băiete!

— Ei aşi!

— Ce să fac cu momâia asta? bodogăneşte Marjoulal. Şi-a scos batista şi îşi şterge mecanic faţa cu ea.

Curând, valul de oameni se mai răreşte. Dacă s-ar întoarce Paoli, ar putea să înainteze, de bună seamă!

— Domnule căpitan… bâiguie Marjoulat.

Trece un ofiţer, trăgând un cal de frâu; priveşte drept înainte, fără să-şi întoarcă măcar capul… Cei ce trec acum» sunt întârziati. Se grăbesc, în debandadă, cu capul în pământ, sleiţi, abia tirându-şi picioarele, îngrijoraţi că sunt în coada Degeaba ar încerca: niciunul n-o să vrea să se împovăreze cu o brancardă…

Deodată, de cealaltă parte a lizierei, pe pajişte, glasuri, o fugă grăbită… Marjoulat s-a întors, alb ca varul; instinctiv.

degetele lui deschid tocul şi apucă patul revolverului. Nu, sunt francezi!

— Pe-aici! Pe-aici!…

Un rănit se iveşte printre brazi. Aleargă ca un somnambul, cu fruntea bandajată, cu fata albă din pricina sângelui pierdut. În urma lui, vreo zece infanterişti dau buzna în desiş. Fără raniţe, fără arme: sunt şi ei răniţi uşor, cu câte un braţ în eşarfă, cu câte o mână, câte un genunchi legate cu cârpe.

— Vasăzică, băiete, zici că pe-aici?… O putem şterge pe-aici?… Ia seama, că nu-s departe!

— Nu-s… nu-s departe?… bâiguie Marjoulat.

Crengile se dau din nou la o parte: se iveşte un maior inergând de-a-ndărătelea. Se dă în lături, ca să treacă doi îmi rmieri, care duc pe mâinile lor împreunate în chip de scaun un om burtos, în capul gol, cu faţa cadaverică, cu ochii închişi; i unica de ofiţer îi e descheiată; patru galoane; pântecele se rotunjeşte mare sub cămaşa pătată de sânge.

— Binişor… binişor…

Maiorul îi zăreşte pe jandarm şi pe Jacques la picioarele acestuia. Se întoarce cu o mişcare rapidă.

— O targă?! Ce-i cu ăsta? Un civil? Un rănit?

Marjoulat, în poziţie de drepţi, bâiguie:

— Un spion, domnule maior.

— Un spion? Asta mai lipsea!… Ne trebuie targa pentru maior, hai, repede!

Jandarmul, ascultător, începe să desfacă legăturile, Jacques iresare, mişcă o mână, deschide ochii… Un chipiu de maior! Antoine?! Face un efort supraomenesc ca să înţeleagă, ca să-şi amintească. îl dezleagă, au să-i dea să bea… Dar ce-i fac? Brancarda se ridică! Au!… Mai încet! Picioarele!… O durere năprasnică: în ciuda scândurelelor, oasele fracturate îi intră în carne, fiare înroşite îi scormonesc măduva… Nimeni nu i-a văzut buzele schimonosite de durere şi nici privirea căscată de spaimă… Răsturnat încet din brancârdă, ca dintr-o roabă pe care-o goleşti, se prăbuşeşte pe o parte, cu un geamăt răguşit. Un frig pătrunzător, un frig care vine din picioare, suie, cu încetineală de moarte, până la inimă…

Jandarmul n-a protestat. Priveşte cu spaimă în jurul lui. Maiorul îşi cercetează harta, în timp ce infirmierii îl instalează în grabă pe brancardă pe ofiţerul cu ochii închişi, a cărui cămaşă s-a făcut roşie de tot. Marjoulat îngână:

— Sunt aproape, domnule maior?

Un ţiuit prelung despică aerul, urmat de o explozie violentă. Şi numaidecât, venind dinspre pajişte, o salvă de focuri de armă.

— Înainte! strigă maiorul. O să ne prindă între două focuri… Ne curăţă dacă stăm aici!

În momentul exploziei, Marjoulat, ca şi ceilalţi, s-a trântit cu burta la pământ. Se ridică cu greu în picioare. Zăreşte targa pe care i-au luat-o şi detaşamentul de răniţi care se înfundă în pădure. Urlă, cu un glas gâtuit de spaimă:

— Hei, hei! Şi eu? Şi Fragil?…

Bătrânul subofiţer cu braţul bandajat, care închide marşul, îşi întoarce faţa fără să se oprească.

— Şi eu? repetă Marjoulat, rugător. Nu pleca. Ce dracu' să fac cu momâia asta?…

Subofiţerul, un reangajat, un fost soldat colonial, cu pielea tăbăcită, îşi duce mâna validă la gură:

— Mare scofală, spionul tău! Curăţă-l, nerodule! Şi cărăbăneşte-te, dacă vrei să nu te prindă ca pe un şoarece.

— Dumnezeul mamei lui! înjură furios jandarmul.

Acum e singur: singur cu individul ăsta, pe jumătate mort, răsturnat pe o rână, cu ochii închişi. Jur-împrejur, o tăcere solemnă, neobişnuită… „Nu-s departe…" „Fă-i de petrecanie…" Cu privirea întunecată de spaimă, îşi strecoară mâna la tocul revolverului. Genele îi bat cu putere. Teama de a fi prins luptă în el cu teama de a ucide. N-a omorât niciodată, nici măcar un pui de găină… Fără îndoială că, dacă în momentul acela ochii rănitului s-ar întredeschide numai o clipă, dacă Marjoulat ar mai avea de înfruntat o privire de om viu… Dar chipul acesta livid, din care viaţa pare că s-a scurs cu totul, tâmpla asta netedă, care se oferă… Marjoulat întoarce ochii. Pleoapele i se strâng, fălcile se încleştează, întinde braţul. Ţeava atinge ceva. Părul? Urechea?… Ca să-şi facă curaj – şi, totodată, ca să se justifice faţă de el însuşi – strigă, cu dinţii strânşi:

— Lepădătură!

Strigătul şi împuşcătura ţâşnesc în acelaşi timp.

Liber! Jandarmul se ridică şi, fără să se mai uite înapoi, se repede în tufăriş. Crengile îi biciuiesc obrajii, vreascurile pârâie sub tălpile lui. De-a lungul pădurii, şirul de soldaţi în retragere a făcut drum prin desiş. Camarazii sunt aproape…

I* salvat! O ia la goană. Fuge de primejdie, de singurătatea lui, de omorul săvârşit… îşi ţine răsuflarea, ca

să poată fugi mai iute; şi, ca să-şi descarce mânia şi spaima, repetă mereu, în fiecare pas, fără să descleştеze dinţii:

— Lepădătură!… Lepădătură!… Lepădătură!…

EPILOG

I

— Pierret! N-auzi că sună telefonul?

Profitând de ora matinală când parterul rămâne gol, deoarece medicii şi bolnavii sunt ocupaţi cu tratamentele, plantonul de la secretariat, aplecat peste balustrada verandei, sorbea mireasma de iasomie ce se ridica din grădină. Arunca repede tipra şi alergă să ia receptorul.

— Alo! Aici oficiul din Grasse. O telegramă pentru clinica din Le Mousquier.

— O clipă… făcu plantonul, trăgând spre el notesul şi creionul. Ascult.

Funcţionarul de la poştă începuse să dicteze fără să mai aştepte:

— PARIS – 3 MAI 1918 – ORA 7 şi 15 – DOCTOR TH! BAULT – CLINICA DE GAZAŢI LE MOUSQUIER, GRASSE – alpii maritimi… Ai scris?

— MĂ-Rl-TIMI, repetă plantonul.

— Urmez: mătuşa de waize… W de la Wladimir, A, I, Z, E… MĂTUŞA DE WAIZE DECEDATĂ – ÎNMORMÂNTAREA azi, duminica, ora io – SĂRUTĂRI. Semnătura: gise. Asta e tot. Mai citesc o dată…

Plantonul ieşi din hol şi porni repede spre scări. În clipa aceea, un infirmier bătrân, cu şorţ alb, ţinând o tavă în mâini, se ivi în uşa care dădea spre bucătărie:

— Te duci sus, Ludovic? Du atunci, te rog, şi telegrama asta la numărul 53.

Camera 53 era goală; patul – strâns; se făcuse ordine, Ludovic se apropie de fereastra larg deschisă şi cerceta grădina; doctorul Thibault nu era încă acolo.

Câţiva bolnavi valizi, în pijamale albastre şi încălţaţi cu sandale, cu capele de soldaţi sau chipie de ofiţeri pe cap, se plimbau în sus şi în jos la soare, stând de vorbă; alţii, aliniaţi de-a lungul şirului de chiparoşi, citeau ziarele, întinşi la umbră, pe scaune de grădină.

Infirmierul luă din nou tava pe care se răcea o ceaşcă mare de ceai de muşeţel şi intră la numărul 57. De vreo de ufl săptămâni, 57 nu se mai ridica din pat. Sprijinit între perne, cu chipul scăldat în sudoare, tras la faţă, neras, respira cu greu şi respiraţia lui gâfutoare se auzea până pe sală. Ludovic

În mă două linguri de doctorie în ceaşcă, ridică bolnavul de iupă umeri ca să-l ajute să bea, pe urmă goli scuipătoarea în spălător; după câteva cuvinte de îmbărbătare, plecă în căutairu doctorului Thibault. Ca să se simtă cu conştiinţa împăcată, înainte de a cobori de la etaj, crăpă uşa de la nr. 4). Colonelul, întins pe un şezlong de palmier de India, cu sniipătoarea lângă el, juca bridge cu alţi trei ofiţeri. Doctorul

I liibault nu era printre ei.

— Trebuie să fie la inhalaţie, spuse doctorul Bardot, pe arc Ludovic îl întâlni la capătul scărilor. Dă-mi-o mie, tot mă duc într-acolo.

Mai mulţi bolnavi stăteau aplecaţi deasupra inhalatoarelnr, cu capetele înfăşurate în şervete. Aburi cu miros de mentă şi de eucalipt umpleau încăperea mică, în care era ald, linişte şi unde abia se puteau zări unii pe alţii.

— Thibault, o telegramă.

Antoine îşi desfăcu dintre şervete capul cu faţa congestionată, acoperită de broboane de sudoare. îşi stèrse ochii, Îmi cu mirare telegrama din mâinile lui Bardot şi o citi.

— O veste proastă?

Antoine dădu din cap că nu. Cu glas spart, înăbuşit, fără timbru, rosti încet şi cu greu:

— Mi-a murit o rudă bătrână.

Şi, strecurând telegrama în buzunarul pijamalei, dispăru di 11 nou sub şervet.

Bardot îi puse mâna pe umăr:

— Am rezultatul examenului chimic. După ce termini, iieci pe la mine.

Doctorul Bardot era din aceeaşi generaţie cu Antoine. Se mnoscuseră odinioară, la Paris, pe vremea când şi unul şi i clălalt începuseră să studieze medicina. Pe urmă, Ôardot fusese nevoit să-şi întrerupă studiile pentru a se îngriji, timp Ue doi ani, la munte. Vindecat, dar trebuind să se cruţe şi irmându-se de iernile pariziene, îşi luase diploma la facultâica din Montpellier şi se specializase în boli pulmonare. Izbucnirea războiului h găsise la direcţia unui sanatoriu din

I Jindes. În 1916, profesorul Segre, căruia îi fusese student la Montp ellier, îl ceruse colaborator la un spital de gazaţi, pe utre fusese trimis să-l înfiinţeze în sudul Franţei; astfef fondaseră împreună clinica aceasta la Mousquier, în apropiere Je Grasse, unde se aflau acum în tratament peste şaizeci de oldaţi şi vreo cincisprezece ofiţeri.

Antoine, gazat cu iperilă la sfârşitul lunii noiembrie i anului 1917, în timpul unei inspecţii pe frontul din Champagne ajunsese în cele din urmă aici, pè la începutul iernii, după i» fusese îngrijit fără succes în diferite spitale din spatele frontului.

La Mousquier, în pavilionul rezervat ofiţerilor, Antoine era singurul medic militar gazat. Era firesc, deci, ca amintirrle lor comune din adolescenţă să-i apropie, cu toate că aveau temperamente diferite: Bardot era mai

degrabă un meditativ, un spirit sârguitor, fără prea mare putere de iniţiativă şi cu o voinţă slabă; dar, ca şi Antoine, iubea medicina cu pasiune şi avea o severă conştiinţă profesională. Cei doi medici băgară curând de seamă că aveau acelaşi limbaj şi se împric teniră. Bardot, în seama căruia profesorul Segr e lăsa toall treaba, nu-şi prea simpatiza asistentul, pe doctorul Mazet, fost medic militar în armata colonială, repartizat la clinir din Mousquier după ce fusese grav rănit. Aşa că se bucura în atât mai mult să-i poată împărtăşi lui Antoine ideile şi indo ielile lui; să-i ceară sfatul, să-l ţină la curent cu cercetările sale în această ramură născândă a terapeuticii, în care atâto» probleme rămăseseră încă fără răspuns. Bineînţeles, nu putea fi vorba ca Antoine să-l ajute pe Bardot în munca lui era prea grav bolnav, prea ocupat cu sine însuşi, avea pro» dese crize şi era prea prins de îngrijirile pe care i le cerea sta rea sănătăţii lui; totuşi, această stare nu-l împiedica să-il arate tot timpul interesul faţă de cazurile celorlalţi bolnavi şi, de îndată ce, simţindu-se ceva mai bine, îşi recăpăta cât de cât puterile şi limpezimea gândurilor, de îndată ce avea puţin timp, îl ajuta pe Bardot la consultatii, lua parte la experienţele lui şi câteodată asista chiar fa conferinţele la care Bardot şi Ma zet participau în fiecare seară în cabinetul profesorulu-i Segre. În felul acesta, atmosfera de spital, unde nu trăia numai ca un simplu bolnav, ci, din când în când, şi ca medic, îl apăsa mai puţin: nu era cu totul rupt de ceea ce timp de cincisprezece ani, atât în anii de pace, cât şi în anii dr război – fusese singura şi adevărata lui raţiune de a fi.

Îndată ce termină cu inhalaţiile, Antoine îşi legă un fulai în jurul gâtului, pentru a se feri de o schimbare prea bruscă de temperatură, şi porni în căutarea medicului, care în fiecare dimineaţă stătea o jumătate de oră la anexă, pentru a su praveghea personal exerciţiile de

gimnastică respiratorie pe care le prescria unora dintre bolnavi.

FAMILIA THIBAULT – 271

Bardot, în picioare, în mijlocul bolnavilor săi, supraveghea această „cacofonie” gânită şi răguşită cu o atenţie nirâzătoare. îi depăşea pe cei mai înalţi cu o jumătate de cap. i) chelie timpurie fi dezgolise fruntea, făcând-o să pară mai mare decât era în realitate. Volumul lui era proporţional cu hiăltimea: acest fost tuberculos arăta ca un unaş. De la umeri îi până la şale, spatele, sub pânza întinsă a halatului, avea aproape forma unui pătrat, de dimensiuni impunătoare.

— Sunt mulţumit, spuse el, trăgându-l numaidecât pe Antoine într-o încăpere mică, ce slujea de vestiar şi unae erau inguri. Mă temusem... Dar nu, albuminoreacţia negativă e innn bun.

Scoase o hârtie din manşetă. Antoine o luă şi o citi repe

— Ţi-o dau înapoi diseară, după ce o copiez.

Încă de la începutul intoxicaţiei, Antoine ţinea, într-o agendă specială, un jurnal clinic foarte amănunţit al cazului» fiu.

— Stai prea mult la inhalaţie, îl certă Bardot. Nu te oboseşte?

— Nu, nu mă oboseşte, făcu Antoine. Ţin mult la inhalnţiile astea. Vorbea cu glas slab, cu răsuflarea scurtă, dar desluşit. Qnd mă trezesc din somn, secreţiile care îmi acoperă glota sunt atât de compacte, încât afonia e completă. După mm singur îţi poţi da seama, de îndată ce vaporii îmi curăţă iilne laringelê, ea se atenuează simţitor.

Bardot nu renunţa însă atât de uşor la părerea lui:

— Ascultă-mă, nu face abuz. Afonia, oricât de supărătoare ar fi nu-i un rău prea mare. Inhalaţiile prelungite riscă a/l oprească prea brusc tuşea. Felul lui

tărăgănat de a vorbi îi uăda obârşia burgundă, făcând ca blândeţea şi seriozitatea privirii lui să pară şi mai adânci.

Se aşezase pe scaun şi îl poftise şi pe Antoine să ia loc. Se străduia să dea bolnavilor impresia că nu este niciodată grăbit, că avea mereu timp să stea de vorbă cu ei şi că pe lumea asta nimic nu-l interesa mai mult decât dorinţele lor.

— Te sfătuiesc să mai iei, zilele astea, din poţiunile tale expectorante, spuse el după ce-l întrebă pe Antoine cum se simţise în ajun şi peste noapte. Ia terpină sau drosera, ce vrei, şi ia-o cu ceai de arăţel... Ei, şi ce dacă-i leac băbesc?

e poate fi mai bun decât o transpiraţie serioasă înainte de a «dormi, bineînţeles cu condiţia să nu răceşti.

Felul în care accentua anumite vocale şi diftongii, lungind plăcut finalele (poţiune expectooraantă... arăţeel... traanspi

272 – *Roger Martin du Gard* ratiee seriioasăă), amintea sunetul arcuşului apăsat pe coardele cu rezonanţă joasă ale unui violoncel.

Îi făcea plăcere să dea sfaturi, credea cu sfinţenie în puterea tratamentelor pe care le aplica bolnavilor săi şi nu sq lăsa descurajat de niciun insucces. Nimic nu-i putea face mai multă plăcere decât să poată convinge pe cineva; şi mal ales să-l convingă pe An tome, căruia îi recunoştea, în sinei lui, fără urmă de invidie, superioritatea.

— Şi apoi, spuse el fără să-şi ia ochii de la pacientul său, dacă vrei să-ţi diminuezi secreţiile din gât, de ce n-ai face, vreo câteva zile, o cură sulfo-arsenicală?... Nu-i aşa? ... adăugă el, adresându-se doctorului Mazet, care tocmai intra pe uşă.

Maet nu răspunse. Deschise un dulap ce se afla în capătul vestiarului şi scoase un halat alb, pe care-l îmbrăcfl, schimbând tunica de pânză kaki, destrămată şi

decolorată de prea mult spălat, dar încărcată de decoraţii. Un iz de sudoare se împrăştie în cameră.

— În cazul în care afonia va creşte, vom putea oricând recurge din nou la stricnină, adăugă Eardot. Am obţinut iarna asta rezultate bune cu Chapuis.

Mazet se întoarse şi spuse ironic:

— Dacă n-ai alte exemple mai încurajatoare de dat…

Avea un cap pătrat, o frunte mică, brăzdată de urma unei tăieturi adânci; părul lui, foarte des, care începea să încărunţească, acoperea o bună parte din frunte şi era tun» ca o perie. Albul ochilor i se congestiona uşor. Mustaţa neagră făcea un contrast brutal pe pielea arsă de bătrân ostaş colonial.

Antoine se uită întrebător la Bardot.

— Din fericire, cazul lui Thibault nu are niciun pic de asemănare cu cazul lui Chapuis, spuse repede Bardot. Era nemulţumit şi nu ştia să se prefacă. Bietului Chapuis nu-i merge tocma-i bine explică el, adresându-se de data asta lui Antoine. A avut o noapte rea. De două ori au venit să mă cheme. Intoxicarea inimii progresează repede: aritmie extrasistolică totală… Aştept să vină şeful în dimineaţa asta, ca să-l duc la nr. 57.

Încheindu-şi halatul, Mazet se apropie de ei. Discutară câteva minute despre tulburările cardiovasculare ale bolnavilor iperitaţi, care erau „atât de diferite”, susţinea Bardot, „variind după vârsta bolnavilor”. (Chapuis era un colonel de artilerie, aflat în tratament de opt luni. Avea peste cincizeci de ani.)

— …Şi după antecedentele lor, adăugă Antoine.

Camera lui Chapuis era pe acelaşi coridor cu camera lui.

Antoine îl examinase de mai multe ori şi bănuia că Chapuis, înainte de a fi fost gazat, suferise de 6 stenoză

mitrală latentă, pe carenici Segre, nici Bardot, nici Mazet nu păreau să o îi depistat. Era gata s-o spună. (Acum, într-o măsură mai mare decât înainte, simţea o satisfacţie răutăcioasă ori de câte ori descoperea o greşeală la altul, fie el chiar şi prieten, şi ori de t de ori i-o putea arăta: era o mică răzbunare a inferiorităţii la tare-l obliga boala.) însă pentru el a vorbi era o caznă. Renunţă.

— Te-ai uitat prin ziarele de azi? întrebă Mazet.

Antoine făcu semn că nu.

— S-ar părea că atacul nemţilor în Flandra a fost într-adevăr t >prit, spuse Bardot.

— Da, aşa s-ar zice, făcu Mazet. Ypres a rezistat. Englezii anunţă oficial că ţin frontul de pe Iser.

— Ăsta trebuie să coste scump… zise Antoine.

Mazet făcu o mişcare din umăr, ce putea însemna: „Foarte Heump”, după cum tot atât de bine putea însemna şi: „Ei şi?” Se întoarse spre dulap, scotoci în buzunarele tunicii şi veni iarăşi spre Antoine.

— Poftim, în legătură cu asta, un ziar elveţian, pe care tocmai mi l-a dat Goiran… Veţi vedea: după spusele comunicatelor Puterilor Centrale, într-o singură lună, aprilie, englezii ar fi pierdut, numai pe Iser, peste două sute de mii de oameni!

— Dacă opinia publică a ţărilor aliate ar cunoaşte cifrele astea… spuse Bardot.

Antoine clătină din cap, iar Mazet râse batjocoritor. Era lângă uşă. Aruncă vorbele peste umăr:

— La urechile opiniei publice însă nu ajunge, niciodată, nicio informaţie exactă! Ce vrei? Ăsta e războiul!

Făcea întotdeauna impresia că-i socoteşte pe ceilalţi nişte nătărăi.

— Ştii la ce mă gândeam azi-dimineaţă? spuse Bardot după ce Mazet ieşi din cameră. Mă gândeam că astăzi niciun

K

Ivern nu mai reprezintă sentimentul naţional al ţării lui.

Ici de o parte, nici de cealaltă, nimeni nu ştie ce gândesc, într-adevăr, masele: glasul conducătorilor acoperă glasul celor conduşi... Uite, de pildă, în Franţa! Crezi tu că din douăzeci de combatanţi francezi există măcar unul care să lină atât de mult la Alsacia şi Lorena încât să dorească prelungirea războiului cu o lună-numai, ca să le redobândească?

— Nici măcar unul la cincizeci!

— Asta nu-i, totuşi, o piedică pentru ca lumea întreagă să creadă că Clemenceau şi Poincaré sunt cu adevărat purtătorii de cuvânt ai opiniei publice din Franţa… Războiul a creat o atmosferă de minciună oficială fără precedent I Pretutindeni! Mă întreb dacă popoarele vor mai putea vreo. dată să-şi facă auzit adevăratul lor glas şi dacă presa europeant îşi va putea redobândi vreodată…

Intrarea profesorului îi tăie vorba.

Segre răspunse milităreşte la salutul celor doi medici. Dădu mâna cu Bardot, dar nu şi cu Antoine. Bărbia lui proeminentă, nasul coroiat, ocheiarii cu ramă de aur, staturi mică, deasupra căreia se arăta moţul alb al părului mătăsos, îl făceau să semene cu caricaturile domnului Thiers. Era foarte îngrijit în felul de a se îmbrăca şi întotdeauna era bărbierit proaspăt. Vorbea puţin; avea o politeţe distantă chiar şi cu colaboratorii. Trăia izolat, în biroul lui, şi tot acolo mânca, Foarte muncitor, îşi petrecea zilele scriind articole pentru revistele medicale privind terapia gazaţilor, după observaţiile clinice ale lui Baraot şi ale lui Mazet. îşi vedea rar bolnavii: numai când intrau în clinică sau în cazuri de agravare subită a bolii.

Bardot voi să-l pună la curent cu starea lui 57, dar

chiar de la primele cuvinte, profesorul, îndreptându-se spre uşă, 51 întrerupse cu un scurt:

— Să mergem sus.

Antoine se uită după ei. „Bun băiat Bardot! Am avut noroc că am nimerit la el…”

La ora asta, avea obiceiul să se ducă în camera lui, să-şi termine acolo tratamentul, şi apoi să se odihnească până la prânz. Adesea era atât de obosit din cauza tratamentului din cursul dimineţii, încât aţipea în fotoliu şi gongul care anunţa dejunul îl făcea să se trezească tresărind.

Porni, la oarecare distanţă, pe urmele celor doi medici. „Şi, totuşi, îşi spuse el deodată, dacă ar fi să mor aici, prietenia lui Bârdot nu mi-ar fi de niciun ajutor…”

Mergea încet, ca să nu i se taie respiraţia. Dacă nu lua măsurile de prevedere necesare, urcarea celor două etaje îi provoca, uneori, un junghi intercostal, nu prea dureros, e drept, dar care nu trecea decât după câteva ore.

Joseph uitase şi de astă dată să tragă perdelele. În jurul etajerei pe care stăteau înşirate doctoriile, roiau muştele. Pliciul atârna într-un cui; însă Antoine era prea obosit ca să

În mai vâneze. Fără a arunca o singură privire spre minunata ţii ivelişte ce se desfăşura în faţa ferestrei sale, trase perdelele, «aşează în fotoliu şi închise 6 clipă ochii. Apoi scoase tele (ţiama din buzunar şi o reciti.

Îşi trăise traiul, biata bătrână… Nu-i mai rămăsese decât’s/l se ducă. Nu era, totuşi, chiar atât de bătrână. „Înţelegi tu, Antoine, am şaizeci şi mai bine de ani şi nu vreau să fiu povara nimănui –, spunea ea mereu, clătinând din cap, de când se hotărâse să-şi sfârşească zilele la azilul de bătrân. Lucrurile acestea se petrecuseră puţin timp după moartea domnului Thibault. Prin decembrie 1913

sau, poate, în ianuarie 1914... Iar acum suntem în mai 1918; au şi trecut patru ani! O fi ulins, oare, şaptezeci de ani?... Revedea, în lumina candelalirului, fruntea ei îngustă, gălbejită, strânsă între şuviţele de păr sur, mâinile uscate, sidefii, care tremurau pe faţa de masă, şi ochii mici, de lamă înspăimântată... Totul o speria la fel de tare: un şoarece care se mişca în dulap, bubuitul îndepărtat al tunetului, un caz de ciumă descoperit la Marsilia sau cutremurul înregistrat în Sicilia. O uşă trântită, un /bârnâit de sonerie mai prelung ca de obicei o făceau să tresară: „Dumnezeule mare!” şoptea şi îşi încrucişa cu spaimă braţele firave sub pelerina scurtă de mătase neagră, pe care o numea capelina ei. Dar râsul ei!... Căci râdea adesea şi întotdeauna de o nimica toată. Râdea ca o fetiţă, cu un râs argintiu, nevinovat... Probabil că în tinereţe fusese fermecătoare. Ce bine ţi-o închipuiai copilă, jucându-se de-a prinsul cercurilor în curtea vreunui pension, cu o panglică de catifea neagră la gât, cu cozile adunate într-un fileu. Oare ce fel de tinereţe avusese? Nu pomenise niciodată nimic despre asta şi nimeni nu-i pusese întrebări. îi ştiuse oare cineva numele cel mic? Nimeni pe lumea aceasta n-o mai striga pe numele de botez! Nici măcar pe numele de familie nu i se mai spunea. Toată lumea o denumea după funcţia ei: i se spunea Domnişoara, tot aşa cum se spunea Portăreasa sau Ascensorul... Douăzeci de ani în şir trăise, cu o pioasă spaimă în suflet, sub tirania domnului Thibault. Douăzeci de ani în şir, tăcută, ştearsă, neobosită, fusese stâlpul casei, fără a-i trece nimănui prin gând să-i mulţumească pentru punctualitate şi pentru grija ce o purtase tuturor. O viaţă întreagă, impersonală, numai devotament, abnegaţie, dăruire de sine, modestie şi o tandreţe mărginită şi discretă, căreia nu i s-a răspuns niciodată!

„Gise trebuie să fie tare amărâtă”, îşi spuse Antoine.

Prea sigur nu era de acest lucru, dar dorea s-o creadă; simţea ne276 – *Roger Martin du Gard* voia să ştie că Gise regreta într-adevăr, pentru a repara o veche şi îndelungată nedreptate.

„Va trebui să-i scriu”, se gândi cam plictisit. (De când cu mobilizarea, redusese corespondenţa la strictul necesar; iai de când era bolnav, renunţase aproape cu totul să mai scrie; din când în când trimitea câteva cuvinte pe o carte poştală Gisei, lui Philip, lui Studler, lui Jousselin… „Am să trimit o lungă telegramă de condoleanţe, hotărî Antoine. Voi avea în felul acesta un răgaz de câteva zile pentru scrisoare… De ce mi-a anunţat şi ora înmormântării? Doar nu şi-o fi închipuind că am şi mă duc acolo!…”

Nu mai fusese la Paris de la începutul războiului. Ce era să caute? Cei pe care i ar fi făcut plăcere să-i întâlnească erau mobilizaţi, ca şi el. La ce bun să revadă casa şi etajul cu laboratoarele, care nu mai folosesc acum la nimic? Cedase mereu altora rândul său la permisii. Cel puţin, pe front eşti angrenat într-o viaţă activă, bine fixată, care te ajută să nu gândeşti. O singură dată, la Abbeville, înaintea ofensivei de pe Somme, acceptase să-şi ia permisia şi plecase să se afunde singur, ca într-un bârlog, la Dieppe, într-un sfârşit de iarnă. Dar, după două zile de la sosire, luase trenul din nou şi se întorsese la unitatea lui, atât de greu îl apăsase lipsa de activitate în oraşul acela care mirosea a flux şi reflux marin, în oraşul măturat zi şi noapte de un vânt umed şi înţesat de răniţi englezi… de la mobilizare, n-o mai văzuse deloc pe Gise (nici pe Philip, nici pe Jenny, pe nimeni). Nici nu-i îngăduise măcar Gisei să vină să-l vadă la Saint-Dizier, în timpul convalescenţei, după ce fusese rănit prima oară. Scrisorile, duioase şi scurte, pe care şi le scriau la două-trei luni o dată, îi erau de-ajuns ca să păstreze o brumă de legătură cu lumea

lăsată în urmă şi cu trecutul.

Prin corespondenţă aflase că Jenny este însărcinată; tot

Î

rin corespondenţă, avusese confirmarea sigură a morţii lui acques. În cursul iernii 1915, Jenny, cu care schimba se pânfl atunci mai multe scrisori, destul de intime, îl anunţase că dorea să se ducă la Geneva. Făcea călătoria asta cu două scopuri:

voia să nască acolo, singură, departe de ai ei, şi socotea că în

Elveţia va avea prilejul să facă cercetări cu privire la moartea lui Jacques, moarte care rămăsese până atunci destul de misterioasă; în cercurile revoluţionare, cu care Jenny păstrase legătura, se răspândise zvonufea Jacques dispăruse în primele zile ale lunii august, în cursul unei „misiuni primejdioase.

Lui Antoine îi venise atunci ideea s-o îndrepte pe Jenny spre

Rumelles. Diplomatul era mobilizat la Paris, pe locul lui din

Ouai d’Orsay. Rumelles îi făcuse rost lui Jenny, fără prea mare greutate, de permisele necesare. La Geneva, Jenny îl insise pe Vanheede.

Albinosul o ajutase în cercetările ei. O însoţise la Basel o prezentase lui Plattner. Librarul îi dăduse, în sfârşit, amănunte precise asupra ultimelor zile ale lui Jacques. i-a «dus la cunoştinţă redactarea manifestului, întâlnirea cu avionul lui Meynestrel, zborul spre frontul din Alsacia în dimineaţa de 10 august. Mai mult nu ştia nici Plattner. Dar Antoine, încunoştinţat de Jenny, îl pusese pe Rumelles pe urmele descoperite. Şi astfel, după zadarnice cercetări ale listelor de prizonieri din lagărele germane,

Rumelles găsise, în cele din urmă, în arhivele Ministerului de Război, o notă rare provenea de la cartierul general al unei divizii de infanterie şi care era datată chiar 10 august. Nota aceasta, privitoare la retragerea trupelor din Alsacia, semnala că un avion în flăcări se prăbuşise în liniile franceze. Resturile omeneşti, i nrbonizate, nu putuseră fi identificate; judecând după scheletul aparatului, se putea afirma că era vorba de un avion neînarmat, de fabricaţie elveţiană; şi raportul mai adăuga ifl, printre baloturile de hârtie arsă putuseră fi descifrate Iragmentele unui violent manifest antimilitarist. Nu mai încăpea, deci, nicio îndoială: rămăşiţele pământeşti erau ale lui Jacques şi ale pilotului său… Idiot sfârşit! Antoine nu se putuse împăca niciodată cu absurdele împrejurări ale acestei morţi. Chiar şi azi, după patru ani, se simţea mai degrabă înciudat decât îndurerat.

Se sculă, luă pliciul din cui, strivi furios câteva muşte iar pe celelalte vru să le gonească cu prosopul; dar un acces de luse îl opri locului, încovrigat, cu mâinile înfipte pe spătarul fotoliului. Când îşi reveni, îşi făcu o compresă cu terebentină, pe care o ţinu câteva clipe apăsată pe piept. Apoi, uşurat pentru un timp, se duse, luă două perne de pe pat şi se aşeza din nou la locul lui. Cu pieptul drept, ca să evite hinostaza, îşi începu cu grijă exerciţiile respiratorii, strângându-şi laringele între degetul mare şi arătător şi căznindu-se să scoată sunete bine desluşite, cu o durată tot mai mare:

— A… e… i… o… u…

Ochii îi rătăceau prin odaie. Încăperea era mică şi de o banalitate dezgustătoare. În dimineaţa aceea, briza umfla uşor perdelele, aruncând reflexe pe pereţii vopsiţi în ulei de un roz-cărămiziu, goi până la friza de frunze de volbură ciocolatie care unduia la două palme de tavan. Deasupra oglinzii de la toaletă, şase girls americane, tăiate

din cine ştie ce

278 – *Roger Martin du Gard* revistă, frumos aliniate, cu gulere marinăreşti, ridicau în suj şase picioare, ultima rămăşiţă a decorării artistice cu care predecesorul lui Antoine împodobise, înainte de a muri, ca* mera 53, ornamentaţie pe care Antoine izbutise s-o scoată, afară de aceste şase girls vesele, bătute în cuie prea sus, pe perete, pentru a-le putea da jos fără o sforţare imprudenta. Avusese mereu de gând, în vederea acestei ultime execuţii, să ceară ajutorul lui Joseph, băiatul de serviciu de la etajul lui, dar Joseph era mic de stat, iar scăunelul se afla la parter; aşa că, până la urmă, Antoine se lăsase păgubaş. Pe măsuţa de lemn de pin – în mijlocul căreia trona o scuipătoare de porţelan şi pe care, printre flacoane şi cutii farmaceutice, se îngrămădeau ziare vechi, reviste, hărţi militare şi plăci de patefon – abia îi mai rămânea loc ca să-şi poată deschide, în fiecare seară, agenda, pentru a-şi nota observaţiile medicale de peste zi. Alte fiole de medicamente stăteau îngrămădite pe etajera de sticlă de la spălător. Între masă şi dulapul de lemn alb (în care-şi aşezase rufăria şi îmbrăcămintea), stătea, în picioare, o ladă de campanie, goală, pe care se mai putea citi şi acum, printre ornamentele în formă de solzi, inscripţia reglementară: Doctor THIBAULT, medic la Batalionul 2, Lada folosea drept suport unui fonograf care nu mai funcţiona.

trecuseră aproape cinci luni de când Antoine, silit să stea în celula asta de un trandafiriu-murdar, îşi supraveghea încontinuu mersul bolii şi pândea în zadar să apară semne sigure de însănătoşire. Aproape cinci luni… Aici suferise, aici numărase ceasurile, aici mâncase, aici băuse, aici îl chinuise tuşea şi tot aici începuse să citească şi cărţi pe care nu le termina niciodată; aici visase la trecut, la viitor, aici primise vizite, aici glumise şi discutase

despre pace… Îi era silă de patul acesta, de fotoliul acesta şi de scuipătoarea aceasta, martorii ceasurilor de febră, de transpiraţie şi de insomnie. Din fericire, starea lui îi îngăduia să iasă de-aici, să evadeze. Atunci, cu o carte pe care n-o citea, dar care era, într-un fel, o pavăză a singurătăţii sale, se refugia pe aleea de chiparoşi ori sub măslini, lângă roata de scos apă, al cărei susur dădea impresia de răcoare. Alteori, dacă se simţea în stare să stea o bucată de vreme în picioare, se ducea în laborator cu Bardot şi Mazet. Acolo se regăsea îndată într-o atmosferă familiară. Bardot îi împrumuta un halat şi-l punea să-l ajute la lucrările pe care le făcea. Pleca de acolo frânt de oboseală, dar acelea erau pentru el cele mai frumoase ceasuri.

Dar, cel puţin, dacă ar fi putut trage vreun folos pentru viitor din răgazul acesta forţat, din săptămânile şi lunile pe care le pierdea aici, aşteptând să se facă bine! încercase în mai multe rânduri să înceapă vreo lucrare personală. Dar mereu apărea câte o criză, care-l silea să-şi întrerupă efortul înainte de a fi ajuns la vreun rezultat. îl urmărea mai ales un fi! nd: să cuprindă într-un studiu lung toate observaţiile pe t are le făcuse înainte de război asupra tulburărilor respiratorii infantile în legătură cu dezvoltarea intelectuală şi cu facultatea iitenţională a copiilor. Ceea ce adunase forma, de pe acum, un material destul de bogat pentru a-i îngădui să scoată din toate acestea o cărticică sau cel puţin un lung articol de revistă; şi era grăbit s-o facă, pentru a-şi asigura întâietatea în domeniu, deoarece acum subiectul plutea în aer şi risca să vadă un alt specialist în boli de copii luându-i-o înainte. Dar, miar dacă starea sănătăţii sale i-ar fi îngăduit un astfel de efort, tot n-ar fi putut realiza nimic din lipsa dosarelor, a testelor lui, care toate erau la Paris; şi nici n-

avea cum să şi le aducă; secretarul său, tânărul Manuel Roy, dispăruse, împreună cu toată grupa, într-un atac sub zidurile Arrasului, la două luni după declararea războiului; Jousselin era de doi uni prizonier într-un lagăr din Silezia; cât despre Calif, rănit la Verdun în 1916, însănătoşit apoi, dar rămas tare de urechi, «e specializase în radiologie şi fusese repartizat, de curând, la serviciul sanitar al Armatei (fin Orient.

Prima bătaie de gong, vestind apropierea orei de masă, îl Kili să se scoale. Aprinse lampa de la spălător, ca să-şi lumineze gâtul până în fund. De obicei, înainte de a se aşeza la masă, îşi făcea câteva instilaţii, ca să poată înghiţi cu mai puţină caznă; această caznă ajungea uneori atât de mare, Inc ăt era nevoit să recurgă la Bardot şi la galvanocauterul lui.

Aşteptând cea de-a doua bătaie a gongului, îşi împinse fotoliul lângă fereastră şi trase perdelele. În faţa lui se întindea, în terase succesive, o pantă largă de culturi, încununată cu creste stâncoase; spre dreapta, unduia linia familiară a grădinilor, care se înşiruiau în pulberea de soare, una după alta, până la orizontul de un albastru-închis al mării. Sub fereastră se afla grădina, din care urcau până la el glasuri şi miresme de flori. Se aplecă, urmărind o clipă obişnuitul du-te-vino al bolnavilor pe aleea cea mare, umbrită de un rând de chiparoşi. îi cunoştea pe toţi: pe Goiran şi pe complicele lui, Voisenet (singurii dintre toţi bolnavii ale căror coarde vocale rămăseseră neatinse şi care sporovăiau de dimineaţă până seara); Darros, vesn ic cu o carte sub braţ;

Echmann, poreclit „Cangurul”, şi maiorul Reymond, care, stând în mijlocul unui grup de ofiţeri tineri, desfăşurase o hartă – ca în fiecare dimineaţă – şi comenta comunicatul, Numai văzându-i cum se agită, cum

gesticulează, i se părea că-i şi aude; impresia aceasta îl făcea să simtă aceeaşi plictiseală ca şi atunci când se afla printre ei.

Gongul bătu din nou şi întreaga grădină forfoti o clipă ca un furnicar intrat în panică.

Antoine se ridică suspinând. „Nimic nu-i mai puţin îmbietor decât sunetul ăsta sinistru, gândi el. De ce nu no cheamă cu clopoţelul, ca peste tot?”

Nu-i era foame. Nu se simţea în puteri să coboare încă o dată cele două etaje, să înfrunte încă o dată mirosul de mâncăruri, gălăgia din timpul servitului mesei, talmeş-balmeşul veşnicei popote, să asculte, cu un zâmbet curtenitor pe buze, mereu aceleaşi pălăvrăgeli asupra planurilor Germaniei, să audă calculele privitoare la durata războiului şi explicarea celor scrise printre rânduri în comunicat… Totul presărat cu obişnuitul schimb de glume, cu amintiri de pe front, cu anecdo-te porcoase şi, ce era mai rău, cu nevinovate destăinuiri cu privire la aspectul unor anumite mucozităţi sau la abundenţa expectoraţiilor de peste noapte…

În timp ce-şi schimba pijamaua cu o tunică veche din pânză albă, cu trei trese, scoase din buzunar telegrama Gisel şi rămase dintr-odată locului.

„Şi dacă m-aş duce?”

Nu-şi putu opri un zâmbet. Era sigur că n-avea s-o facă şi această siguranţă lăuntrică dădea imaginaţiei sale frâu liber să hoinărească 6 clipă în jurul acestui gând fantezist. Privit în sine, gândul nu avea nimic irealizabil. Luându-şi măsurile de prevedere ca să nu-şi întrerupă tratamentul, având grijă să ia cu el un inhalator şi întregul arsenal de medicamente, Antoine nu risca niciun fel de agravare a stării lui. „Înmormântarea duminică la ora zece”… Ar fi fost de-ajuns ca a doua zi, sâmbătă, să ia acceleratul de după-amiază, pentru a ajunge la Paris

duminică dimineaţa… Nici vorbă că Segre i-ar da o permisie: nu-i dăduse una şi lui Dosse, cu toată starea lui? … Din anumite puncte de vedere, prilejul era ispititor, atrăgător chiar prin neprevăzutul lui…

Se revăzu, dintr-odată, ca în anii dinaintea războiului – în anii de viaţă uşoară, de sănătate – singur, tăcut, în faţa mesei bine servite dintr-un vagon-restaurant…

La Paris ar putea să-l consulte asupra stării lui pe bătrânul său maestru, Philip… şi, mai cu seamă, ar avea iarăşi

În faţă dosarele şi testele lui; s-ar putea întoarce de acolo cu un geamantan prin cu note, cu cărţi; tot ce-i trebuie ca să lui icze, să-şi folosească, în sfârşit, timpul în această prea lungă umvalescenţă…

Parisul! Trei sau patru zile de evadare! Trei sau patru /1 le fără popotă!

La urma urmei, de ce nu?

II

În tăcerea care domnea, se auzi un zgomot surd şi ghişeul Mirorii de gardă se întredeschise. Antoine zări o mâneci de postav albastru şi o mână uscată, pe care strălucea o verighetă.

— Drept înainte, îl îndrumă o gură nevăzută; în curte, hi capătul coridorului.

Vestibulul se prelungea cu o sală lungă, pardosită cu lespezi, goală şi cu luciri de oglindă; sala se pierdea în adâncim de mute ale azilului. Pe stânga, grupate ca pentru figuraţie, două bătrâne, ghemuite pe primele trepte ale unei scări, cu umerii strânşi în broboade negre, croşetate, şuşoteau, aplecaic una spre alta.

Curtea, scăldată pe trei sferturi în soare, era pustie. În fundul curţii, o capelă. Una din aripile uşii, deschisă, tăia în faţadă un dreptunghi de umbră, din care răzbăteau

sunete de urmoniu. Serviciul religios începuse. Antoine se apropie. («reetând întunericul capelei, privirile lui descoperiră un mănunchi de flăcări mici. Podeaua de lespezi a capelei era mai joasă decât nivelul curţii; trebuia să cobori două trepte. Antoine îşi făcu drum printre funcţionarii de la pompele funebre, care împiedicau trecerea. Naosul, mic, era plin de lume. Răcoare, ca într-o criptă. Cu greu, sprijininau-se cu o mână de agheasmatar, Antoine se ridică în vârful picioarelor, în faţa altarului, sicriul, pe care linţoliul negru nu-l acoperea complet, era aşezat între patru lumânări mari. În spatele acestui umil catafalc, un pitic cu ochelari, cu păr cărunt, cu braţele încrucişate pe piept, stătea în picioare, alături de o infirmieră îngenuncheată, cu fata acoperită de un văl albastru; infirmiera îşi întoarse capul, şi Antoine recunoscu profilul Gisei. „Fără părinţi, fără prieteni… Nimeni, în afară de netotul ăla, Chasle… gândi el. Am făcut bine c-am venit… Jenny nu-i aici… Nici doamna de Fontanin, nici Daniel… Cu atât mai bine! Am s-o rog pe Gise să nu le spună că sunt la Paris; în felul

282 – *Roger Martin du Gard* ăsta, n-o să mai fie nevoie să mă duc la Maisons-Laffitte". SĂ convinse încă o dată că nu zăreşte niciun cunoscut în cele câteva rânduri de bănci în care se îngrămădeau femei bătrâne, cu broboade pe cap şi câteva surori cu cornetele lor mari de călugăriţe. „O să-mi he cu neputinţă să stau în picioare pânj la sfârşit… în afară de asta, aici e aproape frig… Tocmai când se pregătea să iasă, băncile sorţâiră: asistenţa se mişca pentru a îngenunchea. Preotul care slujea se întoarse, cu mâinile ridicate, spre credincioşi. Antoine recunoscu statura înaltă şi începutul de chelie ale abatelui Vécard.

Urcă treptele, ajunse din nou în curte, zări o bancă la soare şi se duse să se aşeze pe ea. îl ţinea o durere într-o

omoplaţi. Şi, totuşi, această lungă călătorie cu trenul nu-l obosise prea mult; o parte din drum putuse să stea lungit. Îl sleise însă distanţa de la Gara Lyon până la Point-du-Jour, pe care-o străbătu se într-un taxi vechi pe pavajul accidentat al cheiurilor.

„Un sicriu ca de copil, gândi el. Ce mică era!” O revedea străbătând cu paşi mărunţi şi săltăreţi apartamentul din Rue de l’Université ori în camera ei, prinsă parcă în bolduri de o margine de scaun, cu spatele la lumină, în faţa biroului din tăbliţe de lemn de diferite culori, „mobila mea de familie”, cum spunea ea, de altfel singura amintire pe care-o adusese cu ea când venise să ia frânele gospodăriei domnului Thibault. Acolo îşi ţinea banii pentru coşniţă, într-un sertar „cu secret”; acolo îş-i păstra toate amintirile; acoloaşi aduna şi rezervele. Acolo îşi ţinea siropul de jujubă şi facturile, hârtia de scrisori şi cutiuţa cu vanilie, capetele de creioane aruncate de domnul Thibaiilt, prospectele şi reţetele, aţa, acele, nasturii, şoricioaica şi plasturii, săculeţele cu stânjênel şi amică, toate cheile vechi ale casei şi cărţile de rugăciuni, şi-fotografiile, şi alifia de castraveţi, care – i făcea pielea mâinilor mai moale şi al cărei miros fad, amestecat cu al vaniliei şi cu al stânjenêlului, se răspândea în vestibul de îndată ce biroul era deschis. Mult timp, pentru Jacques şi Antoine, copii fiind, biroul acesta avusese prestigiul unei comori fermecate. Mal târziu, Jacques şi cu Gise îl botezaseră „taraba cu mărunţişuri a satu’ lui”, pentru că semăna cu dughenele de la ţară, în care găseşti de toate…

Un zgomot de paşi îl făcu să ridice capul. Cioclii deschiseseră şi cealaltă aripă a uşii şi aşezau coroanele pe jos, în curte. Antoine se ridică în picioare.

Slujba era pe sfârşite. Două călugăriţe, cu şorţuri de dril, înhămate la un cărucior mare, plin de zarzavaturi, trecură pe

lângă el cu ochii în pământ şi se îndreptară, în grabă, spre una din clădirile care mărgineau curtea. La ferestrele de la primul etaj, perdelele fuseseră date la o parte şi bătrânele neputincioase, numai în cămaşă, se înghesuiau să privească. I'cnsionarele valide începură să iasă din capelă şi se înşirară, şontâc-şontâc, de o parte şi de alta a uşii. Amoniul tăcuse. I'ură scoase din umbră o cruce de argint şi un stihar. Apăru îi sicriul, purtat de doi oameni. Veniră la rând copiii din cor, apoi un preot bătrân şi, la urmă, abatele Vécard.

La rândul ei, Gi se sui treptele şi ieşi în lumină. În spatele ci păşea domnul Chasle. Cei care duceau sicriul se opriră, pentru a da timp dricarilor să aşeze din nou coroanele deasupra lui. Ochii lui Gise, aţintiţi asupra sicriului, erau plini de lacrimi. Pe chipul ei grav, Antoine văzu o expresie de matuiitate care-l miră; când se gândea la ea, îi răsărea mereu în minte fetiţa de cincisprezece ani. „Nu m-a văzut… Nici prin jând nu-i trece că sunt aici", îşi spuse el, oarecum stingherit lă o poate cerceta în toată voia, rară ca ea să bănuiască ceva. Uitase că Gise era de felul ei negricioasă. „Se vede că şuviţa iista de pânză albă care-i încercuieşte fruntea face ca pielea leţei ei să pară mai închisă la culoare…"

Domnul Chasle, cu mănuşi negre, ţinea în mână o pălărie demodată; îşi întindea gâtul ca să vadă mai bine, mişcându-şi ţ apul mic, ca de pasăre, la dreapta şi la stânga. Deodată, îl /din pe Antoine şi-şi duse brusc mână la gură, ca pentru a-şi înăbuşi un ţipăt. Crise întoarse capul; privirile ei se opriră asupra lui Antoine. Se uită câteva clipe ţintă la el, ca şi cum nu l-ar fi recunoscut dintr-odată; după aceea, alergă spre dânsul şi izbucni în hohote de plâns. Antoine o îmbrăţişa cu stângăcie. Văzu că purtătorii sicriului pornesc din nou-şi o îndepărtă cu blândeţe de la

pieptul lui.

— Vino lângă mine, şopti ea. Nu mă lăsa singură.

Gise se întoarse la locul ei. Antoine o urmă. Domnul (hasle îi privea cum se apropie de el şi părea înspăimântat.

— Ah, dumneavoastră eraţi? murmură el ca-n vis când Antoine îi întinse mâna.

— Cimitirul e departe? o întrebă Antoine pe Gise.

— Cavoul nostru e la Levallois… Avem trăsuri, răspunse i-a şoptit.

Cortegiul străbătu încet curtea.

Un furgon cu doi cai aştepta în stradă. Câţiva vecini din i artier, câţiva copii stăteau pe trotuar. Un fel de cupeu cu

11 ei locuri era cocoţat pe nişte roţi înalte, ca un palanchin pe spinarea unui elefant. Sus, ajungeai urcând o scară cu mai

 multe trepte. Cele trei locuri erau rezervate Gisei, domnului Chasle şi conducătorului ceremoniei; acesta din urmă, cedându-şi drepturile lui Antoine, se cocoţă pe capră, lângă vizitiul cu bicorn. Trăsura se mişcă şi porni la pas, huo ducându-se pe caldarâmul străzii periferice. Cei doi preoţi veneau în urmă, într-un îandou cernit.

Pentru a se putea urca în cupeu, Antoine fusese nevoit st facă o serie de sforţări, care-i iritaseră bronhiile. Abia se aşezase, că fu scuturat de un acces îndărătnic de tuse şi trebui să stea câteva momente cu capul aplecat şi cu batista la gură.

Gise luase loc între cei doi bărbaţi. După ce accesul de tuse se potoli, îşi puse uşurel mâna pe braţul lui Antoine.

— Frumos din partea ta… Aproape că nici nu te aşteptam!

— În vremuri ca acestea trebuie să ne aşteptăm la

orice, suspină plin de înţeles domnul Chasle. Se aplecase ca să privească cum tuşeşte Antoine şi continuă să se uite la el pe deasupra ochelarilor. Clătină din cap: Iertaţi-mă. Nu v-am recunoscut decât cu greu adineauri. E de necrezut, nu-i aşa, domnişoară Gise?

Antoine nu-şi putu stăpâni o pornire de ciudă. Se abţinu totuşi:

— Ei da… am slăbit cam mult… Ce vrei, iperita!

Gise se întoarse spre el, speriată dintr-odată de glasul acesta cavernos. În primul moment, în curte, fusese mirata de aspectul lui Antoine; dar nu se uitase prea atent la el. De altfel, nici nu era de mirare să pară schimbat după cinci ani de absenţă şi în uniforma asta. Gându! că era, poate, bolnav mai grav de cât crezuse ea îi trecu abia acum prin minte. Nu ştiuse niciodată prea multe despre inuxicaţia asta. îl ştia în tratament, pe coasta de sud, „pe cale de vindecare" cum spuneau scrisorile…

— Iperita? repetă domnul Chasle, cu aerul satisfăcut al unui cunoscător. Cunosc, gazul de Ypres, căruia i se mai spune şi muştar… O descoperire a modernismului… Nu contenea să-l privească pe Antoine, cercetător, curios. V-a jupuit bine gazul ăsta… în schimb, Crucea de Război! Şi încă cu două frunze, după câte pricepem… E o glorie!

Gise îşi aruncă privirile spre tunica lui Antoine. În scrisori nu-i pomenise niciodată de decoraţiile acestea.

— Dar doctorii? se încumetă Gise. Ce spun? Au de gând să te mai ţină mult timp în clinica lor?

— Însănătoşirea merge încet, mărturisi Antoine.

Se sili să zâmbească. Voi să mai spună ceva, respiră adânc, ilar tăcu; caii porniseră la trap şi zdruncinăturile îi tăiau res (iraţia.

— Vindem de toate în raionul nostru de invenţii, chiar fi măşti, bineînţeles, spuse domnul Chasle pe nerăsuflate,

eu îi îi zâmbet strâm b, care încerca să fie îmbietor.

Gise voi să spună ceva drăguţ:

— Merge negoţul dumitale, domnule Chasle? Eşti mulţumit?

— Merge, ce să zic, merge… cum merg toate în vremuri-l astea, domnişoară Gise! Trebuie să te dai după timpuri. Ne-au mobilizat toţi inventatorii, înţelegi? Şi pe front, vezi hi ne nu mai fac nimic folositor… Din când în când apare câte unul cu o idee. De pildă, jocul de-a neca al Aliaţilor, pe care

I am scos chiar acum… E portativ. Vinietele reprezintă opeiiiţiile militare… Marne, Eparges, Douaumont… Este foarte îi predat în tranşee… Trebuie să ne adaptăm, domnişoară Gise…

„Tu, în orice caz, nu te-ai schimbat”, gândi Antoine.

Pentru a merge de la Point-du-Jour la Levallois, o luaseră pe bulevardele de centură. Ziua asta de duminică se ununţa luminoasă şi veselă. Soarele ardea deja. La fortifii am, soldaţii hoinăreau pe câmp. La Porte Dauphine, pariziene în rochii de culori deschise se duceau spre Bois de Boulogne, cu copii, cu câini; de-a lungul trotuarelor, cărui ioarele vânzătorilor ambulanţi, încărcate cu flori. Ca altă dată.

— Ce-a avut Domnişoara? întrebă Antoine cu un glas spart din pricina hurducăturilor.

Gise se întoarse spre el, plină de atenţie:

— Ce-a avut? Sărmana… Era, cum se zice, ca o maşină uzată. Stomacul, rinichii, inima. De săptămâni întregi nu mai digera nimic. În ultima noapte, inima 1 s-a oprit dintr-odată.

Câteva clipe tăcu. Nu-ţi poţi închipui în ce măsură i se schimbase caracterul de când era în azil… Nu se mai îngrijea decât de ea însăşi… Mâncarea ei, buna ei stare, casa ei de economii… Era ca un zbir cu servitoarele şi cu

călugăritele… Chiar uşa! Se plângea de orice. Se credea persecutată. À mers până acolo încât a acuzat o vecină că i-a furat ceva; a fost o poveste întreagă… Zile de-a rândul nu bea nimic, atât era de sigură că surorile vor s-o otrăvească…

Se întrerupse. Urmă o tăcere. Gise înţelegea greşit tăcerea lui Antoine, pe care o lua drept un fel de mustrare. Căci, în ultimul timp, avea o mulţime de scrupule; nu încetase să se întrebe dacă făcuseîntraâevăr pentru mătuşa ei tot ce era

 de datoria ei să facă. „Ea, deşi era singură, m-a crescut, îşi spunea Gise, şi eu, îndată ce mi-a venit bine, am părăsit-o; abia dacă m-am dus s-o văd măcar cât a fost la azil…”

— La Maisons, urmă Gise cu glas tare, cu aerul că vrea să se dezvinovăţească, avem atât de mult de lucru cu spitalul nostru… înţelegi, mi-era foarte greu să vin pân-aici. În ulţi «mele luni, mai cu seamă, n-am văzut-o aproape deloc. Luna trecută, însă, mi-a scris stareţa şi am venit numaidecât. N-am să uit niciodată… Biata mătuşă!… Am găsit-o pitită în fundul odăiţei în care-şi ţinea rochiile, aşezată pe un cufăr, doar în cămaşă şi în jupo n, cu privirile rătăcite, cu boneta de pânză pe cap, cu un ciorap tras, iar cu celălalt picior gol. Era încă de pe atunci slabă ca un schelet. Fruntea – bombată, obrajii – supţi, gâtul – doar pielea şi osul… Picioarele însă rămăseseră uimitor de tinere, picioare de fetiţă… Nu m-a întrebat nimic, nici despre mine, nici despre alţii. A început să se plângă de vecina ei şi de călugăriţe. Pe urmă s-a dus să-şi deschidă biroul… ţii minte? Voia să-mi arate în ce sertar îşi ascundea economiile, „pentru plata slujbei”. Şi atunci a început să-mi vorbească despre înmormântarea ei: „N-ai să mă mai vezi niciodată. O să mor”. Pe urmă mi-a spus: „Ţie însă să nu-ţi fie teamă, am să-i spun stareţei să-ţi trimită în

fiecare an darul tău de Anul Nou”. Am încercat să glumesc: „Dar bine, mătuşă, sunt ani de când tot spui că ai să mori!” S-a mâniat: „Vreau să mor! Am obosit să trăiesc!” Apoi şi-a privit piciorul: „Uite ce picioruş mic am! Tu ai avut întotdeauna labe de băiat!” La plecare am vrut s-o sărut, dar nu s-a lăsat: „Nu mă săruta. Miros urât, miros a bătrân…” Şi atunci mi-a vorbit de tine. Ajunsesem la uşă; m-a chemat înapoi: „Ştii, mi-au căzut şase dinţi! I-am cules aşa, ca pe nişte boatfe de fasole!” A început să râdă cu râsul ei argintiii… ţii minte? „Şase dinţi! Spune-i şi lui Antoine… Şi, dacă vrea să mă mai va da, să se grăbească! îl

Antoine asculta. De la o vreme simţea, nu fără emoţie, un fel de curiozitate ori de câte ori era vorba de boli, de moarte. Pe de altă parte, pălăvrăgeala asta îl scutea pe el să vorbească.

— Şi aceea a fost ultima ta vizită?

— Nu. Acum vreo zece zile m-am dus din nou la ea. îmi scriseseră c-au împărtăşit-o. În cameră era întuneric. Nu mai suporta lumina zflei… Sora Marthe m-a condus până la pat. Mătuşa mea era ghemuită sub plapumă, mică şi slabă. Sora a încercat s-o trezească din toropeală: „A venit Gise, nepoata dumitale!” Până la urmă, plapuma a început să se mişte. Nu

şi în dacă a înţeles, dacă m-a recunoscut. A spus foarte desluşit: „Mult mai ţine!” Şi după o clipă: „Ce mai e nou cum/. boiul ăsta?” I-am vorbit, dar nu răspundea, părea că nu înţelege. M-a întrerupt de mai multe ori: „Ei, şi ce mai e m-a?” Când am vrut s-o sărut pe frunte, m-a dat la o parte: „Nu vreau să mă ciufuliţi!” Sărmana… „Nu vreau să mă ciufuliţi”, acestea au fost ultimele cuvinte pe care mi le-a spus…

domnul Chasle îşi şterse ochii cu batista. Apoi o

împături i îi grijă, tiv peste tiv, şi mormăi printre dinţi, ca o dezaprobare:

— Asta nu se cuvenea… Nu trebuia s-o ciufuliţi!

Gise îşi plecă repede capul şi, fără a se putea stăpâni, un /îmbet tineresc şi maliţios îi străbătu ca un fulger chipul. Antoine îl observă şi o simţi, dintr-odată, foarte aproape de el; îi veni să-i spună Nigrette şi s-o necăjească în glumă, ca h I trădată, cu nimicuri.

Trăsura trecu grilajul de fler de la Porte Champerret şi se opri pentru formalităţi. În piaţă staţionau tunuri antiaeriene motorizate, automobile cu mitraliere. Reflectoarele erau păzite de santinele şi camuflate cu pânză de cort. După ce cortegiul se puse din nou în mişcare şi o luă pe străzile pline de lume din Levallois, domnul fehaslê oftă:

— Ah… Oricum, a fost fericită la azilul de bătrâni, buna Domnişoară! Asta caut şi eu, domnule Antoine: un azil pentru bărbaţi, dar bine organizat… Acolo ai linişte… Nu mai ai nevoie să-ţi baţi capul cu ce se face şi ce nu se face… îţi scoase ochelarii, ca să-i şteargă. Ochii lui, fără sticla ochelarilor, aveau o privire tremurată, tristă şi blândă. Am să le las renta pe care o am de la tatăl dumneavoastră, adăugă el, ţi-am să nu la adăpost până în ceasul din urmă… Am să pot dormi dimineaţa, am să mă pot gândi la treburile mele… Am vizitat un azil la Lagny. Dar, pe vremurile astea, e prea spre răsărit. Parcă poţi să fii sigur de ceva cu nemţii ăştia?! Şi, apoi, pivniţele lor nu sunt pivniţe adevărate…

Pronunţă „pe vremurile astea” cu un glas sperios, ridicându-şi în faţă – ca pentru a înlătura nişte negre prevestiri – mâinile îmbrăcate în mănuşi negre: mănuşi din piele de antilopă, roase, prea lungi, scorojite, răsucite dezgustător la vârfurue degetelor, ca nişte cochilii de melci.

Şi Antoine şi Gise tăceau. Le pierise cheful să zâmbească.

— Nimic nu e sigur, nu mai ai linişte nicăieri, începu din nou să se tânguiască Chasle. Nu mai ai linişte decât în nopţile de alarmă, dacă te afli într-o pivniţă adevărată. Tăcu o clipă, pentru că Antoine tuşea. Apoi încheie: Vedeţi dumnea288 – *Roger Martin du Gard* voastră, domnule Antoine, pe vremunile astea, cel mai buj lucru e tot o noapte petrecută în pivniţă!

Caii mergeau acum la pas, de-a lungul unui zid înalt.

— Aici trebuie să fie, spuse Gise.

— Unde te duci pe urmă? o întrebă Antoine.

Îşi rezemase cu putere umerii de spătarul banchetei, pentru a atenua zdruncinăturile care-i pătrundeau până în coaste.

— Cum unde? în Rue de l'Université, acasă la tine. Da alaltăieri stau acolo… Furgonul mă duce până acolo, e incluă în preţ.

— Vom încerca mai bine să găsim un taxi ca lumea, spuse el zâmbind.

De când se căţărase în trăsura aceasta, era deopotrivă chinuit de gândul că trebuia să stea în ea, dar şi că va trebui să coboare. Aşa că, pentru întoarcere, se hotărâse să caute un alt mijloc de transport. Gise îl privi mirată, dar nu-i ceru nicio explicaţie. De altfel, trăsura tocmai intra în cimitir.

III

— Toate au prins. Ai să le ţii zece minute, nu-i aşa?

— Şi douăzeci dacă vrei tu!

Cu opt ventuze lipite pe spatele gol, Antoine şedea călare pe un scaun, în micul lui birou din Rue de l'Université.

— Stai aşa, spuse Gise. Să nu răceşti.

Îşi lăsase pelerina de infirmieră pe speteaza unui

fotoliu; o loc şi-i înveli umerii cu ea.

„Cât e de blândă şi de drăguţă”, îşi spuse Antoine, mişcat la gândul că descoperă în el, ’neatinsă, o tandreţe care-i încălzea inima. „De ce am ţinut-o la distanţă în ultimii ani? De ce nu i-am scris? îşi aduse deodată aminte de camera lui rozalie, de la Mousquièr, şi de cele şase girls care ridicau picioarele în faţa oglinzii, de mesele luate de-a valma, cu toţi ceilalţi la un loc, de îngrijirile devotate, dar dure, ale lui Joseph. „Ce bine ar fi să rămân aici, cu Gise ca infirmieră…”

— Las uşile deschise, spuse ea. Dacă ai nevoie de ceva, strigă-mă. Mă duc să pregătesc popota.

— Nu, nu, nu popota! făcu Antoine cu bruscheţe. Nu, nu! Vezi tu, de patru ani încoace sunt sătul de popote f

Gise zâmbi şi plecă repede, lăsându-l singur.

Singur, cu sentimentul acesta de cămin regăsit, cu visul acesta de gingăşie feminină la căpătâiul lui.

FAMILIA THIBAULT – 289

Singur, de asemenea, cu mirosul: fusese izbit de el în n m² ce trecuse prin anticameră pentru a-şi agăţa chipiul, din obişnuinţă, în cuierul acela din stânga, în care îşi atârna odinioară pdlăria; şi de atunci, în fiecare clipă, îşi iimfla nările, tu o curiozitate nesăturată, adulmecând par fumurile casei lui, parfumuri uitate şi totuşi atât de repede recunoscute, plutind nedesluşit, cu neputinţă de analizat, desprinzându-se în acelaşi timp din zugrăveli, din mobile, din covor, din perdele, din fotolii, din cărţi, umplând pe nesimţite etajul întreg – amestec de zeci de mirosuri deosebite, de lână, de cară de parchet, de tutun, de piele, de farmacie…

Întoarcerea de la cimitir, cu ocolul pe la Gara Lyon ca.l-şi ia valiza, i se păruse că nu se mai snrşeşte. Junghiul intercostal se accentuase; sufocările erau tot mai dese; şi, coborând din taxi în faţa porţii, simţindu-se în adevăr rău,

se mustrase amar că făcuse căfătoria asta. Din fericire, luase cu t-I toate cele necesare tratamentului, astfel că, odată ajuns «casă, fusese în măsură să-şi facă o injecţie, care-i potolise dispneea. Acum, după indicaţiile lui, Gise îi pusese ventuzele «stea; începeau să-şi facă efectul; bronhiile se degajau şi respiraţia devenea mai uşoară.

Nemişcat, cu ceafa îndoită, cu spinarea întinsă, cu braţele slabe rezemate cruciş pe speteaza scaunului, plimba în jurul lui priviri înduioşate. Nu prevăzuse că se va simţi atât de tulburat revăzându-şi casă, regăsindu-se în micul lui birou. Nimic nu se schimbase. Cât ai bate din palme, Gise scosese husele de pe mobile, aşezase fotoliile la locurile lor, deschisese obloanele şi trăsese storul până la jumătate. Nimic nu se schimbase şi, totuşi, totul era neaşteptat; odaia asta, în care odinioară stătuse cel mai mult, îi era familiară şi străină totodată, întocmai ca acele amintiri din copilărie care răsar pe neaşteptate, cu o precizie halucinantă, după ani şi ani de uitare completă. Privirea lui rătăcea prietenoasă pe frumosul covor de culoarea tutunului, pe fotoliile de piele, pe divan, pe perniţe, pe cămin şi pe pendulă, pe aplice, pe rafturile bibliotecii. „Am putut da, bare, o însemnătate chiar atât de mare felului în care am mobilat apartamentul acesta?” se întrebă el. Fiecăreia din cărţile astea – la care, de bună seamă, nu se gândise niciodată timp de patru ani – îi ştia titlul exact, ca şi cum abia în ajun ar fi lăsat-o dinmând. Fiecare mobilă, fiecare obiect – măsuţa, cuţitul de baga pentru tăiat hârtie, scrumiera de bronz cu dragon, cutia de ţigări – îi aminteau câte ceva, o clipă din viaţa lui, timpul şi locul în care le cumpărase, darul de recunoştinţă al vreunui pacient după o boală ale

290 – *Roger Martin du Gard* cărei faze şi le amintea încă, un gest al Annei, o vorbă a Califului, o anumită amintire despre tatăl lui. Fiindcă biroul aceşti fusese

cabinetul de toaletă al domnului Thibault. Era de ajuns să închidă ochii, ca să revadă lavaboul mare de mahon masiv, dulapul cu oglindă, băiţa de aramă roşie, pentru picioare, trăgătorile de cizme, rezemate de perete, în colţ... Şi poate că ar fi fost mai puţin mirat dacă ar fi regăsit odaia asta aşa cum o cunoscuse de-a lungul întregii lui copilării, decât văzând-o aşa, cum era acum, transformată de el.

„Ciudat... încă de adineauri, când am trecut pe sub poarta cea mare, nu la mine aveam impresia că intru, ci la tata..."

Redeschise ochii şi zări telefonul pe măsuţa joasă de lângă divan. Bărbatul tânăr de altă dată, care telefonase de atâtea ori de aici, se ivi în faţa lui, înfloritor, mândru de puterea lui, autoritan mereu grăbit, neobosit în fericirea de-a trăi şi de a acţiona. Între bărbatul acela şi el se intercalaseră patru ani de război, de revoltă, de meditaţie; se intercalaseră luni întregi de suferinţă, o vremelnică degradare fizică,» îmbătrânire precoce, care nu puteau fi uitate nicio clipă. Cu

rins deodată de deznădejde, îşi rezemă fruntea pe braţe, rezentul dispărea în faţa trecutului. Tatăl lui, Jacques.

Domnişoara: dispăruţi cu toţii. Viaţa de familie de odinioară îi apăru în faţă văzută prin prisma tinereţii, a sănătăţii. Ce n-ar da să poată regăsi acest „odinioară"! l! a regretele pentru cei care s-au dus se adăugă tristeţea zilei de astăzi. Era gata s-o strige pe Gise, ca să scape de singurătate. Mai găsi însă puterea să se stăpânească. Să privească adevărul în faţă. Toate astea sunt în funcţie de sănătate. În primul rând, să-şi recapete sănătatea. Luă hotărârea să stea de vorbă cât mai curâna cu maestrul lui, doctorul Philip, să caute împreună cu el un tratament mai activ, mai rapia. Probabil că acela pe care-l urma la

Mousquier devenea, până la urmă, debilitant. Nu era normal halul acesta de slăbiciune la care ajunsese! Philip îl va ajuta să-şi recapete puterile. Philip… Gise… Gândurile i se înceţoşau. S-o ia pe Gise la Mousquier… Să se facă bine…

Aţipi.

Când, peste câteva minute, se trezi, Gise, aşezată pe braţul unui fotoliu, se uita la el. Atenţia şi umbra ţie îngrijorare cu care-l privea o făcuseră să se încrunte. Antoine îi citi gândurile pe faţa netedă, care nu ştiuse niciodată să ascundă ceva.

— Găseşti că arăt rău de tot, nu-i aşa?

— Nu, slăbit.

— De astă-toamnă am slăbit nouă kilograme!

— Ai început să te simţi ceva mai uşurat?

— Foarte uşurat.

— Ai încă vocea puţin… voalată. (Din toate schimbările pe care le observase Gisè la Antoine, ce o izbea mai mult era slăbirea asta, răguşeala asta a coardelor vocale.)

— Acum e un fleac. Sunt ceasuri, dimineaţa mai cu seamă, i Ind sunt complet afon.

Urmă o tăcere, pe care Gise o rupse sărind în picioare.

— Ce facem? Le scoatem?

— Da, te rog.

Gise apropie un scaun, se aşeză lângă Antoine, îşi vârî mâna pe sub pelerină, ca să-l ferească de răceală, şi desprinse ventuzele cu mişcări uşoare. Pe măsură ce le scotea, le punea la poală; apoi îşi ridică şorţul, ţinându-l de colţuri, şi se duse >rt le spele.

Antoine se sculă în picioare, băgă de seamă că respira mult mai uşor, îşi privi în oglindă spinarea osoasă,

însemnată cu cercuri vinete, şi se îmbrăcă.

Când se duse la Gisê, ea termina de aşezat masa.

Antoine îşi roti privirea prin imensa sufragerie, peste cele douăzeci de scaune rânduite la locul lor, peste bufetul cu marmură în faţa căruia oficiase odinioară Léon, şi spuse cu hotărâre:

— Ştii, cum s-o sfârşi războiul, am să vând casa.

Gisê, mirată, se întoarse şi rămase cu privirea aţintită la el, cu o farfurie în mână:

— Casa?

— Nu vreau să păstrez nimic din toate astea. Nimic! Am să închiriez un apartament mic, simplu, practic… Am să…

Zâmbi Nu ştia prea bine ce va face, dar de un lucru era sigur: spre deosebire de ce crezuse până în dimineaţa asta, nu-şi va mai relua felul de viaţă de odinioară.

— Şniţel, macaroane cu unt şi fragi… Eşti mulţumit? întrebă Gi se renunţând să priceapă dezgustul lui Xntoine lată de un cămin pe care şi-l făcuse întru totul după placul lui.

Nu avea prea multă imaginaţie, pe ea planurile de viitor n-o interesau niciodată în mod deosebit.

— Te-ai ostenit prea mult, zână mică, spuse Antoine, œrcetând masa pusă.

— Mai am treabă numai zece minute. Şi n-am găsit şervete.

— Mă duc să caut.

292 – *Roger Martin du Gard* în odaia în care se aflau dulapurile cu albituri se împiedică de un pat de campanie, cu aşternutul nestrâns. Dintr-o cută a saltelei ieşea capătul unui şir de mătănii. Pe un scaun zăceau nişte haine.

„De ce n-o fi luat camera de la capătul coridorului?” se întrebă el. Deschise un dulap, pe urmă altul, apoi încă unul, Toate trei erau pline, cu vârf, de albituri noi:

cearşafuri, feţe de pernă, halate de baie, cârpe de şters praful, şorturi pentru servitori; fiecare duzină rămăsese încă legată cu sfoară roşie, aşa cum fusese împachetată de negustor. Ridică din umeri: „toate astea nu au niciun rost! Strictul necesar. Restul, la consignaţie. Luă totuşi un teanc de şervete, din care scoase două. „A! ştiu de ce! vrut să stea aici ca să nu se culce în fosta cameră a lui Jacques…”

Se întoarse pe coridor agale, pipăind, ici-colo, uleiul zidurilor, deschizând uşile prin faţa cărora trecea şi aruncând înăuntru câte o privire curioasă, ca şi cum ar fi vizitat locuinţa altcuiva.

Ajuns din nou în vestibul, se opri în faţa uşii cabinetului său de consultaţii. Aici ezită să intre. În cefe din urmă, apăsă clanţa. Ferestrele erau închise. Mobilele, îmbrăcate în huse, fuseseră trase în faţa bibliotecii; încăperea părea şi mai mare. Razele, care pătrundeau printre jaluzele, răspândeau o lumină slabă, ca în marile saloane ale caselor din provincie, în care nu se intră decât cu ocazia recepţiilor.

Îşi aminti deodată de ultimele zile ale lunii iulie 1914, de ziarele pe care le aducea Studler, de discuţiile lor, de îngrijorarea lor… Şi de vizitele fratelui său… Nu airi fuseseră Jacques cu Jenny? Chiar în ziua mobilizării?…

Rezemat de pervazul uşii, cu trupul uşor aplecat înainte, adulmeca totul cu nările fremătânde; mirosul era acelaşi, mai bine păstrat, mai pătrunzător decât în alte încăperi; şi parcă şi mai deosebit, mai aromat… în mijlocul camerei, biroul cel mare, ministerial, semăna, sub postavul care-l învelea, cu un catafalc de copil.

„Ce Dumnezeu or fi îngrămădit sub el?” Se hotărî să intre şi să ridice postavul. Biroul nu se mai vedea sub grămada de pachete şi de broşuri. De la începutul războiului, portăreasa adusese aici potopul de imprimate, un prospecte, de reviste şi numeroasele eşantioane pe care

i le trimiseseră laboratoarele., A ce miroase?” se întrebă Antoine. Căci mirosul familiar al casei se amesteca aici cu un parfum deosebit, greu, aducând puţin cu mirosul de balsam.

FAMILIA THIBAULT – 293

Rupse, fără să-şi dea seama, banderolele câtorva periulice medicale, ca să le frunzărească. Şi, dintr-odată, se duse h gândul la Rachel. De ce? De ce nu la Anne? De ce tocmai în aceea care nu călcase niciodată pragul acestei case şi de urc nu-şi mai amintise de luni de zile? „Ce s-o fi ales de ea? IV unde-o fi? Pe undeva, la tropice, cu Hirsch al ei, departe de Europa, departe de război...” Aruncă pe cămin mai multe i ioşuri pe care intenţiona să le ia cu el la Mousquier. „Medicii urc acaparează acum paginile acestor reviste sunt toţi i nirâni, nemobilizaţi... Mare noroc a dat peste ei! Profită! Im răscolesc sertarele în căutare de articole învechite!” Par

* îtrse în fugă sumarele revistelor. Din timp în timp, câte unul tânăr găsise răgazul să trimită, de la vreun post de ambulanţe în pe front, un raport scurt asupra vreunui caz curios.

Mai cu seamă chirurgi. „Războiul va fi folosit, totuşi, cel iuţin la ceva: la progresul chirurgiei...” Stătea acolo, flutând în grămadă, pescuind, ici-colo, câte o fasciculă, pe care o arunca apoi pe cămin. „De-aş fi în stare să-mi pun la

I în net articolul asupra tulburărilor respiratorii infantile, fără iloar şi poate că Sébillon mi l-ar publica în revista lui...”

Un pacheţel ce se deosebea de celelalte îi atrase luarea-aminir datorită mărcilor poştale care-l acopereau. îl luă în mâini ţi 1 mirosi: acum, emanaţiile acelea aromatice, pe care le remarcase adineauri, îi aţâţară dintr-odată curiozitatea. Intrigat de miros, descifră numele expeditorului: Domnişoara Bonnet. Spitalul din Konakri.

Guineea Franceză. Mărcile purtau ziampila martie 1915. Mirat, întoarse pachetul pe o parte şi în! alta, cântărindu-l în mână. Un medicament? Un parfum? Kupse sfoara şi scoase din hârtie o cutie dreptunghiulară, de h inn roşcat, bătută în ţinte pe toate laturile. „Hm... Greu de <deschis...". Căută cu ochii o unealtă oarecare. Era gata de a i e nunţa să-şi satisfacă curiozitatea, când îşi aminti că avea în lui zunăr cuţitul de campanie. Lama scârţli la încheieturi; o «păsare uşoară, şi capacul se deschise. Un parfum violent îţi/hi: un parfum de vas oriental, de smirnă, de tămâie; un parfum cunoscut şi pe care totuşi nu izbutea să-l identifice.

I u vârful unghiei îndepărtă cu grijă stratul de rumeguş: se iviră, strălucitoare şi prăfuite, un şir de ouşoare mici, gălbui. Şi, dintr-odată, trecutul îi răsări în faţă: boabele astea galbene... Un colier de chihlimbar şi mosc! Colierul Rachelei!

Îl ţinea între degete şi-i ştergea cu grijă. Ochii i se înceţoşară. Rachel! Gâtul ei alt), ceafa... Le Havre, plecarea navei feomania în zorii zilei... Dar de ce colierul ăsta? Cine

294 – *Roger Martin du Gard* era această domnişoară Bonnet din Konakri? Martie 1915... Ce însemnau toate astea?

Auzi zgomot de paşi pe sală şi strecură repede colierul tf buzunar.

Gise îl căuta ca să-l cheme la masă. Se opri în prag ţi adulmecă aerul.

— Ce ciudat miroase aici...

Antoine trase din nou postavul peste grămezile de broşuri şi de medicamente.

— Au trântit aici claie peste grămadă toate specialităţiie farmaceutice...

— Vii? Masa e gata.

O urmă. În fundul buzunarului, în scobitura palmei simţea cum boabele reci se încălzesc încet. Se gândea la trupul alb şi roşcat al Rachelei.

IV

După ce se aşezară unul lângă altul, la un capăt al mesei, Gise spuse cu hotărâre:

— Şi acum vorbeşte-mi serios despre sănătatea ta.

Antoine făcu o grimasă. îi plăcea să vorbească despre el, despre boala lui, despre tratamentul ei, dar nu-i displăcea’s se lase rugat; aşa că răspunse fără prea mare grabă primelof întrebări puse de Gise. Băgă numaidecât de seamă d întrebările ei nu erau prosteşti. Micuţa aceasta, cu care-i vo nea să se poarte cum te porţi cu un copil, îşi însuşise cu*noştinţe precise în aceşti trei ani de spital. Se pot ea sta de vorbă cu ea despre medicină. Încă o legătură între ei”. Îndemnat de atenţia cu care îl asculta, Antoine îşi expuse pe larg cazul şi vorbi amănunţit despre diferitele faze prin care trecuse în ultimele luni. Dacă Gise ar fi arătat că nu dă pre* multă importanţă celor ce-i spunea el şi dacă ar fi considerai oportun să-l copleşească cu încurajări Antoine şi-ar fi exagerat numaidecât îngrijorarea. Dar ea îl asculta cu chipul atât de încordat şi îşi aţintea asupra lui o privire atât de vie, altl de cercetătoare încât Antoine, dimpotrivă, încheie pe un ton liniştitor:

— Până la urmă, am să scap. (Şi, într-adevăr, aşa ere dea.) Are să dureze, probabil, destul de mult, adăuga, zâmbind cu încredere. Dar de scăpat am să scap, asta-i sigur… Numai că, vezi tu, mă întreb dacă voi mai ajunge vreodată să fiu iarăşi complet sănătos… închipuie-ţi că rămân cu laringele

tiolnav sau cu coardele vocale foarte sensibile; îmi

voi mai (mlea face meseria ca mai înainte?... înţelegi, nu mă mulţumesc să ştiu că voi trăi. Nu-mi surâde deloc gândul că în >iilor voi duce o viaţă a unui om pe jumătate valid. Aş vrea să ştiu că-mi voi recăpăta sănătatea se altă dată! Asta însă e uliu puţin sigur...

Gisè se întrerupse din mâncat numai ca să-l poată asculta mai bine, ca să-l poată înţelege mai bine. îl privea atentă, cu tt hii ei rotunzi, miraţi, nemişcaţi, copilăroşi şi devotaţi, ca ai unei fiinţe primitive, interesul acesta afectuos, de care atâţia ani de zile fusese lipsit, îi părea lui Antoine foarte plăcut. Mise încet, cu un fel de siguranţă:

— E mai puţin sigur, dar nu imposibil. Când eşti dârz, foarte puţine lucruri sunt imposibile!... Până acum, tot ce-am iut cu tdrie să fac, am izbutit. De ce n-aş reuşi şi de data «ta?... Vreau să mă însănătoşesc! Am să mă ins ănătoşesc!

Rostind ultimele cuvinte, îşi forţase vocea şi fu nevoit să «oprească pentru a tuşi. Accesul fu puternic şi ţinu mai mult de un minut, în care timp, Gise, aplecată peste farfurie.

Îl privea pe furiş. Făcea sforţări să se liniştească: „Antoine poate face ce vrea. Va şti să se îngrijească. Vă şti să se vindece.**

După ce criza trecu, Antoine făcu un semn, arătând că i-ar fi mai bine dacă n-ar mai vorbi o bucată de timp.

— Bea puţină apă, spuse Gise, umplându-i paharul şi, nemaiputânau-şi opri întrebarea ce-o frământa, zise: Câte zile rămâi cu noi".

Antoine nu răspunse. Era un subiect despre care ar fi vrut să nu vorbească. Adevărul era că avea o permisie de pali u zile. Dar se gândea s-o scurteze. Nu era dispus să rămână în Paris aceste nesfârşite patru zile, silit să se îngrijească cum o da Dumnezeu, expus la sute de prilejuri de oboseală.

— Câte? spuse din nou Gise, cu ochii plini de întrebări. Opt? Şase? Cinci?

Antoine dădea negativ din cap. Respiră adânc, zâmbind, şi spuse, în sfârşit:

— Mâine plec înapoi.

— Mâine? Gise era atât de dezamăgită, încât glasul îi tremura. Atunci, nu vii să ne vezi la Maisons-Laffitte?

— Cu neputinţă, drăguţa mea… Cu neputinţă de data asta… Mai târziu… lia vară, poate…

— Dar abia de te-am văzut! După atâta timp!… Mâine?… Şi nu pot nici măcar să rămân cu tine la Paris! Trebuie să mă întorc la Maisons astă-seară! Mâine dimineaţă trebuie să fiu

296 – *Roger Martin du Gard*

la serviciu! Gândeşte-te, am plecat de trei zile şi în ajunul plecării mele sosiseră şase răniţi!

— Avem încă o zi întreagă de stat împreună, făcu Afli toine îngăduitor.

— Dar şi asta e cu neputinţă! exclamă Gise consternat!, Le-am făgăduit să mă duc la azil chiar acum. Trebuie să văd ce fac cu toate lucrurile şi cu toate mobilele mătuşii: au no voie de camera ei.

Ochii i se umplură de lacrimi. Antoine îşi aduse numaidecât aminte de accesele ei de disperare din copilărie. Prin minte îi trecu iarăşi gândul: „Ar fi atât de bine să mă îngrl» jească ea, să mă simt înconjurat de toată această afecţiune…”

Nu ştia ce să spună. îi părea şi lui rău că întâlnirea lot avea să fie atât de scurtă.

— Poate că aş putea obţine o prelungire… spuse el într-o doară, cu ipocrizie. Nu ştiu! Pot să încerc…

Ochii Gisei se luminară dintr-odată, recăpătându-şi zâmbetul. Erau tare frumoşi aşa, plini de lacrimi… (Asta îi

aminti din nou lui Antoine anii de altă dată.)

— Uite, asta trebuie să faci! hotărî Gise bătând din palma, şi vei veni să stai câteva zile cu noi la Maisons!

„A rămas tot o copilă, îşi spuse el. Dar acest nu ştiu ce copilăresc, care contrastează cu maturitatea ei de femeie, are atâta farmec…”

Ca să schimbe vorba, se aplecă spre ea cu un aer întrebător:

— Acum lămureste-mă, te rog, cum se face că n-a venit nimeni cu tine la Paris? Maisons nu-i doar atât de departe! Cum de te-au lăsat singură la înmormântare?

Gise protestă numaidecât:

— Dar tu habar n-ai ce muncă avem noi acolo! Cum s-ar fi putut?… Mai ales că, plecând eu, ceilalţi au şi mai multă treabă!

În faţa indignării ei, Antoine nu-şi putu stăpâni un zâmbet Atunci, pentru a-l convinge, Găse se avânta într-o droaie de explicaţii asupra serviciului ei de la spital, a vieţii lor la Maisons etc…

(Chiar de la începutul lunii septembrie 1914, după Marne, doamna de Fontanin, pe care o obseda gândul de a se face folositoare, hotărâse să înfiinţeze un spital la Maisons-Laffitte. Mai deţinea încă proprietatea tatălui ei, la marginea pădurii de la Saint-Germain; chiriaşii, nişte englezi, părăsiseră Franţa odată cu declararea războiului; vechea casă părintească rămăsese liberă. Dar, în afară de faptul că era neîncăpătoare, era şi prea departe de gară şi de posibilităţile de *aprovizio FAMILIA THIBAULT* – 297

n-are. Atunci, doamnei de Fontanin îi trecuse prin minte să-l întrebe pe Antoine dacă ar consimţi să-i împrumute casa domnului Thibault, mult mai mare decât a ei, şi care era situată în apropierea centrului. Bineînţeles că Antoine primise şi îi scrisese numaidecât Gisei, rămasă la Paris, că, împreună cu i ele două servitoare, să dea o

mână de ajutor doamnei de Fontanin la transformarea vilei. Doamna de Fontanin obţinuse, la rândul ei, colaborarea nepoatei sale, Nicole Héquet, soţia chirurgului, care avea diploma de infirmieră. Se constituise rapid un comitet de direcţie, pus sub controlul Societăţii de Ajutorare a răniţilor militari. Şase săptămâni mai târziu, vila Thibault, utilată în grabă, figura pe statele Serviciului Sanitar sub numele de Spitalul nr. 7. Şi era gata pentru a primi primul lot de convalescenţi. De atunci, Spitalul nr. 7, condus se doamna de Fontanin şi de Nicole, nu mai cunoscuse nicio zi de răgaz.)

Antoine fusese anunţat despre toate acestea prin scrisori, lira fericit că proprietatea tatălui său putea folosi la ceva; fericit, mai ales, că Gise, a cărei şedere fără rost la Paris îl îngrijorase, fusese primită cu atâta căldură în familia Fontanin. La drept vorbind însă, nu se interesase prea mult de felul cum funcţiona spitalul şi nici de felul în care era organizată casa familiei Fontanin, care devenise, sub conducerea neostenitei Clotilde, fosta bucătăreasă a domnului Thibault, un falanster ciudat, în care locuiau Nicole şi Gise, în care Daniel îşi găsise, în cele din urmă, adăpost după amputarea ce-o suferise şi în care Jenny venise să locuiască, împreună cu copilul ei, după ce se întorsese din Elveţia. Aşa că Antoine asculta cu destulă curiozitate vorbăria Gisei: viaţa acestui mic grup de oameni, la care nu se gândise decât rareori, devenea dintr-odată, în faţa ochillor săi, reală.

— Dintre noi toate, tot Jenny munceşte cel mai mult, îi explica Gise, foarte aprinsă de ceea ce povestea. Nu numai că trebuie să vadă de Jean-Paul, dar mai trebuie să conducă şi munca serviciului de rufărie, şi-ţi poţi închipui ce înseamnă asta: spălat, călcat, cârpit, contabilitate şi ordine, împărţirea schimburilor noi în fiecare zi, cu toată riifăria necesară unui spital de treizeci şi opt, uneori

patruzeci şi chiar patruzeci şi cinci de paturi. Seara vine acasă istovită. În fiece după-amiază, lucrează la spital; dimineţile, însă, stă la vilă, ca să aibă grijă de copil… în ceea ce o priveşte pe doamna de Fontanin, ea rămâne lângă bolnavi; şi-a făcut o odaie deasupra grajdurilor, ştii unde, nu?

298 – *Roger Martin du Gard*

Lui Antoine i se părea destul de ciudat s-o audă pe Gise (nepoata pudicei Domnişoare) vorbind despre Jenny şi despre maternitatea ei ca despre un lucru firesc. „E adevărat, îşi spuse el, că toate astea sunt astăzi lucruri vechi, de trei ani. Şi apoi, fără doar şi poate, ceea ce atunci ar fi scandalizat oarecum lumea, este acceptat mai uşor acum, în răsturnarea generală a tuturor valorilor…

— Şi erai dt pe-aci să vii la Paris şi să nu treci să vezi copilul! suspină Gise cu dojană. Jenny nu ţi-ar fi iertat-o.

— Prostuţo! N-ai fi avut decât să nu-i spui nimic!

— Nu, zise ea, plecându-şi fruntea, cu un glas de o seriozitate ciudată. Nu-i pot ascunde niciodată nimic.

O privi mirat, dar nu insistă.

— Cel puţin, eşti sigur că ai să căpeţi o prelungire a permisiei? întrebă ea.

— Voi încerca.

— Cum?

El continuă să o mintă:

— Îl voi ruga pe Rumelles să telefoneze autorităţilor militare de care depind acest soi de treburi…

— Rumelles… făcu ea gânditoare.

— Oricum, tot aveam de gând să mă duc azi pe la el. Nu l-am mai văzut de când cu… Vreau să-i mulţumesc pentru tot ce a făcut pentru noi.

Era pentru prima oară că se pomenea de moartea lui Jacques. Chipul Gisei se crispă dintr-odată, şi faţa ei negricioasă se acoperi de pete întunecate.

(în toamna anului 1914, multă vreme nu voise să creadă că Jacques murise. Tăcerea încăpăţânată a lui Jacques, vestea dispariţiei lui, venită de la prietenii săi din Geneva, siguranţa lui Jenny, a lui Antoine, toate acestea, pentru ea, Gise, nu însemnau nimic. „S-a folosit de prilejul războiului pentru o nouă evadare”, se gândea ea cu încăpăţânare. „Se va întoarce şi de astă dată”. Aştepta cu înfrigurare înapoierea lui, rugându-se mereu. În vremea aceea se apropiase de Jenny, apropiere care, la început, prinsese rădăcini datorită unui calcul destul de meschin: „Când Jacques se va reîntoarce, ne va găsi prietene; voi rămâne şi eu, a treia, în viaţa lor. Şi-mi va fi poate recunoscător că am stat în preajma lui Jenny în timpul lipsei lui”. Când aflară – prin Rumelles – despre avionul prăbuşit în flăcări, când citise copia notei oficiale, fusese silită să se plece în faţa probelor. În fundul sufletului însă, un sentiment nelămurit o făcea să creadă că nu acesta

I i-a adevărul adevărat. Chiar şi azi i se mai întâmpla să-şi spună i Ind şi când: „Cine ştie?…”)

Îşi înclină din nou fruntea, pentru a nu întâlni privirile lui Antoine şi, ca şi cum totul s-ar fi clătinat în ea dintr-odată, înmase câteva clipe nemişcată, buimăcită, stăpânindu-şi cu itreu lacrimile. În cele din urmă, pentru a nu izbucni în hohote, se ridică şi se îndreptă în grabă spre oficiu.

„Cât de greoaie s-a făcut”, îşi spuse el, urmărind-o cu privirile, înciudat oarecum din cauza tulburării pe care i-o provocase fără să vrea. „Şoldurile… Judecând după trup şi după piept, i s-ar putea da zece ani mai mult decât are; ai zice că e trecută de treizeci”.

Scoase colierul din buzunar. Boabele mici de mosc, cenuşii ca plumbul, mari cât sâmburii de cireaşă, alternau cu bilele de chihlimbar vechi, ca nişte corcoduşe; aveau,

de altfel, şi aceeaşi culoare: galbenul acela închis, pe jumătate transparent, pe jumătate opac, amintea corcoduşele prea coapte. Învârtea în neştire colierul între degete şi chihlimbarul se încălzea tot mai mult, dar lui Antoine i se părea că abia atunci îl desprinsese de la gâtul lui Rachel. Când Gise se întoarse, aducând o farfurie plină cu fragi, tristeţea i se mai citea încă limpede pe chip; Antoine fu mişcat. În timp ce ea punea fragii pe masă, el 11 mângâie, tăcut, încheietura arămie a mâinii, încercuită de o brăţară de argint. Gise tresări; îi lremătără genele… Se feri de privirile lui. Se aşează la locul ei şi între pleoape i se iviră din nou două lacrimi grele; atunci, fără a mai căuta să-şi ascundă durerea, se întoarse către el, surâzând stânjenită, şi rămase câteva clipe aşa, nemişcată, fără a fi în stare să spună ceva.

— Sunt o caraghioasă, zise ea, în cele din urmă, cu un suspin.

Şi începu, cuminte, să presare zahăr pe fragi. Dar, după o clipă, lăsă zahărnita din mâini şi se uită din nou la el, tulburată:

— Ştii, Antoine, ce mă face să sufăr atât? Faptul că nimeni în jurul meu nu-i mai rosteşte numele… Jenny se gândeşte în fiecare clipă la el, o ştiu, o simt; îşi iubeşte atât de mult copilul numai pentru că este copilul lui Jacques… Jacques este mereu printre noi; afecţiunea pe care o am pentru Jenny este pornită din amintirea lui Jacques. Şi crezi că, fără asta, m-ar primi cu atâta dragoste, s-ar purta cu mine ca şi cu o soră? Dar niciodată… niciodată nu-mi vorbeşte de el f Este ca o taină care ne obsedează şi pe una, şi pe cealaltă şi de care, niciodată, nu pomenim nimic! Pe mine, Antoine, lucrul acesta mă înăbuşă!… Vezi tu, adăugă ea cu un

 fel de gâfâit, Jenny e mândră şi e dificilă! Ea… O cunosc bine acum… Mi-e

dragă, mi-aş da Viaţa pentru ea şi pentru copil I Dar sufăr, sufăr din cauză că e aşa cum e, atât de închisă, atât de… nu ştiu cum să-ţi spun… Vezi tu, eu cred că e chinuită de gândul că dintre noi toţi niciunul nu l-a cunoscut pe Jacque» în afară de ea. îşi închipuie că e singura care l-a înţeles! Şi se încăpăţânează să creadă că a fost singura! Aşa că nu vrea să vorbească despre el cu nimeni. Mai ales cu mine… Şi totuşi, totuşi…

Lacrimi erele îi lunecau acum pe obraji, cu toate că po chipul ei, îmbătrânit dintr-odată, nu se mai citea durerea, ci numai patima, furia şi încă ceva, ceva sălbatic, pe care Antoine nu şi-l putea explica prea bine. Rămase pe gânduri. Era mirat: niciodată nu bănuise că Jenny şi Gise ajunseseră să fie atât de legate una de alta.

— N-am fost niciodată sigură că a ştiut ce înseamnă Jacques pentru mine, adăugă Gise mai încet, dar cu aceeaşi voce schimbată. Şi cât de mult aş vrea să-i pot vorbi despre asta, aşa, cu inima deschisă… N – am nimic să-i ascund… Aş vrea să ştie tot. Să ştie chiar dt de mult am urât-o, pe vremuri… da, cât de mult am urât-o! Acum însă, dimpotrivă, de când u murit Jacques, ceea ce simt pentru el (şi privirea ei căpăta dintr-odată o lucire magnetică) … acum se răsfrânge asupra ci şi asupra copilului lor!

De la un timp, Antoine aproape că uitase s-o mai asculte, atent numai la mişcările pleoapelor negre, ale genelor lungi, care se ridicau şi se lăsau încet, învăluind şi dezvăluind scânteierea luminoasă a pupilelor, ca lucirile succesive alo unui far. îşi rezemase cotul de masă şi-şi odihnea obrazul în palmă, în mirosul de mosc ce-i stăruia încă pe degete.

— E tot ce mai am pe lume azi! reluă Gise, forţându-se să pară mai liniştită. Jenny mi-a făgăduit că mă va lăsa să stau mereu lângă ea…

„Oare ar veni să trăiască lângă mine dacă i-aş cere-o?” se întrebă el.

— Da, mi-a făgăduit. Şi asta mă ajută să trăiesc, să privesc viitorul, înţelegi? în viaţă nimic nu mai are însemnătate pentru mine, nimic, în afară de ea… şi de copilul… nostru!

„N-ar primi”, îşi spuse el. Şi totuşi era mirat că prinde, în unduirile acestui glas, anumite sonorităţi discordante, care îi păreau revelatoare. „Qte sentimente tulburi trebuie să fie, gândi el, în intimitatea acestor două inimi de femeie, a acestor două inimi de văduve! Dragoste, fără îndoială. Dar şi gelozie, desigur. Şi, probabil, ură, în doze perfide… Iar toate acestea

FAMILIA THIBAULT – 301

În un loc dau un amestec violent, care se aseamănă grozav de lune cu iubirea…”

Gise vorbea mereu; ajunsese acum la un fel de monolog plângăreţ, care o uşura, pe care nu şi-l mai putea stăpâni:

— Da, Jenny e o fiinţă excepţională… Nobilă, energică… Admirabilă! Dar cât e de severă cu ceilalţi! Aşa, de pildă, este aspră, nedreaptă chiar, cu Daniel şi cu mine, căci eu sunt iiiat de neînsemnată faţă de ea! Şi, totuşi, nu are întotdeauna dreptate. Este pătimaşă, nu are încredère decât în ea însăşi, nu îngăduie nimănui să gândească altfel de cum gândeşte ea…

Dar eu nu cer imposibilul. Dacă nu vrea ca Jean-Paul să fie i rescut în credinţa tatălui său, eu n-am nicio putere, n-o voi convinge… Dar atunci cel puţin să-l boteze în religia ei!

Privirea îi devenise aspră şi, aşa cum făcea odinioară Domnişoara, îşi clătină mic uţa-i frunte bombată, cu încăpăţânare, iar buzele-i strânse erau acum închise oricărei împăcări.

— Nu crezi? spuse ea, întorcându-se brusc spre Antoine. Să facă din el un mic protestant dacă vrea! Dar să nu-l crească pe fiul lui Jacques ca pe un câine!

Antoine făcu o mişcare ce nu exprima nimic.

— Tu nu cunoşti copilul ăsta, reluă ea. Este o fire exaltată şi va avea nevoie de credinţă. Suspină şi adăugă dintr-odată, cu altă voce, îndurerată: Ca şi Jacques. Nu s-ar fi întâmplat nimic din toate câte s-au întâmplat, dacă Jacques nu şi-ar fi pierdut credinţa… Şi din nou, cu o extremă mobilitate, chipul ei se schimbă, se amblânzi, în timp ce un zâmbet de încântare îi lumină, încetul cu încetul, privirile: Seamănă iilât de mult cu Jacques! Are părul roşu-închis, ca şi el. Are ochii şi mâinile lui. Şi, la numai trei ani, are atâta voinţă! E mât de îndărătnic, uneori, şi uneori atât de drăgăstos!… Îi pieri orice urmă de amărăciune şi de ură din glas. Avu un râs deschis: Şi îmi spune „Tanti Gi”!

— Spui că e atât de voluntar?

— Ca şi Jacques. Şi are aceleaşi porniri de furie, ţii mânie. Furiile acelea surde… Şi atunci se ascunde în fundul grădinii, singur, pentru a rumega cine ştie ce gânduri.

— E inteligent?

— Foarte. Înţelege, ghiceşte tot! Şi e atât de sensibil!

u blândeţe poţi obţine tot ce vrei de la el. Dar dacă i te împotriveşti, dacă nu-i dai voie să facă ceea ce a hotărât el să facă, se încruntă, îşi strânge pumnişorii şi nu mai ştie ce-i cu el… Aşa cum fac ea şi Jacques… Rămase un timp pe gânduri.

302 – *Roger Martin du Gard*

Daniel i-a făcut în ultimul timp o fotografie foarte buni Cred că Jenny ţi-a trimis şi ţie una, nu?

— Nu, Jenny nu mi-a trimis niciodată nicio fotografi» de-a fiului ei.

Mirată, îşi ridică privirile spre dânsul, păru a pune o întrebare, fu cât pe ce să spună ceva, dar tăcu. Apoi:

— O am în geantă… Vrei s-o vezi?

— Da.

Dădu o fugă să-şi caute geanta şi scoase din ea două foc tografii de amator.

Întruna, care părea a fi fost luată anul trecut, Jean-Paul era fotografiat cu maică-sa: o Jenny mai greoaie, cu chipul mai plin decât odinioară, cu trăsăturile liniştite, austerf chiar. „Va semăna cu doamna de Fontanin”, îşi spuse Antoine Era îmbrăcată în negru; se aşezase pe una din treptele peronului casei şi îşi ţinea strâns copilul lângă ea. În cealaltă, de bună seamă luată mai de curând, Jean-Paul era singur: îmbrăcat într-un tricou cu dungi, care se lipea pe trupşorul lui uimitor de musculos, stătea în picioare, încordat, cu bărbia în piept, bosumflat.

Antoine privi îndelung cele două fotografii. A doua, mai ales, îi reamintea de Jacques: părul, crescut în acelaşi fel. aceeaşi privire adâncă, pătrunzătoare, aceeaşi gură, acelaşi maxilar – maxilarul puternic al familiei Thibault.

— Vezi, îi explică Gise, stând în picioare, aplecată peste umărul lui Antoine, se juca în nisip. Uite-i, colo, şi lopaţica; o azvârlise, furios că fusese întrerupt din joacă, şi se dusese să se lipească de zid…

Antoine ridică, râzând, capul spre ea.

— Ţi-este chiar atât de drag copilul ăsta?

Gi se nu-i răspunse, dar surâse, şi nimic nu era mai grăitor decât acest surâs luminos, văding o dragoste minunată.

Şi acum – ca ori de câte ori îşi amintea de lucrul acela nesăbuit pe care-l făptuise odată – se simţi cuprinsă de o tulburare pe care însă Antoine n-o observă. (Trecuseră de atunci doi ani. Mai mult poate. Jean-Paul era încă foarte mic. Nu fusese nici înţărcat… Nimic nu-i făcea

mai multă plăcere Gisei decât să-l ţină în braţe, să-l legene, să-l adoarmă la pieptul ei. Şi, când o vedea pe Jenny alăptându-şi copilul, o disperare cumplită şi un puternic sentiment de invidie o cuprindeau. Într-o zi de vară, când Jenny îi lăsase copilul în pază – era o căldură prevestitoare de furtună, enervantă – cedând unei dorinţe nebuneşti, se încuiase cu copilul în ca-

mera ei şi-i dăduse sânul. O, Doamne, gura aceea micuţă şi însetată, cum se năpustise asupra ei, cum o supsese, o muşcase, o strivise! Gise suferise câteva zile în şir şi din cauza /neţurilor, dar şi de ruşine. Fusese oare un păcat? Nu-şi irgăsise liniştea decât după ce se spovedise, în cuvinte ocolite, duhovnicului, şi după ce-şi impusese ea însăşi o îndelungată penitenţă; dar de atunci nu mai făcuse niciodată aşa ceva…)

— Are des atitudinea asta? Aerul ăsta că nu vrea să cedeze? întrebă Antoine.

— O, da, foarte des. Şi, totuşi, aici, Daniel a fost acela t iire l-a supărat. Şi doar pe Daniel îl ascultă mai uşor. Pentru a fl-i bărbat, bănuiesc. Da, îşi adoră mama; şi pe mine; da, şi pe mine mă iubeşte. Dar noi, vezi tu, suntem femei. Cum să ipun? A şi început să simtă superioritatea lui de bărbat. Râzi? îi, totuşi, aşa e! Se simte asta dintr-o sumă de fleacuri, de lucruri mici…

— Eu cred mai degrabă că autoritatea vă scade fiindcă ilnteţi mereu pe lângă el, pe câtă vreme unchiul lui, pe caic-l vede mai rar…

— Mai rar? Dar Jean-Paul stă mai mult cu Daniel decât tu noi, din cauza spitalului. Daniel are teată ziua grijă de el.

— Daniel?

Gise îşi retrase mâna care rămăsese pe umărul lui Antoine, se dădu puţin la o parte şi se aşeză pe scaun.

— Da. De ce întrebi? Te miră?

— Nu-l prea văd pe Daniel în rolul ăsta de dădacă…

Gise nu înţelegea; nu-l cunoscuse pe Daniel de Fontanin decât după amputare.

— Dimpotrivă! Copilul îi ţine de urât. Zilele sunt lungi la Maisons!

— Bine, dar acum, de când a fost reformat, nu s-a apucat îl în nou de lucru?

— Unde, la spital?

— Nu! Nu s-a apucat din nou de pictură!

— De pictură? Nu l-am văzut niciodată pictând!

— Şi nu se duce la Paris?

— Fiu se duce niciodată. Nici măcar nu părăseşte vila sau grădina!

— Îi este chiar atât de greu să meargă?

— O, nu din cauza asta. Trebuie să te uiţi cu băgare de seamă la el ca să observi că şchioapătă; mai ales acum, de

 când are o proteză nouă… însă n-are chef să iasă. Citeşte zi< rele. Are grija de Jean-Paul, se joacă cu el, îl plimbă prin jurul casei. Câteodată o ajută pe Clotilde la curăţatul mazărei, îi curăţatul fructelor pentru compot. Alteori mai grebleaxt pietrişul de pe terasă. Nu prea des… Cred că aşa e felul lui, liniştit, indiferent, puţin cam adormit…

— Cine, Daniel?

— Da, Daniel!

— Nu era deloc aşa cum spui tu… Se vede treaba că e nefericit.

— Ce idee! Nu pare nici măcar plictisit! în orice caz, nu se plânge niciodată. Dacă este uneori cam posac – cu ceilalţi, cu mine, niciodată – e din cauză că nimeni nu ştie cum să-l ia. Nicole îl necăjeşte, îl sâcâie, aşa, pe degeaba. Jenny! îi ea, este stângace; îl jigneşte prin tăcerile ei, prin

rigiditate! ei... Jenny e bună, foarte bună, dar nu ştie s-o arate. Nu ştio niciodată să găsească cuvântul care poate face plăcere...

Antoine nu mai protestă. Dar avea o mutră atât de uimită, încât Gise începu să râdă:

— Cred că nu cunoşti prea bine firea lui Daniel. Se vede că a fost întotdeauna puţin cam răsfăţat... şi grozav de leneş I

Masa se terminase de mult. Gise se uită la ceas şi se ridică repede în picioare.

— Strâng masa, după care trebuie să plec.

Rămase în faţa lui, în picioare, privindu-l cu duioşie. îl părea grozav de rău că trebuie să-l lase singur, bolnav, în caz* aceea pustie. Nu îndrăznea să mai spună nimic. Un surÂJ îmbietor şi duios îi apăru în privire şi i se coborî până la buze.

— Ce-ai zice dacă, mai spre seară, aş veni să te iau? Şi dacă ai merge cu mine la Maisons, în loc să stai toată noaptea, singur, aici?

Antoine dădu din cap.

— Nu, în seara asta în niciun caz. Azi trebuie să-l văd pe Rumelles. Iar mâine, pe Philip. Şi mai am de aranjat câtr ceva jos, trebuie să caut nişte dosare...

Se gândea. Era foarte bine dacă ajungea la Mousquier vineri seara. Nimic nu-l împiedica, deci, să se ducă pentru două zile la Maisons-Laffitte.

— Bine, dar acolo unde voi dormi?

Înainte de a-i răspunde, Gise se aplecă, foarte repede, şi-l îmbrăţişă mulţumită.

— >

— Cum unde? La vilă, bineînţeles. Mai avem două camere libere.

Antoine ţinea încă în mână fotografia lui Jean-Paul şi,

din când în când, îşi arunca privirile peste ea.

— Ei bine, voi face cele de cuviinţă pentru a căpăta prelungirea… Şi mâine, mâine spre seară… Ridică fotografia între degete: Mi-o dai mie?…

V

Cu toate că era duminică, Rumelles se afla la biroul lui tic la Quai d’Orsay când Antoine, rămas singur după plecarea

lisei, îl chemă la telefon. Diplomatul îşi ceru iertare că n-are în cursul după-amiezii nicio oră liberă, dar îl pofti să vină h.1 – 1 ia ca să cineze împreună.

La opt, Antoine sosi la minister. Rumelles îl aştepta în capulicărilor, luminate slab de un bec mic. În această penumbră icglementară, acel du-te-vino al funcţionarilor care plecau de la birou şi al câtorva vizitatori întârziaţi avea ceva ciudat, conspirativ.

— Te iau cu mine la Maxim’s. O să fie o mică variaţie faţă de viaţa pe care o duci la spital, propuse Rumelles cu în /Îmbet de amabilitate protectoare, conducându-l spre unul îl între automobilele cu steguleţ care staţionau în curte.

— Ca tovarăş de masă nu fac două parale, îl avertiză Antoine. Seara nu beau decât lapte.

— Au acolo un lapte straşnic, servit de la gheaţă! râse Rumelles, care hotărâse să cineze la „Maxim’s”.

Antoine încuviinţă din cap. Ziua aceea îl obosise din cale-afară, deoarece şi – o petrecuse acasă, răscolind prin mape şi prin rafturile bibliotecii. Seara aceasta de conversaţie îl ram speria, aşa că se grăbi să-i aducă la cunoştinţă lui Rumelles că vorèea cu greutate şi e nevoit să-şi cruţe coardele vocale.

— Un noroc pentru un palavragiu ca mine! se bucură diplomatul.

Făcea pe glumeţul ca să-şi ascundă impresia

neplăcută pe care i-o lăsa faţa trasă şi vocea cavernoasă şi înăbuşită a prietenului său.

În sala luminată ca ziua a restaurantului, slăbiciunea şi aerul bolnăvicios al lui Antoine îl izbiră şi mai tare. Se feri însă să ceară prea multe lămuriri asupra sănătăţii lui şi, după câteva întrebări imprecise, se grăbi să schimbe vorba.

— Nu luăm supă. Mai degrabă câteva stridii. Sunt cam pe sfârşite, dar sunt încă bune… Cinez deseori aici.

— Veneam şi eu pe vremuri… îşi aminti Antoine. Privirile sale făcură încet ocolul întregului local şi se opriră asupra bătrânuluimaître d'hôtel, care aştepta, în picioare, comanda: Nu mă mai recunoşti, Jean?

— O, ba da, domnule, răspunse acesta, înclinându-se cu un zâmbet convenţional.

„Minte, gândi Antoine. îmi spunea întotdeauna domnule doctor…"

— E foarte aproape de biroul meu, continuă Rumellci, şi pentru serile de alarmă e destul de comod: n-am decât să trec strada pentru a găsi un adăpost bun la Ministerul Marinei.

Antoine se uita la Rumelles cu luare-aminte, în timp ce acesta îşi alegea mâncărurile. Şi el se schimbase. Chipul lui leonin se buhăise; încărunţise; în jurul ochilor, nenumărate cute îi încreţeau în toate sensurile pielea sa de blond, care se veştejea. Privirea-i rămăsese albastră şi vie; dar sub pleoapele de jos îi apăruseră pungi liliaclâii, deasupra obrajfloi brăzdaţi de vinişoare roşii.

— În ceea ce priveşte desertul, o să văd, încheie Rumellci cu un aer de sfârşeală, înapoind maître d hotelului lista. îşi dădu capul pe spate, îşi puse o clipă mâinile pe faţă, apăsându-şi cu degetele pleoapele arzânde, şi oftă: Aşa cum mă vezi, dragul meu, de la mobilizare încoace n-

am avut o zi de concediu sunt istovit!

Se şi cunoştea, de altfel. Oboseala, îndelung adunată, se trădala acest tip nervos printr-o extremă febrilitate. La plecarea lui, Antome lăsase în urmă un Rumelles – 1914, sigur, stăpân pe sine, cam suficient, căruia îi plăcea să sporovăiască despre toate cele, dar cu o reţinere căutată. Patru ani de surmenaj făcuseră din el un om cu râsul brusc şi convulsiv, cu privirea tremurătoare, un om care gesticula abundent, care sărea de la una la alta fără legătură şi a cărui faţă congestionată trecea dintr-odată de la o agitaţie bolnăvicioasă la ce «mai mohorâtă descurajare. Cu toate astea, se căznea să se tină bine, ca odinioară. După fiecare semn de oboseală, după fiecare clipă de slăbiciune, urma o scurtă reculegere: îşi dădea uşor capul pe spate cu un gest larg, îşi trecea mâna prin părşi lăsa să-i fluture pe faţă un zâmbet plin de forţi regăsită.

Antoine se pregăti să-i mulţumească pentru îndelunga anchetă pe care o făcuse în jurul morţii lui Jacques şi pentru

ajutorul pe care-l dăduse lui Jenny când aceasta voise să plece în Elveţia. Rumelles îl opri scurt:

— Ëh, asta-i lucru firesc! Lasă, dragul meu… lasă… Apoi scăpă vorbele fără să-şi dea seama: Tânăra aceea mi s-a părut fermecătoare… da… fermecătoare!

„Prea e om de lume ca să nu se prostească din când înţând”, îşi zise Antoine.

Rumelles îi tăiase vorba şi nu mai ostenea să arunce frazele una după alta. Începu să-i povestească în amănunţime toate cercetările pe care le făcuse, ca şi cum Antoine n-ar fi ştiut nimic despre treaba asta. Totul îi rămăsese uimitor de viu în memorie: cita, fără să şovăie, date sau nume de intermediari.

— Trist sfârşit! suspină el, ca o încheiere. Nu-ţi bei laptele?

O să se încălzească… îşi furişă spre Antoine o privire şovăitoare, îşi muie buzele în palâar, îşi şterse mustăţile zburlite ca ale unui motan şi suspină din nou: Da, trist sfârşit… M-am gândit mult la dumneata, crede-mă… Dar, date fiind împrejurările, ideile dumitale… onorabilitatea numelui… te întrebi dacă – cel puţin pentru familie – sfârşitul acesta… n-a fost, la urma urmelor, o întâmplare… fericită…

Antoine se încruntă, dar nu răspunse. Cuvintele lui Rumelles îl loviseră adânc. Trebuia totuşi să recunoască, fără înconjur, că şi el avusese aceeaşi idee când aflase adevărul usupra ultimelor zile ale lui Jacques. Da, o avusese; astăzi, însă nu mai gândea la fel; ba simţea chiar, amintindu-şi de această idee, un fel de ruşine dureroasă. Aceşti ultimi ani de război, toate raţionamentele pe care fusese silit să le facă în cursul lungilor ceasuri de nesomn petrecute la clinică îi răsturnaseră aproape pe de-a-ntregul vechiul lui fel de a judeca.

N-avea deloc poftă să înceapă să discute cu Rumelles despre chestiunile lui personale. Prezenţa sa în localul acesta, unde de atâtea ori venise să cineze cu Anne, nu făcea decât să-i adâncească stânjeneala. Era uimit – se mira cu naivitate că vedea atâta lume în acest restaurant de lux, acum, în a patruzeci şi patra lună de război. Toate mesele erau ocupate, ca şi odinioară în serile de aglomeraţie. Erau, acum, poate mai puţine femei şi mai puţin elegante multe dintre ele aveau şi aici un aer de infirmiere. Marea majoritate a bărbaţilor erau în uniformă, strânşi în curelele lor bine lustruite, se umflau în pene, cu tunica plină de panglicuţe multicolore. Printre ei se aflau câţiva în permisie, ofiţeri de trupă; cei mai mulţi însă erau ofiţeri de la comenduire a pieţei din Paris sau de la marele

 cartier general. Un mare număr de aviatori, gălăgioşi, cu priviri triste, puţin nebune, păreau beţi înainte de a fi băut. O adevărată amestecătură de uniforme italieneşti, belgiene, româneşti, japoneze. Câţiva ofiţeri de marină. Dar mai cu seamă englezi – haine de culoare k aki, cu guler deschis la piept şi cu cămaşa impecabilă – veniţi aici pentru a cina şi pentru a bea şampanie.

— Nu uita să-mi dai de veste când ai să fii la sfârşitul convalescenţei, spuse Rumelles cu amabilitate. Nu trebuie să mai fi trimis pe front. Ţi-ai făcut datoria cu vârf şi îndesat…

Antoine ar fi vrut să spună adevărul. Din iarna lui 1917, când fusese socotit vindecat de prima lui rană, fusese repartizat la diferite spitale din spatele frontului. Dar Rumelles continua să vorbească:

— Eu, unul, sunt acum aproape sigur că voi termina războiul fără să mă mişc din minister. La venirea domnului Clemenceau puţin a lipsit ca să fiu trimis la Londra; de n-ar fi fost preşedintele Poincaré, cu care am rămas în termeni foarte buni, şi, mai ales, dacă n-ar fi fost împotrivirea domnului Berthe lot, căruia îi cunosc toate ciudăţeniile şi care are nevoie de mine, aş fi fost debarcat. Bineînţeles, viaţa la Londra n-ar fi fost lipsită de interes. N-aş mai fi fost însă în centrul tuturor treburilor, cum sunt aici. Ce ea ce este pasionant!

— Te cred!… Dumneata, cel puţin, eşti unul dintre aleşii care pot să înţeleagă câte ceva din ceea ce se întâmplă… Şi – cine ştie? – dintre cei care pot chiar să prevadă puţin şi viitorul!

— O, îl întrerupse Rumelles, să înţelegi, nu poţi; iar să prevezi, şi mai puţin… Degeaba ştii, dragul meu, ce carte are adversarul în mână, de înţeles nil înţelegi nimic din tot ce se întâmplă; abia dacă, uitându-te înapoi, pricepi

ceva din cele ce s-au întâmplat... Să nu crezi că un om de stat din zilele noastre, fie el integru şi tiranic ca domnul Clemenceau, poate avea vreo influenţă directă asupra evenimentelor. Este şi el sclavul împrejurărilor... A guverna în timp de război e ca şi cum ai conduce o navă în care intră apa prin toate părţile: trebuie să născoceşti, din ceas în ceas, cine ştie ce combinaţie pentru a împiedica asalturile mai ameninţătoare; trăim într-o atmosferă de naufragiu; abia de ai răgaz, din când în când, să-ţi calculezi poziţia, să te uiţi pe hartă, să indici o direcţie nesigură... Domnul Clemenceau face şi el ca ceilalţi: suportă evenimentele şi, când poate, le exploatează. Pot să-l urmăresc destul de bine din postul în care mă aflu.

FAMILIA THIBAULT – 309

(iudat fenomen... Luă un aer gânditor şi spuse repede, cu r/, itări căutate: Vezi dumneata, domnul Ôlemenceau este un paradoxal amestec de scepticism firesc, de pesimism chibzuit şi de optimism hotărât; trebuie însă să recunoaştem că e o

ombinaţia cum nu se poate mai nimerită! Surââea, plin de înţelesuri, până în colţurile pleoapelor, ca şi cum s-ar fi amuzat lingur de discursul să îi şi ar fi gustat cu multă plăcere calitatea formulelor pe care le găsise. Era însă limpede că toate acestea le spunea mereu, de luni de zile, fiecărui nou-sosit. Şi apoi, adăugă el, acest om, care se îndoieşte de toate, este animat de o credinţă adâncă: crede cu putere că patria domnului demenceau nu poate fi învinsă. Asta, dragul meu, constituie îi forţă fără egal f Chiar şi azi, când – trebuie să mărturisim – văd clătinându-se până şi încrederea celor mai optimişti, ei l) ine, pentru acest patriot, victoria rămâne absolut sigură! Sigură, ca şi cum, prin drept divin, cauza Franţei nu poate decât triumfa în glorie!

Antoine, tuşind încet – la masa vecină un maior din

armata engleză aprinsese o ţigară de foi – încercă să spună ceva. Dar vocea lui era atât de slabă, înăbuşită, în plus, şi de şervetul pe care şi-l apăsă pe buze, încât nu se înţeleseseră decât câteva cuvinte:

— …ajutor american… Wilson…

Rumelles găsi că e mai uşor să încerce a se preface c-a auzit?

I, un chiar un aer grozav de interesat:

— Oh, făcu el, mângâindu-şi obrazul cu un gest visător, (ştii, pentru unii dintre noi, preşedintele Wilson… în Franţa şi în Anglia suntem nevoiţi, vezi bine, să arătăm o respectuoasă consideraţie fanteziilor acestui profesor american; dar nu ne lăsăm înşelaţi. Este un om cu orizont îngust, care nu are nici cea mai vagă noţiune despre relativ. Trebuie să recunoşti că pentru un om de stat… Trăieşte într-o lume ireală, creată pe de-a-ntregul de imaginaţia lui mistică… Ferească Dumnezeu ca morala simplistă a acestui puritan să intervină vreodată în funcţionarea subtilelor rotiţe ale bătrânelor noastre treburi europene!

Antoine ar fi dorit să-i poată răspunde. Glasul lui, însă, nu-i îngăduia. În momentul acela, dintre toţi cei care purtau o mare răspundere, singur Wilson i se părea în stare să privească dincolo de război; singurul capabil să se gândească la viitorul lumii. Se mulţumi să schiţeze un gest energic de protest.

Înveselit, Rumelles zâmbi.

— Nu mai spune! Nu cumva vrei să mă faci să cred că te-ai lăsat dus de aiurelile preşedintelui Wilson! Astea pot fi luate în serios dincolo de Atlantic, într-o tară de copii pe jumătate sălbatici. Dar în bătrâna noastră Europă…! Fugi de-aici! Frumos ne-ar sta dacă am îngădui utopiilor ăstora să prindă rădăcini la noi! Vezi dumneata, nu ne

putem feri niciodată îndeajuns de răul pe care îl pot face anumite cuvinte umflate, scrise cu literă mare: „Drept! Justiţie! Libertate!” etc... în Franţa lui Napoleon al III-lea ar trebui să se ştie la ce dezastre duce aşa-zisa politică generoasă! întinse braţul şi-şi puse mâna scurtă şi lată, plină de pistrui, pe faţa de masă. Apoi, apledndu-se confidenţial spre Antoine: De altfel, oamenii bine informaţi pretind că preşedintele Wilson e mult mai puţin naiv decât pare şi că nici el însuşi nu se lasă ameţit de mesajele lui... Acest campion al „păcii fără victorie” are, după cât se pare, pur şi simplu, ambiţia foarte realistă de a profita de împrejurări, pentru a pune vechiul continent sub tutelă americană, împiedicându-i pe aliaţi să ocupe, mâine, în treburile lumii locul de conducere care-l’c-ar fi asigurat prin victorie. Acest lucru, în paranteză fie zis, vădeşte o serioasă doză de naivitate! Fiindcă trebuie să fie cineva foarte naiv pentru a-şi închipui că Franţa şi Anglia ar primi să se fi epuizat timp de ani şi ani de zile într-o lupta atât de costisitoare fără să tragă din ea serioase profituri materiale!

„Dar, îi răspunse Antoine în sinea lui, instaurarea unei păci adevărate, a unei păci în sfârşit trainice, n-ar constitui pentru popoarele europene cel mai material din toate profiturile de război?” însă tăcu. Căldura, zgomotul, mirosul de mâncăruri, amestecat cu fumul de tutun, îi făceau din ce în ce mai rău. Apăsarea pe care o simţea devenea tot mai grea. „Ce caut aici? gândea el, furios pe sine însuşi. Frumoasă noapte îmi pregătesc...”

Rumelles nu observa nimic. S-ar fi zis că-i face o plăcere deosebită să-l ponegrească pe Wilson. La Quai d’Orsay, Wilson era ţinta asupra căreia, de luni de zile, se exersa cu ferocitate verva domnilor diplomaţi. Rumelles îşi întrerupea frazele cu un râs din gât, vindicativ, răsucindu-se pe scaun ca şi cum ar fi stat pe cărbuni aprinşi:

— Din fericire, preşedintele Poincaré şi domnul Clemenceau, ca adevăraţi realişti şi buni latini ce sunt, au înţeles nu numai nebunia acestor Himere, dar şi ascunsa megalomanie a preşedintelui Wilson… megalomanie care poate fi folosită în scopuri… profitabile! Important în momentul de faţă

s ste să stoarcem Americii cât mai mult petrol, cât mai mult urmament şi cât mai multe avioane şi oameni. Aşa că trebuie nă fim foarte atenţi să nu-l contrazicem pe acest puternic furnizor. La nevoie să ne prefacem că dăm şi noi în boala lui. Mă rog, să ne purtăm cu el cum trebuie să ne purtăm cu nebunii care nu sunt primejdioşi. Şi, te asigur, până acum rezultatele acestei tactici au fost foarte bune… Se aplecă spre Antoine şi-i spuse la ureche: Ştii dumneata că, mulţumită celor două mii de tone de benzină pe care ni le-a dat în răstimp de câteva săptămâni şi mulţumită celor trei sute de mii de oameni pe care ni-i trimite în fiecare lună, am putut rezista, anul acesta, după dezastrul englezilor în Picardia? N-avem decât să flatăm mai departe maniile himerice ale acestui Lohengrin cu ochelari… În ziua în care vom avea, pe pământ francez, o puternică armată americană în stare să înlocuiască trupele noastre, atunci vom putea răsufla puţin şi vom putea deveni spectatori, aşteptând ca America să scoată, pentru noi, castanele din foc…

Antoine se uită gânditor la Rumelles, care mânca din friptura pe care o comandase „în sânge”. Ridică mâna ca pentru a cere cuvântul:

— Dumneata prevezi, aşadar… încă vreo câţiva ani de război?

Rumelles împinse farfuria şi se lăsă puţin pe spate:

— Chiar ani de zile, nu, într-adevăr, nu cred. Socotesc chiar că am putea avea unele surprize fericite… îşi privi o

clipă, tăcut, unghiile: Ascultă, Thibault, adăugă el vorbind din nou aproape în şoaptă, pentru a nu fi auzit de vecini. Mi-am adus aminte de ceva. Era în februarie 1915. Într-o seară, domnul Deschanel a spus în faţa mea: „Durata şi peripeţiile acestui război sunt incalculabile. Pentru mine, unul, războiul acesta este o nouă izbucnire a războaielor Revoluţiei şi ale Imperiului. Vor fi, în luptă, poate, şi răgazuri, iar pacea finală e departe!” Ei bine, în momentul acela am crezut că e doar o glumă. Astăzi, însă... astăzi... sunt foarte aproape de a uprecia aceste cuvinte drept o viziune profetică. Făcu o pauză, se jucă puţin cu solniţa şi adăugă: Şi asta până într-atât, încât, dacă mâine, după un succes zdrobitor al Aliaţilor, armatele Puterilor Centrale ar cere să depună armele, aş gândi, ca şi domnul Deschanel: „lat & răgazul; pacea finală însă este încă departe”.

Suspină şi, fără a schimba tonul acesta de lecţie învăţată pe de rost, care avea darul de a-l enerva atât de mult pe Antoine, se avântă într-o străludtă dare de seamă asupra diferi

312 – *Roger Martin du Gard*telor faze ale războiului, începând cu invadarea Belgiei Astfel, despărţite unele de celelalte, reduse la scheme foarts limpezi, evenimentele se înlănţuiau cu o logică impresii) nantă. Ai fi zis că este darea de seamă a unei partide de şah Războiul acesta – pe care el, Antoine, îl făcuse zi cu zi – ÎI apărea deodată văzut în perspectiva timpului şi sub aspectul lui istoric. În gura frumos cuvântătoare a diplomatului, Mamo, Somme, Verdun – numele acestea care până atunci îi evocaserl amintiri precise, personale şi tragice – deveneau acum, golite deodată de realitatea lor, jaloanele precise ale unei expuneri tehnice, titluri de capitole pentru manualele şcolare ale generaţiilor viitoare.

— Şi iată-ne ajunşi în 1918, încheie Rumelles. Intrare» în război a Statelor Unite constituie strângerea

blocadei, demoralizarea popoarelor germanice. Urmarea logică este înfrângerea lor inevitabilă. În faţa acestui fapt nou, popoarele germanice aveau de ales între două atitudini: negocierea unei păci şchioape, cită vreme mai era încă timp, sau reluarea cu disperare a ofensivei, pentru a încerca să învingă înainte de sosirea masivă a americanilor. Au ales ofensiva. De aici h venit şi formidabila lovitură din martie, din Picardia. Încă o dată, puţin le-a lipsit ca să nu câştige. Iată de ce o ţin mereu pe acelaşi drum. Asta e situaţia. Vor izbuti de data asta? Se prea poate. Nimic nu ne îngăduie să spunem că până în vara nu vom fi nevoiţi să cerem pace. Dar, dacă nu izbutesc, înseamnă că şi-au jucat ultima carte. Atunci au pierdut şi războiul. Asta, fie că am aştepta, pasivi, ceasul năvalei americane, fie că – şi acesta este, pare-se, planul lui Foch – ne-am arunca ultimele forţeîntrun atac pe toate fronturile şi ne-am asigura un avantaj înainte ca americanii să se fi pus în mişcare. Iată pentru ce-mi vine a spune: adevărata pace, pacea finală, e, poate, încă departe; dar un răgaz va fi şi, pe cât se pare, destul de aproape.

Fu obligat să se întrerupă: Antoine avea un acces de tuse atât de violent încât, de data asta, era greu să te mai faci că nu bagi de seamă.

— Iartă-mă, dragul meu... Te istovesc cu vorbăria mea. Să mergem.

Făcu un semn maître d'hôtel-ulai, scoase din buzunarul pantalonilor – aşa cum făceau soldaţii americani – un pumn de bancnote mototolite şi plăti nota cu un aer de nepăsare.

FAMILIA THIBAULT – 313

Rue Royale era întunecată. Automobilul, cu luminile şi inse, aştepta la marginea trotuarului.

Rumelles se uită în sus şi spuse:

— Cerul e senin; se prea poate să vină în noaptea

asta… Mă întorc la minister, să văd dacă e ceva nou. Întâi te duc până acasă.

Înainte de a se urca în maşina în care Antoine se şi aşezase, timpără de la o vânzătoare câteva ziare de seară.

— Minciuni, murmură Antoinev

Rumelles nu răspunse imediat. Închise întâi, prevăzător, ferestruica ce-i despărţea de şofer.

— Bineînţeles că sunt minciuni! spuse întorcându-se aproape ameninţător spre Antoine. Cum de nu înţelegi că aprovizionarea regulată cu ştiri liniştitoare este pentru ţară tot atât de esenţială ca şi aprovizionarea cu hrană şi muniţii?

— E adevărat, aveţi şi răspunderea sufletelor, spuse înloine ironic.

Rumelles îl bătu prieteneşte pe genunchi:

— Hai, Thibault, fii serios! Gândeşte-te! Ce poate face un guvern care se află în război? Să conducă evenimentele? Ştii bine că nu. Dar să conducă opinia publică, asta, da! Este i hiar singurul lucru pe care-l mai poate face!… Ei bine, asta şi Incem! Principala noastră ocupaţie constă încum să spun?

— În transmiterea aranjată a faptelor… Trebuie neapărat să stimulăm necontenit încrederea naţiunii în victoria ei finală… Trebuie să apărăm, zilnic, încrederea pe care şi-a pus-o, pe drept sau pe nedrept, în valoarea şefilor ei, militari sau civili…

— Şi pentru asta, orice mijloc e bun!

— Eineâmeles!

— Minciuna organizată!

— Sincer vorbind: crezi că am putea îngădui să se spună, ştiu şi eu, de pildă… că bombardamentele noastre aeriene asupra oraşelor Stuttgart şi Karlsruhe au făcut, în rândurile populaţiei civile, mult mai multe „victime nevinovate” decât toate obuzele pe care le va putea arunca

vreodată Bertha asupra Parisului?... Sau, bunăoară, că această campanie a submarinelor nemţeşti, pe care am înfăţişat-o drept o crimă împotriva umanităţii, era, pentru Puterile Centrale, o operaţie necesară, singura posibilitate care le rămânea pentru a zdrobi rezistenţa noastră după eşecul ofensivelor din 1916?... Sau că faimoasa torpilare a ilusitaniei era, la drept vorbind, un act de represalii cu totul îndreptăţit, un foarte blând răspuns, la urma urmelor, la această blocadă cumplită, care a ucis până acum în Germania şi în Austria de zece sau

 de douăzeci de mii de ori mai mulţi copii şi mai multe femdecât se aflau pe Lusitania? Nu, nu, foarte rareori este bint să spui adevărul! E indispensabil ca duşmanul să fie totdeauna vinovat şi ca marea cauză a Aliaţilor să fie singura caual dreaptă! E neapărat necesar...

— ...să minţim.

— Da, chiar de n-ar fi decât pentru a ascunde celor de p «front ce se urzeşte în spatele frontului! Chiar de n-ar fi dec!) pentru a ascunde celor din spatele frontului grozăviile car se petrec pe front!... Este neapărat necesar să li se ascund! şi unora, şi celorlalţi ce se întâmplă în culisele cancelariilof inamicului sau neutrilor! Da, dragul meu! De aceea, coi mai mare parte a muncii noastre, a muncii conducătorilor civili, vreau să spun, este nu numai să minţim, cum prea bine zid, dar să minţim bine! Ceea ce, crede-mă, nu e totdeauna uşor asta cere o lungă experienţă, o ingeniozitate şi o uşurinţă de a născoci mereu vii. Se cere să fii „un fel de geniu... Şi pot st afirm: viitorul ne va da dreptate. În domeniul acesta, al mm ciunti folositoare, noi, în Franţa, am făcut minuni de patru ani încoace!

Automobilul, după ce străbătuse încet Boulevard Saint-Gcr* main şi Rue de l'université slab luminate, se

opri în faţa porţii lui Antoine. Cei doi bărbaţi coborâră.

— Uite, continuă Rumelles, îmi aduc aminte de săptămâna aceea a ofensivei lui Nivelle, în aprilie 1917… Glasul lui redeveni febril. îl apucă pe Antoine de braţ, pentru a-l duce ceva mai departe de şofer: Nu-ţi poţi închipui e* a fost asta pentru noi, cei care ştiam totul, ceas cu ceas., pentru noi, care asistam la această acumulare de greşeli., pentru noi, care puteam calcula, în fiecare seară, totalul pierderilor!… Numai în patru sau cinci zile, treizeci şi patru de mii de morţi şi peste optzeci de mii de răniţi!… Dai răzvrătirea acelor regimente decimate… Şi totuşi nu pute* fi vorba nici să spunem adevărul, nici să fim drepţi. Trebuia cu orice preţ, să reprimăm fără milă rebeliunea trupelor, înainte ca aceasta să cuprindă întreaga armată! Pentru ţari a fost o chestie de viaţă sau de moarte… Trebuia cu oricț» preţ să susţinem comandamentul, să-i ascundem greşelile, să-i salvăm prestigiul… Mai mult: trebuia, cu bună ştiinţă, s4 persistăm mai departe în greşeală, să reluăm ofensiva şi ” aruncăm noi divizii în focul nimicitor al frontului, să jertfim încă o dată douăzeci sau douăzeci şi cinci de mii de soldaţi, la Chemin-desdames…

— Pentru ce?

FAMILIA THIBAULT – 315

— Pentru a obţine un succes cât de mic, pe care să ne putem grefa minciuna salvatoare! Să reîntărim încrederea, t are slăbea pretutindeni… Am avut parte, în cele din urmă, de fericita operaţie de la Craonne. Am putut face din ea o victorie strălucit! Eram salvaţi!… Zece zile după aceea, guvernul i-a măturat pe şefi şi à semnat numirea generalului l’étain…

Antoine, sleit de forţe, nemaiputând să stea în picioare, te rezemase de zid. Rumelles îl ajută să meargă până la intrare.

— Da, adăugă el, eram salvaţi; îţi jur însă că mai degrabă aş da un an din viaţă decât să fiu silit să retrăiesc acele patru sau cinci săptămâni! Părea sincer. Mă duc. Mi-a făcut niâta plăcere că te-am văzut!... Şi, în timp ce Antoine trecea pragul, îl îndemnă: îngrijeşte-te serios, dragul meu! Medicii sunt toţi la fel... când e vorba de propria lor sănătate, chiar cei mai conştiincioşi sunt de o neglijenţă...

Gise îi pregătise camera. Obloanele erau închise, perdelele trase, husele scoase de pe scaune şi fotolii, iar patul era făcut; un pahar şi o cană cu apă proaspătă fuseseră puse la îndemână, pe noptieră. Toate aceste mici dovezi ale atenţiei ce i se dădea îl tulburară atât de mult, încât Antoine îşi spuse: „Se vede că arăt şi mai rău decât credeam..."

Prima lui grijă fu să-şi facă o injecţie. După aceea se frânti într-un fotoliu şi rămase aşa vreo zece minute, nemişcat, încordat, cu ceafa sprijinită de spătar.

Se gândea la Rumelles cu o duşmănie neaşteptată, aspră, nedreaptă, desigur, şi de care era el însuşi mirat: „Cei care lac războiul... Cei care nu fac războiul... între noi şi ei, împăcarea nu va mai putea fi niciodată posibilă!"

Senzaţia de sufocare începu să-i treacă puţin câte puţin. Se ridică, pentru a-şi lua temperatura: 38, 1... Nu era prea mare după o zi ca asta... înainte de a se culca, mai pierdu puţin timp făcând o inhalaţie.

„Nu, îşi spunea el, înfundându-şi cu ciudă capul în pernă, nu mai e cu putinţă nicio înţelegere cu ei! în ziua încetării războiului, cei care nu l-au făcut vor trebui să se ascundă, să dispară. Franţa, Europa de mâine vor fi de drept ale foştilor combatanţi. Nicăieri cei care l-au făcut nu vor accepta să colaboreze cu cei care n-au fost acolo!"

Întunericul îl apăsa, dar se stăpâni şi nu aprinse lampa. Camera fusese a domnului Thibault, aceea în care

bătrânul.

316 – *Roger Martin du Gard* înainte de a muri, luptase şi suferise atâta. Antoine îşi aducel aminte de cele mai mici amănunte, de ultima baie, de i». jecţia izbăvitoare, de toate clipele acelei agonii. Iar ochii lui larg deschişi în întuneric păreau că desluşesc camera tatălui său, cu patul acela mare de acaju, cu pupitrul de rugăciunii îmbrăcat în catifea şi cu scrinul plin de doctorii.

VI

Mulţumită inhalaţiei, noaptea nu fusese proastă; Antoine, însă, aproape că nu închisese ochii. Abia înspre zori somnul îl furase o clipă; numai atât însă cât să se zvârcolească pradl unui coşmar absurd, din care îl trezise un acces de transpiraţie aşa de puternic, că trebuise să se scoale şi să se schimbe Intrând din nou în aşternut şi fiind sigur că nu va mai putei adormi, încercă să-şi amintească amănuntele visului ciuda) pe care-l avusese:

„Ia să vedem… au fost trei părţi deosebite… Trei scene, dar unul şi acelaşi decor: vestibulul apartamentului meu…

În prima, mă aflam cu Léon. Eram pradă unei cumplite nelinişti, pentru că, dintr-un minut într-altul, urma să sosească tata. Situaţia era groaznică. Profitasem de lipsa tatii că spun mâna pe tot ce-i aparţinea şi să răstorn casa cu susul în jos. Şi tata trebuia să se întoarcă; şi era să fiu prins asupri faptului. Era îngrozitor. Mă învârtèam în sus şi-n jos priit vestibul, neştiind ce să fac pentru a evita catastrofe. Şi-mi cru cu neputinţă să fug. De ce? Din cauza Gisei, care trebuia st se întoarcă curând acasă… Léon, la fel de înnebunit ca şi mine, stătea la pândă, cu obrazul lipit de uşa de la intrare, îl văd şi acum privirea prostească şi ochii căscaţi de spaimă. La un moment dat s-a întors către mine, spunând: «Ce-ar fi daci m-aş duce să-i dau de veste doamnei pe

Asta e prima scenă. Pe urmă, m-am pomenit deodată cu tata, aici, în faţa mea, în picioare, în mijlocul vestibulului, în redingotă, cu o pălărie cu panglică de crep (ca aceea a lui Chasle), din pricina înmormântăril. Care înmormântare 7 Lângă el, pe jos, un geamantan nou (în felul aceluia al individului cu care am călătorit alaltăieri). Léon dispăruse. Tata se scotocea, demn şi preocupat, prin buzunare. M-a zărit şi mi-n spus: «AJH, tu erai!... Domnişoara nu-i aici?» «Dragul meu, stai să-ţi povestesc: am călătorit prin ţări foarte pitoreşti!...» şi toate astea cu tonul patern şi solemn cu care vorbea în astfel de împrejurări. Mie mi se uscase gura, mi-era cu nepu

FAMILIA THIBAULT – 317

III\a să scot un cuvânt. Mă simţeam iarăşi băieţaşul care tremură în faţa unei pedepse meritate... Şi în acelaşi timp mă iuirebam, uimit: «Cum se face că n-a băgat de seamă, când a mt at, că s-au schimbat scările, că s-au scos vitraliile şi covorul ăsta nou?» Şi apoi m-am gândit cu spaimă: «Cum să-l fur să nu intre în camera noastră, ca să nu vadă patul?...» Pe ui mă nu mai ştiu ce s-a întâmplat; se vede că a fost o întrerupere...

În orice caz – şi asta e a treia scenă – îl revăd pe tata în picioare, tot în acelaşi loc, dar de astă dată în pâslari şi în haina lui veche de casă.! area nemulţumit. Dădea din cap şi-şi unucea gâtul din strânsoarea în care-l ţinea gulerul taré. Alunei mi-a spus, cu râsul acela îngheţat şi scurt al lui: «Ia apune-mi, dragul meu, unde naiba mi-ai pus ochelarii?» Şi u helarii pe care mi-i cerea erau tocmai ochelarii de baga pe are îmi amintesc că i-am găsit pe biroul lui şi pe care i-am Mruit, împreună cu garderoba şi toate lucrurile lui, Micilor Surori ale săracilor... Şi atunci mânia lui a izbucnit dintr-o ilută. A venit spre mine, strigând: «Dar acţiunile mele? Ce-ai f/leut cu acţiunile mele?» Bâiguiam: «Care acţiuni, tată?» lini curgeau

broboane mari de sudoare, mă ştergeam şi mă tot ştergeam, şi-mi aduc aminte cum ciuleam ureciiile: aşteptam să nud dintr-o clipă în alta zgomotul ascensorului şi s-o văd intrând pe Gise (în haine de infirmieră, fiindcă era ceasul la rare se întorcea de la clinică) … Şi în momentul acela m-am trezit, efectiv, scăldat în sudoare…”

Surâdea la amintirea spaimei lui. Dar se simţea încă zguduit. „Cred că am puţină temperatură”, îşi spuse. Într-adevăr: 17, 8. Ceva mai puţin decât seara, în ajun; ceva mai mult decât ar fi trebuit în dimineaţa asta.

I

Două ore mai târziu, îmbrăcându-se şi făcându-şi tratamentul, se întoarse din nou cu gândul la visul lui.

„Ciudat. În definitiv, visul ăsta a fost foarte scurt. În total, trei tablouri scurte: aşteptarea aceea plină de îngrijorare în tovărăşia lui Léon; apoi sosirea năvalnică a tatii, cu geamantanul; pe urmă povestea cu ochelarii şi acţiunile… Da, dar câte se adună în jurul acestora! întreg trecutul acela, cu lotul aparte şi foarte complet, în care prinsese rădăcină visul!”

Deoarece simţea ca o apăsare pe piept, fiindcă stătuse prea mult în faţa spălătorului, se aşeza pe marginea băii şi rămase o clipă pe gânduri: „Trecutul acesta, care ne scald a într-o bună măsură visurile, este, desigur, un fenomen cunoscut şi care trebuie să fi fost studiat… Nu m-am gândit niciodată la

 asta… în ceea ce priveşte visul meu de astă-noapte, cazul este extrem de limpede… Până într-atât, încât, dacă aş avea destul! putere, ar menta să-l notez… Altfel, în două zile voi uita totul”.

Se uită la ceas. N-avea nicio grabă. Luă carnetul în care îşi însemna, în fiecare seară, observaţiile asupra bolii – şi p «care, bineînţeles, îl adusese cu dânsul – rupse

câteva foi curate şi, înfăşurându-se în halatul de baie, pe care Gise îl agăţase într-un cuier al cabinetului de toaletă („s-a gândit îi toate, draga de ea”, îşi spuse el zâmbind), se aşează din nou po pat.

Scria de zor de trei sferturi de oră, când fu întrerupt de zbârnâitul soneriei.

Era o telegramă din partea maestrului. În termeni foarte prietenoşi, doctorul Philip se scuza că nu-l poate primi po Antoinedecât peste două zile, seara; pleca din Paris, în fruntea unei comisii însărcinate să inspecteze câteva spitale din nord.

Antoine era foarte dezamăgit. Ca să se consoleze, îşi spuse că era totuşi destul de bine că Philip se întorcea înainte de plecarea lui. Va lua masa cu el miercuri seara, iar joi va pleca la Grasse.

Foile de hârtie rămăseseră împrăştiate pe pat. Erau cinci, acoperite de scrisul lui hieroglific, cu litere izolate, obicei rămas de pe timpul când îşi făcea lecţiile la greacă. Antoine le adună şi le reciti. Primele două conţineau povestirea amănunţiţi a visului, cu părţile caracteristice de care-şi aducea aminte. ÎNE celelalte trei era un comentariu destul de încâlcit. „Ce este bine conceput…” mormăi el mâniat şi dezamăgit. Pe vremuri fusese doar maestru în redactarea acestui soi de note, în care, cu puţine cuvinte, mintea lui ştia să cuprindă toate punctele esenţiale ale unei gândiri. „Trebuie să mă antrenez din nou, îşi spuse el, dacă vreau să încep să lucrez iarăşi pentru reviste…’1

Iată ce scrisese:

Într-un vis, două lucruri se disting limpede:

1. Visul însuşi, episodul (în care cel ce visează este mai mult sau mai puţin amestecat). Acţiunea, de obicei scurtă, fragmentată, plină de *mişcare, aidoma unei scene jucate de acton.*

2. În jurul acestui scurt moment dramatic există o

situaţie dată care comandă acest moment şi care îl face plauzibil. O situaţie care rămâne în afară, la marginea acţiunii Dar despre care cel ce visează are o conştiinţă precisă. Situaţie în care, po

u i vit fabulaţiei visului, cel ce visează se află instalat de mult timp. Comparabilă cu ceea ce reprezintă, pentru fiecare dintre noi, pl *starea de veghe, trecutul nostru.*

În exemplul visului pe care l-am avut, observ, în jurul celor trei episoade care alcătuiesc acţiunea, o serie întreagă de împrejurări, care, fără a face parte integrantă din vis, erau implicit conţinute în el. Ba chiar, dacă te gândeşti bine, împrejurările acestea sunt de două feluri, alcătuind parcă două zone diferite: sunt împrejurările imediate, în care visul este ca Uivăluit; apoi există o a doua zonă, mai îndepărtată în timp: un ansamblu de împrejurări mult mai vechi, alcătuind un trecut închipuit, fără de care visul n-ar fi fost posibil. Trecutul acesta, de care eu, cel ce visam, eram necontenit conştient, n-a jucat, în timpul visului, niciun rol: era numai preexistent acestui vis, după cum trecutul personajelor este preexistent faţă de acţiunea care le adună întâmplător laolaltă pe scenă.

Să precizăm puţin. Ceea ce înţeleg eu prin împrejurări ale primei zone este, de pildă, faptul că ştiam ce oră era, cu toate că în cursul visului nu se vorbise de oră. Ştiam că era douăsprezece fără ceva şi că o aşteptam, ca de obicei, pe Gise la dejun. Ştiam că în dimineaţa aceea, chiar în lipsa ei şi *fără să-i pot da de veste, primisem o telegramă de la tata, prin care acesta anunţa că se întoarce pentru înmormântare. (Aici, un punct care rămâne nelămurit: înmormântarea cui? Nu era înmormântarea Domnişoarei Era totuşi înmormântarea cuiva apropiat, pentru că doliul acesta ne privea pe toţi) Ştiam că tata se căuta în buzunare ca să găsească mărunţiş pentru a plăti taxiul, după cum ştiam că un*

automobil de piaţă, încărcat cu bagaje, îl adusese chiar atunci în faţa casei (Ba cred că pot spune că şi vedeam acest taxi oprit în stradă şi, în acelaşi timp, îl vedeam pe tata în vestibul.) Etc.

Împrejurări din zona a doua. Înţeleg prin aceasta o serie întreagă de întâmplări destul de îndepărtate, a căror existenţă era cunoscută lui Antoine cel din vis. Nu pot spune sigur că în timpul visului mă gândeam la aceste evenimente; dar amintirea lor era în mine, tot aşa cum sunt şi amintirile din viaţa noastră reală. Aşa, de pildă, ştiam (în realitate, ar trebui să scriu: eram ştiutor) că tata plecase de mult din Franţa, trimis în celălalt capăt al lumii de nu ştiu care societate de binefacere, pentru nişte anchete în legătură cu operele lui (Inspecţie a serviciilor de penitenciare din străinătate sau cam aşa ceva.) Călătorie atât de îndepărtată, încât era ca şi cum n-ar mai fi trebuit să se întoarcă niciodată... Ştiam, de asemenea, ce reacţii avusesem în momentul acestei plecări, întâmpinată de noi ca un noroc

320 – *Roger Martin du Gard neaşteptat ştiam că, o dată scăpat de tutela lui, mă căsătorisem cu Gise. Că pusesem stăpânire pe apartament, schimbând totul, vânzând mobilele, împărţind Micilor Surori obiectele şi veşmin tele personale ale tatiiC dărâmând zidurile interioare pentru a transforma casa cu totul. (Şi ceea ce este foarte ciudat: în visul meu, transformările nu erau acelea pe care le făcusem în realitate. Aşa, de pildă, e adevărat că vestibulul din vis fusese vopsii din nou în ocru-deschis, însă nu avea un covor de culoarea tutunului, ci unul roşu; şi în locul consolei, se afla vechiul orologiu de stejar din anticamera tatii) Asta nu e totul. N-aş mai sfâql nicicând de notat tot ceea ce ştiam. De pildă: ştiam cu foartt mare precizie că odaia noastră, a Gisei şi a mea (în care totuşi nu se petrecuse niciuna din scenele din vis),*

*era fosta cameră a tatii şi că semăna cu odaia Annei din Avenue de Wagram. Mul mult încă: ştiam că în dimineaţa aceea Léon nu avu*sese *timpul să facă curat, că patul nostru cel mare rămăsese răvăşit; p eram îngrozit la gândul că tata avea să deschidă uşa acestei ca mere…* În *sfârşit, ştiam o mie de alte amănunte ale vieţii noastre şi ale vieţii celor din jurul nostru. Între altele – ceea ce îmi part curios, de vreme ce fratele meu n-a avut niciun fel de rol în visul acesta – ştiam că Jacques, ajuns la disperare în urma căsătoriei noastre, emigrase, de gelozie, în Elveţia şi…*

Redactarea se oprea aici. Antoine nu mai avea chef să continue. Luă un creion şi notă pe margine: „A se cerceta co părere au, în privinţa aceasta, cei care s-au ocupat de vise…”

Îşi împături apoi hârtiile, se sculă şi puse apă la încălzit pentru inhalaţie.

Câteva minute mai târziu, cu capul înfăşurat în prosoape, cu faţa leoarcă de sudoare, cu ochii închişi, trăgea până în adâncûl pieptului aburul binefăcător, gândindu-se încă la visul lui de peste noapte. îşi dădu dintr-odată seama că însuşi subiectul acestui vis era mărturia unei stări deosebite, o stare de conştiinţă încărcată, a unui simţ de răspundere, ba chiar de vinovăţie, pe care, în timpul treziei, mândria lui izbutea să-l ţină în umbră. „Într-adevăr, recunoscu Antoine, nu am de ce să mă mândresc cu toate cele petrecute după moartea tatii”. Se gândea nu numai la faptul că se instalase luxos, dar şi la legătura lui cu Anne, la ieşirile lui, seara, în oraş; o nestăvilită alunecare spre viaţă uşoară. „Fără să mai pun la socoteală, adăugă el, pierderea unei mari părţi din averea lăsată de tata…” (Tocase, în cheltuielile făcute pentru transformarea casei, mai bine de jumătate din averea lui mobilă; dispreţuind venitul plasamentelor

mi lui Thibault, transformase restul în valori ruseşti, astăzi iţimse la zero.) „Ei şi?... îşi zise. La ce ajută regretele fără ost?..." Aşa avea ei obiceiul să-şi liniştească remuşcările. lotuşi – şi visul acesta era o dovadă sigură –, păstrase lucă, în fond, concepţia burgheză asupra „averii familiale", iiupra banului economisit pentru a fi lăsat moştenire; şi, cu mate că n-avea de dat socoteală nimănui, încerca un sentiment de ruşine că irosise, în mai puţin de un an, avutul pe ure mai multe generaţii îl adunaseră cu înţelepciune.

Îşi scoase pentru câteva clipe capul de sub prosoape, respiră puţin aer proaspăt, îşi frecă ocnii congestionaţi şi se vârî lin nou sub cuverturile umede şi fierbinţi.

Tot ce gândise în dimineaţa aceea despre iarna lui din l >14 se lega cu impresiile enervante pe care le avusese în «jun, după plecarea Gisei, când colindase prin frumoasele sale laboratoare pustii şi prin încăperea botezată pompos „a arhivelor", cu fişierele ei de teste, cu şiruri întregi de mape noi de carton, numerotate şi goale. Intrase în „sala de pansamente", atât de bine utilată şi care nu folosise niciodată la nimic. Şi acolo, aducându-şi aminte de modestul lui cabinet de odinioară, de la parter, de viaţa lui activă, utilă, de medic tânăr, înţelese că, de la moartea tatălui său, apucase pe un ti rum greşit.

Inhalâtorul aproape răcit nu mai dădea decât un abur «lab. Zvârli şervetele jilave, se şterse pe faţă şi se întoarse în ïamera lui.

— Ah... Eh... Ah... Oh... făcu, stând în picioare în faţa oglinzii, ca să-şi încerce vocea.

Era încă răguşit, dar îşi regăsise oarecum timbrul şi îşi iiimţea laringele ceva mai degajat. „Douăzeci de minute de gimnastică respiratorie... Apoi, zece minute de odihnă, după t are am să mă îmbrac, am să-mi fac geamantanul şi,

deoarece nu-l pot vedea astăzi pe Philip, am să iau primul tren spre Maisons”.

În automobilul care-l ducea spre gară, în timp ce trecea de-a lungul Grădinii Tuileries şi privea, în soarele de mai, statuile albe ridicându-se peste iarba tunsă scurt şi aburul vineţiu în care se pierdeau contururile Carrousel-ului, îşi aminti de dimineaţa aceea de primăvară în care îşi dăduse întâlnire cu Anne în curtea Louvre-ului; un gând neaşteptat îi trecu prin minte:

— Du-mă la intrarea în Bois de Boulogne! îi strigă şoferului. Ia-o apoi pe Rue Spontini.

Ajuns în apropierea locuinţei familiei Battaincourt, cert şoferului să meargă mai încet şi scoase capul pe fereastra al tomobilului. Toate obloanele erau trase; poarta – încuiat! Pe căsuţa portarului fusese agăţată o tăbliţa: „Casă frumoai de vânzare. Curte interioară – Garaj – Grădiniţă. (Suprafaţă totală: 625 m)”.

Deasupra cuvintelor: „De vânzare”, cineva adăugase în mâna: „Sau de închiriat”.

Automobilul o luă încet de-a lungul zidului grădinii. An toine nu simţea nimic. Absolut nimic: nici emoţie, nici păreţi de rău. Şi se întreba de ce făcuse acest pelerina/.

— Întoarce… la gara Saint-Lazare!

„Da, îşi spuse aproape imediat, ca şi cum nici nu şi-ar H întrerupt meditaţiile din dimineaţa aceea, m-am amăgit pt mine însumi, silin du-mă să cred că era neapărat necesar să-n» organizez mai bine viaţa profesională… în loc să-mi stimule/» munca, toate bunurile astea materiale nu făceau decât s-o pare lizeze! întreg mecanismul acesta, atât de frumos, function* în gol. Totul era gata pentru realizări de mari proporţii, în realitate însă, nu mai făceam nimic…”*

Îşi aduse dintr-odată aminte de atitudinea fratelui

său în faţa moştenirii lăsate de tatăl lor şi de acel dezgust al lui Jacques pentru bani, pentru care îl considerase, atunci, drept un prost. „Însă Jacques avusese dreptate; dt de bine ne-au* înţelege astăzi!… Otrăvirea cu bani! mai cu seamă cu banul moştenit. Banul pe care nu l-ai câştigat tu… De n-ar fi foii războiul, aş fi fost pierdut. N-aş fi scăpat niciodată de intoxlcaţia asta. Ajunsesem să cred că totul se poate cumpăra începusem a socoti că dreptul de a munci puţin şi de a-i pu ne pe alţii să muncească era privilegiul natural al unui om bogat. mi-aş fi atribuit, fără pic de ruşine, meritul celei dintâi descoperiri făcute de Jousselin sau de Studler în laboratoa rele mele… Un profitor, iată ce mă pregăteam să ajung!… Prin bani am cunoscut plăcerea de a fi stimat… Şi nu erara departe de a socoti că această stimă este firească, nu eram departe de a gândi că banul face din mine un om superior… Frumos!… Şi relaţiile acelea false, echivoce, pe care banul le stabileşte între bogat şi ceilalţi! Una din cele mai ascunse şi mai perfide căi ale banului de a face rău. Începusem să gândesc despre cei mai buni prieteni ai mei: «De ce uni spune asta? Vor să vadă oare cum arată carnetul meu de cecuri?»… Frumoasă treabă!…”

Simţea atâta amărăciune răscolind această mocirlă, încât sosirea la gara Saint-Lazare fu ca un fel de uşurare. Se având

— paşi repezi în mijlocul mulţimii ce se înghesuia în hol, mia să-i mai pese că respira greu, bucuros că a găsit în asta o Hversiune care-i îngăduia să scape de el însuşi.

— Un bilet pentru… Nu… unul militar, a treia, până la Miiisons-Laffitte… La ce oră pleacă trenul?

Nu călătorise de prea multe ori la clasa a treia. Astăzi însă, faptul acesta îi procura o plăcere aspră, bărbătească.

VII

Clotilde ciocăni în uşă. Aşteptă, câteva clipe, ţinând tava în echilibru într-o mână, apoi ciocăni din nou. Niciun răspuns. Dezamăgită la gândul că Antoine ieşise fără să fi mâncat, deschise uşa.

În cameră era întuneric. Antoine era încă în pat. Auzise: dimineaţa însă, înainte de a-şi face inhalaţia, era atât de afon, încât renunţă de la început la orice efort de a scoate vreun umet. Încercă prin semne s-o facă pe Clotilde să înţeleagă Dsla.

Cu toate că-şi însoţise gesturile de un zâmbet liniştitor, luata femeie rămase în prag, ridicând din sprâncene, mirată şi îngrijorată. Văzând că Antoine nu e în stare să scoată un tu vânt – cu toate că, la sosire, stătuse de vorbă cu ea, în bucătărie – o fulgeră deodată gândul că va fi avut un atac şi fii era pe jumătate paralizat. Antoine, care aproape îi ghicise îndul, îi zâmbi mai tare, îi făcu semn să aducă tava până la pat şi, luând creionul şi blocnotesul de pe măsuţa de noapte,» cris e repede: „Noaptea a trecut foarte bine. Dimineaţa sunt întotdeauna fără glas”.

Clotilde silabisi cuvintele, îl privi uimită o clipă, apoi Hpuse fără înconjur:

— Oricum, nu ne aşteptam să vă vedem în starea asta… Frumos v-au mai aranjat!

Se duse şi trase perdelele. Soarele dimineţii năvăli în odaie. Cerul era albastru, iar dincolo de cadrul verde al viţei sălbatice, care atârna din balconul de lemn, brazii din apropiere şi, ceva mai încolo, vârfurile aproape înverzite ale pădurii de la Saint-Germain fremătau sub o uşoară adiere.

— Cel puţin, puteţi mânca? întrebă ciotilde, venind lângă pat.

Umplu cana cu lapte cald şi, în timp ce Antoine muia în ea bucăţi de pâine, femeia se trase un pas înapoi,

atentă, cu

 mâinile în buzunarul şorţului. Antoine înghiţea cu atttt greutate, încât Clotilde nu se putu stăpâni să nu mai spună 8 dată:

— La aşa ceva nu ne aşteptam, zău că nu ne aşteptam! Ştiam noi că domnul a fost gazat. Dar ne ziceam: „Să fii gl zat, oricum, e mai puţin rău decât să fii rănit…” Se vede că nu l tocmai aşa!… E adevărat că la boli nu mă prea pricep. Când ne-aţi scris, surorii mele şi mie, să venim cu domnişoara Gise îi doamna de Fontanin, Adrienne a spus numaidecât: „Vreai să îngrijesc răniţi”. Dar eu am zis: „Jâu, una, fac orice fel d «treabă, la bucătărie, în casă, nu m-am dat niciodată în lături de la muncă. Dar în ceea ce priveşte răniţii, nu, nu-mi place”, Aşa că doamnele au luat-o pe Adrienne la spital şi eu am rămas la vilă. Nu mă plâng, cu toate că n-am nicio clipă îl «răgaz. Vă daţi seama şi dumneavoastră, ar trebui ca zilele’s aibă câte douăzeci şi cinci de ceasuri pentru ca o femeie sân gură să răzbească toată munca asta care este de făcut aici Mie uneia însă îmi place mai mult aşa decât să umblu cu mâinile prin răni.

Antoine o ascultă zâmbind. (Ar fi fost destul de plăcut «I fie îngrijit de această femeie credincioasă, în lipsa Gisei… Păcat însă că avea atât de puţină tragere de inimă pentru moseria de infirmieră…)

Spre a-i arăta că ştia să preţuiască aşa cum se cuvine greutatea acestei trude zilnice, Antoine strânse din buze cil multă consideraţie şi dădu de mai multe ori din cap.

— O, adăugă Clotilde numaidecât, cuprinsă de remuşcare, la urma urmei, nu-i chiar aşa de greu pe cât s-ar crede Doamnele sunt mai tot timpul la spital. Nu le văd decât l cină. La prânz îl am numai pe conaşul Daniel şi pe doamna Jenny, cu puştiul.

Mai familiară decât altă dată, ca şi cum anii de război

şterseseră vechile distanţe, îl năucea cu limbuţia ei, vorbind slo bod despre fiecare: „…Că domnişoara G'i se e întotdeauna atât de bună cu noi… Că doamna de Fontanin nu ţine nasul prea sus, dar de fapt te simţi atât de stingherită în faţa ei, încât nu ştii niciodată cum să-i vorbeşti… Că doamna Nicolr nu păstrează nicio ordine, dar în schimb ştie atât de bine să le facă slujită!… Că doamna Jenny, care vorbeşte cam puţin, munceşte toată ziua şi ştie să înţeleagă atâtea…" Şi revenea mereu ia „puşti", pe un ton de admiraţie şi duioşie:

— Un puşti care promite! Va porunci, ca şi răposatul, domnul… („E'adevărat, e nepotul tatii", îşi spuse Antoine.) Dacă l-ai lăsa în voia lui, ar învârti lumea toată pe degete…

FAMILIA THIBAULT – 325

Nici nu vă puteţi închipui ce ştrengar este: argint-viu… Unul iliii aceia care-şi vâră nasul peste tot, n-ascultă de nimeni şi tir nimic… Tot è bine că e conaşul Daniel aici, ca să mai vadă tir dânsul, că eu, cu atâta treatră, n-aş putea. Trebuie să fii mereu cu ochii pe el… Unde mai pui că-şi face de lucru şi comisul Daniel cu asta, că altfel, aici, singur, mestecând niereu în! ţumă, i s-ar părea ziua cât un veac… îşi clătină capul, cu un aer plin de subînţelesuri: Nu pot să nu mă gândesc că în vremurile astea unora nu le pare deloc rău că şchioapătă…

Antoine îşi luă blocul şi scrise: Léon?

— Ah, bietul Léon…

Clotilde n-avea să-i mai dea nicio noutate despre servilor. Fusese luat prizonier, în apropiere de Charleroy, după patrusprezece ore de campanie, chiar a doua zi după sosirea ne front, şi Antoine, îndată ce aflase numărul lagărului, o însărcinase pe Clotilde să trimită, în fiecare lună, câte un pailiet cu de-ale mâncării. Léon mulţumea, cu regularitate, urnind trei cuvinte pe o carte poştală. Nu

dădea niciun amănunt despre felul cum o ducea.

— Ştiţi că ne-a cerut un flaut? Domnişoara Gise a rumpărat unul de la Paris.

Antoine isprăvise de mult laptele.

— Trebuie să cobor, s-o ajut pe doamna Jenny, spuse (lotilde, luându-i tava din faţă. Marţi, e ziua ei de spălat, şi rufele sunt greu de stors. Un puşti ca ăsta murdăreşte, nu glumă!...

Ajunsese lângă uşă, când se întoarse pentru a-şi mai arunra o dată privirile asupra lui Antoine. Chipul ei luă deodată un aer gânditor:

— Am trăit, cum s-ar zice, de toate, în anii ăştia, domnule Antoine. Am văzut de toate... Cum îi spun adesea şi Adriennei: „Dacă răposatu domnul s-ar întoarce! Dacă ar putea vedea toate câte s-au întâmplat de când nu mai e printre noi!”

Rămas singur, Antoine începu să-şi facă tacticos toaleta. Nu-l zorea nimic. Avea de gâna să fie foarte atent cu tratamentul.

„Dacă răposatu domnul s-ar întoarce...” Cuvintele Clolildei îi aduseră din nou aminte de visul din ajun. „Ce titäpânire exercită încă tata asupra noastră, a tuturor?!” gândi el.

Trecuse de unsprezece când deschise iarăşi fereastra, pţ care o închisese ca să nu fie auzit când îşi face exerciţiile. Ji în grădină se auzea un glas de bărbat: „Jean-Paul! Dă-ţi jos de acolo! Vino la mine!” Apoi, ca un ecou îndepărtat, e voce de femeie, calmă şi proaspătă: „Jean-Paul! Fă bine 1 ascultă de unchiul Dane!

Antoine ieşi pe balcon. Fără să dea la o parte perdeaua de viţă sălbatică, aruncă o privire afară. Dedesubt, se întin dea terasa îngustă, dominând şanţul ce despărţea grădina d «pădure. La umbra celor doi platani

(unde obişnuia să ste altă dată doamna de Fontanin), Damei se întinsese pe un scaun de răchită, cu o carte pe genunchi. La câţiva paşi, ufl băieţel, în tricou de culoare albastru-deschis, se căznea să» caţăre pe parapetul terasei, suit pe o găleţică pe care o întorsese anume cu fundul în sus la picioarele zidului. De cealalll parte, în fosta casă a grădinarului, a cărei uşă însorită ei* larg deschisă, Jenny, cu mânecile sumese, pe jumătate îngfr nuncheată în faţa unui ciubăr, săpunea rufele.

— Vino-ncôace, Jean-Paul! repetă Daniel.

O rază de soare aruncă, o clipă, flăcări în ciuful roşcat îi des. Copilul voia parcă să asculte. Dar, ca să nu dea impresii că se supune, se aşează jos cu gravitate, îşi luă lopăţica şi ura* piu găleata cu nisip.

Qnd, peste câteva clipe, Antoine coborî, Jean-Paul era în acelaşi loc.

— Vino să spui bună dimineaţa unchiului Antoine, zi se daniel.

Băieţelul, ghemuit la picioarele parapetului, îşi făcea de lucru cu lopăţica, prefăcându-se că nu aude. Văzându-l pe Antoine că se apropie, lăsă lopăţica şi-şi aplecă mai tare capul în jos. Luat în orate şi ridicat, dădu o clipă din mâini şi din picioare; dar plăcâniâu-i jocul, izbucni într-un râs cristalin Antoine îl sărută pe păr, apoi îl întrebă la ureche:

— Ce, ţi se pare că unchiul Antoine e rău?

— Da!” strigă copilul.

Lui Antoine efortul îi tăie răsuflarea. Puse copilaşul jo «şi se întoarse lângă Daniel.

Abia se aşezase, că Jean-Paul veni lângă el, alergând, i se urcă pe genunchi şi, cuibărindu-se la pieptul lui, se făcu ca doarme.

Daniel nu se mişcase de pe şezlong. N-avea cravată şi eru îmbrăcat cu nişte pantaloni vechi de culoare închisă şi cu Q haină de tenis decolorată, de flanel vărgat. Piciorul de

lemn era încălţat cu o gheată neagră; celălalt, gol, era băgat într-un

papuc. Se îngrăşase; pe faţa buhăită, trăsăturile lui erau şi în um de o nobilă regularitate. Cu părul prea lung, nebărbierit, arăta ca un tragedian de provincie, neglijent în oraş, dar care rara, pe scenă, ca împărat roman, mai face încă impresie.

Antoine, care, de când se sculase, se ocupase numai de liiringele şi de bronhiile lui, observă, fără a da totuşi prea mare însemnătate faptului, că tânărul, după ce-i ăăause mâna, nici nu se gândise măcar să-l întrebe de sănătate. (La drept vorbind, în ajun, seara, avuseseră prilejul să-şi vorbească unul altuia de starea sănătăţii lor şi să-şi împărtăşească sufecinţele.) Ca să facă ceva, se aplecă întrebător spre volumul m-quarto, legat, pe care Daniel îl închisese şi-l pusese jos, pe pietriş.

— Asta? făcu Daniel. Tour du Monde... Un vechi periodic de călătorii... Anul 1877. Luase din nou volumul şi-l frunzărea nepăsător cu degetul: E plin de ilustraţii... Avem sus toată colecţia.

Antoine, cu gândul aiurea, mângâia pletele băieţelului, caic, cu capul rezemat de pieptul unchiului său şi cu ochii larg deschişi, părea pierdut în visare.

— E ceva nou în dimineaţa asta? Ai citit ziarele?

— Nu, făcu Daniel.

— Consiliul interaliat părea decis zilele trecute să exiindă puterile lui Foch şi asupra frontului italian.

— Da?

— Faptul trebuie să fie acum oficial.

Ca şi cum ar fi descoperit deodată că se plictiseşte, Jean-Paul ne strecură din braţele lui, alunecând la pământ.

— Unde te duci? întrebară într-un glas unchiul Dane şi unchiul Antoine.

— La mama.

Băieţelul, sărind de câte două ori pe fiecare picior, o zbuchi vesel spre casa grădinarului. Cei doi bărbaţi schimbară, înveseliţi, o ocheadă.

Daniel scoase din buzunar un pachet de chewing-gum. îi oferi şi lui Antoine.

— Nu, mulţumesc.

— Îţi dă o ocupaţie, lămuri Daniel. Eu nu mai fumez.

Alese o lamă, o băgă întreagă în gură şi începu să mestece.

Antoine se uită la el, surâzând.

— Uite, mi-ai adus aminte de o întâmplare din război... Eram la Villers-Bretonneux... Trebuia să ne instalăm spitalul într-o fermă care fusese mult timp ocupată de nişte echi328 – *Roger Martin du Gard* pe sanitare americane. Infirmierii noştri au pierdut o îi întreagă răzuind cu ciocanul bucăţile de gumă de mestecat, pe care scârboşii ăia le lipiseră peste tot, pe stâlpi, pe uşi, pţ sub mese, pe sub bănci... Porcăria asta se face tare ca cimentul!... Dacă ocupaţia anglo-saxonă mai ţine câţiva ani, toi mobilierul din Artois şi din Picardia îşi va pierde form* adevărată, ca să devină nişte aglomerări de cnewing-gum... Un uşor acces de tuse îl sili să se întrerupă câteva secundo Tot aşa cum anumite stânci din Pacific... au devenit... munţi de guâno!...

Daniel zâmbi; Antoine, căruia, ca şi lui Jacques, îi plăcu se întotdeauna foarte mult farmecul acestui zâmbet, avu o adevărată plăcere constatând că nu-şi pierduse nimic din gratie şi că, în ciuda buhăirii trăsăturilor, buza de sus se răsfrângea şi acum la fel ca altă dată, spre stânga, pieziş, cu» încetineală ironică, în timp ce o licărire maliţioasă se aprindea pe nesimţite între pleoapele încreţite.

Nu mai sfârşea cu tuşea. Avu un gest de nerăbdare şi

de descurajare.

— Vezi… ce bătrân plin de guturai… am devenit?… rosil el cu greu. Apoi, după ce-şi recăpătă răsuflarea: Vorba Clo tildei, „frumos ne-au mai aranjat!” Şi încă noi, fără îndoială, suntem dintre cei privilegiaţi!

— Tu, poate! spuse Daniel repede şi cu glas coborât.

Urmară câteva clipe de tăcere. Apoi, Daniel fu de asm dată acela care vorbi mai întâi:

— M-ai întrebat dacă am citit ziarele. Nu. Cât mai puţin cu putinţă. Mă gândesc şi aşa prea mult la toată istoria astn Nici nu mai sunt în stare să mă mai gândesc la altceva. La ce să mai citeşti comunicatul, când ştii, cum ştim noi, ce trebuie să înţelegi din cuvintele: „Uşoară activitate pe frontul…” sau: „Operaţie izbutită la…? a Nu! Se sprijini de spătarul şezlongului şi închise ochii, continuând cu jumătate de glas: „trebuie să d luptat, şi să fi luptat ca infanterist, ca să pot! înţelege… Şi, totuşi, şarjasem până atunci, da, de trei ori… Şi nici măcar despre asta, despre o şarjă, nu se poate povesti., Ea nu înseamnă nimic faţă de un’asalt de infanterie, faţă de o ieşire la baionetă, la ora H… îl trecură fiori. Deschise ochii şi privi fix înainte, mestecându-şi cu furie guma. Adăugă: La urma urmelor, câţi ştiu, în spatele frontului, ce înseamnă asta? Cei care s-au întors de acolo câţi sunt la număr? Şi aceştia în ce bun să mai vorbească? Nu pot şi nu vor să spună nimic! Ştiu bine că n-ar fi înţeleşi!

— >

Tăcu. Şi rămaseră un timp amândoi aşa, fără să spună nimic, fără ca măcar să se privească. Apoi, Antoine începu, l-ai Iadul lui, cu glasul ezitant, întretăiat de tuse:

— Sunt clipe în care îmi spun că e ultimul; că, după irtzboiul ăsta, nu, nu-ţi mai vine să crezi că vor mai putea fi şi niţele!… Clipe în care sunt sigur de asta… în altele

însă… în a îndoiesc… Nu mai ştiu ce să cred…

Daniel mesteca în tăcere, cu privirea pierdută. La ce se (ţândea oare?

Antoine tăcu; pentru el era un adevărat chin să vorbească mai multe minute în şir. Dar se gândea mereu la aceleaşi lucruri, pentru a suta, pentru a mia oară. „Te apucă groaza, îşi «punea el, când cântăreşti la rece tot ceea ce stă în calea pacificării între oameni. Ôte veacuri vor mai trebui să treacă până când evoluţia morală – dacă există o evoluţie morală – va stârpi, în sfârşit, din omenire intoleranţa instinctivă, respectul înnăscut pentru forţa brutală, plăcerea asta fanatică a animalului de a triumfa prin violenţa, de a-şi impune prin violenţă felul propriu de a simţi, de a trăi celor mai slabi, care nu simt, care nu trăiesc ca el… Mai este şi politica… Şi guvernele… Pentru autoritatea care dezlănţuie războiul, pentru oamenii de la putere care-l hotărăsc şi care silesc pe alţii să-l facă, războiul va însemna întotdeauna, în ceasurile de faliment, o soluţie atât de ispititoare, atât de uşoară… Putem oare nădăjdui că guvernele nu vor mai recurge niciodată la război? Ar trebui, atunci, ca acesta să le devină imposibil, ar trebui ca pacifismul să prindă rădăcini atât de puternice în opinia publică, să fi luat o dezvoltare atât de mare, încât să pună o stavilă de netrecut în faţa politicii războinice a statelor. Să speri în aşa ceva înseamnă să speri într-o himeră… Şi apoi, triumful paci fismului fi-va el oare o garanţie serioasă de pace?”

— Jean-Paul! se auzi vocea plăcută a Clotildei.

Venea spre ei, aducând pe o tavă o ceaşcă cu porridge, prune coapte şi o cană cu lapte, pe care le puse pe masa din grădină.

— Jean-Paul! strigă Daniel.

Băieţelul traversă terasa, alergând prin soare cât îl ţineau picioarele. Albastrul tricoului său, decolorat de

spălat, avea aceeaşi culoare cu ochii. Asemănarea cu Jacques-copil îl izbi din no u pe Antoine, în timp ce Jean-Paul, luat pe sus de voinica Clotilde, se lăsă aşezat pe un scaun. „Aceeaşi frunte, observă Antoine. Acelaşi păr… Aceeaşi piele, ca f>rumată, aceeaşi îngrămădeală de pistrui în jurul nasului mic…” îi zâmbi, dar

330 – *Roger Martin du Gard* copilul, crezând că-şi bate joc de el, întoarse capul într-o parte şi, strângând din sprâncene, îi aruncă o privire furişă, înciu ăată. Ochii lui, aiaoma ochilor lui Jacques, aveau o expresie prea schimbătoare, pe care n-o puteai prinde: când zâmbitor! şi dezmierdători, când neliniştiţi, când, aşa ca acum, sălbatici şi cu luciri de oţel. Mereu însă privirea rămânea deosebit de ascuţită, de cercetătoare.

La rândul ei, Jenny traversă terasa pietruită, bătută de soare. Era cu mânecile suflecate, cu mâinile umflate de apă iji cu şorţul jilav. Schiţă un zâmbet fugar şi afectuos către An toirie.

— Cum a fost noaptea?… Nu, am mâinile ude… Ai dormit bine? în faţa acestei mame tinere, înfloritoare, care îndeplinea cu simplitate munca asta de femeie cu ziua, Antoine îşi aduse dintr-odată aminte de fata rezervată, distantă, înţepenită în taiorul ei de postav de culoare închisă, pe care Jacques o adusese în Rue de l’Université în ziua mobilizării.

Jenny se întoarse spre Daniel:

— Fii drăguţ şi fă-l să mănânce. N-am întins încă rufele. Se apropie de fiiif ei, îi legă un şervet la gât şi-l mângâie pe creştet: „Jean-Paul are să mănânce, cuminte, cu unchiul Dane… Ani să mă întorc”, adăugă ea, îndepărtându-se.

— Da, mamă. (Copilul rostea cuvântul mamă despărţirul silabele, aşa cum făceau şi Jenny, şi Daniel.)

Acesta din urmă se sculă de pe şezlong şi se aşeză

lânge copil. Nu încetă să-şi urmărească gândul, căci îndată ce sora sa se îndepărtă, spuse, ca şi cum nimic nu l-ar fi întrerupt:

— Şi mai este ceva despre care nu se poate vorbi, ceva despre care nimeni în spatele frontului nu-şi va putea face vreodată vreo idee: acel soi de miracol care se produce întotdeauna de cum intri în zona de foc; mai întâi, acea senzaţie de supremă eliberare pe care ţi-o dă totala supunere în faţa întâmplării, neputinţa de a alege, renunţarea la orice voinţă individuală; şi, pe urmă, adăugă el, cu un glas ce-l trăda emoţia, camaraderia, fraternitatea, care există acolo între toţi în faţa primejdiei... Era atât de adevărat, încât erii de ajuns să trecem „la schimb", să facem patru kilometri înapoi, pentru a redeveni oameni...

Antoine aprobă în tăcere. Păstrase din război mai ales amintiri de noroi şi de sânge. Înţelegea însă ce voia să spunfl Daniel.

Jean-Paul, intimidat de prezenţa lui Antoine, se lăsa hrănit de Daniel, a cărui îndemânare de a vârî linguriţa plină

În gura deschisă a copilului era o dovadă că nu juca pentru prima oară rolul acesta de dădacă.

„Ceea ce se petrece aici, în faţa mea, îşi spuse deodată Antoine, ar fi fost imposibil de prevăzut odinioară... Daniel, infirm, neîngrijit, transformat în dădacă!... Şi micuţul acesta, (lui lui Jenny şi al lui Jacques... Totuşi, aşa este... Şi eu abia facă mă mir... Într-atât e se evidentă reafitatea!... şi atât de puternic se impune această evidenţă!... De îndată ce un lucru va întâmplat, nici nu ne mai gândim că s-ar fi putut să nu se întâmple... Sau că ar fi putut fi cu totul altfel... Bâjbâi o clipă în noianul acesta de gânduri îndidte: Dacă m-ar auzi Goiran, n-aş scăpa de un discurs în patru capitole asupra

liberului arbitru…”

— Ei, bagă de seamă! bombănea unchiul Dane.

Îndopatul devenise mai anevoios când, după porridge, veniră la rând prunele. Băieţelul, distrat, urmărea mişcările mamei lui, care, de cealaltă parte a terasei, agăţa rufele spălate de pardul coteţului de păsări. Daniel rămânea deseori cu linguriţa în aer, aşteptând ca Jean-Paul să binevoiască a-şi deschide guriţa. Dar nu-şi pierdea răbdarea.

Când, în cele din urmă, Jenny îşi sfârşi treaba, se grăbi să vină în ajutorul fratelui ei. Antoine o privi cum străbate din nou porţiunea aceea însorită din curte; îşi scosese şorţul şi, inergând îşi trăgea în jos mânecile. Vru să-l înlocuiască pe Daniel la corvoadă. Acesta însă se împotrivi:

— Lasă. Am terminat.

— Dar laptele? făcu ea voioasă. Repede! Ce-o să zică unchiul Antoine dacă Jean-Paul nu-şi bea laptele?!

Copilul, care apucase să dea ceaşca la o parte, împingând-o cu cotul, aţinti asupra lui Antoine o privire voluntară şi sfidătoare. Se aştepta la cine ştie ce ameninţare, încurcat de zâmbetul lui complice şi de faptul că Antoine îi făcea cu ochiul, şovăi o clipă; apoi, o veselie şireată îi lumină lata şi, fără a-şi desprinde ochii de la Antoine, ca şi cum l-ar fi lua t martor ia hotărârea lui, goli ceaşca pe nerăsuflate.

— Acum Jean-Paul va face nani, pentru ca mama să poată mânca în linişte cu unchiul Antoine şi cu unchiul Daniel, spuse Jenny, deznodându-i şervetul şi ajutându-l să se dea jos de pe scaun.

Cei doi bărbaţi rămaseră singuri.

Daniel făcu câţiva paşi, desprinse din trunchiul platanului o fâşie de coajă, pe care o privi cu gândurile aiurea, apoi o sfărâmă între degete. Pe urmă, scoase din

buzunar o nouă

332 – *Roger Martin du Gard* bucăţică de gumă şi se apucă iar de mestecat. În sfârşit, ic întoarse la şezlong şi se întinse.

Antoine tăcea; se gândea la Daniel, la război, la atac; i gândea la acea fraternitate mistică din linia întâi, şi la Mon».

3

uier, la micul Lubin – Lubin cel micuţ care-i amintea mereu e fostul său colaborator, de tânărul Manuel Roy; nu susţinuse oare într-o zi, la masă, cu un fel de înfrigurare în glas şi cu nostalgie în priviri, că: „Zică-se orice s-ar zice, îşi ar.

şi războiul frumuseţea lui!?” Cred şi eu! Era un băieţa ndr

de douăzeci de ani, care trecuse dintr-odată de pe băncii

Sorbonei în cazarmă, dintr-o echipă de fotbal, în tranşee

care sosise pe front fără a fi „început” nimic în viaţa civili, fără a fi lăsat nimic în urma lui. Se îmbătase voiniceşte cu acest sport primejdios. „Frumuseţea războiului, îşi spune»

Antoine. Ce preţ mai poate avea, în comparaţie cu toate grozăviile pe care le-am văzut eu?”

O amintire îi răsări deodată în minte. Într-o noapte – îi începutul lui septembrie 1914, în cursul acelei nesfârşite lupt» pe care Antoine, în sinea lui, continua s-o numească „atacurile de la Provins”, dar care pentru toţi ceilalţi era bătălia de la Marne –, fusese nevoit să-şi mute în grabă, sub un bombai dament violent, postul de prim-ajutor. După ce izbutise şi evacueze răniţii, nigise şi el, urmat de infirmierii lui, târându-sp pe brânci prin şanţ, îndepărtându-se de punctele în care cădeau bombele, către

o clădire cu acoperişul retezat, care, cu zidurile ei groase şi cu pivniţa boltită, putea constitui, pentru uti timp, un adăpost. În momentul acela, tunurile duşmanului îşi lungiseră tirul. Obuzele se apropiau. Dădu imediat oame nilor ordin să coboare în pivniţă şi trase el însuşi chepengul deasupra lor. Rămase pe urmă vreo douăzeci de minute sân gur, la parter, rezemat de uşa de la intrare, pândind sfârşitul rafalei. Şi atunci se întâmpla se lucrul acela neaşteptat, d explozie puternică, la treizeci sau patruzeci de metri depărtare, îl silise să se tragă repede înapoi, spre capătul încăperii, într-un nor de praf: şi acolo se lovise de oamenii lui, aliniaţi în întuneric. Cum de se aflau acolo? Văzând că medicul nu venea să se adăpostească jos, cu ei, ridicaseră chepengul unul câtr unul şi, iară vreo înţelegere între ei, veniseră să se aşeze în rând, tăcuţi, în spatele şefului lor.

„Şi era doar un moment destul de greu, gândi Antoine. Dar dovada asta de camaraderie, de credinţă mi-a dat o clipii de bucurie pe care n-o voi uita niciodată… Dacă în noaptea aceea vreun Lubin mi-ar fi spus: «îşi are şi războiul frumu setea lui», aş fi spus, poate, da”.

FAMILIA THIBAULT – 333

Se reculese numaidecât.

— Nu!

Daniel, mirat, întoarse capul. Fără să-şi fi dat seama, A11 loine vorbise tare.

Zâmbi uşor:

— Voiam să spun… începu el.

Surâdea, ca pentru a-şi cere iertare. Renunţă să se explice şi tăcu.

De la etajul întâi răzbătea plânsul lui Jean-Paul, care refuza să se culce.

VIII

Jenny culcase copilul în pătucul lui şi, cum făcea în

fiecare. limineaţă, aşteptând ca micuţul să adoarmă, se îmbrăcă, pentru «lua în primire, imediat după micul dejun, serviciul de la «cţia de rufărie a spitalului. Ori de câte ori trecea prin faţa ferestrei, îi zărea prin perdeaua subţire pe cei doi bărbaţi stând tic vorbă sub platani. Glasul slab, fără vlagă, al lui Antoine nu răzbătea până la ea; vocea lui Daniel, obosită, cu izbucniri scurte, suia când şi când, fără ca totuşi să poată desluşi cuvintele.

Îşi amintea cu strângere de inimă de cei doi tineri de odinioară, voinici, nepăsători, înfierbântaţi şi unul şi celălalt de planuri îndrăzneţe de viitor. Războiuf făcuse din ei ceea ce erau astăzi... Dar, cel puţin, erau aici! Trăiau! Starea lor se va ameliora; Antoine îşi va recăpăta glasul, Daniel se va obişnui cu şchiopătatul; îşi vor reîncepe în curând viaţa!... Jacques, nu! în dimineaţa aceea luminoasă de mai ar fi putut trăi şi el undeva... Ea ar fi părăsit totul, ca să se ducă la dânsul... Ar fi fost amândoi alături, ca să-l crească pe Jean-Paul... I otul era însă pe veci sfârşit!

Glasul lui Daniel nu se mai auzi. Jenny se apropie de fereastră şi văzu că Antoine o luase spre casă. Încă din ajun căutase un prilej ca să fie singură cu el. Se asigură, dintr-o privire, că Jean-Paul se potolise, îşi încheie ultimii nasturi ai fustei, făcu în grabă puţină ordine în odaie şi deschise uşa care dădea pe sală.

Antoine urca scările încet, sprijinindu-se de rampă. Când ridică faţa şi o zări, Jenny îi zâmbi, puse degetul la buze şi-i ieşi în întâlnipinare.

— Vino să-l vezi cum doarme.

Cu suflul prea slab pentru a-i putea răspunde, Antoine o urmă în vârful picioarelor.

Încăperea, îmbrăcată în creton cu flori albastre, era foam mare; mai mult lungă decât largă. În fund se aflau două patuH identice, iar între ele era aşezat pătucul

copilului. „Asta trebuie să fie fosta cameră a bătrânilor Fontanin, îşi spuse Antoine încercând totodată să-şi explice rostul acestor paturi gemeni) care, lucru ciudat, şi unul şi celălalt păreau să fi fost într* buinţate, căci fiecare dintre ele era străjuit de câte o noptierl plină Î de diferite obiecte. Deasupra paturilor, la mijlocul peretelui, atrăgând privirea ca o fiinţă vie, era agăţat un port ral al lui Jacques în mărime naturală: o pictură în ulei, de factură modernă, pe care Antoine o vedea pentru prima oară.

Jean-Paul moţăia, ghemuit în pat, cu un umăr vârât Iii pernă, cu părul zburlit, cu buzele întredeschise şi umedo, ţinea celălalt braţ întins peste cuvertură, însă nu fără viaţă, pumnul lui micuţ era strâns, parcă s-ar fi pregătit să se ia la bătaie cu cineva.

Antoine arătă întrebător spre portret.

— Este un tablou pe care l-am adus din Elveţia, şopti Jenny. Privi şi ea îndelung pictura, apoi copilul: Cf asemănare!

— Şi dacă l-ai fi cunoscut pe Jacques la vârsta asta!

„Asta nu înseamnă însă, gândi el, că-i va semăna şi din punct de vedere moral... Ce multe trăsături străine lui la coufil poartă în el copilul ăsta!” Şi îşi sfârşi gândul, cu vocc* scăzută:

— Ciudat, nu-i aşa? Când te gândeşti la puzderia de strămoşi apropiaţi ori depărtaţi, direcţi sau indirecţi care au colaborat la această mică existenţă! Care sunt cei a căror influenţă va predomina? Asta rămâne încă o taină... Fiecare naştere este un miracol neaşteptat; fiecare făptură este un ansamblu de elemente vechi, dar o alcătuire nouă...

Copilul, fără a se trezi, fără a-şi desface pumnul, îndoi brusc braţul în dreptul feţei, ca pentru a se feri de privire» lor cercetătoare. Antoine şi Jenny zâmbiră în acelaşi timp.

„Ciudat este, îşi spuse el, în timp ce se retrăgeau amândoi în vârful picioarelor spre celălalt capăt al odăii, ciudat este că, din toate posibilităţile de fiinţe diferite pe care Jacques le purta în el, numai acesta – compusul acesta, Jean-Paul, şi numai el – şi-a aflat forma, a înmugurit în viaţă…”

— Despre ce-ţi vorbea bietul Daniel cu atâta însufleţire? întrebă Jenny în şoaptă.

FAMILIA THIBAULT – 335

— Despre război… Orice-am face, numai de această obsesie suntem stăpâniţi.

Trăsăturile lui Jenny se înăspriră.

— Cu el, nu mai vorbesc niciodată despre război.

— Nu?

— Are adesea nişte păreri care mă fac să mă ruşinez eu însămi pentru el… Lucruri pe care le găseşte în ziarele lui înţionaliste… Lucruri pe care Jacques nu i-ar fi îngăduit să în rostească în faţa lui…

„Dar ea ce ziare o fi citind? se întrebă Antoine. L’Humanité, în amintirea lui Jacques?”

Dintr-odată, Jenny se apropie de el:

— În seara mobilizării (văd locul şi acum: în faţa Cameici, lângă una din gheretele santinelelor), Jacques mi-a spus, «putându-mă de braţ: „Vezi tu, Jenny, începând de astăzi, oamenii vor trebui clasaţi după cum vor accepta sau vor respinge ideea de război”.

Rămase o clipă nemişcată: cuvintele lui Jacques îi răsunau liică în urechi. Suspină înăbuşit, se întoarse şi se duse să se aşeze în faţa unui secrétaire de ăcaju, al cărui capac era deschis, l-acu semn lui Antoine să ia un scaun.

El rămase în picioare, continuând să privească portretul, Jacques era înfăţişat în trei sferturi, şezând, cu capul ridicat nemeţ, cu o mână” puternic rezemată în şold. Era oarecare sfidare în poza aceasta. Părea însă firească.

Lui Jacques îi plăcea să stea aşa pe scaun. O şuviţă de un roşu-închis II Intrăzda dur fruntea. („Mai târziu, şi părul copilului se va închide”, îşi spuse Antoine.) Privirea încordată, gura mare, urânsă într-o cută amară, fălcile proeminente dădeau feţei o expresie chinuită, aproape sălbatică. Fondul nu era terminat.

— A fost pictat în iunie 914, explică Jenny. E opera unui mglez, un oarecare Paterson, care se pare că acum luptă în lândurile bolşevicilor... Vanheede a luat portretul ăsta de la Paterson şi mi l-a dat la Geneva. Ştii, Vanheede, omuleţul acela, albinosul, prietenul lui Jacques... Cred că ţi-am pomenit de el în scrisorile mele.

Din amintire în amintire, începu să povestească tot ce se întâmplase în timpul şederii ei în Elveţia. Se vedea uşor că e fericită că poate sta de vorbă cu întoine despre aceste întâmplări, pe care nu le povestise nimănui: Vanheede o condusese la Hotel du Globe. îi arătase camera lui Jacques („o mansardă fără ferestre, în capul scărilor...”), o dusese la ciifé Landolt, la Local, o prezentase supravieţuitorilor întrunirilor de la Parlote... Printre ei îl regăsise pe Stefany, fostul

336 – *Roger Martin du Gard* colaborator al lui Jaurès la l’Humanité (cu care Jacques H făcuse cunoştinţă la Paris). Stefany izbutise să ajungă în El, veţia, unde crease un ziar, Leur grande guerre. Era unul din cei mai activi socialişti...

— Vanheede m-a însoţit şi la Basel, spuse ea cu privirea pierdută în depărtare.

Se aplecă spre micul ei birou, deschise un sertar închis ev cheia şi, cu griji, ca dintr-un relicvar, scoase un pachet de fol scrise ele mână. Înainte de a i le da lui Antoine, le păstră câtevi secunde în mână.

Antoine, curios, luă foile de hârtie şi le răsfoi. Scrisul acesta...

„Iată-vă astăzi, faţă în faţă, cu arma încărcată, gata să vă ucideţi prosteşte unii pe alţii…” Deodată înţelese. Ţinea aici, între degetele lui, ultimele pagini scrise în fugă de Jacques în ajunul morţii. Foile de hârtie erau boţite, pline de ştersături, cu pete de cerneală tipografică. Scrisul era într-adevăr al lui Jacques, dar de nerecunoscut, deformat de grabă şi de înfrigurare, când violent şi apăsat, când tremurat, ca al unui copil; „Statul francez, statul german au oare dreptul să vă smulgi de lângă familiile voastre, să vă smulgă de la munca voastră şi să dispună de viaţa voastră împotriva intereselor voastre personale celor mai vădite, împotriva voinţei voastre, împotriva convingerilor voastre, împotriva celor mai omeneşti, celui mai pure, celor mai legitime instincte ale voastre? dine le-a dat oare asupra voastră această monstruoasă putere de viaţă; l de moarte? Ignoranţa voastră! Pasivitatea voastră! …”

Antoine ridică privirea.

— Manuscrisul manifestului, îi explică Jenny, cu vocch schimbată. Mi l-a dat Plattner, la Basel… Plattner, librarul, care-şi luase sarcina să-l tipărească… Păstraseră amândoi mu nuscrisul şi…

— Cine amândoi?

— Plattner şi Kappel, un neamţ tânăr, care îl cunoscuse şi el pe Jacques… Un medic… Mi-a fost de mare ajutor când am născut… M-au dus să văd magherniţa în care locuise Jacques şi unde scrisese asta… M-au condus apoi pe platoul de pe care plecase cu avionul.

Povestind, retrăia ceasurile pe care le petrecuse în oraşul de graniţă, plin de soldaţi, de străini, de spioni… Revedea malurile Rinului, pe care încerca să i le descrie lui Antoine, podurile păzite de armată, bătrâna casă a doamnei Stumpl, încăperea dosnică în care locuise Jacques, ferestruica ce se deschidea spre priveliştea

afumată a docurilor… Drumul cel

Meuse până la platou, cu Vanheede, Plattner şi Kappel, în trăsurica hodorogită a lui Andreiev, acelaşi care-l dusese pe Jacques la întâlnirea cu Meynestrel… Parcă auzea şi acum vocea inguşită a lui Plattner, explicând: „Aici am urcat coasta… Ura noapte… Aici ne-am culcat, aşteptând să se facă ziuă… Aici, în tăietura crestei, s-a ivit avionul… A aterizat acolo… l'hibault s-a urcat…"

— Ce-a făcut, la ce s-a gândit în timpul acelei aşteptări pe platou? suspină ea. Mi-au spus că se depărtase de-ei… Că va dus să se întindă, singur, ceva mai la o parte… Se vede că-şi presimţea moartea. Care i-au fost ultimele gânduri? N-am să şi în niciodată.

Antoine, cu privirile atrase de portret, ascultând vorbelele. mai, se gândea şi el la veghea aceea pe platou, la sosirea avionului fatal, la acea jertfă inutilă! se gândea la inutilitatea tragică a acestui eroism şi a atâtor altor eroisme… La inutilitatea majorităţii eroismelor. Zeci de amintiri de război îi veneau în minte, sublime şi zadarnice totodată! „Aproape întotdeauna, gândea el, la baza acestor nebunii curajoase stă o eroare de judecată: o încredere iluzorie în anumite valori, l ară a te fi întrebat, la rece, dacă ele merită suprema abnegaţie…" Avea – până la fetişism – cultul energiei şi al voinţei; dar îi era silă de eroism; şi patru ani de război nu tăcuseră decât să-i întărească acest simţământ. Nu căuta defel să micşoreze semnificaţia actului fratelui său. Jacques murise ca să-şi apere convingerile; îşi fusese credincios sie însuşi până la sacrificiu. Un astfel de sfârşit nu putea inspira decât respect. Dar, ori de câte ori Antoine se gândea la „ideile" lui Jacques, se lovea mereu de aceeaşi contradicţie fundamentală: cum se face că fratele său, care ura violenţa din toate puterile inteligenţei şi temperamentului său (şi

nu o dovedise, oare, această ură îndârjită, atunci când nu ezitase să-şi primejduiască viaţa luptând împotriva violenţei, propovăduind fraternizarea şi sabotarea războiului?), cum se face că putuse, timp de ani şi-am de zile, să lupte pentru revoluţia socială?

Privirile lui, încetând de a mai pune întrebări enigmaticului chip din portret, se întoarseră spre Jenny. Ea îşi depăna cu simplitate povestirea, transfigurată de o minunată exaltare interioară…

„Adevărul este, îşi spuse Antoine, că eu n-am realizat niciodată nimic ce-ar putea să-mi dea dreptul să mă fac judecătorul celor pe care credinţa lor îi aruncă într-o acţiune extremă… Celor care au îndrăzneala să încerce imposibilul”.

338 – *Roger Martin du Gard*

— Ceea ce mă chinuie mai mult ca orice, adăugă Jenny după o scurtă tăcere, este gândul că Jacques n-a ştiut că voi avea un copil. În timp ce vorbea, luase foile de hârtie-şi le pusese la loc, în sertar. Tăcu iar. Apoi, ca şi cum ar fi continuat să gândească cu glas tare (şi Antoine ai era nespus de recunoscător pentru încrederea asta simplă): Ştii, îmi pare bine că micuţul s-a născut la Basel; acolo unde tatăl lui şi-a trăit ultimele zile; acolo unde, fără îndoială, şi-a trăit ceasurile cele mai frământate ale vieţii lui…

Ori de câte ori vorbea despre Jacques, albastrul ochilor ci se întuneca, puţină roşeaţă îi năpădea tâmplele şi pe tot chipul i se aşternea o expresie deosebită, arzătoare, şi parcă nepotolită, care dispărea imediat.

„Iubirea asta a marcat-o pentru totdeauna” îşi spuse Antoine. Faptul acesta îl irita, îi mira. „O iubire absurdă… nu se putea el opri să gândească. Între aceste două fiinţe, atât de puţin făcute una pentru alta, iubirea n-a putut fi decât o iluzie…

O fluzie care, de bună seamă, n-ar fi rezistat, dar care se prelungeşte acum în amintirea pe care ea i-o poartă lui Jacques şi care răzbate în tot ce spune despre el. (Era o idee la care Antoine ţinea mult: la temelia oricărei iubiri pasionate, stfl o iluzie generoasă, o greşeală de judecată; o idee falsă pe care îndrăgostiţii şi-o fac unul despre celălalt şi fără de care n-ar fi cu putinţă 6 dragoste oarbă.)

— Datoria pe care o am este grea, spuse Jenny. Să fac din Jean-Paul ceea ce Jacques ar fi vrut să facă din fiul lui, Câteodată mă înspăimânt…

Îşi ridică fruntea: o licărire de mândrie îi luci în privire, Părea că gândeşte: „Dar am încredere în mine”. Spuse:

— Dar ani încredere în acest copil!

Antoine era încântat că o vede atât de puternică, atât de curajoasă în faţa viitorului. După tonul din unele scrisori, s-ar fi aşteptat s-o găsească mai şovăielnică, mai vulnerabilă, mal puţin pregătită pentru sarcina ce o aştepta. îşi dădea seama cu plăcere că Jenny ştiuse să scape din plasa neagră u deznădejdii; că nu se lisase cu uşurinţă pradă nenorocirii, e «atâtea femei care trec prin încercări grele şi care-şi ridica până la sublim, în propriii lor ochi şi în ochii tuturor iubirea zdrobită. Nu; ea făcuse saltul salvator; îşi recăpătase cu bărbăţie stăpânirea de sine şi îşi asumase, singură, responsa bilitat ea propriei vieţi. O lăsă să înţeleagă cât de multă stimfl îi inspira această atitudine:

— Cu asta ai dovedit că eşti călită!

Jenny îl ascultă în tăcere. Apoi, spuse, foarte simplu:

— N-am niciun merit… Cred că ceea ce m-a ajutat foarte mult a fost faptul că Jacques şi cu mine n-am avut niciodată o viaţă comună. Moartea lui n-a schimbat nimic

din obiceiurile vieţii mele de toate zilele… Da, cel puţin la început, asta m-a ajutat… Pe urmă, a venit copilul. Cu mult încă înainte de naştere, ceea ce m-a susţinut… a fost prezenţa lui. Viaţa mea mai avea un ţel: să cresc copilul pe care mi l-a lăsat Jacques…

Tăcu o vreme, apoi adăugă:

— E o sarcină grea… Făptura asta mică e tare greu de stăpânit! Câteodată copilul ăsta mă îngrozeşte… îl învălui pe Antoine într-o privire cercetătoare, aproape bănuitoare: Desigur că Daniel ţi-a vorbit despre el…

— De Jean-Paul? Nu, nu în mod special.

Ghici numaidecât că fratele şi sora nu aveau aceeaşi părere asupra caracterului copilului şi că asta constituia un punct de neînţelegere între ei.

— Daniel pretinde că lui Jean-Paul îi face plăcere să nu asculte. Nu e drept. Şi nu-i adevărat. În orice caz, este mai complicat… M-am gândit bine. Este adevărat că, instinctiv, copilul acesta spune „nu”. Dar nu din rea-voinţă, ci din nevoia de a se opune. Vreau să spun: o necesitate de a se afirma. Ceva asemănător nevoii de a-şi dovedi că există… Şi asta e atât de evident expresia unei forţe lăuntrice, irezistibile, încât nu-i poţi face o vină… E un instinct care trăieşte în el, ca şi instinctul de conservare!… Eu, de cele mai multe ori, nu îndrăznesc să-l pedepsesc.

Antoine o asculta cu o atenţie amuzată. Făcu un semn de aprobare, pentru a o încuraja pè Jenny să continue.

— Mă înţelegi, spuse ea, cu un zâmbet liniştit şi încrezător. Pe tine, care eşti obişnuit cu copiii, desigur e & asta nu te miră… Eu, în faţa acestei firi de răzvrătit, mă simt ca în faţa unei taine… Da, deseori, când nu mă ascultă, mă uit la el cu un fel de uimire, de mirare intimidată – eram cât pe ce să spun: de minunare – tot aşa cum îl privesc crescând, dezvoltându-se, înţelegând… Dacă e singur în grădină şi cade, plânge, dar foarte arareori l-

am văzut plângând atunci când se loveşte şi este vreunul dintre noi de faţă… Fără niciun motiv vizibil, vă refuza bomboana pe care i-o dau; dar se va întoarce, pe furiş, ca să pună mâna pe toată cutia. Nu din lăcomie: nici nu va încerca măcar să o deschidă; se va duce să o ascundă sub perna vreunei canapele sau s-o pitească sub grămada lui de nisip. De ce? Cred că din simpla dorinţă de a face un act de independenţă… Dacă îl cert, tace: toţi muşchişorii lui se încordează de revoltă; privirea îşi schimbă atunci culoarea şi

340 – *Roger Martin du Gard* se opreşte asupra mea atât de aspră, că nu mai îndrăznesc să continui. O privire de neînvins… dar totodată o privire curată, de singuratic… O privire care îmi impune! Privirea lui Jacques-copil, desigur…

Antoine zâmbi:

— Sau, poate, a ta, Jenny!

Jenny înlătură presupunerea cu un gest şi continuă imediat:

— Trebuie să spun că, dacă se încăpăţânează ori de câte ori îl sileşti la ceva, în schimb, cedează la cel dintâi gest afectuos… Astfel, când îl cert şi e supărat, dacă izbutesc să-l iau în braţe, totul e salvat: îşi ascunde faţa la pieptul meu, mi-l sărută râde: ca şi cum ceva dur din el s-ar muia şi s-ar topi deodată… Ca şi cum s-ar elibera brusc de demonul lui!…

— Cu Gise, probabil, este şi mai neascultător?

— Nu-i acelaşi lucru, făcu ea deodată, cu o neaşteptată răceală. Tante Gi e o pasiune a lui – îndată ce e cu ea, nu-i mai pasă de nimic!

— O ascultă atât de mult?

— Mai puţin încă decât pe mine sau pe Daniel. Nu poate trăi fără ea, dar numai ca s-o facă să accepte toate capriciile lui! Şi ceea ce-i cere ei sunt, în general, lucruri

pe care, din mândrie, nu le va cere altuia: bunăoară, să-i descheie nasturii de la pantaloni sau să-i dea un obiect la care, din pricină că nu-i destul de înalt, nu poate ajunge. Şi dacă nu sunt eu acolo, nu-i va spune niciodată „mulţumesc” f să-l auzi cum îi porunceşte Gisei! Ai crede… Se întrerupse o clipă înainte de a-şi sfârşi gândul: Nu e prea măgulitor pentru Gise ceea ce voi spune acum, dar cred că este adevărat: ai crede că Jean-Paul a simţit în ea o sclavă înnăscută…

Antoine, intrigat de ultimele cuvinte, se uită întrebător la Jenny. Dar ea se feri şi, cum în momentul acela, se auzi sunând clopotul pentru masă, se ridică.

Se apropiară împreună de uşă. Jenny părea că vrea să spună ceva. Puse mâna pe clanţă, apoi o retrase.

— Mi-a făcut bine… murmură ea. De când m-am întors din Elveţia, n-am putut vorbi cu nimeni despre Jacques…

— De ce nu cu Gise? îndrăzni să întrebe Antoine, amintindu-şi mărturisirile şi mâhnirile fetei.

Jenny, în picioare, cu ochii în pământ, cu umărul rezemat de uşă, părea că n-a auzit.

— Cu Gise? repetă ea într-un târziu, ca şi cum sunetului i-ar fi trebuit mai multe secunde pentru a ajunge până la ea.

— Gise este singura fiinţă care ar putea să te înţeleagă. I la îl iubea pe Jacques. Suferă mult… şi ea!

Jenny, fără să ridice pleoapele, dădu din cap. Părea că vrea să evite orice explicaţie. Apoi îl privi scurt pe Antoine ţi zise cu o neaşteptată asprime:

— Gise? (jise are mătăniile ei! Are tot timpul degetele ocupate; asta o ajută să nu gândească!… îşi aplecă din nou capul. După un timp adăugă: Uneori o invidiez! Dar tonul şi râsul oprit în gât îi dezminţeau categoric cuvintele. Păru

îndată că regretă ceea ce spusese: Ştii, Antoine, Gise îmi este o adevărată prietenă, recunoscu ea, cu glasul îmblânzit şi cu un accent de sinceritate. Când mă gândesc la viitorul nostru, < lise ocupă şi ea un loc însemnat. E un fel de consolare pentru mine gândul că va rămâne, poate, pentru totdeauna cu noi…

Antoine aştepta un „dar”, care, într-adevăr, după o scurtă şovăială veni:

— Dar Gise e aşa cum e, nu crezi? Fiecare cu firea lui… ciise are calităţi minunate. Gise îşi are şi cusururile ei… După o nouă ezitare, spuse: De pildă, Gise nu e prea sinceră.

— Gise, cu privirea ei atât de deschisă?!

Prima lui pornire fu să protesteze. După o clipă de gândire, înţelese însă ce voia Jenny să spună. Fără să fie falsă, Gisei îi plăcea într-adevăr să-şi ţină ascunse unele gânduri; se ferea să-şi mărturisească preferinţele şi antipatiile; se temea de explicaţii; ştia să-şi ascundă sub tăcere pornirile şi să se arate, fără efort, zâmbitoare şi serviabilă chiar cu cei pe care nu-i iubea deloc. Timiditate? Pudoare?

Se corectă aproape îndată:

— Da, da, înţeleg.

— Vezi, atunci, de ce, în ciuda unei foarte mari afecţiuni, în ciuda unei permanente intimităţi, ei bine… în ciuda a tot ce este… sunt unele subiecte despre care nu pot vorbi cu ea… Şi apăsă pe cuvintele: „Nu pot”. Apoi, cu un gest viu, ca pentru a încheia convorbirea, deschise uşa: Vino la masă!

IX

Masa era pusă afară în faţa bucătăriei.

Prânziră repede. Lui Jenny nu-i era foame. Antoine, care înainte de masă n-avusese timp să-şi facă tratamentul, înghiţea greu. Numai Daniel onoră muşchiul de viţel şi

342 – *Roger Martin du Gard* mazărea gătită de Clotilde. Mâncă în tăcere, nepăsător şi dis «trai. La sfârşitul mesei, când Antoine spuse ceva despre Rin melles şi despre „mobilizaţii din spatele frontului**, îşi ieşi brusc din muţenie, pentru à se avânta într-o sălbatică apoi»gie a „profitorilor** („singurii care au ştiut să reducă event* mentele la măsura omului… **) şi cită, drept exemplu, cu o admiraţie batjocoritoare, ascensiunea fostului său patron, „pungaşul acela genial de Ludwigson**, instalat la Londra da la începutul ostilităţilor şi care, după cum se spunea, îşi încincise averea creând faimoasa S.A.C., o societate anonimi de carburanţi, cu sprijinul dubios al bancherilor din City şi al câtorva politicieni englezi.

„Da, mai târziu va semăna foarte mult cu mama ei" îşi spunea Antoine, uimit de adânca transformare petrecută în ultimii ani în fizicul lui Jenny. Maternitatea, alăptatul îi dezvoltaseră şoldurile şi sânii, îi îngroşaseră rădăcina grumazului. Dar împlinirea aceasta nu era neplăcută; corecta un rest de rigiditate protestantă din ţinuta ei, din felul cum îşi ţinea capul şi chiar din fineţea puţin aspră a trăsăturilor. Privirea, da, rămăsese aceeaşi; avea şi acum o expresie de solitudine, de curaj tăcut, de deznădejde, care-l mirase atât de mult po Antoine odinioară, atunci când o văzuse pentru întâia oară, copilă, în vara când fratele ei şi Jacques fugiseră de-acasă… „Totuşi, în ciuda celor întâmplate „îşi spunea el, acum paro mult mai la largul ei… Mă întreb ce farmec avusese ea pentru Jacques… Cât era de obositoare pe vremuri! Acel stânjenitor amestec de sfiiciune şi mândrie! Acea rezervă glacială! Acum, cel puţin, nu-ţi mai lasă impresia că trebuie să facă un efort supraomenesc pentru a dărui şi altora ceva din ea. Azi-dimineaţă mi-a vorbit realmente cu încredere… Da, azi-dimineaţă a fost cu mine aşa cum trebuie să fie. O, nu va avea niciodată graţia şi blândeţea

mamei ei... Nu; în acest soi de distincţie pe care 6 are, va rămâne totdeauna un nu ştiu ce care parc-ar spune: «Nu caut să impresionez. Nu mă preocupă gândul de a plăcea. îmi sunt suficientă mie însămi...» în lume trebuie să existe lucruri pentru toate gusturile. Jenny nu va fi niciodată o femeie pe gustul meu... Nu-i nimic, s-a schimbat mult în bine".

Se înţeleseseră ca, îndată după dejun, Antoine s-o însoţească pe Jenny la spital, pentru a face o vizită doamnei de Fontanin. În timp ce Daniel, din nou lungit în şezlongul lui, îşi sorbea cafeaua, Jenny se urcă la etaj, pentru a-l trezi pe Jean-Paul; Antoine se folosi de prilej ca să se ducă şi el

În camera lui şi să facă repede o inhalaţie; se temea de efortulle peste zi.

Jenny avea obiceiul să facă drumul la spital cu bicicleta. () luă şi acum cu ea, ca s-o aibă la întoarcere, dar plecă pe jos, cu Xntoine, prin parc.

— Daniel îmi pare destul de schimbat, spuse Antoine după ce străbătură grădina şi ajunseră la şoseaua cea mare. chiar adevărat, nu mai munceşte deloc?

— Nu, deloc!

Glasul ei era plin de mustrare. În timpul dimineţii şi al mesei, Antoine observase anumite semne de neînţelegere între frate şi soră. Lucrul îl mirase, mai ales când îşi aduse aminte de grija deosebită cu care Daniel o proteja odinioară pe Jenny. Şi se întrebă dacă nu cumva Daniel se schimbase şi din acest punct de vedere.

Merseră câteva minute în tăcere. Frunzişul proaspăt al leilor arunca pe pământ o umbră întreruptă de pete luminoase. Sub arborii aceştia bătrâni, aerul era greu şi moale, ca înainte de ploaie, cu toate că cerul era senin.

— Simţi? întrebă Antoine ridicând capul.

Pe deasupra gardului unei grădini îşi răspândea mireasma un boschet de liliac în floare.

— Dacă ar vrea, ar putea fi util la spital, continuă Jenny, fără să ia în seamă liliacul. Mama l-a rugat de mai multe ori. Daniel spune: „Cu piciorul ăsta de lemn, nu mai sunt bun de nimic!” Dar nu e decât un pretext... Schimbă mâna cu care ţinea bicicleta, ca să vină mai aproape de Antoine. Adevărul este că niciodată n-a fost în stare să facă mare lucru pentru alţii. Şi acum, mai puţin ca oricând.

„E nedreaptă, îşi spuse Antoine, ar trebui să-i fie recunoscătoare că are grijă de copil”.

Jenny tăcu. Apoi, cu asprime:

— N-a avut niciodată niciun fel de simţ social.

Cuvântul era neaşteptat... „Leagă totul de Jacques, îşi spuse el, enervat. îl judecă acum pe fratele ei după Jacques”.

— Ştii, spuse el cu tristeţe, e jalnic atunci când nu te simţi întreg la trup, ca ceilalţi...

Jenny nu se gândea decât la Daniel; răspunse cu brutalitate:

— Ar fi putut să fie ucis! De ce se plânge? El, unul, trăieşte! Şi adăugă îndată, fără să-şi dea seama de cruzimea ei: Piciorul? Abia dacă şchioapătă... Ce l-ar putea împiedica să-i ajute mamei la contabilitatea spitalului? Sau, dacă nu simte dorinţa, să fie folositor colectivităţii...

„Încă un cuvânt pe care l-a moştenit de la Jacques”, gândi Antoine.

— ...ce-l împiedică să se apuce iarăşi de pictură?... Nu, altceva e la mijloc. Nu e o chestie de sănătate, ci de caracteri Agitaţia cu care vorbea o făcuse să meargă, pe nesimţite, tof mai repede. Antoine respiră din ce în ce mai greu. Jenny observă şi îşi încetini pasul. Daniel a avut

întotdeauna o viaţă prea uşoară… Totul i se datora! Astăzi suferă prosteşte în vanitat ea lui. Nu iese niciodată din grădină, nu se du co niciodată la Paris. Pentru ce? Pentru că îi e ruşine să se arate. Nu vrea să se împace cu gândul că trebuie să renunţe la „succesele” lui de odmioară! Că nu mai poate duce viaţa pe care o ducea! Viaţa lui de băiat frumos! Viaţa lui dezordonată I Viaţa lui imorală de dinainte de război!

— Eşti aspră, Jenny!

Îl privi pe Antoine, care zâmbea, şi aşteptă până când zâmbetul acesta dispăru, pentru a spune pe un ton tăios:

— Mă tem pentru copilul meu!

— Pentru Jean-Paul?

— Da! Jacques m-a făcut să înţeleg multe lucruri… Mii înăbuş acum, în mediul ăsta, care nu mai este al meu! Şi nu mă pot împăca cu gândul că Jean-Paul va trebui să crească în atmosfera asta!

Antoine se îndreptă puţin din mijloc, ca şi cum nu înţelegea prea bine.

— Îţi spun toate astea pentru că am încredere în tine, continuă Jenny. Pentru că voi avea nevoie de sfaturile tale mai târziu. Ţin foarte mult la mama, îi admir curajul, demnitatea vieţii, nu uit nimic din tot ce a făcut pentru mine… Dar ce pot mai mult? Nu mai avem nicio idee comună! Niciuna! Bineînţeles, nu mai sunt cea din 1914! Dar şi mama s-a schimbat atât de mult… Patru ani de când conduce acest spital; patru ani de când organizează, hotărăşte, patru ani de când nu face altceva decât să dea ordine, să se facă respectată, să se facă ascultată… în sfârşit, nu mai e aceeaşi, crede-mă…

Antoine făcu un gest vag, trădând îndoială!

— Mama era, toată, numai îngăduinţă, vorbi mai departe Jenny. Cu toate că era foarte credincioask, nu căuta niciodată să impună celorlalţi felul ei de a gândi!

Astăzi, însă!… De-ai auzi-o predicându-le bolnavilor! Şi, totdeauna, cei care se dovedesc mai ascultători capătă cele mai lungi aprobări de convalescenţă…

— Eşti aspră, repetă Antoine. Şi, fără îndoială, nedreaptă.

FAMILIA THIBAULT – 345

— Se poate… Da… Greşesc, poate, povestindu-ţi toate nstea. Nu ştiu cum să mă fac înţeleasă… Uite, bunăoară, mama ipune: „Eroii noştri”… Şi tot ea spune: „Nemţălăii…”

— Noi toţi spunem la fel!

— Nu. Nu în acelaşi fel… Toate crimele care s-au putut face, de patru ani încoace, în numele patriotismului, mama Ic. iartă! Mama le aprobă! Mama e convinsă că marea cauză a Aliaţilor este singura dreaptă! Războiul va trebui să ţină până când Germania va fi nimicită! Iar cei care nu gândesc ca că nu sunt buni francezi… Şi cei care caută adevărata obârşie a răului, cei care fac răspunzător capitalismul de toate acestea sunt…

Antoine o asculta uimit. Aceste destăinuiri, care arătau starea de spirit, felul în care vedea ea lumea, noua scară a valorilor pe care o adoptase sub influenţa postumă a lui Jacques îl interesau mai mult decât schimbările intervenite în caracterul doamnei de Fontanin. Acum îi venea lui să spună: „Mi-e teamă pentru copil!” Căci se întreba, îngrijorat, dacă această evoluţie a mamei (care, după el, nu putea fi decât superficială) nu avea să creeze în jurul lui Jean-Paul o atmosferă primejdioasă; în orice caz, mai primejdioasă pentru dezvoltarea unui suflet tânăr decât pilda de trândăvie a unchiului I) a ne sau decât şovinismul, vederile înguste ale bunicii…

Ieşiră la răscrucea drumurilor, de unde se zărea intrarea la vilă Thibault. Fără voia lui, Antoine, distrat, îşi plimbă privirea pe deasupra acelor locuri; i se părea că le

cunoscuse cândva, într-un trecut îndepărtat, într-o altă viaţă.

Totuşi, nimic nu se schimbase: şoseaua lată, străjuită de două rânduri de şanţuri şi dominată de măreaţa perspectivă a castelului; piaţa micuţă, cu bazinul ei rotund şi fântâna arteziană; rondurile cu ierburi tunse scurt şi tufişurile de mei işor; şi, dincolo, pitită sub ramurile joase ale arborilor din grădina părintească, intrarea de serviciu, unde Gise, copilă, venea să-i pândească sosirea. Războiul părea că n-a atins aici nimic... înainte de a trece piaţa, Jenny se opri:

— Mama trăieşte de mai bine de trei ani, zilnic, în contact cu suferinţele războiului... Şi s-ar crede că nimic nu poate 8-O mai mişte, într-atât i s-a tocit sensibilitatea exercitând meseria asta revoltătoare...

— Meseria de infirmieră?

— Nu, spuse Jenny cu asprime. Meseria care te obligă să îngrijeşti, să însănătoşeşti oameni tineri numai pentru ca după aceea să se poată duce din nou la moarte! Tot aşa cum e cusută la loc burta spintecată a cailor unor picadori înainte

346 – *Roger Martin du Gard* de a fi trimişi din nou în arenă! îşi plecă fruntea şi se întoarsi deodată spre Antoine, cu o târzie timiditate: Te scandalizez?

— Nu!

Fu el însuşi mirat de spontaneitatea acestui „nu”, mirat, deoarece vedea că astăzi era cu mult mai departe de patriotismul doamnei de Fontanin decât de criticile şi de indignările lui Jenny. Şi, gândindu-se la fratele său, îşi spuse, o dată mal mult: „Acum l-aş înţelege mult mai bine (decât altă dată!”

Ajunseră în faţa porţii.

Jenny suspină; îi părea rău că plimbarea se sfârşise. K îâmbi:

— Mulţumesc… E aşa de bine să poţi spune adevărul, măcar o dată, din întâmplare!…

X

Poarta de fier forjat a vilei (cu pretenţioasa ei monogramă aurită O.T., puţin roasă de timp) era deschisă. Roţile ambulanţelor săpaser a şanţuri pe aleea pe care nu mai rămase se nici urmă din nisipul acela fin, mărunt, greblat în fiecare zi din porunca domnului Thibault. Deschise erau şi cele mai multe dintre ferestrele casei, a cărei faţadă însorita, vesel împodobită cu storuri noi, vărgate cu roşu, se zărea printre ramuri.

— Iată, aceasta este împărăţia mea de lenjereasă, îl arătă Jenny când ajunseră în faţa porţii fostelor remize. To las. Treci prin verandă şi intră la dreapta, în birou. O vei găsi acolo pe mama.

Rămas singur, Antoine stătu locului câteva clipe pentru a-şi recăpăta suflul. Fiecare tufiş, fiecare cot al aleii pe care îşi odihnea privirea îi redevenea îndată familiar. Sunetelo unui pian, care ajungeau până la el în valuri, îi evocară pe neaşteptate o imagine veche: Gise, cocoţată pe un taburet, cu cozile pe spate, trudindu-se să nimerească gamele suh îndoita supraveghere a bătrânei Domnişoare şi a unui metronom cu ritmul poruncitor.

Printre tufişuri zărea, în faţa vilei, o animaţie de sărbătoare: tineri, cu bonete soldăteşti în cap şi îmbrăcaţi cu flanele cenuşii, stăteau de vorbi, ia soare, aşezaţi, spate în spate, pe treptele peronului. Alţii, adunaţi în jurul meselor de grădină, jucau cărţi sau citeau ziare.

Doi soldaţi, fără tunică, în pantaloni albaştri de uniforma şi cu moletiere, tundeau iarba de pe peluză şi Antoine recunoscu ţăcănitul sâcâitor al maşinii de tăiat iarea. Mai departe.

nib stejar, vreo cinci-şase convalescenţi se înghesuiau

zgomotoşi în jurul cutiei de joc cu bile, şi se auzea clinchetul metalic al bilelor lovindu-se de inelele de bronz.

Văzând că se apropie un medic militar străin, oamenii de ne trepte se ridicară pentru a saluta. Antoine urcă pe peron. Veranda fusese închisă toată cu geamuri şi transformată într-o grădină de iarnă, luminoasă şi călduţă ca o seră. Aici veneau să se lungească bolnavii a căror sănătate nu le îngăduia încă să iasă din casă. La stânga se afla pianul şi era, într-adevăr, pianul acela vechi la care-şi făcea Gise exerciţiile când era copilă. Un soldat, aşezat în faţa lui, căuta pe clape, i u un deget stângaci, refrenul cântecului Made/ori.

Pianul tăcu şi mai multe mâini se ridicară pentru a saluta i recerea medicului militar. Antoine intră în salon. La ceasul acela, salonul era pustiu. Luase aspectul unui hol de hotel: mai multe fotolii şi scaune erau aşezate în jurul a patru mese de joc.

Uşa cabinetului domnului Thibault era închisă. Pe un carton, fixat cu pioneze, citi: Secretariat. Intră. La început nu văzu pe nimeni. Mobila rămăsese aceeaşi: masa mare de stejar, fotoliul, bibliotecile tronau cu solemnitate la locul lor obişnuit. Cabinetul era însă despărţit în două printr-un paravan! La zgomotul pe care-l făcu uşa, o maşină de scris îşi opri ţăcănitul şi capul unui tânăr secretar răsări deasupra paravanului. Abia aruncă o privire asupra nou-sositului, că şi exclamă vesel:

— Domnul doctor!

Antoine, mirat, zâmbi. La drept vorbind, nu-l recunoştea pe flăcăul care venea spre el; dar trebuia să fie Loulou, cel mai mic dintre orfanii din Rue de Verneuil, băieţaşul acela pe care-l operase odată de un abces la braţ. (Părăsmă Parisul la începutul războiului, Antoine îi lăsase pe cei doi copii în grija Clotildei şi a Adriennei. Auzise parcă – îşi amintea vag – că doamna de Fontanin le găsise

de lucru la spital.)

— Ce mare te-ai făcut, spuse el. Câţi ani ai acum?

— Contingentul 920, domnule doctor.

— Şi ce faci aici?

— La început am fost vagmistru. Acum mă ocup cu scriptele.

— Şi fratele tău?

— È în Champagne… Ştiaţi că a fost rănit? La mână. În aprilie 917, aproape de Fismes. Cunoaşteţi? Se-nrolase în 916… I-au tăiat două degete… Din fericire, la mâna stângă…

— Şi s-a întors pe front?

— Da, dar el e descurcăreţ! S-a învârtit să fie repartizai la serviciul meteorologic… Acum nu-l mai paşte nicio primejdie. Loulou se uită la Antoine cu o curiozitate plină de compătimire. Murmură, în sfârşit: Pe dumneavoastră… gazele?

— Da, răspunse Antoine. Zări un fotoliu mic de catifea vişinie, bătut în ţinte aurite pe margini, care îi amintea de copilărie; se aşeză cu un aer ostenit.

— Urâtă treabă, gazele! constată Loulou, strângându-i ji buzele. Şi găsesc că nu-i cinstit… Nu-i reglementar…

— Doamna de Fontanin nu-i aici? îl întrerupse Antoine.

— E sus… Mă duc s-o anunţ… Aşteptăm sosirea unui loi nou: punem paturi suplimentare peste tot.

Antoine rămase singur. Singur, cu tatăl lui. Puternica personalitate a domnului Thibault stăpânea încă această încăpere, se desprindea din fiecare obiect, din locul ale» fiecăruia potrivit cu întrebuinţarea – din călimara cu capac de argint, din lampa de birou, din tamponul cu sugativă, din ştergătoarea de peniţe, din barometrul agăţat în perete. Personalitate atât de tenace, încât, pentru a o

înlătura, nu era destul să fie mutate mobilele din loc sau să se pună un paravan; ea rămânea înrădăcinată cu încăpăţânare în locurile acestea, pe care le stăpânise, vreme de o jumătate de veac, cu autoritatea ei dominatoare. Antoine n-avea decât să-şi arunce ochii pe uşa aceasta, al cărei lemn imita stejarul, pentru a o auzi deschizându-se şi închizându-se într-un anumit fel, de neuitat, cu măsură, viclenie şi violenţă în acelaşi timp. N-avea decât să privească părţile roase ale covorului, pentru a-l revedeanumaidecât pe tatăl lui, în jacheta cu poalele fluturând, cu ochii pe jumătate închişi, cu mâinile lui mari şi umflate încleştate la spate, umblând în sus şi-n jos, cu pasul greu, între bibliotecă şi cămin. Şi era de-ajuns să admire o clipii acea copie a lui Crist de Bonnat şi fotoliul gol de sub el, cu iniţialele înlănţuite şi săpate în piele: totul reînvia deodată voluminoasa prezenţă a domnului Thibault, afundat greoi în fotoliu, cu umerii rotunjiţi, ridicându-şi barbişonul spre cine ştie ce oaspete nepoftit şi înainte de a vorbi, scoţându-şi lornionul dintre sprâncene, pentru a-l strecura în buzunarul jiletcii, cu un gest de reculegere şi de siguranţă care se asemăna cu semnul crucii.

Zgomotul clanţei îl făcu să se ridice în picioare. Intrase doamna de Fontanin.

Era îmbrăcată în halat, ca şi celelalte infirmiere. Dar pe părul ei, care încărunţise de tot, nu purta văl. Faţa îi era *paFAMILIA THIBAULT* – 349

lidă şi trasă. „Ten de cardiacă, gândi maşinal Antoine. N-o va duce probabil prea mult…”

Bătrâna îi strânse amândouă mâinile, îl îndemnă să ia loc îi se aşeză ea însăşi de cealaltă parte a mesei celei mari, în fotoliul cu iniţiale. Se vedea limpede că acesta era locul obişnuit al „hiighenotei”… („Dacă răposatul domn s-ar întoarce!…”)

Îl întrebă de la primele cuvinte despre sănătatea lui.

Pe Antoine cele câteva minute de aşteptare îl odihniră; zâmbi:

— Dacă ar fi fost să mor din pricina asta, n-aş fi acum aici… Din fericire, fondul e solid…

La rândul lui, o întrebă despre spital, despre viaţa pe care o i-o construise aici. Bătrâna se învioră imediat:

— N-am niciun merit… Am un personal minunat. E sub ordinele lui Nicole. Draga de ea, are, precum ştii, toate diplomele. îmi face servicii imense… Da, un personal minunat! Şi alcătuit în întregime din femei şi fete care locuiesc la Mai-Kons, aşa că toate camerele de aici rămân pentru bolnavii inei. Iar infirmierele sunt voluntare, ceea ce îmi îngăduie s-o Keot la capăt cu bugetul, în ciuda micimii alocaţiilor. Dar sunt foarte mult ajutată! Şi am fost ajutată chiar din prima zi! Oamenii din ţinut s-au arătat atât de generoşi! Gândeşte-te că tot materialul, paturile, lighenele, vesela rufăria, toate itii-au fost date de vecini! Şi, uite, aşteptăm sosirea unui nou lot de răniţi… Nicole şi Gis ele s-au dus să mai caute aşternut nu Sunt sigură că vor găsi tot ce ne lipseşte!

Ochii ei, care priveau în sus, zâmbetul ei triumfător, plin de recunoştinţă, păreau că înalţă rugăciuni de mulţumire lui Dumnezeii pentru că populase lumea, şi mai cu se amă Maisons-Laffitte, cu fiinţe binevoitoare şi cu inimi miloase.

Îi descrise cu de-amănuntul schimbările care se făcuseră la vilă şi pe cele pe care avea de gând să le mai facă. Ideea că războiul şi viaţa ei de spital ar putea lua sfârşit părea nici să nu-i fi trecut vreodată prin minte.

— Vino să vezi! făcu ea voioasă.

În adevăr, totul era schimbat. Sala de biliard devenise infirmerie; oficiul, cabinet de consultatii; odaia de baie, sală de pansamente. Sera, bine încălzită, fusese transformată într-o încăpere unde era loc suficient pentru

douăsprezece paturi.

— Să mergem sus.

Camerele, pustii la ora aceea, deveniseră mici dormitoare. Cincisprezece bolnavi erau adăpostiţi la etajul întâi; zece, la

 al doilea; iar sus, la mansardă, se aflau vreo şase paturi şi, plimentare care erau utilizate în cazuri de aglomeraţie.

Antoine avu curiozitatea să-şi revadă fosta cameră; ieri însă încuiată cu cheia. Aşteptau sosirea serviciului de deziiv fecţie: încăperea fusese ocupată de un paratific, transférai chiar în dimineaţa aceea la spitalul din Saint-Germain.

Doamna de Fontanin trecea din cameră în cameră, de chizând uşile cu autoritatea unui şef de întreprindere, in spe»tând totul cu un ochi priceput, verificând în trecere curăţenii lavabourilor, temperatura radiatoarelor, ba chiar şi titlurile cărţilor şi revistelor risipite pe mese. Din când în când, cu o mişcare care devenise tic, îşi ridica mâna şi se uita la ceas.

Antoine se ţinea după ea, în timp ce respiraţia îi devenei mai dificilă. În minte îi stăruiau cuvintele Clot ildei: „Dad răposatul domn s-ar întoarce!…”

La etajul al doilea, când doamna de Fontanin îl îndemni să intreîntro cameră îmbrăcată în tapet înflorat şi a cărei fereastră se deschidea spre crestele castanilor, Antoine opri în prag, copleşit de amintiri:

— Odaia lui Jacques…

Doamna de Fontanin îl privi mirată. Şi, deodată, ochii I se umplură de lacrimi. Spre a-şi ascunde tulburarea, se duse să închidă fereastra. Apoi, ca şi cum această neaşteptată evo care ar fi făcut-o să dorească o discuţie mai descinsa, zise:

— Şi-acum, să te duc la pavilionul grajdurilor, unde

mi-am stabilit cartierul general. Acolo vom putea vorbi mai în linişte.

Coborârâ, tăcuţi, scările. Pentru a nu fi siliţi să traverseze veranda, ieşirâ în grădină pe uşa de serviciu. Patru soldaţi, la umbră, revopseau cu alb nişte paturi de fier. Doamna de Fontanin se apropie de ei.

— Grăbiţi-vă, băieţi… Până mâine trebuie să fie uscate… Şi dumneata, Roblet, coboară-te jos de acolo! (Un bărbat, cocoţat pe acoperişul bucătăriei, lega tulpinile clematitei.) Alaltăieri erai încă în pat, şi astăzi te caţări pe scări?

Omul, un bărbos care desigur făcea parte din armata teritorială, se supuse, zâmbind. De îndată ce-l văzu jos, se duse spre el, îi descheie doi nasturi de la haină şi-i pipăi coastele.

— Eram sigură! Ţi s-a desfăcut bandajul! Du-te la infirmerie! Şi, luându-l pe Antoine ca martor: Ce zici de asta? Nu sunt nici trei săptămâni de când a fost operat!

Ca să ajungă la fostele grajduri, ocoli peluza. Bolnavii pe care-i întâlneau în drum întorceau spre doamna de Fontanin

Iqe prietenoase şi salutau cu bonetele lor militare, ridii indu-le de pe cap aşa cum salută civilii.

— Locuinţa mea e acolo, sus, spuse ea, împingând uşa pavilionului.

La parter, în locul boxelor pentru cai, se aflau tot felul de unelte de tâmplărie şi fierărie. Podeaua era acoperită cu tot toiul de bucăţi de lemn şi de fier.

— Aici este ceea ce numesc ei „atelierul de reparaţii”, explică doamna de Fontanin, pornind în sus pe mica scară ce ducea la fosta locuinţă a vizitiului. Nu e nevoie să mai dau nimic de lucru în afară. Copiii ăştia viteji

repară totul singuri: licrărie, tâmplărie, electricitate…

O luă înaintea lui, intrând în prima dintre cele două camere de la mansardă, în care îşi făcuse un mic birou personal. Mobilierul era alcătuit din două fotolii de grădină şi o masă plină cu dosare; o rogojină veche acoperea cimentul pardoselii. De cum intră, Antoine recunoscu pe masă lampa lui – o lampă mare de petrol cu un abajur de carton verde, la lumina căreia, odinioară, în nopţile calde de iunie şi în /l) orul ameţitor al fluturilor de noapte, în timp ce toţi ai casei dormeau, îşi pregătise atâtea examene. Pe pereţii proaspăt văruiţi erau prinse câteva fotografii: Jérôme, tânăr tras ca prin Inel, cu mâna rezemată de spătarul unui fotoliu tapisat; Daniel, tu pulpele goale, în costum de marinar englez; Jenny, copilită, tu părul despletit, cu un porumbel aşezat pe pumnul întins; şi o altă Jenny, femeie, în doliu, cu fiul ei pe genunchi.

Un acces de tuse îl sili să se aşeze pe scaun fără a mai aştepta să fie poftit. Când îşi înălţă capul, surprinse privirea atentă a doamnei de Fontanin aţintită asupra lui; dar ea nu-l întrebă nimic despre sănătate.

— Am să profit de vizita dumitale ca să mai cârpesc câte i ova, spuse ea râzând, cu o urmă de cochetărie în glas. Aproape că nici nu mai am timp să lucrez. Dădu la o parte Biblia neagră ce se afla pe masă, pentru a pune în locul ei coşuleţul de lucru; şi, după ce mai aruncă o privire fugitivă spre ceas, se aşeză pe scaun: Daniel a stat de vorbă cu dumneata? Te-a lăsat măcar să-i examinezi piciorul? întrebă ea, înăbuşindu-şi n ti oftat. (Daniel nu-i îngăduise niciodată să-i vadă piciorul amputat.)

— Nu. Dar mi-a vorbit despre suferinţele lui… I-am recomandat unele exerciţii de reeducare. Cu puţină perseverenţă, se poate ajunge la rezultate excelente… Recunoaşte că mersul nu-i mai este atât de greu şi dureros acum, de când are proteza asta nouă.

Doamna de Fontanin părea că nu-l ascultă. Cu mâinile té poala rochiei, cu capul ridicat spre fereastră, îşi lăsa privirlU îngândurate să rătăcească pe deasupra frunzişului verde 4 grădinii.

Dintr-odată se întoarse spre el:

— Ţi-a povestit ce s-a întâmplat aici în ziua în care a foii rănit?

— Aici?… Nu…

— Dumnezeu s-a milostivit să mă prevestească! adăugi ea cu gravitate. În clipa în care Daniel a fost rănit, Sfântuj Duh mi-a dat de veste. Ridică uşor mâna şi tăcu, tulburat!, Apoi, nu fără o urmă de solemnitate în simplitatea ei voitl (ca şi cum ar fi recitat o pagină din Sfânta Scriptură, ca şi cum şi-ar fi îndeplinit o datorie aducând la cunoştinţă oamenilor mărturia unei minuni), continuă: Era într-o joi. M-am trezit când se lumina de ziuă. Am intuit prezenţa lui Dumnezeu ţi-am vrut să mă rog. Dar mă simţeam tare rău… De când luase fiinţă spitalul, era prima oară (à mă simţeam bolnavă; şi de atunci încoace n-am mai fost niciodată… Am vrut să deschid fereastra, ca să strig pe una din surorile care erau de gardă în noaptea aceea. Nu m-am putut ţine pe picioare. Din fericire, una dintre ele, văzând că nu cobor la ora obişnuită, a venit în fugă la mine. M-a găsit în pat nemişcată. Îndată ce încercam să mă ridic, cădeam înapoi, cuprinsă de ameţeli. Eram sleiţi de puteri, ca şi cum mi-aş fi pierdut sângelè printr-o rana, Mă gândeam tot timpul la băniei. M-am rugat. Dar toată dimineaţa starea mea s-a înrăutăţit mereu. Jenny a venit de mai multe ori cu medicul. Mi-au dat un sirop cu eter. Aproape că nu mai puteam să vorbesc. În sfârşit, la unsprezece şi jumătate, cu puţin după ce sunase primul clopot pentru dejun, am scos, fără să vreau, un ţipăt şi am avut o scurtă sincopă. Când

mi-am revenit, m-am simţit mai bine. Atât de bine, încât, îndată după amiază, m-am putut scula şi am putut coborî la secretariat, ca să semnez statele şi corespondenţa. îmi trecuse… Vorbea cu o voce egală, puţin reţinută; făcu o pauză înainte de a continua: Ei bine, dragul meu, în joia aceea, în zorii zilei, regimentul lui Daniel primise ordinul de atac. Toată dimineaţa a luptat ca un erou, dragul de el, fără să fie rănit. Dar puţin după ora unsprezece şi jumătate, o schijă de obuz i-a zdrobit pulpa. Puţin după ora unsprezece şi jumătate… L-au dus la postul de ajutor, şi de acolo, la o ambulanţă, unde, câteva ore mai târziu, i-a fost amputat piciorul. Era salvat… Clătină din cap de mai multe ori, uitându-se la Antoine:

toate acestea, bineînţeles, nu le-am aflat decât zece zile mai Hi/, în

Antoine tăcea. Ce-ar fi putut spune?… Povestirea aceasta îi t minţi de intervenţia „miraculoasă” a pastorului Gregory înd Jenny, copilă, fusese bolnavă. îşi aminti şi de cuvintele pe care le spunea deseori, zâmbind, doctorul Philip: „Oamenii. În totdeauna istoriile pe care le merită…”

Doamna de Fontanin rămase câteva clipe tăcută. îşi luase iar lucrul în mână. Dar înainte de a începe să coasă, arătă, cu ochelarii pe care chiar atunci îi scosese din toc, spre fotografia lui Jenny şi a lui Jean-Paul:

— Încă nu mi-ai spus, cum ţi se pare micuţul nostru?

— Straşnic!

— Nu-i aşa? făcu ea triumfătoare. Daniel mi-l aduce aici din când în drid, duminica. De fiecare dată îl găsesc mai mare, mai voinic!… Daniel se plânge că micuţul e greu de educat, cil e neascultător. Dar copilul are caracter, asta nu-i de mirare! şi apoi, un băiat trebuie să aibă energie, voinţă… N-ai să mă contrazici, adăugă ea cu maliţiozitate. îmi vine greu că-l văd atât de rar. Dar el are mai puţină

nevoie de mine decât bolnavii mei… Şi, aidoma cursului unei ape ce revine la matcă după ce şi-a ieşit o clipă din albie, începu să vorbească din nou despre spitalul ei.

Antoine o aproba în tăcere, prea puţin dornic să răspundă, de teamă să nu-şi stârnească iar tuşea. De când îşi pusese ochelarii, doamna de Fontanin arăta într-adevăr ca o lemeie bătrână. „Un ten de cardiacă”, gândi din nou Antoine. Stătea foarte dreaptă în fotoliu şi cosea liniştită, într-o atitudine familiară şi mândră totodată, explicânâu-i felul în care funcţionau serviciile ei şi miile de griji ale răspunderii pe care ţi-o luase.

„E bun şi răul la ceva, gândi Antoine. Războiul a adus neestui soi de femei, şi la vârsta aceasta, o neaşteptată formă de fericire; un prilej de a se devota, un prilej de activitate publică; plăcerea de a domina într-o atmosferă plină se recunoştinţă”…

Ca şi cum i-ar fi ghidt gândurile, doamna de Fontanin spuse:

— Oh, nu mă plâng! Oricât de grea mi-ar fi uneori sarcina, mi-a devenit necesară; nu cred că-mi voi mai putea relua vreodată viaţa de altă dată. Acum am nevoie să mă simt folositoare. zâmbi: Ştii ce? Mai târziu ar trebui să înfiinţezi o clinică pentru bolnavii dumitale; iar eu ţi-o voi conduce! adăugă numaidecât: Cu Nicole, cu Gisèle… poate şi cu Jenny… De ce nu?

Antoine repetă binevoitor:

— Într-adevăr, de ce nu?

După o pauză, bătrâna continuă:

— Şi Jenny va avea nevoie de un rost în viaţă. Suspini deodată şi, fără a lăsa să se întrevadă gândurile ei ascunsa, adăugă: Eietul Jacques… Nu pot să uit, and l-am văzut ultimi dată…

Tăcu din nou. îi reveni în minte înapoierea ei de la

Viena, a doua zi după mobilizare. Dar ştia sa izgonească amintirir neplăcute. În acelaşi timp, făcu un gest cu mâna pentru a da la o parte o şuviţă albă care-i lunecase pe frunte. Cu toate astea, era hoţ arâtă să discute cu Antoine despre unele chei ţiuni care-i stăteau la inimă:

— Trebuie să avem încredere în înţelepciunea supremă, începu ea, cu tonul acela binevoitor şi sentenţios totodată, care părea a spune: „Nu mă întrerupe”. Trebuie să primim hotărârile Domnului. Moartea fratelui dumitale a fost una din hotărârile lui. Se reculese o clipă înainte de a rosti: Această iubire era sortită celor mai amare suferinţe. Şi pentru unul l pentru celălalt... Iartă-mă că-ţi spun asta.

— Sunt de aceeaşi părere, făcu Antoine repede. Daci Jacques ar fi trăit, viaţa lor ar fi fost un infern.

Doamna de Fontanin îl învălui într-o privire mulţumiţi, aprobă clătinând de mai multe ori din cap şi începu (fin nou să coasă.

După o nouă tăcere, vorbi mai departe:

— Aş minţi dacă n-aş mărturisi că am suferit mult diţi pricina asta... în ziua în care am aflat că Jenny aşteptă un copil...

Antoine se gândise şi el la toate acestea şi, cum doamna de Fontanin îşi ridică ochii spre el, clipi uşor din pleoape, pentru a-i arăta că o înţelege foarte bine.

— Oh, făcu ea, temându-se că Antoine înţelesese greşii ce voise ea să spună, nu din cauza... ilegalităţii acestei naşteri... Nu... Nu aşa de mult din cauza asta... Eram îndurerată mal ales la gândul că această întâmplare nenorocită va lăsa în viaţa noastră o asemenea mărturie, această consecinţă durabili... îţi vorbesc deschis, nu e aşa? Mi-am spus: „Iată, viaţa lui Jenny este zdruncinată pe veci... Iată pedeapsa! Fiat!” El bine, dragul meu, mă înşelam. Mi-a lipsit credinţa. Vrerile Sfântului Duh sunt de

nepătruns; căile sale, tainice bunătatea sa, nesfârşită… Ceea ce crezusem a fi o încercare, o pedeapsă, era, dimpotrivă, o binecuvântare divină… Un semn de iertare… Un izvor de bucurii… Şi, într-adevăr, de ce ar fi pedepsit-o

FAMILIA THIBAULT – 355

I Himnezeu? Nu ştia el, oare, mai bine decât noi, că în legătura lor răul nu avusese niciun amestec? Că inimile Hi estor doi copii rămăseseră curate şi caste chiar şi în păcat?

„Ce ciudat, gândea Antoine, ar trebui să mă scoată din fire… şi, totuşi, nu, are în ea ceva care forţează respectul. Mai mult decât respectul: simpatia… Bunătatea ei, poate? în fu ud, bunătatea este un lucru foarte rar: cea adevărată, cea naturală…”

— Jenny are o viaţă frumoasă, continuă doamna de i ontanin cu vocea ei melodioasă şi hotărâtă, fără a se opri din cusut. Are acum în adâncul sufletului o comoară care-i va înfrumuseţa întreaga existenţă: amintirea unei dăruiri totale, a unei clipe minunate, care – şi lucrul acesta se întâmplă foarte far – nu a fost urmată de zile care s-o pângărească…

„Unii oameni, gândi Antoine, şi-au făurit despre lume, o «lată pentru totdeauna, o imagine satisfăcătoare… După aceea, toate merg de la sine… Viaţa lor seamănă cu o plimbare în barcă pe timp frumos: n-au de făcut altceva decât să alunece în voia valurilor până la debarcader…”

— …şi-i rămâne cea mai frumoasă dintre sarcini: un copil de…

— Am găsit-o schimbată, cu totul alta, o întrerupse Antoine cu convingere. Foarte coaptă… Nu, nu coaptă… în nlârşit…

Doamna de Fontanin îşi lăsă lucrul pe genunchi şi îşi în oase ochelarii.

— Îţi voi face o mărturisire, dragul meu; uite, vezi, eu

t i ed că Jenny este fericită… Da… fericită… cum n-a fost vreodată: fericită, atât cât îi este îngăduit să fie… Căci Jenny n-a fost făcută pentru fericire. De copilă, încă, era foarte nenoţocită şi nimeni nu-i putea fi de vreun ajutor: se instalase suferinţa în ea; mai rău încă: ura faţă de sine însăşi; nu izbutea să se iubească pe dânsa, să iubească în ea făptura lui Dumnezeu. Din păcate, sufletul ei n-a fost niciodată credincios. Sufletul ei a fost întotdeauna un templu părăsit… Ei bine, priveşte minunile pe care Duhul Sfânt le face în fiecare zi în noi, în jurul nostru! Fiecare durere îşi are răsplata; orice lucru nelalocul lui ajută la împlinirea armoniei universale… Astăzi, îndurarea a venit. Astăzi – şi simţul meu nu mă Înşală – astăzi copila mea a aflat, ca văduvă-şi ca mamă, tot i c'poate aştepta ca fericire omenească, tot ce natura ei poate să realizeze ca echilibru, ca mulţumire… şi simt acum în ea…

— Tanti! strigă o voce în grădină.

Doamna de Fontanin se ridică.

— S-a întors şi Nicole.

— A venit domnul primar, tanti, continuă vocea. Ai vrea să-ţi vorbească.

Doamna de Fontanin se şi îndreptase spre uşă. Antoina o auzi strigând voios, din capul scărilor:

— Vino sus, o clipă, draga mea. Vei ţine tovărăşie cuiva… cuiva pe care îl cunoşti…

După ce Nicole împinse uşa, se opri fâstâcită, uitându-se mirată la Antoine, ca şi cum nu era sigură că-l recunoaşte Antoine simţi o strângere de inimă şi murmură:

— Arăt foarte rău, nu-i aşa?

Nicole roşi, clar, stăpânindu-şi stânjeneala, începu să râdă

— Deloc… Nu mă aşteptam, pur şi simplu, să te găsesi aici.

Nu se văzuseră încă, deoarece seara, în ajun, Nicole nu luase masa la vilă, rămânând lângă paraticul pe care nu voise să-l lase în grija infirmierei care era de gardă în noaptea aceea.

Ea, în schimb, parcă întinerise. Albeaţa strălucitoare a tenuluinu-i fusese cu nimic întunecată de noaptea de veghe; ochii âşi păstraseră aceeaşi limpezime albastră.

Antoine îi ceru noutăţi despre soţul ei, pe care-l întâlnise de două ori în timpul războiului.

— Ambulanţa lui se află acum pe frontul din Champagne, spuse ea, plimbându-şi în jur privirile strălucitoare, în care se amestecau, fără a se distinge prea bine, o nevinovăţie de copil al o cochetă senzualitate de femeie. Are mult de lucru… Totuşi, găseşte timp să scrie şi pentru reviste… Săptămâna asta mi-a trimis o lucrare să i-o bat la maşină… ceva asupra practici! garoului sau cam aşa ceva…

O rază de soare, căzând pe ţesătura de in a bluzei ce I strângea rotunjimea umărului, tremura în cutele pânzei 1» fiecare mişcare, aurindu-i pielea catifelată a braţului gol şi făcând să-i lucească dinţii la fiecare surâs. „Câte dorinţe trebuie să trezească în toţi tinerii ăştia, abia scăpaţi de la moarte?!” gândi repede Antoine.

— Mi-a părut foarte rău, ieri, că nu m-am putut întoarce la vilă, spuse ea. Cum a fost seara? Daniel a fost amabil? Ai izbutit să-l îmblânzeşti?

— Desigur. Ce te miră?

— E atât de încruntat, atât de morocănos…

Antoine schiţă un gest de compătimire.

— Ştii bine că e nefericit.

— Ar trebui smuls din starea asta, continuă ea. Ar trebui imlemnat să se apuce din nou de pictură. Vorbea pe

un ton în rios, ca şi cum ar fi fost vorba de o adevărată problemă, ca şi cum, pentru a o rezolva, ar fi aşteptat anume vizita lui Antoine. Viaţa pe care o duce aici nu mai poate ţine mult aşa. e abrutizează. Va ajunge…

Antoine zâmbi:

— N-am băgat de seamă.

— O, ba da… întreab-o pe Jenny… A devenit, într-adevăr, imposibil… Sau se urcă în camera lui de îndată ce sosim – lin sălbăticie? din supărare? nu ştiu! – sau rămâne cu noi, fură să deschidă gura; şi atunci e ca şi cum dintr-odată ar imte un vânt rece în salon… Prezenţa lui ne stinghereşte pe toţi Crede-mă: i-ai face un nepreţuit serviciu dacă l-ai convinge că trebuie să muncească, să se întoarcă la Paris, să vadă lin nou oameni, să trăiâscă din nou!

Antoine se mărgini să dea din cap şi să murmure încă o dată:

— E nefericit…

O bănuială instinctivă îl îndemna să rămână în gardă, litră să-şi poată lămuri de ce, avea impresia că Nicole era ilăpânită de unele gânduri secrete, pe care nu le mărturisea.

(Era aproape adevărat. Încă dintr-una din serile iernii trecute, Nicole îşi făcuse o părere a ei proprie despre Daniel. Ura târziu, Jenny şi Gise se duseseră la culcare, şi Nicole, /rtbovind încă, reţinută de o treabă pe care voia s-o termine, inmăsese singură cu vărul ei, în faţa căminului din salon.

I) într-odată, Daniel îi spusese: „Stai, Nico, nu te mişca!” şi, pe spatele unui prospect care zăcea pe masă, începuse şi i reioneze repede profilul. Nicole acceptă cu bunăvoinţă acest capriciu neprevăzut. Dar, după puţin, avertizată de o presimţire tulbure, îşi întoarse brusc capul: Daniel nu mai desena; 6 devora din ochi; o privire odioasă,

încărcată de doaintă, de furie întunecată, se ruşine şi, poate, chiar de ură. Aplecându-şi repede fruntea, mototolise cu un gest furios prospectul şi-l aruncase în foc. Apoi, fără un cuvânt, părăsise încăperea., Aşadar, asta este! îşi spusese Nicole, consternată. Tot mă mai iubeşte!” Nu iiitase nimic din cele petrecute în trecut, când locuise la mătuşa ei, la Paris, şi când Daniel, adolescent, o urmărea ca un nebun prin toate colţurile apartamentului. Iubirea aceasta pătimaşă şi zadarnică, pe care o credea de mult stinsă, se redeştepta se aşadar, datorită faptului că locuiau sub acelaşi acoperiş… Din ziua «ceea, pentru Nicole totul devenise foarte clar; iubirea lui Daniel explica totul: aerul lui închis, neliniştit, supărările

358 – *Roger Martin du Gard* lui, îndărătnicia lui de a nu părăsi Maisons şi de a duce viat aceasta retrasă, trândavă şi castă, atât de contrară obiceiurile şi temperamentului său.)

— Vrei să ştii care este părerea mea? continuă Nicolţ fără să-şi dea seama cât de suspectă îi apărea lui An toi ni stăruinţa ei. Daniel e nefericit, da, ai dreptate. Daniel nu sufell numai din cauza infirmităţii lui. Nu… Femeile au un simţ lor, ştii… Cred că suferă şi din altă pricină… Dintr-un moth de ordin intim, care îl roade… Vreo dragoste nefericită, poalo „Vreo pasiune fără nădejde.

Se temu deodată că s-a trădat şi roşi uşor. Dar Antoin* nu se uita la ea. În minte îi apăru imaginea lui Daniel, lungii la umbra platanilor, mestecându-şi guma, cu privirea pici dută şi cu mâinile împreunate sub ceafă.

— Se poate, făcu el cu naivitate.

Liniştită, Nicole începu să râdă:

— Ce Dumnezeu, cred că-ţi aminteşti la fel de bine ca ţi mine ce viaţă ducea Daniel la Paris, înainte de război…

Nu sfârşi vorba: auzise pe sală paşii mătuşii sale.

Doamna de Fontanin venea cu un maldăr de hârţoage

în braţe.

— Iertaţi-mă; mă întorc, dar numai pentru a vă pârâil din nou. Ridică vraful de scrisori şi de plicuri care abia-i ruseaf adus. Suntem năpădiţi cu state zilnice, pe care trebuie să i trimitem autorităţilor în mai multe exemplare. Corespondenţa de după-amiază îmi ia, în fiecare zi, câte două ore.

— Eu vă las, spuse Antoine, care se ridicase.

— Mai vino pe aici. Rămâi mai mult timp la noi?

— Nu… Plec mâine.

— Mâine? făcu Nicole.

— Vineri trebuie să fiu înapoi, la Mousquier.

Coborâră toţi trei scara aceea mică şi scârţâitoare.

Doamna de Fontanin se uită la ceas.

— Te voi însoţi, totuşi, până la poartă…

— Iar eu vă părăsesc! exclamă Nicole. Pe diseară!

De îndată ce Nicole se depărtă, doamna de Fontanin îl întrebă, tulburată, fără a se opri din mers:

— Nicole îţi vorbea de Daniel, nu-i aşa? Bietul băiat., Mă gândesc în fiecare zi la el. Mă rog pentru el… E atât de grea crucea pe care o poartă!

— Dumneata, doamnă, eşti cel puţin sigură că va trăi, şi pe vremurile astea, o atare siguranţă e cât se poate de preţioasa

Doamna de Fontanin se făcu a nu înţelege. Nu sub acest «pect privea ea lucrurile.

Făcură câţiva paşi în tăcere…

— Ziua toată, singur… continuă ea. Singur, cu infirmitatea lui! Singur, cu mâhnirile lui, pe care nu le împărtăşeşte nimănui… Nici măcar mie…

Antoine se opri în mijlocul aleii, cu o privire de-a dreptul întrebătoare.

— Este atât de uşor de înţeles ce simte băiatul ăsta,

cu fiica lui pasionată, generoasă… continuă doamna de Fontanin» ti acelaşi ton sigur şi dureros. Să te simţi încă plin de curaj, de sănătate! Să-ţi vezi patria cotropită… ameninţată… fără să mai poţi face nimic pentru ea!

— Dumneata crezi că asta e pricina? întrebă timid Antoine. Se aşteptase atât de puţin la această explicaţie, încât u u-şi putuse ascunde neîncrederea.

Doamna de Fontanin îşi îndreptă spatele, şi un zâmbet plin de înţelegere, înviorat şi de o anume mândri e, îi trecu pe lată.

— Daniel? E foarte simplu şi, din păcate, fără leac…

I) aniel nu se poate împăca cu gândul că nu-şi mai poate face datoria. Şi cum Antoine nu părea pe deplin convins, ea «dăugă, severă şi încăpăţânată: Uite, ceea ce îţi spun eu este atât de adevărat, încât, dacă Daniel se teme să vină la spital, nu este din pricina drumului până aici, care îl osteneşte, cum ipune el. Nu. E pentru că nu poate suferi să se afle printre toţi aceşti tineri, printre toţi aceşti soldaţi care sunt de o vârstă cu el, care au fost răniţi ca şi el, dar care acum sunt gata tă plece din nou pe front!

Antoine nu răspunse. Ajunseseră, tăcuţi, lângă poarta de fier. Doamna de Fontanin se opri:

— Numai Dumnezeu ştie când ne vom revedea, spuse ea, privindu-l cu emoţie. Luă mâna pe care i-o întindea Antoine şi o ţinu o clipă în’r-ale ei: Mult noroc, dragul meu!

XI

„Vorbesc cu toţii despre Daniel ca despre o enigmă, gândea Antoine traversând piaţa. Fiecare îşi exprima părerea personală… Şi, fără doar şi poate, nu exista niciun fel de enigmă!”

Cam obosit – mirat şi mulţumit însă că nu se simte şi mai obosit – o luă agale’s pre proprietatea familiei Fontanin.

Se simţea bine singur. Aleea străjuită de tei se întindea îl faţa lui până la pădure. Era ora patru, soarele începuse să le & boare şi se strecura printre trunchiurile copacilor, răsfirâitf pe pământ umbre şi lumini jucăuşe. Câteodată, amintindu-M de drumurile prăfuite din sud, trăgea cu sete în piept aera acesta uşor, acrişor, îmbibat cu miresmelele primăvăratioi ale ţinutului Île-de-France.

fcârul gândurilor sale era însă trist. Aceste zile petrecut» la Maisons îi răscoleau prea multe amintiri. Vizita făcută I» vila Thibault trezise prea multe fantome. îl urmăreau, fâri ca el să se poată apăra împotriva lor. Tinereţea lui, sănătate* lui de altă dată... Tatăl lui... Jacques... în aceste douăzeci i patru de ore, Jacques îi fusese din nou foarte aproape. Nl ciodată încă nu simţise atât de adânc că dispariţia lui Jacquei îl lipsea de o fiinţă ce nu putea fi înlocuită, singurul lui fr» te... Nu, niciodată, niciodată de la moartea lui Jacques nu măsurase cu atâta exactitate, nu-şi dăduse seama cu atâta precizie cât de ireparabilă era această pierdere. îşi făcea cniai mustrări că aşteptase până acuma ca să simtă această disp* rare crudă, adevărată, această disperare nudă. Cum de fuse» cu putinţă? împrejurările, războiul... îşi aducea foarte bin* aminte de clipa în care primise scrisoarea lui Rumelles – scrisoarea aceea, după sosirea căreia ar fi fost o nebunie ai mai nădăjduiască. îi fusese înmânată într-o seară, în curtai ambulanţei de la Verdun, câteva ceasuri înainte de plecaroi diviziei sale spre sectorul Eparges. Se aştepta la această vesie, dar în noaptea aceea, în iureşul plecării, nu avusese timp u se lase pradă durerii. Nu avusese timp, de altfel, nici în cele două săptămâni care urmaseră: deplasări dese, una după alia, pe ploaie, prin noroaie; greutatea de a-şi îndeplini serviciul în satele prefăcute în ruine din Woevre; o viaţă hărţuită, carp nu mai lăsa loc grijilor personale.

Mai târziu, într-un răgaz, când recitise scrisoarea şi-i răspunsese lui Rumelles, obişnuise deja cu ideea acestei morţi, fără să se fi gândit prei mult la ea. Astăzi însă, în cadrul acesta regăsit al vieţii de familie, regretele lui tardive căpătau o consistenţă dureroasa, ireparabilul îl obseda; iată, chiar aici, pe aleile acestea, fiecare amănunt al priveliştii trezea în el amintiri de altă dată, jocuri, Cu toată deosebirea lor de vârstă, săriseră de atâtea ori împreună, dintr-un salt, aceste bariere vopsite în alb, împreună se rostogoliseră prin iarba asta de mai, necosită, împreună răscoliseră cu vârful băţului cuibul acestor gâze cu spatele plat, care roiesc printre tulpinile acoperite de muşchi ale teilor, insecte pe care ei le porecliseră „soldaţi”, pentru

FAMILIA THIBAULT – 361

Illauo carapace de un roşu-aprins, brăzdată de brandenbur-Utiri negre. împreună, în după-amiezi asemănătoare celei de ţi/. i, se plimbaseră de-a lungul zidurilor, gardurilor şi tufişurilor; împreună culeseseră, din mers, ciorchini de sâlcâm *1111 flori de liliac; împreună străbătuseră, cu bicicleta, drumul acesta, purtând cu ei, pe ghidoane, costumul de baie sau meheta. Iar acolo, portalul umbrit de salcâmi îi aducea aminte de anul acela în care, copil încă, se ducea, în timpul vacantei, Iu un profesor de liceu, care îşi petrecea concediul la refaisons şi care-i dădea meditaţii. deseori, în amurgurile de septembrie, ca să nu rătăcească singur prin parc, Domnişoara-şi Jacques veneau să-l aştepte în preajma acestui portal. îşi icvăzu fratele, copil de trei ani, smulgându-se din mâinile Domnişoarei, alergându-i înainte şi agăţându-se de braţul său pentru a-i povesti, în felul lui, toate miale întâmplări ale zilei…

Visa încă la toate acestea, când ajunse la vilă. Iar după ce deschise portiţa şi-l văzu la intrarea în grădină pe

Jean-Paul lăsând deodată mâna unchiului Dane pentru a-i alerga în întâmpinare, i se păru că-l vede pe Jacques alergând, cu ciuful lui roşcat şi cu mişcările lui hotărâte. Mai tulburat decât lăsa să se vadă/prinse copilul în braţe, aşa cum făcea pe vremuri şi cu fratele lui, şi-l ridică în sus, ca să-l sărute. Dar Jean-Paul, care nu suporta să fie ţinut în braţe nici măcar pentru o dezmierdare, se zbătu şi dădu din picioare atât de tare, încât Antoine, cu răsuflarea tăiată şi râzând, fu nevoit să-l lase jos.

Daniel, cu mâinile în buzunare, se uita la ei.

— Ce putere are voinicul ăsta! spuse Antoine cu o mândrie aproape paternă. Ia te uită cum se zbate! Parc-ar fi un peşte pe care acum l-ai scos din apă!

Daniel zâmbi şi în zâmbetul lui era o mândrie asemănătoare mândriei lui Antoine. Ridică apoi mâna spre cer:

— Frumoasă zi, nu-i aşa?… încă o vară care începe…

Antoine, obosit puţin de lupta cu Jean-Paul, se aşează la marginea aleii.

— Mai rămâi pe-aici? îl întrebă Daniel. Sunt cam de mult pe afară, aşa că ar trebui să mă duc să-mi întind puţin piciorul… Vrei să las copilul cu tine?

— Bucuros.

Daniel se întoarse spre Jean-Paul:

— Te-ntorci acasă mai târziu, cu unchiul Antoine. Ai să fii cuminte?

Jean-Paul lăsă fruntea în jos, fără să răspundă. Arunci spre Antoine o ocheadă piezişă, îl urmări cu o priviri şovăitoare pe Daniel, care se îndepărta, păru o clipă că vrea hI se ia după el; dar cu atenţia atrasă de un cărăbuş, ce-i căzuşi tocmai atunci la picioare uită numaidecât de unchiul Dane, Se ghemui jos şi rămase aşa, urmărind sforţările gâzei, cari nu izbutea să se pună pe picioare.

„Ca să-l îmblânzeşti, cel mai bun mijloc este să te faci ci nu-l bagi în seamă”, îşi spuse Antoine. îşi aduse aminte d «un joc care-i plăcea fratelui său când avea vârsta asta: luă o bucată mare de scoarţă de brad, îşi scoase briceagul şi, fări să spună nimic, începu să cioplească lemnul în formă de barcă.

Jean-Paul, care fi urmărea pe furiş, nu întârzie să se apropie:

— Al cui e briceagul?

— Al meu… Unchiul Antoine e soldat, aşa că are nevoir de briceag ca să taie pâinea, ca să taie carnea…

Se vedea bine că pe Jean-Paul explicaţiile acestea nu-l interesau.

— Ce faci?

— Uită-te… Nu vezi? Fac o bărcuţă. Fac o bărcută pentru tine. C3 nd mămica îţi va face baie, ai să pui barca în cadil şi ea are să plutească pe apă fără să se scufunde.

Jean-Paul asculta, cu fruntea încreţită de încordare, încreţită şi dintr-un sentiment de nemulţumire: glasul acel» slab şi răguşit nu-i plăcea.

De altfel, părea că nu înţelesese nimic din ceea ce-i spusese Antoine. Să nu fi văzut oare niciodată o barcă?… Scoase un oftat greu şi, legtadu-se de singurul amănunt care-l izbise, pentru că era un amănunt de o vădită inexactitate, spuse:

— Întâi şi întâi, baia nu mi-o face mama; mi-o face un chiul Dane.

Apoi, total indiferent la opera de artă a lui Antoine, se întoarse la cărăbuşul lui.

Fără să insiste Antoine aruncă barca şi îşi puse briceagul deoparte.

După o clipă, Jean-Paul se întoarse. Antoine încercă să reînnoade relaţia cu el:

— Ce-ai făcut pe ziua de azi? Ai fost la plimbare în

grădină cu unchiul Dane?

Copilul păru a răscoli cele mai îndepărtate amintiri şi făcu semn că da.

— Ai fost cuminte?

Nou semn afirmativ. Dar aproape imediat se apropie de Antoine, rămase o clipă în cumpănă şi mărturisi cu gravitate:

— Nu sunt sigur.

Antoine nu se putu împiedica să zâmbească.

— Cum? Nu eşti sigur c-ai fost cuminte?

— Ba da! Eu am fost cuminte! strigă Jean-Paul sâcâit. Apoi, cuprins de acelaşi scrupul ciudat şi strâmbând comic îl în nas, repetă, despărţind silabele: Dar-nu-sânt-şi-gur!

Trecu pe la spatele lui Antoine, ca şi cum s-ar fi îndepărtat, dar, aplecându-se pe neaşteptate, voi să pună mâna hoţeşte pe cuţitul rămas jos.

— Nu! Asta nu! îl certă Antoine, luându-i briceagul din mână.

Copilul, fără a se da înapoi, îi aruncă o privire mânioasă.

— Nu e voie să te joci cu asta! Poţi să te tai, îl preveni Antoine. Închise briceagul şi-l strecură în buzunar.

Micuţul, jignit, stătea, ca ridicat în scări, rămase într-o atitudine de sfidare. Ca să se împace, Antoine îi întinse, cu drăgălăşenie, mâna larg deschisă. Un fulger luci în ochii lui albaştri şi, apucând mâna întinsă, ca şi cum ar fi vrut s-o sărute, copilul îşi înfipse în ea colţişorii lui mici.

— Au… făcu Antoine. Era atât de mirat, atât de surprins, încât nici prin gând nu-i trecu să se supere. Jean-Paul e un copil rău, zise el, frecându-şi degetul muşcat. Jean-Paul a făcut nubă lui unchiul Antoine.

Copilaşul îl privea curios:

— Doare tare? întrebă el.

— Doare tare.

— Doare tare! repetă Jean-Paul cu o satisfacţie vădită şi, rotindu-se pe călcâie, se îndepărtă, sărind într-un picior.

Această întâmplare îl făcu pe Antoine să nu ştie ce să mai creadă: „Simplă nevoie de răzbunare? Nu… Atunci, ce? Pot îi tot felul de intenţii într-un gest ca acesta… Se prea poate ca în faţa opreliştii puse de mine, în faţa greutăţii de a o învinge, simţământul neputinţei sale să fi atins deodată un paroxism de-nesuportat… Sau poate că nu atât pentru a-mi pricinui durere, pentru a mă pedepsi, s-a aruncat asupra mâinii mele. Poate că s-a lăsat mânat de o nevoie fizică, o nevoie irezistibilă de a-şi destinde nervii… De altfel, pentru a putea judeca o reacţie ca aceasta, ar trebui în primul rând să poţi măsura gradul dorinţei. Dorinţa de a pune mâna pe cuţit era poate imperioasă, până la un grad pe care un om matur nu-l poate bănui”…

Se asigură, cu coada ochiului, că Jean-Paul era aproape. La vreo zece metri de el, copilul se căznea să se caţare pe o movilită şi nu se sinchisea de nimeni.

„Această reacţie de răzbunare ar fi fost în stare s-o aibă. mai mult ca sigur, şi Jacques, îşi spuse Antoine. Ar fi ajuns ei până la muşcătură

Recurse la amintiri, pentru a înţelege mai bine. Nu putol rezista ispitei de a identifica prezentul cu trecutul, fiul cu tatăl. Recunoştea aceste porniri abia născânde de revoltă, de ură, de sfidare, de orgoliu concentrat şi solitar, pe care le descifrase în fugă în privirea lui Jean-Paul: le surprinsese de nenumărate ori şi în ochii fratelui său. Asemănarea îi păru atât de izbitoare, încât nu pregetă s-o ducă şi mai departo chiar până la a se convinge că atitudinea de răzvrătire a copilului avea aceleaşi virtuţi înăbuşite, aceeaşi pudoare, aceeaşi puritate, aceeaşi

neînţeleasă cluioşie pè care Jacques în ascunsese, sub violenţele lui neînfrânte, până la sfârşitul vieţii.

Temându-se să nu răcească, se pregătea să se ridice, când atenţia îi fu atrasă de ciudatele acrobaţii ale copilului. Vârful movilei pe care încerca s-o ia cu asalt era la o înălţime de vreo doi metri; pe dreapta şi pe stânga, deluşoruf acestn ajungea la pământ prin pante line, uşor de urcat. Dar prin fată suişul era abrupt, şi tocmai partea aceasta o alesese băieţaşul pentru a ajunge sus. De câteva ori în sir Antoine II văzu cum îşi face vânt, cum urcă până la jumătatea pantei, cum alunecă şi se rostogoleşte iar la pământ. N-avea cum să se lovească: un covor de cetină de brad îi amortiza căderile Copilul părea absorbit de ceea ce făcea: părea singur pe lume, cu această ţintă pe care şi-o fixase. Fiecare încercare îl apropia de creastă, dar de fiecare dată se rostogolea tot mai de sus. îşi freca genunchii şi o lua de la început.

„Energia neamului Thibault, gândi Antoine voios. Îţi tatăl meu, autoritatea, nevoia de a domina… La Jacques, im petuozitate, răzvrătire… La mine, dârzenie… Şi acum? Pute rea pe care o poartă în sânge copilul acesta ce formă va Iun ea oare?”

Jean-Paul pornise din nou la atac, atât de furios şi de hotărât, încât atinsese aproape vârful moviliţei. Dar pământul i se fărâmiţa sub picioare şi era gata să-şi piardă iarăşi echill brul, când se apucă de o tufă, izbuti să r amână locului, făcu o nouă şi ultimă sforţare şi ajunse sus.

„Sunt sigur că se va întoarce să privească spre mine, pentru a şti dacă l-am văzut”, gândi Antoine.

Se înşela. Copilul stătea cu spatele şi nici nu se sinchisea le el. Rămase un minut pe creastă, bine înfipt pe picioruşele lui. Mulţumit, fără îndoială, coborî liniştit pe una din costişe şi, fără să se mai uite înapoi, spre locul

izbânzii sale, se rezemă de un arbore, îşi scoase una din sandale, scutură pietridele care intraseră în ea şi o încălţă din nou, cu deosebită grijă. Dar ştiind că nu poate încheia singur cureluşa de piele, veni spre întoine şi, fără un cuvânt, îi întinse piciorul Antoine zâmbi, încheindu-i, supus, sandaua.

— Acum ne întoarcem acasă, vrei?

— Nu.

„Are un fel foarte personal de a spune nu, observă Anii tine. Jenny are dreptate: e mai puţin o dorinţă de a refuza facă ceva ce i se cere, cât un refuz general, premeditat... Refuzul de a renunţa la cea mai mică părticică din independenta lui, oricare ar fi cauza pentru care i se cere acest lucru.../

Antoine se ridicase în picioare.

— Haide, Jean-Paul, fii cuminte. Unchiul Dane ne aşteaptă. Vino!

— Nu.

— Şi să-mi arăţi drumul, stărui Antoine, ca să uşureze iiuaţia. (Se simţea foarte stângaci în rolul acesta de educator.) t-e care alee o luăm? Pe asta? Pe cealaltă? Şi voi să-l ipuce pe copil de mână.

Dar micuţul, încăpăţânat, îşi puse braţele cruciş la spate.

— Eu spun nu!

— Bine! făcu Antoine. Vrei să rămâi singur aici? Rămâi! Şi o luă nepăsător în direcţia vilei, al cărei acoperiş trandafiliu, învăpăiat de razele apusului, se zărea printre trunchiurile arborilor.

Nu apucase să facă treizeci de paşi, când îl auzi pe Jean-Paul jţalopâna în urma lui, ca să-l ajungă. Luă hotărârea să-l primească bucuros, ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Dar copilul trecu pe lângă el alergând şi, fără să se oprească, îi uruncă obraznic, din fugă:

— Mă duc acasă! Pentru că aşa vreau eu!

XII

La vilă, datorită limbuţiei Gisei şi a Nicolei, masa de seară era, de obicei, destul de! nsufleţită. Fericite că au scăpat de iruda zilnică – poate şi fiindcă se simţeau departe de con366 – *Roger Martin du Gard* trolul matern, dar sever, al doamnei de Fontanin – îşi p* treceau timpul d-nei comentând în toată libertatea întâmp lărw de peste zi, împărtăşindu-şi impresiile asupra răniţilor proaspfr sosiţi la spital, povestindu-şi, cu verva unor fete de pensiol măruntele incidente petrecute în serviciile lor.

Cu toate că în seara aceea se simţea destul de obosit, Af toine era amuzat de seriozitatea cu care Gise şi Nicole disefe tău în termeni tehnici desjpre anumite tratamente şi fâco aprecieri asupra capacităţii medicilor. În mai multè rândufl făcuseră apel la competenţa lui Antoine, iar el îşi exprimi, zâmbind, părerea.

Jenny, ocupată cu copilul, aşezat şi el la masă, era praf puţin atentă la cele ce se vorbeau. Cât despre Daniel, tăcut a de obicei (mai cu seamă când erau de faţă sora lui şi Nicole), intră şi el de câteva ori în vorbă, adresându-se lui Antoine.

Nicole adusese un ziar de seară. Vorbiră despre bombar damentele cu tir lung asupra Parisului. Nu demult, câteva» clădiri din arondismentul al VI-lea şi al VII-lea fuseseră lovir de bombe. Se comunicau cinci morţi, dintre care trei femei ţi un copil. Moartea acestui prunc provocase în presa aliată o unanimă explozie de indignare împotriva barbariei teutone Nicole era revoltată că asemenea atrocităţi erau cu putinţa.

— Nemţălăii! exclamă ea. Fac războiul ca nişte brute I Nu le ajungeau aruncătoarele de flăcări şi gazele asfixiante? I şi submarinele?! Dar să masacreze oameni nevinovaţi, dit» rândurile populaţiei civile, asta întrece

orice închipuire, 9 monstruos! Se vede că şi-au pierdut orice urmă de simţ moral, orice pornire omenească!

— Masacrarea oamenilor nevinovaţi din rândurile populaţiei civile ţi se pare, în adevăr, mult mai neomenoasă, muli mai imorală, mult mai monstruoasă decât masacrarea tineri lor soldaţi trimişi în linia întâi? întrebă cu viclenie Antoine.

Nicole şi Gise îl priviră uimite.

Daniel îşi lăsase furculiţa jos. Tăcea, privind în farfuria din faţa lui.

— Ia să vedem, continuă Antoine. A codifica războiul, căuta să-l limitezi, să-l organizezi (să-l umanizezi, cum în spune!), să decretezi: „Lucrul ăsta e barbar! Lucrul ăsta e imoral!”... asta înseamnă că există şi un altfel de a purm războiul... Un fel absolut civilizat... Un fel absolut moral...

Făcu o pauză şi căută privirea lui Jenny. Dar ea era aplecată asupra copilului, dânau-i ceva de băut.

— Să fie, oare, monstruos, urmă el un mod anume de a ucide, mai mult sau mai puţin crud? Şi vinovăţia unora sau a

tiltora depinde numai de felul în care omoară?... Şi faptul că ” ni ucişi mai mult unii decât alţii?

Jenny se întrerupse şi puse atât de brusc cana pe masă, încât fu gata s-o răstoarne.

— Ce este monstruos, spuse ea strângând din dinţi, este pasivitatea popoarelor, a oamenilor! Ei sunt cei mulţi! Ei în puterea! Orice război atârnă de faptul dacă ei vor primi miu nu să-l facă! Atunci, ce aşteaptă? Ar fi de-ajuns să bună: Nu! şi pacea, pe care toţi o cer, ar deveni, chiar în i lipa aceea, o realitate!

Daniel îşi ridică pleoapele şi îşi învălui sora într-o privire «curtă şi enigmatică.

Se făcu tăcere.

Apoi Antoine încheie liniştit:

— Monstruos cu adevărat nu e niciuna, nici alta. Monitruos este războiul, războiul pur şi simplu!

Trecuseră câteva minute fără ca cineva să se încumete a continua discuţia.

„Oamenii spun că vor pace, îşi spuse Antoine, gândindu-se la fraza rostita de Jenny. Aşa să fie oare?… O vor numai după ce e compromisă… Dar intoleranta lor, instinctele lor rombative nu o fac precară când o au… À arunca responsabilitatea războaielor pe seama guvernelor şi a politicii e corect, desigur! Dar nu trebuie uitată vina pè care o are natura omenească în această responsabilitate… La baza oricărei doiinţe de pace există următorul postulat: credinţa în progresul moral al omului. O am această credinţă sau, mai bine zis, simt nevoia de a o avea, nu pot să mă resemnez cu ideea că conştiinţa omenească nu-i mereu perfectibilă. Simt nevoia să cred că într-o zi omenirea va reuşi să instaureze ordinea şi fraternitatea pe planeta noastră… Dar pentru a înfăptui această i evoluţie, nu va fi de ajuns nici voinţa, nici martiriul câtorva înţelepţi: vor trebui secole de evoluţie, poate milenii… (Ce se poate aştepta cu adevărat măreţ de la un om din secolul al XX-lea?…) Aşa că prefer să stau deoparte, fiindcă nu izbuiesc să găsesc într-o perspectivă atât de îndepărtată nimic care să mă consoleze că sunt sortit să trăiesc în fauna vorace a lumii actuale…”

Îşi dădu seama că toţi cei din jurul lui tăceau. Atmosfera era grea, încărcată cu electricitate; îi păru rău că provocase această neaşteptată furtună şi încercă să reia conversaţia.

Se întoarse spre Daniel:

— Ia spune-mi, prietenul tău, tipul acela extravagant… şi îi care, pastorul… Ce mai e cu el?

— Pastorul Gregory?

Rostirea numelui acestuia fu de-ajuns ca să aprind! licăriri maliţioase în toate privirle.

Nicole spuse cu o tristeţe ce nu se potrivea de loc cu expresia vesela a chipului ei:

— Tanti Thérèse e foarte îngrijorată din cauza lui; de l Paşti, pastorul se află într-un sanatoriu, la Arcachon…

— După ultimele ştiri, adăugă Daniel, nu se mai dă jos din pat.

Jenny le aminti că pastorul fusese pe front încă de U începutul războiului, după care convorbirea lâncezi iar.

Antoine, pentru a spune ceva, întrebă:

— S-a înrolat în armată?

— Vrei să întrebi dacă a făcut tot ce s-a putut pentru asta. Dar n-a izbutit, din pricina vârstei şi a sănătăţii lui Atunci, a făcut ce a făcut şi a fost primit într-o secţie amerl cană de ambulanţă. A fost pe frontul englez toată iarna acea» îngrozitoare a lui 917… Transporta răniţi… A avut bronşite peste bronşite… A scuipat sânge… Au fost siliţi să-l evacuez* cu forţa… Ôar prea târziu.

— Ultima oară l-am văzut în 916, în timpul unei permisii A fost pe la noi, spuse Jenny.

Nicole preciză:

— Nici nu-l mai recunoşteai… O umbră… Cu o barbl lungă, ca a lui Tolstoi… Un adevărat vrăjitor din poveşti.

— Şi tot mai refuza să folosească doctorii? Şi să nu îngrijească bolnavii decât cu incantaţii? făcu Antoine, batjo contor.

Nicole începu să râdă:

— Bineînţeles! Ne-a spus despre toate astea nişte la cruri delirante! Transportase mai bine de doi ani muribunzi cu camioneta, iar când a venit aici, ne spunea liniştit: „Nu există moarte!”

— Nicole! făcu Gise. Pentru ea era o adevărată

durere să vadă cum ceilalţi îşi bat joc de preot în faţa lui Antoine.

— De altfel, cuvântul moarte este un cuvânt pe care nu-l rosteşte niciodată, continuă Nicole. El spune: „Iluzin morţii”…

— Şi ultima lui scrisoare către mama, adăugă Daniel zâmbinci, conţinea o frază uluitoare: „Viaţa mea se va retra ge în curând în domeniul invizibilului”…

Gise îi aruncă lui Antoine o privire mustrătoare:

— Nu râde, Antoine. Cu toate absurdităţile lui, omul acesta e un sfânt…

— Ce să-i fac? Se prea poate să fie un sfânt, se învoi Antoine. Dar nu pot să nu mă gândesc la nenorociţii de englezii Uniţi care au avut ghinionul să cadă în cucernicefe lui gheare; sunt convins că trebuie să fi fost un infirmier primejdios.

Terminaseră desertul.

Jenny îl dădu jos de pe scaun pe Jean-Paul, apoi se ridică şi ea. Ceilalţi făcură la fel şi o urmară cu toţii în salon. Jenny, însă, nu se opri acolo; era mult mai târziu decât în celelalte ieri şi se grăbea să-şi culce copilul.

În timp ce Gi se se aşeza pe un scaun scund, departe de lumină, pentru a împleti la una din acele perechi de ciorapi ne care apoi le dăruia, drept îmbărbătare, convalescenţilor însănătoşiţi care se înapoiau la unităţile lor, Daniel luă de pe pian un volum din înconjurul lumii şi se aşeză pe canapea, în fundul încăperii, în spatele unei mese rotunde, unde ardea singura lampă de petrol din cameră. „E un fel de a-şi pierde timpul sau e într-adevăr interesat de ilustraţiile astea învechite?” se întrebă Antoine, privind cum Daniel, aplecat sub abajur, întorcea filele cu o sârguinţă de copil cuminte.

Se apropie de cămin, unde Nicole, îngenuncheată în

faţa vetrei, aprindea focul.

— De mult n-am mai văzut arzând un foc de lemne!

— Serile sunt încă răcoroase, spuse ea. Şi apoi, e atât de vesel

Se ridică pe jumătate: Aici, la Maisons, ne-am întâlnit, amândoi, pentru prima oară. îmi aduc foarte bine aminte… Dumneata îţi mai aminteşti?

— Şi eu.

Într-adevăr, îşi amintea de seara aceea îndepărtată de vară când, cedând stăruinţelor lui Jacques şi fără ştiinţa domnului Thibault, primise să-şi însoţească fratele la hughenoţi”; îşi amintea mirarea lui când îl întâlnise acolo pe Félix

I [équet, chirurgul, mai mare decât el cu câţiva ani; îşi amintea de Jenny şi de Nicole pe aleea cu trandafiri; de Jacques, student, care tocmai reuşise la examenul de admitere la Şcoala Normală; de el însuşi, tânăr medic, căruia numai doamna ne Fontanin îi spunea, ceremonios: „Doctore”… Erau tineri cu toţii! Erau cu toţii plini de încredere în tinereţe şi în viaţă; nu se sinchiseau de ziua de mâine şi nu bănuiau ce cataclism le pregăteau oamenii de stat ai Europei, cataclism care avea să surpe dintr-odată toate micile lor planuri individuale de viitor, care avea să nimicească viaţa unora, s-o schimbe cu totul pe a altora, să aducă în soarta fiecăruia ruină, doliu, care avea să răstoarne lumea întreagă, pentru câtă vreme încă?

— Era la începutul logodnei mele, continuă Nicole, cu gândurile pierdute în depărtare. (Amintirea aceasta părei grea de melancolie.) Félix mă adusese aici cu automobilul… Am avut o pană, la întoarcere, în plină noapte, la Sartrouville…

Daniel ridică ochii şi, fără să mişte capul, aruncă spre el o privire scurtă, pe care Antoine o observă. Ascultase

oare? Această amintire din trecut răscolea oare în el emoţii, părerl de rău? Sau sporovăiala lor îl deranja pur şi simplu? începu să răsfoiască mai departe volumul. Dar, nu după mult timp, îşi înăbuşi un căscat, închise cartea, se ridică şi, fără grabă, veni să spună bună seara.

Gise îşi lăsă lucrul.

— Te duci la culcare, Daniel?

În penumbră, părul ei părea mai lânos, pielea fetei mal închisa, albul ochilor mai strălucitor. La lumina flăcărilor din cămin, silueta aceasta, aplecată pe scăunel, evoca Africa ancestrală: o indigenă ghemuită în faţa unui foc de mărăcini!

Se ridică.

— Mi se pare că lampa ta a rămas în oficiu. Vino să ţi-o aprind.

Ieşiră împreună din salon. Antoine îi urmări fără voie cu ochii, apoi privirea i se întoarse spre Nicole, care, în picioare, se uita la el. Erau singuri. Nicole avu un zâmbet ciudat:

— Daniel ar trebui s-o ia de nevastă, spuse ea cu jumătate de glas.

— Ce?

— Da, da. Ar fi foarte bine, nu crezi?

Ideea aceasta era atât de neaşteptată, încât Antoine rămase nemişcat, cu privirile fixe, cu sprâncenele ridicate. Nicole izbucni în râs: un râs din gât, sonor şi gângurit:

— Nu credeam să te uimesc atât de mult!

Îşi trase un scaun lângă foc. Aşezată picior peste picior, într-ô atitudine firească, dar şi provocatoare, îl privea fără să spună nimic.

Antoine veni lângă ea.

— Crezi că este ceva între ei?

— N-am spus asta, zise Nicole repede. În orice caz, e sigur că Daniel nu s-a gândit la asta.

— Şi nici Gise! izbucni fără voie Antoine.

— Şi nici Gise, fără îndoială. Dar se vede bine că se interesează de el. Ea este întotdeauna aceea care-i face comisioanele, îi cumpără ziarele, pachetele de chewing-gum… Arc pentru el mii de drăgălăşenii, pe care el, de altfel, le primeşte

cu vădită plăcere… Probabil că ai băgat de seamă, de altfel, că e singura pe care o scuteşte de ieşirile lui…

Antoine tăcea. Ipoteza căsătoriei Gisei îl izbi, la prima vedere, într-un mod neplăcut; încă nu uitase cu totul trecutul, locul pe care Gise îl ocupase pentru puţin timp în viaţa lui. Dar, gândind mai bine, nu găsea nicio ob lecţie temeinică.

Nicole continua să râdă şi râsul îi săpa două gropiţe la colţurile gurii. Această veselie avea în ea ceva excesiv, puţin nefiresc. „Nu cumva s-a îndrăgostit de vărul ei 7” se întrebă Antoine.

— Haide, doctore, recunoaşte că ideea mea nu e chiar atât de năstruşnică, stărui Nicole. Gise i s-ar consacra cu totul; şi numai într-o dăruire de felul acesta o fată ca ea are cele mai multeşanse de a-şi face viaţa acceptabilă… Cât despre Daniel… îş-i lăsă încetişor capul pe spate, până ce cozile ei blonde atinseră spătarul fotoliului şi Antoine îi văzu o clipă dinţii lucind între buzele umede, întredeschise. Apoi, pleoapele i se lăsară în jos şi o privire voit răutăcioasă 1 se strecură printre gene. Ştii, Daniel este unul dintre acei bărbaţi care sunt întotdeauna gata să se lase iubiţi… îi scăpă un gest de nerăbdare abia simţit: auzise, prin pereţi, srârţâitul treptelor bătrânei scări. La fel ca şi paratincul pe care l-am vegheat azi-noapte! exclamă ea, schimbând vorba cu o iuţeală şi cu o prefăcătorie suspecte. Era de fel de prin Savoia… Un f) atrân din contingentul 92… (Intrarea Gisei şi a lui Jenny în

încăpere o făcură să vorbească şi mai repede!) Aiura într-un dialect din care nu înţelegeam nimic. Dar în fiecare clipă striga: „Mama!”… cu o voce de copil. Era sfâşietor.

— Oh, făcu Antoine, intrând în joc cu o iscusinţă de care se simţi, în chip prostesc, aproape mândru. Am auzit şi eu destul ele des strigătul ăsta. Să nu te înşeli, însă: nu e, din fericire, decât ceva automat, care vine, inconştient, din trecut… Dintre toţi muribunzii pe care i-am auzit strigând: „Mamă!” erau foarte puţini, cred eu, care se gândeau într-adevăr la mama lor.

Jenny aducea o legătură cu sculuri de lână cafenie, ca să le facă gheme.

— Cine vrea să mă ajute astă-seară?

— Mi-e tare somn, o refuză Nicole cu un zâmbet leneş. Privi pendula: S-a şi făcut zece fără douăzeci…

— Te ajut eu, spuse Gise.

Jenny refuză cu o mişcare din cap.

— Nu, drăguţo, şi tu eşti obosită. Du-te şi te culcă.

După ce o sărută pe Jenny, Nicole se apropie de Antoine.

— Iartă-mă. La şapte plecăm la serviciu şi noaptea trecută n-am închis de loc ochii.

La rândul ei, Gise se apropie să-şi ia rămas-bun. Se simţea cu inima strânsă la gândul că Antoine va pleca a doua zi şi că şederea lui aici va lua sfârşit fără să fi stat mai mult împreună, singuri, fără să fi regăsit intimitatea revederii de la Paris. Se temea ca nu cumva, arătându-şi această părere de rău, să izbucnească în lacrimi. Îi întinse fruntea, în tăcere.

— Rămas-bun, mica mea Nigrette… spuse el cu jumătate de glas şi cu multă blândeţe.

Fu sigură atunci că Antoine îi ghicise gândurile; că simţea şi el sfâşierea acestei despărţiri. Şi această

siguranţă o făcu să-i pară despărţirea mai puţin cruâă.

Se feri de privirea lui Antoine şi porni după Nicole.

„Ia te uită, nu-i spune bună seara lui Jenny?" gândi Antoine. N-avu însă timp să se întrebe dacă nu cumva fusese vreo neînţelegere între ele, căci Jenny străbătu în grabă salonul, o ajunse pe Gise în prag şi-i puse mâna pe umeri:

— Mi-e teamă că nu l-am acoperit destul de bine pe Jean-Paul. Pune-i tu ceva pe picioare, te rog.

— Pătura roz?

— Cea albă. E mai călduroasă.

Şi din nou se despărţiră, fără să-şi fi spus bună seara.

Antoine rămăsese în picioare.

— Dar tu, Jenny, nu te duci la culcare? Nu e nevoie să rămâi din pricina mea.

— Nu mi-e somn deloc, spuse ea aşezându-se în fotoliul pe care abia îl părăsise Nicole.

— Atunci, la lucru! Ţin eu locul Gisei. Dă-mi un scul.

— Pentru nimic în lume!

— De ce? E atât de greu?

Antoine luă lâna şi se aşează pe scăunel. Jenny acceptă zâmbind.

— Uite, vezi, spuse el, după ce greşise de câteva ori, acum merge singur!

Jenny era mirată şi încântată că-l vedea atât de simplu, atât de afectuos. Îi era ruşine că-l judecase greşit atâta timp. Oare nu el era acum cel mai de nădejde sprijin al ei? Dar cum un acces de tuse îl sili pe Antoine să-şi întrerupă lucrul, gândi: „Numai de s-ar face bine! Numai de şi-ar regăsi

ntrnătatea de altă dată!" Avea nevoie de sănătatea lui pentru îi ulei.

După ce se calmă, Antoine spuse fără nicio

introducere, lutinzând din nou sculul:

— Ştii, Jenny, simt o mare uşurare văzându-te aşa… Vreau n.1 spun, atât de… atât de liniştită!

Cu ochii aplecaţi asupra ghemului, Jenny repetă, gânditoare:

— Liniştită…

Era, totuşi, adevărat. Chiar şi ea se mira, uneori, de liniştea care-i învăluise acum durerea. Gândindu-se la vorbele lui Antoine, Jenny îşi compara starea de acum cu timpul acela de cumplită deznădejde, de gol îngrozitor, pe care-l trăise cu trei ani şi jumătate în urmă. Se revăzu, la începutul războiului, fără veşti de la Jacques şi, presimţind nenorocirea, pradă unor accese contradictorii de slăbiciune şi de violenţă, copleşită de singurătate, dar neputând îndura prezenţa nimănui, fugind de mama şi de căminul ei, ca şi cum ar fi căutat un lucru de care nu se putea lipsi, care îi scăpa mereu şi pe care trebuia să-l găsească curând; umblând uneori după-amiezi întregi prin Parisul total schimbat din cauza războiului, făcând pelerinaje neostenite prin locurile pe unde o dusese Jacques – Gara de Est, scuarul Saint-Vincent-de-Paul, Rue du Croissant, cafenelele de prin apropierea bursei, unde îl aşteptase atât de des, străduţele din Montrouge şi sala de mitinguri unde Jacques, într-o seară, ridicase împotriva războiului toată mulţimea în fierbere… Numai sfârşeala sau noaptea o mai aduceau, istovită, acasă: se arunca atunci, gemând, pe patul acela în care Jacques o ţinuse în braţele lui şi adormea câteva ceasuri, pentru a se trezi în pragul unei noi zile de deznădejde… Da, desigur, dacă compari ceasurile acelea cu viaţa ei de azi, se poate spune că ajunsese minunat de „liniştită*5! în aceşti ultimi trei ani, în jurul ei, în ea, totul se schimbase, totul, chiar şi imaginea lui Jacques… Cât de ciudat este că nici cea mai pătimaşă dragoste nu rezistă timpului! Acum, când se

gândea la Jacques, nu şi-l închipuia niciodată aşa cum ar fi arătat el azi; nici măcar aşa cum fusese în iulie 1914. Nu. Acela pe care-l rechemau astăzi gândurile ei nu era fiinţa înfrigurată, schimbătoare, pe care o cunoscuse ea: era un Jacques nemişcat şi ţeapăn, întors spre ea pe trei sferturi, cu o mână rezemată în şold, cu fruntea luminată violent de un geam mare de atelier: era Jacques din portretul pe care-l avea ziua şi noaptea în faţa ochilor.

374 – *Roger Martin du Gard*

Şi îşi dădu seama, dintr-odată, de un lucru îngrozitor. îşi închipuise, cu o clipă mai înainte, că Jacques se întorsese; se simţise deopotrivă stingherită şi bucuroasă… N-avea niciun rost să se mai amăgească: dacă Jacques cel din anul 1914 iar iI fost redat dintr-odată, dacă, prin cine ştie ce minune, el ar fi apărut acum în faţa acestei Jenny de azi desigur, locul pe care credea că i-l păstrase cu atâta sfinţenie nu i l-ar mai fi putut reda neatins…

Ridică spre Antoine o privire deznădăjduită, pe care el însă n-o văzu. Atent să ţină sculul întins între pumnii strânşl şi să ajute cât mai bine ia depănat, aplecându-se cu regularitate de la dreapta spre stânga, nu îndrăznea să-şi ia ochii de la firul de lână vrăjit. Se simţea puţin caraghios. îl dureau umerii; îşi spunea, bombănind în sinea lui, că n-ar fi trebuit să se apuce de treaba asta; că, mişcând mereu braţul în felul acesta, făcea să-i crească, clipă cu clipă, o senzaţie grea, de apăsare, că, după ce stătuse prea aproape de foc, pe scaunul ăsta nenorocit, putea să răcească, sus, în odaia lui, când se va dezbrăca.

Jenny ar fi dorit să-i vorbească despre ea, despre Jacques, despre copil, aşa cum îi vorbise în cursul dimineţii, în odaia ei. Clipele acelea de încredere totală îi făcuseră atât de bine, încât toată ziua se simţise parcă alta. Dar în seara asta era iarăşi înnodată… Era drama vieţii ei intime, neputinţa aceasta de a se apropia de alţii,

osânda aceasta de a nu putea comunica. Chiar şi când fusese împreună cu Jacques, nu se putuse dărui fără rezerve. De câte ori oare nu-i spusese el, cu doiană, că este „indescifrabilă”? Amintirile acestea îi rămăseseră dureroase şi o urmăreau încă şi azi. Cum va fi oare, mai târziu, cu copilul ei? Nu-l va îndepărta, fără să vrea, prin rezerva ei, prin răceala ei aparentă?

Bătaia pendulei îi făcu să-şi ridice amândoi capul în acelaşi timp şi să-şi dea seama împreună de lunga lor tăcere.

Jenny zâmbi:

— Să lăsăm celelalte sculuri. Să-l terminăm numai pe ăsta. Va trebui să mă duc sus. Şi, grăbindu-se să depene ghemul început, explică: Altfel, risc s-o găsesc pe Gise adormita şi s-o trezesc din primul ei somn... Are mare nevoie de odihnă.

Antoine îşi aminti atunci de cele două paturi gemene şi înţelese pentru ce Gise nu-i spusese bună seara lui Jenny: dormeau în aceeaşi cameră. Dormeau acolo sus, sub portretul lui Jacques, de o parte şi de alta a pătucului de copil... Gândindu-se la trista copilărie a Gisei în casa domnului

FAMILIA THIBAULT – 375

Thibault, Antoine simţi o pornire de bucurie. Şi-a găsit, în fine, o familie. îi trecură din nou, prin minte, cuvintele Nicolei

I léquet. Se va mărita cu Daniel? Fără să ştie prea bine de te nu-i prea venea să creadă. De altfel, Gisè putea fi fericită şi fără asta. îşi putea găsi raţiunea şi bucuria de a trăi mergând pe drumul pe care vor merge Jenny şi Jean-Paul. Acestor două fiinţe, în care pentru ea supravieţuia prezenţa lui Jacques, le va dărui toată dragostea ei rămash fără obiect, lot devotamentul ei de câine credincios. Va ajunge o bătrânică negricioasă, cu părul alb, o bătrână şi

blândă „tante

Sfârşind de depănat, Jenny se ridică, puse sculurile deoparte, acoperi jarul cu cenuşă şi luă de pe masă lampa cea mare.

— Dă-mi-o mie, spuse fără convingere Antoine.

Avea răsuflarea atât de horcăitoare şi de scurtă, încât Jenny căuta să-l scutească de orice efort.

— Nu, dragul meu. Sunt obişnuită. Eu întotdeauna mă duc ultima la culcare.

Ajunsă la uşă, se întoarse şi ridică lampa, ca să vadă dacă toate erau în ordine. Privirea ei dădu roată bătrânului salon al familiei, după care se opri asupra lui Antoine.

— Trebuie să-mi cresc copilul departe de toate astea! zise ea hotărâtă. Cum se va sfârşi războiul, voi începe o altă viaţă, mă voi duce să trăiesc în altă parte!

— În altă parte?

— Vreau să plec de aici, continuă pe acelaşi ton hotărât, chibzuit. Vreau să plec.

— Unde? Prin minte îi trecu un gând: în Elveţia?

Înainte de a răspunde, Jenny îl privi câteva clipe:

— Nu, spuse ea în cele din urmă. Fireşte, m-am gândit şi la asta. Dar, după revoluţia din octombrie, toţi prietenii lui Jacques au plecat în Rusia… M-am gândit, un moment, şi la Rusia… Nu. Este mai bine ca Jean-Paul să primească o educaţie franceză. Voi rămâne în Franţa. Dar mă voi îndepărta de Daniel. îmi voi face o viaţă a mea proprie. În provincie, poate. îmi voi găsi un loc, undeva, cu Gise. Vom munci şi vom creşte copilul, aşa cum trebuie să fie crescut; aşa cum ar fi vrut Jacques să fie crescut.

— Jenny, spuse Antoine cu vioiciune, nădăjduiesc că până atunci îmi voi relua activitatea şi-l voi putea lua în grija mea…

Jenny îl întrerupse cu o mişcare din cap:

— Mulţumesc. De la tine n-aş respinge, la nevoie, un ajutor. Dar vreau, înainte de toate să fiu o femeie care îiji câştigă singură existenţa. Vreau ca Jean-Paul să aibă ca mamă o femeie independentă o femeie care şi-a asigurat prin muncit ei dreptul de a gândi cum îi place şi de a face ceea ce crede cu că e mai bine. N-am dreptate?

— Ba da.

Jenny îi mulţumi cu o privire prietenească. Şi, ca şi cum ar fi isprăvit de spus ceea ce voia ca el să ştie, deschise uşa şi porni înaintea lui pe scări.

Îl conduse până în cameră, puse acolo lampa din salon, se uită să vadă dacă nu lipseşte ceva. Apoi îi întinse mâna.

— Trebuie să-ţi mărturisesc ceva, Antoine.

— Da, făcu el, ca s-o încurajeze.

— Uite… N-am avut întotdeauna pentru tine… sentimentele… pe care le am astăzi.

— Nici eu, mărturisi Antoine, zâmbind.

Din pricina acestui zâmbet, Jenny ezită să continue, fel lăsase mina în mâna lui Antoine. îl privea cu gravitate, în sfârşit, se hotărî:

— Dar acum, când mă gândesc la viitorul copilului, eu… înţelegi, îmi creşte curajul la gândul că vei fi aici şi că fiul lui Jacques nu va h un străin pentru tine… Va trebui să mfl sfătuieşti, Antoine… Jean-Paul trebuie să aibă toate calităţile tatălui său, fără să-l… Nu îndrăzni să-şi termine fraza. Dar ridică numaidecât capul (Antoine îi simţi mâna fremătând între degetele lui) şi, aidoma unui călăreţ care mână un cal nărăvaş în faţa obstacolului, înghiţi o dată şi continuă: Să nu crezi că n-am văzut şi defectele lui Jacques… Tăcu din nou, apoi adăugă, ca o parantează, cu privirea pierdută: Dar le uitam pe toate de îndată ce era lângă mine… Clipi. îşi căuta zadarnic şirul gândurilor. Întrebă: Nu pleci decât după dejun, nu-i aşa?… Ătunci… Se

sili să zâmbească: Atunci, ne vom mai revedea

E

puţin mâine dimineaţă… îşi retrase mâna şi şopti „Noapteună”, ieşind fără să se mai uite înapoi.

XIII

— Domnul doctor Thibault, anunţă bucuros bătrânul servitor.

Philip, la biroul din cabinetul lui, scria nişte scrisori, aşteptând sosirea lui Antoine. Se ridică în grabă-şi, cu paşii lui săltăreţi, dezordonaţi, veni spre Antoine, carê se oprise

În prag. Înainte de a-i strânge mâinile, îl învălui cu una din acele priviri vii ce păreau a licări între pleoapele lui care clipeau mereu şi, legănându-şi puţin capul, spuse, cu zâmbetul acela glumeţ care-l ajuta să-şi ascundă emoţiile:

— Dragul meu, eşti măreţ în haina asta albastră! Cum îţi merge?

„Ce mult a îmbătrânit”, gândi Antoine.

Umerii lui Philip se încovoiaseră şi trupul lui lung stătea mai puţin sigur ca altă dată pe picioare. Sprâncenele stufoase ţi barba ascuţită îi albiseră de tot; mişcările, privirea, surâsul îţi păstraseră însă o vioiciune, o tinereţe, chiar şi o uimitoare nuanţă poznaşă, aproape nelalocul ei pe chipul acesta de om bătrân.

Îşi pusese, peste un pantalon vechi de uniformă, roşu cu vipuşcă neagră, o jachetă mototolită la poale; îmbrăcămintea aceasta se două feluri simboliza destul de bine funcţiile sale, pe jumătate civile, pe jumătate militare. Fusese numit, chiar la sfârşitul lui 1914, în fruntea unei comisii desemnate cu îmbunătăţirea serviciilor medicale ale armatei şi, de atunci îşi luase sarcina de a lupta împotriva viciilor unei organizări care i se păruse scandalos de defectuoasă. Faima de care se bucura în

lumea medicală îi asigura o excepţională independenţă. Atacase regulamentele oficiale; denunţase abuzurile, pusese autorităţile în stare de alarmă şi fericitele, dar târziile reforme realizate în aceşti trei ani se datorau, în mare parte, curajoaselor şi dârzelor lui acţiuni.

Philip continua să ţină în mâinile sale mâinile lui Antoine iji i le stnngea cu un gest delicat, râzând reţinut:

— Ei, ei!… Ia spune!… Nu ne-am mai văzut de atâta timp!… (: um îţi merge? Apoi, împingându-l spre birou: Avem atâtea să ne spunem, încât nu mai ştiu cu ce să încep… (îl pofti pe Antoine să şadă în fotoliul pe care îl oferea pacienţilor lui; iar el, în loc să se aşeze la masa lui obişnuită, întinse braţul, apucă un scaun, se ăsează călare pe el, foarte aproape de Antoine, şi-l privi cercetător.) Ei, şi acum, dragul meu, să vorbim puţin despre dumneata. Povestea asta cu gazele, ce-i cu ea?

Antoine fu tulburat. Această atenţie, această gravitate profesională le văzuse de sute de ori pe chipul lui Philip, dar pentru prima oară se îndreptau către dânsul.

— Arăt prost, nu-i aşa?

— Cam slăbit… Nu e de mirare!

Philip îşi scoase ochelarii, îi şterse, îi puse din nou cu grijă, se aplecă şi zâmbi:

— Ei, şi-acum povesteşte!

— Iată, scumpe maestre, sunt ceea ce cu respect se numeşte un mare gazat. Nu prea e vesel.

Philip făcu o scurtă mişcare de nerăbdare.

— Ta-ta-ta… S-o luăm de la început. Prima dumitale rană? Ce urmări a avut, cu ce-ai rămas de pe urma ei?

— Aş fi rămas cu nimica toată dacă pentru mine războiul s-ar fi sfârşit în vara trecută, înaintea întâlnirii cu iperita… Am absorbit (lestul de puţină, nu-i vorbă, şi n-ar trebui să fiu în halul ăsta. Dar este eviâlent că leziunile

produse de gaz au fost agravate în partea dreaptă de starea plămânului; acela care fusese perforat şi care nu-şi regăsise elasticitatea normală.

Philip se strâmbă.

— Dar, urmă Antoine gânditor, să nu ne facem iluzii, sunt serios atins… Voi scăpa, bineînţeles. Dar va dura. Şi… Un acces de tuse îl întrerupse câteva secunde. Şi sunt handicapat pentru tot restul vieţii.

— Iei masa cu mine? întrebă brusc Philip.

— Cu plăcere, maestre. Dar, după cum v-am scris, ţin regim…

— I-am spus lui Denis: s-a aprovizionat cu lapte… Prin urmare, dacă mănânci cu mine, avem tot timpul. S-o luăm de la început. Cum s-a întâmplat? Te credeam la adăpost!

Antoine ridică din umeri, furios:

— A fost ceva stupid! Era la sfirsitul lui octombrie trecut. Mă aflam atunci, foarte liniştit, fa Épernay, unde fusesem însărcinat – predestinare, fără îndoială! – cu organizarea unui serviciu pentru gazaţi. Mă izbise faptul că, în urma recentelor operaţii din sectorul Chemin-desdames – ocupasem tocmai Malmaison şi Pargny – printre gazaţii pe care mi-i trimiteau se afla un mare număr de infirmieri, de brancardieri. Nu era normal. M-am întrebat dacă măsurile de protecţie erau suficiente în posturile de ajutor şi dadl într-adevăr personalul le respecta. Am făcut exces de zel. Îl cunoşteam puţin pe medicul-şef al corpului. Am obţinut autorizaţia de a face o anchetă la faţa locului. Şi, la întoarcerea din această scurtă deplasare, m-am lăsat prins, ca un nătărău… în momentul în care mă întorceam de pe liniile de luptă, nemţălăii au dezlănţuit un atac cu gaze: primul ghinion. Al doilea ghinion: în ciuda anotimpului, era o vreme umedă. Şi călduţă. Şi ştiţi că, din pricina reacţiilor acide, umezeala

face ca iperita sfie mai nocivă.

— Mai departe, îl îndemnă Philip. îşi rezemase coatele pe genunchi, bărbia în pumni şi se uita ţintă la Antoine.

FAMILIA THIBAULT – 379

— Mă grăbeam să ajung la automobilul pe care-l lăsasem la postul de comandă al diviziei. Am vrut să ocolesc drumeagul unde se îngrămădeau trupele de schimb. Am crezut că scurtez din drum. Era noapte, întuneric. M-am bălăcit vreo douăzeci de minute într-o tranşee plină pe jumătate de apă. Nu vă mai plictisesc cu alte amănunte…

— N-aveai mască?

— Ba da, bineînţeles! Aveam. Dar era o mască luată cu împrumut… Probabif că mi-am pus-o prost. Sau prea târziu. N-aveam decât un gând: să ajung la automobil… Când, în cele din urmă, am ajuns la postul de comandă, am sărit în maşină şi am şters-o. Era mai bine dacă mă opream la ambulanţa diviziei şi-mi făceam numaidecât o gargară cu bicarbonat.

— Da, desigur!

— Dar nici nu bănuiam măcar că fusesem atins. Abia după un ceas am simţit înţepături pe gât şi sub braţe… Ne-am întors la Épernay în toiul nopţii. Mi-am făcut imediat un pansament cu colargol şi m-am culcat. Continuam să cred că nu era mare lucru. Dar arborele bronhie fusese atacat mai adânc decât bănuisem… Vedeţi şi dumneavoastră ce lucru caraghios: mă dusesem acolo ca să verific dacă toate măsurile reglementare de precauţie erau bine executate şi n-am fost eu însumi în stare să le rèsepect!…

— Şi atunci? îl întrerupse Philip, dorind să arate că nu e total ignorant în materie: A doua zi, accidente oculare, accidente digestiveetc.? …

— Niciuna, nici alta. A doua zi, aproape nimic. Uşoare eriteme la subsuori. Câteva accidente cutanate, care păreau benigne. Băşici, deloc. Dar la bronhii, leziuni ascunse, adânci, care n-au fost descoperite decât peste câteva zile… Ghiceşti ce a urmat: laringo-traheite succesive… Bronşite acute, cu false membrane… Sechelele clasice! Şi asta durează de şase luni…

— Coardele vocale?

— În stare mizerabilă! auziţi ce voce am! Şi încă, astă-seară, mulţumită îngrijirilor pe care mi le-am aplicat toată ziua, pot vorbi. Adesea sunt complet afon.

— Ai leziuni inflamatorii ale coardelor?

— Nu.

— Leziuni nervoase?

— Nu, nici asta. Afonia se produce din pricina suprapunerii benzilor ventriculare tumefiate.

— Evident, asta împiedică desigur orice vibraţie. Ţi-au dat stricnină?

— Până la şase şi şapte miligrame pe zi. De altfel, n-am simţit nicio ameliorare! Dar în schimb, ce insomnii!

— De când eşti în sud?

— De la începutul anului. Întâi am fost trimis de la Épernay, la spitalul din Montmorillon, pe urmă la clinica asta din Mousquier, lângă Grasse. Era la sfârşitul lui decembrie. Leziunile pulmonare păreau atunci pe cale de cicatrizare. La Mousquier însă, s-a constatat o scleroză pulmonară. Dispneea a luat, destul de repede, un caracter foarte serios. Fără motive aparente, temperatura se urca brusc la 39, 5 şi la 40, apoi scădea, tot atât de brusc, la 37, 5… în februarie-am făcut o pleurită uscată, cu expectorări sangvinolente.

— Nu mai ai oscilaţiile acelea mari de temperatură?

— Ba da.

— Căror cauze le atribui?

— Infecţiei.

— Infecţiei latente?

— Sau unei anumite infecţii cronice, cine ştie?

Privirile li se încrucişară. Prin ochii lui Antoine trecu un licăr întrebător. Philip întinse mâna:

— Nu, nu, Thibault! Dacă la asta te gândeşti, te îngrijorezi fără motiv. Evoluţia înspre tuberculoza pulmonară n-a fost niciodată constatată, după cunoştinţa mea, în cazuri de felul ăsta. Dumneata trebuie s-o ştii mai bine decât mine. Un iperitat nu devine tuberculos decât dacă a prezentat simptome anterior absorbirii gazelor… Şi, adăugă el, îndreptându-se din umeri, dumneata ai norocul de a nu avea niciun antecedent patologic respirator.

Surâdea încrezător. Antoine îl privea în tăcere. Deodată, îl învălui pe bătrânul său dascăl cu o privire afectuoasă şi zâmbi şi el.

— Da, ştiu, adăugă. E un noroc!

— De altfel, continuă Philip, ca şi cum ar fi gândit cu glas tare, edemul pulmonar, lucru frecvent, cred, la cei care au fost atinşi de gaze sufocante, este extrem de rar la iperitaţi. E încă un noroc… Şi apoi, sechelele pulmonare datorate ipèritei sunt mai rare şi, cred, mai puţin grave, în general, decât acelea care rezultă din alte gaze toxice. Nu-i aşa? Am citit, dăunăzi, un articol bun despre asta.

— Articolul lui Achard? întrebă Antoine. Dădu din cap: Se crede, în general, că iperita, contrar sufocantelor, ataca mai degrabă bronhiile mici decât alveolele şi că alterează mai puţin adânc schimburile gazoase. Experienţa mea personala şi constatările pe care le-am făcut asupra altora m-au *deter FAMILIA THIBAULT* – 381

minat să fiu sceptic. Din păcate, adevărul este că plămânii iperităţi prezintă tot felul de afecţiuni secundare, cele mai multe foarte rebele, care tind să devină cronice.

Am observat chiar, la iperitaţi, mai multe cazuri în care scleroza intraalveolară, şi, în acelaşi timp, parietală, a sfârşit prin a bloca plămânul…

Urmă o tăcere.

— Cu inima cum stai? întrebă Philip.

— Până acum, destul de bine. Dar pentru cât timp? Ar fi o nebunie să ceri unei inimi să nu slăbească când, de luni de zile, ea este centrul de rezistenţă al unui organism surmenat şi intoxicat. Mă întreb chiar dacă nu cumva intoxicaţia a şi început să se întindă la fibra musculară şi la centrii nervoşi, în ultimele săptămâni am constatat unele tulburări cardiovasculare…

— Ai constatat? Cum?

— Nu mi-am putut încă face radioscopia; şi la auscultare, cei care mă îngrijesc afirmă că nu găsesc nimic. O fi adevărat?… Există alte moduri de investigaţie: urmărirea pulsului şi a tensiunii. Şi iată, fără ca temperatura să mi se urce peste 38, 5 sau 39, am observat, nu mai departe decât săptămâna trecută, accelerări suspecte, variind între 120 şi 135. Nu m-ar mira să existe un raport între această tahicardie şi un început de edem pulmonar… Dumneavoastră ce credeţi?

Philip ocoli întrebarea:

— De ce nu uşurezi activitatea inimii prin ventuze scarilicate mai dese? La nevoie, chiar cu mică prelevări de sânge?…

Antoine părea că n-a auzit. Se uita cu luare-aminte la bătrânul său dascăl. Acesta zâmbi, îşi scoase din vestă ceasul de aur, gros, cu două capace, pe care Antoine i-l cunoştea dintotdeauna, şi, aplecându-se (ca şi cum ar fi cedat mai mult unei vechi manii decât unei reale curiozităţi), îi apucă între degete încheietura mâinii.

Se scurse un minut lung. Philip stătea nemişcat, cu ochii ţintă pe secundar. Pe neaşteptate, Antoine avu un

şoc: vederea acestei feţe concentrate, enigmatice, îi trezi deodată o amintire foarte precisă şi demult uitată. Într-o dimineaţă, la spital, chiar la începutul relaţiilor lui cu Philip, pe când ieşeau împreună din sala de consultaţii, Philip, care tocmai trebuise să pună un diagnostic deosebit de grav, într-un acces de veselie şi se încredere, îl apucase pe Antoine de braţ: „Vezi dumneata, într-un caz critic, un medic trebuie, înainte de toate, să se poată izola, să poată cugeta. Ei bine, pentru asta există un mijloc care nu dă greş: cronometrul! Un medic trebuie

382 – Roger Martin du Gard să aibă în buzunăraşul lui un cronometru impunător, frumos şi mare cât o farfurie. Cu asta e salvat! Poate fi el mult şi bine asaltat de o întreagă familie îngrijorată; poate fi el pe stradă, în faţa unui accidentat, sau în mijlocul unei mulţimi care îl asasinează cu întrebările, dacă vrea să cugete, dacă vrea să fie lăsat în pace, n-are decât să facă gestul magic: îşi scoate ostentativ ceapa şi ia pulsul! Imediat, tăcere completă, singurătate! Atâta timp cât va rămâne aşa, cu nasul în cadran, va putea cântări în linişte ce este pentru şi ce este contra, îşi va putea stabili diagnosticul într-o linişte şi reculegere tot atât de complete ca şi cum s-ar afla în cabinetul său, cu capul în mâini… Ai încredere în experienţa mea, dragă: aleargă de-ţi cumpără un cronometru serios!”;

Philip nu băgase de seamă tulburarea lui Antoine. îi lăsă mâna şi se ridică fără grabă:

— Puls accelerat, evident. Cam vibrant. Dar regulat.

— Da, şi uneori, dimpotrivă – mai cu seamă seara – slab, moale, greu de prins. Explicaţi dacă puteţi! Şi-apoi, în perioada de tulburări pulmonare accentuate, accelerarea apare din nou… în general, intermitentă.

— Ai încercat compresiunea oculară?

— Nu produce, ca să spun aşa, nicio încetinire

sensibilă.

După o pauză, Antoine spuse:

— Am ajuns deja un debil pulmonar. În ziua în care voi fi şi un debil cardiac…

Philip îl opri cu un gest:

— Hai, hai! Hipertensiunea şi tahicardia, foarte adesea, nu sunt decât simple fenomene de apărare, Thibault. Nu-ţi spun ceva nou. În emboliile cerebrale minime, de pildă, ştii la fel de bine ca şi mine că tocmai prin hipertensiune şi tahicardie luptă inima eficient împotriva obstrucţiei alveolelor pulmonare. A demonstrat-o şi Roger. Şi, de-atunci, mulţi alţii.

Antoine nu răspunse. Un nou acces de tuse îl făcu să se îndoaie.

— Ce tratamente ai făcut? întrebă Philip, fără să pară că dă o prea mare însemnătate întrebării.

De îndată ce putu vorbi, Antoine ridică în silă şi cu osteneală din umeri:

— Toate! Am încercat totul… Bineînţeles, afară de opiacee… Sulf… şi arsenic… şi iarăşi sulf, şi arsenic…

Glasul îi era răguşit, slab, întretăiat, făcu. Această lungă convorbire îl istovise. îşi dădu capul pe spate şi rămase câte-

va clipe cu pieptul destins, cu ceafa rezemată de spătar, cu ochii închişi. Când redeschise pleoapele, surprinse privirea lui Philip aţintită asupra lui, o privire plină de blândeţe. Această expresie de bunătate îl răscoli mai mult decât l-ar fi răscolit o atitudine îngrijorată. Murmură:

— Nu v-aţi aşteptat să mă găsiţi atât de…

— Dimpotrivă! îl întrerup se Philip, râzând. Nu mă aşteptam, după ultima dumitale scrisoare, să te găsesc atât de bine! Şi, tăindu-i-o scurt, adăugă: Acum, aş vrea să ascult puţin ce se întâmplă în interior.

Antoine făcu un efort ca să se ridice. îşi scoase tunica.

— Să facem treaba după toate regulile, spuse Philip vioi. Întinde-te aici.

Arătă spre canapeluţa acoperită cu pânză albă pe care îşi culca pacienţii. Antoine se supuse. Philip îngenunche lângă el şi procedă, în tăcere, la o minuţioasă auscultare. Se ridică brusc:

— Eh… făcu el, ferindu-se, fără să arate, de privirea neliniştită şi îngrijorată a lui Antoine. Fireşte… câteva raluri sibilante diseminate… Puţină infiltraţie, poate… Şi puţină congestie, în toată partea superioară a plămânului drept… Se hotărî, în sfârşit, să întoarcă faţa spre Antoine: Nu-ţi spun nimic nou, nu-i aşa?

— Nu, făcu Antoine şi se ridică încet.

— Asta-i tot, adăugă Philip, îndreptându-se, cu mersul nesigur, spre biroul său, unde se aşeza. îşi scoase, maşinal, stiloul din buzunar, ca şi cum ar fi avut de scris o reţetă: Emfizem, despre asta nicio îndoială! Şi pentru a fi absolut sincer, cred că vei rămâne multă vreme cu o anumită sensibilitate a mucoaselor… Se juca cu stiloul şi, cu sprâncenele ridicate, privea distrat lucrurile ce se aflau pe masă. Da! Asta-i tot! racu el, închizând, cu un gest scurt, cartea de telefon, care rămăsese deschisă.

Antoine se apropie şi-şi puse mâinile pe marginea biroului. Philip închise stiloul, îl puse în buzunar, înălţă capul şi încheie, apăsând pe cuvinte:

— E plicticos, băiete dragă! Plicticos, dar nimic mai mult!

Se auziră două bătăi în uşă.

— Masa noastră e gata, spuse Philip bucuros.

Philip rămăsese pe scaun. Antoine se aplecă spre el şi-şi puse din nou mâinile pe birou.

— Fac în adevăr tot ce se poate face, maestre, şopti

el cu o voce obosită. Tot! încerc, cu perseverenţă, toate trata

 mentele cunoscute. Mă observ din punct de vedere clinic, ca şi cum ar fi vorba de unul dintre bolnavii mei; chiar din prima zi mi-am notat totul! Nu mai contenesc cu analizele, cu radiografiile; trăiesc numai pentru mine, ca să nu fac vreo imprudenţă, ca să nu pierd niciun prilej de a mă îngriji… Oftă: Oricum, sunt zile în care e greu să ţii piept descurajării!

— Nu! De vreme ce constaţi progrese!

— Dar nu sunt deloc sigur că am constatat progrese! făcu Antoine.

Răspunsese intuitiv, fără să se gândească. Aproape strigase cuvintele, fără voia lui. Şi numaidecât se simţi cuprins de o tulburare neaşteptată, ca şi cum ceea ce spusese acum ar fi trădat un gând tainic, pe care niciodată încă nu-l lăsase să se ridice la suprafaţă. Mici broboane de sudoare i se iviră deasupra buzei de-sus.

Văzuse Philip această tulburare? È înţelesese el patetismul? Oare numai fiindcă acest om era întotdeauna foarte stăpân pe el, chipul îi rămăsese şi acum atât de liniştit, atât de încrezător? Nu, era foarte greu să bănuieşti atâta prefăcătorie văzându-l cum ridică voios din umeri, auzindu-l cum vorbeşte cu vocea lui înaltă, plină de vervă şi de ironie:

— Vrei să citeşti până în fundul gândurilor mele, dragul meu? Ei bine, iată ce-mi spun: îmi spun că e foarte bine că progresele sunt atât de lente!… Urmări câteva clipe mirarea lui Antoine. Ascultă: din cei şase foşti interni pe care îi socoteam oarecum ca pe copiii mei, trei au fost ucişi, doi au rămas infirmi pe viaţă. Mărturisesc cu egoism că nu sunt deloc supărat să-l ştiu pe al şaselea la adăpost, osândit să trăiască, luni de zile încă, la buhul soare din sud, la o mie cinci sute de kilometri de front! Crede ce-i

vrea, nu ţin deloc să te văd vindecat înainte de sfârşitul coşmarului! Dacă n-ai fi fost gazai în octombrie trecut, cine ştie dacă am mai fi ajuns să cinăm vreodată împreună, ca astă-seară!… Se ridică vesel: Şi cu asta, la masă!

„Are dreptate, îşi spuse Antoine, câştigat de convingătoarea bună dispoziţie a vechiului său prieten. În ciuda tuturor celor întâmplate, fondul e solid…”

O farfurie de supă aburea pe masa din sufragerie. (De ani de zile, Philip nu mânca seara decât o supă şi un compot.)

Îl pofti pe Antoine să ia loc în faţa ceştii şi-a cănii cu lapte, care îi erau destinate.

— Denis nu ţi-a încălzit laptele, dar dacă vrei…

— Nu, îl beau totdeauna rece. Aşa-mi place.

— Fără zahăr?

Un acces de tuse îl împiedică să răspundă. Făcu un gest negativ cu mâna. Philip se ferea să-l privească, ferm hotărât «n nu ia în seamă tuşea aceasta, să nu vorbească de sănătate, jfl dea, cât mai degrabă, o altă întorsătură convorbirii lor. Învârtea gânditor lingura în supă, aşteptând să treacă accesul tic tuse. Apoi, ca să rupă o tăcere care devenea stingheritoare, începu, pe un ton foarte firesc:

— Astăzi am mai petrecut o zi războindu-mă la comisia noastră de igienă… Incoerenţa prescripţiilor oficiale privind injecţiile de vaccin antitific este de necrezut!

Antoine zâmbi şi luă o gură de lapte, ca să-şi limpezească vocea:

— Şi, totuşi, aţi făcut câteva lucruri frumoase, maestre, tic trei ani încoace f

— Nu fără trudă, crede-mă! Căută un alt subiect, nu găsi şi continuă: Nu fără trudă! Când, în 1915, a trebuit să

mă ocup de organizarea serviciilor sanitare, nici nu-ţi închipui ce-am găsit acolo!

„Mie-mi spui!” gândi Antoine. Dar voia să ocolească prilejurile de a vorbi; se mulţumi să-l asculte, cu un zâmbet care arăta că-l înţelege bine.

— Erau vremuri în care, continuă Philip, răniţii erau încă evacuaţi în trenuri obişnuite, care transportaseră trupe «au care făcuseră aprovizionarea… când nu erau duşi în vagoane de vite!… Am văzut nenorociţi care aşteptaseră douăzeci şi patru de ore în compartimente neîncălzite, pentru că nu erau în număr destul de mare ca să formeze un convoi reglementar… De cele mai multe ori, hrăniţi de populaţie… Şi I lansaţi cum se nimerea, din milostenia cucoanelor sau de bătrânii farmacişti de prin partea locului! Şi când, în sfârşit, (renul se punea în mişcare, mai aveau de suferit încă două au trei zile de zdruncinături, înainte de a fi scoşi din culeuşurile lor de paie… Aşa că aproape în fiecare convoi aveam un mare procent de tetanici!… Şi îi îngrămădeau în spitale pline până la refuz, unde lipsea totul: antiseptice, pansamente şi, bineînţeles, mănuşile de cauciuc!

— Am văzut, la patru sau cinci kilometri în spatele frontului, ambulanţe chirurgicale unde pensetele erau fierte… în cratiţe vechi… la foc de lemne… spuse Antoine cu greu.

— Asta să zicem că mai mergea, putea avea, la nevoie, o explicaţie… Nu mai pridideau… Philip râse, cu râsul lui batjocoritor: Oferta întrecea cererea… războiul se întrecea cu gluma! Nu se conforma prevederilor din regulamente!…

Dar ceea ce era de neiertat, dragă, continuă el, redevenind serios, era felul în care fusese concepută şi executată mobilizare! medicală! Armata dispunea, chiar

din prima zi, de un personal de minunaţi rezervişti. Ei bine, când am fost însărcinat cu primele mele inspecţii, am găsit medici cunoscuţi, ca Deutsch, ca Hallouin, infirmieri de clasa a II-a, în ambulanţe conduşi de medici militari tineri, de douăzeci şi opt sau treizeci d «ani! Iar în fruntea unor importante servicii chirurgicale, în & dici-şefi care nu ştiau nimic, care parcă nu operaseră în viaţă lor nimic altceva decât panariţii, şi care hotărau şi practicau cele mai dificile intervenţii chirurgicale; amputau rară nicio socoteală, numai pentru că aveau patru trese pe mânecă, nevoind să asculte de sfaturile civililor mobilizaţi – chiar daci erau chirurgi de spital – pe care îi aveau în subordinele lor!… Ne-au trebuit luni de zile, colegilor mei şi mie, pentru a iz* buti să obţinem cele mai elementare reforme. À trebuit st răsturnăm cerul şi pământul pentru ca regulamentele să fie revizuite, pentru ca repartizarea răniţilor să fie încredinţaţi medicilor de carieră… Pentru ca să se renunţe, de pildei, Îl absurdul principiu de a se umple mai întâi spitalele cele mai îndepărtate, fără să se mai ţină seama de gravitatea rănilor şi de urgenţa cazurilor… Erau expediaţi – şi asta în mod curent – la Bordeaux sau la Perpignan, răniţi la cap, care n-ajungeau niciodată la destinaţie, deoarece cangrena sau tetanosul Ü ucideau pe drum. Nenorociţi care ar fi putut fi salvaţi, noul cazuri din zece, dacă ar fi fost trepanaţi în primele douăsprezece ore! Dintr-odată indignarea îi pieri: Ştii cine m-a ajutat la începutul campaniei mele? Ai să té miri! Una din pacientele dumitale! Ţii minte, mama fetiţei aceleia pe care am pus-o împreună în ghips şi pe care am trimis-o la Berck…

— Doamna de Battaincourt? întrebă Antoine, oarecum stingherit.

— Da! Mi-ai scris în 1914 ceva în legătură cu ea, îţi mai aminteşti?

Într-adevăr, în primele luni de război, când Antoine aflase printr-o carte poştală trimisă de Simon că miss Mary, lăsând-o pe micuţa bolnavă singură la Berck, se întorsese în Anglia, 11 rugase pe Philip să aibă grijă de Huguette. Philip se dusese la Berck şi constatase că fata poate să reia, fără riscuri, o viaţă aproape normală.

— Am întâlnit-o de mai multe ori pe doamna de Bat taincourt în vremea aceea. Femeia asta cunoştea pe toată la mea. În douăzeci şi patru de ore mi-a obţinut o audienţii după care umblam de patru săptămâni; mulţumită ei, am pu

lut să vorbesc în voie chiar cu ministrul, i-am putut arăta dosaicle mele şi i-am putut spune tot ce aveam pe suflet... O vizită i are a durat, dragul meu, aproape două ceasuri. Şi care a fost hotărâtoare!

Antoine tăcea. îşi privea ceaşca goală cu o atenţie pe care nimic n-o justifica. îşi dădu seama de asta şi, ca să facă ceva, i urnă în cană puţin lapte.

— Tânăra dumitale protejată s-a făcut o fată frumoasă, tpuse Philip, mirat că Antoine nu-l întreba nimic despre Hu (ţuette. N-o pierd din vedere... Vine pe la mine la fiecare trei iau patru luni...

„A ştiut oare de legătura mea cu Anne?" se întreba Antoine. Se forţă să vorbească:

— Este în Touraine?

— Nu, la Versailles, cu tatăl ei vitreg. Battaincourt s-a instalat la Versailles, pentru a fi mai aproape de Paris. îl îngrijeşte Chitenaud... Ce ghinionist, bietul Battaincourt!

„Nu, îşi spuse Antoine. Dac-ar fi ştiut, s-ar fi ferit să >pună ghinionist".

— Ai aflat în ce împrejurări a fost rănit?

— Vag... Era în permisie, nu?

— Făcuse doi ani de front, fără o zgârietură! Când,

într-o noapte, la Saint-Just-en-Chaussée – tocmai pleca în permisie – i renul în care călătorea s-a oprit într-o staţie de triaj. Şi tocmai în timpul acelei opriri, nemţii au bombardat gara! L-au luat de acolo cu faţa zdrobită un ochi pierdut şi celălalt urav ameninţat… Clââtenaud îl îngrijeşte cu multă atenţie. Ştii că e aproape orb?…

Antoine îşi aminti de privirea limpede, cinstită pe care o avea Simon când venise să-l vadă în Rue de l'Université, cu puţin înainte de mobilizare, vizita aceea în urma căreia Antoine se hotărâse să rupă legătura cu Anne.

— Spuneţi-mi dacă… începu el (Glasul îi era atât de nedesluşit, încât Philip trebui să se aplece ca să audă.) … dacă doamna de Battaincourt este cu ei.

— Ea? Nu. E în America!

— Da?

De ce vestea aceasta îi aducea un fel de uşurare?

Philip zâmbea în tăcere, în timp ce Denis punea pe masă o farfurie cu cireşe coapte în cuptor.

— Hm!… Mama… continuă Philip servindu-se, pentru a lăsa timp servitorului să se îndepărteze. Ce ciudată fiinţă! Se opri cu lingura ridicată: Nu-i aşa?

„Ştie oare?" se întrebă din nou Antoine. Izbuti să zâmbească, ocolind răspunsul. (în prezenţa lui Philip îşi pier» dea întotdeauna siguranţa de sine şi redevenea fără să vrei tânărul intern pe care mult timp maestrul său îl intimidase.)

— Da, în America!… Fetiţa mi-a spus la ultima vizită: „Mai mult ca sigur că mama va pleca la New York, unde are mulţi prieteni". După câte ştiu, se pare că a izbutit să fie trimisă acolo, în misiune, de nu mai ştiu care comitet de propagandă pentru Franţa… Şi misiunea asta a coincis foarte exact cu rechemarea în Statele Unite a unui anumit căpitan din armata americană, care ocupase câtva timp un

post la ambasada de la Paris…

„Nu, sigur, nu ştie nimic”, gândi Antoine.

Philip scuipă câţiva sâmburi, îşi şterse barba şi continuă:

— Cel puţin aşa spune Lebel, care conduce şi acum spitalul pe care l-a fondat doamna de Battaincourt pe proprietatea ei, lângă Tours, spital pe care, de altfel, se pare că înefl îl subvenţionează împărăteşte… Dar poveştile lui Lebel sunt suspecte se spune că şi el, în ciuda tâmpl elor lui cărunte, a fost un… colaborator intim al ei… Ceea ce ar explica faptul că a părăsit totul şi s-a dus să se înmormânteze în Touraine încă din prima iarnă de război… De ce nu bei tot laptele?

— Mai mult de două pahare nu pot să beau, murmură Antoine zâmbind. Nu pot să sufăr laptele!

Philip nu stărui, îşi împături cu stângăcie şervetul şi se ridică.

— Să mergem dincolo!… îl luă cu familiaritate de braţ şi, în timp ce-l conducea spre cabinet: Ai văzut condiţiile de pace impuse României de Puterile Centrale?… E instructiv, nu-i aşa? Iată-le aprovizionate cu petrol! Oho, sunt încă tari I Pentru care motiv ar face pace?

— Intrarea în joc a trupelor americane!

— Aş… Dacă nu izbutesc să aibă în vara asta o victorie hotărâtoare – şi asta e puţin probabil, deşi li se atribuie intenţia de a încerca o nouă ofensivă asupra Parisului – ei, bine, la anul vor opune materialului şi soldaţilor americani, materialul şi soldaţii ruşi… încă un rezervor, practic vorbind, de nesecat… Ce vrei să se aleagă, în luptă, din două mase aproape egale, care nu vor să facă niciun compromis şi din care niciuna n-o poate supune pe cealaltă prin supremaţia forţei sale? Sunt, în mod fatal, obligate să se înfrunte până la dubla lor epuizare…

— Nu vă puneţi nicio speranţă în bunul-simţ al lui Wilson?

FAMILIA THIBAULT – 389

— Wilson locuieşte pe planeta Sirius… Şi apoi, pentru moment, constat că, nici în Franţa, nici în Anglia, pacea nu este dorită. Vorbesc despre conducători. La Paris, ca şi la Umora, se cere neapărat o victorie; orice dorinţă de pace este calificată drept o trădare. Oameni ca Briană sunt suspecţi. Wilson va fi şi el suspect în curând, dacă cumva nu este chiar de pe acum!

— Poţi fi constrâns să faci pace! zise Antoine, gândindu-se în ce-i spusese Rumelles.

— Eu nu cred că Germania va putea ajunge vreodată în iluaţia să ne-o impună. Şi-o repet: cred că cele două forţe cure stau faţă în faţă sunt égale… Nu văd nicio ieşire înainte de a fi epuizate amândouă.

Îşi reluase locul la birou, iar Antoine, obosit, se supusese, frtră a se lăsa rugat, gestului amical care-l îmbia să se lungească pe canapeluţă.

— Poate că vom apuca totuşi să vedem sfârşitul războiului… Dar ceea ce-i mai mult ca sigur e că nu vom mai apuca vedem pacea. Vreau să spun: echilibrul Europei în condiţii de pace. Se tulbură puţin şi adăugă numaidecât: Spun: noi, în ciuda vârstei dumitalè, deoarece, după mine, pentru a icgăsi acest echilibru, vor trebui să treacă, fără îndoială, mai multe generaţii. Se întrerupse din nou, aruncă o privire furişă spre Antoine, se scărpină o clipă în barbă şi continuă, riilicând cu tristeţe din umeri: Cu elementele de azi se poate măcar concepe în echilibru în timp de pace? Idealul democraţiei are plumb în aripi. Sembat avea dreptate: democraţiile nu-s făcute pentru război; ele se topesc în el, ca lumânarea la foc. Cu cât războiul va dura mai mult, cu atât viitorul Europei va avea mai puţini sorţi de a fi democratic. I’utem foarte uşor să ne

imaginăm în viitor domnia despotică a unui Clemenceau, a unui Lloyd George. Popoarele se vor lăsa amăgite: ele sau şi obişnuit cu starea de asediu. Vor abdica, puţin câte puţin, până şi de la republicana lor pretenţie la suveranitate. Priveşte doar ce se petrece în rranţa: distribuţia controlată a alimentelor, raţionalizarea consumului, amestecul statului în toate domeniife, al industriei şi comerţului, al contractelor între particulari – dovadă moratoriul; al gândirii – dovadă cenzura! Acceptăm toate astea ca pe nişte măsuri excepţionale. Vrem să ne convinyem lă sunt necesare în împrejurările de azi. De fapt, ele sunt începutul aservirii totale. O dată jugul bine pus, nimeni nu-l va mai da la o parte!

390 – Roger Martin du Gard

— L-aţi cunoscut pe Studler? Califul... colaboratorii meu?

— Un evreu cu barbă asiriană şi ochi de mag?

— Da... A fost rănit şi acum se află, undeva, pe frontul Salonicului... de unde îmi trimite, când şi când, elucubraţii profetice, aşa cum îi place lui. Ei bine, Studler pretinde Ot războiul va aduce neapărat, după el, revoluţia. Mai întâi, i celor învinşi; apoi, şi a învingătorilor. Revoluţie brutală siv revoluţie înceată, dar, pretutindeni, revoluţie...

— Da, făcu Philip, nesigur.

— Studler anunţă falimentul lumii moderne, prăbuşiroi capitalismului! Şi el este de părere că războiul va dura pint la epuizarea Europei. Dar când totul va fi dispărut, când totul va fi nivelat, prezice naşterea unei lumi noi. Vede ridirându-w pe ruinele civilizaţiei noastre ceva care aduce cu o confede raţie mondială, organizarea unei largi vieţi colective a planete pe baze cu totul noi...

Îşi forţase glasul ca să ajungă la sfârşitul acestei fraze lungi. Se opri, frânt de la mijloc de un acces de tuse.

Philip îl urmărea din ochi. Se făcea că nu bagă de

seamă.

— Totul este cu putinţă, rosti el, cu o privire înveselii! Era întotdeauna gata să-şi dea frâu liber închipuirii: De tot nu? Poate că mistica din 89, după ce ne-a făcut să credo» mult timp – împotriva tuturor evidenţelor biologice – ot oamenii sunt egali prin natură şi că tot astfel trebuie să fii o şi în faţa legilor, poate că mistica aceea, sub semnul căreia an trăit un veac, a ajuns la capătul eficacităţii ei şi că trebuie i lase locul vreunei alte aiureli, de un gèn diferit… O noul ideologie generatoare, la rândul ei, de gândire şi de acţiune, cu care omenirea se va hrăni şi se va îmbăta un timp… Pâni când totul se va schimba încă o dată, din nou…

Tăcu câteva secunde, pentru a-l lăsa pe Antoine ” tuşească.

— Totul este posibil, urmă el pe un ton ironic, dar lut viziunile acestea mesianicului dumitale prieten… Viitorul pe care îl întrevăd eu este mai aproape; şi cu totul altul. Croé că niciun stat nu e gata să renunţe la puterile absolute ne care i le-a conferit războiul. Mă tem că era libertăţilor (1 & mocratice s-a dus pentru mult timp. Ceea ce, nu neg, poate zăpăci oamenii din generaţia mea. Noi am crezut, cu neclin tita convingere, că aceste libertăţi au fost definitiv câştigak*, că nu vor mai putea fi niciodată puse în discuţie. Dar totul, ţi întotdeauna, poate fi repus în discuţie!… Cine ştie dacă n-au fost visuri! Visuri pe care sfârşitul secolului al’ XIX-îeale.

luat drept realităţi durabile pentru că oamenii de atunci avuseseră norocul să trăiască vremuri excepţional de calme, exrepţional de fericite…

Vorbea cu o voce aspră, egală, de parcă ar fi fost singur, ru coatele sprijinite pe braţele scaunului, cu nasul lui lung şi roşcovan îndreptat spre mâinile împreunate,

privindu-şi degetele pe care le tot înnoda şi deznoda:

— Am crezut că omenirea, maturizată, se îndreaptă spre o epocă în care înţelepciunea, măsura, toleranţa aveau să domnească, în fine, peste lume… în care inteligenţa şi raţiunea vor începe, în sfârşit, să dirijeze evoluţia societăţilor omeneşti… Cine ştie dacă noi nu vom apărea, în ochii viitorilor Istorici, nişte naivi, nişte ignoranţi, care-şi făceau duioase iluzii asupra omului şi asupra aptitudinii sale de a se civiliza? Poate că închidem ochii asupra unor date omeneşti esenţiale? Poate, de pildă, că instinctul de distrugere, nevoia periodică de a dărâma ce am construit cu greu, este una din acele legi esenţiale care limitează posibilităţile constructive ale naturii noastre, una din acele legi misterioase şi descurajatoare pe care un om înţelept trebuie să le cunoască şi să le accepte… Iată-ne, deci, departe de prezicerile Califului dumitale! încheie el, ricanând. Şi cum Antoine tuşea mereu: Nu vrei să bei ceva? Puţină apă?” O linguriţă de codeină? Nu?

Antoine făcu semn că nu. După două sau trei minute (în care timp Philip se plimbă tăcut prin cameră), se simţi mai bine. Se îndreptă, îşi şterse lacrimile care-i curgeau pe obraji şi se sili să zâmbească. Fata îi era suptă, congestionată şi fruntea, îmbrobonită de sudoare.

— Am să plec… maestre… izbuti el să spună, simţind rum îl arde în gât. Iertati-mă… zâmbi din nou, meu o sforţare şi se scula în picioare. î>în într-un hal fără de hal, trebuie să recunoaşteţi.

Philip păru că nu auzise.

— Se vorbeşte, spuse el, se fac profeţii… îmi vine să râd de Califul dumitale, aar fac întocmai ca el! Toate acestea sunt absurde. Tot ceea ce vedem de patru ani încoace este absurd. Şi tot ceea ce absurdităţile acestea ne fac să prevedem este absurd… Putem critica, ă a. Putem

condamna ceea ce se petrece; nu e absurd. Dar a încerca să prezici ce se va întâmplă… Vezi dumneata, dragul meu, tot la asta ne întoarcem: singura atitudine – era cât pe-aci să zic ştiinţifică… Să lim mai modeşti: singura atitudine rezonabili, singura care nu te dezamăgeşte, este căutarea erorii, şi nu căutarea adevărului… Să recunoşti ceea ce este greşit, e greu, dar până

392 – Roger Martin du Gard la urmă ajungi s-o faci: şi asta e tot, absolut tot ce putem face!… Restul: simple divagaţii!

Băgă de seamă că Antome stătea în picioare şi-l ascult» distrat. Se sculă şi el:

— Când te mai văd? Când pleci înapoi?

— Mâine dimineaţă la opt.

Philip avu o tresărire aproape imperceptibilă. Aşteptl câteva secunde până ce glasul îşi recâştigă siguranţa:

— Ah, ah…

Pomi apoi pe urma lui Antoine, care se îndrepta spre vestr bul.

Se uită la spinarea lui încovoiată, la ceafa slabă şi străbătută de vine care-i ieşea din gulerul tunicii. Se temei să nu se trădeze, se temea de tăcerea asta, se temea de propriul său gând. Se grăbi să vorbească:

— Cel puţin, eşti mulţumit de clinica aceea? Sunt serioşi oamenii de acolo? Eşti sigur că e clinica de care ai nevoie dumneata?

— Pentru iarnă, nu pot găsi alta mai bună, răspunse An* toine din mers. Mă tem însă pentru la vară. Mi-e atât de teamă, încât mă gândesc să cer să nu mutat în altă parte… Aş avei nevoie să stau la ţară… într-un ţinut cu aer mult şi fără umezeală… Păduri de brad, să zicem… Arcachon? Prea e cald la Arcachon… Atunci? O staţiune termală, în Pirinei? Cauterets? Luchon?…

Ajunse în vestibul şi ridică braţul pentru a-şi lua

chipiul din cuier, când îşi întoarse brusc capul, adăugând:

— Ce părere aveţi, maestre?

Şi, deodată, pe chipul acesta, pe care, în cei zece ani de colaborare, învăţase să desluşească cele mai mici nuanţe, în ochii mici şi cenuşii, ce clipeau des în dosul ochelarilor sur prinse mărturisirea involuntară: o nesfârşită milă. Era ca un verdict: „La ce bun? spuneau chipul lui „Philip, privirea lui, Ce importanţă mai are vara? Acolo sau în altă parte… tu nu mai scapi, tu eşti pierdut!”

„La naiba!” gândi Antoine, ameţit de brutalitatea şocului. Şi eu ştiam… Pierdut!” A

— Da, Cauterets… bâigui repede Philip. îşi recăpălfl stăpânirea de sine: Dar de ce nu pur şi simplu Touraine, dragul meu?… Touraine… Sau, poate, Anjou…

Antoine se uită ţintă în pământ. Nu mai îndrăznea să i înfrunte privirea. Cât de fals suna vocea maestrului! Ce rău îi făcea!…

Cu mâna tremurândă, îşi puse chipiul pe cap, apoi se îndreptă spre uşă, fără să ridice ochii. Nu avea decât un sân

Kur gând: să-şi ia rămas-bun acum, cât mai repede, să rămână singur, singur cu spaima lui.

— Touraine… sau Anjou… repeta Philip, fără convingere. Am să mă informez… îţi voi scrie…

Cu ochii plecaţi suf) cozorocul care-i ascundea trăsăturile răvăşite, Antoine întinse mâna cu un gest maşinal. Bătrânul medic i-o apucă, în timp ce buzele lui scoaseră un fel de zgomot surd.

Antoine se desprinse, deschise uşa şi o porni repede în jos, pe scări.

— Da… De ce nu Anjou?… repeta în urma lui Philip, aplecat peste rampă.

XIV

Afară, întunericul apăsa greu asupra oraşului. Din loc în loc, felinare camuflate răsfrângeau pe trotuar cercuri de lumină albăstruie. Trecători puţini. Arareori câte un automobil luneca cu grijă, anunţat de repetate claxonări.

Clătinându-se pe picioare fără să ştie bine unde se duce, Antoine străbătu Boulevard Maleshérbes şi o luă pe Rue Boissy-d'Anglas. Mergea indiferent, simţind ca o apăsare în ceafă; cu răsuflarea tăiată, cu creierul ciudat de sonor şi gol, păşea atât de aproape pe lângă faţadele caselor, încât uneori se izbea cu cotul de ziduri. Nu se gândea la nimic. Nu-l durea nimic.

Se pomeni sub arborii de pe Champs-Élysées. În faţa lui, printre trunchiurile copacilor, se întindea, abia luminată, vizibilă totuşi la lumina nopţii acestui cer frumos de primăvară! face de la Concorde, brăzdată de vehiculele ce treceau fără zgomot, apărând din întuneric ca nişte fiare cu ochii fosforescenţi şi topindu-se din nou în beznă. Zări o bancă şi se apropie de ea. Înainte de a se aşeza, îşi spuse, din obişnuinţă: „Să nu răcesc". (Pentru a şndi îndată după aceea: „Ce importanţă mai are acum?!") Verdictul sigur, pe care-l surprinsese în privirea lui Philip, pusese stăpânire pe mintea lui, şi nu numai pe minte, ci şi pe trupul lui, şi-l apăsa ca o povară enormă, era parazită, b tumoare devorantă care macină şi dă totul la o parte, întinzându-se monstruos şi cuprinzându-i întreaga făptură.

Crispat, cu spatele sprijinit de rezemătoarea tare a băncii, cu braţele duse cruciş la piept, pentru a strivi senzaţia aceea stranie cuibărită în carnea lui şi care-l înăbuşea, An

394 – Roger Martin du Gard toine retrăia în minte întâmplările din seara aceea. îl vedea pe maestru călare pe scaun: „Să începem cu începutul. Primi dumitale rană? Ce urmări a avut? şi îşi continua liniştit explicaţiile. Dar, puţin câte puţin, se auzea pe el însuşi spunând cuvinte pe care

nu-le gândise; cu o luciditate obiectivă, cu totul nouă, îşi expunea acum cazul în adevărata sa lumină. Descria, în toată cruda lor realitate, crizele succesive, răgazurile din ce în ce mai scurte, boala care se întorcea, de fiecare dată, tot mai grea. Punea în evidenţă agravarea regulată, neîncetată, iremediabilă. Şi i se părea că vede pe chipul răvăşit al vechiului său prieten cum creşte, clipă cu clipă, îngrijorarea lui clarvăzătoare şi cum se elaborează, gradat, fatalul diagnostic. Cu frunt ea scăldată de sudoare, cu răsuflarea grea şi dureroasă, îşi scoase batista şi se şterse pe faţă.

În depărtare, un sunet tărăgănat, un fel de muget, căruia îi dădu prea puţină atenţie, tulbură dintr-odată liniştea serii.

Se revedea pe canapeluţă, după consultaţie, îndreptându-se cu greutate din şale şi dând din cap cu o resemnare prefăcută: „Precum vedeţi, maestre: nu mai e nicio nădejde! Şi Philip lăsase nasul în jos, fără să răspundă.

Se ridică cu violenţă de pe bancă, pentru a curma brusc spaima ce-l gâtuia. Atunci, în timp ce stătea nemişcat în picioare, un gând liniştitor i se strecură în minte, ca o adiero proaspătă venită din adâncuri: „Noi, ăştia, medicii, avem întotdeauna la îndemână… posibilitatea de a nu aştepta… de a nu suferi”.

Nu se mai putea ţine pe picioare. Se aşează din nou po bancă.

Două umbre, două siluete de femei ieşiră în fugă de sub arbori. Şi, aproape imediat, sirenele de alarmă începură să urle toate în acelaşi timp. Rarele puncte luminoase, care pâlpâiau slab în jurul pieţei, se stinseră dintr-odată.

„Asta mai lipsea!” gândi Antoine, ascultând cu atenţie. Un zgomot surd, îndepărtat, făcea să se cutremure

pământul.

În spatele lui, pe alee, se auzeau în noapte paşi fugind, glasuri alarmate, speriate, grupuri care alergau şi se pierdeau în umbră. Pe Avenue Gabriel, automobile cu farurile stinse goneau, claxonând. O grupă de sergenţi de stradă trecu pe lângă el în pas alergător. Rămase pe bancă, cu umerii grei, privind în noapte, fără să vadă nimic, departe de tot ceea ce li se putea întâmpla oamenilor.

Trecură mai multe minute fără să-şi dea seama de nimic. Câteva bubuituri, înăbuşite de depărtare, apoi câteva lovituri de tun, la intervale regulate, îl scoaseră din această letargie.

FAMILIA THIBAULT – 395

„Să fie oare tunurile de pe muntele Valérien?” se întrebă îl.

Îşi aduse aminte de indicaţia dată de Rumelles: adăpostul Ministerului Marinei.

În depărtare, tunurile continuau să latre surd. Se ridică şi înaintă spre piaţă, până la marginea trotuarului. Deasupra i arisului, un cer minunat începuse să prindă viaţă. Ţâşmnd II în toate punctele orizontului, fascicule luminoase măturau bolta nopţii, întinzând şi încrucişând lungi fâşii lăptoase, scormonind puzderia de stele întocmai ca nişte priviri brutale, repezi, uneori şovăitoare, oprindu-se brusc pentru a cerceta un punct suspect, schimbându-şi apoi din nou lunecătoarea lor căutare.

Nu se putea hotărî să coboare de pe trotuar. Rămase locului, înlemnit, cu capul în sus, până când începu să-l doară coafa. „De m-aş putea întinde undeva, gândi el, să închid ochii, un somnifer… să dorm…” Stătea nemişcat, amorţit de o nespusă sfârşeală. „Ar fi mai bine să mă întorc acasi Cel puţin, dacă aş găsi un taxi!” Dar piaţa era pustie, întunecată, nesfârşită. N-o puteai desluşi decât cu greu. Doar din când în când se arăta dintr-odată, apărând din

clarobscur, sub lumina intermitentă a reflectoarelor, cu balustradele ei, cu statuile e, i palide, cu obeliscul, cu fântânile şi cu coloanele funebre ale înaltelor ei felinare; asemenea unei viziuni de vis, asemenea unui oraş împietrit de vrajă, ca o rămăşiţă a unei civilizaţii pierdute, ca un oraş mort care a stat vreme îndelungată îngropat sub nisipuri.

Făcu o sforţare pentru a-şi învinge amorţeala şi porni, îi într-odată, ca un somnambul de-a lungul acestei necropole. Se îndreptă spre obelisc, pentru ca, străbătând piaţa de-a curmezişul, să ajungă la colţul Grădinii Tuileries şi de-aici, la cheiuri. Traversarea acestui pustiu lunar, sub cerul răscolit, i se păru nesfârşită. Se întâlni cu un grup de soldaţi belgieni, care alergau în debandadă. Apoi trecu pe lângă el, în fugă, o pereche de bătrâni. Alergau ţinându-se de mână cu stângăcie, plutind în noapte ca nişte epave. Bărbatul îi strigă: „Vino să te adăposteşti în metrou!” Antoine nu se gândi să-i răspundă decât după ce dispăruseră.

Văzduhul zbârnâia de zgomotul miilor de motoare nevăzute, care se contopeau într-o singură şi imensă vibraţie metalică. La răsărit şi la nord se trăgea cu furie: liniile ele apărare îşi scuipau focul fără încetare; din minut în minut, o nouă baterie, mai apropiată încă, intra în acţiune. Jocul mişcător al fâşiilor luminoase îl împiedica să desluşească ex396 – Roger Martin du Gard ploziile. Printre bubuituri, auzi deodată un lătrat de mitralieră.

„Spre Pont Royal!” îşi spuse el.

O lua pe chei de-a lungul parapetului. Niciun vehicul. Nicio lumină. Nicio fiinţă omenească. Sub cerul aceşti înnebunit, pământul era pustiu. Era singur cu fluviul, care lucea, mare şi domol, asemenea unui râu la ţară sub lună.

Stătu o clipă locului, cât să-i treacă prin gând: „Mă aşteptam la asta, ştiam prea bine că sunt pierdut...” şi

porni îndată mai departe cu mersul lui automat.

Larma se înteţise atât de mult încât nu mai era cu putinţă să desluşească natura zgomotelor. Totuşi, o explozie surdă acoperi dintr-odată toate zgomotele. Urmară altele. „Bombe, gândi Antoine. Au străpuns barajele!” Dinspre Louvre, undevi foarte departe, pe un fond trandafiriu, ca acela produs de focurile de artificii, se conturară deodată forme de coşuri. Se întoarse: alte lumini de incendiu înroşeau cerul ici şi colo. spre Levallois, sau poate spre Puteaux… „Arde peste tot”, îşi spuse el. Uitase de nenorocirea lui. Sub această ameninţare neprecisă, care plutea deasupra lui, ca mânia oarbă a unui zeu întărâtat, o nefirească înviorare îi biciui sângele, un fel de beţie răzbunătoare îi dădu noi puteri. Grăbi pasul, ajunse la poci, trecu Sena şi se înfundă în Rue du Bac. Strada era întunecată. Se împiedică de o ladă de gunoi. Mişcarea pe care o făcu spre a-şi menţine echilibrul avu un reflex dureros în bronhii. Coborî de pe trotuar, călăuzindu-se după fâşia de cer bătută de proiectoare. Un zbârnâit se auzi în spatele lui. Abia avu timp să se urce din nou pe trotuar. Două maşini ciudate, metalice, strălucitoare, cu toate luminile stinse, tre’ cură în goană, urmate de un automobil cu fanion.

— Pompierii, se auzi o voce chiar lângă el.

Era un bărbat lipit de zid în firida unei porţi. La fiecare cinci secunde întindea gâtul şi scotea capul afară, ca şi cum ar fi pândit încetarea unei ploi torenţiale.

Antoine porni mai departe, fără un cuvânt. îl cuprinse iarăşi osteneala. Înainta greoi, târându-şi după el ideea fixă, asemenea unui luntraş pus la ham ca să tragă de pe mal bărcile când apa e mică.

„Ştiam… Ştiam de mult…” Nimic neaşteptat în deznădejdea asta; era ca un om care se încovoaie sub o povară, nu ca unul care a primit o lovitură. Înfiorătoarea

siguranţă găsisr în el un teren dinainte pregătit. Privirea lui Philip nu făcuse altceva decât să dea la o parte un tainic văl, nu făcuse decât să

libereze un gând limpede, ascuns de multă vreme în întuneriul inconştientului.

În colţ, pe Rue de l'Université, la câţiva paşi de casa lui, îl tu prinse spaima: spaima de singurătatea ce-l aştepta în irtminul său. Se opri brusc, gata să fugă. îşi ridică ochii, fără vrea, spre cerul măturat de lumini, căutând în minte pe cineva lângă care să se refugieze, să-i cerşească o privire de milă.

— Nimeni… şopti el.

Şi câteva minute, rezemat de zid, în vreme ce tirurile de baraj, duduitul avioanelor, explozia surdă a bombelor îi vuiau în cap, se gândi la lucrul acesta de neînţeles: niciun prieten! Fusese întotdeauna prietenos, îndatoritor; îşi câşti Kitse dragostea tuturor bolnavilor săi; se bucura se întotdeauna de simpatia camarazilor săi, de încrederea profesorilor săi; nisese iubit cu patimă de câteva femei; dar îi avea niciun prieten! Nici nu avusese vreodată!… Chiar şi Jacques… „Jacques a murit fără ca eu să fi ştiut să-mi fac din îl un prieten…

Se gândi deodată la Rachel. Doamne, ce bine ar fi fost ca în starea asta să se ghemuiască la pieptul ei, să-i audă glasul mângâietor şi cald murmurând ca altă dată: „Dragule…'1 Rariiel! Unde era oare? Ce se întâmplase cu ea? Colierul ei, iteolo, sus… îl cuprinse un dor de a strânge în mână această tămăşiţă a trecutului, de a pipăi boabele acelea ce căpătau mât de repede căldura palmei şi de a simţi, ca pe o prezenţă, parfumul aducător de amintiri.

Se dezlipi cu greu de zid şi, clătinându-se, străbătu cei i tţiva metri care-l mai despărţeau de poarta casei lui.

XV

SCRISORI

Maisons, *16 mai 18*

Schijele care mi-au sfârtecat coapsa au făcut din mine o fiinţă fără sex. Nu m-am putut hotărî să-ţi fac destăinuirea «sta cu voce tare. Eşti medic şi poate că ţi-ai dat seama. Când a în stat de vorbă despre Jacques, când ţi-am spus că-i inviţi i-am soarta, te-ai uitat la mine ciudat.

398 – *Roger Martin du Gard*

Rupe scrisoarea asta, nu vreau să se ştie, nu vreau să fiu compătimit. Am scăpat cu viaţă, statul îmi dă destul ca să nu trebuiască să fiu întreţinut de nimeni. Mulţi mă invidiază, au dreptate, fără îndoială. Atâta timp cât vatrăi mama, nu, dar, dacă, într-o zi, mai târziu, voi prefera să dispar, tu singur vei ţii motivul.

Îţi strâng mâinile, D.P

Maisons-Laffitte, *23 mă*

Dragă Antoine.

Nu e un reproş, dar suntem oarecum îngrijoraţi. Ne făgiduiseşi să ne scrii şi toată săptămâna a trecut fără veşti. Poate că această lungă călătorie te-a obosit mai mult decât gândeam 7

Aş vrea să-ţi spun cât de reconfortantă a fost pentru mini vizita ta aici. Sunt lucruri pe care nu ştiu să le spun, nici nv ştiu cum să fac ca să fie văzute, dar de la plecarea ta îmi pare că sâM şi mai singură.

Cu toată afecţiunea, Jenny

Maisons, *sâmbătă*, *8 iunie li*

Dragă Antoine.

Zilele trec, sau şi scurs trei săptămâni de când ai plecai de la Maisons, şi de la tine tot nimic, nicio veste. Încep st fiu serios îngrijorată, nu pot pune tăcerea asta decât pe seama stării tale şi îţi cer insistent să-mi spui adevărul.

Micuţul îi avut câteva zile febră mare, din pricina

unei amigdalite. îi e mai bine, dar îl ţin încă în casă, ceea ce complică oarecum viaţa în gospodăria noastră. Închipuie-ţi, avem cu toţii impresia că a crescut în timpul acestor opt zile cât a stat în pat, dar asta este cu neputinţă, nu-i aşa? Mai ara impresia că şi inteligenţa i s-a dezvoltat în timpul aceste! uşoare boli; născoceşte o sumă de povesti, pentru a explica în felul lui ilustraţiile din cărţile sale şi desenele pe care i le face Daniel. Nu râde de mine, numai ţie îndrăznesc să-ţi spun asta: găsesc că acest copil observă extraordinar de muli pentru cei trei ani ai lui şi cred că va fi într-adevăr foarte inteligent.

FAMILIA THIBAULT – 399

În afară de asta, nimic nou pe aici. Spitalul a primit ordin n.1 evacueze cât mai mulţi convalescenţi cu putinţă, ca să tămână paturi libere, şi a trebuit să trimitem de aici mulţi oameni care contau că mai au zece sau cincisprezece zile de odihnă. Zilnic ne sosesc noi răniţi; mama a împrumutat de la vecinii englezi vilişoara cu glicină, care era neocupată; vom dispune astfel de-ancă douăzeci de paturi, poate chiar de mai multe. Nicole a primit o lungă scrisoare se la soţul ei; ambulanţa lui a părăsit regiunea Champagne pentru a se duce la Belfort. Bărbatul Nicolei spune că în Champagne pierderile sunt teribile. Până când? Până când va mai ţine coşmarul ăsta?

I.ocuitorii din Maisons, care se duc zilnic la Paris, spun că bombardamentele încep să producă o adâncă demoralizare.

Dragă Antoine, chiar dacă ar fi să-mi anunţi o revenire a holii, spune-mi adevărul, nu ne lăsa mai departe fără veşti.

Cu prietenie, Jenny

Grasse, 11 – 6 – 18

Starea sănătăţii mediocră, dar în prezent fără agravare Importantă.

Vă voi scrie în câteva zile.

Cu afecţiune, Thibault

Le Mousquier, 18 iunie 1918

Mă hotărăsc în sfârşit să-ţi scriu, draga mea Jenny. Aveai dreptate să te temi pentru mine de această călătorie. Îndată după înapoiere, o destul de serioasă înrăutăţire a stării mele m-a pus la pat, cu îngrijorătoare oscilaţii (le temperatură. Un nou tratament, îngrijiri energice par a fi oprit încă o dată înaintarea bolii.

De o săptămână m-am sculat din pat şi mi-am reluat, puţin câte puţin, vechiul fel de viaţă.

Dar nu aceasta e cauza tăcerii mele. îmi ceri să-ţi spun adevărul. Iată-l. Mi s-a întâmplat ceva groaznic: am aflat, am înţeles că sunt condamnat. Fără nădejde de scăpare. Povestea asta va ţine, fără îndoială, câteva luni. Orice s-ar întâmpla, eu nu mă mai pot vindeca.

400 – *Roger Martin du Gard*

Trebuie să fi trecut prin asta pentru a putea înţelege. O dată ce ştii un asemenea lucru, toate punctele de sprijin se năruie.

Iartă-mă că-ţi spun asta fără ocoluri. Pentru cel ce ştie că va muri, totul devine atât de indiferent, atât de străin… Îţi voi mai scrie. Astăzi nu sunt în stare să fac mai mult.

Cu afecţiune, Antoine

Te rog să păstrezi vestea aceasta numai pentru tine.

Le Mousquier, 22 iunie 18

Nu, draga mea Jenny, nu împotriva unor temeri închipuito mă zbat, aşa cum crezi (sau te faci a crede). Ar fi trebuit să am curajul să-ţi dau mai multe amănunte. Voi încerca să-ţi scriu mai pe larg de data asta.

Mă aflu în faţa unei realităţi. În faţa unei certitudini Ea s-a năpustit asupra mea în ziua în care te-am părăsit, în ultima z! pe care am petrecut-o la Paris, în cursul unei

convorbiri cu bătrânul meu dascăl, cu doctorul Philip. Pentru prima oară, mulţumită unei subite dedublări, datorată, fără îndoială, prezenţei lui, am putut face o judecată obiectivă, lucidă asupra cazului meu, am putut pune un diagnostic de medic. Adevărul mi s-a arătat fulgerător.

În cursul călătoriei am avut destul timp ca să cuget la acest lucru. Aveam cu mine însemnările pe care le fac de la începutul bolii şi care-mi îngăduie să urmăresc, zi cu zi, crizi cu criză, ritmul regulat şi neîncetat al agravării stării mele. Aveam cu mine şi dosarul întocmit în iarna aceasta şi care cuprinde aproape toate observaţiile şi rapoartele medicalo franceze şi engleze apărute în revistele de specialitate de când se folosesc gazele. Toate acestea, pe care le ştiam dinainte de altfel, mi se arătau într-o lumină nouă. Şi totul mi-a confirmat certitudinea. Întors aici, am discutat cazul meu cu specialiştii care mă îngrijesc. N-am mai vorbit cu ei ca mai înainte, ca un bolnav care se crede pe cale de însănătoşire şi care acceptă fără discuţie tot ce-i poate confirma încrederea, ci ca un confrate priceput şi luminat, bine înarmat, pe care nu-l mai poţi înşela cu minciuni liniştitoare. I-am constrân» destul de uşor să ia nişte atitudini încurcate, să tacă, să mărturisească aproape.

Convingerea mea se sprijină acum pe baze indiscutabile. Dat fiind procesul acestor zece luni de intoxicare, neîntreruptele lui ravagii, nu mai am nicio şansă-absolut niciuna!

de a mă vindeca vreodată. Nici măcar de a rămâne într-o stare staţionară, cronică, care ar face din mine un infirm pentru toată viaţa. Nu sunt decât o minge ce lunecă pe o pantă, condamnată să se rostogolească până jos, să se rostogolească din ce în ce mai repede. Cum de m-am putut

amăgi oare atâta timp? Eu, medic, ce caraghios! Nu ştiu câte zile mai am, asta depinde de crizele viitoare, inevitabile, şi de gravitatea lor, de durata perioadelor de stagnare. S-ar putea să mor după două luni sau – limita extremă – un an, asta depinde de felul în care se vor produce sau vor trece crizele, de eficacitatea provizorie a tratamentelor. Scadenţa însă este fatală şi apropiată. Există, e drept, în anumite cazuri, ceea ce voi numiţi „minuni”. În cazul meu, nu! Starea actuală a ştiinţei nu îngăduie nicio speranţă. Fii încredinţată că nu-ţi scriu toate acestea ca un bolnav care îşi exagerează răul pentru a cerşi altora contraziceri liniştitoare, ci ca un clinician bine documentat, care se află în faţa unui caz mortal, definitiv clasat. Şi dacă stărui astfel, atât de liniştit, este…

23 iunie. Reiau scrisoarea asta, începută ieri şi întreruptă. Nu sunt încă destul de stăpân pe mine pentru a-mi impune să stau mult timp cu atenţia încordată. Nu mai ştiu ce voiam să spun. Am scris: liniştit. Această relativă linişte în faţa fatalităţii – linişte, din păcate, foarte şubredă – n-am cât tigat-o fără să străbat o înspăimântătoare revoluţie lăuntrică.

Zile întregi, nesfârşite nopţi de insomnie, am trăit într-un lund de prăpastie. Tortură infernală. Nici acum nu mă pot gândi la asta fără să mă simt din nou cuprins de un frig îngrozitor, un tremur al întregii mele fiinţe. Nimeni nu-şi poate Imagina. Cum de nu-ţi pierzi minţile? Şi pe ce tainice căi reuşim să depăşim acest paroxism de cumplită disperare şi revoltă, pentru a ajunge la această acceptare? Nu-mi iau sarcina să dau explicaţii. Se vede că evidenţa faptului are asupra minţilor care raţionează o putere fără margini. Probabil că natura omenească are o facultate de adaptare care se poate întinde la nesfârşit, de vreme ce eşti în stare să te obişnuieşti chiar şi cu aceasta: cu gândul că viaţa îţi va fi luată înainte de a fi avut timpul să trăieşti,

că vei dispărea înainte de a realiza ceva din nemăsuratele posibilităţi pe care credeai că le porţi în tine. De altfel, nu mai sunt în stare să regăsesc etapele acestei evoluţii. Durează de mult timp. Aceste crize de acută disperare au alternat, se vede, cu momente de uitare, căci altfel nu le-aş fi putut îndura. Asta a ţinut câteva săptămâni, în timpul

 cărora durerea fizică şi chinuitoarele îngrijiri cerute de tratament erau singurele diversiuni pentru cealaltă, pentru adevărata suferinţă. Puţin câte puţin, cleştele şi-a slăbit strânsoarea. Nici stoicism, nici eroism, nimic ce ar semăna cu resemnarea. Mai degrabă, o tocire a sensibilităţii, care a creat o stare de minimă reacţie, un început de nepăsare sau, mai precis, de amorţire. Mintea mea n-a jucat niciun rol. Şi nici voinţa mea. Voinţa mi-o întrebuinţez de câteva zile numai spre a încerca să prelungesc durata acestei apatii. Mă căznesc să ajung la o reintegrare progresivă în viaţă. Reiau contactul cu lumea care mă înconjoară. M-am sculat pentru a fugi de patul meu, de camera mea. îmi impun să iau masa la un loc cu ceilalţi. Astăzi m-am uitat un timp la nişte camarazi care jucau bri dge. Şi în seara asta îţi scriu, fără prea mare părere de rău. Ba chiar cu o ciudată şi nouă plăcere. Am venit să închei această scrisoare afară, la ümbra unui şir de chiparoşi, în spatele cărora infirmierii îşi joacă partida duminicală de-popice. Am crezut la început că vecinătatea aceasta, discuţiile acestea, râsetele acestea îmi vor fi de nesuportat. Dar-am vrut să rămân şi am izbutit! Precum vezi, e poate o tendinţă de a se stabili un echilibru.

Mă simt totuşi destul de ostenit din cauza acestor eforturi. îţi voi mai scrie. În măsura în care gândul meu se mai poate interesa de alţii, mă gândesc la tine şi la copilul tău.

Antoine

Le Mousquier, 28 iunie

De azi-dimineaţă ţi-am recitit scrisoarea de câteva ori, dragă Jenny. Nu este numai simplă şi frumoasă. Este aşa cum am dorit-o. Aşa cum te-am dorit, aşa cum am ghicit că eşti. Am aşteptat noaptea şi liniştea din casă ca să-ţi scriu: ora la care tratamentele au luat sfârşit, când infirmierul de gardă şi-a făcut rondul, când nu mai ai în faţa ta decât insomnia şi fantomele… Datorită ţie, mă simt… era să scriu: mai curajos, Dar nu de curaj e vorba şi nu de curaj am nevoie, ci poate de o prezenţă, ca să fiu mai puţin singur în această singurătate, care poate să mai ţină luni de zile. Crede-mă, mă gândesc totuşi la lunile acestea fără a dori ca ele să fie scurtate! Un răgaz la care n-aş vrea să renunţ. Şi mă miră. îţi dai seama, cred, că aş avea posibilitatea s-o sfârşesc. Această posibilitate însă o păstrez pentru mai târziu. Acum, nu. Primesc răgazul.

mă agăţ de el. Ciudat, nu-i aşa? S-ar zice că atunci când ai fost îndrăgostit cu patimă de viaţă, nu te despărţi de ea aşa uşor, şi cu atât mai puţin când o simţi că-ţi scapă. Într-un arbore lovit de trăsnet, seva încă se mai suie câteva primăveri, iar rădăcinile mor greu.

Şi, totuşi, Jenny, binefăcătoarei tale scrisori îi lipsea ceva: veştile despre micuţ. Mi-ai vorbit despre el numai o dată, într-o scrisoare mai veche. Când am primit-o, eram într-o asemenea stare de izolare, de refuz a tot ceea ce îmi putea veni din afară, încât am ţinut-o o zi întreagă – poate chiar mai mult – fără s-o deschid. Când, până la urmă, am început s-o citesc, mi-au căzut ochii peste câteva rânduri unde era vorba de Jean-Paul şi pentru prima dată am fost în stare să îndepărtez de mine, pentru o clipă, ideea fixă, să-mi îndrept interesul către altceva, să redevin sensibil la lumea exterioară. De atunci, mă gândesc, când şi când, la copilul ăsta. La Maisons l-am văzut, l-am luat în braţe, l-am auzit râzând, simt şi acum în palme tresărirea muşchilor

lui; dacă mă gândesc la el, îl revăd. Şi în jurul lui se încheagă anumite gânduri, gânduri de viitor. Chiar şi la un condamnat la moarte, cu execuţia amânată, întâlneşti această nevoie de proiecte, de speranţe! Copilul acesta, mă gândesc că există, că începe o viaţă noaia, că are o viaţă nouă de trăit; îmi deschide în faţă perspective care mie îmi sunt interzise. Visuri de om bolnav, poate? Atâta pagubă! Mă tem mai puţin decât altă dată de alunecările spre înduioşare. (Asta, desigur, este o slăbiciune de bolnav.) Dorm atât de puţin. Şi nu vreau încă să recurg la droguri; voi avea destulă nevoie de ele mai târziu.

Continuu, cu metodă, eforturile de readaptare. Exerciţiul de voinţă este, prin el însuşi, binefăcător. Am început din nou să citesc ziarele. Războiul, discursul lui von Kuhimann în Reichstag. El spune, pe drept cuvânt, că pacea nu se va face niciodată între oameni care văd dinainte, în orice propunere a adversarului, o manevră, o ofensivă de demoralizare. O dată mai mult, presa aliată zăpăceşte opinia publică. Nu-i „agresiv" deloc discursul ăsta; e împăciuitor chiar, şi semnificativ.

Scriu rândurile acestea cu oarecare cochetărie. În mine, obsesia războiului nu s-a stins şi cred că va dăinui până la moarte. Oricum însă, fac o mică sforţare în clipa de faţă. Mă

 opresc. Sporovăiala asta mi-a făcut bine, am s-o reîncep în curând. Nu ne-am putut cunoaşte, Jenny, dar scrisoarea ta mi-a făcut mult bine şi am sentimentul că n-am în lume un alt prieten în afară de tine.

Antoine

Le Mousquier, 30 iunie

Te voi uimi, draga mea Jenny. Ştii cum mi-am petrecut după-amiaza de ieri? Făcând socoteli, frunzărind hârţoage, scriind scrisori de afaceri. De câteva zile nu mă

gândesc decât la asta. Un soi de nerăbdare de a pune la punct anumite chestiuni de ordin material. Pentru a-mi putea spune că după mine las totul în regulă. Peste puţin timp nu voi mai fi în stare să fac acest soi de eforturi. Aşa că trebuie să profit de interesul momentan pe care aceste preocupări îl mai trezesc încă în mine. îţi cer iertare pentru tonul acestei scrisori. Trebuie însă s-o pun neapărat la curent pe tutoarea lui Jean-Paul cu afacerile mele, de vreme ce acest copil, bineînţeles, trebuie să-mi moştenească bunurile.

Mare lucru nu mai am. Din acţiunile pe care mi le-a lăsat tatăl meu, probabil că nu va mai rămâne nimic. Am făcut o gaură serioasă în ele când am transformat casa de la Paris. Iar restul l-am convertit în valori ruseşti, pe care le consider pierdute pentru totdeauna. Din fericire, imobilul din Rue de (Université şi vila de la Maisons-Laffitte au scăpat de dezastru.

În ce priveşte imobilul, el va putea fi închiriat sau vândut. Ceea ce se va obţine îţi va îngădui, cred, să duci o viaţă modestă şi să poţi da cap ilului tău o educaţie convenabilă. Nu va trăi în lux, şi asta-i cu atât mai bine. Dar nici nu va suferi strâmtorarea aspră a sărăciei.

Cât despre vila de la Maisons, te sfătuiesc ca, după război, s-o vinzi. Va putea ispiti pe vreun îmbogăţit de război. Nici nu merită altă soartă vila asta. După câte mi-a spus Daniel, proprietatea mamei tale este încărcată de ipoteci. Mi s-a părut că doamna de Fontanin şi cu tine ţineţi foarte mult la ea. N-ar fi oare de dorit ca suma ce se va obţine din vânzarea vilei Thibault să servească pentru a vă scăpa definitiv de ipotecile acelea? în acest fel, proprietatea părinţilor tăi îi va aparţine, în fapt, lui Jean-Paul. Am să cer sfatul notarului meu asupra posibilităţilor de realizare a proiectului.

De îndată ce voi avea o evaluare aproximativă a ceea ce las după mine, voi hotărî cifra micii pensii pe care doresc s-o asigur Gisei. În seama ta va cădea, dragă prietenă, sarcina de a îngriji de toate acestea până la majoratul fiului tău. Vei găsi un bun sfătuitor în persoana notarului meu, Beynaud, care este un omuleţ destul de speriat, cam formalist, dar cinstit.

Iată ce voiam să-ţi scriu. Mă simt uşurat că am făcut-o. Nu-ţi voi mai vorbi despre acestea înainte de a-ţi putea da ultimele precizări. Dar mai este şi un alt gând care mă urmăreşte de câteva zile, un gând în legătură cu tine personal. E o chestiune foarte delicată, pe care totuşi, va trebui s-o discutăm. Astăzi însă, n-am destul curaj.

Am stat două ceasuri la umbra măslinilor, citind ziarele. Ce se ascunde îndărătul imobilităţii armatelor germane? Rezistenţa noastră între Montdidier şi râul Oise pare a le fi stăvilit înaintarea. Mai este şi eşecul austriecilor, care cred că le-a pricinuit o dureroasă deziluzie. Dacă efortul Puterilor Centrale, în cursul lunilor de vară, înainte de intrarea în acţiune a americanilor, nu izbuteşte să realizeze succese hotărâtoare, situaţia s-ar putea schimba. Voi mai apuca oare să văd asta? Îngrozitoarea încetineală cu care se desfăşoară în ochii individului evenimentele istoriei este un lucru care, de patru ani încoace, m-a făcut deseori să mă înfior. Iar pentru cel ce nu mai are mult de trăit... Trebuie să recunosc, am totuşi impresia că intru, pentru moment, într-o perioadă mai bună. Să fie oare efectul noului ser? Crizele de sufocare sunt mai puţin dureroase. Accesele de febră – mai puţin dese. Aceasta, în ce priveşte fizicul. Cât despre „moral – termen consacrat, utilizat de înaltul Comandament pentru a cântări pasivitatea soldaţilor care se duc la moarte – este şi el mai bun. Poate c-o simţi şi tu

din rândurile scrisorii mele? Lungimea ei îţi dovedeşte, în orice caz, cât îmi este de plăcut să stau de vorbă cu tine. Singura mea plăcere. Dar trebuie s-o întrerup. E ora tratamentului.

Prietenul tău, A

Mă supun acestui tratament, tot atât de conştiincios ca şi înainte. Ciudat, nu-i aşa? Atitudinea medicului faţă de mine s-a schimbat. Astfel, astăzi de pildă, cu toate că a constatat o îmbunătăţire, n-a mai îndrăznit să-mi spună nimic; mă scuteşte de veşnicul: „Îţi dai şi dumneata seama că… etc…” Vine însă mai des să mă vadă, îmi aduce ziare, discursuri, îşi dove406 – *Roger Martin du Gard* deşte prietenia în zeci de feluri. Asta, ca răspuns la întrebarea ta. Nicăieri nu m-aş putea simţi mai bine, în aşteptarea sfârşitului, ca aici.

Spitalul 23, la Royan (*Charente-Inférieure*)

29 iunie 1918

Domnule doctor.

Deoarece am părăsit Guineea încă din toamna lui 1916, sunt abia acum în posesia scrisorii dumneavoastră din luna trecută, care a fost îndreptată aici, unde sunt infirmieră la serviciul chirurgical. Într-adevăr, îmi amintesc de pachetul despre care îmi vorbiţi în scrisoarea dumneavoastră, dar amintirile mele nu sunt destul de precise ca să vă pot da informaţiile pe care mi le cereţi. N-am cunoscut deloc persoana care mă însărcinase cu acest comision pentru dumneavoastră şi care sosise grav bolnavă la spital, suferind de un acces de febră galbenă, în urma căruia a şi murit la câteva zile, cu toate îngrijirile doctorului Lancelost! Cred că era prin primăvara lui 1916. îmi aduc bine aminte că fusese debarcată de pe un vapor care se îndrepta spre Konakri. Într-o noapte, pe când eram de gardă, mi-a dat obiectul acela şi adresa dumneavoastră, într-una din rarele clipe de luciditate. Pot totuşi spune că

nu m-a însărcinat să vă scriu nimic altceva. Călătorea singură, de bună seamă, când pachebotul a făcut escală, căci n-a venit nimeni s-o vadă în timpul celor două sau trei zile cât a ţinut agonia ei. Cred că va fi fost înmormântată în groapa comună din cimitirul european. Administratorul-şef al spitalului, domnul Fabri, dacă se mai află acolo, ar putea căuta în registrele lui şi v-ar putea comunica mai mult ca sigur numele acestei doamne şi data morţii ei. îmi pare rău că nu-mi amintesc şi altceva, pentru a vă aduce la cunoştinţă.

Binevoiţi a primi, domnule doctor, salutările mele respectuoase.

Lucie Bonnet

Dezlipesc scrisoarea pentru a vă spune şi amănuntul că doamna aceea avea cu ea un buldog negru, căruia îi zicea Hirt sau Hârch şi pe care îl cerea mereu de îndată ce-şi recăpăta cunoştinţa, dar pe care nu-l putea ţine la etaj din pricina regulamentului şi pentru că acest câine era rău. Una

din camaradele mele infirmiere voise să-l ia la dânsa, dar i-a făcut o grămadă de neajunsuri, nimeni n-a putut s-o scoată la capăt cu el şi, până la urmă, a trebuit să-i dăm un hap.

XVI

JURNALUL LUI ANTOINE

IULIE

Le Mousquier, 2 iulie 1918

L-am visat pe Jacques chiar adineauri, în scurta aţipeală de la sfârşitul nopţii. îmi este cu neputinţă să mai înncă firele povestirii. Se făcea că era, cu mult în urmă, în Rue de l’Université, la parter. Am revăzut în memorie vremea aceea în care am trăit alături, atât de aproape. Între alte amintiri: ziua în care J. a ieşit din penitenciar şi

în care l-am adus să locuiască la mine. A'fost propria mea dorinţă; voiam să-l scot de sub supravegherea tatii. Dar nu mi-am putut stăpâni un sentiment josnic, duşmănos, o egoistă părere de rău. Mi-aduc foarte bine aminte că mi-am spus: „Da, vreau să-l am aici, dar să nu-mi stânjenească obiceiurile, munca mea, să nu mă împiedice... Să ajung! Să ajung! De-a lungul întregii mele vieţi, refrenul: a ajunge! Cuvântul de ordine, unica ţintă, cincisprezece ani de muncă... şi acum, cuvântul acesta, să ajung, în dimineaţa asta, în patuf acesta... ce caraghios!...

Caietul ăsta! L-am rugat ieri pe econom să-mi cumpere caietul ăsta de la papetăria din Grasse. Gest copilăros, de bolnav, cumva? Voi vedea. Mi-am dat seama din scrisorile mele către Jenny că simt un fel de uşurare scriind ceea ce gândesc. N-am ţinut niciodată un jurnal, nici chiar la şaisprerezece ani, aşa cum făceau Fred şi Gerbron, şi atât ia alţii. Cam târziu! nu e vorba de un jurnal propriu-zis, dar voi nota, dacă-mi va veni poftă, gândurile care mă frământă. Igienic, de bună seamă. În creierul unui bolnav, al unuia insomniac, totul se transformă în obsesie. A scrie, asta eliberează. Şi apoi, diversiune, omor timpul. (Omor timpul eu care, odinioară, găseam timpul atât se scurt! Chiar pe front, şi chiar în cursul acestei ierni petrecute în clinică, am trăit sub presiune, ca toată viaţa mea, fără o oră în care să nu fiu ocupat, fără noţiunea timpului care trece, fără conştiinţa prezentu

408 – *Roger Martin du Gard* lui. Numai de când îmi sunt zilele numărate, ceasurile îmi par nesfârşite.)

Noapte nu prea rea. Azi-dimineaţă, 37, 7.

Seara

Recrudescenţă a sufocărilor. Temper. 38, 3. Dureri intercostale. Mă întreb dacă nu mă ameninţă ceva din partea pleurei. Să-mi exorcizez spaimele, aşternându-le pe

hârtie.

Urmărit toată ziua de gândul moştenirii.

Să-mi organizez moartea. (Această grijă tenace de organizare! Dar de astă dată nu-i vorba de mine, e vorba de ei, de copil.) Făcut şi refăcut de zece ori socotelile, vânzarea vilei de la Maisons, închirierea casei din Rue de l'Université, vânzarea materialului de laborator. Dacă n-ar putea fi cumva închiriată vreunei întreprinderi de produse chimice. S-ar putea ocupa Studler de asta. Sau, dacă nu, ar putea să conducă demontarea aparatelor şi să caute un cumpărător.

Va trebui să mă gândesc şi la Studler, care se va afla după război fără ocupaţie şi fără bani.

Să las o notă pentru el şi pentru Jousselin, relativă la documente, la teste. (Biblioteca facultăţii?)

3 iulie

Lucas mi-a dat rezultatele analizei sângelui. Foarte proaste. Bardot, cu glasul lui tărăgănat, a fost nevoit să recunoască: „Nu-s prea grozave". Minunatul meu sânge de altă dată! Convalescenţa mea la Saint-Dizier, după ce am fost rănit prima oară, ce încredere în robusteţea mea! Cât de mândru eram de calitatea sângelui meu văzând ce repede se produc cicatrizările! Jacques, la fel. Sângele familiei Thibault!

I-am spus lui Bardot ipoteza complicaţiilor pleurale: „N-ar mai lipsi decât să fac o purulenţă... A ridicat din umerii lui de uriaş blând, m-a examinat cu grijă. „Nicio teamă", a spus.

Sângele familiei Thibault! Sângele lui Jean-Paul! Minunatul meu sânge de altă dată, sângele nostru circulă acum în vinele acestui copil!

În timpul războiului n-am acceptat o singură zi ideea morţii. Niciodată, fie măcar şi pentru zece secunde, n-am dorit smi pierd viaţa. Şi acum fa fel: refuz sacrificiul. Nu-

mi mai pot face iluzii, sunt nevoit să constat, să aştept ceea ce este de neînlăturat; dar nu pot consimţi şi nici nu pot fi complice prin resemnare.

FAMILIA THIBAULT – 409

După-amiaza

Ştiu prea bine în ce ar consta înţelepciunea, în ce ar consta demnitatea: să pot din nou privi lumea în neîncetata ei devenire, în ea însăşi. Să n-o mai privesc prin mine şi prin această apropiată moarte! Să-mi spun că sunt o părticică neînsemnată din univers. Părticică irosită. Ei şi? Ce înseamnă asta în faţa celor ce rămân, în faţa celor ce vor dăinui după mine? Neînsemnată, da, dar puneam atâta preţ pe ea!

Totuşi, să încerc.

Să nu mă las orbit de individual!

4 iulie

Azi-dimineaţă, binefăcătoare scrisoare de la Jenny. Încântătoare amănunte asupra fiului ei. Nu m-am putut reţine de a-i citi pasaje lui Goiran, care e nebun după cei doi copii ai lui. Jenny trebuie să-l fotografieze.

Trebuie, de asemenea, să mă hotărăsc să-i scriu scrisoarea. E greu. Aştept să am o noapte de adevărată odihnă.

Ce minunenu-i alt cuvânt – ivirea acestui copil în clipa precisă când cele două ramuri din care e născut, Fontanin şi Thibault, erau gata să se stingă fără să fi dat nimic de preţ! Ce poartă în el din ereditatea lui dinspre mamă? Nădăjduiesc că cele mai bune elemente. Dar ceea ce ştiu de pe acum, fără putinţă de îndoială, este că se trage din sângele nostru. Hotărât, plin de voinţă, inteligent. Fiul lui Jacques. Un Thibault!

Visat ziua toată la aceasta. Neprevăzutul avânt al sevei, care face să crească tocmai la timp pe obositul nostru arbore o creangă tânără… Este oare nebunie să

vezi în asta un răspuns la ceva, la una din vrerile creaţiunii? Mândrie familială, poate. Şi de ce n-ar fi copilul acesta predestinatul? împlinirea tăcutului efort al rasei de a zămisli un tip perfect din specia Thibault? Geniul pe care natura trebuie să-l reuşească într-o bună zi, şi pentru care tatăl meu, fratele meu şi cu mine nu am fost decât încercările? Această violenţă concentrată, această putere, care era în noi înainte de a fi în el, de ce n-ar înflori de astă dată într-o forţă cu adevărat creatoare?

Miezul nopţii

Insomnie. Stafii de îndepărtat prin exorcisme.

S-a împlinit o lună şi jumătate, şase săptămâni, de când mă ştiu pierdut. Cuvintele acestea: a şti că eşti pierdut, cu

410 – *Roger Martin du Gard* vintele acestea pe care le scriu, care sunt la fel cu altele, pe care toată lumea crede că le înţelege şi cărora nimeni, în afară de un condamnat la moarte, nu le poate pătrunde întru totul înţelesul…

Răsturnare fulgerătoare, care produce, brusc, vidul totul într-o făptură.

Şi totuşi un medic, care vine în contact cu moartea, ai trebui… Cu moartea? Cu moartea altora! Am încercat de multe ori să caut cauzele acestei imposibilităţi fizice de a accepta. (Care izvorăşte, poate, dintr-un caracter deosebit al vitalităţii mele. Idee care mi-a venit astă-seară.)

Vitalitatea de altă dată – activitatea pe care o desfăşuram pentru a întreprinde mereu câte ceva, acest necontenit avânt – o atribui în mare parte nevoii pe care o simţeam de a mă prelungi prin creaţie; de a „supravieţui”. Instinctiva teroare a dispariţiei. (Destul de generală, desigur. Dar în grade foarte variate.) La mine, trăsătură moştenită. Gândit mult la tata. Dorinţa care-l obseda de a da numele său operelor lui de binefacere, premiilor de

virtute, pieţei mari am Crouy; dorinţa, pe care a realizat-o, de a-şi vedea numele (Fundaţia „Osca r-Tnibault”) săpat pe frontispiciul penitenciarului. Devrinţa de a-şi impune prenumele (singurul element care, în starea lui civilă, era ceva personal) tuturor urmaşilor săi etc. Manin de a-şi pune monograma peste tot, pe poarta grădinii, po veseli Mult mai mult decât un instinct se proprietate (sau, cum am crezut, un semn de vanitate). Trufaşa nevoie de a lupta împotriva dispariţiei totale; de a-şi lăsa pecetea. (Supravieţuirea, viaţa de-dincolo, în fapt, nu-i era de-ajuns.) Nevoie pe care am moştenit-o de la el. Şi în mine, tainica nădejde de a-mi lega numele de o operă care să mă prelungească, de o descoperire etc.

Nimeni nu scapă de tatăl său!

Şapte săptămâni, cincizeci de zile şi cincizeci de nopţi faţă în faţă cu certitudinea! Fără o singură clipă de şovăire, de îndoială, de amăgire deşartă. Totuşi – şi tocmai asta voiam să notez – există unele răgazuri în obsesie. Răstimpuri, nu de uitare, dar în care ideea să se depărtează.

...Mi se întâmplă, şi asta din ce în ce mai des, să trăiesc câteva clipe – două-tr ei minute, maximum cincisprezece sau douăzeci – în timpul cărora siguranţa că voi muri în curând păleşte, nu mai ocupă planul întâi al scenei, în timpul cărora îmi este dintr-odată cu putinţă să acţionez, să citesc cu luare-aminte, să scriu, să ascult, să discut, în sfârşit, să mă *inte FAMILIA THIBAULT* – 411

resez de lucruri străine stării mele, ca şi cum aş fi scăpat de sub stăpânirea ei; fără ca totuşi obsesia să înceteze de a fi mereu aici, prezentă, în planul doi, în aşteptare. (Senzaţia că este aici o am chiar în somn.)

6 iulie, dimineaţa

De joi, mai bine. De îndată ce sufăr mai puţin, totul îmi pare aproape frumos şi bun. În ziarele de dimineaţă,

articolul asupra succeselor italiene din delta Piavei mi-a făcut o plăcere căreia îi uitasem gustul. Semn bun.

Ieri n-am scris nimic. Mi-am dat seama, afară, că-mi uitasem caietul în cameră. Lene să urc sus, dar mi-a lipsit toată după-amiaza. Începe să fie plăcut felul acesta de a-mi trece timpul.

Astăzi, deloc vreme de scris. Prea multe observaţii de făcut în agenda neagră. Bag de seamă că am neglijat agenda de când am cumpărat caietul. M-am mărginit la note prea rezumative. Şi, totuşi, agenda merită efortul, ea trebuie să aibă întâietate, să fac două părţi: caietul, pentru stafii, şi agenda, pentru tot ce este în legătură cu sănătatea, temperatura, tratamentele, efectele terapeutice, reacţiile secundare, procesul de intoxicaţie, discuţiile cu Bardot sàu cu Mazet etc... Fără a le acorda o valoare exagerată, cred că aceste precizări, notate chiar din prima zi de un gazat care este în acelaşi timp şi medic, vor putea constitui, în actualul stadiu al ştiinţei, un ansamblu de observaţii clinice de o incontestabilă utilitate. Mai ales dacă le voi face până la capăt. Bardot mi-a făgăduit că se va îngriji să fie publicate în Bulletin.

Ieri, plecarea voinicului Delahaye. Concediu de convalescenţa. Se crede definitiv vindecat. Poate că este, cine ştie? A urcat la mine să-şi ia rămas-bun. Stângaci, se făcea că à întârziat şi că e grăbit, fau mi-a spus „la revedere” şi nimic de felul acesta. Joseph, care făcea curat în odaie, trebuie să fi observat pentru că s-a grăbit să spună, de cum a închis uşa: „Vedeţi prea bine, domnule doctor, că sunt oameni care se vindecă...”

Eram gata să scriu adineauri: „Dacă trăiesc încă este din pricina acestei agende”. Va trebui să lămuresc chestiunea sinuciderii să recunosc, în sfârşit, că agenda n-a fost niciodată decât un pretext. Comediile pe care ni le jucăm nouă înşine!

Ciudat. Mi-e scârbă să-mi mărturisesc că n-am avut niciodată cu adevărat dorinţa de a sfârşi. Nu, nici măcar în ceasurile cele mai grele. Dacă ar fi fost s-o fac la Paris, în dimineaţa în care am cumpărat fiolele, ar fi trebuit să… M-am gândit chiar la asta înainte de a mă urca în tren… Şi din dimineaţa aceea am început să-mi joc comedia agendei. Ca şi cum aş fi avut de împlinit, înainte de a dispărea, o ultimă datorie. Ca şi cum aş fi avut de terminat o operă capitală. Ca şi cum importanţa pe care o dau acestor note clinice ar fi în stare să ţină în cumpănă, să înlăture ispita. Lipsă de curaj? Nu! Dacă ispita ar fi fost reală, nu frica m-ar fi reţinut. Nu. Nu curajul mi-a lipsit, ci dorinţa. Adevărul este că ispita nu făcea decât să treacă pe lângă mine. O îndepărtăm de fiecare dată, fără greutate. (Simulând tăria sufletească şi foarte mulţumit că am acest pretext: agenda neagră.)

Şi cu toate acestea, în afară de cazul unei morţi bruşte – din păcate, puţin probabilă – ştiu că nu voi aştepta până la moartea naturală. Ştiu. În privinţa asta, sunt sincer şi, socot eu, perfect lucid. Ceasul va veni, de asta sunt sigur. N-am decât să-l las să vină. Otrava e aici. O singură mişcare de făcut. (Gând care totuşi, linişteşte.)

Seara înainte de masă, pe verandă, Goiran ne-a adus un ziar elveţian care publică în întregime ultimul discurs al lui Wilson. L-a citit cu glas tare. Era emoţionat şi noi de asemenea. Fiecare mesaj al lui Wilson e ca un curent de aer respirabil care trece pe deasupra Europei! Te face să te gândeşti la oxigenul trimis în fundul minei după prăbuşire, pentru ca nenorociţii îngropaţi acolo să poată lupta împotriva asfixierii, să poată rezista până la salvare.

7 iulie, ora 5 dimineaţa

Idee fixă. Un zid de care mă lovesc. Mă ridic, mă reped, mă lovesc din nou şi din nou cad, pentru a reîncepe.

Un zid. Câteodată – fără s-o cred însă nicio clipă – încerc să-mi spun că poate nu-i adevărat, că poate nu sunt condamnat. Ca să am un pretext de a face din nou toate raţionamentele logice care mă aruncă, fatal, din nou în zid.

FAMILIA THIBAULT – 413

După-amiază, afară

Recitirea mesajului lui Wilson. Mult mai precis decât precedentele. Defineşte concepţia lui despre pace, enumeră condiţiile indispensabile pentru ca reglementarea ei să fie „definitivă”. Proiect de o măreţie exaltantă: 1. Suprimarea regimurilor politice care ar putea duce la noi războaie. 2. Înaintea oricărei modificări de frontiere sau cedări de teritorii, consultarea popoarelor interesate. 3. Acord între toate statele asupra unui cea de drept internaţional, căruia toate se vor angaja să se supună. 4. Crearea unui organism internaţional, cu funcţii de tribunal de arbitraj, în care vor fi reprezentate, fără deosebire, toate naţiunile lumii civilizate.

(îmi face o plăcere copilărească să scriu asta, s-o fixez. Impresie că ader mai mult; că şi eu colaborez.)

Subiect al tuturor conversaţiilor de aici. Flacără de nădejde pe toate feţele. Şi ce impresionant e să gândeşti că la fel se întâmplă în clipa asta în toate oraşele Europei şi Americii! Răsunetul acestui discurs în fiecare bivuac, în fiecare adăpost de tranşee! Toţi, atât de sătui de a se ucide unii pe alţii, de patru ani încoace! (De a se ucide unii pe alţii, de veacuri în şir… din ordinul conducătorilor…)

Chemarea aceasta la raţiune era de mult aşteptată. Fi-va ea oare auzită de cei ce poartă răspunderea? Măcar de astă dată de-ar încolţi sămânţa pretutindeni! Ţinta este atât de limpede, atât de înţeleaptă, atât de conformă cu soarta omului, cu adâncile lui instincte! Realizarea ei poate ridica mii de probleme, poate cere îndelungi sforţări, dar cum să te îndoieşti că pe aceasta şi nu pe altă cale trebuie

să pornească cu orice preţ lumea de mâiné? Patru ani de război, fără alt rezultat decât masacre, munţi de ruine. Cei mai nebuni dintre doritorii de cuceriri va trebui să fie siliţi a recunoaşte că războiul a ajuns, pentru om, pentru state, o catastrofă fără compensaţie posibilă. Atunci? Din momentul în care absurditatea războiului este verificată în toate domeniile de experienţă şi când acordul s-a făcut în această privinţă între constatările politicienilor, între socotelile economiştilor şi revolta instinctivă a maselor, ce piedică mai rămâne în calea stabilirii unei păci veşnice?

După dejun, criză de sufocare. Injecţie, şezlong sub măslini. Prea obosit ca să-i scriu lui Jenny acea scrisoare pe care. totuşi, abia aştept s-o scriu.

Discuţie, în prezenta mea, între Goiran, Bardot şi Mazet. Ideea conducătoare a lui Wilson: organul de arbitraj inter

 national. Nimeni n-are nimic de pierdut din asta şi fiecare stat are doar de câştigat. Chiar şi un alt lucru, la care nu ne gândim îndeajuns: funcţionarea acestui tribunal suprem, care ar cruţa amorurile proprii, susceptibilităţile de ordin naţional, din cauza cărora au izbucnit atâtea războaie. Un popor, un guvern, chiar şi un suveran, oricât ar fi de irascibil, s-ar simţi mai puţin lovit în mândria şi în prestigiul lui dacă ar fi vorba să se supună sentinţei unei curţi internaţionale, care ar hotărî în numele interesului colectiv al statelor, decât dacă ar trebui să capituleze în faţa ameninţării unui vecin sau presiunii unei coaliţii a duşmanilor. Tribunalul acesta (spune Goiran) ar trebui să se constituie chiar la sfârşitul ostilităţilor şi înaintea ceasului socotelilor. Pentru ca toate clauzele păcii să fie discutate între adversari nu cu mânie, ci cu seninătate, în sânul unei societăţi universale a naţiunilor, cu rol de înalt arbitraj, care ar

împărţi răspunderile şi ar da un verdict nepărtinitor.

Societal ea Naţiunilor.

— Singurul mijloc, şi mijloc fără gres, pentru a face ca de azi înainte războiul să nu mai fie cu putinţă; pentru că, de îndată ce un stat ar fi atacat sau ameninţat de altul, toate statele ar face, automat, front comun împotriva agresorului şi i-ar paraliza acţiunea, impunându-i arbitrajul dreptului!

Şi trebuie să vezi încă şi mai departe. Această Societate a Naţiunilor ar trebui să fie iniţiatoarea unei politici şi a unei economii internaţionale; ar trebui să ajungă la o cooperare generală, organizată, care să fie, în sfârşit, la scara planetei noastre. Etapă nouă, etapă hotărâtoare pentru civilizaţie.

Goiran a spus în această privinţă multe lucruri foarte adevărate. Mi-aduc aminte că am fost prea aspru cu Goiran. Acest fost elev al Şcolii Normale, care avea mereu aerul că ştie tot, mă agasa. Ca şi tonul lui: parcă ar fi fost la liceul Henry ÎV, la catedra lui de istorie… Totuşi, aşa e, ştie, într-adevăr, multe lucruri. Urmăreşte de aproape evenimentele, citeşte opt sau zece jurnale în fiecare zi, primeşte în fiecare săptămână un pachet de ziare şi reviste elveţiene. Un spirit ponderat. (Am avut întotdeauna o slăbiciune pentru ponderaţi) Atenţia şi grija cu care judecă faptele actuale, privindu-le de la distanţă, ca un istoric, îmi place. Era şi Voisenet acolo. („Goiran şi Voisenet sunt singurii din toată clinica aceasta ale căror coarde vocale sunt aproape intacte… şi profită…” spune Bardot.)

N-a fost o zi rea. Datorez, cred eu, acest fapt nu atât injecţiei, cât mai ales lui Wilson.

Mai adaug: crearea unei Societăţi a Naţiunilor ar putea face ca din ruinele acestui război să se ridice ceva cu totul nou: apariţia unei conştiinţe mondiale. Prin

aceasta, omenirea ar race un salt definitiv spre libertate şi dreptate!

Ora 11 seara

Frunzărirea ziarelor. Vorbărie, mediocritate respingătoare. Wilson pare să fie astăzi un om de stat înzestrat cu darul vederilor largi. (Idealul democratic în ce are el mai nobil.) Pe lângă el, demagogii noştri francezi (sau englezi) par nişte mici afacerişti. Toţi, mai mult sau mai puţin, rămân instrumentele tradiţiilor imperialiste, pe care se fac că le condamnă la adversar.

Am vorbit cu Voisenet şi cu Goiran despre America şi despre democraţie. Voisenet a trăit câţiva ani la New York. Stabilitate a Statelor Unite, securitate. Goiran, vorbăreţ, pornit pe profeţii, prezice pentru veacul al XXI-lea năvălirea galbenilor în Europa şi viitorul rasei albe redus numai la continentul american…

Ora 2 dimineaţa

Insomnie. Scurt somn, în timpul căruia l-am visat pe Studler. La Paris, în laborator. Califul, în halat, cu un chipiu în cap şi cu barba tăiată scurt; tocmai îi explicasem nu ştiu ce, cu vehemenţă, Wilson, poate, şi Liga Naţiunilor… M-a privit peste umăr, cu ochii umezi: „Ce dracu' îţi mai pasă ţie de asta, de vreme ce tot te cureţi?"

Mă mai gândesc şi acum la Wilson. (Fără supărare, Califule…) Wilson îmi „pare predestinat rolului pe care şi-l asumă. Pentru ca snrşitul acestui război să fie şi sfârşitul războaielor, pacea trebuie să fie opera unui om nou, a unui om din afară, fără resentimente, care să nu fi trăit patru ani în încleştarea aceasta, aşa cum au trăit conducătorii Europei, porniţi cu furie să-şi strivească adversarii, Wilson, om de dincolo de Ocean. Reprezentantul unei ţări care întruchipează simbolul unităţii în pace şi libertate. Şi are în spatele lui un sfert din populaţia globului! Orice american cu bun-simţ trebuie să-şi spună: „Dacă noi am

putut făuri, de un secoi încoace, o pace solidă şi constructivă între statele noastre, de ce n-ar fi cu putinţă şi Statele Unite ale Europei?” Wilson continuă drumul trasat de Washington etc… (E conştient

 de asta. Aluzii la discursul său.) Acel Washington care ura războiul şi care l-a făcut totuşi ca să-şi salveze ţara de la război. Cu gândul ascuns (spune Goiran) că va salva totodată lumea, că, dacă va reuşi să facă din acele mici state ostile o vastă confederaţie pacifică, exemplul va fi irezistibil pentru Vechiul Continent. (Care va avea nevoie de cel puţin o sută de ani ca să înţeleagă!)

Scriu şi minutarele se învârtesc pe cadran… Wilson mă ajută să ţin stafiile la respect!

Probleme pasionante chiar pentru un „mort ce-şi aşteaptă moartea*”. Pentru prima oară de la întoarcerea mea din Paris izbutesc să mă interesez de viitor. Viitorul lumii, care va fi pus în joc la sfârşitul acestui război. Totul va fi compromis – şi pentru cât timp?! – dacă pacea care vine nu va fi o refacere, o reconstrucţie şi o unificare a sleitei Europe. Da: dacă forţa armată va continua să fie instrumentul de căpetenie al politicii dintre state; dacă fiecare naţiune, înăuntrul graniţelor ei, va continua să fie singură arbitrul comportării ei şi va fi lăsată în voia poftelor de cucerire; dacă federaţia statelor din Europa nu va îngădui încheierea unei păci economice, aşa cum o doreşte Wilson, cu libertatea schimburilor comerciale, cu suprimarea barierelor vamale etc…; dacă era anarhiei internaţionale nu va fi definitiv închisă; dacă popoarele nu-şi vor sili guvernele să se supună, în sfârşit, în bună înţelegere, unui regim de ordin general, bazat pe drept, atunci totul ar trebui luat de la început şi tot sângele vărsat va fi curs în zadar.

Putem însă nădăjdui!

(Scriu ca şi cum asta m-ar privi şi pe mine…)

8 iulie

Treizeci şi şapte de ani. Ultima mea aniversare!… în aşteptarea clopotului de prânz. Spălătoreasă şi fiica ei au trecut pe sub verandă, cu maldărele lor de rufe pe umeri. Emoţia resimţită deunăzi, privind această tânără femeie şi observând la ea o uşoară îngreunare a mersului, un soi de înţepeneală în şolduri! însărcinată. Abia dacă se vede. Trei luni şi jumătate, patru, cel mult. Emoţie sfâşietoare, groază, milă, invidie, disperare! Pentru cel ce nu mai are viitor, taina acestui viitor, dezvăluită aici, aproape tangibilă! Embrionul acesta, atât de departe încă de viaţă şi care-şi va avea de trăit

FAMILIA THIBAULT – 417

O întreagă şi necunoscută viaţă! Această naştere, pe care moartea mea nu o va împiedica …

Afară

Wilson stăpâneşte încă toate gândurile. Bridge-ul şomează. Chiar şi la clubul adjunctului: de două ore nu fac decât să sporovăiască, fără să se atingă de cărţi.

Ziarele, de asemenea, pline de comentarii. Bardot constata azi-dimineaţă cât este de semnificativ faptul că cenzura lasă închipuirea oamenilor să se aprindă în faţa acestor miraje de pace. Un articol bun în Journal de Lausanne. Reaminteşte mesajul lui Wilson din ianuarie 1917: „Pace fără victorie” şi „limitarea progresivă a înarmărilor, până la dezarmarea generală” (Ianuarie 1917. Amintirea acelui cătun în ruine, în spatele cotei 304. Pivniţa boltită a popotei. Discuţiile asupra dezarmării cu Payen şi bietul Seiffert.)

Întrerupt de Mazet, pentru analiză. Scădere a clorurilor şi mai ales a fosfaţilor.

Timp de furtună, istovitor. M-am târât până la bazin, ca să ascult zgomotul apei. Mi-e din ce în ce mai greu să

citesc cu şir, să-mi fixez atenţia asupra gândurilor altuia. Asupra gândului meu, mai merge. Caietul acesta mă odihneşte. Şi nu va fi aşa mereu. Trebuie să profit.

Discursul lui Wilson din 17 ianuarie. Dezarmare. Scop esenţial. Discuţii la masă. Toţi de acord, afară de Reymond. Lucruri despre care astăzi se vorbeşte pe faţă, dar pe care nimeni n-ar fi îndrăznit să le spună, să le gândească măcar cu doi ani în urmă: armata – cancer care se hrăneşte cu vlaga unei naţiuni. (Imagine izbitoare, ad usum popùli: fiecare muncitor, folosit la fabricarea obuzelor, încetează de a mai colabora la producţia de folos obştesc, devine deci un parazit pe spinarea colectivităţii.) Un stat care îşi consumă o treime din buget pentru cheltuieli militare nu poate rezista: îl aşteaptă ruina sau războiul. Cataclismul actual este rezultatul fatal al celor patruzeci de ani de înarmare neîntreruptă. Niciun fel de pace nu este cu putinţă fără o dezarmare generală. Adevăr enunţat de mii de ori. Dar în zadar. Şi se ştie de ce: >» >

I Pentru folosinţa poporului.

418 – *Roger Martin du Gard* în vremuri de pace înarmată, e o iluzie să speri că guvernele, convinse de prioritatea forţei asupra dreptului, pornite unele contra altora şi înfundate până în gât în cursa înarmărilor, s-ar putea vreodată înţelege să renunţe la tactica lor nebunească, Dar totul s-ar putea schimba mâine, când va suna ceasul păcii! Fiindcă toate ţările Europei vor fi fost aduse la zero. Se va trage cu buretele peste ce a fost. Secătuite de război, cu arsenalele epuizate, ele vor începe totul de la capăt, pe baze noi. Se apropie o clipă excepţională, o clipă fără precedent: clipa în care dezarmarea generală devine un lucru posibil. Wilson a înţeles asta. Ideea dezarmării, reluată şi lansată de el, nu poate să nu fie primită cu entuziasm de opinia publică de peste tot. Aceşti patru ani au pregătit calea, au întărit

pretutindeni instinctul de rezistenţă împotriva războiului, au ascuţit dorinţa de a introduce o morală internaţională, care să înlocuiască, în sfârşit, duelurile dintre armate pentru rezolvarea conflictelor dintre state.

Acum ar trebui ca imensa majoritate a oamenilor care vor pacea să impună, în sfârşit, infimei minorităţi a celor care au interesul să aţâţe la război o organizaţie puternică, în stare de a apăra pac ea în viitor, o Ligă a Naţiunilor – care să dispună, la nevoie, de o poliţie internaţională – şi de o autoritate arbitrală capabilă să interzică pentru totdeauna folosirea forţei. Guvernele să supună această chestiune unui plebiscit general: rezultatul nu poate fi pus la îndoială!

Azi-dimineaţă, la masă, foarte firesc, numai comandantul Reymond s-a revoltat şi l-a tratat pe Wilson de „puritan iluminat”, cu totul depărtat de „realităţile europene”. Exact refrenul lui Rumelles la Maxim’s… Goiran l-a înfruntat: „Dacă pacea pe care o aşteptăm nu va duce la o adevărată reconciliere şi nu va exista o preocupare comună pentru respectarea dreptăţii, pentru făurirea unei Europe solidare, atunci, această pace, pe care milioane de nenorociţi au plătit-o atât de scump, nu va fi nimic mai mult decât un nou tratat, un simulacru de pace, condamnată să fie dată peste cap la prima ocazie de dorinţa de revanşă a învinşilor!” „Se ştie cât valorează şi cât durează aceste «sfinte alianţe»”, a spus Reymond. Şi, fiindcă m-am amestecat în discuţie, mi-am atras» 7» 7 această butadă (poate nu tocmai prostească, dacă stai să te gândeşti, şi mai puţin paradoxală decât ar putea să pară):

FAMILIA THIBAULT – 419

„Fireşte, Thibault, tu eşti prea realist ca să nu fii sensibil la utopiile astea!” (Ceea ce rămâne de văzut.)

Primele picături de ploaie. De ne-ar aduce furtuna

asta o noapte răcoroasă!

9 iulie, în zori

Noapte proastă. Dese sufocări. N-am dormit nici două ceasuri, şi în câte etape?

M-am gândit la Rachel. În nopţile astea calde, parfumul colierului devine insuportabil. Şi ea, de asemenea, a sfârşit stupid, într-un pat de spital. Singură. Dar când mori, eşti întotdeauna singur.

Mi-a venit subit un gând: că în dimineaţa aceasta, ca în fiecare dimineaţă, la aceeaşi oră, undeva, în tranşee, mii de nefericiţi aşteaptă semnalul atacului. M-am căznit, cu dnism, să caut îmbărbătare în gândul acesta. Zadarnic. Mai mult îi invidiez pentru că sunt sănătoşi şi îşi încearcă norocul decât îi plâng pentru că aşteaptă semnalul atacului...

În acest Kipling, pe care încerc să-l citesc, întâlnesc cuvântul acesta: tineresc. Mă gândesc la Jacques... Tineresc: epitet care i se potrivea atât de bine! N-a fost niciodată decât un adolescent. (A se vedea în dicţionare caracterele tipice ale adolescentului. Le avea pe toate: impetuozitate, lipsă totală de măsură, pudoare, îndrăzneală şi sfiiciune, şi gustul pentru abstracţii, şi oroarea de lucrurile făcute pe jumătate; şi farmecul acela pe care-l dă neputinţa de a luneca spre scepticism...)

Ar fi fost el, oare, la maturitate altceva decât un bătrân adolescent?

Recitesc notiţele de astă-noapte. Fraza lui Reymond: „Utopii..." Nu. M-am ferit întotdeauna, chiar mai mult decât trebuia, să mă las atras de iluzii. Mi-am păstrat totdeauna bine în minte maxima nu mai ştiu cui, care spunea că cea mai mare rătăcire este a crede că există ceea ce am dori noi să existe.

Într-adevăr, aşa e. Când Wilson declară: „Ceea ce cerem noi este ca lumea să devină pură şi să se poată trăi

în mijlocul ei”, aici scepticismul meu nu cedează; nu trebuie să ne facem prea multe iluzii asupra perfectibilităţii omului, încât să sperăm că lumea, orânduită de el, ar deveni vreodată „pură”. Dar când Wilson adaugă: „Şi să devină sigură pentru

420 – *Roger Martin du Gard* toate naţiunile care iubesc pacea”, aici mă înclin. Nimic himeric. Societatea a fost doar în stare să obţină de la indivizi să renunţe de a-şi face singuri dreptate şi să-şi supună neînţelegerile în faţa tribunalelor. De ce oare n-ar fi împiedicate şi guvernele să arunce popoarele unele împotriva altora când au pricini de ceartă? Războiul, o lege naturală? Şi ciuma, la fel! Toată istoria omenirii este o luptă victorioasă împotriva forţelor răufăcătoare. Principalele naţiuni din Europa au reuşit, puţin câte puţin, să-şi închege unitatea lor naţională. De ce n-ar merge mişcarea crescând, până la realizarea unei unităţi continentale 7 O etapă nouă, o nouă devenire a instinctului social. „Dar patriotismul?” ar spune Reymond. Nu patriotismul – instinct natural – este acela care împinge la război, ci naţionalismul, sentiment căpătat şi artificial. Dragostea de pământ, de limbă, de tradiţii nu implică ostilitatea violenta împotriva vecinului: Picardie şi Provence, Bretagne şi Savoie. Într-o Europă confederată, instinctele patriotice nu vor fi nimic altceva decât caracteristici regionale.

„Himeric!” Evident, cu asta vor toţi să torpileze ideile lui Wilson. Enervant să vezi în presă că-şi cei mai favorabili proiectelor americane îl numesc „marele vizionar”, „profetul timpurilor viitoare” etc… Câtuşi de puţin! Ceea ce mă atrage e, dimpotrivă, bunul lui simţ. Ideile lui sunt simple, noi şi, totodată, foarte vechi: încoronarea tuturor încercărilor şi experienţelor istoriei. Europa se va găsi mâine la o mare răscruce a drumurilor; sau o reorganizare federativă sau întoarcerea la un regim de războaie

succesive, până la epuizarea tuturor. Dacă, prin imposibil, Europa va refuza să facă pacea rezonabilă propusă de Wilson – şi care e singura adevărată, singura durabilă: pacea dezarmării definitive – se va trezi în curând (şi cu ce preţ oare?) că a căzut din nou într-un impas şi că e sortită unor noi masacre. Ceea ce, din fericire, nu pare probabil.

Seara

Zi penibilă. Cuprins din nou de deznădejde. Impresia că am căzut într-o capcană... Nu, meritam o soartă mai bună. Meritam (orgoliu?) acel „viitor frumos" pe care mi-l făgăduiau dascălii şi camarazii mei. Şi, deodată, la cotul acelei tranşee, valul de gaz... Cursa, capcana aceasta întinsă de soartă!...

FAMILIA THIBAULT – 421

Ora 3. Mi-e prea grea răsuflarea ca să pot adormi. Nu pot respira decât ridicat, rezemat în trei perne. Am aprins lumina, ca să-mi iau picăturile. Şi ca să scriu acestea:

N-am avut niciodată timpul, nici gustul (romantic) de a ţine un jurnal. îmi pare rău. Dacă aş avea astăzi, aici, în mâinile mele, negru pe alb, întreg trecutul meu, de la vârsta de cincisprezece ani încoace, aş simţi mai tare că am trăit; viaţa mea ar avea un volum, o greutate, un contur, o consistenţă istorică; n-ar mai fi un lucru curgător, fără formă, ca un vis uitat, din care nu-ţi mai poţi aminti nimic. (La fel, evoluţia unei boli se scrie, se fixează pe foaia de temperatură.)

Am început acest caieptentru a scăpa, prin exorcism, de „fantome". Aşa credeam. De fapt, o mulţime de motive obscure: un fel de a face să treacă timpul, bunăvoinţă faţă de mine şi încercarea de a salva încă ceva din viaţa astaj din personalitatea asta, care va pieri şi de care eram atât de mândru. Să salvez? Pentru ce? Absurd, de vreme ce ştiu că nu voi avea timpul, răgazul de a-mi reciti rândurile. Centru cine atunci? Pentru copd! Da, asta mi s-a vădit

acum, în timpul insomniei.

E frumos copilul ăsta, e puternic, creşte repede; tot viitorul, viitorul meu, tot viitorul lumii este în el! De când l-am văzut, mă gândesc la el şi ideea că el nu se va mai putea gândi la mine mă urmăreşte fără încetare. Nu mă va fi cunoscut, nu va şti nimic despre mine; nu las nimic, decât câteva fotografii, puţini bani, un nume: „Unchiul Antoine”. Nimic. Gând, uneori, de nesuportat. Dac-aş avea, în timpul acestor luni de răgaz, răbdarea de a scrie zi cu zi în caietul acesta… Poate că mai târziu, Jean-Paul, micuţule, vei avea curiozitatea să-mi cauţi în el urma, o amprentă, ultima amprentă, urma paşilor unui om care se duce… Atunci, „unchiul Antoine” ar deveni pentru tine ceva mai mult decât un nume, decât o fotografie de album. Imaginea, ştiu, nu poate fi asemănătoare între omul care am fost şi bolnavul acesta ros de suferinţă… Ar fi totuşi ceva, ceva mai mult decât nimic! Mă agăţ de această nădejde.

Prea obosit. Am febră. Infirmierul de gardă a văzut lumina. Am mai cerut încă o pernă. Picăturile astea nu mai au niciun efect. Să-i cer lui Bardot altceva.

Lumina albăstruie a ferestrei în noapte. Tot luna să fie, sau se face ziuă?… (De atâtea ori, după o aţipire de a cărei durată nu-mi puteam da seama, am aprins lumina ca să mă

 uit la ceas şi am citit, descurajat, pe cadranul ironic: unsprezece şi zece … unu şi douăzeci…)

Ora patru şi treizeci şi cinci. Nu-i luna. E paloarea care vesteşte zorile în sfârşit!

11 iulie

Amara, iritanta dulceaţă a acestor zile de vagă suferinţa, în acest pat. Dejunul s-a sfârşit. (Prânzurile acestea nesfârşite, luate pe noptieră, aşteptările care

macină răbdarea, care taio şi puţina poftă de mâncare ce-ai mai putea-o avea… La flecar» zece minute, Joseph, cu tava lui, cu o portioară de mâncare pe o farfurie micuţă.) De la douăsprezece la trei este timpul gol şi liniştit în care ziua împrumuta tăcerea nopţii, întretăiat! de t'usca vecinilor, pe care o identific, fără să mă gândesc măcar, ca pe o voce cunoscută.

La ora trei, termometrul, Joseph, zgomotele de pe sală, glasurile din grădină, viaţa…

12 iullt

Două zile triste. Ieri, radiografie. Ganglionii bronhiei au crescut şi mai mult. O ştiam.

Kuhimann, care ţinuse în Reichstag discursul acela atât de moderat, a trebuit să demisioneze. Semn rău în ceea ce priveşte starea de spirit din Germania. Dar, pe de altă parte, se confirmă înaintarea italienilor în delta Piavei.

Seara

Stat în pat. Cu toate că ziua a fost mai puţin grea decât mă temeam. Primit câteva vizite. Darros, Goiran. Azi-dimineaţă, consultaţie prelungită, în prezenţa lui Segre, pe care Barâot a trimis să-l cheme. N-au găsit nimic deosebit de îngrijorător şi nicio agravare serioasă. Şi în jurul meu, toţi se lasă legănaţi de nădejde. Zadarnic îmi spun că nu trebuie să-ţi iei dorinţele drept realităţi, mă simt şi eu cuprins de valul acesta de încredere. Bineînţeles, câştigăm teren: Villers-Cotterets, Longpont… Armata a IV-a… (Dacă Thérivier e toi acolo, trebuie să aibă de lucru, nu glumă!) Mai este, bineînţeles, eşecul austriecilor, care a fost complet. Şi noul front oriental (lin Japonia. Dar Goiran, adesea bine informai, susţine că, de d-na cu bombardamentele aeriene asupra Parisului, moralul este serios atins; chiar şi pe front, unde oamenii nu

se împacă cu gândul că soţiile lor, copiii lor sunt în

primejdie ca şi ei. Goiran primeşte multe scrisori. Nimeni nu mai poate. Nimeni nu mai vrea. 3 ă se sfârşească războiul cu orice preţ!... Se va sfârşi, poate, în curând, la remorca americanilor. Văd în asta un avantaj: dacă guvernanţii noştri îi lasă pe americani să termine războiul, vor fi obligaţi, ulterior, să-i lase să facă şi pacea – o pace a lor, a lui Wilsôn, nu a generalilor noştri.

Dacă mă simt şi mâine mai bine, îi voi scrie, în sfârşit, lui

— 7 9 9 7

Jenny.

16 iulie

Suferinţă multă în ultimele zile. Fără puteri, fără poftă de ceva. Caietul, la îndemână, dar niciun chef să-l deschid. Abia curajul de a face în fiecare seară bilanţul sănătăţii, în agendă.

De azi-dimineaţă, parcă merge mai bine. Sufocările, la intervale mai mari, crize scurte, tuse mai uşoară, suportabilă.

O fi oare efectul tratamentului cu arsenic, reînceput duminică? întoarcerea bolii oprite, şi de data asta?

Bietul Chemery, mai de plâns decât mine. Fenomene septicemice. Bronhopneumonie cangrenoasă, cu focare diseminate. Pierdut.

Dar Duplay, flebită supurată a venei crurale drepte! Şi Bert, şi Cauvin!

7 9

Tot ce doarme în ascuns! (Toţi germenii aceştia ignoraţi, pe care războiul, de pildă, m-a făcut să-i descopăr în mine însumi... Până şi înclinaţii spre ură şi violenţă, spre cruzime chiar... Şi dispreţul faţă de cei slabi... Şi frica etc... Da, războiul m-a făcut să vând în mine instinctele cele mai josnice, tot ce-i mai întunecat în om. Aş fi capabil acum să înţeleg toate slăbiciunile, toate crimele, fiindcă

am surprins în mine germenul, tendinţa.)

17 *iulie*, *seara*

Ameliorare vădită. Pentru cât timp?

M-am folosit de prilej pentru a scrie, în sfârşit, scrisoarea. Azi după-amiază. Mai multe ciorne. Greu de găsit tonul just. Gândisem la început să pregătesc terenul prin câteva mişcări de apropiere. M-am hotărât însă pentru scrisoarea unică, lunga şi completă. Speranţă. Aşa cum cred că o cunosc, cu ea e mai fcine să pui chestiunea deschis… M-am silit să înfăţişez

424 – *Roger Martin du Gard* acest lucru ca pe ceva formal, neapărat necesar pentru viitorul copilului.

Poşta de seară fusese ridicată. Am timp până mâine dimineaţă să-mi recitesc scrisoarea şi să mă hotărăsc dacă s-o trimit.

Atacuri germane în Champagne. Trebuie să fie şi Rochas în horă. Este oare dezlănţuirea faimosului lor plan să atingă Mame, să împingă spre Saint-Mihiel, să încercuiască Verdunul şi să se întoarcă spre vest, direcţia Marne şi Seine? Au şi început să înainteze la nord şi la sud de Marne. Dormans este ameninţat. (Văd atât de limpede în minte oraşul, podul, piaţa bisericii, ambulanţa în faţa intrării în biserică…) Ce departe este încă scadenţa! Nici gând să ajung să-i văd măcar primele semne. Socotind în cel mai fericit caz: 1919, anul în care încep americanii, an de ucenicie: 1920, anul luptei intense, hotărâtoare; 1921, anul capitulării Puterilor Centrale, al păcii Wilson, al demobilizării…

Recitit pentru ultima dată scrisoarea. Tonul mulţumitor, nimic ce ar putea fi înţeles greşit; iar argumentele, cele mai convingătoare. Nu se poate ca ea să nu înţeleagă, să nu primească.

18, *dimineaţa*

L-am zărit chiar acum pe Segre în izmene. Nu mai

seamănă deloc cu domnul Thiers!

După-amiază, grădină

Notarea celor ce s-au petrecut azi-dimineaţă.

Sculat mai devreme, ca să-mi expediez scrisoarea cu trăsura administratorului. Ducându-mă să trag perdelele, l-am zărit, prin fereastra întredeschisă a pavilionului II, pe Segre făcându-şi toaleta. Cu toracele gol, cu izmenele strâmte (sărmanele lui buci de dromader bătrân!), cu moţul ud, turtii, lipit de craniu... Era grozav de ocupat cu periâjul dinţilor. Sunt atât de obişnuit să-l văd în chip de domnul Thiers aşa cum ni se arăta solemn, ceremonios, cu haina strânsă bine pe corp, cu moţul în vânt, cu bărbia împinsă înainte, fără a pierde niciun centimetru din statura lui mică – încât în prima clipă nici nu l-am recunoscut. L-am privit cum scuipă apa spumoasă, apoi cum se apleacă spre oglindă, cum îşi viră de *FAMILIA THIBAULT* – 425

getele în gură, cum îşi scoate proteza, cum o, cercetează şi cum o miroase, cu curiozitatea unui animal. În clipa aceea m-am dat brusc înapoi până în mijlocul camerei, stingherit şi, nu înţeleg de ce, emoţional Simţind deodată pentru acest pretenţios îngâmfat o simpatie – cum să spun – frăţească.

Nu e prima dată când mi se întâmplă aşa ceva. bacă nu pentru. Se gre, cel puţin pentru alţii. Sunt luni şi luni de zile de când sunt aici, în contact, în strâns contact cu medici, cu infirmieri, cu bolnavi. Le cunosc atât de bine siluetele, mişcările, maniile încât pot recunoaşte de departe, fără a mă înşela, a cui este o ceafă care se ridică dintr-un fotoliu, o mână care goleşte o scrumieră pe fereastră, două glasuri care trec pe după zidul grădinii de zarzavat. Dar camaraderia mea n-a trecut niciodată dincolo de cea mai banală dintre rezerve. Chiar pe vremea în care eram ca şi ceilalţi, cu mintea liberă, sociabil, m-am simţit întotdeauna despărţit de toţi printr-un fel de zid,

străin printre străini. Cum se face atunci că acest sentiment de izolare se poate topi dintr-odată, îndată ce-l surprind pe unul dintre ei în miezul singurătăţii sale? De atâtea ori mi-a fost de ajuns să zăresc (întâmplător, printr-un joc de oglinzi sau printr-o uşă întredeschisă) un vecin de etaj făcând unul din gesturile acelea simple pe care nu le faci decât atunci când ai certitudinea că eşti singur (aplecat asupra unei fotografii scoase pe furiş din buzunar; sau făcând cruce înainte de culcare; sau ceva şi mai mărunt: surâzând unui gând tainic, cu o undă de rătăcire în priviri) ca să descopăr în el, îndată, pe aproapele meu, pe semenul meu, pe unul la fel cu mine, pe care, timp de un minut, visez să mi-l fac prieten!

Şi cu toate astea, totală neputinţă de a-mi face prieteni. N-am prieteni. N-am avut niciodată. (Ceea ce invidiam atât de mult la Jacques: prieteniile.)

Regăsirea plăcerii de a scrie. În ultimele zile mi-a mers mult mai bine.

Seara

Azi-dimineaţă, la masă, amintiri de război. (După pace, poveştile de război vor lua locul poveştilor de vânătoare.) Darros vorbeşte despre o patrulare în Alsada din primele zile ale războiului. Într-o seară, străbătea la lumina lunii, cu câţiva oameni, un sat evacuat. Trei infanterişti germani, cui

426 – *Roger Martin du Gard* caţi pe trotuare, cu puştile lângă ei, dormeau sforăind. Spune: „Văzuţi atât de aproape, nu mai erau «nemţălăi», ci doar nişte camarazi frânţi de oboseală. Am stat o clipă în cumpănă. M-am hotărât să-mi văd de drum, fără a băga de seamă. Şi cei opt oameni, care erau în spatele meu, au făcut la fel. Am trecut la zece metri de cei ce dormeau, fără să întoarcem capul. Şi niciodată niciunul dintre noi n-a pomenit de ceea ce făcusem, de comun acord, în seara aceea”.

20 iulie

Ieri, „inspectarea” clinicii de către o „comisie”. Toată protipendada ţinutului. Încă din ajun, Segre, Bardot şi Mazet stăteau ca pe jăratic. Urâte amintiri de cazarmă. În spatele frontului, războiul n-a schimbat nimic.

Multe de spus asupra „disciplinei”, asupra „forţei armatelor”, la naiba!… Mă gândesc la Brun şi la alţi medici militari. La inferioritatea lor faţă de medicii rezervişti. Datorită, în mare parte, faptului că au muncit ani de zile în respectul ierarhiei. Obiceiul de a se supune; de a-şi limita, în menţie de numărul treselor, libertatea diagnosticului şi simţul de răspundere.

Disciplina militară. îmi amintesc de cruntul Paoli, subofiţerul de infanterie, la depozitul de la Compiègne. Cap de proxenet, ochi întotdeauna injectaţi. Poate că nu era băiat rău: se ducea în fiecare seară la marginea gârlei să culeagă sămânţă de cânepă pentru graurul lui… Din rasa aceea hâdă şi dispreţuită a reangajaţilor dinainte de război. (De ce reangajat? Fără îndoială, pentru că aflase în meseria asta singurul prilej de a putea domni prin teroare asupra semenilor săi.) Medicul militar îi dăduse sarcina să înscrie pe soldaţii care se prezentau la vizită. Auzeam, din biroul meu, bolnavii bătând la uşă. Mereu aceeaşi întrebare, zbierată: „Ei, fir-ar al dracului! Ai ceva sau un rahat?” îmi închipuiam capul năuc al răcanului. „Păi, uite ce-i, dacă e un rahat, poţi să te cari!”

Răcanul făcea stânga-mprejur şi o ştergea, fără să mai spună nimic.

Doctorul susţinea că Paoli este un foarte bun gradat: „Cu el, adio chiufangii!”

„Armata este marea şcoală a naţiunii”, spunea tata. Şi îşi îndruma „protejaţii” de la Crouy spre cercurile de recrutare.

21, duminică

Analizele din cursul săptămânii arată că defosfatizarea şi demineralizarea se accentuează, în ciuda tuturor eforturilor.

Comunicat. Veştile sunt bune. Înaintare la sud de Ourcq. Înaintare spre Château-Thierry. Mişcarea merge de la Aisne la Marne. S-a spus că Foch îşi păstrează forţele pentru ca la momentul oportun să treacă de la defensivă la ofensivă. Să fi bătut oare ceasul?

Maiorul îşi petrece timpul mutând steguleţele pe hartă. Discuţii înveninate cu privire la „trădarea" lui Klalvy şi înalta curte/îndată ce comunicatele sunt mai bune, politica aşi reia drepturile.

22, seara

Kérazel a primit azi vizita cumnatului său, deputat de Nièvre. A luat masa cu noi. Radical-socialist, cred. N-are importanţă: toate partidele au adoptat acum conformismul stării de război şi trăncănesc despre aceleaşi lucruri. Conversaţie de o mediocritate apăsătoare. Totuşi, ceva: în legătură cu ofertele de pace ale Austriei, transmise guvernului francez de Sixte de Bourbon în primăvara anului trecut. Goiran era indignat de refuzul Franţei. Se pare că cel mai dârz fusese bătrânul Ribot, care a izbutit să-i convingă pe Poincaré şi pe Lloyd George. Şi unul din argumentele invocate în cercurile politice franceze pare să fi fost acesta: „Este cu neputinţă să discutăm condiţiile unei păci aduse republicii de un membru al casei de Bourbon. Propaganda monarhistă ar trage prea mari foloase. Primejdie pentru viitorul regimului. Mai ales în ceasul în care puterea este în mâinile militarilor…"

De necrezut!

23 iulie

Deputatul de ieri! Frumos specimen al febrilităţii moderne! Sosit de la Paris cu acceleratul de noapte, ca să

câştige douăsprezece ore. Se uita tot timpul la ceas, cu o privire hăituită. Parcă era puţin băut; mâna îi tremura când lua cana. Mânuind ideile, judecata i se poticnea.

Socoteşte deplasarea drept activitate şi activitatea lui dezlânată – drept muncă. Socoteşte tonul înalt cu care rosteşte un cuvânt drept argument raţional. Şi tonul hotărât – drept un semn de autoritate, de competenţă. În conversaţie.

428 – *Roger Martin du Gard* socoteşte amănuntul anecdotic o idee generală. În politică, lipsa de generozitate o ia drept realism inteligent. îşi socoteşte sănătatea drept îndrăzneală şi satisfacerea poftelor saledrept o filosofie a vieţii… etc.

Te pomeneşti că a socotit şi tăcerea mea drept o aprobare admirativă!

23 iulie, seara

Poşta. Răspuns de la Jenny.

Îmi pare rău acum că nu m-am adresat întâi mamei ei, aşa cum mă jândisem. Jenny refuză. Scrisoare măsurată, dar hotărâtă. îşi asumă cu demnitate întreaga răspundere a faptelor ei. S-a dat de bunăvoie. Copilul lui Jacques nu trebuie să aibă un alt tată, nici măcar în afara legii. Soţia lui Jacques nu trebuie să se recăsătorească. Nu se teme de juâecata fiului ei etc.

Este limpede că argumentele mele de ordin practic, departe de-a o convinge, îi par cu totul neglijabile, chiar meschine. N-o spune, dar întrebuinţează de mai multe ori termenii de „convenienţe sociale, prejudecăţi de altă dată” etc… pe un ton adânc dispreţuitor.

Bineînţeles, nu renunţ. Voi încerca din nou, pe altă cale. De vreme ce aceste „convenienţe sociale” nu au nicio valoare, de ce să te ridici împotriva lor? Asta ar însemna să le dai o însemnătate pe care n-o au! De stăruit mai cu seamă asupra acestui lucru: că nu e vorba de ea, ci de

Jean-Paul. Dispreţul care mai e încă legat de naşterile în fără căsătoriei e absurd, de acord! Dar e, totuşi, un fapt. Dacă o să înţeleagă asta, nu va ezita să primească numele meu şi recunoaşterea copilului, împrejurările sunt excepţionale; totul este atât de simplificat de apropiata mea dispariţie!

Voi încerca să-i răspund chiar astăzi.

Am făcut şi greşeala că nu i-am dat destule amănunte asupra felului în care se vor petrece lucrurile. Şi-a închipuit, desigur, situaţii jenante. A pune punctul pe i. Să-i spun: „Nu vei avea decât să te sui, într-o seară, în tren. Te voi aştepta la Grasse. La primărie totul va fi gata. Şi, două ore daipă sosire, vei lua trenul înapoi spre Paris. Dar cu o stare civilă în ordine!”

FAMILIA THIBAULT – 429

24

Mulţumit de scrisoarea mea de ieri. Am făcut bine că nu am amânat pe azi. Zi proastă. Foarte obosit de noul tratament.

Ce prostie! Când te gândeşti că e de-ajuns o formalitate administrativă pentru a scuti pe veci acest copil de greutăţile care-l aşteaptă! Cu neputinţă să nu izbutesc s-o conving pe Jenny!

25 iulie

Ziare. Château-Thierry a fost ocupat de noi. Înfrângerea nemţilor sau retragere strategică? Presa elveţiană afirmă că ofensiva lui Foch nu a început. Scopul actual ar fi numai de-a împiedica replierea trupelor germane. Faptul că englezii nu mişcă pe frontul lor face ipoteza plauzibilă.

Crize de sufocare mai numeroase, cu înecări. Oscilaţii de temperatură. Abătut.

Sâmbătă, 27 Noapte rea. Poştă rea: Jenny se încăpăţânează.

După-amiază

Injecţie. Două ore de odihnă.

Scrisoare de la Jenny. Nu vrea să înţeleagă. Se încăpăţânează. O simplă chestiune de registratură, ia, în ochii ei de femeie, însemnătatea unei renegări. („Dacă l-aş putea întreba pe Jacques, m-ar sfătui, în mod sigur, să nu fac această concesie în faţa celor mai josnice prejudecăţi… Mi s-ar părea că-l trădez…” etc.)

Enervant tot timpul ăsta pierdut în discuţii! Cu cât va întârzia mai mult consimţământul, cu atât mai greu îmi va fi să fac tot ce trebuie făcut. (Strângerea actelor, autorizaţia ca celebrarea căsătoriei să se facă aici, publicaţiile etc.)

Prea puţin viteaz ca să-i scriu astăzi. Sunt hotărât să atac şi eu problema din punct de vedere sentimental. Să scot în evidenţă liniştea morală pe care as simţi-o dacă aş căpăta siguranţa că voi scuti copilul acesta de o existenţă dificilă. Să-mi exagerez chiar îngrijorările. S-o implor să nu-mi răpească această ultimă bucurie etc…

28

Scris şi expediat scrisoarea. Nu fără un mare efort.

29 iulie

Ziare. Presiune pe întregul front, de la Aisne, de la Veste. Marne – degajată. Fresnes, pădurile de la Fère, Villeneuve, şi Rouchères, şi Romigny, şi Ville-en-Tardenois… îmi amintesc atât de bine toate locurile acestea!

În grădină

Ceea ce am în faţa ochilor. De jur-împrejur, alte grădini, asemănătoare cu a noastră, cu portocalii grei de fructe, cu lămâi, cu măslinii cenuşii, cu trunchiurile jupuite ale eucalipţilor, cu tamarinii stufoşi, cu plantele acelea cu frunze mari ca ale reventului, şi vasele acelea din care cad

adevărate cascade de trandafiri şi de muşcate. Beţie de culori, toate nuanţele curcubeului. Fie care dintre căsuţele ce se zăresc strălucind în soare printre şirurile de chiparoşi este zugrăvită într-o altă culoare: alb, roz, liliachiu, portocaliu. Roşul-cărămiziu al ţiglelor, proiectat pe albastrul cerului! Şi verandele astea de lemn, vopsite în cafeniu, verde, purpuriu! Pe dreapta, cea mai apropiată: o casă vopsită ocru, cu obloanele albastre. Şi astălaltă, de un alb atât de curat, cu jaluzelele de un verde acid şi cu întinsa ei umbră liliachie!

Ce bine-ar fi să ai casa aici, să-ţi făureşti aici fericirea, să ai de trăit aici o viaţă întreagă!

În şirul negru al chiparoşilor, o rază de soare face să strălucească orbitor izolatoarele de porţelan ale stâlpilor de telegraf.

30, seara

Astăzi am coborât din nou. Ceea ce n-am putut face în ultimele două zile.

Dezorientat, pierdut. Privesc viaţa, pe ceilalţi, ca şi când lumea ar fi pentru mine ceva uimitor, de neînţeles de când am fost aruncat în afara viitorului.

Înaintarea pare că a şi fost oprită.

Şi iată că ruşii (Lenin) declară război aliaţilor.

FAMILIA THIBAULT – 431

Seara

Amintire: după moartea tatii, am luat la mine hârtia lui pentru scrisori; trei luni mai târziu, îi scriam ceva lui Philip; întorc foaia, fusese începută de tata: „Luni. Stimate domn, am primit abia azi-dimineaţă…” Întâlnire brutală, care te face parcă să atingi moartea cu mâna! Litera lui măruntă, îngrijită, aceste câteva cuvinte vii, sforţarea aceasta întreruptă pentru totdeauna!

AUGUST

1 august 1918

Mereu ofensiva de la Tardenois. S-a găsit oare, în sfârşit, calea cea bună? Cu ce preţ, însă? înaintare importantă între Soissons şi Reims. Bardot a primit o scrisoare de pe Somme; se spline că la est de Amiens se pregăteşte o altă ofensivă franco-engleză. (Amiens, în august 1914... Ce harababură! Ştiu că am profitat atunci de ea! Mulţumită tânărului Ruaul t, am încărcat atâta morfină şi cocaină din farmacia spitalului, că am reaprovizionat postul nostru de ajutor! Şi ce mult mi-a folosit asta, cincisprezece zile mai târziu, în timpul luptelor de la Marne.)

Camera a votat încorporarea contingentului 20. Trebuie să fie contingentul lui Loulou. Bietul băiat, o să ducă dorul spitalului Fontanin!

2 august

Nicio nădejde să înving încăpăţânarea lui Jenny. De astă dată, un nu definitiv. Scrisoare scurtă, numai afecţiune, dar de neclintit. Şi cu asta, basta! (E mult de când nu puteam suporta nici cea mai neînsemnată înfrângere. Mă dau bătut.) Din refuzul ei face acum o chestiune de principiu şi – lucru destul de neaşteptat! – de principiu revoluţionar; nu-i este teamă să scrie: „Jean-Paul este un bastard şi va rămâne un bastard, iar dacă situaţia asta îl va pune pe fiul lui Jacques, de timpuriu, în luptă cu societatea, cu atât mai bine: tatăl lui n-ar fi putut dori un punct de plecare mai bun pentru fiul său!” (Se prea poate... Fie! Triumfe, deci, chiar şi după moarte, spiritul de revoltă pe care-l purta în el Jacques.)

3 noaptea

Este ceasul la care îmi place să scriu. Sunt mai lucid decât în timpul zilei şi mai singur ca oricând cu mine însumi.

Jenny. Făcând rezerve în ceea ce priveşte fondul,

trebuie să recunosc că scrisorile ei formează un tot foarte bine legat. Nu sunt lipsite nici de forţă, nici de măreţie. Impun respectul.

Pentru Jean-Paul

Le vei admira, cândva, paginile acestea, micuţul meu, dacă vei avea curiozitatea sa citeşti hârtiile unchiului Antoine. Ştiu că în lupta aceasta vei ă a dreptate, fără să şovăi, mamei tale. Fie! Curajul, generozitatea se partea ei sunt, nu de a mea. îţi cer numai să mă înţelegi, să vezi în stăruinţa mea altceva decât o supunere oportunistă şi retrogradă la prejudecăţile burgheze. Generaţia aceasta, care vine şi care este a ta, mă tem că va avea de înfruntat, în toate domeniile, greutăţi teribile şi poate chiar, pentru mult timp, de neînvins. Pe lângă ele, cele de care ne-am lovit noi, tatăl tău şi cu mine, nu sunt nimic. Gândul acesta, copile, îmi strânge mima. N-am să fiu aici ca să te sprijin în lupta aceasta. Mi-ar fi fost drag gândul că totuşi am făcut ceva şi pentru tine. Să-mi spun că, lăsându-ţi o stare civilă normală, făcându-te să-mi porţi numele, numele tatălui tău, am înlăturat cel puţin din drumul tău una din piedicile care te aşteaptă, singura împotriva căreia puteam să fac ceva, şi a cărei însemnătate, vreau să cred, ca şi măicuţa ta, am cam exagerat-o.

4 august

Ziare. Soissons reluat. Fusese ocupat de ei de la sfârşitul lui martie. Iată-ne pe Aisne şi pe Veste, în faţa oraşului Fismes.

(Fismes, alte amintiri! Acolo m-am întâlnit cu fratele lui Saunders, care mergea spre front şi care nu s-a mai întors.)

Înţeleaptă cuvântare a bătrânului Landsdowne. Fi-va oare ascultat? Aşa cum merg lucrurile – asta e şi părerea lui Goiran – vor fi încercate negocieri înainte de venirea iernii. Dar Clemenceau va face pe surdul până când nu-şi

va fi jucat ultima carte: americanii.

În Rusia. Şi acolo trebuie să se petreacă ceva. Debarcarea aliaţilor la Arhanghelsk, a japonezilor la Vladivostok. Dar cu puţinele informaţii cărora li se dă drumul, cum să înţelegi ceva din haosul rusesc?

FAMILIA THIBAULT – 433

Seara

Segre s-a întors de la Marseille. La statul-major se spune că prima parte a contraofensivei aliate, începută la 18, e pe sfârşite. Ţelurile ar fi fost atinse: front în linie dreaptă de la Oise la IVI – euse; niciun ieşind care să îngăduie o lovitură neprevăzută. Ne vom instala oare pe această nouă linie pentru toată iarna?

5 august

E cazul să mă bucur de rezultatele noului calmant al lui Mazet? Asupra insomniei, niciun efect. Dar un puls regulat, liniştire a nervilor, sensibilitatea scăzută. Luciditatea şi activitatea minţii, înzecite. (Pe cât se pare.) în rezumat, nopţi fără somn, dar aproape plăcute, în comparaţie cu altele.

Spre bucuria carnetului!

Joseph, plecat în permisie. Înlocuit cu bătrânul Ludovic. Pălăvrăgeala lui mă zăpăceşte. Când se apropie ora curăţeniei, o şterg din cameră! Azi-dimineaţă, trebuind să stau mai târziu în pat pentru punctele de foc, i-am căzut pradă. Convorbire cu atât mai obositoare, cu cât era întretăiată de sughiţuri, lătrături etc... etc... fiindcă-şi băgase în cap să lustruiască parchetul. Cocoţat pe două perii, dansa, vorbind de unul singur.

Mi-a povestit copilăria lui, în Savoie. Şi mereu acel: „Frumoase timpuri, domnule doctor! Frumoase timpuri!” (Da, Ludovic, bătrâne. Şi eu, astăzi, ori de câte ori regăsesc în memorie o părticică a trecutului, chiar una dintre cele care au fost mai grele de trăit, spun:

„Frumoase timpuri mai erau!”)

Întrebuinţează expresii savuroase, ca şi Clotilde, dar în alt fel, mai puţin dialectal. Mi-a spus, de pildă, că tatăl său a fost împetecar, adică lucrătorul care, în atelierul de croitorie, este însărcinat să potrivească bucăţile croite de meşter. Frumos cuvânt! Qte minţi (Jaques) n-ar avea oare nevoie de împetecar, pentru a-şi coordona ceea ce au învăţat?!

Jenny, într-una din ultimele ei scrisori, vorbeşte de Jacques, de „doctrina” lui. Nici nu se poate termen mai impropriu. Mă voi feri să intru în discuţie cu ea asupra acestor chestiuni. Dar mi se pare destul de primejdios pentru educaţia copilului faptul că ea consideră o „doctrină” ideile mai mult sau mai puţin închegate pe care Jacques le va fi exprimat în faţa ei şi pe care ea le-a putut mai mult sau mai puţin reţine!

Dacă vei citi acestea, Jean-Paul, să nu tragi concluzia că ideile tatălui tău au fost socotite dezlânate de către unchiul Antoine. Vreau să spun doar că tatăl tău, ca toţi impulsivii, dădea impresia că avea vederi diferite asupra celor mai multe chestiuni, vederi adesea contradictorii şi că nu reuşea niciodată să şi le coordoneze. După cum nu reuşea niciodată să extragă cel puţin o certitudine precisă, durabilă, solidă sau o directivă bine orientată. Personalitatea lui, de asemenea, era formată din elemente eterogene, opuse şi deopotrivă de puternice – ceea ce constituia bogăţia lui – dar între care nu putea face o alegere şi din care n-a putut alcătui niciodată un tot armonios. De aici, eterna lui nelinişte şi acea înfrigurare pasionată în care a trăit tot timpul.

De altfel, poate că toţi suntem, într-o măsură mai mare sau mai mică, la fel ca el. Toţi, adică cei care n-au aderat niciodată la un sistem construit de-a gata; cei care –

din pricină că la un moment dat al evoluţiei lor n-au adoptat o nlosofie precisă, o religie, una din acele platforme fixe, situate o dată pentru totdeauna mai presus de orice atingere, mai presus de orice discuţie – sunt condamnaţi să-şi revizuiască din când în când punctul de sprijin şi să-şi formeze la repezeală noi echilibre succesive.

6 august, ora 7 *seara*

Bătrânul Ludovic. Cu aceleaşi degete groase care au pus, apoi au luat termometrul celui din camera 49, care au şters scuipătoarea celor de la 55 şi 57, pune zahăr în ceaiul meu de tei, după ce şi-a vârât toată mâna în zaharniţă. Şi eu îi spun: „Mulţumesc, Ludovic…”

Zf mediocră. Dar nu mai am dreptul să fac pe dificilul.

Astă-seară, injecţie. Răgaz.

Noaptea

Dureri puţine. În schimb, insomnie.

Ceea ce am scris ieri pentru Jean-Paul, destul de inexact în ceea ce mă priveşte. Ai putea crede că mi-am petrecut timpul în căutarea unui echilibru. Nu. Graţie meseriei mele, fără îndoială, m-am simţit totdeauna sigur de mine. Nu m-am lăsat niciodată cuprins de nelinişte.

Despre mine însumi. De la început (chiar din primul an de medicină), fără a accepta nicio <iogmă religioasă sau filosofică, izbutisem să-mi împac toate tendinţele, să-mi făuresc

un cadru temeinic de viaţă, de cugetare; un fel de morală. Cadru mărginit, ale cărui hotare strâmte nu mă apăsau. Găseam chiar în el un sentiment de linişte. A trăi mulţumit între marginile fixate ajunsese pentru mine condiţia unei bunăstări sufleteşti neapărat necesară muncii mele. Astfel că, foarte devreme, mă instalasem comod în centrul câtorva principii – scriu principii fiindcă nu găsesc

alt cuvânt mai nimerit: termenul este pretenţios şi forţat – principii care conveneau firii mele şi existenţei mele de medic. (Pe scurt: o filosofie elementară de om de acţiune, bazată pe cultul energiei, pe exercitarea voinţei etc… în orice caz, riguros adevărat pentru perioada anterioară războiului. Adevărat chiar şi pentru perioada de război, cel puţin până la prima mea rană, când (convalescenţa în spitalul din Saint-Dizier) am început din nou să pun la îndoială acest fel de a gândi şi de a mă purta, care îmi asigurase până atunci un anumit echilibru, o armonie comodă şi-mi îngăduise să trag toate foloasele de pe urma aptitudinilor mele.

Obosit. Şovăi să merg mai departe cu felul acesta de analiză. Lipsă de antrenament. Mă rătăcesc în ea. Cu cât înaintez, cu atât ceea ce scriu despre mine mi se pare mai puţin demn de crezare.

De pildă. Mă gândesc la una dintre cele mai însemnate fapte din viaţa mea. Bag de seamă că tocmai acelea pe care le-am dus la bun sfârşit cu cea mai mare spontaneitate erau în absolută contradicţie cu faimoasele „principii”. În fiecare din aceste clipe de cumpănă am luat hotărâri pe care „etica” mea nu le îndreptăţea. Hotărâri care îmi erau impuse, dintr-odată, de o forţă interioară, mai puternică decât toate obiceiurile, decât toate raţionamentele. După care eram aproape totdeauna îndemnat să mă îndoiesc de această „etică” şi de mine însumi. Mă întrebam atunci, îngrijorat: „Sunt eu bare într-adevăr omul care cred că sunt?” (Această îngrijorare, la drept vorbind, pierea repede şi nu mă împiedica să-mi regăsesc echilibrul pe poziţiile mele obişnuite.)

Aici, astă-seară (singurătate, amintiri), îmi dau seama destul de limpede că prin aceste reguli de viaţă, prin obişnuinţa pe care o căpătasem de a mă supune lor, mă deformasem, în mod artificial, fără să vreau, şi că îmi

făurisem un fel de mască. Iar faptul că purtam această mască îmi schimbase treptat caracterul originar. De-a lungul vieţii (şi apoi n-aveam vreme să despic firul în patru), mă conformam fără efort acestui caracter construit. Dar, în anumite ceasuri grele, hotărârile pe care mi se întâmpla să le iau spontan

436 – *Roger Martin du Gard* erau, fără îndoială, reacţiile adevăratului meu caracter şi dezvăluiau dintr-odată fondul real al firii mele.

(Sunt destul de mulţumit că am limpezit chestiunea asta.)

Cred, de altfel, că ê un caz des întâlnit. Ceea ce mă îndeamnă să cred că adevărata fire nu se dezvăluie în comportamentul obişnuit al oamenilor, ci în actele acelea neprevăzute, în aparenţă greu de explicat, uneori scandaloase, care le scapă. Şi prin care se trădează autenticul.

Sunt ispitit să cred că Jacques nu era ca mine. La el, felul de a se comporta era determinat, în cea mai mare parte a timpului, de firea sa adevărată (autentică). De aici – pentru cei care-l priveau trăind – instabilitatea caracterului său, neprevăzutul reacţiilor lui şi, uneori, incoerenta lor aparentă.

Î rima înştiinţare a zilei în fereastră. Încă o noapte – o noapte mai puţin… Voi încerca să aţipesc. (De data asta nu regret prea mult insomnia.)

8 august, afară

28 de grade la umbră. Căldură mare, dar uşoară, dătătoare de viaţă. Minunată climă. (De neînţeles cum o atât de mare parte à omenirii s-a înghesuit în nordul duşmănos.)

Adineauri, la masă, îi auzeam vorbind despre viitorul lor. Cred cu toţii – sau numai se prefac a crede – că un „gazat” nu este definitiv pierdut. îşi închipuie că vor relua

viaţa exact din punctul în care le-a întrerupt-o mobilizarea. Ca şi cum omenirea n-ar aştepta decât pacea ca să-şi reia, întocmai, felul de viaţă de altă dată. Se pregătesc, mă tem, pentru crunte dezamăgiri…

Dar ceea ce mă uimeşte mai mult este felul în care vorbesc de ocupaţiile lor civile. Niciodată ca despre o meserie aleasă, iubita, preferată. Întocmai cum vorbeşte un elev tocilar la scoală despre lecţii sau un ocnaş despre munca silnică. Adâncă milă! Nimic mâi rău decât să intri în viaţă fără o vocaţie puternică. (Nimic, în afară de cazul când intri în viaţă cu o falsă vocaţie.)

Pentru Jean-Paul

Fereşte-te, copilul meu, de „falsa vocaţie”. Cele mai multe vieţi irosite, cele mai multe bătrâneţi înăcrite nu au altă origine.

Te văd adolescent. La şaisprezece, şaptesprezece ani. Vârsta caracteristică marilor confuzii. Vârsta la care mintea

le va începe să fie conştientă de ea însăşi, va începe să se amăgească asupra puterilor ei. Vârsta la care, poate, şi inima le va începe să vorbească şi la care va fi greu să-i stăpâneşti uvânturile. Vârsta la care spiritul tău, ameţit, îmbătat de orizonturile abia descoperite, va sta în cumpănă în faţa multiplelor posibilităţi. Vârsta la care omul, încă slab şi crezându-se tare, simte nevoia de a găsi sprijin, puncte de reper şi se avântă lacom spre prima certitudine, spre prima filosofie care se iveşte. Atenţie! De asemenea, vârsta – şi nici n-o vei bănui măcar – la care închipuirea ta va fi cel mai des mânată să deformeze realitatea, până la a socoti falsul drept adevăr. Vei spune „Ştiu”… „Simt… „Sunt sigur”… Atenţie! Tânărul de şaptesprezece ani este deseori ca un pilot care se încrede într-o busolă defectă. Crede cu încăpăţânare că gusturile

lui de adolescent îi sunt fireşti, că trebuie să le ia drept călăuză, că ele îi arată, fără putinţă de tăgadă, singura cale de urmat. Şi nu bănuieşte că e, în general, târât de gusturi uşoare, provizorii, arbitrare. Nu-şi dă seama că înclinările lui, care îi par atât de neîndoios ale sale, îi sunt, dimpotrivă, cu totul străine; că le-a cules, ca pe un fel de deghizare, la întâmplare, în urma a ceva întâlnit, într-o zi, în cărţi sau în lume.

Cum te vei feri oare de primejdiile acestea? Mi-e teamă pentru tine. Ascultă-vei oare sfaturile mele?

Aş vrea, în primul rând, să nu tred cu prea mare nerăbdare peste părerile dascălilor tăi şi ale celor am jurul tău, care te iubesc; care îţi vor părea că nu te înţeleg şi care te cunosc poate mai bine decât te cunoşti tu însuţi, l'e supără dojana lor? De bună seamă, în măsura în care în adâncul sufletului tău o simţi întemeiată…

Aş vrea, mai ales, să te aperi tu singur de tine însuţi. Fii mereu stăpânit de teama de a nu te înşela asupra ta, de a nu te lăsa amăgit de aparenţe. Exersează-ţi sinceritatea asupra ta, pentru a o face clarvăzătoare şi utilă. Înţelege, încearcă să înţelegi aceasta: pentru băieţii din mediul în care trăieşti lu-vreau să spun: instruiţi, hrăniţi cu lecturi, trăind înconjuraţi de oameni inteligenţi, creschişi la vorbă – noţiunea despre anumite lucruri, despre anumite sentimente vine înaintea experienţei Ei cunosc cu mintea, cu imaginaţia, o sumă de senzaţii, pe care însă personal nu le-au încercat. Dar ei nu-şi daâi seama: confundă a şti cu a simţi Ei cred că simt sentimente, nevoi despre care ştiu doar că oamenii le trăiesc…

Ascultă-mă. Vocaţia! Să luăm un exemplu. Pe la zece sau doisprezece ani ai crezut, desigur, că ai vocaţie de marinar, de explorator, fiindcă te pasionau poveştile de aventuri.

Acum ai destulă judecată ca să zâmbeşti când îţi aduci aminte. Ei bine, la şaisprezece, la şaptesprezece ani te pândesc acelaşi fel de greşeli. Aşteaptă-te la asta, nu te încrede în pornirile tale. Nu-ţi închipui prea repede că eşti un artist sau un om de acţiune ori victima unei mari iubiri numai fiindcă ai avut priâejul să admiri, în cărţi sau în viaţă, poeţi, mari realizatori, îndrăgostiţi. Caută cu răbdare cecă ce este esenţial în firea ta. Încearcă să-ţi descoperi, puţin câte puţin, adevărata personalitate. Nu-i uşor! Mulţi nu izbutesc niciodată. Nu te zori, căci n-ai nicio grabă, trebuie să dibuieşti multă vreme înainte de a şti cine eşti. Dar atunci când te vei fi găsit pe tine însuţi, aruncă repede toate veşmintele de împrumut. Acceptă-tê cu mărginirile şi cu lipsurile tale. Şi străduieşte-te să te dezvolţi sănătos, normal, fără să trişezi, în adevărata-ţi menire. Căci a te cunoaşte şi a te accepta nu înseamnă renunţarea la efort, la perfecţionare, dimpotrivă, înseamnă chiar să ai cei mai mulţi sorţi de a te putea realiza, pentru că avântul se află îndreptat atunci pe calea cea bună, aceea în care toate eforturile dau rod. Lărgeşte cât poţi mai mult aceste hotare. Dar numai hotarele naturale, şi numai după ce vei fi înţeles bine care sunt aceste hotare, fcei ce-şi ratează viaţa sunt, de cele mai multe ori, sau oameni care, la plecare, s-au înşelat asupra naturii lor şi s-au rătăcit pe un drum care nu era al lor, sau cei care au luat-o pe calea cea bună, dar n-au ştiut sau n-au avut curajul de a se mărgini la posibilităţile lor.

9 august

Ziare. Discurs optimist al lui Lloyd George. Optimism, fără îndoială, exagerat de imperativele momentului. Cu toate astea, ce s-a petrecut de douăzeci de zile încoace pe frontul francez era de nesperat. (Convorbirea cu Rumelles la Paris.) Şi ofensiva din

Picardie se pare că a fost dezlănţuită de ieri. Şi americanii, care se arată în zare. Se crede că planul Pershinj ar fi de a lăsa pe Foch să redreseze frontul şi să execute o largă degajare a Parisului; după care, în timp ce francezii şi englezii ţin vechiul front, o masivă năvală a americanilor în direcţia Alsaciei, pentru a trece graniţa şi pentru a ocupii Germania. Se spune că în ziua aceea războiul va fi câştigat datorită utilizării unui anumit gaz, care nu poate fi folosit decât pe teritoriul inamic, pentru că nimiceşte totul, în pic dică creşterea oricărei vegetaţii timp de ani de zile etc… (Lu

masă, entuziasm general! Toţi aceşti nenorociţi gazaţi, dintre care mulţi nu se vor mai vindeca niciodată, săreau în sus de bucurie la gândul acestui nou gaz.)

Darros mi-a citit o scrisoare, primită de la fratele lui, interpret pe lângă trupele americane. Spune că se simte agasat de încrederea lor copilărească. Ofiţeri şi soldaţi sunt siguri că le va fi de-ajuns să atace pentru a repurta victoria finală în cel mai scurt timp. Mai povesteşte că sunt toţi hotărâţi să nu se încurce cu prizonieri şi că declară cu cinism că orice lot de prizonieri mai mic de cinci sute de oameni trebuie mitraliat. (Ceea ce nu-i împiedică pe aceşti ideologi cu zâmbet feroce şi priviri candide să repete, pare-se, cu orice prilej, că luptă pentru Justiţie şi pentru Drept.)

10 august

Am prins iarăşi oarecare gust de citit. îmi concentrez atenţia fără prea mare greutate, noaptea mai cu seamă. Termin în momentul acesta excelenta lucrare a unui anume Dawson (Bull. med. din Londra) asupra urmărilor intoxicaţiei cu iperită, comparate cu cele ale altor gaze. Observaţiile acestea confirmă în multe puncte observaţiile mele. Infecţiile secundare având tendinţa de a deveni

cronice etc... Ispita de a-i scrie, de a-i trimite o copie a anumitor pagini din agendă. Dar mi-e teamă să încep o corespondenţă. Nu sunt destul de sigur că voi putea continua. Totuşi, de la l mi-e mult mai bine. Nicio ameliorare serioasă, dar durerile – mai mici. Perioadă provizorie de răgaz. Fată de săptămânile trecute, aceasta a fost aproape suportabilă, be n-ar fi, în fiecare dimineaţă, tratamentul acesta istovitor, crizele de sufocare (mai ales seara, în amurg) şi insomniile... Dar insomniile sunt mai puţin chinuitoare când" pot citi, aşa cum s-a întâmplat de un timp încoace. Şi mulţumită caietului.

Înaintea mesei de ptânz, de la fereastra mea

Măreţia acestei privelişti, a acestei largi desfăşurări de ondulări ale platoului. Sutele de terase strâmte, cultivate, care dau asalt colinelor. Costişa aceasta verde, brăzdată paralel de liniile cretoase pe care le formează zidurile acelea scunde, de piatră albă. Şi colo, sus, diadema de stânci pleşuve, de un cenuşiu atât de blând, cu reflexe violete şi portocalii. Iar mai

 jos, foarte departe, chiar la marginea culturilor şi a stâncil, satul acela mic, în etaje, ca un pumn de pietricele strălucitoare care au rămas agăţate într-o cută a solului. Acum, umbrele norilor fac să hoinărească pe această întindere, de un verde-crud, pete întunecate, mari, care se mişcă încet.

Câte săptămâni îmi mai rămân ca să le privesc?

11

Mazet este un medic în genul lui Dezavelles de la Saint-Dizier, care nu se mai ocupa deloc de cei pe care-i „mirosea" că sunt condamnaţi. Spunea: „Un medic bun trebuie să aibă fler, să simtă momentul precis în care bolnavul încetează şi mai fie interesant".

Sunt eu oare încă interesant în ochii lui Mazet? Şi pentru cât timp?

De când Langlois a făcut un abces, Mazet nu se mai duco să-l vadă.

Ofensiva de pe Somme pare a fi pornit bine. Englezii n-au vrut să rămână în urmă. Platoul de la Santerre a fost recucerit. Calea ferată Paris-Amiens – eliberată. Lupte la Montdidier. (Toate numirile acestea, Montdidier, Lassigny, Ressons-sur-Matz, toate amintirile lui 916!…)

Goiran e foarte optimist. Susţine că acum toate speranţele sunt îndreptăţite. Aşa cred şi eu. (îmi închipui, bineînţeles, că mulţi se miră. În primul rând, marii noştri şefl, militari şi civili, care în primăvară calculaseră căderea atât de aproape! Bănuiesc că acum toţi ridică nasul. Numai de nu l-ar ridica prea sus!)

12 august, seara

Petrecut după-amiaza întreagă recopiind extrase din agendă pentru scrisoarea către Dawson.

Ziare. Englezii sunt lângă Péronne. Sărman Péronne! Ce a rămas din el? (îmi amintesc atât de bine evacuarea, în 914, oraşul fără lumini, umbrele care alergau în noapte, retragerea cavaleriei, oameni frânţi, gloabele şchiopătând… Şi toate brancardele acelea aliniate la parterul primăriei, ajungând până pe trotuar!)

FAMILIA THIBAULT – 441

13, seara

Astăzi, respiraţia mai grea. Am terminat totuşi notele pe care i le voi trimite lui Dawson.

Această revizuire a agendei mi-a lăsat o impresie bună. Chiar foarte bună. Progresul bolii, care poate fi citit ca pe un grafic. Ansamblu documentar important. Unic poate. Merită poate să fie luat în consideraţie, să slujească mult timp ca bază pentru cercetări. Va trebui să lupt împotriva ispitei de a sfârşi cu mine. Să aştept dt mai mult cu putinţă pentru a duce analiza până la capăt.

Să las cel puţin, în urma mea, istoricul complet al

unuia din aceste cazuri încă atât de puţin cunoscute.

Uneori, gândul acesta îmi este un sprijin. Alteori, sunt nevoit să mă zbat, ca să aflu un pic de mângâiere…

Ora 1 noaptea

Reminiscenţă (E ciudat să te întrerupi în timpul unei reverii, ca să sui pe firul asociaţiilor de idei, să urmezi, în sens invers, drumul gândirii, până la punctul de plecare.)

Aseară, în momentul în care a intrat Ludovic cu tava, capacul solniţei, care nu era bine strâns, a căzut cu un clinchet scurt pe farhirie.

Aproape că nu băgasem de seamă. Dar toată seara, în timpul tratamentului, şi când îmi făceam toaleta, şi când copiant notele, m-am gândit la tata. Defilare de vechi amintiri, evodnd mesele luate în familie, cinele tăcute din Rue de l'Université. Domnişoara de Waize şi delicatele ei mâini întinse pe faţa de masă, prânzurile duminicale la Maisons-Laffitte, cu fereastra deschisă şi cu grădina însorită etc…

De ce? Acum ştiu. Pentru că clinchetul capacului pe porţelan îmi reamintise (în mod mecanic) zgomotul pe care îl făceau ochelarii tatii, când venea tata la masă şi se aşeza, greoi, la locul lui, şi când ochelarii săi, agăţaţi de un şnur, loveau marginea farfuriei.

Ar trebui să scriu câteva note despre tata pentru Jean-Paul. Nimeni nu va avea prilejul să-i vorbească despre bunicul său dinspre partea tatii.

Tata nu era deloc iubit. Nici chiar de fiii lui. Era foarte greu să-l iubeşti. L-am judecat foarte sever. Fost-am oare întotdeauna drept? Astăzi îmi apare limpede că ceea ce ne

 împiedica să-l iubim nu era decât cealaltă latură sau excesul unor anumite forţe morale, unor anumite virtuţi austere. Şovăi să scriu că viaţa lui provoca stimă; şi totuşi, văzută printr-o anumită

prismă, ea a fost pe de-a-ntregul dedicată înfăptuirii a tot ceea ce tata socotea că este binele. Cusururile lui îi îndepărtau pe toţi, iar calităţile lui nu atrăgeau pe nimeni. Avea un fel de a şi le arăta care te îndepărta de el mai mult decât te-ar fi îndepărtat cele mai groaznice defecte… Cred că şi-a dat seama se asta şi a suferit cumplit din cauza izolării lui.

Într-o zi, Jean-Paul, va trebui să fac efortul de a-ţi explica omul care a fost bunicul tău, Thibault.

14 august, dimineaţa

Iarăşi bătrânul palavragiu Ludovic. Afirmă (punându-şi mâna mare pe mustaţă): „Domnule doctor, credeţi-mă: domnul locotenent Darros nu e decât un prefăcătorist”.

Eu, bineînţeles, protestez. Ludovic, cu un aer de om care ştie ce spune: „Ştiu eu ce ştiu…” Precizează: când Darros locuia în anexă, Ludovic a băgat de seamă că Darros „trişa” luându-şi temperatura, că nu-şi punea niciodată termometrul fără să nu se fi „zbânţuit” m-ai înainte câte un sfert de oră şi mai bine, că îşi punea câte-o liniuţă mai mult pe foaia de temperatură etc.

Protestez, dar… Am constatat şi eu nişte lucruri tulburătoare. În sala de inhalaţii, de pilbă. Lipsa de convingere cu care Darros îşi face tratamentul. Îl scurtează întotdeauna de îndată ce Barâot sau Mazet s-au întors cu spatele. Se sustrage, în general, tuturor îngrijirilor pe care trebuie să le facă singur etc… Neglijenţe cu atât mai ciudate cu cât Darros e mereu îngrijorat de starea sănătăţii sale; mi-a pus adesea multe întrebări, vorbeşte de „sănătatea lui definitiv compromisă”… (Darros nu are leziuni, ci o stare proastă a bronhiilor, care nu se îmbunătăţeşte.)

— /

Sfârşitul după-amiezii, în grădina de zarzavat îmi place să vin aici, pe această bancă. Umbra chiparoşilor pe

alee. Garduri de trestie. Răsaduri frumos aliniate. Zgomotul apei la stăvilar. Neîncetatul du-te-vino al lui Pierre şi al lui Vincent, cu stropitorile lor.

FAMILIA THIBAULT – 443

Obsedat de bârfelile lui Ludovic. Dacă e adevărat, dacă Darros este un simulant? îmi pun întrebarea: Oare e asta ceva rău?

Nu-i chiar atât de simplu. Depinde pentru cine. Pentru Ludovic, cu doi fii ucişi pe front, e rău, e chiar o crimă, un fel de dezertare. Crede, fără îndoială, că Darros merită să fie trimis la curtea marţială. Pentru tatăl lui Darros va fi, de asemenea, rău. (îl cunosc puţin. Vine câteodată să-şi vadă fiul. E pastor la Avignon. Vechi puritan patriot. L-a silit pe cel mai tânăr dintre fiii lui să plece voluntar.) Da, bineînţeles, pentru tatăl lui Darros e rău. Dar pentru alţii? Pentru Eardot, de pildă? îl îngrijeşte pe Darros de patrii luni, ţine la el. Presupunând că ar băga de seamă ceva, ar lua oare vreo măsură? Sau ar închide ochii? Şi Darros însuşi, dacă e într-adevăr vinovat şi „trişează", are el sentimentul că face ceva rău? Desigur, nii pot spune că e bine. Instinctiva repulsie pentru „învârtiţii" din spital, care s-au „aranjat" să nu se vindece. Dar nu mă hotărăsc să răspund categoric: e rău.

Ciudată poveste. Ar fi interesant să încerc să lămuresc puţin acest lucru. Bine sau rău?

Constat în primul rând aceasta: fie că-l socotesc sau nu în stare să joace teatru, Darros îmi rămâne simpatic. Băiat sensibil, inteligent, cultivat, pe care-l cred absolut cinstit. îl stimez, chiar dacă este un prefăcătorist. Mi-a vorbit deseori cu încredere. De tatăl lui, de tinereţea sa, despre groaznica educaţie protestantă din punct de vedere sexual. Şi despre viaţa fui conjugală. Ziua, de pildă, în care mi-a povestit de trecerea lui şi a soţiei prin Lyon, în seara mobilizării. (Veneau din Avignon, unde-şi petreceau

vacanţa. A doua zi, în zori, Darros trebuia să se prezinte la regiment. Până la urmă, au găsit o cameră într-un hotel deocheat. Tot oraşul în mişcare, larma şi zăpăceala războiului. îmi aduc aminte cu ce glas îmi spunea: „Thérèse tremura de frică; strângea din dinţi ca să nu izbucnească. Am stat toată noaptea în braţele ei, plângând în hohote, ca un copil. N-am să uit niciodată asta. îmi mângâia încetişor părul, fără să poată vorbi. Şi pe străzi, toată noaptea, convoaie de artilerie, fără încetare, o larmă de iad”)

Astăzi e, poate, un simulant. Dar nu un laş. Trei ani şi jumătate la infanterie, două răni, trei citări pe o rdin de zi şi, pe deasupra, gazele la Hauts-de-Meuse. Însurat cu şase luni înainte se război. Un copil. O soţie cu sănătatea şubredă. Nicio avere. Un post mediocru în învăţământ, la Marseille… A fost gazat (uşor) în februarie trecut. fost îngrijit la în ce

444 – *Roger Martin du Gard* put la Troyes şi soţia lui – dau acestui amănunt o anumită însemnătate – a venit şi ea acolo; au putut trăi din nou împreună o lună şi mai bine. Pe urmă l-au trimis aici, la o mie de leghe departe de război. I-au fost redate cerul albastru, soarele, viaţa de vacantă… îmi închipui atât de bine ce s-a

Î

mtut petrece în sufletul fui!… Dacă a luat hotărârea să se olosească de orice mijloc pentru a-şi prelungi cât mai mult tulburările pulmonare – şi, cine ştie? poate că pacea nu mai este chiar atât de îndepărtată – asta nu s-a putut întâmplă în acest protestant sincer fără frământări de conştiinţă. Dacă, până la urmă, s-a hotărât să-şi salveze pielea cu orice risc, chiar cu acela de a-şi înrăutăţi boala prin lipsa de îngrijiri – bine să fie? rău să fie?

Ce răspuns să dai?

Nu, chiar dacă a luat această hotărâre, nu vreau să-i

retrag stima mea.

Miezul nopţii

Insomnie, insomnie. Nesfârşitele meditaţii din orele negre… Un fel de instinct de conservare care mă ajută, ori de câte ori nu este cu neputinţă, să-mi îndepărtez atenţia de la mine şi de la „stafii”.

Darros. Oricum, destul de gravă povestea asta a lui Darros. Vreau să spun gravă pentru mine, pentru tot ceea ce ea înseamnă ca problemă pentru mine.

Constatare marginală: nu mai cred în responsabilitate.

Am crezut oare în ea înainte? Da. În măsura în care poate să creadă un medic. (Pentru noi, limitele responsabilităţii nu sunt niciodată acolo unde le fixează opinia curentă. Mi – aduc aminte, la Verneuil, discuţiile cu acel medic legist, ajutor de comandant la batalionul de trăgători. Noi, medicii, ştim prea bine că actele noastre sunt consecinţele a ceea ce suntem şi a ceea ce ne înconjoară. Responsabilise ereditatea noastră? De educaţia pe care am primit-o? De exemplele ce ni s-au dat? De împrejurări? Nu, e absolut evident.)

Totuşi, eu am acţionat totdeauna ca şi cum aş fi crezut în responsabilitatea mea absolută. Şi aveam sentimentul foarte puternic – educaţie creştină? – al meritului şi al lipsei de merit.

(Cu o slăbiciune, de altfel: tendinţa de a mă simţi oare* cum iresponsabil de greşelile comise şi de a revendica meritul faptelor bune pe care le făceam…)

Toate astea, destul de contradictorii.

FAMILIA THIBAULT – 445

Pentru Jean-Paul

Să nu te temi prea mult de contradicţii. Te cam încurcă, e adevărat, dar sunt salubre. Întotdeauna, tocmai în clipele când mintea mea s-a văzut prizonieră a unor

contradicţii de nedepăşit, m-am simţit în acelaşi timp mai aproape ca oricând de acest Adevăr, cu literă mare, care îţi scapă mereu.

Dacă ar fi „să retrăiesc”, aş vrea s-o fac sub semnul îndoielii

Punct de vedere biologic.

În timpul primilor mei ani de război, am cedat cu indignare, dar m-am lăsat – ispitei de a gândi asupra problemelor morale şi sociale numai în lumina simplistă a biologiei. (Reflecţii de felul acestora: „Omul, brută sângeroasă, specific etc… A pune o stavilă pagubelor printr-o inflexibilă organizare socială. Şi să nu nădăjduieşti nimic mai bun.”) Căram chiar în lada de campanie un volum al bătrânului Fabre, descoperit la Compiègne. Mă complăceam în a nu mai clasifica oamenii şi pe mine însumi decât ca pe nişte mari insecte înarmate pentru luptă, pentru atac şi apărare, pentru cucerire şi pentru a se mânca între ei etc… îmi repetam, mânios: „Cel puţin războiul ăsta să-ţi deschidă ochii, imbecilule! Să vezi lumea aşa cum este. Universul: un ansamblu de forţe oarbe, care se

— 7 echilibrează prin nimicirea celor mai puţin rezistenţi. Natura: un câmp de măcel, unde se devoră între ele fiinţele, rasele, ridicate unele împotriva altora de instinctele lor. Nici bine, nici rău. Nu mai mult pentru om, decât pentru cârtiţă, pentru uliu ctc…”

Cum să negi că forţa are prioritate în faţa dreptului, din fundul unei ambulanţe pline de răniţi? (Câteva amintiri precise: seara de la Cateau. Atacul asupra orăşelului Péronne, în spatele zidului aceluia mic. Postul de ajutor de la Nan (cuil-le-Haudouin. Agonia celor doi soldaţi, într-o magazie, între Verdun şi Calonne.) Mi-amintesc de anumite momente când mă îmbătăm de disperare, în faţa priveliştii zoologice a lumii.

Miopie… Pesimismul mortal în care mă prăbuşisem ar fi trebuit să mă avertizeze că asta duce tot mai jos, în străfunduri, unde aerul nu este respirabil.

Am să sting, pentru a încerca să aţipesc.

446 – *Roger Martin du Gard*

Oral

Ar fi zadarnic să sper că voi dormi în noaptea asta.

Darros (care nici pe departe nu bănuieşte) este pricina ce m-a făcut să mă împotmolesc de cincisprezece ore în „probleme de morală”. Mai mult decât în toată viaţa mea de până acum.

Literalmente, aceste probleme nu se puneau niciodată pentru mine. Binele, răul: expresii obişnuite, comode, pe care le întrebuinţam ca oricare altul, fără şi le dau o valoare reală. Pentru mine, noţiuni goale de orice caracter obligatoriu. Legiie morale tradiţionale le recunoşteam pentru alţii. Le reçunoşteam în sensul că, dacă, să spunem, vreo putere revo*luţionară victorioasă ar fi vrut să le declare învechite – şi dacă mi-ar fi făcut cinstea să mă consulte – probabil că aş fi sfătuit-o să nu distrugă dintr-o lovitură aceste temelii sociala Le vedeam ca pe ceva arbitrar, dar de un folos practic de netăgăduit pentru raporturile „celorlalţi” între ei. Cât despre mine, în raporturile cu mine însumi, nu ţineam deloc seama de ele.

(Mă întreb, de altfel, sub ce formă aş fi putut preciza norma mea personală de viaţă dacă aş fi fost nevoit s-o fac. lucru pe care n-aveam nici răgazul şi nici gândul să-l fac? Cred că m-aş fi mărginit la cine ştie ce formulă elastică, de felul acesta: „Tot ce face să crească în mine viaţa şi este spre folosul dezvoltării mele, este bine; tot ce este o oprelişte pentru realizarea fiinţei mele, este rău”. Rămâne numai de definit ce înţelegeam eu prin „viaţă” şi prin „realizarea fiinţei mele”… Renunţ.)

La drept vorbind, cei care m-au văzut trăind, dacă e

vreunul-Jacques, bunăoară, sau Philip – nu şi-au dat deloc seama de libertatea cvasitotală pe care mi-o acordam în principiu. Căci, în actele mele, m-am conformat totdeauna, şi fără măcar să iau seama, la ceea ce s-a convenit să se numească „morală” – „morala oamenilor cinstiţi”. Totuşi, de mai multe ori – să nu exagerăm: de trei ori sau poate de patru, în cincisprezece ani – în unele momente grave ale existenţei mele particulare sau profesionale, deveneam deodată conştient ca libertatea mea nu era numai teoretică. De trei sau de patru ori în viaţa mea m-am pomenit pe neaşteptate zvârlit într-o regiune unde aceste reguli, pe care le acceptam de obicei, nu aveau nicio putere; unde însăşi raţiunea nu avea acces; unde intuiţia, impulsurile erau stăpâne. O regiune vastă şi senină, o regiune de dezordine

superioară, unde mă simţeam minunat de solitar, de puternic, de sigur. Sigur, da. Căci încercam cu intensitate senzaţia de a mă fi apropiat deodată, foarte mult, de… (îmi vine greu să închei această frază…) să zicem: de ceea ce ar fi, pentru un zeu, purul Adevăr. (Cel cu majusculă.) Da, de trei sau de patru ori, după câte ştiu, am încălcat, conştient şi cu hotărâre, legile cele mai unanim acreditate ale moralei. Niciodată n-am avut nici cea mai mică remuşcare. Încă şi astăzi mă gândesc la asta cu o detaşare completă, fără nicio umbră de regret. (De altminteri, pot să spun că n-am nicio experienţă a remuşcării. O înclinaţie funciară de a accepta ideile sau actele mele, oricare ar fi ele, ca pe nişte fenomene naturale. Şi legitime.)

Mă simt, în noaptea asta, deosebit de bine dispus pentru a scrie. Şi lucid. Dacă va trebui s-o plătesc mâine cu o zi rea, atâta pagubă!

Am recitit cele scrise. Am visat un timp despre toate astea şi în jurul lor.

Între altele, mi-am pus această întrebare: pe oamenii medii (a căror viaţă se scurge, la urma urmelor, fără ca ei să-şi îngăduie infracţiuni serioase la regulile morale admise) ce îi poate opri? Căci nu se află niciunul printre ei care să scape de ispita de a comite fapte socotite „imorale”... Las la o parte, bineînţeles, pe credincioşi, pe aceia pe care o adâncă convingere religioasă sau filosofică îi ajută să învingă, să scape de capcanele Necuratului. Dar pe ceilalţi, pe toţi ceilalţi, ce-i opreşte? Timiditatea? Respectul uman, teama de ceea ce s-ar putea spune? Teama de judecătorul de instrucţie? Teama de urmările la care s-ar expune în viaţa lor publică sau particulară? Toate acestea au un rol, este de la sine înţeles; opreliştile acestea sunt puternice şi fără îndoială de net recut în ochii unui mare număr dintre cei „ispitiţi”. Sunt însă oprelişti de ordin material. Dacă nu ar fi altele, de ordin spiritual, s-ar putea susţine că individul, fie el cât de puţin eliberat de jugul religios, nu este menţinut pe calea cea bună decât de teama jandarmului sau cel puţin de a scandalului. S-ar putea susţine, în consecinţă, că orice individ care nu crede, presupus a se afla în luptă cu ispita şi pus în astfel de împrejurări încât să aibă siguranţa secretului absolut şi siguranţa impurităţii, se va lăsa numa idecât pradă pornirii fui şi va făptui „răul” cu neţărmurită satisfacţie... Ceea ce ar însemna, cu alte cuvinte, că nu există considerente „morale” în stare de a reţine un necredincios şi că, pentru acela care nu se află supus nici

448 – *Roger Martin du Gard*

unei legi divine, nici unui ideal religios sau filosofic, nu există nicio oprelişte morală eficace.

O paranteză: Ăsta se pare că le dă dreptate celor care explica conştiinţa morală (şi distincţia pe care o facem cu toţii, în mod spontan, între ceea ce putem face şi ceea ce nu putem face, între ceea ce este bine şi ceea ce

este rău) printr-o supravieţuire în omul modern a unei supuneri de origine religioasă, mult timp acceptată de generaţiile trecute şi devenită caracter dobândit. De acord. Dar mi se pare că asti înseamnă a raţiona uitând că Dumnezeu nu este decât o ipoteză omenească. Pentru că această deosebire dintre bine şi rău nu Dumnezeu, născocire a omului, este acela care a putut s-o impună minţii omeneşti, ci, dimpotrivă, omul este cel care i atribuit-o lui Dumnezeu şi care a lăcut din ea un precept divin, Dacă deosebirea aceasta este de origine religioasă, ea poate foarte bine spune că omul este acela care, într-o zi, a pus-o în seama lui Dumnezeu. Şi că, deci, o avea în el. Ba chiar d era atât de înrădăcinată, încât a simţit nevoia de a da acestei distincţii o supremă şi pe veci de netăgăduit, autoritate…

Cum să rezolvi asta?

Ora 4

Doborât de oboseală în mijlocul parantezei mele. Dormit mai mult de două ore fără întrerupere. Apreciabil rezultat al caietului. Şi al veleităţilor mele filosofice.

Nu mai ştiu ce voiam să spun. „Cum să rezolvi asta?”… Da, cum? NÂI se păruse totuşi că începusem să văd ceva mai limpede. Dar îmi este peste putinţă să regăsesc înlănţuirea.

Problema conştiinţei morale, a originilor ei. De ce nu supravieţuirea unei habitudini sociale? (Născocesc poate pentru mine o explicaţie cunoscută de toţi. Ei şi? Nouă pentru mine!)

Cu cât resping ideea că această conştiinţă morală ar izvorî din vreo lege divină, cu atât îmi pare mai plauzibil că e* îşi are obârşia în trecutul omenirii, că este un obicei care supravieţuieşte cauzei din care a luat naştere şi care este implântată în noi atât de ereditate, cât şi de tradiţie. O rămăşiţă a experienţelor pe care vechile grupări

omeneşti au fost silite să le facă pentru a-şi organiza viaţa colectivă şi a-şi reglementa raporturile sociale. Un instinct care s-a perpetuat în noi de-a lungul mileniilor şi mulţumită căruia societatea omenească merge spre perfecţionarea ei.

FAMILL4 THIBAULT – 449

15 august, în grădină

Timp splendid. Clopote de vecernie. Un aer de sărbătoare, peste tot. Cerul acesta, florile, orizontul, care tremură în zarea luminoasă a zilei minunate, au parcă ceva insolent. Poftă de a te opune frumuseţii lumii, de a distruge, de a dori catastrofa! Nu, dorinţa de a fugi, de a te ascunde, dorinţa de a te închide şi mai mult în tine, pentru a suferi.

La Spa, mare consiliu de război, Kaiserul, şefii armatei. Trei rânduri într-un ziar elveţian. În ziarele franceze, nimic. Şi, poate, o dată istorică, pe care mai târziu şcolarii o vor învaţă în manuale şi ale cărei urmări vor fi schimbat cursul războiului…

Goiran spunea că printre domnii de la Quai d'Orsay sunt mulţi care anunţă pacea pentru iarna aceasta.

În comunicat, nimic de seamă. Aşteptare apăsătoare, ca zăduful premergător furtunii.

Seara, ora 10

Recitesc elucubraţiile din noaptea trecută. Mirat şi nemulţumit de a fi înnegrit atâtea pagini. Prea arăt cât sunt de mărginit… (Şi nenorocitul acesta de vocabular omenesc care, orice-ai face este întotdeauna acela al sentimentului şi nu al logicii!)

Pentru Jean-Paul

Va trebui să-l judeci pe unchiul Antoine, copile, nu după bâlbâielile astea de om colnav. Unchiul Antoine s-a simţit întotdeauna foarte stingherit în labirintul ideologiei: se rătăcea chiar de la primii paşi… Când îmi preparam, la

liceul Louis-le-Grand, bacalaureatul în filosofie – singurul examen la care a trebuit să mă prezint de două ori ca să reuşesc – trăiam uneori ceasuri de adâncă umilire… Un neîndemânatic care vrea să jongleze cu băşici de săpun! Bag de seamă că, în privinţa asta, vecinătatea morţii nu modifică nimic. Voi părăsi lumea asta fără să fi putut schimba ceva din marea mea neputinţă în ceea ce priveşte speculaţiile abstracte!…

În curând, miezul nopţii

Jurnalul acesta al lui Vigny nu mă plictiseşte, dar în fiecare clipă atenţia mi se risipeşte, cartea îmi cade din mâini. Enervat

450 – *Roger Martin du Gard* din pricina insomniei. Gândurile se învârtesc în loc; moartea, puţinul care e viaţa, puţinul care e omul, taina de care mintea se izbeşte, în care se împotmoleşte îndată ce caută să înţeleagă. Mereu această întrebare fără răspuns: „În numele cui?” în numele cui o fiinţă ca mine, eliberată de orice disciplină morală, a dus această existenţă, pe care aş putea s-o numesc exemplară dacă mă gândesc la ceea ce au fost zilele mele, la tot ce am sacrificat pentru bolnavii mei, la scrupulul fără margini pe care l-am pus totdeauna în îndeplinirea îndatoririlor mele?

(Jurasem să înlătur aceste probleme, pe care ar trebui să le înfrunţi cu alte daruri. Dar poate că ăsta este mijlocul cel mai bun de a mă uşura!)

În numele cui, sentimentele dezinteresate, devotamentul, conştiinţa profesională etc…?

Dar în numele cui leoaica rănită se lasă ucisă numai ca să nu-şi părăsească puii? în numele cui îşi închide corolele senzitiva? Sau mişcarea amiboidă a leuoocitelor? Sau oxidarea metalelor? etc. etc…

În numele nimănui, asta-i! A pune întrebarea înseamnă a admite că există „ceva”, înseamnă a cădea în

capcana metafizică… Nu! Trebuie să accepţi limitele cognoscibilului. (Le Dantec etc…) înţelepciune: a renunţa la „de ce”, a te mulţumi cu „cum”. (Ai avea cu ce să-ţi umpli viaţa cu aceşti „cum”!) A renunţa, înainte de orice, ia dorinţa puerilă ca totul să fie explicabii, logic. Ded, a renunţa la încercarea de a mă explica faţă de mine însumi, ca şi cum aş fi un tot coerent. (Multă vreme am crezut că sunt. Orgoliul familiei Thibault? Mai degrabă mărginirea lui Antoine…)

Cu toate astea, printre atitudinile posibile, există şi aceasta: a accepta convenţiile morale, fără a te lăsa înşelat. Poţi să iubeşti regula, şi să o vrei, fără să faci însă din asta un principiu moral, fără să pierzi din vedere că această ordine nu e nimic mai mult decât o necesitate practică a vieţii colective, condiţia unui apreciabil confort social. (Scriu: ordinea, spre a mă feri să scriu binele.)

A te simţi în regulă, şi fără a înţelege nimic din legile sociale cărora te simţi subordonat – etern subiect de iritare! Mult timp am crezut că voi sfârşi, într-o bună zi, prin a găsi cheia enigmei. Condamnat să mor fără a fi înţeles mare lucru despre mine însumi, nici despre lume…

Un credincios ar răspunde: „Dar e atât de simplu!…” Nu pentru mine!

FAMILIA THIBAULT – 451

Frânt de oboseală şi incapabil să adorm. Aici stă chinul insomniei: lupta între această sleire a trupului şi această activitate dereglată a minţii, care nu lasă somnul să se apropie.

Mă sucesc şi mă învârtesc de-o oră între perne. Mă roade un gând: „Am trăit în optimism, nu trebuie să mor în îndoială şi negare”.

Optimismul meu. Am trăit în optimism. Poate că nu mi-am dat seama, dar astăzi lucrul îmi pare evident. Starea aceasta de voioasă intuiţie, de activă încredere, care m-a

ridicat şi m-a sprijinit necontenit, cred că şi-a avut izvorul şi şi-a găsit hrana de fiecare zi în contactul intim cu ştiinţa.

Ştiinţa. Este mai mult decât o simplă cunoaştere. Este dorinţa àe a te pune de acord cu universul, ale cărui legi le presimţi. (Şi cei ce urmează această cale ajung la o încântare cu mult m-ai vastă şi mai dătătoare de avânturi decât cea a religiei.) Prin ştiinţă te simţi adânc în contact, în armonie cu natura şi cu tainele ei.

Sentiment religios? Cuvântul stârneşte spaimă; dar după aceea?...

Milă, speranţă şi credinţă. Abatele Vécard mi-a spus într-o zi că şi eu practic virtuţile teologale. Am protestat. Aş fi acceptat, ia rigoare, mila şi speranţa, dar aş fi refuzat credinţa. Şi totuşi? Dacă astăzi aş vrea să justific acest elan continuu care m-a călăuzit timp de cincisprezece ani, dacă aş căuta o denumire pentru această încredere neînfrântă, as ajunge poate la ceva destul de aproape de o credinţă... în ce? Ei bine, chiar şi în creşterea posibilă şi, fără îndoială, infinită a formelor vii. Credinţa într-o mişcare universală spre stări superioare...

Înseamnă asta că eşti finalist fără să ştii? Puţin importă! în orice caz, eu nu doresc altă finalitate.

16 august

Temperatură. Respiraţie grea, şuierătoare. Nevoit să recurg de mai multe ori la oxigen. M-am dat jos din pat, dar n-am ieşit din cameră.

Vizita lui Goiran, cu ziarele. Continuă să creadă că pacea e posibilă în cursul iernii. îşi apără punctul de vedere cu îndemânare şi energie. Ciudat individ. E ciudat să-l auzi vorbind despre lucruri liniştitoare cu aerul acela de veşnică îngrijorare pe care i-l daù ochii mici, prea apropiaţi unul de altul, care clipesc mereu, nasul lung şi mutra aceea ascuţită de ogar. Tuşeşte şi scuipă mereu. Mi-a vorbit de meseria lui

452 – *Roger Martin du Gard* ca de o corvoadă. Oricum! A preda istoria la Liceul Henri IV n-ar trebui să fie o sarcină plicticoasă, fără bucurii. Mi-a vorbit şi despre studiile lui la Şcoala Normală. Spirit denigrator, îi place prea mult să critice ca să poată fi drept. Câteodată îmi face impresia unui spirit fals. Poate că dintr-un exces de inteligenţă; un anumit fel de inteligenţă, binevoitoare cu ea însăşi, nepăsătoare faţă de celălalt, lipsită de generozitate. Cu toate acestea, spiritual adeseori.

Spiritual? Sunt două feluri de a fi spiritual: prin hazul pus în ceea ce spui (Philip) şi prin acela pe care-l pui în felul de a spune. Goiran este dintre aceia care par spirituali, fără să spună ceva cu adevărat spiritual. Printr-o anumită uşurinţă de a vorbi, prin accentuarea finalelor, prin anume schimbare a vocii, prin anumite strâmbături hazlii, prin anumite întorsături eliptice, prin lucirile maliţioase ale privirii, care strecoară subînţelesuri în fiecare cuvânt. Dacă repeţi una din spusele lui Pfiilip, vorba lui rămâne ascuţită, subtild, continuă să lovească drept la ţintă. Dacă te-ai apuca să repeţi vorbele lui Goiran, cel mai adesea nu rămâne din ele nimic de efect.

17 august

Respiraţie din ce în ce mai grea. Am fost la radioscopie. Ecranul arată că în inspiraţiile profunde mobilitatea diafragmei este nulă. Bardot e în permisie trei zile. Mă simt bolnav, bolnav, cu neputinţă să mă gândesc la altceva.

18 august

Zile proaste, nopţi şi mai proaste. Tratament nou făcut de Mazet, în absenţa lui Bardot.

7 >

19 august

Foarte slăbit în urma tratamentului.

20 august

Azi-dimineaţă, neaşteptată ameliorare. Injecţia din noaptea trecută m-a făcut să dorm aproape cinci ore! Bronhiile sensibil degajate. Citit ziarele.

FAMILIA THIBAULT – 453

Seara

Dormitat toată după-amiaza. Criza pare depăşită. Mazet, mulţumit.

Mă urmăreşte amintirea lui Rachel. Să fie oare semn de slăbiciune faptul că sunt stăpânit de amintiri? Când trăiam, n-aveam amintiri. Trecutul nu însemna nimic.

Pentru Jean-Paul

Morală. Viaţă morală. Fiecare să-şi descopere datoria, să-i precizeze caracterul, limitele. Să-şi aleagă atitudinea, după cum judecă el, în cursul unei experienţe niciodată întrerupte, în cursul unei veşnice căutări. Disciplină, răbdare. Să navighezi între relativ şi absolut, între posibil şi dorit, fără a pierde din vedere realul, ascultând glasul adâncii înţelepciuni ce sălăşluieşte în noi.

Să-ţi ocroteşti fiinţa. Să nu te temi că te înşeli. Să nu te temi să te renegi mereu. Să-ţi vezi greşelile, pentru a merge tot mai adânc în lămurirea propriei tale fiinţe şi în descoperirea propriilor tale îndatoriri.

(La urma urmelor, îndatoriri ai numai faţă de tine însuţi.)

21 august, dimineaţa

Ziare. Englezii nu înaintează deloc. Nici noi, în ciuda unor mici progrese, ici şi colo. (Scriu „mici progrese”, aşa cum scrie şi în comunicat. Eu. Însă văd ce înseamnă asta pentru cei ce „progresează”: craterele exploziilor, târârea printre reţele, posturile de prim ajutor pline…)

M-am sculat pentru tratament. Voi încerca să cobor pentru masă.

Noaptea, la lumina veiozei

Nădăjduiam să dorm puţin. (Aseară, temperatură aproape normală: 37, 8.) Dar o noapte întreagă de insomnie, niciun minut de inconştientă. Şi iată zorile.

*» J

Cu toate astea, o noapte calmă.

454 – *Roger Martin du Gard*

Dimineaţa lui 22

Aseară, pană de electricitate, care m-a împiedicat să scriu. Aş vrea să notez această minunată noapte cu stele căzătoare.

Era atât de cald, încât mă dusesem pe la unu să ridic jaluzelele. Din pat mă afundam în acest frumos cer de vară. Nocturn, adânc. Un cer care părea, tot, numai explozii de şrapnele, o ploaie de foc, o ţâşnire de stele în toate direcţiile. Mi-am adus aminte de ofensiva de pe Somme, de tranş eelo de la Maréaucourt, de nopţile mele din august 916: stelele căzătoare şi rachetele-trasoare ale englezilor încrucişându-se, amestecându-se într-un feeric foc de artificii.

Mi-am spus deodată (şi sunt sigur că aşa e) că unui astronom, obişnuit să trăiască – în gând – în spaţii interplanetare, trebuie să-i fie mult mai uşor decât altui om să moară.

Visat mult timp, mult timp, la toate astea. Cu privirile rătăcite pe cer. Cerul acesta fără hotare, care se lărgeşte ori de câte ori ne perfecţionăm cât de puţin telescoapele. Liniştitoare visare între visări. Spaţiile acestea fără sfârşit, în care se rotesc încet mulţime de aştri asemănători soarelui nostru şi unde acest soare, care ne pare imens, care este, cred, de un milion de ori mai mare decât pământul, nu este nimic, nimic decât o unitate printre miriade de alte unităţi…

Calea Lactee, pulbere de stele şi de sori, în jurul cărora gravitează miliarde de planete, pe care le despart

miliarde de kilometri! Şi toate nebuloasele din care vor ieşi alte roiuri

* de sori viitori! Şi calculele astronomilor, care stabilesc că acest furnicar de lumi nu este încă nimic, nu ocupă decât un loc infim în imensitatea Spaţiului, în acest Eter pe care-l simţi brăzdat, înfiorat de radiaţii şi de influenţe reciproce gravitaţionale, despre care nu ştim nimic.

Numai cât le aşterni pe hârtie, şi imaginaţia ţi se clatină, Ameţeală binefăcătoare. În noaptea asta, pentru întâia oară, poate pentru ultima, m-am putut gândi la moarte cu un fel de calm, de nepăsare totală. Eliberat de teamă, ajuns aproape un străin faţă de organismul meu pieritor. Eu, o infinitezimală şi cu totul neinteresantă fărâmă de materie…

9

Mi-am jurat să privesc cerul în fiecare noapte, pentru a regăsi această seninătate.

Şi acum, ziua. O nouă zi.

FAMILIA THIBAULT – 455

După-amiază, în grădină

Redeschid caietul acesta cu recunoştinţă. Niciodată nu mi s-a părut că răspunde atât de bine scopului său: de a mă elibera de fantasme.

Stau şi acum învăluit în farmecul contemplării din noaptea trecută.

Impenetrabilitatea animalului uman. Gravităm unii în jurul altora, fără să ne întâlnim, fără să ne contopim. Fiecare rămânând un cavaler singuratic. Fiecare în singurătatea lui ermetică, fiecare în sacul lui de piele. Pentru a ne împlini viaţa şi a dispărea. Naşterile şi morţile se succed într-un ritm neîntrerupt. În întreaga lume, o naştere pe secundă, şaizeci într-un minut. Mai mult de trei mii nou-născuţi într-o oră; şi tot atâţia morţi! în fiecare an,

aproape treizeci de milioane de fiinţe cedează locul unui număr de aproape treizeci de milioane de vieţi noi. Cel care va fi înţeles cu adevărat, care îşi va fi însuşit, care va fi „realizat 1 asta, s-ar mai putea oare emoţiona, că înainte, în mod egocentric, în faţa destinului său 1

Ora 6

Astăzi plutesc. Mă simt minunat, eliberat de greutatea mea. O bucată de materie vie care ar fi pe deplin conştientă de parcelaritatea ei.

Mi-am reamintit pasionantele convorbiri pe care le-am avut, la Paris, ori de câte ori Zellinger îl aducea pe prietenul său Jean Rostand să-şi petreacă seara la noi...

Ciudată este condiţia omului în acest imens univers. îmi apare astăzi tot atât de-limpede ca atunci când îl ascultam pe Rostand definind-o cu glasul lui tăios şi dezamăgit, cu prudenta precizie a unui savant, cu emoţia lirică şi prospeţimea de imagini ale unui poet. Vecinătatea morţii dă astăzi gândului acestuia un farmec deosebit. îl urmăresc cu pietate. Găsit-am oare în asta un leac al nesfârşitei mele disperări?

Mă dau, din instinct, la o parte din faţa amăgirilor metafizice. Niciodată neantul pentru mine n-a fost atât de pregnant. Mă apropii de el cu oroare, cu o revoltă a instinctului; însă fără cea mai uşoară ispită de a-l nega, de a căuta un refugiu în speranţe absurde.

Am mai mult ca oricând conştiinţa puţinului care sunt. Şi, totuşi, o minune! Privesc, ca din afară, ansamblul acesta uimitor de molecule care mai este pentru un timp „eu". îmi

456 – *Roger Martin du Gard* pare a simţi în străfundul făpturii mele aceste tainice schimburi care se fac fără încetare de treizeci şi mai bine de ani între miliardele de celule din care sunt Scut. Ascunsele reacţii chimice, transformările de energie care se săvârşesc fără

ştirea mea în celulele scoarţei mele cerebrale şi care fac din mine, în chiar clipa de faţă animalul acesta care gândeşte şi care scrie. Gândirea mea, voinţa mea etc… Toate aceste activităţi de ordin spiritual de care am fost atât de mândru – nimic altceva decât o alcătuire de reflexe, independente de mine, nimic mai mult decât un fenomen firesc, instabil, pentru care, pentru a-l face să înceteze pe veci, vor fi de ajuns câteva minute de asfixie celulară.

Seara

M-am culcat din nou. Calm. Mintea lucidă, puţin ameţită.

Visez mai departe despre Om şi despre Viaţă… Meditaţie, cu un amestec de uimire şi de admiraţie, asupra lanţului organic a cărui înflorire sunt eu. Zăresc în urma mea, de-a lungul a miliarde de veacuri, toate treptele scării vieţii. De la origine, de la această inexplicabilă şi poate întâmplătoare asociaţie chimică, produsă într-o zi, undeva, în funduri calde de mare sau pe coaja arsă a pământului, din care s-au născut cele dintâi manifestări ale protoplasmei iniţiale, până la acest ciudat şi complicat animal, înzestrat cu o conştiinţă, în stare să conceap a ordinea, legile raţiunii, dreptatea… până la Descartes, până la Wilson.

Şi gândul acesta răscolitor, care poate fi totuşi adevărat: că ahe forme de viaţă, chemate să creeze fiinţe nemărginit superioare omului, au putut fi nimicite în germene de cataclismele cosmice. Nu ţine oare de miraculos că acest lanţ organic, a cărei ultimă verigă este omul modera, s-a putut desfăşura de-a lungul erelor până acum? Că a putut străbate, fără a fi nimicit, miile de perturbări geologice ale globului? Că a putut scăpa de oarbele distrugeri ale naturii?

Şi până când va continua acest miracol aşa? Spre ce ţel (inevitabil) se îndreaptă speţa noastră? Va dispărea şi

ea, aşa cum au dispărut trilobiţii, scorpionii gigantici şi atâtea specii de înotătoare şi de târâtoare despre care ştim că au existat? Sau omenirea va avea şansa de a supravieţui tuturor haosurilor, pe scoarţa planetei şi de a evolua multă vreme încă de aici încolo? Până când? Până când soarele, răcit şi înţepenit, nu-i va mai da căldura şi putinţa de a trăi? Şi ce *progre FAMILIA THIBAULT* – 457

se noi va mai fi reuşit să facă înainte de a dispărea? Vis ameţitor…

Ôe progrese?

Nu izbutesc să cred într-un plan cosmic, în care fiinţa omenească ar avea un rol privilegiat. M-am lovit prea mult de absurdităţile, de contradicţiile naturii, pentru a admite o armonie prestabilită. Niciun Dumnezeu n-a răspuns vreodată strigătelor, întrebărilor omului. Ceea ce acesta socoteşte drept răspuns nu sunt decât ecourile propriului său glas. Universul lui e închis, limitat la el însuşi. Singura ambiţie care îi e îngăduită este să-şi amenajeze cum crede mai bine acest domeniu limitat, care, fireşte, lui poate să i se pară imens, comparat cu micimea sa, dar care este minuscul, în raport cu universul. Ştiinţa îl va învăţa oare să se declare mulţumit cu atât? Să găsească echilibrul, fericirea în însăşi conştiinţa micimii lui? Nu-i imposibil. Ştiinţa poate încă să facă mult. Ea poate să-l ajute pe om să accepte limitele sale naturale, hazardul care i-a dat viaţă, puţinul pe care-l reprezintă el. Ea poate să-l aducă, şi într-o formă durabilă, la calmul acesta pe care-l simt eu astă-seară. La această contemplare a neantului care mă aşteaptă, a neantului în care se resoarbe totul.

23

La deşteptare. Am dormit ceva mai mult, mai adânc decât de obicei. Odihnit. M-aş simţi aproape bine de n-ar fi aceste secreţii care mă înăbuşă şi respiraţia asta de foaie sparte.

Am adormit într-un fel de beţie. Beţie deznădăjduită şi totuşi blândă. Tot ceea ce mă copleşeşte din nou în dimineaţa asta mi se părea fără greutate, fără însemnătate; neantul, moartea mea apropiată mi se impuneau cu o certitudine de un caracter cu totul deosebit, care excludea revolta. Nu era fatalism, nu, d sentimentul de a lua parte, chiar prin boală şi prin moarte, la destinul universului.

Ce n-aş da să-mi pot regăsi starea de spirit de aseară!

Înainte de dejun, pe verandă. Conversaţii. Gramofon. Ziare.

Bătălii în faţa Noyon-ului şi pe tot frontul dintre Oise şi Aisne. Înaintare de patru kilometri în douăzeci şi patru de ore. Ocupăm Lassigny. Englezii au reluat Albert, Bray-sur

Somme. (Acolo, la Bray, în spatele casei preotului, a fost ucis bietul Delacour, atât de stupid, de un glonte rătăcit.)

Seara

Să-mi regăsesc calmul de ieri. Astă-seară, la vremea cinei, criză de sufocare foarte puternică, foarte lungă. Urmată de o istovire fără margini.

26

De ieri dimineaţă, dureri retrosternale aproape continue. Azi-noapte, intolerabile, însoţite de greţuri.

27

Ora şapte seara. Băut un pic de lapte. Joseph se va reîntoarce, ca apoi să se facă nevăzut până mâine dimineaţă, îl aştept. Ascult paşii. Are multe lucruri importante de Scut: să pregătească patul, să scuture pernele, să aşeze apărătoarea de ţânţari, să pregătească poţiunea, vasul de noapte, să potrivească jaluzelele, să

spele scuipătoarea, să pună la îndemână paharul cu apă, flaconul cu picături, întrerupătorul pentru lumină, pentru sonerie... „Bună seara, domnule doctor”. „Bună seara, Joseph”. Aştept ora opt şi jumătate: ivirea bătrânului Hector, infirmierul se noapte. 5 fu vorbeşte. Crapă uşa şi-şi vâră capul. Parcă ar spune: „Am sosit. Veghez. Nu te teme de nimic”.

După aceea, singurătatea, nesfârşita noapte care începe.

Miezul nopţii

Fără curaj. Totul în mine se destramă.

Raportez totul la mine, adică la sfârşitul meu. Dacă mă gândesc la cineva de altă dată, îmi şi spun numaidecât: „Încă unul care nu ştie că sunt pierdut”. Sau: „Ce o să spună ăsta, când va afla că am murit?”

28

Durerile par să scadă. Poate vor dispărea tot aşa cum au venit?

FAMILIA THIBAULT – 459

Radiografie proastă. Proliferarea ţesutului fibros s-a accelerat foarte mult de la ultimul crâmen. Mai cu seamă plămânul drept.

27 august

Sufăr mai puţin. Tare istovit de aceste patru zile grele.

Comunicatul: Noile ofensive (între Scarpe şi Veste) progresează. Englezii înaintează spre Noyon. Bapaume este al nostru.

Pentru Jean-Paul

Orgolis vei fi şi tu. Suntem mândri. Acceptă-te aşa. Fii orgolios deliberat. Modestia: virtute parazită, care micşorează. De altfel, deseori nu este decât conştiinţa ascunsă a unei neputinţe. Nici îngâmfare, nici modestie. Să te ştii tare, pentru a fi.

Parazite sunt şi înclinarea spre renunţare, dorinţa de a se supune, aspiraţia de a primi ordine, mândiia de a da ascultare etc. Principii de slăbiciune, de inacţiune. Frică de libertate. Trebuie să alegi virtuţile care te fac mai puternic. Virtute supremă: energia. Energia este aceea care face măreţia.

Răscumpărare: singurătatea.

30

Noyon-ul a fost depăşit. Dar cu ce preţ?

Surprins că presa e lăsată să repete că sfârşitul războiului e aproape. America n-a intrat în război ca să se mulţumească cu o victorie militară, cu o pace militară. Wilson vrea decapitarea politică a Germaniei şi Austriei. Să le smulgă tutela Rusiei. În ritmul în care evoluează evenimentele, nu putem totuşi spera că în şase luni cele două imperii se vor prăbuşi, că la Berlin, la Viena şi la Petersburg se vor instala regimuri republicane solide, cu care să se poată trata în mod eficace.

Fereastra mea. Vreo cinci-şase fire electrice, bine întinse, brăzdează acest dreptunghi de cer ca nişte dungi negre pe o placă fotografică. În zilele de furtună, minunate perle de apă, înşirându-se una după alta, alunecă toate în aceeaşi direcţie, la nesfârşit, fără să se ajungă vreodată. În clipele ace

460 – *Roger Martin du Gard* le-a, nu poţi face nimic altceva, nu poţi privi la nimic altceva…

SEPTEMBRIE

1 septembrie 1918

Încă o lună. îi voi vedea oare şi sfârşitul?

Am început din nou să cobor. Iau masa jos.

De când am încetat să mă mai bărbieresc (iulie), nu mai am prilejul să mă privesc în oglinda agăţată deasupra spălătorului. Adineauri, la secretariat, m-am zărit dintr-odată în oglindă. Am ezitat o secundă să mă recunosc în

acest muribund bărbos. „Puţină astenie”, găseşte Bardot. „Casexie”, ar fi trebuit să spună!

Imposibil ca asta să se prelungească încă multe săptămâni…

Englezii au reluat muntele Kemmel. Noi atacăm pe Canalul de Nord. Inamicul se retrage pe Lys.

Noaptea de 1

Rachel. De ce Rachel?

Rachel. Genele ei roşcate, lumina aceea aurie din jurul privirilor ei. Şi maturitatea acestor priviri! Mâna cu care îmi acoperea ochii, ca să nu asist la plăcerea ei. Mâna crispată, grea, care se destindea dintr-odată, în acelaşi timp cu gura, în acelaşi timp cu toţi muşchii trupului ei…

2 septembrie

Vânt uşor. Mă aşezasem la adăpostul zidurilor. Deasupra mea, pe verandă, îi auzeam pe Goiran, pe Voisenet şi pe plutonier evocându-şi viaţa studenţească. (Cartierul Latin, cafenelele Soufflot şi Vachette, balurile populare, femeile etc…) Am tras cu urechea câteva minute, m-am dus apoi în hol, enervat, pus pe ceartă. Şi tulburat.

Jean-Paul, să nu te gândeşti prea mult că-ţi pierzi timpul.

Nu, nu asta ar trebui să-ţi spun. Sileşte-te, dimpotrivă, să crezi că viaţa unui om este îngrozitor de scurtă şi că vei avea foarte puţin timp pentru a te realiza.

Risipeşte, totuşi, un pic din tinereţea ta, micuţul meu. Unchiul Xntoine, care va muri curând, e nemângâiat că n-a ştiut niciodată să risipească nimic dintr-a lui…

3 septembrie

Primele semne ale zilei.

Te-am visat în noaptea asta, Jean-Paul. Erai în grădina de aici, te ţineam strâns lângă mine şi te simţeam voinic şi încordat, ca un copac tânăr care creşte puternic,

căruia nimic nu-i poate stăvili avântul. Şi erai în acelaşi timp copilul pe care l-am luat pe genunchi acum câteva’s ăptămâni, adolescentul care am fost, medicul care am devenit. Trezindu-mă, am avut pentru întâia oară acest gând: „Poate că va fi medic?”

Şi închipuirea mea a hoinărit în jurul acestui gând. Şi iată ce îmi trece acum prin minte: îţi las moştenire anumite dosare, anumite carnete de note, zece ani de observaţii, de cercetări, de proiecte schiţate. Când vei avea douăzeci de ani, de nu vei şti ce să faci cu ele, dă-le unui medic tânăr.

Dar nu vreau să-mi părăsesc atât de repede visul. În acest tânăr medic, care mă va continua, te văd pe tine, în dimineaţa asta, pe tine vreau să te văd…

Amiază

Poate că am greşit renunţând la reeducarea laringelui şi scurtând exerciţiile respiratorii! în cincisprezece zile, agravare, care a dus azi-dimineaţă la o şedinţă de galvano-cauterizare.

Toată dimineaţa în pat.

Ziare. Citit şi recitit noul mesaj din Labour Day. Accente simple şi nobile, cuvinte pline de bun-simţ. Wilson repetă că adevărata pace trebuie să fie altceva şi mult mai mult decât o nouă modificare a echilibrului european. Spune deschis: „Acesta e un război de emancipare”. (Ca acela din America.) Să nu se mai cadă în vechile rătăciri, să se lichideze o dată pentru totdeauna această situaţie paradoxală a Europei de dinainte de război: popoare paşnice, muncitoare, care se lăsau ruinate de înarmări, care trăiau cu baioneta la armă îndărătul graniţelor lor. O uniune a naţiunilor împăcate. O pace care să aducă, în sfârşit, Vechiului Continent acea securitate care constituie forţă S.U.A. O pace fără învingători şi fără umiliţi, o pace care să nu lase niciun ferment de revanşă în urma ei, nimic

ce-ar putea favoriza într-o zi redeşteptarea spiritului războinic.

462 – *Roger Martin du Gard*

Wilson subliniază lămurit prima condiţie a unei astfel de păci: doborârea guvernelor autocrate. Scop esenţial. Nu va fi securitate în Europa atâta timp cât nu va fi smuls din rădăcini imperialismul german. Atâta timp cât blocul austro-german nu-şi va fi realizat evoluţia democratică. Atâta timp cât nu va fi distrus focarul acesta de idei false (false, deoarece sunt potrivnice intereselor generale ale omenirii): mistica imperială, exaltarea cinică a forţei, credinţa că germanul este superior tuturor celorlalte popoare şi e & are dreptul de a le domina. (Mesianismul celor din jurul i & iserului, care ar vrea să facă din fiecare german un cruciat, a cărui misiune ar fi de a impune lumii hegemonia germană.)

Seara

Plăcută vizită a lui Goiran şi Voisenet, după masa de seară. Vorbit despre Germania. Go Iran a spus ca această mistică nefastă a forţei nu este atât rezultatul regimului imperial, cât mai degrabă un caracter etnic specific al rasei: mai degrabă instinct decât doctrină. Discuţii: Germania nu înseamnă Prusia etc… Goiran însuşi recunoaşte că în Germania există toate elementele necesare constituirii unei naţiuni paşnice şi liberale. Chiar şi în cazul în care mesianismul german ar fi un instinct al rasei? Evident că un regim autocratic îl încurajează, îl dezvoltă, îl foloseşte! Atârnă de noi dacă suntem învingători, atârnă de caracterul tratatelor de pace, de atitudinea noastră faţă de cei învinşi ca acea Germanie malefică să piară. Educaţia democratici la care Wilson vrea să-i supună pe germani, lăsând acest mesianism fără întrebuinţare, îl va obosi repede sau îl va abate spre alte ţeluri dacă tratatul de pace nu va îngădui poporului

german mă un pretext pentru revanşă. Va fi chestie de cel mult cincisprezece am. Am încredere în asta. Nu cred că mă înşel afirmând că Germania de după 1930, republicană, patriarhală, muncitoare şi paşnică, va deveni una din cele mai temeinice garanţii ale uniunii europene.

Voisenet amintea de noiembrie 1911. Foarte adevărat. De ce acordul franco-german al lui Caillaux n-a făcut decât să întârzie războiul? Pentru că el nu schimba – nu putea să schimbe – regimul politic german. Pentru că scopurile Germaniei, ale Austriei, ale Rusiei continuau a fi acelea ale împăraţilor lor, ale miniştrilor lor, ale generalilor lor. Toate astea le-a înţeles Wilson! A-1 învinge pe Kaiser nu înseamnă nimic dacă nu loveşti în spiritul prusac, teutonic, al *regimu FAMILIA THIBAULT* – 463

lui imperial, în ambiţia lui de hegemonie, în pangermanismul său. Să suprimi cauzele adânci, pentru ca spiritul acestui regim să nu mai poată niciodată renaşte. Atunci va fi asigurată o pace trainică.

A nu se uita că guvernul Kaiser-vivi a fost acela care, singur, împotriva întregii Europe, a torpilat conferinţa de la Haga. (Amănunte date de Goiran: se căzuse în unanimitate de acord în privinţa limitării înarmărilor; se încheiase un acord, acord ale câirui urmări ar fi fost incalculabile, şi, în ajunul semnării, reprezentantul Germaniei a primit de la guvernul său ordinul de a nu semna.) în ziua aceea imperiul şi-a aruncat masca. Dacă principiul de arbitraj ar fi fost votat, dacă limitarea înarmărilor ar fi fost acceptată de Germania aşa cum o acceptaseră celelalte state, situaţia Europei în 114 ar fi fost cu totul alta, şi războiul, de bună seama, ar fi fost evitat. Să nu uităm aceasta. Atâta timp cât un regim de expansiune pangermanică aşezat în centrul continentului îşi va păstra puterea absolută asupra celor şaptezeci de milioane de supuşi cărora le exacerbează sistematic

orgoliul naţional, nu există pace posibilă pentru Europa.

4 septembrie

De azi-dimineaţă, junghiuri mobile, succesive, foarte dureroase. (Asta, pe lângă celelalte.)

Comunicatul anunţă din nou luarea orăşelului Péronne. Mi se pare că nu s-a recunoscut niciodată, din august încoace, că Péronne fusese pierdut.

Scurtă scrisoare de la Philip. Se spune la Paris că Foch proiectează trei ofensive simultane. Una asupra Saint-Quentin-ului. A doua, pe Aisne. A treia, cu americanii, pe Meuse. Cum spune Philip: „Din nou balamuc la orizont...” Să fie oare nevoie de atâţia morţi înainte de a se ajunge la o înţelegere asupra principiilor lui Wilson?

Seara

Vizita lui Goiran. Indignat. îmi povesteşte discuţiile provocate la cină de noul mesaj al lui Wilson. Aproape unanimitate în ceea ce priveşte ideea că Liga Naţiunilor va trebui să fie, înainte de orice un mijloc de a prelungi după război, printr-o instituţie stabilă, coaliţia lumii civilizate împotriva Germaniei. Goiran susţine că ideea aceasta, bine înşurubată încă de pe acum în toate căpăţânile reprezentanţilor Franţei

464 – *Roger Martin du Gard*

(începând eu Poincaré şi Clemenceau) poate fi formulată astfel: „Unificarea pacifică a Europei nu se poate face fără această condiţie sine qua non: ca nemţii să fie excluşi din confederaţie. & aşa blestemată! Sămânţă a viitoarelor râzèoaie. Pacea e cu neputinţă atâta timp cât va dăinui în Europa o Germanie puternici. Să fie ţinută sub tutelă, pentru a fi împiedicata să facă rău”.

Monstruos. Dacă Goiran spune adevărul, ar însemna trădarea totală a ţelului wilsonian. A înlătura, chiar de la început, dintr-o ligă generală, o treime a Europei, sub

pretext că această treime e responsabilă pentru război şi că este pe veci imposibil să i se acorde încredere, ar însemna să omori în faşă organizarea juridică a Europei, să te mulţumeşti cu o caricatură de Societate a Naţiunilor, să mărturiseşti că visezi să pui Europa sub o hegemonie anglo-franceză şi să cultivi în voie germenii unor noi conflicte sângeroase.

Wilson e prea înţelept, prea prudent ca să cadă în această capcană imperialistă!

Joi, în 5

Astăzi abia mă mai ţin picioarele. Sunt într-adevăr un asfixiat care umblă. Mi-au trebuit cinci minute ca să cobor scările.

Sunt împins spre moarte încet, cu regularitate. M-am gândit din nou, în noaptea asta, la agonia tatii. Refrenul din copilărie, pe care încerca să-l cânte: „Hop, hop, la înălnire!”

N-ar trebui să mai aştept pentru a scrie notele despre tatăl meu pe care vreau şi i le las lui Jean-Paul.

De câte ori, în spatele frontului, în vreun cantonament de repaus, în linişte, fericit de a fi regăsit un pat, n-am petrecut ore întregi culcat, închipuindu-mi vremurile de după război, visând cu naivitate la ce avea să vină, la viaţa mai bună, mai rodnică, mai folositoare, pe care luasem hotărârea s-o duc… Totul părea că va fi atât de frumos!

Moarte, moarte. Idee fixă. E în mine, ca o nepoftită. O străină. Un parazit. O plagă.

Totul s-ar schimba dacă aş putea să accept. Ar trebui să recurg la metafizică. Şi asta…

FAMILIA THIBAULT – 465

Ciudat că întoarcerea în neant poate ridica o asemenea rezistentă. Mă întreb ce-aş simţi dacă aş crede în iad şi dacă

aş fi sigur că sunt sortit lui. Mă îndoiesc că ar putea fi mai rău.

5 septembrie, seara

Comandantul mi-a trimis, prin Joseph, o revistă, cu una din pagini însemnată. Deschia şi citesc: „Războaiele au tot felul de pretexte, dar întotdeauna o singură cauză: armata. Desfiinţând armata, desfiinţaţi războaiele. Dar cum să suprimi armata? Suprimând despotismele”. Este un citat extras dintr-un discurs al lui Victor Hugo. Şi Reymond a scris pe margine, cu un semn de exclamare: Congresul păcii, 1869!

N-are decât să râdă. Faptul că încă de acum cincizeci de ani se propovăduia suprimarea despotismelor şi limitarea înarmărilor este oare un motiv ca acum să nu mai ai nicio nădejde de a vedea omenirea ieşind, în sfârşit, din absurd?

Zilele acestea, expectoraţii mai abundente ca oricând. Numărul fragmentelor creşte. (Lambouri de mucoase şi false membrane.)

6 septembrie

Primit azi-dimineaţă o scrisoare de la doamna Roy. îmi scrie în fiecare an, de ziua morţii fiului său.

(Lubin îmi aminteşte deseori de tânărul Manuel Roy.)

Ce-ar gândi astăzi dac-ar mai trăi? Mi-l închipui destul de bine, grav rănit (ca Lubin), însă tot atât de dârz şi nerăbdător de-a se însănătoşi, ca să plece din nou pe front…

Jean-Paul, mă întreb, care vor fi părerile tale asupra războiului, mai târziu, în 1940, când vei avea douăzeci şi cinci de ani? Vei trăi, desigur, într-o Europă reconstruită, pacificată. Dar vei putea oare înţelege ce înseamnă naţionalismul, eroismul mistic pentru cei care aveau în august 1914 vârsta ta, douăzeci şi cruci de ani, care aveau

viitorul în faţă şi au plecat să se lupte, semeţi, ca iubitul meu Manuel Roy? fau fi nedrept, încearcă să înţelegi. Nu judeca greşit nobleţea acestor tineri care n-aveau chef să moară, dar care aii acceptat bărbăteşte să-şi pună viaţa în joc pentru ţara lor aflată în primejdie… Nu erau cu toţii nişte exaltaţi. Mulţi dintre ei au consimţit, ca Manuel Roy, să se jertfească pentru că erau convinşi că vor asigura generaţiilor viitoare – din care faci

466 – *Roger Martin du Gard* parte şi tu – un viitor mai frumos. Da, mulţi. Am cunoscut mulţi ăintre aceştia. Unchiul Antoine stă mărturie pentru ei.

Ziare. Am trecut râul Somme, am ajuns la Guiscard. Înaintat, de asemenea, la nord de Soissons, reluat Coucy. îi vom putea împiedica oare pe nemţi să se instaleze dincolo de Escaut şi de canalul Saint-Quent'în?

7, *seara*

Pentru Jean-Paul

Mă gândesc la viitor. La viitorul tău. La viitorul acesta „mai frumos", pe care-l doreau atâţia de felul lui Manuel Roy. Mai frumos? O nădăjduiesc pentru tine. Dar vă lăsăm ca moştenire o lume de haos. Tare mă tem că vei intra în viaţă într-o epocă foarte tulbure. Contradicţii, nesiguranţe, ciocniri între forţe vechi şi noi. îţi vor trebui plămâni zdraveni pentru a putea respira aerul acesta viciat. Atenţie! Bucuria de a trăi nu le va fi hărăzită tuturor.

De obicei, mă abţin să fac profeţii. Dar, ca să întrezăreşti Europa de mâine, e de-ajuns să cug eţi. Din punct de vedere economic, toate statele sărăcite, viaţa socială dezechilibrată peste tot. Din punct de vedere moral, brusca ruptură cu trecutul, prăbuşirea vechilor valori etc… De unde, foarte probabil, o epocă de mare dezordine. O perioadă de mari schimbări. O criză de creştere, cu accese de febră, convulsii, avânturi şi căderi.

La capit, echilibrul, dar nu imediat. O facere care nu va fi fără dureri.

Ce-ai să te faci tu, Jean-Paul? Va fi greu să vezi limpede. Fiecare îşi va închipui că deţine adevărul, fiecare va voi să-ţi ofere, ca întotdeauna, panaceul lui. Epocă de anarhie, poate V Goiran aşa crede. Eu, nu. De va fi anarhie, va fi numai aparentă şi vremelnică. Pentru că omenirea nu merge, nu poate merge spre anarhie. Cu neputinţă să-ţi închipui un atare lucru, istoria stă mărturie. Omenirea, trêcând prin fluctuaţii de neînlăturat, nu poate merge decât spre organizare. (Foarte probabil că acest război va însemna un pas decisiv dacă nu spre fraternitate, cel puţin spre o înţelegere mutuală. Cu pacea lui Wilson, orizontul european se va lărgi; ideile de solidaritate umană, de civilizaţie colectivă vor tinde să ia locul acelora de naţionalitate etc. …)

În orice caz, vei vedea uriaşe transformări, o nouă zămislire. Şi iată ceea ce intenţionam să scriu: îmi pare că, în *tim FAMILIA THIBAULT* – 467

purile ce vin, opinia publică, ideile-forţă care o conduc vor avea o influenţă foarte mare, determinantă. Viitorul va fi, pare-se, mai plastic decât a fost vreodată. Individul va avea o mai mare însemnătate. Omul de valoare va avea, mai mult decât a avut în trecut, şanse de a-şi face auzită şi pusă în valoare părerea; putinţa de-a colabora la reconstruire.

Să devii un om de valoare. Să dezvolţi în tine o personalitate care să se impună. Să n-ai încredere în teoriile curente. E tentant să te debarasezi de povara exigentă a personalităţii tale. E tentant să te laşi înglobat într-o vastă mişcare de entuziasm colectiv! E tentant să crezi, pentru că e comod şi pentru că e extrem de confortabil! Vei şti tu oare să rezişti tentaţiei! N-o să fie uşor. Cu cât drumurile sunt mai încurcate, cu atât omul e

mai înclinat, ca să iasă din starea de confuzie, să accepte o doctrină dinainte ca să-l reconforteze, să-l ghideze. Orice răspuns dt de dt plauzibil întrebărilor pe care şi le pune şi pe care nu reuşeşte să le rezolve singur i se oferă ca un refugiu; mai ales dacă i se pare acreditat de un mare număr de adeziuni. Pericol major! Rezistă, refuză cuvintele de ordine! Nu te lăsa afiliat! mai curând spaimele incertitudinii decât o leneşă bunăstare morală, oferită fiecărui aderent de către doctrinari! Nu e amuzant să bâjbâi singur în întuneric, dar e un rău mai mic. Cel mai rău e să urmezi docil ideile false pe care le agită vecinii. Atenţie! în punctul ăsta amintirea tatălui tău să-ţi fie model! Viaţa lui solitară, gândirea lui neliniştită, niciodată fixată, să-ţi de exemplu de loialitate faţă de tine însuţi, de scrupul, de forţă interioară şi de demnitate.

Zori de zi. Insomnie, insomnie.

(Am tendinţa de-a lua un ton de predică ori de câte ori scriu pentru Jean-Paul. A se renunţa la: „Atenţiune” etc…)

Să devină „un om de valoare”… N-am uitat decât un lucru: să-i dau reţeta.

Reţeta? în materie de oameni de valoare, n-am avut de-a face decât cu medicii. Sunt, de altfel, înclinat să cred că atitudinea unui om de valoare în faţa evenimentelor, în faţa realităţilor şi a neprevăzutului vieţii sociale nu trebuie să se deosebească de aceea a medicului în faţa bolii. Lucru important: O anumită naivitate a privirii. În medicină, ceea ce ştii, ceea ce stă scris în cărţi rareori este de ajuns pentru rezolvarea noii probleme pe care ţi-o pune fiecare caz în parte. Orice boală – şi la fel, orice criză socială – se prezintă ca un prim caz fără precedent identic; ca un caz excepţional, pentru care

 trebuie să inventezi întotdeauna o nouă terapeutică. Trebuie să ai multă

imaginaţie ca să fii un om de valoare…

Duminică, 8 septembrie

Expectorat, azi-dimineaţă, când m-am trezit, un fragment de vreo zece centimetri. L-am trimis lui Bardot să-l examineze.

Recitesc ceea ce am scris azi-noapte. Sunt mirat că mă pot interesa astfel, când şi când, de viitor, de oamenii ce vor veni după mine. Să fie numai din cauza lui Jean-Paul?

Gândindu-mă bine, îmi dau seama că interesul acesta cu totul spontan este mai puţin întâmplător decât o mărturisesc. Dimpotrivă, tocmai surpriza mea este rezultatul unui efort al spiritului, al unei întoarceri spre mine însumi. În realitate, a mă gândi la viitor rămâne pentru mine o operaţie constantă şi cu totul firească a spiritului… Ciudat!

Înainte de dejun îmi amintesc de un fapt divers, publicat în ziare, care îl impresionase pe Philip. (Una din primele noastre convorbiri extraprofesionale. Tocmai intrasem în clinica lui.) Era vorba de un condamnat la moarte care, ajuns în faţa ghilotinei şi apucat de ajutoarele călăului, începu să se zbată şi să strige către procuror: „Nu uitaţi de scrisoarea mea!” (Aflase, în închisoare, că amanta lui îl înşela şi, în dimineaţa execuţiei, le scrisese magistraţilor, pentru a mărturisi o crimă rămasă nepedepsită, la care luase parte activă şi femeia aceea.)

Nu izbuteam să-l înţelegem… Să fii oare atât de legat de mărunţişurile acestei lumi până în ultima clipă? Philip vedea în asta o dovadă a cvasi-imposibilităţii majorităţii oamenilor de a „realiza” cu adevărat nefiinţa.

Povestea asta nu mă mai miră atât de mult.

9 septembrie

Un gust foarte rău în gură. La ce bun chinul ăsta suplimentar? Nu mi-am pus niciodată speranţe în doctoria

asta cu creuzot, care îţi aminteşte de dentist, care taie orice poftă de mâncare.

FAMILIA THIBAULT – 469

După-amiază, afară

Scriind azi-dimineaţă data, 9 septembrie, mi-am adus dintr-odată aminte: astăzi, a doua aniversare a Reuvilleului.

Seara

Toată ziua am trăit cu amintirea Reuville-ului.

Sosirea noastră, pe înserat. Instalarea postului de prim ajutor în criptă. Satul în ruină. Două sute de obuze căzute în ajun. Noapte neagră, în care se ridică rachetele luminoase. Fostul de comandă al colonelului, care îndeplineşte funcţia de general de brigadă, într-o casă din care n-au mai rămas decât trei frânturi de perete. Bubuitul tunurilor de 75, puse în baterie în pădure. Resturile de zid, în ruină, în jurul eleşteului. Salteaua roşie, spintecată, lângă care aveam să fiu rănit a doua zi dimineaţă. Pământul acoperit cu hoituri şi noroi uscat, brăzdat de roţile căruţelor. Şi dealul în spatele satului, dealul pe care-l zăream prin vitraliile sfărâmate ale criptei, dealul de unde veneau răniţii, cu grămada, albi de praf, târându-se, şi cu înfăţişare absentă şi blândă pe care o aveau cu toţii. îl văd, dealuf acela, cu marginile tăiate parcă pe cerul învolburat de foc; acoperit cu stâlpi de sârmă ghimpată, aplecaţi toţi în aceeaşi direcţie, ca şi când ar fi fost împinşi de un ciclon. Şi moara aceea veche, la stânga, răsturnată pe aripi, ca o jucărie stricată. (Ciudată plăcere să descrii toate astea. De ce? Pentru a le smulge uitării? Pentru cine? Pentru ca Jean-Paul să ştie că într-o dimineaţă, la Reuville, unchiul Antoine…?) (fripta, plină încă de la începutul nopţii. Gemetele, certurile. Paiele pe care aşezau morţii, împreună cu cei netransportabili. Lampa pusă pe altar. Lumânarea în gâtul sticlei. Hora fantastica a umbrelor pe

boltă. Revăd masa – scândurile aşezate pe două butoaie, rufăria, revăd totul, ca şi cum aş fi avut timpul să observ pentru a nu uita. Munca mea de atunci? Starea aceea pe jumătate beţie, bucuria profesională, pofta cu care munceam. Repede. Păstrând o maximă stăpânire de sine. Toate simţurile minunat de treze, voinţa întinsă ca un arc de-a lungul tuturor membrelor, până în vârfurile degetelor. Şi un fel de deznădejde; în acelaşi timp, insensibilitate de automat. Susţinut doar de scopul propus, de munca pe care o aveam de făcut. Să nu asculţi de nimic, să nu priveşti la nimic, să fii cu totul al muncii tale. Şi s-o faci în ordme, repede, totuşi Oră grabă, dar şi fără a pierde o secundă.

 numai cu gesturile necesare, pentru ca o rană să fie bine aseptizată, o arteră legată la timp, o fractură provizoriu imobilizată. Altul la rând!

Văd mai puţin desluşit hambarul acela sau remiza, unde aşezau răniţii pe brancârde, de cealaltă parte a ulicioarei. Dar îmi aduc atât de bine aminte de ulicioara pe care trebuia să umbli lipit de ziduri, din pricina gloanţelor. Şi tot atât de bine îmi aduc aminte piuitul acela subţire în urechi şi pocnetele surde în peretele de lut. Privirea mânioasă a maiorului aceluia scund şi bărbos, cu braţul în eşarfă, şi felul în care îşi flutura la înălţimea tâmplei mâna teafără, ca pentru a se feri de un roi de a lbine: „Prea multe muşte pe-aici. Prea multe muşte”. (Şi mă gândesc deodată la acel reangajat bătrân, burtos, cărunt, care era cu noi la ambulanţa de la Longpré-les-Corps-Saints, aerul lui sinistru, accentul lui de mahala când elibera brancarda, aruncând câte un rănit: „Haida, jos, te-aşteaptă!”

Noaptea toată am muncit fără să bănuim mişcarea de învăluire. Şi în zorii zilei, sosirea agentului de legătură, satul luat prin ffanc, tranşeele de evacuare devenite

primejdioase, piaţa ce trebuia traversată înfruntând mitralierele, pentru a alunge la singurul drumeag practicabil. N-am avut nicio clipă gândul că-mi riscam pielea. Căzând, am avut imaginea saltelei roşii şi această siguranţă lucidă: „Plămânul perforat… Inima neatinsă… Voi scăpa.

(De cât de puţin atârnă totul… Dacă în dimineaţa aceea aş fi fost rănit la picior sau la mână, n-aş fi acum unde sunt: picătura aceea se iperită pe care am respirat-o, doi ani mai târziu, n-ar fi făcut ravagiile astea dacă aş fi avut amândoi plămânii intacţi.)

10 septembrie

De ieri mi-e mintea plină de amintiri de război.

Vreau să notez, pentru Jean-Paul, povestea cu tificii, datorită căreia a trebuit să rămân pe front mult mai mult timp decât majoritatea confraţilor mei de la spitale. Iarna lui 1915. Eram repartizat tot la regimentul meu de la Compiègne, care se afla în linia întâi, în nord. Dar se stabilise o rotaţie între medicii batalioanelor şi, la câte două săptămâni, fiecare dintre noi se ducea la şase kilometri în spatele liniilor pentru a conduce timp decâteva zile un mic spital, o infirmerie de vreo douăzeci de paturi. Ajung acolo pe înserate. *Optspreze FAMILIA THIBAULT* – 471

ce bolnavi într-o pivniţă boltită. Toţi cu temperatură; mulţi cu 40 de grade!… îi examinez la lumina lămpii. Nicio îndoială: optsprezece tiflei… Dar pe front era interzis să avem tiflei. Din punct de vedere practic, consemnul era să nu diagnosticăm niciodată o tifoidă. Telefonez chiar în seara aceea şefului. îi spun limpede că cei optsprezece bolnavi îmi par atinşi de grave tulburări gastro-intestinale, foarte vecine cu tulburările paratifice (mă feream cu prudenţă de cuvântul tifoidă) şi că, deci, refuz conducerea infirmeriei, convins că aceşti nenorociţi aveau să moară în

pivniţa aceea dacă nu erau evacuaţi imediat. A doua zi, dis-de-dimineaţă, se trimite după mine un automobil. Mi se spune să mă prezint la divizie. Ţin piept autorităţilor. Cu atâta dârzenie, încât obţin evacuarea imediată. Dar din ziua aceea, în dosarul meu de serviciu a apărut o anumită notă, căreia i s-a datorat faptul că mi s-a refuzat orice avansare până când am fost rănit.

Seara

Mă gândesc la raporturile mele de aici cu ceilalţi. Legături care ar trebui, poate, să le amintească pe cefe de pe front. Nu. Nicio asemănare. Aici, camaraderie, nimic mai mult. Pe front, până şi ultimul nenorocit îţi este un frate.

Mă gândesc la cei pe care i-am cunoscut. Tristă trecere în revistă! Aproape toţi reformaţi, mutilaţi, dispăruţi... Cartier, Brault, Lambert şi viteazul Daïin, şi Hu art, şx Laisné, şi Mulaton, unde sunt oare? Dar Saunais? Dar tân arul Nops? Dar atâţia alţii? câţi dintre ei vor ieşi teferi din război?

— >» >

Astăzi mă gândesc la război altfel decât mă gândesc de obicei. Ce-mi spunea Daniel, la Maisons? „Războiul, prilejul acesta excepţional de prietenie între oameni...” (îngrozitor prilej şi trecătoare prietenie!) Avea totuşi dreptate: un fel de milă, de generozitate, de afecţiune reciprocă. În blestemul ăsta, trăit în tovărăşia altora, sărşeşti prin a nu mai avea decât reacţii elementare, mereu aceleaşi. Cu grad sau fără, aceeaşi supunere, aceleaşi suferinţe, aceeaşi plictiseală, aceleaşi temeri, aceleaşi nădejdi, aceiaşi noroi, deseori aceeaşi ciorbă, acelaşi ziar. Mai puţine învâr teli, mai puţine măgării, mai puţină răutate decât aiurea. Avem atât de mare nevoie unii de-alţii! Iubim şi ajutăm pentru a fi iubiţi şi ajutaţi. Puţine antipatii personale, iar invidii, deloc (pe frônt). Nici

 ură. (Nici măcar ură faţă de neamţul din faţa ta, victimă a aceloraşi absurdităţi.)

Şi apoi, încă ceva: prin forţa lucrurilor, războiul este o perioadă de meditaţie. Pentru omul fără cultură, ca şi pentru cel instruit. O meditaţie simplă, adâncă. Cu mici deosebiri, aceeaşi pentru toţi. Oare zilnica vecinătate a morţii să fie aceea care sileşte la cugetare până şi spiritele cele mai puţin contemplative 1 (Exemplu, caietul acesta…) N-am avut niciun camarad de batalion pe care să nu-l fi surprins într-o zi meditând. O meditaţie de singuratic, concentrată în tine, pe care o cultivi ca pe o nevoie şi pe care o ascunzi. Singurul colţ pe care-l ţii numai pentru tine. În această depersonalizare silită, meditaţia este singurul refugiu al individului.

Ce va rămâne din fructele acestei meditaţii pentru cei ce vor fi scăpat de moarte? Nu prea mult, poate. O furie de a trăi, în orice caz; groaza de jertfe zadarnice, de cuvinte mari, de eroism? Sau, dimpotrivă, nostalgia „virtuţilor” de pe front?

11

Fragmentul expectorat deunăzi dimineaţă a fost identificat histologie. Nu era o falsă membrană, ci un fragment de mucoasă.

Seara

De fapt, mă gândesc tot atât de mult la viaţa mea cât mă gândesc şi la moartea mea. Mă aplec mereu asupra trecutului meu. îl răscolesc ca unul ce caută zdrenţe în lada de gunoi. Cu vârful cârligului, trag spre mine câte un putregai pe care-l cercetez, îl întreb, asupra căruia stau aplecat şi visez neobosit.

Ce puţin lucru e o viaţă… (Şi nu spun asta fiindcă a mea e scurtată! E valabil pentru oricare om!) Arhibanal: o sclipire de luminăîntro noapte imensă etc… Cât de puţini ştiu ce lucru mare spun când repetă aceste locuri comune.

Cât de puţini simt patetismul acestor cuvinte!

Imposibil să te dezbari cu totul de întrebarea inutilă: „Care poate fi semnificaţia vieţii?” Eu însumi, răscolindu-mi trecutul, mă surprind adesea întrebându-mă: „La ce-a folosit?”

La nimic. Absolut la nimic. E oarecum dureros să accepţi asta, deoarece ai în măduva oaselor optsprezece veacuri de

creştinism. Dar, cu cât te gândeşti mai mult, cu cât priveşti mai adânc în tine însuţi, cu atât eşti mai pătruns de acest adevăr evident: „N-a folosit la nimic”. Milioane de fiinţe apar pe scoarţa pământească, mişună o clipă pe ea, apoi se descompun şi dispar, lăsând locul altor milioane, care, mâine, se vor dezagrega la rândul lor. Scurta lor apariţie nu rimează cu nimic. Viaţa n-are niciun rost. Şi nimic nu are importanţă, afară de strădania de a fi dt mai puţin nefericit în cursul acestei efemere vilegiaturi…

Constatare care nu-i nici atât de descurajatoare, nici atât de paralizantă pe cât s-ar crede. A te simţi cu totul curăţat, cu totul eliberat de iluziile în care se leagănă cei care vor cu orice preţ ca viaţa să aibă un sens, asta poate să-ţi procure un minunat sentiment de seninătate, de putere, de libertate. Ar trebui să fie o idee tonică, dacă ştii cum să o iei…

Mă gândesc, deodată, la sala aceea de recreaţie, de la parterul pavilionului B, prin care treceam în fiecare dimineaţă în timp ce plecam de la serviciul meu de la spital. O revăd plină de băieţi stând în patru labe şi jucându-se cu cuburi. Erau acolo copii incurabili, infirmi, bolnavi, convalescenţi. Erau printre ei şi înapoiaţi, semiidioţi, iar alţii, foarte inteligenţi. Un microcosmos, în fond… Omenirea văzută printr-o lupă mare… Mulţi se mulţumeau să mişte la întâmplare cuburile aflate în faţa

lor, să le mute de ici-colo, să le sucească şi răsucească pe toate feţele. Alţii, mai isteţi, le potriveau după culori, le aşezau la rând, compuneau forme geometrice. Câţiva, mai îndrăzneţi, se distrau clădind mici edificii ce se clătinau. Adesea, un spirit priceput, sârguitor, inventiv, ambiţios, îşi propunea un scop greu şi reuşea, după zeci de încercări, să construiască un pod, un obelisc, o piramidă înaltă… La sfârşitul recreaţiei, totul se prăbuşea. Pe linoleum nu rămânea decât o grămadă de cuburi răvăşite, pregătite pentru recreaţia de a doua zi.

Iată o imagine destul de asemănătoare vieţii. Fiecare dintre noi, fără alt scop decât de a ne juca (oricare ar fi pretextele sub care facem acest lucru), potrivim, după capriciul nostru, după capacităţile noastre, elementele pe care ni le înfăţişează existenţa, cuburile multicolore pe care le găsim în jurul nostru când ne naştem. Cei mai înzestraţi încearcă să facă din viaţa lor o construcţie complicată, o adevărată operă de artă. Trebuie să încercăm să fim dintre aceştia, astfel ca recreaţia să fie cât mai plăcută cu putinţă…

474 – *Roger Martin du Gard*

Fiecare după mijloacele lui. Fiecare cu elementele pe care i le oferă hazardul. Dar să aibă oare vreo importanţă deosebită faptul că unul a reuşit mai bine şi altul mai puţin bine obeliscul sau piramida lui?

Aceeaşi noapte

Micuţule, regret paginile scrise ieri seară. Dacă le vei citi, au să te revolte. „Gânduri de bătrân, vei spune, gânduri de muribund”. Vei avea dreptate, fără îndoială. Nu mai ştiu unde se află adevărul. Există şi alte răspunsuri, mai puţin negative, la întrebarea pe care ţi-o pui fără îndoială: „În numele cui să trăieşti, să munceşti, să dai maximum de rezultate?”

În numele cui? în numele trecutului şi al viitorului. În

numele tatălui tău şi al fiilor tăi, în numele verigii care eşti tu însuţi în marele lanţ… Asigură continuitatea… Transmite ceea ce ai primit şi transmite îmbunătăţit, îmbogăţit.

Asta este, cred, raţiunea noastră de a fi.

12 septembrie, *dimineaţa*

N-am fost decât un om mediu. Facultăţi medii, în armonie cu ceea ce cerea viaţa de la mine. Inteligenţă medie, memorie, dar de asimilare. Caracter mediu. Iar tot restul – un camuflaj.

După-amiază

Sănătatea, fericirea: prejudecăţi ce te silesc să vezi într-o singură direcţie. Boala te face, în sfârşit, lucid. Cele mai bune condiţii pentru a te înţelege bine şi a înţelege omul ar fi să fi fost bolnav şi să te vindeci. Tare-mi vine să scriu: „Omul care a fost întotdeauna sănătos este, în mod fatal, un imbecil”.

N-am fost decât un om mediu. Fără o adevărată cultură. Cultura mea este profesională, mărginită la meseria mea. Cei mari, cu adevărat mari, nu se mărginesc la specialitatea lor. Marii medici, marii filosofi, marii matematicieni, marii oameni politici nu sunt numai medici, filosofi etc. Mintea lor se mişcă cu uşurinţă în celelalte domenii, se ridică mult deasupra cunoştinţelor particulare.

FAMILIA THIBAULT – 475

Seara

Despre mine însumi:

Nu mai sunt decât un ins care a avut noroc. îmi alesesem o carieră în care aş fi putut să reuşesc cel mai bine. (Ceea ce dovedeşte, de fapt, o anumită inteligenţă practică…) Dar o inteligenţă medie, echilibrată exact atâta cât să poată trage folos din împrejurările favorabile.

Am trăit orbit de orgoliu.

Îmi închipuiam că datorez totul creierului şi energiei

mele. îmi închipuiam că-mi creasem destinul şi că-mi meritam succesele. îmi părea că sunt un om de mâna-ntâi, pentru că izbutisem să fiu judecat ca atare de către cei mai puţin înzestraţi decât mine. Camuflaj. Până şi pe Philip l-am păcălit.

Miraje, amăgiri, care n-ar fi putut dura. Viaţa îmi rezerva, desigur, dezamăgiri brutale.

N-aş fi fost nimic mai mult decât un medic bun, ca atâţia

7 >

alţii.

9

13 septembrie

Azi-dimineaţă, expectorări sangvinolente. Ora unsprezece, în pat, aşteptându-l pe Joseph, care trebuie să-mi pună ventuze.

Camera mea. Mic şi hidos univers, în care chiar cele mai mici amănunte îmi sunt arhicunoscute până la dezgust, până la greaţă. Nu e niciun cui, nicio urmă de cui, nicio zgârietură pe zidurile acestea de un trandafiriu-murdar pe care privirile mele să nu se fi oprit de mii de ori! Şi mereu aceste girls lipite deasupra oglinzii! (Poate că mi-ar lipsi dacă aş obţine, în sfârşit, să fie smulse de acolo.)

În patul acesta, ceasuri şi ceasuri, zile şi nopţi. Eu, cel atât de activ!

Acţiune. N-am fost numai activ. Am avut pentru acţiune un cult fanatic, copilăresc.

(Să nu fii prea nedrept cu activitatea de altă dată. Ceea ce ştiu am învăţat din acţiune. Din lupta piept la piept cu realităţile. Am fost modelat de acţiune. Chiar şi iadul acesta al războiului, dacă l-am putut suporta cu atâta tărie, se datorează faptului că mă silea necontenit la acţiune.)

476 – *Roger Martin du Gard*

După-amiaza

De fapt, ar fi trebuit să fiu chirurg. Am făcut medicina cu un temperament de chirurg. Pentru a fi într-adevăr un bun medic, trebuie să poţi fi şi un contemplativ.

Seara

Mă gândesc din nou la frumoasa mea activitate de altă dată. Nu fără severitate. Desluşesc acum în ea o parte de cabotinaj. (Faţă de mine însumi, mai mult chiar decât – în orice caz, tot atâta cât – faţă de alţii.)

Slăbiciunea mea: o necontenită nevoie de a fi aprobat. (Mărturisirea asta mă costă mult, Jean-Paul!)

Am constatat de multe ori că prezenţa altora îmi era aproape indispensabilă pentru a mă simţi în plinătatea forţelor mele. A mă simţi privit, judecat, admirat, îmi stimula toate facultătile, îmi exalta îndrăzneala, hotărârea, sentimentul puterii, dând voinţei mele un elan nestăvilit. (Exemplu: bombardamentul de la Péronne, ambulanţa de la Montmirail, acţiunea militară de la Bois Brûlé etc.! Alte exemple: în viaţa civilă eram, indiscutabil, mai abil în diagnostic, mai îndrăzneţ în terapeutică atunci când consultam bolnavii la spital, sub ochii colaboratorilor mei, decât atunci când eram singur, acasă la mine, în cabinetul meu, în faţa unui pacient.)

Îmi dau seama astăzi că adevărata energie nu este aceasta, ci aceea care nu are nevoie de spectatori. A mea avea nevoie de alţii pentru a-şi da întreaga măsură. Singur, în insula lui Robinson Crusoe, probabil că m-aş fi sinucis. Dar sosirea lui Vineri m-ar fi stimulat să fac adevărate minuni…

Seara

Cultivă-ţi voinţa, Jean-Paul. Dacă eşti în stare să vrei, nimic nu-ţi va fi cu neputinţă.

14

Recidivă. Dureri retrosternale, pe lângă toate celelalte dureri. Şi spasme inexplicabile. Imposibil să păstrez ceva în stomac. „Nu m-am putut ridica din pat.

Goiran mi-a adus ziarele lui. În Elveţia se vorbeşte de propuneri de pace din partea Austro-ungâriei (?) şi despre o mişcare revoluţionară subterană în Germania (? j… Ideile

democratice să-şi fi făcut, oare, drum mulţumită mesajelor lui Wilson?

Mai puţin nesigură vestea înaintării americanilor în direcţia Saint-Mihiel. Iar Saint-Mihiel este drumul spre Briey şi Nletz. Dar ajungem pe linia Hindenburg, despre care se spune că este de netrecut.

16 septembrie

Ceva mai bine. Nu mai am greţuri. Foarte slăbit de aceste două zile de dietă.

Răspunsul lui Clemenceau la ofertele de pace ale Austriei. Din cale-afară de neplăcut. Tonul unui ofiţer de cavalerie. Mai rău: tonul unui pangermanist. Efectul recentelor succese militare nu se lasă aşteptat: îndată ce unul dintre adversari se crede mai tare, fsi demască gândurile ascunse, care sunt întotdeauna imperialiste. Wilson va avea mult de furcă cu oamenii de stat ai Antantei, dacă victoria Aliaţilor nu va fi cumva exclusiv americană. Antanta avea acum prilejul de a spune cinstit ce vrea. Dar a vrut să intimideze, să pară că cere maximul, de teamă că nu va obţine, în momentul reglementării, tot ce ar putea stoarce de la învinşi. Goiran spune: „Câteva succese şi Antanta s-a şi îmbătat”.

17

Spună ei ce-or dori, dar aceste puseuri repetate bronhopneumonice au fost întotdeauna considerate ca o formă de infecţie pulmonară cu reveniri.

18

Lung examen al lui Bardot, urmat de consultaţia lui Segre. Slăbire vădită a cordului drept, cu cianoză şi hipotensiune.

De săptămâni de zile mă aşteptam la asta. Vechiul adagiu: „Când ai plămânii bolnavi, îngrijeşte-ţi inima”.

Caracteristica unui infirmier: să nu fie niciodată pe aproape când ai nevoie urgentă de el şi să se eternizeze la tine în cameră, atunci când prezenţa lui este insuportabil inoportună.

Noaptea de 19 spre 20

Viaţa, moartea, neîntreruptele germinaţii etc…

478 – *Roger Martin du Gard*

După-amiază am cercetat cu Voisenet o hartă a frontului din Champagne. Mi-am adus brusc aminte de câmpia aceea alburie (undeva, la nord-est de Chilons), unde ne-am oprit ca să îmbucăm ceva, când am fost repartizat la altă unitate, în iunie 917. Pământul fusese atât de adânc răscolit de fortificaţiile făcute la începutul războiului, încât nu mai creştea nimic pe el, nici măcar un firişor de pir.

Şi era totuşi primăvară, departe de front, şi întreaga regiune din împrejurimi fusese din nou cultivată. Aproape de locul unde ne oprisem, în mijlocul acestui deşert de cretă, o insuliţă înverzită. M-am apropiat. Era un cimitir nemţesc. Morminte joase, la nivelul pământului, pitite în iarba înaltă, şi, deasupra acestor cadavre de oameni tineri, o risipă de spice de ovăz, de flori de câmp, de fluturi.

Foarte banal. Astăzi însă, această amintire mă mişcă altfel decât m-a mişcat atunci. Toată seara visat la această natură oarbă etc… fără a putea da formă gândului.

20 septembrie

Succes pe frontul de la Saint-Mihiel. Succese în faţa liniei Hindenburg. Succese în Italia. Succese în Macedonia. Succese peste tot. Dar…

Dar cu preţul câtor vieţi?

Şi asta nu e totul. Cum să înlături îngrijorarea când îţi dai seama de schimbarea survenită în tonul presei aliate de când ne simţim noi cei mai tari? Cu ce intransigenţă au refuzat Balfour, Clemenceau şi Lansing propunerile Austriei! Silind, fără îndoială, şi Belgia să refuze propunerile Germaniei!

Vizitat de Goiran. Nu, nu pot să-mi închipui că sfârşitul războiului e atât de aproape. Pentru a întemeia republica germană şi a pune pe picioare solide colosul rus, e nevoie încă de multe luni, poate de ani. Şi cu cât noi vom fi mai victorioşi, cu atât mai puţin vom consimţi la o pace de conciliere, singura durabilă.

Cu Goiran. Discuţie enervantă şi zadarnică asupra progresului. Mă întreabă: „Aşadar, nu crezi în progres?”

Fie, fie. Dar fără grabă! Nu se poate spera nimic din partea omului înainte de a se scurge încă milenii…

FAMILIA THIBAULT – 479

21

Luat masa de prânz jos.

Lubin, Fabel, Reymond, oricât de diferite păreri ar avea, sunt cu toţii la fel de sectari. (Voisenet spune despre comandant: „Nu-mi vine să cred că natura l-a înzestrat cu creier. Nu m-ar mira dac-aş afla că nu are decât măduvă a spinării.”)

Pentru Jean-Paul

Nu există decât adevăruri vremelnice.

(Am trăit zilele în care se credea că totul a fost rezolvat prin antiseptice. „Omoară microbul”. S-a observat că adesea erau omonte totodată şi celule vii.)

Să cauţi, să eziţi, ăă nu afirmi nimic în mod definitiv. Orice drum pe care te avânţi orbeşte se transformă într-o înfundătură. (Exemple frecvente în ştiinţa medicală. Am văzut minţi la fel de valoroase, la fel de înţelepte,

însufleţite de aceeaşi pasiune faţă de adevăr, ajungând, prin studiul aceloraşi fenomene şi făcând exact aceleaşi observaţii clinice, la concluzii foarte diferite, câteodată chiar diametral opuse.)

Să te lecuieşti de tânăr de înclinarea spre certitudine.

22

Junghiuri atât de dureroase încât, ori de câte ori mă aşez undeva, nu mai am curaj să mă mişc de-acolo. Bardot spunea că alifia aceea cu para-amino-benzoaţi de etil face minuni. Complet ineficace.

23 septembrie

Nu mai ştiu în ce loc să-mi facă injecţiile.

Pieptul şi spatele meu sunt ciuruite ca o strecurătoare.

25

De ieri, din nou oscilaţii mari de temperatură.

Cu toate acestea, am încercat să cobor. Nevoit să mă culc din nou, după ce mi-a venit ameţeală în capul scărilor.

Camera asta, zidurile astea, de culoare trandafiriu-murdar… închid ochii, ca să nu mai văd nimic.

Mă gândesc la anii dinaintea războiului, la viaţa mea de atunci, la tinereţea mea. Adevăratul meu izvor de putere era

 o tainică, o nezdruncinată încredere în viitor. Mai mult decât încredere: siguranţă. Acum, beznă, acolo unde era lumina mea. Este un chin de fiece clipă.

Greţuri. Bardot reţinut jos de trei bolnavi nou-sosiţi. Mazet a urcat până la mine de două ori în după-amiaza asta. Nu-i mai pot suporta felul morocănos de-a fi mutra de bătrân soldat din colonii. Puţea a sudoare, ca totdeauna. îmi venea să vărs.

Joi, 26 septembrie

Noapte proastă. La auscultare, noi focare de raluri suberepitante.

Seara

Puţin mai bine, datorită injecţiei. Pentru cât timp?

Scurta vizită a lui Goiran m-a obosit. Ofensiva francoamericană. Ofensiva anglo-belgiană. Nemţii se retrag peste tot. Succese ale Aliaţilor pe frontul balcanic. Bulgaria cere armistiţiu. Goiran spune: „Pacea cu Bulgaria este semnul sfârşitului, acel ceas al sarcinii în care femeia pierde apa…”

În Germania a început scandalul. Socialiştii au pus condiţii precise pentru intrarea lor în guvern. Nemulţumire generală în ţară, mărturisită de aluziile pe care le face cancelarul în discursul său.

E prea frumos. Evenimentele se desfăşoară cu atâta repeziciune, încât te apucă spaima. Turcia, zdrobită. Bulgaria şi Austria, gata de capitulare. Victorii peste tot. Pacea se deschide ca o prăpastie. Ameţeală. Este oare coaptă Europa pentru o pace adevărată?

La Grasse, la Grand Hôtel, un american a făcut o prinsoare pe o mie de dolari contra unui ludovic că până la Christmas războiul va lua sfârşit.

Fericiţi cei ce vor sărbători Crăciunul!

27

Slăbiciunea creşte. Sufocări. De luni, complet afon. Vizita lui Segre, adus de Bardot. Lung examen. Mai puţin distant decât de obicei. Neliniştit?

FAMILIA THIBAULT – 481

Seara

Analiza sputei: pneumococi, dar mai ales streptococi, din ce în ce mai abundenţi, în ciuda serurilor specifice.

Toxiinfecţie caracteristică.

IVtâine dimineaţă, radioscopie.

28

Foarte clare simptome de infecţie generală. Bardot şi Mazet vin la mine de mai multe ori pe zi. Bardot a hotărât, în urma examenului radioscopie, să-mi facă o puncţie exploratoare.

De ce se teme? De un abces în parenchim?

OCTOMBRIE

6 octombrie

Opt zile.

Încă prea slăbit ca să pot scrie. Piroteală. Mică bucurie regăsind caietul. Şi chiar camera. Şi cele şase girls ale mele.

Am scăpat şi de data asta?

7 octombrie

N-am pus mâna pe caiet în aceste opt zile. îmi recapăt puterile. Temperatura a scăzut definitiv; dimineaţa – normală; seara – 37, 9 sau 38.

Toţi m-au crezut pierdut. Şi până la urmă, nu.

Transportat, luni, 30, la clinica din Grasse. Operat de Mical, în aceeaşi după-amiază. Segre şi Bardot asistau. Abces mare în plămânul drept. Din fericire, bine localizat. M-au putut aduce înapoi la Mousquier după cinci zile.

De ce nu m-am omorât în 29, după puncţie? Nu m-am gţndit la asta. (Absolut adevărat!)

Marţi, 8 octombrie

Mai puţin slăbit. Ar trebui să mă gândesc că e regretabil că m-au salvat; dar nu: accept acest nou antract cu o bucurie lasă…

Întreruperea în citirea ziarelor îmi stânjeneşte înţelegerea evenimentelor. Nu ştiam nimic despre demisia guvernu’

482 – *Roger Martin du Gard* lui german. De bună seamă că acolo s-au petrecut lucruri grave. Presa elveţiană spune că Max de Bade a fost numit cancelar pentru a negocia pacea.

9 octombrie

Nu prea am de ce să mă mândresc. Nici măcar în treacăt n-am simţit ispita de a mă sinucide. Nu m-am gândit la sinucidere decât la întoarcerea în această cameră. Între diagnostic şi operaţie, nu m-am gândit decât la un lucru: operaţia să fie făcută cât mai grabnic, ca să reuşească.

Mai umilitor încă: în tot timpul cât am stat la Grasse, m-a obsedat regretul că lăsasem aici colierul de chihlimbar. Mă hotărâsem chiar să-l încredinţez lui Bardot, îndată după întoarcerea mea aici, convingându-l să-mi promită… că mi-l va pune-n sicriu!

Nu ştiu dacă o voi face. Copilării de muribund. Dacă cedez ispitei, nu mă judeca prea repede, copile, nu-l dispreţui pe unchiul Antoine. Amintirea pe care mi-o trezeşte acest colier e în legătură cu o biată aventură; dar această biată aventură este, în ciuda tuturor, tot ce-a fost mai bun în sărmana mea viaţă…

*

10

Vizita lui Mical.

11 octombrie, vineri

Obosit, ieri, de vizita chirurgului. Mi-a dat toate amănuntele.

Abces mare, bine colectat, străbătut de travee fibroase, foarte rezistente. Puroi gros, legat. Recunoaşte că a găsit plămânul într-o stare de congestie edematoasă intensă. Analiză bacteriologică: culturi de streptococi.

Mical interesat de caz. Destul de puţin frecvent: într-un an, din şaptezeci şi nouă de iperitaţi trataţi aici, numai

şapte abcese simple, din care unul al meu. Patru operaţii reuşite. Ceilalţi trei…

Mai rare încă, din fericire, cazurile de abcese multiple. Neoperabile. Numai trei cazuri la şaptezeci şi nouă de gazaţi; şi trei morţi.

FAMILIA THIBAULT – 483

Am avut noroc. (Cuvinte scrise pe negândite. Nu le-aş fi scris, de bună seamă, niciodată dacă aş fi judecat mai întâi. Dar fiindcă le-am scris, nu le mai şterg. „Farandoială, nu sunt încă destul de rupt de viaţă ca să-numesc „nenoroc" o prelungire a chinului…)

12 oct.

Ieri după-amiază am început iarăşi să mă scol. Încă slăbit. Pierdut 2 kg şi 400 de la 20 septembrie.

Inima din ce în ce mai slabă. Digitalină, droseră, de două ori pe zi. Veşnic transpirat. Ameţeli, slăbiciune, accese de tuse seacă, sufocări – toate deodată. Şi dacă sunt întrebat cum mă simt, răspund, fiind de bună-credinţă: „Nu prea rău…"

13

Ziarele elveţiene dau amănunte plauzibile despre demersurile indirecte pe care le-a încercat pe lângă Wilson noul guvern german, ca să înceapă negocieri. Cerere de armistiţiu imediat, clar formulată. Plauzibile, pentru că ultimul discurs al cancelarului în Reichstag este o sinceră propunere de pace. Germania, ieri încă atât de semeaţă!

Numai dacă Aliaţii n-ar abuza! turnai de-ar rezista ispitei de-a fi prea triumfători… De pe acum, peste tot, o obrăznicie de jocheu câştigător! Sunt sigur că Rumelles însuşi a uitat că încă în primăvară vedea lucrurile foarte în negru; nu cred să fie astăzi un triumfător mai intransigent decât el!

Cuvântul „bucurie", pe care îl întâlneşti neîncetat în

presa franceză, îţi provoacă un fel de indignare… „Eliberare, dar nu „bucurie! Cum să uiţi atât de repede mulţimea durerilor care apasă asupra Europei? Nimic, nici chiar sfârşitul războiului, nu poate opri ca aurorea să domine şi să dăinuiască.

14 octombrie, noaptea

Insomniile reîncep. Mă surprind regretând somnolentele din timpul infecţiei. Capul mi-e greu, sunt abătut. Pradă fantasmelor. Exact atât de conştient cât să pot suferi bine. Voisem să dau în acest caiet o imagine a mea. Pentru Jean-Paul. Încă înainte de a începe să scriu, îmi era cu neputinţă să fiu atent, să am o continuitate în gândire, să lucrez.

Ei şi? Nepăsarea câştigă teren. Se întinde ca o pată de ulei.

484 – *Roger Martin du Gard*

În15

Ofensivă generală. Succese peste tot. Pe toate fronturile, în acelaşi timp. S-ar zice că, de când e vorba de pace, comandamentul aliat vrea să înghită câte două îmbucături deodată. Să se bucure din plin de ceea ce i-a rămas. Cea din urmă „bătaie”…

Astăzi, ceva mai bine. Scriu cu plăcere.

Vizita lui Voisenet. Chipul lui de Buddha. Faţa lată; ochii depărtaţi unul de altul, orbitele fără adâncime pleoapele groase şi-răsfrânte ca nişte petale de flori cărnoase (magnolie, camelie), gură mare, buze pline, mişcându-se leneşe. Chip plin de înţelepciune. Odihnitor de privit. Un fel de seninătate fatalistă, foarte extrem-orientală.

Pretinde că are informaţii recente asupra stării de spirit a statelor-majore. Îngrijorător. Pierderile nu mai au însemnătate de când se crede că ne putem bizui pe „rezerva” americană, care-ar fi inepuizabilă. Şi surdă

rezistenţă împotriva păcii. Să se refuze orice armistiţiu, să se cotropească Germania, să se semneze pacea la Berlin etc… Voisenet spune: „Ei gândesc: victorie, în loc să gândească: sfârşitul războiului”. Şi sunt, tot mai făţiş, ostili lui Wilson. Declară de pe acum că cele „patrusprezece puncte” nu sunt decât vederile personale ale lui W.; că Antanta nu le-a ratificat niciodată în mod oficial etc… Voisenet mă face atent că din iulie, de când cu primele succese militare, presa (cenzurată) mai vorbeşte uneori de „Societatea Naţiunilor, dar niciodată despre „Statele Unite ale Europei”!

Seara

Voisenet mi-a lăsat câteva numere din l’Humanité. Surprins să văd cum socialiştii noştri fac mutre acre după ce au gustat din mesajele americane. Un ton de partizani mărginiţi. Nimic mare nu se poate ivi din aceste elemente, din aceşti oameni. Politicienii socialişti din Europa, buni de pus printre ruinele lumii vechi. La o parte cu vechiturile!

Socialism. Democraţie. Mă întreb dacă Philip n-avea dreptate şi dacă guvernele învingătoare vor renunţa la apucăturile dictatoriale, deprinse de patru ani încoace. Imperialismul (republican) al lui Clemenceau se apără, poate, înainte de a ceda locul. Poate că leagănul adevăratului socialism viitor se va forma mai întâi în Germania învinsă. Fiindcă-i învinsă.

FAMILIA THIBAULT – 485

16

Ceva mai bine în aceste opt zile din urmă.

Goiran a regăsit textul mesajului din 27. Nu adaugă nimic nou celor precedente, dar defineşte cu mai mare precizie scopurile păcii. „Acest război pregăteşte o ordine nouă etc…” Alianţa generală a popoarelor, singura garanţie a securităţii. Când văd efectul acestor cuvinte asupra unuia pe jumătate mort, ca mine, îmi închipui ce

pot să spună milioanele de combatanţi, milioanele de femei, de mame! Nu degeaba se vântură asemenea speranţe. Că diriguitorii aliaţi vor fi sau nu sinceri în adeziunea lor la principiile lui Wilson, puţin importă: lucrurile sunt de aşa natură, presiunea unanimă va fi atât de puternică, încât, la momentul potrivit, niciun politician din Europa nu se va putea da în lături de la pacea care e aşteptată.

Mă gândesc la Jean-Paul. La tine, copile. Mare, mare uşurare. Se va naşte o lume nouă. O vei vedea consolidându-se.

O vei sprijini şi tu. Fii tare, pentru ca s-o sprijini bine!

Joi, 17

Răspunsul draconic al lui Wilson la primele propuneri ale Germaniei. Cere răspicat, înainte de orice discuţii, căderea imperiului, înlăturarea castei militare, democratizarea regimului. Cu riscul evident de a întârzia pacea. Intransigenţă, fără îndoială, necesară. Nu trebuie pierdute din vedere ţelurile esenţiale. Nu e vorba să se obţină un armistiţiu prematur, nici chiar o capitulare a Kaiser-xihii. E vorba de o dezarmare generală şi de o federaţie europeană. Irealizabile, fără dispariţia Germaniei şi Austriei imperiale.

Goiran, foarte dezamăgit. L-am apărat pe Wilson: împotriva lui şi a celorlalţi. Wilson: un practician încercat, care ştie unde este focarul infecţiei şi care curăţă abcesul înainte de-a începe pansamentul.

În legătură cu abcesele, acest uriaş de treabă, Bardot, explică foarte bine că iperita nu este decât o cauză întâmplătoare a abcesului. Deoarece, în realitate, se datorează unei infecţii secundare, provocată de microbii care năpădesc parenchimul în urma leziunilor congestive provocate de gaz.

18 octombrie

Astăzi mi-e foarte greu să-mi înving oboseala. Cu neputinţă să citesc altceva decât ziarele.

Tonul pe care-l are presa aliată când vorbeşte de „victoriile” noastre! Hugo în faţa epopeii napoleoniene… Acest război (toate războaiele) n-are nimic dintr-o epopee eroică. Este sălbatic şi deznădăjduit. Se termină, ca un coşmar, în sudorile reci ale unei cumplite nelinişti. Actele de eroism pe care le-a putut prilejui rămân înecate în oroare. Au fost săvârşite în fundul tranşeelor, în putreziciune şi sânge. Cu un curaj al disperării. Cu scârba unei trebi respingătoare, pe care eşti silit s-o duci până la capăt. Nu va lăsa decât amintiri hâde. Toate trâmbiţele victoriei, toate onorurile la drapel nu vor putea schimba nimic.

21

Două zile rele. Ieri seară, injecţie intratraheală cu ulei gomenolat. Însă infiltraţia şi hiperes tezia laringelui au făcut manevra anevoioasă. S-au pus toţi trei pe treabă, ca să-i vină de hac. Bietul Bardot, era tot 6 apă! Am dormit trei ore întregi. Astăzi, puţin mai uşurat.

Miercuri (*23 octombrie*)

Noile doze de digitală par ceva mai eficace.

Bag de seamă că atunci când nu sunt complet afon, mă bâlbâi din ce în ce mai des. Pe vremuri se întâmpla foarte rar şi era întotdeauna semnul unei adânci tulburări de conştiinţă. Astăzi, fără îndoială, nimic altceva decât un indiciu de degradare fizică.

Ziare. Belgienii la Ostende şi la Bruges. Englezii la Lille, la Douai, la Roubaix, la Tourcoing. Înaintare de nestăvilit. Dar înfiorătoare încetineală în schimbul de note între Germania şi America. Totuşi, Wilson pare a fi obţinut, ca o condiţie prealabilă, o reformă a constituţiei imperiale şi instituirea sufragiului universal. Ar fi un punct însemnat.

Trebuie obţinută pe urmă abdicarea Kaiser-vXIII. Mâine sau peste şase luni? Presa stăruie asupra tulburărilor interne. Să nu ne amăgim; o revoluţie în Germania ar putea grăbi lucrurile, dar le-ar putea şi complica. Căci Wilson pare hotărât să nu trateze decât cu un guvern foarte stabil.

FAMILIA THIBAULT – 487

24 octombrie

Nu, nu invidiez obişnuita ignoranţă a bolnavilor, naivele lor iluzii. S-au spus nerozii asupra lucidităţii medicului care se vede murind. Eu cred, dimpotrivă, că luciditatea aceasta m-a ajutat să rezist. Mă va ajuta poate până la apropierea sfârşitului. A şti nu este un blestem, ci o forţă. Eu ştiu. Ştiu ce se întâmplă aici, înăuntru. Leziunile mi le-văd. Mă interesează. Urmăresc eforturile lui Bardot. Într-o anumită măsură, curiozitatea aceasta îmi este un sprijin.

Aş vrea să pot analiza mai bine toate astea. Şi să-i scriu despre ele lui Philip.

Noaptea de 24 – 25

Zi potrivită. (Nu am dreptul să cer mai mult.)

Carnetul, împotriva „stafiilor”.

Ora trei dimineaţa. Lungă insomnie, stăpânită de gândul a tot ceea ce moartea unui individ duce după ea în neantul uitării. M-am lăsat pradă acestui gând, cu deznădejde, ca şi cum ar fi un gând corect. Dar nu. Nu e drept deloc. Moartea ia cu sine în neant prea puţin, foarte puţin.

M-am trudit, răbdător, să-mi culeg amintiri. Greşeli, tainice aventuri, mici umilinţe etc… Mă întrebam în cazul fiecăreia: „Aceasta pieri-va oare cu totul odată cu mine? Să nu mai fi rămas, într-adevăr, nimic din ea altundeva decât în mine?” M-am îndârjit, vreme de aproape un ceas, să regăsesc în trecutul meu ceva, o faptă mai deosebită, de

care să fiu sigur că nimic din ea, nimic, nu dăinuieşte nicăieri, în afara conştiinţei mele; nici cea mai mică prelungire, nici cea mai mică urmă de ordin material sau moral, nicio sămânţă de gândire care să poată da rod, după mine, în amintirea vreunei alte fiinţe.

Pentru fiecare din amintirile mele, însă, sfârşeam prin a găsi pe câte cineva, un martor posibil, care o ştiuse, care o putuse ghici, pe cineva care poate că trăieşte încă şi care, odată cu dispariţia mea, ar putea, într-o zi, în jocul aducerilor-aminte… Mă suceam şi mă răsuceam între perne, chinuit de un inexplicabil simţământ de regret, de umilire, la gândul că dacă nu izbutesc să găsesc o asemenea faptă, moartea mea va fi o batjocură, nu voi avea nici măcar această mângâiere a orgoliului de a duce cu mine în neant ceva care este numai al meu.

Şi deodată am găsit! Spitalul Laënnec, micuţa algeriană.

488 – *Roger Martin du Gard*

Eu am, deci, în sfârşit, această amintire, de care sunt sigur că este numai a mea! Din care nimic, nimic, absolut nimic nu va supravieţui din clipa în care eu voi înceta să mai exist!

Zorii zilei. Sleit de oboseală, şi totuşi nu pot să dorm. Scurte somnolenţe, din care accesele de tuse mă trezesc numaidecât. M-am zbătut toată noaptea cu această amintirefantomă. Atras când de ispita de a o mărturisi în caiet, pentru a smulge neantului această poveste tulbure, când, dimpotrivă, de dorinţa egoistă de a o păstra numai pentru mine; de-a avea măcar taina aceasta, pe care s-o pot duce cu mine în moarte.

Nu. N-am să scriu nimic.

25 octombrie, la amiază

Slăbiciune? Obsesie? început de delir? Din noaptea trecută, sfârşitul nu mi se mai arată decât în funcţie de

acel secret. Nu la mine, la dispariţia mea mă gândesc, ci la aceea a amintirii din Laënnec. (Josep h a venit să-mi vorbească despre pace: „Vom fi în curând demobilizaţi, domnule doctor”. Am răspuns: „În curând, Joseph, voi fi mort”. Dar gândul meu tainic era: „În curând nu va mai rămâne nimic din povestea micii algeriene”.)

Şi parcă dintr-odată aş fi ajuns stăpânul destinului meu. Prin asta ţin piept morţii, deoarece atârnă de mine, deoarece atârnă de câteva rânduri scrise, de o mărturisire, făcută oricui, ca această taină să fie sau să nu fie răpită neantului.

După-amiază

Nu m-am putut stăpâni să nu-i vorbesc lui Goiran. Fără a-i spune nimic clar, bineînţeles. Fără a-i pomeni măcar de micuţa algeriană, fără a rosti măcar numele spitalului „Laënnec”. Aşa cum fac copiii pe care îi înăbuşă un secret şi care strigă în faţa tuturor: „Eu ştiu ceva, dar nu spun nimic!” Goiran s-a uitat la mine cu un fel de stânjeneală, cu un fel de spaimă. S-a întrebat, de bună seamă, dara nu cumva înnebunesc. Am gustat – pentru ultima oară, fără îndoială – o adâncă satisfacţie de orgoliu.

Seara încercat să-mi odihnesc creierul răsfoind ziarele. Şi în Germania casta militară încearcă să torpileze pacea. Luden-*FAMILIA THIBAULT* – 489

dorff ar fi luat conducerea unei mişcări de opoziţie împotriva cancelarului, pe care-l acuză în mod public de trădare, fiindcă a vrut să negocieze cu America. Curentul pentru pace a fost însă mai puternic. Iar Ludendorff a trebuit să lase altora comanda. Semn bun.

Vizita lui Goiran. Discurs neliniştitor rostit de Balfour. Pofta Angliei se trezeşte: acum vrea să anexeze coloniile germane! Goiran îmi reaminteşte că anul trecut încă, lordul Robert Cecil afirma în Camera Comunelor: „Am intrat în războiul acesta fără nicio tendinţă de

imperialism cuceritor”. (De ieşit, însă, nu vor ieşi aşa cum au intrat…)

Noroc că mai e şi Wilson. Dreptul popoarelor de a dispune de soarta lor. Sper că învingătorii nu vor fi lăsaţi să-şi împartă prada între ei!

Goiran şi problema colonială. Explică foarte clar neiertata greşeală pe care ar face-o aliaţii dacă s-ar lăsa pradă ispitei de a-şi împărţi posesiunile coloniale germane. Prilej unic de-a revizui, în mare, întreaga problemă a colonizării. Constituirea, sub controlul Ligii Naţiunilor, a unei vaste exploatări în comun a avuţiilor mondiafe. Chezăşie de pace!

26

Agravare subită. Toată ziua sufocări.

27

Sufocările mele tind să ia un caracter spasmodic. Groaznic. Laringele se contractă, ca prins într-un pumn care se strânge. Gâtuirea se adaugă sufocării.

Însemnat aproape o oră, în agendă, progresul bolii. (Nu sunt sigur că voi mai putea ţine mult timp agenda la zi.)

28

Ziarele mi-au fost aduse de tânărul Marius. (Faţa lui deschisă, ochii lui luminoşi, tinereţea lui… Această admirabilă indiferenţă faţă de sănătatea lui!) N-aş vrea să văd decât bolnavi şi bătrâni. Înţeleg de ce un condamnat la moarte e în stare să se arunce asupra gardianului său pentru a-l sugruma, ca să nu mai vadă omul acesta liber, sănătos…

Rotiţele din mine se deteriorează tot mai repede. Nu e cu putinţă ca facultăţile mintale, la rândul lor… Sunt, fără doar şi poate, prea bolnav ca să-mi dau seama de asta…

29 octombrie

Mi-ar părea, oare, mai puţin rău dacă în această singurătate aş avea amintirea a ceea ce în cărţi se numeşte o mare „iubire”?

Mă mai gândesc la Rachel. Adesea. Dar ca un egoist, ca un bolnav: îmi spun că ar fi bine s-o am aici, să mor în braţele ei.

La Paris, când am găsit colierul, ce emoţie! Avântul meu spre ea! S-a dus!

Am „iubit-o” oare? Pe nimeni altcineva, în orice caz. Pe niciuna atât, pe niciuna mai mult. Dar asta e oare ceea ce numesc toţi iubirea?

Seara

De două zile, digitala fără efect. Bardot se va întoarce îndată, pentru a încerca o injecţie cu ulei eterocamforat.

30

Vizite.

Îi privesc agitându-se! Ce le mai pregăteşte încă viaţa? Poate că privilegiatul sunt eu?

Obosit. Obosit de mine însumi. Obosit destul ca să doresc să se sfârşească!

Îmi dau bine seama că-i înspăimânt.

În aceste zile din urmă m-am schimbat mult, desigur. Merge repede. Trebuie să am faţa celor care se sufocă: masca lor de spaimă... Ştiu, nimic nu e mai penibil de privit.

31 octombrie

Preotul din apropiere a dorit să mă vadă. Mai venise şi sâmbătă, dar îmi era prea rău. Astăzi l-am lăsat să urce până la mine. M-a obosit. A încercat să atace chestiunea: „Copilăria dumitale creştină etc”. I-am spus: „Nu e vina mea dacă m-am născut cu nevoia de a cunoaşte şi cu

neputinţa de

a crede”. Mi-a propus să-mi aducă nişte „cărţi bune”. I-am spus: „Ce aşteaptă biserica de nu-şi aruncă oprobriul asupra războiului?” Episcopii dumneavoastră din Franţa şi cei din Germania binecuvântează drapelele şi cântă te-deum-mi mulţumind lui Dumnezeu pentru măceluri etc…” Mi-a dat răspunsul acesta uluitor (ortodox): „Un război drept ridică opreliştea creştină a omuciderii”.

Convorbire voit amabilă. Nu ştia cum să mă ia. Mi-a spus la plecare: „Haide, haide, un om de valoarea dumitale nu poate consimţi să moară ca un câine”. I-am răspuns: „Şi ce pot face dacă sunt necredincios… ca un câine?” Era în uşă; m-a privit curios. (Amestec de asprime, de mirare, de tristeţe; şi, mi s-a părut, de afecţiune.) „De ce te calomniezi, fiule?”

Cred că nu va mai veni.

Seara

Aş consimţi, la nevoie, dacă asta ar face plăcere cuiva. Pentru cine însă să joc comedia unei morţi creştineşti?

Austria cere armistiţiu Italiei. Goiran a fost chiar acum la mine. Ungaria se proclamă independentă şi republică.

Să fi sosit oare, în sfârşit, pacea?

NOIEMBRIE

1 noiembrie 1918, dimineaţa

Luna morţii mele.

Să fii lipsit de speranţă. Mai rău decât chinurile setei.

Cu toate astea, pulsaţia vieţii există încă în mine. Puternică.

Uneori uit. Timp de câteva minute redevin ceea ce am fost, ceea ce sunt ceilalţi, schiţez chiar proiecte. Şi dintr-odată, suflul acesta îngheţat: din nou ştiu.

Semn prost: Mazet vine sus mai rar. Şi când vine, îmi vorbeşte despre orice, numai despre mine aproape deloc. îl voi regreta oare pe Mazet şi capul lui pătrat de paznic de puşcărie?

492 – *Roger Martin du Gard*

Seara

Când te gândeşti că, dincolo de pragul acestei încăperi, universul viu merge înainte… în ce izolare m-am scufundat. Nicio fiinţă vie nu poate înţelege.

2 noiembrie

Nu mă mai scol din pat. Trei zile de când n-am mai străbătut aceşti doi metri şi jumătate care despart patul de fotoliu.

Niciodată. Să nu mai stai niciodată lângă fereastră? Lângă o fereastră? Tristeţea chiparoşilor sub cerul înserării… Să nu mai vezi niciodată grădina, nicio grădină?

Scriu: Niciodată. Dar iadul cuprins în aceste cuvinte nu-l întrezăresc decât în străfulgerări.

Noaptea

Cum va veni moartea? întrebare pe care mi-o pun de câte nopţi, de câte ori pe noapte? Sunt atâtea cazuri posibile…

Spasm al laringelui, brutal, ca al tânărului Neidhart? Sau progresiv, ca al lui Silbert? Sau astenie cardiacă şi sincopă, ca Monvielle, ca Poiret?

3 dimineaţa

Cum? Cea mai îngrozitoare este asfixia sărmanului Troyat.

Te înspăimântă.

Pe asta n-am s-o aştept.

Seara

Atât de rău astă-seară, încât l-am chemat de două ori pe Bardot. Se va întoarce pe la miezul nopţii. A lăsat pe măsuţa mea cutia pentru traheotomie.

Se spune: „Moartea nu e nimic, suferinţa e totul”. Atunci, de vreme ce aş putea s-o ocolesc, de ce să sufăr mai departe? De ce să aştept? Şi, totuşi, aştept!

FAMILIA THIBAULT – 493

4 noiembrie

Armistiţiu semnat de Italia cu Austria şi Ungaria.

Preotul a vrut să vină din nou. (Am refuzat, pretextând oboseala.) Este un avertisment. Se apropie ziua în care va trebui să mă hotărăsc.

5

Tot ce am sperat, tot ceea ce am fi vrut, tot ce nu am izbutit să facem noi, tu va trebui să realizezi, micuţul meu!

6 noiembrie

Vizita lui Goiran. Se aşteaptă armistiţiul. Şi bătălia continuă pe toate fronturile. De ce?

Afonie totală. N-am fost în stare să scot un cuvânt.

7

Glota nu se mai dilată aproape deloc. Paralizia cricoaritenoizilor posteriori? Bardot, impenetrabil.

Morfină.

8 noiembrie

Plenipotenţiarii germani au trecut liniile noastre. E sfârşitul.

Oricum, am apucat să văd şi asta.

9 noiembrie

Agravare. Din nou oscilaţii mari de temperatură (37, 2 – 39, 9). Congestia edematoasă a revenit. Niciun nou simptom, dar recrudescenţă totală.

Am cerut (pentru ce?) o radiografie. Ca să se poată face o explorare dacă s-ar ivi un alt punct suspect. Mă tem de un nou abces. Oscilaţiile indică, mai mult ca sigur, supuraţii adânci.

10

Plămânul drept din ce în ce mai dureros. Morfină, toată ziua, pe cale bucală. Un nou abces? Bardot crede că nu. Niciun simptom patognomic.

Spute mai puţin abundente.

Revoluţie la Berlin. Kaiserul fuge. În tranşee, peste tot, nădejde, eliberare! Iar eu…

11 noiembrie

Zi îngrozitoare. Arsuri insuportabile, mereu în aceleaşi regiuni, în partea dreaptă.

De ce nu m-am hotărât mai curând, când energia mi-era încă întreagă? Ce aştept? De fiecare dată când îmi spun: „A venit ceasul”, mă…

(Nu. Nu mi-am spus încă niciodată: „A venit”. îmi spun: „Ceasul se apropie şi aştept.)

12

Bardot percepe un suflu înconjurat de o coroană de valuri suberepitante şi localizate (?).

Laprânz

Radiografie. Bandă umbrită la vârful drept, fără limite nete. Diafragma imobilizată. Diminuare generală a transparenţei, dar fără colectare vizibilă. Dacă ar fi vorba de un alt abces, ar apărea o opacitate completă a regiunii suspecte, cu margini bine conturate, bine rotunjite. Atunci? Indicaţiile sunt încă imprecise pentru a se încerca o puncţie. Dacă nu este un nou abces, ce este? Ce?

13

Puseuri fluxionare localizate constant în aceleaşi locuri. Desigur, infecţia se generalizează. Transpiraţii îngrozitoare, rău mirositoare.

FAMILIA THIBAULT – 495

Seara

Mici abcese? Mici abcese multiple?

Fără îndoială că şi Bardot se gândeşte la asta.

Atunci, nimic de făcut, abcese difuze în parenchim,

nicio intervenţie posibilă; la capăt, asfixia.

14

Arsuri de amândouă părţile. Stângul este şi el atins de edem; abcesele trebuie să fie diseminate în amândoi plămânii.

Ultima şansă, încercarea unui abces de fixaţie?

Seara

Abis de depresiune, nepăsare. În sertar, o scrisoare de la Jenny, alta de la Gise. Acum, seara, alta de la Jenny. Nu le-am deschis. Lăsaţi-mă singur. Nu mai am de dat nimănui nimic.

Noaptea asta, mult timp, am tot repetat aceste cuvinte, pe care pentru prima oară le înţeleg: De profundis clamavi.

15

Poate că n-am avut dreptate să mă tem atâta. Poate că n-ar fi atât de groaznic dacă aş crede. Poate că momentul cel mai greu a trecut. Mi-am gândit de atâtea ori sfârşitul, că nu mai pot. Dar totul e pregătit, totul e la îndemână.

16

Abcesul de fixaţie, fără rezultat. Oare au încercat cu adevărat să-l facă sau numai s-au prefăcut?

De două zile n-am mai scris nimic în agendă. Mi-e prea rău.

Mă gândesc să termin. Greu să-ţi spui: „Mâine”, „Diseară…”

17

Morfină. Singurătate. Tăcere. Fiecare ceas mă desparte mai mult, mă izolează. îi aud încă, dar nu-i mai ascult.

1 Am strigat din adâncuri.

Eliminarea fragmentelor a ajuns aproape imposibilă. Cum va veni? Aş vrea să rămân lucia până în clipa injecţiei, să mai scriu.

Nu acceptare. Nepăsare. Epuizare care suprimă revolta, împăcare cu inevitabilul. Lăsat pradă durerii fizice.

Pace.

Să termin.

18

Edem al picioarelor. E timpul, dacă vreau să mai pot. Totul este aici, doar să întind mâna, să mă hotărăsc.

Am luptat toată noaptea.

E timpul.

Luni, 18 noiembrie 1918

37 de ani, 4 luni, 9 zile.

Mai simplu decât s-ar crede.

Jean-Paul.

SFÂRŞIT